
3 1761 04256 1555

Emery Walker Ltd. ph. sc.

Portrait of Boniface Amerbach by Holbein

From the Kunstmuseum at Basle

OPVS EPISTOLARVM

DES. ERASMI ROTERODAMI

DENVO RECOGNITVM ET AVCTVM

PER

P. S. ALLEN

COLLEGII CORPORIS CHRISTI OLIM PRAESIDEM

TOM. XI

1534–1536

EDIDERVNT

H. M. ALLEN

HON. CAVSA M.A. OXON. NECNON PHIL.D. BASILIENSIS
COLLEGII S. HILDAE, OXON., HON. CAVSA SOCIA

ET

H. W. GARROD, M.A.

ACADEMIAE BRITANNICAE SOCIVS
COLLEGII MERTONENSIS SOCIVS ET BIBLIOTHECARIVS
HON. CAVSA LITT.D. DVNELM.
ORDINIS BRITANNICI IMPERII COMMENDATOR

OXONII

IN TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

MCMXLVII

Oxford University Press, Amen House, London E.C. 4
EDINBURGH GLASGOW NEW YORK TORONTO MELBOURNE
WELLINGTON BOMBAY CALCUTTA MADRAS CAPE TOWN
Geoffrey Cumberlege, Publisher to the University

PRINTED IN GREAT BRITAIN

PREFACE

OVER fifty years ago, in August 1893, P. S. Allen started work on a new edition of Erasmus' letters. He had no illusion as to the magnitude of the task to which he proposed to devote his life, though even he could hardly have foreseen that it would stretch itself out through two world wars and fill eleven volumes. It is with great thankfulness we see ourselves arrived at the last, the 3,141st letter. That we are so arrived we owe in the first place to the sure foundation laid by P. S. Allen, who collected and arranged the letters with unerring precision and gathered material for the notes. But we owe it also to the many helpers who have made it possible for us to attempt to reach the accuracy of the earlier volumes.

The defeat of Germany brought the good news that our Erasmian helpers abroad had, in spite of many sufferings, come safely through the war. They had even been able to continue their scientific work. Professor Roersch has published three volumes, beautifully produced by the Académie Royale de Belgique, of his important work *Correspondance de Nicolas Clénard*, 1940–1. Dr. A. Hartmann has brought out another volume of the *Amerbachkorrespondenz*, Basle, 1943, and the third volume is ready for publication. At Nuremberg Dr. Emil Reicke has gathered the labours of many years into the first volume of *Willibald Pirckheimers Briefwechsel*, Munich, 1940.

We wish to express our gratitude to Dr. A. Roersch, who since 1910 has not failed to let us know at once of any Erasmian find, and who procured for us a photograph of Ep. 2401[a] through the kind offices of L'Archiviste Général du Royaume, M. C. Tihon. We owe to Dr. Roersch's careful scutiny almost all the corrigenda for Vol. X.

To Dr. Roersch and to MM. Louis Lebeer and Albert Visart de Bocarmé we are indebted for the portrait of Erasmus Schets facing p. 321, where Schets' last letter to Erasmus is printed.

The University Library at Basle, first visited by P. S. Allen in 1894 has continued its generous help and has been most prompt in answering questions. We thank Dr. Schwarber, Head Librarian, Dr. F. Husner, Librarian, and Dr. Burckhardt, Keeper of the MSS., for sending us, as a gift, photographs of Amerbach's rough-drafts, of the collections of Schets' and Goclenius' letters, and of the long Odonus letter, all hitherto unpublished. We thank Dr. Walter Ueberwasser, Keeper of the Kupferstichkabinett in the Kunstmuseum at Basle, and Dr. Duthaler, Assistant Keeper of the Kunstmuseum at Basle, for suppling us with photographs of the portrait of Boniface Amerbach by Holbein and of the Holbein woodcut of Erasmus (1535), and for giving us permission to reproduce them. Dr. Hartmann has helped us with unwearied kindness. He collated with the originals our transcripts of Epp. 3078, 3079,

3105, 3110, 3128, 3131, and 3132, and his corrections have been most valuable.

In Paris we have had equally generous help from M. Marcel Bataillon, who procured for us photographs of the first edition, 1537, of Scaliger's second Oration. His friend Professor José F. Montesinos collated for us Epp. 2994–5 in the Bibliothèque Nationale.

Professor G. M. Bertini communicated to us the discovery of Ep. 2253[a] and gave us permission to print it in this edition. Through the kind offices of the British Council and Professor Ruffini we were able to see a photograph of the Vatican Broadsheet, MS. Lat. 6159, f. 66.

Miss Kronenberg, besides sending to us a correct reference to the *Enchiridion*, gave us valuable help in determining the relative value of the versions of Strack and Teschenmacher of Ep. 3031[a].

M. G. Wickersheimer of the University Library, Strasbourg, informed us that the autograph letter of Erasmus, Ep. 3120, is thought to have been burnt when the Germans destroyed the Library in 1870.

Our thanks are due to the Royal Library at Copenhagen for their prolonged patience in allowing their manuscript G. K. S. 95 Fol. to remain since 1907 on loan in the Bodleian Library for our use, a great help to accuracy.

In England we thank the Dean and the Librarian of Peterborough Cathedral for their efforts to trace Volume II of Erasmus' edition of Origen, 1536, of which P. S. Allen noted a copy at Peterborough. Fortunately the only other copy known to him was at Basle and there Dr. Hartmann most kindly collated Ep. 3131 for us.

In questions of scholarship we have turned for help to Dr. E. A. Barber, Rector of Exeter Coll., Dr. Gilbert Murray, O.M., Professor R. Dodds, Professor E. D. M. Fraenkel, Mr. Strickland Gibson, Mr. R. W. Hunt, Mr. N. Ker, and Dr. R. Pfeiffer.

We thank also Dr. Geoffrey Nuttall, who has read the proofs, Dr. Eric Millar, who procured us a photograph of Ep. 3136, Mrs. I. M. Brown, who typed out the whole volume with scrupulous care as a safeguard against destruction by bombs, and Miss Agnes C. Baker, who has helped devotedly with the correction of the proof-sheets.

H. M. ALLEN.
H. W. GARROD.

OXFORD.
20 March 1947.

LIST OF PLATES

TABLE OF LETTERS

[* Not in LB. ** Printed here for the first time. ‡ Autograph
|| Original, but not autograph.
Letters indented are written to Erasmus.]

1530

*2253a. ⟨Fonseca.⟩ S. P. Rme. praesul . .	13 Jan. 1530	Freiburg.
*‡2401a. Gruyères. S. Doctissime . .	27 Oct. 1530	Besançon.

1534 *(continued)*

*‡2940. Bo. Amerbach. Pro . .	4 June 1534	Freiburg.
**‡2941. Cles. Vestras . .	4 June 1534	Prague.
*‡2942. Stibarus. Responderam . .	5 June 1534	Würzburg.
**‡2943. Bo. Amerbach. S. P. Euangelia . .	⟨c. 9 June 1534	Basle.⟩
**‡2944. E. Schets. S. P. Paulo . .	11 June 1534	Freiburg.
*‡2945. Herwagen. S. P. Amicitiam . .	13 June 1534	Basle.
*‡2946. Bo. Amerbach. Quanquam . .	14 June 1534	Freiburg.
*‡2947. Choler. Dum . .	24 June 1534	⟨Augsburg.⟩
*‡2948. Olah. S. P. Litteras . .	25 June 1534	Brussels.
*‡2949. C. Gering. Clarissime . .	26 June 1534	⟨Augsburg.⟩
**2950. James v of Scotland. Petitionis . .	1 July 1534	Holyrood.
*2951. Sepulveda. Excusabilius . .	3 July 1534	Freiburg.
**‡2952. Bo. Amerbach. S. P. Quod ad . .	⟨c. 19 July 1534	Basle.⟩
*‡2953. Choler. Grauiter . .	25 July 1534	Augsburg.
*‡2954. Zasius. Sese commendat. Quia . .	27 July 1534	⟨Freiburg.⟩
**‡2955. E. Schets. S. P. Fasciculum . .	30 July 1534	Freiburg.
*2956. Sinapius. Apposito . .	31 July 1534	Freiburg.
*2957. Zuichemus. Diuturni . .	12 Aug. 1534	Dulmen.
*‡2958. Bembo. Vereor . .	16 Aug. 1534	Freiburg.
*‡2959. Primo de' Conti. Non est . .	20 Aug. 1534	Como.
*‡2960. Decius. S. D. Statueram . .	21 Aug. 1534	Cracow.
*2961. Decius. Salutem . .	22 Aug. 1534	Freiburg.
*2962. Zuichemus. Cum rursus . .	22 Aug. 1534	Dulmen.
2963. Damian a Goes. Doleo . .	25 Aug. ⟨1534	Freiburg.⟩
2964. Egnatius. Cur tibi . .	30 Aug. 1534	Venice.
*‡2965. Morillon. S. P. Quum te . .	30 Aug. 1534	Freiburg.
*2966. Pelargus. Tredecim . .	1 Sept. 1534	Trèves.
**‡2967. Bo. Amerbach. Literas . .	16 Sept. 1534	Basle.
*2968. John of Metzenhasen. Si parum . .	27 Sept. 1534	Freiburg.
*2969. J. de Pins. Legitaui . .	⟨c. Oct. 1534	Toulouse.⟩
2970. P. Melanchthon. Literae . .	6 Oct. 1534	Freiburg.
*2971. Sadoleto. S. P. Tam . .	31 Oct. 1534	Freiburg.
**‡2972. Bo. Amerbach. S. P. Litteras . .	⟨Nov. 1534	Basle.⟩
2973. Sadoleto. Diu est . .	1 Nov. 1534	Carpentras.
*‡2974. Castellanus. S. Puderet . .	4 Nov. 1534	Metz.
2975. Bembo. Binas a . .	11 Nov. 1534	Padua.

*2976. J. de Pins. Quod . .	13 Nov. 1534	Freiburg.
*‡2977. Botzheim. S. Clariss. . .	20 Nov. 1534	Ueberlingen.
**‡2978. Bo. Amerbach. S. P. Literas . .	22 Nov. 1534	Basle.
*2979. Cochlaeus. Cum . .	24 Nov. 1534	⟨Freiburg.⟩
*‡2980. Bo. Amerbach. S. Parum . .	28 Nov. 1534	⟨Freiburg.⟩
**‡2981. E. Schets. S. Arbitror . .	6 Dec. 1534	⟨Freiburg.⟩
2982. Sadoleto. Accepi . .	9 Dec. 1534	Carpentras.
*‡2983. Choler. S. P. D. Nihil . .	10 Dec. 1534	Augsburg.
*‡2984. Conrad Nyder. Salutem . .	20 Dec. 1534	Coblenz.
*2985. Cognatus. Tua . .	⟨c. fin. Dec. 1534	Nozeroy.⟩
2986. George Loxanus. Etsi . .	1534	Freiburg.

1535

2987. Damian a Goes. Accepi . .	11 Jan. ⟨1535⟩	Freiburg.
*‡2988. Paul III. Euangelicus . .	23 Jan. 1535	Freiburg.
*‡2989. C. Gering. Clarissime . .	29 Jan. 1535	Augsburg.
*‡2990. T. Gravius. S. P. Literas . .	3 Feb. 1535	Cologne.
**‡2991. Bo. Amerbach. S. P. Paulo . .	5 Feb. ⟨1535⟩	Basle.
*‡2992. E. Schets. S. P. Ex . .	6 Feb. 1535	Antwerp.
*‡2993. Choler. Praesagiebat . .	8 Feb. 1535	Augsburg.
2994. David Paungartner. Optima . .	13 Feb. 1535	Freiburg.
2995. David Paungartner. Adiecimus . .	⟨c. 13 Feb. 1535	Freiburg.⟩
*‡2996. Bo. Amerbach. S. p. Scripsi . .	18 Feb. ⟨1535	Freiburg.⟩
**‡2997. E. Schets. Pergratum . .	21 Feb. 1535	Freiburg.
**‡2998. Goclenius. S. P. Proximis . .	25 Feb. 1535	Louvain.
*2999. Zuichemus. Non . .	26 Feb. 1535	Dulmen.
*‖3000. Tomiczki. S. P. Nullum . .	28 Feb. 1535	Freiburg.
*3001. Cochlaeus. S. P. Amice . .	⟨c. March 1535	Freiburg.⟩
**‡3002. J. Angelus Odonus. Salue . .	⟨c. March⟩ 1535	Strasbourg.
*‖3003. Eschenfelder. S. P. Magno . .	12 March 1535	Boppard.
*‡3004. Rinck. S. P. Varie . .	16 March 1535	Cologne.
3005. P. Merbelius & Jo. Baptista Laurentia. Ad . .	18 March 1535	Freiburg.
*‡3006. Caesarius. Expecto . .	29 March ⟨1535⟩	Cologne.
‡3007. F. Rupilius. ⟨S.⟩ D. Quid . .	29 March 1535	Rome.
*‡3008. Louis of Spinula. Commodiorem . .	8 April 1535	Genoa.
**‡3009. E. Schets. S. P. Ex . .	12 April 1535	Antwerp.
*‖3010. Severin Boner. S. Nisi . .	12 April 1535	Cracow.
*‡3011. L. Ber. S. d. p. Clarissime . .	14 April 1535	Rome.
*‡3012. Bo. Amerbach. Profecto . .	16 April ⟨1535⟩	Freiburg.
**‡3013. Bo. Amerbach. S. P. Exemplum . .	20 April 1535	Basle.
3014. Tomiczki. Merito . .	26 April 1535	Bodzanczin.
*3015. Gumppenberg. Apologiam . .	⟨c. May 1535	Freiburg.⟩
*‡3016. Pflug. Pergratum . .	7 May 1535	Freiburg.
*‖3017. Jo. Faber. S. D. Erasme . .	15 May 1535	Vienna.
*3018. J. de Pins. Reuerendissime . .	19 May 1535	Freiburg.
3019. Damian a Goes. Vtinam . .	21 May 1535	Freiburg.
*‡3020. Hedio. S. D. Itali . .	24 May 1535	Strasbourg.
‖3021. Paul III. Dilecte . .	31 May 1535	Rome.
3022. H. Hoxvirius. Tam . .	1 June 1535	Pavia.
*‖3023. Gumppenberg. Carissime . .	1 June 1535	Rome.

*‡3024. P. P. Gualterius. Erasmo . .	1 June ⟨1535⟩	Rome.	
**‡3025. E. Schets. Accepi . .	18 June 1535		Basle.
3026. Bembo. Nae tu . .	20 June 1535	Padua.	
*‡3027. Peter Bechinius. Nichil . .	24 June 1535	Bassano.	
**‡3028. E. Schets. S. P. Scripsi . .	28 June 1535		Basle.
3029. Bart. Latomus. Intelligo . .	29 June 1535	Paris.	
*3030. Leonard Eck. Merito . .	30 June 1535		Basle.
*‡3031. Heresbach. Iam diu . .	28 July 1535	Düsseldorf.	
*3031a. Heresbach. Commodum . .	⟨1534–⟩1536	Düsseldorf.	
3032. Choler. Mea . .	⟨c. Aug.⟩ 1535		Basle.
*‖3033. Paul III. Dilecte . .	1 Aug. 1535	Rome.	
*‖3034. Paul III to Mary of Hungary. Charissima . .	5 Aug. 1535	Rome.	
*3035. Leonard Eck. Subuerebar . .	5 Aug. 1535		Basle.
3036. C. of Stadion. Reipsa . .	6 Aug. 1535		Basle.
**‡3037. Goclenius. Salutem . .	10 Aug. 1535	⟨Louvain.⟩	
‡3038. Ephorinus. Tuae . .	16 Aug. 1535	Rome.	
*‡3039. P. Merbelius. Etsi . .	16 Aug. 1535	Milan.	
*‡3040. T. Gravius. S.P. Quanquam . .	17 Aug. 1535	Cologne.	
*‡3041. T. Gravius. S. P. Vehementer . .	17 Aug. 1535	Cologne.	
**‡3042. E. Schets. S. P. Harum . .	17 Aug. 1535	Antwerp.	
3043. Damian a Goes. Accipe . .	18 Aug. 1535		Basle.
3044. The Reader. Solent . .	⟨ad fin. Aug. 1535		Basle.⟩
*‡3045. Glareanus. Res . .	⟨ad fin. Aug. 1535⟩	Freiburg.	
3046. Peter Kmita. Tametsi . .	20 Aug. 1535		Basle.
*‖3047. Gumppenberg. S. Prestantissime . .	21 Aug. 1535	Rome.	
3048. Bart. Latomus. Accepi . .	24 Aug. 1535		Basle.
3049. Tomiczki. Tantum . .	31 Aug. 1535		Basle.
*‡3050. Choler. S. P. D. Sciebam . .	31 Aug. 1535	Augsburg.	
*‡3051. Bo. Amerbach. S. P. Clariss. . .	1 Sept. 1535	Freiburg.	
3052. Goclenius. Balthasar . .	2 Sept. 1535		Basle.
*‡3053. C. Grapheus. S. P. Librum . .	2 Sept. 1535	Antwerp.	
*3054. Glareanus. . . . Ego . .	6 Sept. 1535		⟨Basle.⟩
‡3055. Glareanus. Quae . .	10 Sept. 1535	Freiburg.	
*‡3056. L. Ber. S. P. Ante . .	12 Sept. 1535		Basle.
*‡3057. Vincent Metellus. Petrus . .	13 Sept. 1535	Brescia.	
*‡3058. Bedill. S. P. Erasme . .	14 Sept. ⟨1535⟩	London.	
3059. L. Ber. Misi . .	21 Sept. 1535		Basle.
*‡3060. Zuichemus. S. P. Reddidit . .	22 Sept. 1535	Spires.	
**‡3061. Goclenius. S. P. Baltasar . .	28 Sept. 1535	Louvain.	
3062. Louis de Vers. Reuerendissime . .	7 Oct. 1535		Basle.
3063. Gruyères. Magnam . .	12 Oct. 1535		Basle.
**‡3064. ⟨Francesco Maria Sforza.⟩ Equidem . .	16 Oct. 1535		Basle.
*‡3065. ⟨Sturm?⟩ D. Lodouicus . .	23 Oct. 1535		Basle.
*‖3066. Tomiczki. Festiua . .	25 Oct. 1535	Cracow.	
**‡3067. E. Schets. S. P. Mense . .	26 Oct. 1535	Antwerp.	
*3068. Cognatus. Soleo . .	2 Nov. ⟨1535	Nozeroy.⟩	
*‡3069. Volz. S. P. D. Epistolium . .	4 Nov. 1535	Strasbourg.	
*‡3070. P. Merbelius. S. D. Attulit . .	9 Nov. 1535	Milan.	
*‡3071. Zuichemus. S. P. Litteras . .	17 Nov. 1535	Spires.	
*‡3072. Pellican. S. D. Boni . .	18 Nov. 1535	Zurich.	
**‡3073. Stadion. S. P. D. Libros . .	27 Nov. 1535	Dillingen.	
*‡3074. J. G. Hermann. S. D. Cum . .	11 Dec. 1535	Spires.	
*‡3075. Gruyères. S. P. Accepi . .	12 Dec. ⟨1535⟩	Sursee.	
3076. Damian a Goes. Amice . .	15 Dec. 1535		Basle.
3077. Damian a Goes. Vltra . .	⟨c. 15 Dec. 1535		Basle.⟩

**‖3078. Damian a Goes. S. P. Iampridem . .	22 Dec. 1535	Padua.
**3079. Damian a Goes from an Englishman. Vehementer . .	⟨1535⟩	
*3080. Cognatus. Vt qui . .	24 Dec. 153⟨5⟩	Nozeroy.

1536

3081. Eschenfelder. En . .	2 Jan. 1536	Basle.
*‡3082. John a Boysonné. Rogauit . .	23 Jan. ⟨1536⟩	Toulouse.
*‡3083. Beraldus. Veneram . .	24 Jan. ⟨1536⟩	Toulouse.
**3084. Gruyères. S. P. Hec . .	24 Jan. 1536	Basle.
‡3085. Damian a Goes. S. P. Dolentem . .	26 Jan. 1536	Padua.
3086. Eschenfelder. Christus . .	27 Jan. 1536	Basle.
**‡3087. Ferdinand. Magnificus . .	27 Jan. 1536	Basle.
*‡3088. George Hermann. Etsi . .	29 Jan. 1536	Schwaz.
3089. Cricius. In . .	1 Feb. 1536	Basle.
*‡3090. Chapuys. S. P. Literas . .	1 Feb. 1536	London.
*‡3091. P. Merbelius. S. P. Quas . .	2 Feb. 1536	Milan.
3092. Charles Blount. Posteaquam . .	9 Feb. 1536	Basle.
3093. The Reader. In . .	⟨c. Feb. 1536	Basle.⟩
*‡3094. J. Omphalius. S. Quod . .	10 Feb. 1536	Toulouse.
3095. Cognatus. Nuper . .	12 Feb. 1536	Basle.
*3096. Sepulveda. Quam . .	13 Feb. 1536	Rome.
*‡3097. Bo. Amerbach. Salue . .	⟨c. Feb. 1536	Basle.⟩
*‡3098. Bo. Amerbach. S. Si . .	⟨14 Feb. 1536	Basle.⟩
*3099. The Reader. Quando . .	⟨c. 20 Feb. 1536	Basle.⟩
‡3100. Friendly Readers. Paucis . .	20 Feb. 1536	Basle.
*‡3101. Viterius. Sperabam . .	20 Feb. 153⟨6⟩	Paris.
*‡3102. P. Richardot. S. P. Redditae . .	24 Feb. 1536	Besançon.
*‡3103. Bonvalot. S. P. Erasme . .	25 Feb. 1536	Besançon.
3104. Cognatus. Accepi . .	11 March 1536	Basle.
**‡3105. Cles. Venerabilis . .	12 March 1536	Naples.
**3106. Viterius. S. P. Obsecro . .	13 March 1536	Basle.
**‖3107. Thomas Cromwell. Abunde . .	15 March 1536	Basle.
**‡3108. ⟨?John Longlond.⟩ S. P. In . .	16 March 1536	Basle.
**‡3109. ⟨?Gruyères.⟩ S. P. De . .	16 March 1536	Basle.
**3110. Cles. Ven. egregie . .	16 March 1536	Naples.
**‡3111. Goclenius. Salutem . .	21 March 1536	⟨Louvain.⟩
*‡3112. Tiedemann Giese. Malorum . .	28 March 1536	Frauenburg.
*‡3113. Sinapius. S. D. P. Cum . .	3 April 1536	Ferrara.
‡3114. Volz. S. P. D. Quod . .	12 April 1536	⟨Strasbourg.⟩
*‖3115. Pratensis. S. P. D. Multis . .	12 April 1536	Besançon.
*3116. Zuichemus. Cum . .	15 April 1536	Spires.
*‡3117. J. G. Hermann. ⟨S.⟩ D. Salue . .	18 April 1536	Spires.
**‡3118. Cognatus. Haec . .	7 May 1536	Nozeroy.
**‡3119. E. Schets. S. P. Ex . .	8 May 1536	Antwerp.
*3120. Melanchthon. S. D. Etsi . .	12 May ⟨1536	Leipzig.⟩
*‡3121. Slap. S. Parum . .	13 May 1536	Rome
3122. Bonvalot. Pro . .	17 May 1536	Basle.
*3123. Cognatus. Nullis . .	⟨c. fin. May 1536	Nozeroy.⟩
3124. ⟨? Adolphus vander Noot.⟩ Omnes . .	29 May 1536	Basle.
**‡3125. E. Schets. S. Prodigiosa . .	1 June 1536	Basle.

BRIEF TABLE OF EDITIONS OF ERASMUS' LETTERS

(*A fuller description will be found in vol. i, app. 7*)

A = Iani Damiani Senensis Elegeia. 4°. Basle. J. Froben. Aug. 1515.
B = Epistole aliquot ad Erasmum. 4°. Louvain. Th. Martens. Oct. 1516.
C = C^1 C^2
C^1 = Epistole sane quam elegantes. 4°. Louvain. Th. Martens. Apr. 1517.
C^2 = Idem. 4°. Basle. J. Froben. Jan. 1518.
D = D^1 D^2
D^1 = Auctarium selectarum epistolarum. 4°. Basle. J. Froben. Aug. 1518.
D^2 = Idem. 4°. Basle. J. Froben. March 1519.
E = Farrago noua epistolarum. Fol. Basle. J. Froben. Oct. 1519.
F = Epistolae ad diuersos. Fol. Basle. J. Froben. 31 Aug. 1521.
G = Selectae epistolae. 4°. Basle. J. Herwagen & H. Froben. 1528.
H = Opus epistolarum. Fol. Basle. H. Froben, J. Herwagen & N. Episcopius. 1529.
J = Epistolae floridae. Fol. Basle. J. Herwagen. Sept. 1531.
K = Epistolae palaeonaeoi. Fol. Freiburg. J. Emmeus. Sept. 1532.
L = De praeparatione ad mortem. 4°. Basle. H. Froben & N. Episcopius. ⟨c. Jan.⟩ 1534.
M = De puritate tabernaculi. 4°. Basle. H. Froben & N. Episcopius. ⟨c. Feb.⟩ 1536.
N = N^1 N^2 N^3
N^1 = Operum tertius tomus. Fol. Basle. H. Froben & N. Episcopius. 1538.
N^2 = Idem. Fol. Ibid. 1541.
N^3 = Idem. Fol. Ibid. 1558.
O = O^1 O^2
O^1 = Vita Erasmi. 4°. Leiden. T. Basson. 1607.
O^2 = Idem. 12°. Leiden. G. Basson. 1615.
P = Pirckheimeri opera. Fol. Frankfort. J. Bringer. 1610.
Q = Epistolae familiares. 8°. Basle. C. A. Serin. 1779.
Lond. = Epistolarum libri xxxi. Fol. London. M. Flesher & R. Young. 1642.
LB. = Opera omnia. Tomus tertius. Fol. 2 vols. Leiden. P. Vander Aa. 1703.

Note.—At the head of each letter is printed a list of the editions in which it is found, with the necessary references. The references to Lond. serve also for H and N. Sources, printed or ms., other than the editions above catalogued, are indicated, when necessary, by Greek letters.

In the critical notes any of these editions or sources which is not specified by the sigla must be understood to follow the reading of its immediate predecessor. Thus, in Ep. 106. 1, E stands for E, F, H, N^1, N^2, N^3, Lond., and LB. Similarly, with the Greek alphabet this principle is generally followed; but occasionally, when the sources are diverse or there is some special reason for it, e.g. in Ep. 296, all the authorities are specified by their sigla.

The Corrigenda found in some of the volumes of letters have usually been treated as the true readings of those editions; but occasionally the uncorrected text and the correction have both been given; the latter following immediately after the former.

The small superior figures attached to letter-numbers refer to letters answered, the inferior to letters answering.

Angular brackets ⟨ ⟩ denote additions by an editor, square brackets [ ] denote *omittenda*.

LIST OF ABBREVIATIONS COMMONLY USED

(For A, B, C, ... Q, Lond., LB., denoting editions of Erasmus' letters, see p. xii and vol. i, pp. 599-602.)

Collections of Letters

AE. = Les correspondants d'Alde Manuce, 1483-1514; par P. de Nolhac (Studi e documenti di storia e diritto, 1887, 8). Rome, 1888.

Agr. E. = Epistolae Henrici Cornelii Agrippae ad familiares et eorum ad ipsum: pp. 681-1061 in Agrippae . . . Operum pars posterior. Lugduni per Beringos fratres, s. a. ⟨c. 1601⟩.

Al. E. = i. Lettres familières de Jérôme Aléandre, 1510-40; par J. Paquier. Paris, 1909.

ii. Jérôme Aléandre et la principauté de Liège; par J. Paquier. Paris, 1896.

Am. E. = Bonifacius Amerbach und die Reformation; von Th. Burckhardt-Biedermann. Basel, 1894.

BE.[1] = Epistolae Gulielmi Budaei. Paris, J. Badius, 20 Aug. 1520.

BE.[2] = Epistolae Gullielmi Budaei posteriores. Paris, J. Badius, March 1522.

BE.[3] = G. Budaei Epistolarum Latinarum lib. v, Graecarum item lib. i. Paris, J. Badius, Feb. 1531.

BE.[4] = Répertoire de la correspondance de Guillaume Budé; par L. Delaruelle. Toulouse—Paris, 1907.

Bemb. E. = Petri Bembi Card. Epistolarum familiarium libri VI. Eiusdem Leonis X Pont. Max. nomine scriptarum lib. XVI. Venetiis apud Gualterum Scottum, 1552.

Bl. E. = Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer, 1509-1567; bearbeitet von T. Schiess (Badische historische Kommission). t. 3. Freiburg i. Br., 1908-12.

Boh. E. = i. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic: ed. J. Truhlář, Praze, 1893.

ii. Dva Listáře Humanistické: (a) Dra. Racka Doubravského, (b) M. Václava Píseckého s Doplňkem Listáře Jana Šlechty ze Všehrd: ed. J. Truhlář, Praze, 1897.

(Sbírka Pramenův ku Poznání Literárního Života v Čechách, na Moravě a v Slezku. Skupina Druhá: Korrespondence a Cizojazyčné Prameny, číslo 1, 3.)

BRE. = Briefwechsel des Beatus Rhenanus; herausg. von A. Horawitz und K. Hartfelder. Leipzig, 1886.

Bugen. E. = Dr. Johannes Bugenhagens Briefwechsel, 1512-58, herausg. durch O. Vogt. Stettin, 1888.

Bun. E. = Petri Bunelli Galli praeceptoris et Pauli Manutii Itali discipuli Epistolae Ciceroniano stylo scriptae, ⟨Parisiis⟩, H. Stephanus, 1581.

Calc. E. = Epistolicarum quaestionum et Epistolarum familiarium libri XVI, pp. 1-217 in Caelii Calcagnini Ferrariensis . . . Opera aliquot. Basileae, H. Froben & Nic. Episcopius, March 1544.

Calv. E. = Thesaurus epistolicus Caluinianus (1528–64), ed. G. Baum, E. Cunitz, E. Reuss (CR. XXXVIII–XLVIII). t. 11. Brunsuigae, 1872-79.

Cam. E. = i. Ioachimi Camerarii Bapenbergensis Epistolarum familiarium, libri VI, . . . a filiis editi. Francofurti, haer. A. Wecheli, 1583.
ii. Ioachimi Camerarii Pabepergensis Epistolarum libri quinque posteriores. A filiis . . . editae. Francofurti, Palthen, 1595.

Cat. E. = Epistole Cataldi Siculi. Pt. 1, Vlyxbone, ⟨Val. Fernandez⟩, 21 Feb. 1500; Pt. 2, s. l. et a.

CE. = i. Claude Chansonnette, jurisconsulte Messin, et ses lettres inédites, par A. Rivier (Mémoires couronnés par l'Académie royale de Belgique, t. XXIX). Bruxelles, 1878.
ii. Briefe des Claudius Cantiuncula und Ulrich Zasius von 1521–1533; von A. Horawitz (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, xciii, 1879). Wien, 1879.

Clen. E. = Nic. Clenardi Epistolarum libri duo. Antverpiae, Chr. Plantinus, 1566.

Cog. E. = Epistolae aliquot G. Cognati et amicorum: t. i, pp. 295–322, t. iii, p. 207 in Gilberti Cognati Nozereni Opera. t. 3. Basileae, H. Petri, 1562.

Corv. E. = Briefwechsel des Antonius Corvinus; herausg. von P. Tschackert (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens IV). Hannover, 1900.

Cran. E. = Literae virorum eruditorum ad Franciscum Craneueldium, 1522–1528, ed. H. de Vocht. Louvain, 1928.

DGE. = Damiani a Goes, equitis Lusitani, aliquot Opuscula. . . . Item aliquot Epistolae Sadoleti, Bembi, et aliorum clarissimorum virorum . . . ad ipsum Damianum. Louanii, R. Rescius, Dec. 1544.

EE. = Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam; herausg. von J. Förstemann und O. Günther (XXVII. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen). Leipzig, 1904.

EE.[2] = Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam; herausg. von L. K. Enthoven. Strassburg, 1906.

EHE. = Helii Eobani Hessi . . . et amicorum ipsius Epistolarum familiarium libri XII. Marpurgi Hessorum, C. Egenolphus, March 1543.

FE. = Caroli Fernandi Brugensis, musici regii, . . . Epistole familiares. s. l. et a.

GE. = Roberti Gaguini epistole et orationes; ed. L. Thuasne. t. 2. Paris, 1904.

GHE. = Georg Helts Briefwechsel: herausg. von O. Clemen (Archiv für Reformations-Geschichte. Ergänzungsband II). Leipzig, 1907.

Gryn. E. = In librum octauum Topicorum Aristotelis Simonis Grynaei commentaria doctissima. Adiectae sunt ad libri calcem selectiores aliquot eiusdem S. Grynaei Epistolae. Basileae, Jo. Oporinus, Oct. 1556.

HE. = Epistolae Vlrichi Hutteni; ed. E. Böcking. t. 2. Lipsiae, 1859.

Hor. E. = N. Horii Remensis praefecti auxiliaris Epistolarum liber: ff. lz (= k) v^0–p^6. Bk. 14 in Nic. Horii Opus, Lugduni, J. Sacon, 27 Sept. 1507.

Hos. E. = Acta historica res gestas Poloniae illustrantia, IV, IX. Card. Hosii Epistolae, 1525–58, t. 3, edd. F. Hipler & V. Zakrzewski, Cracouiae, 1879–88.

JE. = Der Briefwechsel des Justus Jonas; herausg. von G. Kawerau (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, XVII). t. 2. Halle, 1884, 5.

La. E. = Lasciana; herausg. von H. Dalton. Berlin, 1898.

LE. = Dr. Martin Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken; herausg. von W. M. L. de Wette. t. 5. Berlin, 1825–8.

LE.[2] = Dr. Martin Luther's Briefwechsel; bearbeitet von E. L. Enders, fortgesetzt von G. Kawerau. t. 16. Frankfurt am Main, 1884–1915.

Lo. E. = Epistolarum libri quatuor: ff. 65–163 in Christophori Longolii Orationes duae. Florentiae, haer. Ph. Iuntae, Dec. 1524.

Ma. E. = Briefe des Dr. Daniel Mauch; von A. Naegele. Römische Quartalschrift XXV, 139*–161*, 203*–225*. Rom, 1911.

Man. E. = Ioannis Manardi Ferrariensis Epistolae medicinales, Basileae, M. Isingrin, March 1540.

Marin. E. = Lucii Marinei Siculi Epistolarum familiarium libri decem et septem. Vallissoleti, A. G. Brocarius, 28 Feb. 1514.

Mart. E. = Opus Epistolarum Petri Martyris Anglerii Mediolanensis. Amstelodami, Elzevir, 1670. (The first edition, Alcala de Henares, 1530, is not readily accessible to me.)

Mas. E. = Briefe von Andreas Masius und seinen Freunden, 1538–1573 herausg. von M. Lossen. Leipzig, 1886.

ME. = Philippi Melanthonis epistolae, praefationes, consilia, iudicia, schedae academicae; ed. C. G. Bretschneider (CR. I–X). t. 10. Halis, 1834–42.

MHE. = i. Michael Hummelberger; von A. Horawitz. Berlin, 1875.
ii. Analecten zur Geschichte des Humanismus in Schwaben; von A. Horawitz. Wien, 1877.
iii. Analecten zur Geschichte der Reformation und des Humanismus in Schwaben; von A. Horawitz. Wien, 1878.
iv. Zur Biographie und Correspondenz Johannes Reuchlin's; von A. Horawitz. Wien, 1877.
(ii, iii, iv in Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 85, 86, 89.)

MRE. = Der Briefwechsel des Mutianus Rufus; bearbeitet von C. Krause (Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte, N. F., IX. Supplement). Kassel, 1885.

MRE.[2] = Der Briefwechsel des Conradus Mutianus; bearbeitet von K. Gillert (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, XVIII). t. 2. Halle, 1890.

NE. = Epistolarum miscellanearum ad Fridericum Nauseam Blancicampianum . . . libri X. Basileae, J. Oporinus, March 1550.

OE. = Oláh Miklós Levelezése; közli Ipolyi Arnold (Monumenta Hungariae historica: diplomataria, XXV). Budapest, 1875.

Oec. E. = DD. Ioannis Oecolampadii et Huldrichi Zuinglii Epistolarum libri quatuor, Basileae, T. Platter & B. Lazius, March 1536.

Oec. E. ii. = Das Leben Johannes Oekolampads; beschrieben von J. J. Herzog, Basel, 1843, ii. 263–304.

Oec. E. iii. = Briefe und Akten zum Leben Oekolampads, bearbeitet von Ernst Staehelin, Leipzig, 1934.

Peut. E. = Konrad Peutingers Briefwechsel; herausg. von E. König. München, 1923.

Pl. E. = Correspondance de Christophe Plantin, 1558–1586; publiée par M. Rooses & J. Denucé. t. 7. Antwerpen, 1883–1918.

RE. = Johann Reuchlins Briefwechsel: herausg. von L. Geiger (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. CXXVI). Tübingen, 1875.

Ra. E. = Religiosissimi viri fratris Ioannis Raulin, artium et theologiae pro-

fessoris scientissimi, Epistolarum . . . opus eximium. Lutetiae Parisiorum, A. Ausurdus expensis I. Petit, 1 Jan. 1521.

Sad. E. = i. Iacobi Sadoleti Epistolae ⟨pontificiae⟩. Romae, 1759.
ii. Iacobi Sadoleti Epistolae ⟨familiares⟩. t. 3 & app. Romae, 1760–7.

Sch. E. = Korrespondenzen und Akten zur Geschichte des Kardinals Matth. Schiner; herausg. von A. Büchi. t. 1 (1489–1515), Basel, 1920.

Schw. E. = Dn. Iohannis Schwebelii . . . scripta theologica. . . Addita est Epistolarum . . . centuria ⟨1519–40⟩. Biponti, C. Wittel, 1605.

SE. = Christoph Scheurls Briefbuch; herausg. von F. von Soden und J. K. F. Knaake. t. 2. Potsdam, 1867–72.

Sep. E. = Epistolarum libri VII: t. iii, pp. 71–389 in Ioannis Genesii Sepuluedae Cordubensis Opera. t. 4. Matriti, 1780.

Sich. E. = Johannes Sichardus; von P. Lehmann, pp. 23–42. München, 1912.

TE. = Ioannis Tritemii, abbatis Spanhemensis, Epistolarum familiarium libri duo. Haganoae, P. Brubachius, 1536.

VE. = Vadianische Briefsammlung; herausg. von E. Arbenz und H. Wartmann (Mitteilungen zur vaterländischen Geschichte, 24, 25, 27–30: 6 parts and 5 supplements, s[1]–s[5]). St. Gallen, 1890–1908.

Vi. E. = Ioannis Lodouici Viuis Valentini Epistolarum . . . Farrago. Antuerpiae, G. Simon, 1556.

Vulc. E. = Correspondance de Bonaventura Vulcanius, 1573–1577; publiée par H. de Vries de Heekelingen. La Haye, 1923.

VZE. = Viglii ab Aytta Zuichemi Epistolae selectae: t. ii, pt. 1 in C. P. Hoynck van Papendrecht's Analecta Belgica, Hagae Comitum, 1743.

WE. = Epistolae . . . Georgii Wicelii, Lipsiae, Nic. Vuolrab, 1537.

ZE. = Vdalrici Zasii epistolae; ed. J. A. Riegger. t. 2. Vlmae, 1774.

Zeb. E. = Epistolarum libri Andreae Zebrzydowski, 1546–1553 (Acta hist. res gestas Poloniae illustrantia 1); ed. Wlad. Wislocki. Cracow, 1878.

Zw. E. = Huldrici Zuinglii Opera, voll. VII, VIII, Epistolae; ed. M. Schuler & J. Schulthess. t. 2. Turici, 1830–42.

Zw. E.[2] = Zwinglis Briefwechsel; bearb. von E. Egli, herausg. von G. Finsler und W. Köhler (CR. XCIV, XCV). t. 2 (1510–26). Leipzig, 1911–14.

Other Sources

ADB. = Allgemeine deutsche Biographie. t. 56. Leipzig, 1875–1912.

Agric.[1] = Rodolphi Agricolae opuscula; ed. Petro Aegidio. Anuerpiae, T. Martinus, 31 Jan. 1511.

Agric.[2] = Rodolphi Agricolae lucubrationes, tomus posterior; ed. Alardo Aemstelredamo. Coloniae, J. Gymnicus, ⟨1539⟩.

Agric.[3] = Unedierte Briefe von Rudolf Agricola; von K. Hartfelder (Festschrift der badischen Gymnasien). Karlsruhe, 1886.

AHVN. = Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein. Köln, 1855– .

Val. Andreas = Fasti Academici studii generalis Louaniensis, edente Valerio Andrea Desselio. Louanii, H. Nempaeus, 1650.

ANGB. = Acta nationis Germanicae vniuersitatis Bononiensis; ed. E. Friedländer et C. Malagola. Berolini, 1887.

Antonio = Bibliotheca Hispana noua, siue Hispanorum scriptorum qui ab anno MD. ad MDCLXXXIV. floruere, Notitia: auctore D. Nicolao Antonio Hispalensi. t. 2. Madriti, 1783–8.

AT. = Acta Tomiciana; Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste ... Sigismundi . . . per Stanislaum Gorski . . . collecte, 1507- . t. 13. Posnaniae, 1852- .

Athenae Cantab. = Athenae Cantabrigienses, 1500–1609; by C. H. Cooper and T. Cooper, and by G. J. Gray. t. 3. Cambridge, 1858–61, 1913.

Balan = Monumenta Reformationis Lutheranae, 1521–5, collegit P. Balan. Ratisbonae, 1884.

Balan ii = Monumenta saeculi XVI historiam illustrantia, edidit P. Balan. Oeniponte, 1885.

BEr.[1] = Bibliotheca Erasmiana, listes sommaires. Gand, 1893.

BEr.[2] = Bibliotheca Erasmiana; extrait de la Bibliotheca Belgica, publiée par F. Vander Haeghen, R. Vanden Berghe, T. J. I. Arnold, A. Roersch, V. Tourneur, et A. Vincent.

Adagia. Gand, 1897.
Admonitio etc. 1900.
Apophthegmata. 1901.
Colloquia. t. 3. 1903–7.
Moriae Encomium. 1908.
Enchiridion militis Christiani. 1911.
Ratio verae theologiae. 1914.
Declamationes, Encomium Matrimonii, Institutio Principis Christiani, Vidua Christiana. 1936.

Bergenroth = Calendar of letters, despatches, and state papers, relating to the negotiations between England and Spain, preserved in the archives at Simancas and elsewhere, 1485–1603; edited by G. A. Bergenroth, and continued by P. de Gayangos and M. A. S. Hume. t. 21. London, 1862–99.

BN. = Biographie nationale (A–Z). t. 27. Bruxelles, 1866–1938.

Böcking = Index biographicus et onomasticus; cur. E. Böcking (Vlrichi Hutteni Operum supplementum: tomi posterioris pars altera). Lipsiae, 1870.

Bourgeois de Paris = Le Journal d'un Bourgeois de Paris, 1515–1536; par V. L. Bourrilly, Paris, 1910.

Brewer = Letters and papers, foreign and domestic, of the reign of Henry VIII, 1509–46; arranged by J. S. Brewer, and continued by J. Gairdner and R. H. Brodie. t. 33. London, 1862–1910.

Brodie = Brewer i; 2nd edit., by R. H. Brodie. t. 3. London, 1920.

Brown = Calendar of State Papers and MSS. relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice and in other libraries of Northern Italy, 1202–1629; edited by Rawdon Brown and continued by G. C. Bentinck, H. F. Brown, and A. B. Hinds. t. 23. London, 1864–1916.

Bulaeus = Historia vniuersitatis Parisiensis; authore C. E. Bulaeo. t. 6. Parisiis, 1665–73.

Burchard = Iohannis Burchardi Argentinensis, capelle pontificie sacrorum rituum magistri, Diarium (1483–1506); ed. L. Thuasne. t. 3. Paris, 1883–5.

Butzbach = Beiträge zur Geschichte des Humanismus am Niederrhein und in Westfalen; von C. Krafft und W. Crecelius (Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins, VII, pp. 213–88, XI, pp. 1–68). Heft 1, 2. Elberfeld, 1870, 1875.

Butzbach[2] = Zur Kritik des Johannes Butzbach; von G. Knod (AHVN, lii, pp. 175–234). Köln, 1891.

Butzbach[3] = Beiträge zur Geschichte des Humanismus in Schwaben und Elsass; von W. Crecelius (Alemannia, VII, pp. 184–9). Bonn, 1879.

BWN. = Biographisch woordenboek der Nederlanden. t. 21. Haarlem, 1852–78.

Caballero = Alonso y Juan de Valdés, por Don Fermin Caballero. Madrid, 1875.

Chevalier = Répertoire des sources historiques du moyen âge: Bio-bibliographie; par U. Chevalier. 2e édition. t. 2. Paris, 1905–7.

Ciaconius = Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et S. R. E. Cardinalium, opera A. Ciaconii; ab A. Oldoino recognitae. t. 4. Romae, 1677.

Clerval = Registre des procès-verbaux de la Faculté de Théologie de Paris; publié par A. Clerval. t. 1 (1505–23), Paris, 1917.

Copinger = Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum; by W. A. Copinger. 2 parts. London, 1895–1902.

Cornelius = Berichte der Augenzeugen über das Münsterische Wiedertaufferreich; herausgegeben von C. A. Cornelius: Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster, Band ii. Münster, 1853.

CPR. = Das Chronikon des Konrad Pellikan; herausg. durch Bernhard Riggenbach. Basel, 1877.

CR. = Corpus Reformatorum. Voll. 1–28. Melanthonis Opera; ed. C. G. Bretschneider et H. E. Bindseil. Halis et Brunsuigae, 1824–60.
Voll. 29–87. Caluini Opera; ed. G. Baum, E. Cunitz, E. Reuss. Brunsuigae et Berolini, 1861–1900.
Voll. 88–100. Zwingli's Werke; herausg. von E. Egli und G. Finsler Berlin, 1904–39.

Creighton = A history of the Papacy during the period of the Reformation; by M. Creighton. t. 5. London, 1887–94.
(Vols. 1–6; new edition. London, 1892–7.)

de Jongh = L'ancienne Faculté de Théologie de Louvain au premier siècle de son existence (1432–1540); par H. de Jongh. Louvain, 1911.

Delisle = Un Registre des procès-verbaux de la Faculté de Théologie de Paris, 1505–33; par L. Delisle. Notices et Extraits XXXVI: Paris, 1899.

de Nolhac = Érasme en Italie; par P. de Nolhac. 2e édition. Paris, 1898.

de Reiffenberg = Histoire de l'ordre de la Toison d'Or; par le Baron de Reiffenberg. Bruxelles, 1830.

DNB. = Dictionary of national biography. t. 71. London, 1885–1937.

DRA. = Deutsche Reichstagsakten, jüngere Reihe, bearbeitet von A. Kluckhohn und A. Wrede. t. 4. Gotha, 1893–1905.

Ducange = Glossarium mediae et infimae Latinitatis, conditum a Carolo du Fresne, domino Du Cange; ed. L. Favre. t. 10. Niort, 1883–7.

Eae. = Epistolae aliquot eruditorum, nunquam antehac excusae, multis nominibus dignae quae legantur a bonis omnibus, quo magis liqueat quanta sit insignis cuiusdam sycophantae virulentia, *s. a.* (See vol. IV, p. 210.)

Eev. = Epistolae aliquot eruditorum virorum, ex quibus perspicuum quanta sit Eduardi Lei virulentia. Basle, J. Froben, Aug. 1520.

EHR. = The English Historical Review. London, 1886– .

Eov. = Epistolae obscurorum virorum, ed. E. Böcking. t. 2. Lipsiae, 1864–70.

Fredericq = Corpus documentorum inquisitionis haereticae prauitatis Neerlandicae, 1025–1528, ed. P. Fredericq. t. 5. Gent, 1889–1906.

Gabbema = Epistolarum ab illustribus et claris viris scriptarum centuriae tres, ed. S. A. Gabbema. Harlingae Frisiorum, 1663.

Gachard = Collection des voyages des souverains des Pays-Bas; publiée par L. P. Gachard et C. Piot (Collection de Chroniques Belges inédites). t. 4. Bruxelles, 1874–82.

Gams = Series episcoporum Ecclesiae Catholicae; ed. P. B. Gams. Ratisbonae, 1873.

GC. = Gallia Christiana; opera D. Sammarthani, monachorum congregationis S. Mauri, et B. Hauréau. t. 16. Parisiis, 1715–1865.

Goethals = Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique; par F. V. Goethals. t. 4. Bruxelles, 1849–52.

Hain = Repertorium bibliographicum; opera L. Hain. t. 2. Stuttgartiae et Lutetiae Parisiorum, 1826–38.

Henne = Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique; par A. Henne. t. 10. Bruxelles—Leipzig, 1858–60.

Herminjard = Correspondance des Réformateurs dans les pays de langue française (1512–44), recueillie . . . par A. L. Herminjard. t. 9. Genève, 1866–97.

Herzog = Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche; begründet von J. J. Herzog. 3e Auflage; herausg. von A. Hauck. t. 21. Leipzig, 1896–1908.

Heumann = Documenta literaria varii argumenti in lucem prolata cura Iohannis Heumanni. Altorfii, 1758.

Hinds = Calendar of State Papers and MSS. existing in the archives and collections of Milan, 1385–1618; edited by A. B. Hinds. t. 1. London, 1912.

Hoynck = Analecta Belgica: t. iii, ed. C. P. Hoynck van Papendrecht, Hagae Comitum, 1743.

Horawitz = i–iv. Erasmiana; von A. Horawitz. Wien, 1878, 80, 83, 85.
v. Erasmus von Rotterdam und Martinus Lipsius; von A. Horawitz. Wien, 1882.
(in Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1878, 79, 82, 84, 82.)

Jänig = Liber confraternitatis B. Marie de Anima Teutonicorum de Vrbe; ed. C. Jänig. Romae—Vindobonae, 1875.

Jöcher = Allgemeines Gelehrten-Lexicon, herausgegeben von C. G. Jöcher. t. 4. Leipzig, 1750–1.

Jortin = The life of Erasmus; by J. Jortin. t. 2. London, 1758–60.

Kerssenbroch = Hermanni A. Kerssenbroch Anabaptistici Furoris Monasterium Inclitam Westphaliae Metropolin Evertentis Historica Narratio: herausgegeben von H. Detmer: Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster, Band v. Münster, 1900.

Knight = The life of Erasmus; by S. Knight. Cambridge, 1726.

Knod = Deutsche Studenten in Bologna (1289–1562)—biographischer Index zu den ANGB: bearbeitet von G. C. Knod. Berlin, 1899.

Krafft = Briefe und Documente aus der Zeit der Reformation im 16. Jahrhundert; herausg. von K. und W. Krafft. Elberfeld, 1876.

LB. i–x = Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia; ed. J. Clericus. t. 10. Lugduni Batavorum, 1703–6.

Lefranc = Histoire du Collège de France depuis ses origines jusqu'à la fin du premier Empire; par A. Lefranc. Paris, 1893.

Le Glay = Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle, publiées par E. Le Glay (Documents inédits sur l'histoire de France: première série). t. 2. Paris, 1845.

Legrand = Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux xve et xvie siècles; par Émile Legrand. t. 4. Paris, 1885–1906.

Le Neve = Fasti Ecclesiae Anglicanae, by J. Le Neve; continued by T. D. Hardy. t. 3. Oxford, 1854.

Luc. Ind. = Lucubrationum Erasmi Roterodami index. Louanii, T. Martinus, 1 Jan. 1519.

Mazzuchelli = Gli scrittori d'Italia ⟨A–B⟩, del Conte G. Mazzuchelli. t. 2. Brescia, 1753–62.

Major = Erasmus von Rotterdam: Virorum illustrium reliquiae I, von Emil Major. Basle, 1927.

MHL[4]. = Monumenta Humanistica Lovaniensia[4], ed. H. de Vocht, Louvain, 1934.

Molanus = Ioannis Molani ⟨1533–85⟩ Historia Louaniensium, ed. P. F. X. de Ram (Collection de Chroniques belges inédites). t. 2. Bruxelles. 1861.

MSH. = Messager des sciences historiques. Gand, 1823– .

NAKG. = Nederlandsch Archief voor kerkelijke Geschiedenis. Leiden, 1829– .

NBG. = Nouvelle biographie générale. t. 46. Paris, 1855–66.

Nève = Mémoire sur le Collège des trois-langues à l'Université de Louvain: par F. Nève (Mémoires couronnés par l'Académie Royale de Belgique, XXVIII). Bruxelles, 1856.

Nichols = The Epistles of Erasmus, from his earliest letters to his fifty-first year, arranged in order of time. English translations . . . with a commentary . . .; by F. M. Nichols. t. 3. London, 1901–17.

NNBW. = Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek; ed. P. C. Molhuysen, P. J. Blok, and L. Knappert. t. 6. Leiden, 1911– .

OED. = A new English Dictionary on historical principles. t. 10. Oxford, 1888–1928.

OHS. = Publications of the Oxford Historical Society. Oxford, 1885– .

Omont = Journal autobiographique du Cardinal Jérôme Aléandre, publié par H. Omont. Notices et Extraits XXXV: Paris, 1895.

Panzer = Annales typographici, opera G. W. Panzer. t. 11. Norimbergae, 1793–1803.

Pastor = The History of the Popes from the close of the Middle Ages; from the German of Dr. Ludwig Pastor. t. 14. (1–6 ed. F. I. Antrobus; 7–14 ed. R. Kerr.) London, 1906–24.

Pellechet = Catalogue général des Incunables des bibliothèques publiques de France; par M. Pellechet: t. 3 ⟨A–Greg.⟩. Paris, 1897–1909.

Proctor = Index to the early printed books in the British Museum; by R. Proctor.
Part I, to MD: 4 sections, London, 1898, 9; and 4 supplements, 1899–1902.
Part II, MDI–MDXX, section 1, London, 1903; sections 2, 3, F. Isaac, 1938.

Renaudet = Préréforme et Humanisme à Paris, 1494–1517, par A. Renaudet. Paris, 1916.

Renouard = Annales de l'imprimerie des Alde; par A. A. Renouard. 3e édition. Paris, 1834.

Renouard, Badius = Bibliographie des impressions et des œuvres de Josse Badius Ascensius; par Ph. Renouard. t. 3. Paris, 1908.

Sanuto = I diarii di Marino Sanuto (1496–1533); pubblicati per cura de N. Barozzi, G. Berchet, R. Fulin, F. Stefani, M. Allegri. t. 58. Venezia. 1879–1903.

Schmidt = Histoire littéraire de l'Alsace (xv[c]–xvi[c]); par C. Schmidt. t. 2. Paris, 1879.

Seebohm = The Oxford Reformers, John Colet, Erasmus, and Thomas More; by F. Seebohm. 3rd edition. London, 1887.

Stokvis = Manuel d'histoire, de généalogie et de chronologie de tous les états du globe; par A. M. H. J. Stokvis. t. 3. Leide, 1888–93.

Sweert = Athenae Belgicae, ed. F. Sweert. Antuerpiae, 1628.

Tiraboschi = Storia della letteratura italiana; del Cavaliere Abate G. Tiraboschi. 2ª edizione. t. 9. Modena, 1787–94.

Trith.[1] = Liber de scriptoribus ecclesiasticis disertissimi patris domini Iohannis de Trittenhem. Basileae, Jo. de Amerbach, 1494.

Trith.[2] = Cathalogus illustrium virorum Germaniam suis ingeniis . . . exornantium domini Iohannis Tritemii. ⟨Moguntiae, P. Friedberger, c. 1495.⟩

Trith.[3] = Disertissimi viri Iohannis de Trittenhem . . . de scriptoribus ecclesiasticis collectanea, additis nonnullorum ex recentioribus vitis et nominibus. Parrhisius, B. Rembolt et Jo. Paruus, 16 Oct. 1512.

Trith.[4] = Dn. Iohannis Tritthemii . . . de scriptoribus ecclesiasticis . . . liber. . . . Appendicum istarum prior ⟨Trith.[3]⟩ nata est nuper in Galliis: posterior nunc recens additur, authore Balthazaro Werlino Colmariensi. Coloniae, P. Quentel, March 1546.

Trith.[5] = Zusätze des Trithemius zu seinem Catalogus illustrium virorum Germaniae aus der in der Würzburger Universitätsbibliothek befindlichen Handschrift: in Johannes Trithemius, von I. Silbernagl, pp. 253–63. Regensburg, 1885.

van Heussen = Historia episcopatuum foederati Belgii; ed. H. F. van Heussen. t. 2. Lugduni Batavorum, 1719.

van Iseghem = Biographie de Thierry Martens d'Alost; par A. F. van Iseghem. Malines-Alost, 1852.

Vischer = Erasmiana; von W. Vischer. Basel, 1876.

Zedler = Universal-Lexikon aller Wissenschafften und Künste. t. 64. Halle & Leipzig, J. H. Zedler, 1732–50.

ZKG. = Zeitschrift für Kirchen-Geschichte. Gotha, 1876– .

ADDENDA

Vol. I

P. 438. 22n. That W. Latimer was in Rome in 1519 is proved by his signature at that date in the borrowing-book of the Vatican ; see *I due p·imi Registri di Prestito della Bibl. Apostolica Vaticana* (p. 72. II. 35ᵛ, pl. 52*), Vatican City 1942.

Vol. III

P. 357. 43n. Stokesley's presence in Rome on 6 Aug. 1513 is proved by his signature in the borrowing-book of the Vatican ; see *I due primi Registri di Prestito della Bibl. Apostolica Vaticana* (p. 81. II. 43ᵛ, pl. 66*), Vatican City 1942.

(We owe the information contained in these two notes to Mr. R. W. Hunt.)

Vol. IX

P. 44, l. 20, Ep. 2381 introd. Delete *Conrad*. Boniface Amerbach wished to send his son, Basil, to be taught by Cognatus, but the plan was given up.

P. 347, Ep. 2539. 61. See E. Stähelin, *Archiv f. Reform. Geschichte*, 5 Ergänzungsband, 1929, p. 153, who identifies the 'Diaconus' with Paul Phrygio; for whom see Ep. 1285. 15n.

P. 453, Ep. 2615. 333n. See also *Basler Reformationsakten* 2, nos. 675, 688.

(We owe these three Notes to Dr. Hartmann.)

Vol. X

P. 37, Ep. 2662. 12n. in Italiam] Polydore Vergil returned to Italy in 1553. The dedication of his *Dialogorum Libri*, Basle, 1553, to John Dudley, Duke of Northumberland, is dated London, March 1553. But E. A. Witney and P. B. Cram in *The Will of Polydore Vergil*, R. Hist. Soc. *Trans.*, ser. 4, xi, 1928, 117 sqq. show that Polydore was in fact in Italy in 1534. It is likely that he went by way of Basle, since his *Historia Anglica* was printed there in that year, and he may well have fulfilled then his promise of calling on Erasmus.

(We owe this information to Mr. Denys Hay.)

P. 82, Ep. 2700. 124. Theodoricum] Coelde; see Ep. 1347. 104n.

P. 310, Ep. 2874. 54. iuuenis] Benedict Vaugris or Wagri. See Ep. 1395 introd.

P. 382, Ep. 2931. Another, and better-written, draft of this letter was found by Dr. Max Burckhardt in November 1945, among the Amerbachnachlass in the Basle University Library. We have to thank the Library officials for at once sending us a photograph. This supplies a date ; Basileae. Quarto Non. Septembr. Anno M.D.XXXIIII. It shows also that, in ll. 20–1, the missing word is not *egredientem*, but *ingressus*.

Vol. XI

P. 129, Ep. 3015. Since the introduction to this letter was printed we have been able, through the kind offices of the British Council and the courtesy of Prof. Ruffini, to see a photograph of the Vatican broadsheet, MS. Lat. 6159, f. 66. The following is the complete text of the *Iudicium*, of which we were able to give only the first and last lines :

E Petri Cursii libro pauca loca degustaui verius quam legi. Video Romae esse quosdam male feriatos quibus non satis est licentia Pasquillica, sed subinde alios subornant, quorum vel dolore vel stultitia fruantur. Qui instigarunt Cursium; ab iisdem arbitror confictam Epistolam meo nomine, quo sibi conduplicarent eam voluptatem. Summa argumenti sumpta est e duobus verbis non intellectis.

In prouerbio Myconius Caluus, indico Terentium facete pro caluo dixisse crispum. Ridet enim ibi Pamphilus seruum quem ablegat, et addo, perinde quasi quis Scytham dicat eruditum, Italum bellacem. Scythae ob naturae feritatem contemnunt Philosophiam ac liberales disciplinas, omne studium in armis est. Itali colunt eloquentiam et ingenuas artes quae pacis alumnae sunt. Cursius putat laudis esse dici bellacem, quum in vitium sonet. Bellare medium verbum est, quemadmodum edere, bibere, loqui. At bellacem esse barbaricae immanitatis est, quemadmodum edacem, bibacem et loquacem esse vitiosum est. Thraces dicuntur bellaces, de quibus Horatius, Otium bello furiosa Thrace. Et his verbis perperam intellectis Cursius assumit, me omnem laudem bellicam vniuersis Italis ademisse, eos nulla arma tractasse, nulla vidisse, Gamphasante ipso omnium mortalium ignauissimo Italum esse ignauiorem. Imo qui minime bellaces sunt, fere dexterrime gerunt bellum. Vtinam nostra Germania et Heluetia minus esset bellax. Cursius obiicit mihi magnum catalogum bellorum vtilium Italiae, quasi id non potuerim de priscis discere, e T. Liuio, Plutarcho, et Salustio, de recentibus e Blondo. Vides quam friuolo fundamento quantam maledicentiae molem superstruxerit Cursius. Sed haec fuerit qualiscunque occasio, at citra omnem occasionem addit, quod omneis Italiae doctos prae me foeni caenique faciam. adiicit argutum quiddam, quemadmodum mihi certo persuasi, me totam eruditionis laudem Italis praeripuisse, ita hoc conari, vt persuadeam orbi, quicquid est laudis bellicae per Germanos Italis esse praereptum. Obsecro quid frontis aut mentis habent haec verba? Ego vt belli gloriam Italis nec asserui nec ademi, ita de Italorum ingeniis semper magnifice et sensi et predicaui, non oratione tantum, verumetiam scriptis. Quod si Cursius existimat vniuersam Italiam esse violatam, si quis aliquid notet in Italorum moribus, quid faciet hominum fabulis, quas passim vulgo iactant, qui vixerunt apud Italos? Pertexit Cursius ingentem catalogum eorum, qui apud Italos vel eruditione praecellunt, vel magnam de se spem prebent. Id si facit vt me doceat, rem officiosam facit. sin vt vrat rem absurdam facit. Equidem arbitror longe plures esse in Italia, quam iste recenset. Porro quod minitatur quosdam aliquando plura endituros in lucem, quam ego edidi, et fortasse digniora, non potui, fateor, absque risu legere. Atqui si Cursius velit omnes nationes tam magnifice de Italorum ingeniis sentire, alia proferant oportet, quam hic est Cursii libellus. Risi et illud, quod ait me latini sermonis puritatem debere Italiae, magistro vt opinor Aldo. id hausit e scriptis Pii. Quum ego melius calluerim latine Italiam ingrediens, quam nunc calleo, quanquam hoc ipsum perpusillum est. Addam quiddam arrogantius sed verissimum, me decem annis Aldo potuisse magistrum esse in latinis literis. Obiicit quod in scriptis meis Paulum Apostolum appellarim Phanaticum, quod de Ioanne Euangelista scripserim meros crepat mundos, cum nihil horum sit in scriptis meis, sed haec impudentissime mentitus sit Lutherus, quod ille sibi permittit, quoties fermento intumuit animus. si legit Lutheri calumnias, debuit et meam legere responsionem. Qualis autem est illa vehementia, quae adhibetur manifestis mendaciis aduersus Erasmum, qui odit et inuidet vniuersis Italis, qui eis ademit vniuersam et belli et eruditionis laudem, qui tot strenuos duces facit ignauissimis ignauiores, qui omnes eruditos prae se coeni faenique facit, qui tam impias voces euomit in apostolos, Atqui hic Erasmus nusquam est. Proinde hic tragicis verbis intonare, minimum abest ab Aiacis imagine porcos pro viris cedentis. Atque hic libellus visus est dignus qui Romae excuderetur, atque adeo summo pontifici dicaretur. Cuiusmodi vero exemplum est, effingere manum meam, et epistolam meo nomine confictam in vrbe spargere ⟨?⟩. Huiusmodi monumenta nobis mittunt Italiae docti, quae nec ad pietatem nec ad eruditionem conferunt quidquam, ad rixas et seditionem plurimum. Sunt etiam in Germania qui possent ad istum modum ludere, si tantundem adesset vel stultitiae vel improbitatis.

CORRIGENDA

Vol. II

P. 41, Ep. 318. 2n. *For* by him to Celtis *read* to him by Celtis.

Vol. IV

P. 427. l. 1, Ep. 1175 introd. *For* 1550 *read* 1553. See H. Ellis, *Three books of Polydore Vergil's English History*, Camden Society, 1849, pp. xvi–xx, xxxvii–xxxix.

Vol. IX

P. 44, l. 4, Ep. 2381 introd. *For* 17 March *read* 14 February.

P. 44, l. 6, Ep. 2381 introd. *For* Five days earlier *read* Four days later.

P. 184, Ep. 2449. 72. *For πέδιον read πεδίον.*

P. 345, l. 20, Ep. 2539 introd. *For* three letters *read* four letters.

P. 414, Ep. 2594. 25. *For* leuitur *read* leuiter.

P. 444, Ep. 2614. 25. *For* libere *read* liberi.

P. 476, Ep. 2632. 63. *For τών read τῶν.*

Vol. X

P. 47, Ep. 2674. 17n. Milite. The reference is to the *Enchiridion*, LB. v. 47D. But the quotation ends with *pertinet* in l. 19; and the punctuation in our text should be corrected accordingly at l. 19 and l. 25. We are indebted to Miss Kronenberg for tracing the quotation for us.

P. 69, Ep. 2693. 31n. *For* from Dieuze, Decem Pagi on the Seille *read* from Tienen (Flemish), Tirlemont.

P. 124, Ep. 2735. 40n. *For* 23 Aug. *read* 22 Aug.

P. 164, Ep. 2771. 103. *For* psirituales *read* spirituales.

P. 252, l. 6. *For* 1846 *read* 1546.

P. 276, Ep. 2847. 1. *For* Nullum read Nullam.

P. 314, Ep. 2876. 19. The person spoken of is Guinterius Anderacus (Io. Guinterius of Andernach), 1487–1574; physician to Francis I. For his life and works see Melchior Adamus, *Vitae Germanorum Medicorum*[3], 1706, pp. 99–101. (We owe this identification to the kindness of Prof. Alphonse Roersch.)

P. 318, Ep. 2879. 31n. *For* 23n. *read* 22n.

P. 375, Ep. 2922. 12. *For* tuor *read* quatuor.

2253[a]. To ⟨Alfonso Fonseca⟩.

Veruela MS. Freiburg. 13 January 1530.

[This letter was printed by Giovanni Maria Bertini in *Convivium*, No. 1, 1937 (xv), (pp. 44–52), from a copy furnished by two Spanish scholars, Miguel Batllori and Justo Bona. The original is, or was in April 1931, preserved in the Abbey of Veruela. The Spanish Civil War made access to it impossible for Bertini; and upon that war supervened the European War. Some of the errors in the copy furnished to him Bertini corrected; of some others the text here printed supplies the necessary corrections. In the copy the letter bears the address: *Al Illm. y muy Rdo Sor. el Sor. Don fray Fernando de Aragon monge en nra. Señora de Piedra.* The Ferdinand of Aragon of this address is, no doubt, as Bertini divined, the grandson of Ferdinand the Catholic. He became abbot of Veruela in 1531, retaining his abbacy until 1539, when he became archbishop of Zaragossa. But it was not to him that Erasmus wrote this letter. That Erasmus had any acquaintance with him, there is no evidence—if he had, he could certainly not have addressed him, in 1530 (when he was a mere Cistercian monk), as 'praesul'. The letter was written, not to Ferdinand, but to Alfonso Fonseca, archbishop of Toledo. This is made quite certain by a comparison of it with Epp. 2250–2255. The address means merely that the letter was passed by the archbishop to Ferdinand.

Ll. 69–70 show that the letter was written after that to John Vergara (Ep. 2253).

The letter was communicated to us by Professor Bertini, who has given us permission to include it in this edition.]

S. P. Rme. praesul, Rumor quidam mire constans hic increbuerat, nosque tantum non exanimarat, Archiepiscopum Toletanum naturae deoque concessisse. Equidem maiorem in modum dolebam vicem tum meam, tum aliorum multorum, quos tua benignitas fouet, ornat autoritas, euehit felicitas, sed multo magis quod Augustalis aula tali praefecto, Hispania tali ornamento, Ecclesia tali praesule esset orbata. Quae quidem aegritudo mihi cum bonis omnibus erat communis. Interim Diuus Augustinus properabat ad metam: tantum restabat praefatio mea. Amici consultabant cui dicandus esset hic labor, postea quam tu, vt persuasum habebant, terras reliquisses. At ego nihil haesitabam. Vt maxime, inquam, sit aliis mortuus, mihi viuit. Quod in terra viuentis nomini destinatum erat, felicius in coelo viuentis memoriae persolueretur. Hoc certe officiolo deuotus alumnus optime merito patrono sum parentaturus. Arbitror autem Augustinum prius in Hispaniam fuisse perlatum, quam huc venirent amicorum literae, quae nos exanimatos vitae redderent. Horum primus fuit

4. vicem *Bertini*: vicen *MS.* 7. orbata *Bertini*: ornata *MS.* 8. properabat *Bertini*: preperabat *MS.* 10–11. habebant *scripsimus*: habebat *MS.* 11. reliquisses *scripsimus*: reliquisse *MS.*

1. Rumor] The report of Fonseca's death is mentioned in Erasmus' letter to John Vergara, ⟨c. 13 Jan. 1530⟩, Ep. 2253. 67–73.

8. Augustinus] The ten-volume Froben edition, published in 1529, dedicated to Fonseca; see Ep. 2157 introd.

Valdesius noster, qui ex Italia scripsit se non ita pridem accepisse literas tuas *αὐτογράφους* tuaque manu descriptas. Haec ideo, praesul amplissime, ne demireris quod nullos codices miserim; decreueram enim mittere quinque sum⟨m⟩as voluminum, vnam tibi, alteram Ioanni Vergarae tuo, tertiam Archiepiscopo Hispalensi: quartam Valdesio: quintam Mercurino Cancellario. Mox accepi Caesaris profectionem, tuum excessum: itaque quum nec ego iam agerem Basil⟨e⟩ae, nec quisquam offerretur cuius hic opera possem vti, factum est vt nihil voluminum mitterem. Verum quae tua est humanitas, di[s]ces hanc apologiam mihi frustra susceptam esse. Pro dono misso gratias mecum agunt omnes quibuscum tuam benignitatem sic impartitus sum vt (ita me deus amet) teruntium mihi non reliquerim, aliquid etiam de meo adiecerim. Si sensero rem ita gestam vt tuo calculo probari mereatur, nunquam poenitebit exhausti laboris. Nunc in manibus est Chrysostomus, ille concionator suauiloquentissimus, pari cum maiestate totus in lucem proditurus, imo non totus modo sed multis adiectis, quae partim ego, partim alii docti verterunt. Apud Brabantos ferociunt ac . . . . . . Hic Caesarei aduentus expectatio mortalium animos variis afficit modis. Alii nihil cogitant nisi vindictam, et regnum pristinum, alii se faederibus praemuniunt, vt ego nisi potiorem haberem animae quam corporis incolumitatem, in eorum castris esse mallem, a quibus libenter profugi, nec profugisse poenitet, licet hoc ingenti metu, nonnullo periculo, graui rei familiaris dispendio, nulla tamen valetudinis iactura fecerim. Nondum omnes mali rustici sunt extincti, neque sacerdotes vlla vitae conmutatione student veterem laicorum inuidiam mitigare, monachi magis etiam exasperant. Atque interim imminet nobis Turca, iamdudum suspectam habens Caesaris et Ferdinandi in dies crescentem potentiam, nuper etiam suorum clade irritatus. Atque interim comes Palatinus auxiliante Lantgrauio Hessiae praeludit in bellum cum Archiepiscopo Moguntino; quae res nobis reditum in Brabantiam intercludit, quo iamdudum cogitabamus velut in portum ab his procellis nos recipere. Sed res vbique gentium sic exulceratae sunt, vt multi metuant, quo sint eruptura haec orbis dissidia.

25. possem *Bertini*: posse *MS*. 32. manibus est *scripsimus*: manibus es *MS*. 40. profugisse *Bertini*: profugisset *MS*.

---

18. Valdesius] His letter is mentioned in Erasmus' letter to Vergara, Ep. 2253. 72; cf. Ep. 2241. 24n.

22. Archiepiscopo] Alfonso Manrique, created archbishop of Seville in 1524; see Ep. 1846 introd.

23. Mercurino] Gattinara. See Ep. 1150 introd.

24. profectionem] Charles embarked at Barcelona 27 July 1529. See Ep. 2208. 41n.

28. dono] On 29 June 1528 Fonseca sent though John Vergara 200 gold ducats, to assist the work on Augustine (Epp. 2003. 85n, 2004. 31–43). The gift reached Erasmus at the beginning of March 1529 (Ep. 2133. 1–2, 48–61). Vives, writing to Erasmus in August 1529, evidently felt that the smallness of the sum would disappoint Erasmus (Ep. 2208. 37–40); who professes (Ep. 2253. 7–14) to have spent the whole of it, and more, in paying for the collation of MSS.

35. Brabantos] From other letters written about the same time, it is clear that Erasmus is speaking of his troubles in connexion with the Observants and with Titelmans; cf. Epp. 2263. 104–14; 2249. 28n.

47–8. comes Palatinus] See Epp. 1356. 53n, 2256. 16n.

Accedit tantis malis sudor pestilens, mire contagiosus, horribile malum, et subito extinguens quos corripuit et subinde repetens quos reliquit, frequenter et in aliud atque aliud morbi genus sese vertens, donec extulerit excarnificatum. Arbitror Aegiptios et paucioribus et mitioribus plagis fuisse castigatos, neque quemquam interim video qui Domini manum agnoscens sese vertat ad frugem meliorem. Nos hic velut inter sacrum et saxum, vt aiunt, deprehensi quicquid Domino placuerit expectamus. De Cardina. Angliae prolixam iliadem, de statu meo deque rebus caeteris certiora cognosces ex Francisco Dilfo meo, quem optarim amplitudini tuae commendatum et charum esse. Iuuenis est honestissimo apud suos loco natus, ingenio felicissimo, eruditione singulari, et matura prudentia. Quae omnia mihi sane domestica consuetudine penitus sunt perspecta. Hunc igitur si tua amplitudo suo fauore dignum iudicauerit, ipsum plane beabit, meque sibi iampridem obstrictissimum multo astrictiorem reddet. Nam quidquid in illum collocatum fuerit, ad me pertinere existimabo. Quid ambiat ex Ioanne Vergara plenius disces: nam illi perscripsi rem omnem. Dominus Iesus R. amplitudinem tuam diu nobis seruet incolumem; quae siquid mihi dignabitur imperare, in obsequium repubescam.

Datum apud Friburgum Brisgoiae. id. Ianuar. anno Domini 1530.

T.R.D. addictum mancipium.
Erasmus Rot. mea manu suscripsi.

53. contagiosus *scripsimus*: contagiosum *MS*. 57–8. quemquam *scripsimus*: quemquem *MS*. 66. Hunc *scripsimus*: Nunc *MS*.

59. sacrum] *Adag.* 15.
60. Cardina] See Ep. 2237. 22n.
62. Dilfo] See Ep. 1663 introd.
70. perscripsi] Ep. 2253. 39–58.

[2397]2401a. From Leonard of Gruyères.

Brussels MS.

Besançon.
27 October 1530.

[For knowledge of this letter we are indebted to Professor A. Roersch of Louvain, whose kindness procured for us a photograph from the Archives Générales du Royaume de Belgique. The MS. (No. 1625 Fonds des Papiers de l'Etat et de l'Audience) is an autograph rough-draft. L'Archiviste Général du Royaume, M. C. Tihon, has kindly informed us that it forms part of the correspondence of Margaret of Austria, Governess of the Netherlands. How it came into this collection is not known. The letter has been published by Canon P. L. Lefèvre in *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*, t. xiii, No. 2, 1936, pp. 119–21.]

S. Doctissime D. Erasme. Reddidit nobis hic famulus tuus epistolam tuam longe gratissimam, vt qui iamdudum optarem scire quo modo valeres, quid rerum ageres, qualiter tibi apud Friburgenses succederet. Ea omnia famulus ipse enarrauit non minus facunde quam iucunde. Molestum autem fuit quod in exordio epistole excusationem affers importunitatis. An per Deos immortales importunus apud me potest esse Erasmus? Erasmus, inquam, cuius scripta reges ipsi et proceres quique ob singularem doctrinam et eruditionem percupide legunt et amplexantur? Ego vero homuncio tam sim occupatus vt Erasmi epistolam vnam aut alteram semel in anno acceptam legere non vacet? Ita tibi persuade, mi suauissime Erasme, te michi quidem esse carissimum neminemque viuere qui tui nominis magis studiosus existat quam ego sum. Atqui etiam summi honoris loco duco quoties ad me scribere dignaris. Quapropter noli vti posthac, si me amas, tali excusatione.

Ceterum quod ad vinum attinet. Donaui te vno vasculo vini neoterici quod vetere carerem clareto quidem et eo quod scio conducere tuo palato. Boni igitur consule rogo. Si vindemie apud nos feliciores fuissent, potuissem te maiori munere, vt es meritus, honorare. Sed profecto tam parce racemauimus iam duobus aut tribus annis proxime decursis vt vinum [nouum] apud nos claretum haud facile inueniri queat, omnesque vino rubro (quod grossum vocant) vtantur etiam magnates. Spero vinum neotericum [suauius] delicatius futurum vino vetere si eo post natalicia festa vtare. Famulus tuus retulit se vinum vetus claretum venale inuenisse ope Stephani Pratensis Ludimagistri, viri certe tui amantissimi et obseruantissimi. Id erit aptum tue nature. Eoque poteris vti dum noua ematurescent. Cum adfuit nuper nuncius tuus, iuuenis ille Polonus, non eram in ciuitate. Alioqui curassem eum ad vos vacuum non redire. Agebam tunc apud Gallorum regem, eo a Cesare legatus; quo munere etiam nunc fungitur D. Franciscus Thesaurarius. Qui si adesset, vt est tibi amicissimus etiam, te aliquo vini vasculo donasset. Curabo perferri ad eum epistolam tuam vna cum libello seu responsione ad apologiam Argentora-c⟩tensium/.

Scribis postremo te nisi ab Aulicis Cesaris esses remoratus Brabantiam ad Calend. Septemb. fuisse petiturum. Egre ferrem profecto te tam longe a nobis discedere. Fama erat isthuc te Diuionem esse venturum. Quod eo magis gaudebam quia sperabam te, si ita esset, hac transiturum, michique interim tui videndi potestatem fore. Vtcumque erit atque vbicumque terrarum fueris, habebis semper Leonardum tui amantissimum de quo omnia tibi polliceri ac a quo quecumque amici officia expectare debeas. Vale literarum decus atque vnicum seculi nostri ornamentum.

Ex Vesontione pridie Simonis et Iude 1530.

2940_{2943} To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15. 59. Freiburg.
Q. 90. 4 June 1534.

[An original letter, autograph except for the address, which is by a secretary. It has been reproduced in facsimile by Carl Roth and Philipp Schmidt, in *Handschriftenproben zur Basler Geistesgeschichte*, Basle, 1926.]

Pro curata epistola habeo gratiam. Dies iam aliquot valeo commodius, sed alor in nouos cruciatus. Propemodum ausurus eram me itineri committere, nisi Bellona nihil vsquam pateretur esse tutum. Quod si Carolus et Ferdinandus expedient vires suas, multo peius erit mihi meique similibus.

Me sic tractatum ab illo monstro, de quo tibi narraui coram, vix possum concoquere. Et indies vincit se ipsum. Suspicor illum subornatum ab haereticis, vt se insinuaret in domesticam familiaritatem, quo rimaretur omnia arcana, quibus armatus me perderet. Perueni ad annum septuagesimum; talis contumelia numquam mihi accidit antehac, neque vnquam vsu venit vt cum tali monstro conflictarer. Opus est illi exorcista.

Si is essem qui tu, suaderem socero vt, si haberet in animo vxorem ducere, hanc duceret vnde suscepit filium, moderatis sponsaliorum conditionibus. Sin minus ob prolem, hanc non duceret, sed a negotio sese explicaret. Bene vale. Basilio meo dic S. p. Tibi, charissimis ceteris, precor omnia prospera.

Friburgi. Festo corporis dominici. 1534.

Erasmus Rot. tuus quantus est.

Praestantissimo viro I. V. Doctori Domino Bonifacio Amerbachio amico. Basileae.

2941. From Bernard of Cles.

Trent MS. Prague.
4 June 1534.

[An autograph rough-draft: for the ms. see Ep. 2515 introd.]

ERASMO ROTH.

Vestras 12 Maii datas nobis admodum gratas vna cum responsione vestra ad Lutheri epistolam proxime accaepimus: quam ideo superioribus diebus ad vos transmiseramus, vt non ignoraretis nos honoris ac laudum vestrarum eam curam gerere quae superioribus nostris ad vos merito correspondeat.

2940. 16. meo dic *scripsimus*: Medico *MS.*

2940. 6. monstro] Quirinus Hagius; see Ep. 2704 introd.
coram] During the visit of May, see Epp. 2930, 2931.
13. socero] Leonard Fuchs; see Ep. 2179. 2n; cf. Ep. 2943.

2941. 1. Vestras] Not extant.
responsione] The *Purgatio*; see Epp. 2918 introd., 2933. 9n.
3. transmiseramus] Cles had sent the book with Ep. 2921.

At quod vos iamdudum valetudinarium cum morte quotidie colluctari scribitis, hanc luctam talem futuram facile persuaderi possumus qua omnes et animi et corporis languores vobis superare liceat.

Quod autem Luthero nil in futurum respondere consultius arbitramini, idem et nos sentimus: ob id praesertim quod ex quibuscunque responsionibus, quantumuis optimis, pertinacem confirmari potius quam emendari saepius videamus.

Extremum id erit vt oblationibus nostris quas vlterius explicare superuacuum ducimus, quoties opus erit, ex comodo vestro vtamini: in quo nobis gratiam facietis.

Pragae 4. Iunii. 1534.

2942. From Daniel Stibarus.

Breslau MS. Rehd. 254. 143. — Würzburg.
EE². 116. — 5 June 1534.

[An original letter, autograph throughout.]

S. Responderam literis tuis, non quidem vnis sed complusculis, ad me missis cum magno meo, fatebor enim, dedecore. Ego enim cuius aetas te lacessere debuerat, a te sum multipliciter ad scribendum prouocatus. Sed responderam tandem tamen, dederamque meis negotium curandarum literarum ad te per mercatores Francofortensium nundinarum. Nam mihi acciderat legatio in Saxoniam. Reuersus autem cognoui hac in re fuisse ea diligentia illos qua in aliis solerent. Dedi igitur operam vt neglecta hac occasione alia tibi via meas literas transmitterem. Inclusi autem huic epistolae nostrae illas literas, simul quia non vacabat his intex[t]ere, simul quia studium meum probari tibi cupiebam.

Nos hic in magna sedemus expectatione, bonorum dicam an malorum? Nam mala metuentib⟨us⟩ saepe bona euenere. Sed omnino res incoeptumque est audacissimi animi. Quid autem fiat, vos certum est melius scire, qui regium oppidum tenetis. Huc nihil fere nisi vulgatum affertur. Sumus enim nos adhuc quidem alieni ab istius et consiliis et factis. Progressiones autem vtinam non inuoluant nobiscum totius Germaniae proceres. Frustra nunc quaerelam instituam. Sic enim voluere quos te intelligere scio, talisque cura conuenit vulneri nostro. Fiat igitur nobis volentibus quicquid faciet Deus.

Vir eximie, rogo te mihi quidem vt omnino rescriba⟨s/, sed et nostro principi; qui de te saepe loquitur, semper sentit, honorifi-

2942. 10. intextere *MS. correximus.*

2941. 9. nil in futurum] Cles in sending to Erasmus the letter to Amsdorf had taken occasion to speak also of Luther's *Von der Winkelmesse* (Ep. 2921. 8–12), adding, however, that Ferdinand did not wish Erasmus to feel any obligation to answer the latter.

2942. 1. Responderam literis] Neither side of the correspondence is extant.

5. mercatores] The spring fair in 1534 began on 7 April.

9. Inclusi] The enclosure is not extant.

17. istius] Philip of Hesse; see Ep. 2917. 51n.

23. principi] Conrad of Thuengen, bishop of Würzburg and duke of eastern Franconia (see Ep. 1124 introd.).

centiss⟨ime⟩. Si videbitur, aliquid literarum mittas, quas illi offeramus.

Vale. Vuircepurgi, Non. Iunii An. XXXIIII.

Danielus Stibarus, T. ex animo.

Praestantissimo eruditione et bonitate viro, D. Erasmo Roterodamo, Domino suo reuerendo, Friburgi Brisgoiae.

[2940]2943[2946] FROM BONIFACE AMERBACH.

Basle MS. C. VIª. 73. 428 vº. ⟨Basle.⟩
⟨c. 9 June 1534.⟩

[An autograph rough-draft, showing many corrections; at some points it is not clear what Boniface intended, particularly in the order of the clauses; ll. 21–31 have various alternatives given in the margin, these we have neglected; for ll. 40–5 there are two versions, of which we have accepted the more grammatical, printing the other in a footnote.

An approximate date is furnished by the fact that this letter plainly answers Ep. 2940 and is answered by Ep. 2946.]

S. P. Euangelia tuis litteris debentur mihi tam optata de tua valetudine adnunciantibus. Faciat Christus seruator vt non in nouos quemadmodum tu scribis cruciatus alaris, sed indies conualescendo cum studiis prophanis tum praecipue sacris adiuuandis quam diutissime et quam rectissime supersis.

Quid etiam audio? Iniuriam blateronis quo de mihi coram narrasti nondum concoxisti? Vt certe iniuriam apud iureconsultos ex vilitate personae infligentis atrociorem estimari non ignoro, ita animi, ni fallor, non vulgaris fuerit contempsisse. Recollige teipsum, mi Erasme, et nominis claritatem cum horum tenebrionum obscuritate compone. Quantus tu, quam nullius estimationis illi! Parce, quaeso, si sum audacior. Videris mihi non satis tuam prudentiam ac magnitudinem perspectam habere. Quid plus illi in te possunt quam culex in elephantum? Semel tua te virtus et incomparabilis eruditio, etiam his qui vel eruditione vel virtutibus ceteris praestare putantur, inuiolabilem reddiderunt. Quid miraris seuisse homines a quibus laudari vituperari est et male audire quam maxime honorari? Anne ignoras, vt ille inquit, canes aduersus generosissimos leones baubari?

De itinere cui propemodum te committere ausurus fueras libenter audiui, si modo huc nostri causa fueras ingressurus. Quod si aliquid tale attentaueris, fac rogo in tempore admonear, vt simul et socerum, cui futurus es gratissimus aduena, admonere possim, et ipse itineris futurus comes adsim. In soceri certe causa quod tuum mihi consilium communicaueris, tibi etiam atque etiam gratias ago: in quo hactenus ita me gessi vt interrogatus nihil responderim hucusque, et omnia suae prudentiae commendauerim; quid faciendum esset mihi non satis liquere. Nec suasi nec dissuasi, sed socero liberum reliqui (qui

---

2943. 6. blateronis] Quirinus Hagius; cf. Ep. 2918. 28–32. Boniface first wrote 'insaniam monstri'.

14. culex in elephantum] *Adag.* 2027, cf. *Adag.* 966.

19. baubari] He has taken the word from Lucr. 5. 1071; the rest perhaps derives from a misrecollection of Hor. *Epod.* 6. 1–2.

pro sua prudentia et aetate facile quid vel faciendum vel non faciendum optime expendere posset), precaturus sponso fausta, nec celibi mala imprecaturus. Quid enim facerem aliud ? Vt suaderem ducendam, id vnico Pittaci apophthegmate, *γάμει ἐκ τῶν ὁμοίων*, quam plurimus dehortabar. Senexne iuuenem, amasius amasiam, diues pauperem, amator amicam ? Quae non inde suspicionum carnificina ? Ne autem dissuaderem aperte communis illa suspicio, qua gener facile tanquam soceri bonis inhians et captationis notarer, me deterruit. Putaui omnium honestissimum si in ipsius arbitrio relinquerem, et me facti quocunque modo instituisset suffragatorem, vt si feliciter cessisset congauderem, sin minus sibi condolentem habere posset. Illud certe suae in nos beneuolentiae documentum est, et quidem euidens, quod vltro promisit; si quam vxorem ducturus sit, filia⟨m⟩ praereptis quatuor milibus aureorum Rhenensium, cum ob bona materna, tum donorum ob causam, cum reliquis liberis (si quos habiturus est ducta vxore) pro aequis portionibus heredem est relicturus. Nam ita inter nos conuentio facta.

Cures rogo, mi Erasme, vt valeas; et sic existimes nihil tua valetudine mihi iucundius adnunciari posse. Sed opella⟨m⟩ meam tibi de me constantissime polliceri potes; qua si sepius et pro animi sententia vtare, tum me abs te amari intelligam et sublimi feriam, quod ille inquit, vertice sydera.

Basilius tibi commendari cupit.

2944. To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. C. 20. f. 47. Freiburg.
11 June 1534.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Paulo commodior nunc est valetudo, ac propemodum ausurus eram me itineri committere, ni Germaniae principes hanc fuissent orsi fabulam; quae cuiusmodi sit exitum habitura deus nouit.

Litteras quas Damiani causa miseras accepi. Ego semper putaui illum cum bona gratia suorum reliquisse patriam. Suasi tamen vt obtemperet amicorum consiliis; quod facturus est.

Oro memineris ad proximas nundinas, aut si prius poteris, mittere octoginta aut nonaginta vlnas pro lecti linteaminibus, mediocris texturae, sed solidae.

Scribe quid agatur in Anglia. Quem eo nunc mittam neminem habeo fidum. Nam is quem bis misi, tam procaciter me tractauit,

---

2943. 32. apophthegmate] *Apophthegm.* vii, Pittacus 6 (LB. iv. 324): cf. *Adag.* 701.

40–5. Illud . . . facta] For this sentence Boniface's MS. offers an alternative version: 'Certe quod etiam eam ducet semel solennibus hinc inde stipulationibus interpositis pepigimus vt filia sua, nempe vxor mea, praereptis quatuor aureorum Rhenensium millibus deinde cum reliquis liberis si quos habet aut habiturus est pro aequis portionibus atque adeo virili portione succedat.'

50. ille] Hor. *Carm.* I. I. 36.

2944. 5. Litteras] We have no means of knowing what these were.

9. linteaminibus] See Epp. 2924. 27–30, 2955.

12. is] Quirinus Hagius; see Ep. 2704 introd.

vt vsque ad hunc diem simili contumelia nunquam in vita fuerim affectus. Sum assuetus monstris, cum tali monstro nunquam fui conflictatus. Plane hoc constituerat me sua petulantia occidere, nihil veritus nec aetatem nec valetudinem nec eruditionem nec publica erga studia merita nec domesticam consuetudinem. Ex quo antro nobis prosilierit ille furiosus nescio. Nec hoc odium apud me concepit (nunquam illum verbo lesi, et amabam vnice), sed secum attulit et occultauit. Ego inscius viperam foui in sinu meo. Illius improbitas grauius vulnus inflixit animo meo quam centum libri Luteri, aut Nicolai Herborni.

Hanc epistolam oro vt lectam concerpas. Nam monstrum illud minitatur actionem vbi redierit. Vale.

Friburgi. XI. die Iunii. 1534.

Agnoscis manum vere tui.

Egregio viro D. Erasmo Scheto, amico et patrono meo singulari. Antwerpiae.

2945. From John Herwagen.

Breslau MS. Rehd. 254. 89. — Basle.
EE². 117. — 13 June 1534.

[An original letter, autograph throughout. The details of the quarrel with Jerome Froben remain obscure. John Froben, the father of Jerome, had become a partner in the printing-house of John, father of Boniface Amorbach in 1500, succeeding to the management of the business on Amorbach's death in 1514 (Ep. 309. 9n). In 1510 he had married, as his second wife, Gertrude Lachner, and had been helped both by her money and by her father's connexion with the bookmarkets (Ep. 419. 18n). On his death (1527) the business passed to Herwagen, who married his widow in 1528, Jerome Froben, who had married Anna Lachner, the sister of Gertrude, in 1524, and Nicholas Episcopius, who in 1529 married Justina, Gertrude's daughter, the step-sister of Jerome. These 'affines' seem to have kept a joint establishment in the house 'Zum Sessel' (which had belonged to John Froben) until the spring of 1531; when Jerome and Episcopius, with Anna and Justina, set up for themselves in the house 'Zum Luft', leaving Herwagen and his wife to carry on an independent business in the old Froben house. In Aug. 1531 Erasmus gave to Herwagen the printing of his *Epistolae Floridae* (Epp. 2518, 2524); but it is notable that when, in the year following, he issued an enlarged edition of it (the *Epistolae Palaeonaeoi*), he employed Emmeus to print it. He wrote a Preface for Herwagen's Demosthenes in Sept. 1531; but he refused to give him a Preface for his Cicero (published in 4 volumes in 1534). From the present letter, it would appear that Herwagen was expecting, or soliciting, besides the Cicero Preface, the printing of the new edition of the *Copia* and of an edition of the *Paraphrases in N.T.* Erasmus gave both books to Froben. In the present letter Herwagen expresses the wish to reach an amicable agreement with Froben, defining (1) the respective rights of the two firms to reprint those works of Erasmus, and others, which had been printed by the old Froben firm, and (2) their 'spheres of influence' in respect of other work to be undertaken in the future. Froben, if Herwagen may be believed, claimed an exclusive property in all the works of Erasmus already published by the old firm, and in the majority of the works of the other Froben authors. Herwagen claimed the right to reprint any book printed by the old firm in the printing of which he had borne a share of the costs. He suggests that the matters in dispute should be arbitrated either by Erasmus or by Boniface

---

2944. 21–2. Luteri . . . Herborni] See Epp. 2918 introd., 2896. 2n.

Amerbach. Whether this suggestion was adopted we do not know; but the fact that Froben, a few months later, reprinted the *Copia* seems to indicate that Erasmus' sympathies were with Froben.]

S. P. Amicitiam quae inter affines esse debet tam colui hactenus religiose, sancteque, quoad Deus hos reget artus, obseruabo, sit modo qui recipiat, quam qui maxime. Edocui Hieronymum quae laedere possint quaeque rescindere. Vicissim ab eo didici quae incommodare putantur. Obtuli me sat aequis conditionib⟨us⟩. Quid impetrarim, non dubito te audiisse ex eo. Quum igitur non crepet aliud quam vt tuis hactenus aeditis cedam, ex reliquis potiorem partem illi edendam relinquam, atque interim et tuae foeturae et aliorum imprimat, non video, chariss⟨ime⟩ Erasme, nisi totum me pessundatum cupiat, qui ad illas leges me vocet. Si libertate nostrae ciuitatis certauerimus, alter alterius fortunas quassabit, hic labores sumet, hic quaestum emunget. Quis enim quoquo iure prohibebit et me excudere, in quibus antea aut partiarius fui aut Frobeniana officina euulgata sunt, maxume cum Frobenius maiorem sumptuum portionem exoluerit aut ego pares ? Et sint in quibus fortuna responderit labori, in aliis cum iam ad haeredes redire, protracta et remorata hucusque, debeat, quam et filii ex me expectant publico iure, horum nunc omnium vsu et fructu destituor. Insidias struo nemini, imitari volo quorum mea interest. Amicus esse cupio, non personatus affinis. Atque vtinam tu, Bonifatius, aut quiuis alius, vtriusque caussa audita pronunciaret. Reciperem me sacra fide sententiae staturum. Haec sunt quae rumino. Iactura vtcunque scio manebit, praeter dissidium quod longissime abesse conueniebat. Exponimus nos ridendos mundo, damus occasionem aliis insidiandi, aemulari quo tutius nostra audeant; praeter quod parum dextram nutrimus amicitiam. Sed haec ⟨satis⟩.

In Ciceronem molior quae per te fieri concupiui. Faciam et illa annotari, et quae⟨cum⟩que conquirere potero deinde tibi iudicanda dabo, quo sit posteris aut mihi, illis distractis, quae excudant; Ciceronem enim nemo e manu eruet. Operam dabo, vt quam correctissimum habere queam.

In tempore miseris, si operis de Copia partem ad finem Iunii habuero. Litera enim italica seu cursiua septuaginta aut circiter folia excudere possem, nisi aliis characterib⟨us⟩ habere voles. Paraphrases

8. *EE*[2]: edendum *MS.* 26. satis *addidimus.* 28. quaeque *MS. correximus.*

2. quoad Deus] See Verg. *A.* 4. 336.

4. rescindere] *Sc.* 'vulnera'; suggesting that the quarrel was not a new one.

7. reliquis] Works other than those of Erasmus.

8. tuae foeturae] *Supplendum* potiorem partem.

14. Frobenius] John Froben. Herwagen seems to mean that he was entitled to reprint books of the old Froben firm of which the cost had been borne either mainly by John Froben or, later, in equal proportion by himself and Jerome and Episcopius.

18. imitari] Herwagen perhaps meant to write 'initiari': 'I wish an arrangement to be made consonant with my interests.'

34. Paraphrases] Froben reprinted the *Paraphrases in N.T.* in 1534 (describing the book as 'nunc postremum ab autore vigilantissime recognitum') and again in 1535. We know no Herwagen edition.

imprimendi locus erit, ipse vbi impresserit, post alteras aristas: librum de Copia excudam ante Septembrem et diligenter. Vale.

Basil. 13 Iunii An. 1534.

T⟨uus⟩ vt semper Iohan. Heruagius.

Incomparabili D. Erasmo Roterodamo, domino et patrono suo, Friburg.

[2943]2946. To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15. 61. Freiburg.
Q. 89. 14 June 1534.

[An original letter, autograph throughout.]

Qvanqvam non sum *Κρόνος*, tamen hoc quoque saxum possum concoquere, nisi monstrum illud hic reliquisset oua viperina, breui ad veterem tragoediam rediturum. Quid autem facias illi, cui neque pudor est nec humanitas nec iudicium, breuiter nihil hominis. Iam infecerat domum meam, antequam quicquam de eo suspicarer. Idem propemodum mihi vsu venit in Carino. Erat *ὁμοτράπεζος*, putabam amicum, et alebam virulentissimum obtrectatorem. Id postea cognoui ex Talesio famulo, licet sero, vt fere paterfamilias dedecus domus resciscit vltimus.

Vtinam hoc optimo seni persuaderi possit, vt quod superest aetatis tranquille degat! ad eam rem adhibendus esset Prior Cartusianus.

Non placet, quod decrescit salarii modus. Videntur enim frigere. Prius ampliorem spem ostendebant. Preter periculum mutati coeli, magnis impendiis constabit migratio, noua domus &c. Sed tua Pallas tibi suggeret optimum consilium. Vale.

Friburgi 14. die Iunii. 1534.

Erasmus Rot. tuus.

Clariss. D. Bonifacio Amerbachio. Basileae.

2947. From John Choler.

Leipzig MS. ⟨Augsburg.⟩
EE. 207. 24 June 1534.

[An autograph letter, written with Choler's customary haste and negligence: part of the address has been torn off in breaking the seal.]

S. P. D.

Dvm oportunum ad te nuncium exspecto, duo iam menses elapsi sunt, idque ex adiunctis litteris meis cognoscere potes. Paumgartnerus praeterea, dum indies mihi pollicetur se proprium ad

2945. 35. ipse] Apparently Jerome Froben.

post alteras aristas] ? In the autumn of 1535.

2946. 2. monstrum] Quirinus Hagius, see Ep. 2704 introd.

6. Carino] See Ep. 920 introd.

10. seni] Leonard Fuchs.

11. Prior] Hieronymus Zscheckenbürlin, the uncle of Boniface's wife (*Am. E.* p. 50).

12. salarii] The stipend offered by the Strasbourg Council, see Ep. 2901 introd.

2947. 1. duo] The two months are reckoned from the date at which Choler received Erasmus' letter (not extant) of 4 April.

2. litteris] Epp. 2936, 2937.

Friburgum nuncium missurum, iam mensem me integrum lactauit. Quod nisi fecisset, ego proprium nuncium ad te destinassem, ne litteris meis tanto tempore careres existimaresque me tui pro⟨r⟩sus oblitum. Sed feliciter cessit quod hic abs te tabellarius aduenerit, vt habeam per quem tuis litteris respondeam nuncium oportunum. Caeterum, mi Erasme, quantum de te fuerim solicitus, hisce bellicis tumultibus, dici non potest. Nam constans fama ad nos peruenerat, vrbem istic vestram armatis et tumultu bellico esse refertam, periculum esse ne quid illic Hassiae princeps moliretur. Nam te latere non puto, quid ille contra Ferdinandum regem pro Vdalrico duce Wirtembergensi egerit, et ea quae adhuc acturus sit longe maiora, nisi rex continuo ducatui Wirtembergensi cesserit, et sponte renunciau⟨er⟩it, cautionemque insuper prestiterit, se vltum non iri quid⟨quid⟩ per eum pro duce Wirtembergensi actum gestumque sit. H[e]ae enim pacis conditiones esse dicuntur. Quas an rex accepturus sit adhuc in incerto est. Nec tamen satis liquet qua ratione eas refutare valeat, licet iniquissimas (vt plerisque videtur); nam aduersarii tantis tamque validis copiis muniti esse dicuntur vt facile totam Germaniam cogere et subiugare possint et, ante quam rex ad bellum parare se valeat, priusquam possit exercitum conscribere, illi tam valido exercitu omnem regis ditionem in potestatem redigant. Sunt hic aliquot principes, inter quos reuerendissimus cardinalis Saltzburgensis, Ludouicus dux Bauarie et Otto Henricus Palatinus. Hii vna cum episcopo nostro componendae pacis se interposuere. Audio esse etiam Bragae apud regem ducem Ge⟨o⟩rgium Saxoniae et Ioannem Fredericum electorem, qui regi suadent ne priuatam causam publicae tranquillitati anteponat. Vereor ne, si rex tantorum principum salubria consilia spreuerit, [ne] suis maximam perniciem, sibi vero ingens famae reique detrimentum struat. Quod si rex ad pacis conditiones descenderet, sperarem omnia sine dubio tranquilla fore, nec amplius obstaret quin continuo nouum foedus inter Sueuiae principes confirmaretur tandemque optatissima quies contingeret Germaniae. Quid autem futurum sit, breui videbimus. Deus faxit vt pacem potius malit quam bellum rex.

Habes publica, iam accipe priuata. Fuggerus noster, vt proximis

16. *EE*: renunciauit *MS*. 16–17. quid *MS*. *correximus*. 17. Wittembergensi *MS*.: *correximus*. 31. ne *seclusit EE*.

---

12. moliretur] Freiburg had raised troops to defend itself (Ep. 2955). For Philip of Hesse see Ep. 2917. 51n.

18. pacis conditiones] Terms were in fact agreed upon at the Peace of Cadan, a few days later (27 June).

26. Saltzburgensis] Matthew Lang: see Ep. 549. 48n.

Ludouicus] (18 Sept. 1495–22 April 1545), duke of Upper and Lower Bavaria, son of Albert IV, younger brother, and after protracted conflict joint ruler with, William IV. See ADB. xix. 513.

Otto Henricus] Otto Henry (10 April 1502–12 Feb. 1559), son of Rupert, Count Palatine; married 17 Oct. 1529 Susanna, sister of the Dukes William and Louis of Bavaria. At the Diet of Augsburg he took part with the Catholic majority, but shortly afterwards he developed strong sympathy with the new opinions, finally throwing in his lot with the Reformers in 1538. In 1544 he joined the Schmalkaldic League. He was distinguished by his wide literary and artistic interests. See ADB. xxiv. 713.

27. nostro] Christopher of Stadion.

litteris tibi significaueram, ad oppidulum suum Weisenhorem cum vniuersa familia concesserat. Pridie huc rediit existimans se in patria tutiorem fore quam priuatis oppidis suis; quamuis nec hic adeo tuta sint omnia, nec is adeo omnibus acceptus vel in patria habeatur. Omnia sunt perfidia et scaeleribus refertissima. Factiones denique istae prorsus vniuersa confundunt, nec quidquam boni honestiue consistere paciuntur: cuncta conturbant et pessundant.

Caeterum Paumgartnerus prudentissimus ita se gerit vt in neutram partem declinet, ob id minus inuisus et odio minus obnoxius; quamuis nemo ab his hominibus bene audiat qui factionibus illorum nomen non dederit: necesse est sit impius et plane diris omnibus deuota hostia qui illorum dogmatibus non subscripserit. Id quam verum sit, tu ipse tuo non paruo malo quotidie experieris. Malim millies sub quouis Scytha, Tartaro vel Thurca me viuere quam sub tyrannide istorum, vbi ipsi semel regnare ceperint, quod fere hic nobis Augustae contigit. Sed ita fieri solet, quoties corpus truncum palpitat sine capite.

Quantum ad Purgationem tuam pertinet, adiunctis litteris intelliges quid mihi videatur; ignorare tamen te nolim, eam hic Augustae pridie quoque excus[s]am esse. Nam quum tu superioribus diebus eam mihi destinasses, continuo ad R. episcopum nostrum, antequam eum huc venturum putarem, destinaueram, quam rediens huc mihi reddidit. Eam demum quum aliquibus amicis com⟨m⟩unicassem, quod in rem tuam fore censerem vt ad multorum manus perueniret, quidam tui studiosissimus eam typis excudendam tradidit. Nescio sane an tu hoc erga te studium probaturus sis. Hoc tamen tibi affirmo, hoc ⟨non⟩ nisi magno erga te studio factum, quod sane ego improbare non potui. Nec enim video quur tibi hoc factum displicere possit, nisi Frobenio inde aliquid decedat, quod tamen in tantula re fieri posse vix mihi persuadeo.

Misi hanc tuam Purgationem ad Vrbem Francisco Rupilio com⟨m⟩uni amico. Miseram prius Epistolam Lutheri, vt Romanenses tandem viderent quam belle tibi conueniret cum Luthero. Eam Epistolam vidit et Pontifex opera meorum amicorum. Missa est denique in Hispaniam ex Vrbe ad manus doctiss. doctoris D. Mathie Held, Cancellarii Caesaris: nec dubito quin et Caesar eam sit visurus et tota illius aula. Nunc autem bina exemplaria tuae Purgationis misi Romam vt, si libeat, alterum in Hispaniam emandare possint. Hortantur me omnes amici vt tibi totis viribus persuadeam, si Lutherus denuo aliquid contra te moliatur, ne homini parcere velis sed propriis illum suis coloribus depingere. Nam hoc mihi persuasissimum est: nisi intercesserit Melanchthon, illum minime quieturum;

59. *EE*: destinasset *MS*. 65. non *addidit EE*.

56. Purgationem] Choler had criticized the *Purgatio* in Ep. 2937. 12–17. An Augsburg edition is not known to *BEr.*[1]

58–9. superioribus diebus] In a letter, now lost, subsequent to that of 4 April (and carried, doubtless, by the *tabellarius* who brought back this letter). See Ep. 2936 introd.

69. Rupilio] See Ep. 2867 introd.

79. propriis . . . depingere] Choler is quoting from Amsdorf's letter to Luther; the phrase had evidently irritated; for Erasmus quotes it at the beginning of his *Purgatio*.

quum, vt audio, aliis quoque priuatis epistolis pollicitus sit se de te iudicium suum prolaturum. Quod si fecerit, cura vt is intelligat tibi quoque calamum et linguam esse.

Quod de perfido illo tuo nebulone mihi scripsisti, mihi fuit molestissimum. Verissimum est, quod ait Vergilius, nusquam fidem tutam esse; nihil equidem animum meum ita excruciat vt haec peruersa hominum ingenia, quae ad insaniam me nonnunquam adigunt, maxime quoties pro benefactis et meritis malorum messis mihi redditur. Verum in his malis animus equus optimum est condimentum, nihilque magis expedit quam cogitare nos ad hoc natos vt feramus et patiamur indigna plurima. Ego iam occal⟨l⟩ui ad haec mala.

Mitto iam demum has nuces miristicas, quas ante tres menses mittere destinaueram, si occurrisset fidus nuncius; quaeso, mi Erasme, id qualecumque est, boni consulas: hii bellici tumultus in causa sunt vt omnia sint latrociniis referta, nec via vlla tuta sit.

Postremo te oro vt, quoties occurret cui recte tuas litteras committere possis, scribas frequenter. Ego sane illuc proficiscentem neminem pretermittam cui meas non com⟨m⟩ittam. Et fac me certiorem, quid Contionator tuus agat, quando in lucem proditurus sit, et quid sub incude habeas, neque enim me latet, te feriatum esse non posse. Cura denique vt valeas, Christus te nobis conseruet perpetuo.

Data Natali die diui Ioannis Baptistae M.D.XXXIIII.

Habes pro vna epistola tres prolixas, et vt pecieras referentes πάντα περὶ πάντων, nec est quod me prigricie accuses.

Agnoscis Cholerum tuum.

Doctissimo S. Theologiae professori D. Erasmo ⟨Rotero⟩damo amico ⟨do⟩ctissimo atque ⟨preclar⟩issimo. Friburgi.

[2922]2948. From Nicholas Olah.

Leipzig MS. (α): EE. 208. Brussels.
Esterhazy MS. 551 (β): OE. 509. 25 June 1534.

[The Leipzig MS. is the original letter, autograph throughout. The Esterhazy MS., written by a secretary into Olah's letter-book, seems to represent an earlier version; the variants are such as would not arise merely from careless copying.]

S. P. Litteras quas ad me vigesima secunda Aprilis dedisti duodecima Maii praeteriti accepi. Nuncium hunc nolui sine meis ad te litteris proficisci. Ad litteras igitur tuas breuibus accipe.

Angliae regis res scribis te ex parte credere. At credes breui in omnibus. Morus adhuc captus esse dicitur cum Rofensi; non sine periculo, vt aiunt. Valetudo tua est michi molestissima, cuperem

2947. 91. occalui *MS. correximus.* 100. *EE*: habeat *MS.* 101. *EE*: valeat *MS.* 2948. 1. S. P. α: N. Olai ad Desyderium Erasmum Roterodamum β. 2–3 literis ad te β. 3. breuiter β. 4. res α: actiones β. 6. molestissima α: ingratissima β.

2947. 84. nebulone] Quirinus Hagius; see Ep. 2704 introd.
85. Vergilius] *Aen.* 4. 373.
92. miristicas] In Epp. 2937. 82–3, 2953. 101 Choler calls them 'muscatae'. See OED. s.v. *myristic* and *nutmeg*. Cf. Ep. 2740. 17.

vt bene valeres et redires. Marchionem nichil facturum scribis Hillenio. Times monachos. Si factus es tam timidus et in eo constans esse pergis, non facile hunc tibi exhaurire possum timorem. Nichil tamen video quod tibi hic magnopere esset timendum. Si vereris obtrectaciones hominum nostrae aetatis, ab hiis nec tu nec alii, dum viuunt, liberi esse possunt. Hic parum, isthic vbi nunc es existimo plurimum tibi posse (quod absit) imminere mali, si praesencium temporum condicionem consideraueris. Caue igitur milites Luteranos, quorum fortasse rabies ad ea vsque loca vbi nunc agis (Dii malum hoc prohibeant) breui penetrabunt.

Meum in te officium, de quo scribis, tale est vt nichil a te aliud exigat quam testimonium tui erga me amoris vtque Olaum tuum semper ames. Reditum meum in Hungariam scribis tibi incommodum futurum, siue huc redeas siue non. Quocunque me fata vocent, tuum, quem nosti, omnibus in locis habebis Olaum. Vtinam, mi Erasme, saluis rebus reuerti possem: nichil eo esset michi iucundius. Patria, fratres, amici et alii necessitudine intima michi iuncti me hortantur vt redeam. Sed id quam com⟨m⟩ode nunc facere possim, rebus non modo Hungaricis, et publicis et meis quoque priuatis, sed eciam aliis regiis non sine magno malo turbatis, vix statuere satis possum. Huius rei causa tempori seruiendum esse arbitror. Apud reginam meam, ducem Arscoti, Panormitanum fui tibi vice epistolae, et quae voluisti eis retuli. Vale; et me, vt soles, ama.

Bruxellae. 25. Iunii Anno 1.5.34.

Tuus, vt nosti. Olaus etc.

Excellentissimo viro D. Erasmo Roterodamo, Sacrae Theologiae Doctori etc., Domino et Amico precipuo et obseruandissimo.

2949. From Christopher Gering.

Breslau MS. Rehd. 254. 71. ⟨Augsburg.⟩
EE². 118. 26 June 1534.

[An original letter, autograph throughout.]

Clarissime doctissimeque vir, Domine obseruandissime, Dominus Ioannes Paungartnerus, dominus meus, misit hesterna die proprio conducto nuntio ad te litteras; aliquidque simul, quemadmodum ex litteris suis satis intellexeris. Hoc excellentiae tuae hisce rudi⟨bu⟩s

2948. 8. monachos α: funigeros β. eo α: hoc timore β 9. perges β. hunc . . . timorem α: tibi eum exhaurire possum β. hic tibi β. 11. vereris α: times β. 12. nunc *om.* β. 13. plurimum existimo β. posse . . . absit *om.* β. 14. consideraris β. 15–16. nunc agis α: es β. 16. malum hoc α: id β. breui *om.* β. 17. aliud a te β. 18. vtque α: et vt β. 19. semper *om.* β. 19–20. β: incommodo α. 21. omnibus in locis *om.* β. 23. amici, fratres β. alii *om.* β. intima *om.* β. 26. sine . . . malo α: minimum β. satis statuere β. 30. Anno *om.* β. 31–3. Tuus . . . obseruandissimo *om.* β. 2949. 4. rudis *MS. correximus.*

2948. 7. Marchionem] See Ep. 2912. 34n.

15. Luteranos] Similarly Choler regards Philip of Hesse as a possible threat to Freiburg (Ep. 2947).

2949. 3. litteras] Paungartner had written on 26 May (Ep. 2939) and it is possible that this is the letter referred to, delayed in transmission, like Epp. 2936–7 (see Ep. 2936 introd.).

meis, hoc nuntio domini volebam ostendere, vt, si forte hic alio citior ad te veniret, non suspicares dominum meum nullas ad te transmisisse litteras. Deus te interim diu nobis conseruet incolumem. Vale, Germaniae decus vnicum.

XXVI die mensis Iunii Anno a virginis partu MDXXXIIII.

Ex⟨cellentiae⟩ tuae obsequiosissimus Christophorus Gering.

Clarissimo doctissimoque viro, domino Erasmo Rot., theologiae professori celeberrimo, domino suo obseruandissimo, Friburgi Brisgoiae.

[2886]2950. From James V of Scotland.

British Museum MS. Royal 18 B vi, f. 27 v°. (α). Holyrood.
Caprington Royal Letter Book (β). 1 July 1534.

[For the MSS. and the circumstances of this letter see Ep. 2886 introd. The letter (with James' reply to Cochlaeus, now in St. Mark's Library, Venice, Cod. ix. 66, Lat. p. 98), was carried by Cochlaeus' servant, Francis (cf. Ep. 2886. 14n). On 28 Oct. 1534 Cochlaeus tells Faber that James has answered Erasmus 'gratiose'; although Erasmus was disliked by the Scots bishops and monks (some of them, to whom Cochlaeus had sent as a gift Erasmus' *De ecclesiae concordia*, had apparently not been too pleased with it (Friedensburg, ZKG. 18. 2, pp. 261–2).]

IACOBVS DEI GRATIA REX SCOTORVM ERASMO ROTERODAMO, VIRO DOCTISSIMO, SALVTEM.

PETITIONIS tuae ratio, Erasme doctissime, apud nos sic est habita, vt ab homine nostri inprimis studioso profecta censeatur, et tu id agere videaris quod nisi cum maxima Christianae religionis iactura negligi non potest. Proinde quam grata superuenerit nobis ad communem Christianorum hostem Lutherismum repellendum Erasmi commendatio tute cogita. Quod autem veterem illam necessitudinem memoras quae tibi cum patre nostro fratreque intercessit, et illorum interitum palam deploras, facis ex mira animi tui humanitate vt tam multo ante fato functos amicis votis prosequaris. Quo nomine debere nos tibi fatemur qui parentes nostros haud secus quam si viuerent colas, celebres et ames. Recte itaque persuasisti tibi, Erasme, non ad ignotum principem scripsisse te. Senties amici Regis animum non in hac tantum caussa sed in maiori longe negotio, vbi contigerit, tuo fauentem desiderio. Quamobrem, Erasme doctissime, persta et, vt coepisti, nos nostrosque non vulgariter ama: quod ne immune facias curabitur.

Bene vale, vir doctissime, ex regia nostra Sanctae Crucis. Kalendis Iulii Anno ab incarnato domino trigesimo quarto supra millesimum et quingentesimum.

2950. 1. nos β: me α. 2. vt β: vt et α. 4. α: superuenit β. 8. β: mera α. 9. α: iam β. β: amici α. 14. β: fauendum α. 16. immune *scripsimus*: impune αβ.

2949. 5. domini] The word is added in the margin, and before it there had been written in the margin a word no longer legible. It seems unlikely that Gering was sending his letter by a second messenger belonging to Paungartner and it is possible that he employed the 'tabellarius' of Erasmus who carried Choler's three letters.

2950. 12. non ad ignotum] If James had read the *Farrago Noua Epistolarum* he might have observed that, in 1519, Erasmus was unable to remember his name (see Ep. 964. 28n).

[2938] 2951. To John Genesius Sepulveda.

Sepuluedae Epistolarum Lib. 7. 1557, f°. B7 v°. Freiburg.
Sep. E. p. 90. 3 July 1534.

ERASMVS ROTERODAMVS I. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

Excvsabilivs labitur, vir eruditissime, qui docendi studio dormitat alicubi, praesertim in tali argumento, quam qui reprehensoris personam suscepit, maxime si id faciat cum conuicio. Saepenumero prodest inimicus vitia nobis exprobrans; cui tamen nihil debetur gratiae, qui dum laedere studet iuuat (neque enim hoc beneficium datum est, sed arreptum); quanquam Stunica in postremis annotationibus moderatior est quam fuit in prioribus libellis, nisi quod Inachi Card. literae subindicabant quaedam omissa, quae magis pertinebant ad maleuolentiam quam ad eruditionem. Hoc vtcunque habet, a me tamen Stunica non fraudabitur sua laude. Quod profuit in aliis, a me non perstringetur defunctus.

Nouum Testamentum nunc rursus excuditur, cum annotationibus meis. In quibus non parum sudoris exhausi: vtinam initio iustam curam adhibuissem. Locum de συστοιχεῖ tuo admonitu tractaui attentius. Sed quod addis de propriis et ambiguis, non minus est ambiguum 'coniunctus est' quam 'confinis est'. Nam 'confinia' quae inter se similia sunt vsitatius dicuntur quam 'coniuncta'. Chrysostomus non horret verbum γειτνιάζει, 'vicinus est'.

In locis et historia crebro lapsus sum, dum credo collectaneis Hieronymi, Bedae et aliorum recentiorum. De Rhegio locus correctus est; quanquam de interuallo quod improbauit Stunica sequutus fueram Hieronymum, et ni fallor, etiam de Graecia; tametsi locum arbitror deprauatum.

Nicopolim in Thracia ponunt et Chrysostomus et Theophylactus et, ni fallor, etiam Catalogus locorum. Ex narratione sensi non posse esse in Thracia, et miratus sum quid sequutus sit Chrysostomus, nisi forte pro Ambratia aut Ambratio mutauit Thracia. Is locus iam correctus est. In Catonem Ciceronis nihil a me notatum. Tantum annotaui in Officia, idque ante annos triginta sex; reliqua adiecit Faustus, me in patriam reuerso. An post addiderit aliquid Goclenius nescio.

In te tota erraui via. Quidam Genesius Mendesius olim e Roma ad me scripsit epistolam Graecam. Post, nactus tuum libellum, non diligenter inspecto titulo putabam eundem esse. At ille se profitebatur Lusitanum. Te Cordubensem esse nunc primum admoneor, aut certe nunc primum attendo. Alioquin vel sine cosmographis sciebam Senecae patrem Hispanum esse et Cordubensem; sed mihi gratissimum est, mi Sepulueda, meam dormitantiam abs te vellicari.

---

12. rursus] Erasmus' final edition appeared in 1535; the Preface *Contra Morosos quosdam ac indoctos* takes up some of the points discussed between Erasmus and Sepulveda. Sepulveda wrote again when he had seen the new edition (Ep. 3096); but whether his letter is a direct answer to the present letter is not clear.

14. συστοιχεῖ] Gal. 4. 25.

29. Officia] For this, and for Erasmus' inexact dating, see Ep. 152 introd.

32. Mendesius] We do not know who this was.

33. libellum] The *Antapologia pro Alberto Pio*.

De Stunicae apologia in Iacobum Fabrum nec ego quicquam scio, nisi quod ipse citat. Argumentum erat quod Faber negarat hanc Noui Testamenti editionem esse Hieronymi aut ab ipso castigatam.

Mea versio e libris Graecis non damnat nostram editionem, quum fatear interpretem habuisse exemplar in multis locis emendatius quam habuit Chrysostomus aut Theophylactus. Nec mihi res est cum haereticis, sed cum Athanasio, Chrysostomo, Cyrillo.

Occasio deprauandi apud Graecos hinc praecipue fuit, quod scriba in contextum transtulit id quod studiosus aliquis ex alio Euangelii loco annotarat in margine.

Quod adducis Pontificiae bibliothecae auctoritatem, acciperem nisi exemplar quod sequutus est Franciscus Hispaniae Card. missum esset ex Pontificis bibliotheca tanquam germanum. Atqui hoc fere conuenit cum exemplaribus meis. Bullam auream nec ipse vidi. Cutbertus Episcopus Du⟨ne⟩lmensis, vir apprime doctus, mihi narrauit, cui credidi. De correctione codicum non dixit esse in bulla, sed aiebat idem mutationem Graecorum codicum esse factam. Vidi et ipse codicem Euangeliorum ex bibliotheca Capnionis qui per omnia consentiebat nostrae editioni Latinae; verum is erat recentior.

Cuperem plura tecum, vir eruditissime, sed iam corpusculum multis scribendo delassatum est; scribam alias per otium accuratius. Vale.

Friburgi. 5 Non. Iul. 1534.

Si quid offendes mendi, scito me non recognouisse.

2952. From Boniface Amerbach.

Basle MS. C. VI^{a}. 73. 177, 216. ⟨Basle.⟩
⟨c. 19 July 1534.⟩

[These are two drafts of the same letter, written on separate sheets; each of them follows a letter to Damian a Goes surviving similarly in two drafts. The letter to Erasmus can be dated by the correspondence between Damian and Boniface. Damian wrote to Boniface on 4 July 1534 (Basle MS. G. II. 17. 318). He received an answer (ib. C. VI^{a}. 73. 177 v°., 216) from Boniface on 21 July. Damian replied (ib. G. II. 17. 320) to this on the same day; and in acknowledging his reply Boniface speaks (ib. C. VI^{a}. 73. 216 v°.) of having written his previous letter 'three days ago'. Since Boniface could hardly have received the reply before 22 July, it would seem that the first of Boniface's two letters (and the letter to Erasmus) must have been written not earlier than 19 July. The letter to Erasmus and the first of the letters to Damian both speak of Boniface's intention of visiting Freiburg 'intra dies decem aut

---

2951. 39. Stunicae apologia] See Epp. 2905. 36n, 2938. 67–9.

42. nostram] The Vulgate.

50. Franciscus] Ximenes; for what is here said of this Vatican MS., see *Contra Morosos quosdam* LB. vi.***

62. Si quid . . . recognouisse] The editor of Sep. E. prints a number of notes made by J. F. Francus, a contemporary of Sepulveda, in a copy of the 1557 edition of Sepulveda's letters. Among these notes (Sep. E. p. 391) is the following comment on this postscript: 'Mostrome el Señor Doctor Sepulveda en Pozoblanco esta epistola original de Erasmo, muchos años ha, y era con poca margen arriba y en los lados, y papel muy grueso y moreno, y escripta con pluma de caña, y era mala letra, sin cerrar el papel; y ofendiose el Doctor desta adicion, porque escribiendole a el, justo era mirar lo que escribia.'

14'; if the plan was adhered to, the visit would fall in the beginning of August.]

S. P. Quod ad te scribam, clarissime Erasme, nihil nunc occurrit, nisi audire non pigeat quod perpetuo tibi imprecor, nempe vt recte et ex animi sententia valeas studiisque bonis promouendis quam diutissime supersis. Valetudinis certe tuae vt ocularis testis esse possim, intra dies decem aut 14 profectionem istuc institui, te coram salutaturus. Cetera sine vlla exceptione omnia a me postules et expectes velim. Cura vt valeas, domine mi, patrone incomparabilis.

S. P. Quod ad te scribam, mi Erasme, nihil nunc occurrit nisi quod te quam rectissime valere cupio. Deinde si mea opella vti velis, vt scire possim: qui certe ita animatus sum vt omnia a me et postulare debeas et expectare. Heruagius nuper litteras suas vt istuc mitterem rogauit, sed diutius apud me heserunt quia nullum inuenerim istuc proficiscentem.

2953. From John Choler.

Leipzig MS. Augsburg.
EE. 209. 25 July 1534.

[An original letter, autograph throughout: the address sheet is missing. The date is confirmed by the references to More, and to Logus' book, as well as by comparison with Epp. 2937, 2947.]

S. P. D.

Graviter tuli et mihi plurimum sum indignatus, quod proximo nuntio fidem habuerim, quodque ei meas ad te litteras commisissem; et propemodum desperaueram eas vnquam ad te peruenturas. Nam is certe monachus alicubi elapsus esse videbatur. Verebar idcirco, ne, si litterae interceptae ad euangelicorum manus Argentorati peruenissent, nobis fraudi foret, quum multa inculcauerim liberius, quae nollem publicari. Sed opinione melius res cessit: vt non solum litterae, sed et nuces quoque (quae me maxime solicitum habuerant), tibi per eum redditae fuerint.

Quod autem litteris meis respondere nequiueris, mirum immodum doleo. Magis vero me excruciat, quod vetus morbus te repecierit. Miseret me tui quod tanta tamque indigna totque cruciatus ferre cogaris. Sed spero fauente Christo breui te pristinam sanitatem recuperaturum. Interim aequo animo ferendum est quidquid Deus et natura nobis iniunxerit. Ita sane nonnunquam me ipsum, quum aegroto, solari [me] soleo, persuasus quod tollerandis his malis virtus quoque tolleranciae roboratur: quum afflictio pacienciam pariat, paciencia probationem, probatio autem spem, quae nunquam fallit nos aut destituit. Verum quid, sus Mineruae, ego hec tibi commemoro? Vnum certe me consolatur, quod non plus oneris Christus

2953. 16. me *seclusit EE.*

2952. 11. litteras] Presumably Ep. 2945.

2953. 2. nuntio] He seems to have been, despite the suspicions of Choler, a messenger employed by Erasmus: see Ep. 2947.

meas . . . litteras] Ep. 2947.

10. nequiueris] Erasmus seems to have answered Choler's letter of 24 June (Ep. 2947); but, except for Ep. 2906, no letter of his to Çholer in 1534 has survived.

tibi imponet quam ferre possis, et faciet vt haec temptatio tibi cessura sit in gloriam regni aeterni, et pro sua misericordia prestabit vt sanus et incolumis breui amicis omnibus sis satisfacturus.

Quantum vero ad litteras tuas priores et nouissimas pertinet: rem omnium accerbissimam et luctuosam mihi denunciarunt, Morum scilicet tuum tam miseram et crudelem fortunae sortem sustinere. Heu nimis vera iam pridem negociatores hic nostri nunciarunt, sed mihi non credita; erant enim fere eadem quae ex tuis litteris accipio. Certe malorum omnium causa sunt mulieres. Infelix Morus recte cum Seneca dicere potest

Quid me, potens Fortuna, fallaci mihi
blandita vultu, sorte contentum mea
alte extulisti, grauius vt ruerem edita
receptus arce ? etc.

Nescio certe quomodo natura comparatum sit vt raro iniqua sors maximis virtutibus parcat atque, vt quisque vir est optimus et innocentissimus, ita maxime obnoxius fi⟨a⟩t odio tyrannorum. Primi sunt boni in quos impia grassandi libido et saeuicia sibi locum vendicat. Veniet tamen tempus quando bonorum innocencia et malorum impietas sua habitura sint praemia. Nec interim deerunt Moro toto orbe preclara ingenia, quorum testimonio innocencia eius et regis crudelitas palam fiet et posteritati commendabitur. Doleo nihilominus regis (alioqui multis virtu⟨ti⟩bus clari) vicem, qui vnius mulierculae causa tam male sibi et vniuerso regno consulit. Verum quid non potest blandus et caecus amor ? 'Vincit sanctos dira cupido.'

Sed ego alienam calamitatem deploro et propriae fere sum oblitus. Nam quibus hic nos iactemur tempestatibus, quibusque simus obruti periculis, vix queo describere. Nullo vnquam tempore maiori discrimine versati sumus. Nihil superest, nisi vt proximo quoque die hinc effugiamus, si modo licebit effugere. Senatus Augustanus, ab hereticis persuasus, primum omnibus catolicis hic contionatoribus silencium praedicandi verbi Dei imposuit, idque pridie quam has ad te darem; secundo, in omnibus ecclesiis et sacellis quae ad illorum ditionem pertinere visa sunt missarum celebrationem sustulerunt, et in mo⟨na⟩steriis fratrum mendicancium campanarum quoque pulsum. Idem fecerunt in monasteriis virginum, quibus egrediendi facultatem obtulerunt, quaecunque velint ad eorum contiones pergere; concessa quoque nubendi facultate. Collegiis adhuc concessa est facultas sacrificandi et canendi horas (vt vocant) canonicas; in quorum tamen basilicis eas aras, quas laycorum sumptu structas contendunt, clauserunt, vt sacrificari in eis non possit, homines praeter modum anxie religiosi. Non tamen longe abesse puto vt et tota vrbe missas et caetera sacra abrogent.

Sentencia R. episcopi nostri Christophori constanter perdurat, vt

31. Fortuna potens *MS.*: *correximus ex Seneca.* 37. *EE*: fit *MS.* 43. *EE*: virtubus *MS.* 50. quoque *scripsimus*: quoq° *MS.* 56. *EE*: mosteriis *MS.* 57. *EE*: ęgrediendi *MS.*

30. Seneca] *Oct.* 377–80. 45. Vincit ...] Seneca, *Phaedra* 980.

vniuersus ecclesiasticus ordo continuo hinc emigrare debeat, cui te subscripturum non existimo, qui secessum semper improbare mihi visus sis. Stat tamen fere omnium immota mens secedendi. Interim sacras et priuatas aedes factionibus saeuientibus diripiendas relinquemus, nec puto vnquam futurum vt denuo huc reuertamur. Et quod mihi videtur grauius, nondum satis constat quo confugiamus; et si qui sunt qui nos recipiant, adhuc tamen sumus incerti quam diu simus apud eos permansuri, quum periculum sit ne et illi mutent mentem et religionem, vt et inde cogamur effugere. Misera certe omnium nostrum est conditio, quando nullibi stabulum sit confidenciae nec vllum profugium nec praesidii alicuius spes. Ego coepi sarcinulas componere; plurima tamen carissima mihi sunt relinquenda. Sed nil aeque me excruciat quam quod hanc florentissimam patriam meam nefandissimorum et perditissimorum mortalium libidini perdendam et deripiendam relinquam. Nequeo satis deplorare infelicissimam mul⟨t⟩orum bonorum virorum sortem. Sed stultum est dolere vni quod spectat ad vniuersos. Nihil superest nisi vt omnia Deo committamus, qui dubio procul iustus est et haec nobis flagella non nisi merentibus recte irrogat, remissurus iram si nos scelera nostra dignis lachrimis deplorauerimus et ad meliorem vitam nos conuertemus.

Ego te oro, vt in posterum tuas ad me litteras domino Ioanni Baumgartnero destines. Is, etsi impresenciarum presens hic non sit, vel etiam in posterum futurus esse non possit, semper tamen suos homines hic detinebit qui aduen⟨ien⟩tes litteras, quibus spectant, facile poterunt destinare. Nam quandiu hic sim permansurus, mihi non constat. Idcirco mihi rem feceris gratissimam, si ad nos, quam primum fieri possit, rescripseris. Est mihi in propinquo loco sacerdotium, eo res meas premittam vt, quoties necessitas incubuerit, subsequi possim.

Mitto tibi fasci⟨cu⟩lum litterarum ab Anselmo Ephorino. Is tibi mittit vetustos tres autores nuper excus[s]os in Italia et D. Antonio Fuggero dedicatos. Sed, vt audio, iterum nunc hic Augustae excuduntur. Id ego ideo scribo, ne Frobenius, si vellet imprimere, operam ludat.

Nil est quod Paumgartnero propter nuces muscatas tuo nomine gratias agam, nam eas tibi ipse non misit.

Opto te postremo perpetuo incolumem. Deus faxit vt te breui intelligam conualuisse. Nos quaecunque sors tenuerit, tui sumus futuri perpetuo. Vale. Christus te nobis et ecclesiae suae conseruet.

Data Natali Die S. Iacobi apostoli 1534.

Agnoscis tuum .

81. *EE*: mulorum *MS*. 85. *EE*: scęlera *MS*. 90. *EE*: aduentes *MS*. 96. *EE*: fascilum *MS*.

---

96. Anselmo] See Ep. 2956.

97. tres autores] The book spoken of is Logus' edition of Gratius, Nemesianus, and the *Halieutica* of Ovid, printed by Aldus in 1534; see Ep. 2568. 15n.

102. ipse] They were a gift from Fugger; see Epp. 2937. 81–8, 2947.

107. Agnoscis tuum] After these words Choler added the distinctive mark which he usually made after his signature.

2954. From Ulrich Zasius.

Leipzig MS. ⟨Freiburg.⟩
EE. 210. 27 July 1534.

[An original letter, autograph throughout.]

Sese commendat. Quia 'minuit presentia famam', et vltro michi compluria sint negocia, simul et valetudine solita infestor, fac, si me amas, adulescentem ne me visitet: domi contineto. Denique, cum valetudo aurium in dies magis gliscat, quid lucri faceret si cum multa mecum loqueretur, ego non nisi per interpretem respondere possem? Vale. De nuncio Augustano, si quis appetierit, curabo.

Ex edibus et adeo ex mensa, crastina post Anne etc. Anno etc. xxxiiii.

Tuus Zasius.

Ad magnum Eras. dominum et preceptorem obseruatiss.

2955. To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. C. 20. f. 54. Freiburg.
30 July 1534.

[An original letter, autograph throughout. Schets has endorsed it: 'hanc accepi a Domino Erasmo Rotterodamo, die xiiii[a] Augusti. 1534. per illius famulum Io. Clauthum'.]

S. P. Fasciculum litterarum quem Argentoratum miseras per Conradum Iohannem accepi: Damiano suas tradidi. Is nunc ad iter Italicum accinctus est, bonis vt spero auibus.

Me in hoc aestu sic impetiit morbus meus vt finem sperauerim. Sed Deo nondum ita visum est. Dominus est. Faciat quod bonum est in oculis ipsius. Qui nisi dederit aliam valetudinem, etiamsi tantum iter esset bidui, non auderem hoc corpusculum profectioni committere. Imo vix semel intra tres menses licet prodire domo. Sunt tamen isthic amici non stupidi, qui monent mihi cauendum a Franciscanis. Cesar huic hominum generi tribuit plurimum. Animus tamen suspirat Brabantiam, nec me deterrerent monachi, si valetudo esset mediocris.

Visum est hunc Ioannem Clauthum famulum meum emandare in

2954. 1. minuit . . . famam] Claudian, *Bell. Gildon.* 385.

3. adulescentem] Perhaps Damian a Goes.

2955. 2. Conradum] He is mentioned again in Ep. 2992, and was perhaps a business correspondent of Schets in Strasbourg. He may be the Conrad of Ep. 2972. 1, whose 'famulus' carried a letter from Erasmus to Sadoleto.

10. Franciscanis] Cf. Epp. 2898, 2906, 2918.

13. Ioannem Clauthum] John Clauthus († 10 Sept. 1534) was a native of the Low Countries (OE. p. 514) recommended to Erasmus by Grapheus (Epp. 2916. 8–19, 2981). From Ep. 2997 we learn that he came to Freiburg while Damian a Goes was there (Damian arrived *ante* 23 April, and left on 18 Aug.). His engagement, or expected engagement, is mentioned in a letter of July 1534 from Levinus Ammonius to Olah (OE. p. 514). Ammonius infers from it that Erasmus does not mean to return to Brabant. Erasmus in fact wanted a Brabantine because he mistrusted Germans (Ep. 2916. 8–9). He tells Grapheus that he does not mind whether his new *famulus* is a good

Angliam, partim vt extorqueat pensionem, partim vt altera cuius diploma apud te est confirmetur, partim vt certius aliquid cognoscam de amicis. Louanii quidam Anglus dixit Morum liberatum: quod ideo vix credo quia misere cupio esse verum. Cesar in Hispaniis aliquot ex amicis meis doctis coniecit in carcerem, vt scribit Viues. Expectamus regnum Franciscanorum.

Designa huic apud quem debeat in Anglia deponere pecuniam quam illic accepturus est. Ex litteris quas illi commisi nihil ei poterit oriri periculi. Admonui autem ne ab vllis accipiat litteras praeterquam abs te.

Expecto volumen linteorum, cuperem autem vt adderes sarcinae aliquot metas boni saccari, quod hic nusquam inuenitur, et octo aut decem libras amygdalorum recentium: quorum hic nulla est copia, etiamsi libram velis emere floreno. Et in extremis soleo ad lac amygdalinum confugere.

Scribe quid impenderis, vt addam syngraphae.

Hic minae belli cito conquieuerunt. Habet dux suum ducatum. Hec ciuitas milites quos conduxerat dimisit.

---

scholar, provided he can write some kind of Latin, and is not a Lutheran or the like. He prefers a man of mature age to a youth, as the position is one of trust (Ep. 2916). In particular, he seems to have wanted someone whom he could use as his confidential emissary to England (for making the journey, a native of the Low Countries would be specially suitable). Clauthus was in fact sent to England at the end of July (Ep. 2981. 2). He carried with him the present letter, delivering it in Antwerp on 14 Aug. It was Erasmus' intention to use him in connexion with the project for commuting his English pensions; for the project see Ep. 2896. 24n; and he had given him a copy of the legal instrument drawn up for giving effect to the commutation. At Antwerp Schets, to Erasmus' annoyance, gave him the original of the document (Ep. 2997). Already before he left Erasmus had become suspicious of him. In a letter to Schets (Ep. 2981) he calls him an Anabaptist. He had found him morose and secretive, and believed him to be 'infected with all the heresies'. His conduct when he set out for England had been particularly suspicious—he had departed without taking any sort of leave of his master (Epp. 2980–1; cf. Ep. 2997). What basis there was for Erasmus' suspicions, we do not know. Some of them were probably created by the fact that between the end of July and the end of November he was left without news of any kind about Clauthus (Ep. 2980). Clauthus presumably sailed for England from Antwerp not much later than 14 Aug. He was expected to pass through Louvain on his way back, and Goclenius expected him at Louvain early in September (Ep. 2998). He died at Rochester on 10 Sept. 1534. Erasmus learned of his death some time before 28 Nov.—the news reached him through a letter written by Reyner (Reginald Wolfe) to Grynaeus, transmitted probably by Amerbach (see Epp. 2980, 2997; cf. Ep. 2998). From Ep. 3028 it appears that Erasmus blamed Livinus Panagathus for his troubles with Clauthus. The connexion of Clauthus with Reyner affords perhaps some justification of Erasmus' suspicions of him.

14. pensionem] The Aldington pension.

altera] The pension from the Archbishop; for the diploma cf. Ep. 2896. 24n.

18. scribit Viues] In Ep. 2932. 30. The Spaniards imprisoned were John Vergara and his brother B. Tovar.

19. regnum Franciscanorum] See above, ll. 9–10; and cf. Epp. 2898, 2906, 2918, 2956, 2961. 44–6.

24. linteorum] Cf. Epp. 2924, 2944.

30. dux] Ulrich of Würtemberg.

31. milites] Enrolled in fear of the movements of Philip of Hesse, and no doubt disbanded after the peace of June. See Epp. 2936–7, 2947.

Optimae coniugi tuae dulcissimisque liberis salutem plurimam. Datum Friburgi 3. Cal. Augusti. 1534.

Eximio viro D. Erasmo Scheto negotiatori. Antwerpiae.

2956. To John Sinapius.

Basle MS. Frey Grynaeus, MS. II. 9. 134. Freiburg.
31 July 1534.

[The MS. is a contemporary copy. The text was printed by R. Staehelin in *Briefe aus der Reformationszeit*, Basle, 1887, pp. 23–5. The MS. contains a number of errors; the corrections here indicated are, with three exceptions noted in the apparatus criticus, those made by Staehelin. Staehelin printed, with this letter, from the same MS., a letter of Sinapius to Philaenus Lunardus (pp. 25–6). Sinapius' letter is dated 13 April 1534; it would appear from it that at that date Philaenus was setting out from Italy for Germany, and that he carried with him the letter from Sinapius which the present letter answers, together with letters from Foglieta, Calcagninus, Manardus, and Anthonius Lurcus (i.e. Luceus) Lusitanus; none of these letters is extant. All these persons, except Anthonius, are mentioned by name in the present letter; though from ll. 19–21 we learn that the letters were delivered, not by Philaenus, but through Jerome Froben. Sinapius' letter to Erasmus was written to introduce Philaenus and his friend Odonus. From Ep. 3002 it appears that in March 1535 the two friends were uncertain whether the commendatory letter had reached Erasmus. The year-date is confirmed by the reference to the Münster Anabaptists, as well as by what is said of Luther and Herborn.]

ERVDITO AC DISERTO VIRO IOANNI SINAPIO MEDICINAE CANDIDATO APVD MANARDVM FERRARIAE.

Apposito verbo auspicatus es epistolam tuam, quo tamen Nero, ni fallor, offensus legitur, ego delectatus sum. Nam hisce temporibus plane fatalis quidam furor plurimos occupauit, vt nulla precatio magis conueniat quam *ὑγιαίνειν*.

Viglius huc reuersus nullam tui fecit mentionem, fortasse quia non incidit occasio, et erat alioqui occupatissimus in aedendis Institutionibus iuris graecis et suis in illas commentariis. Ne Anselmus quidem vllam tui in suis ad me litteris fecit mentionem. Tui vero candoris, mi Sinapi, quod mihi tantopere gratias agis de conuictu insignis medici Manardi. Ego, vt epistolis tum delassatus, tribus verbis te commendaui, idque non diligenter. Tuis it⟨a⟩que moribus debes, quod in eius viri domesticam consuetudinem receptus es. Quo nomine profecto tibi gratulor; vix enim arbitror alium hoc seculo viuere qui Manardo in re medica sit magis expertus.

Quod me statueras nuncupatione cuiuspiam operis tui nobilitare, non minus grata est tua voluntas, quam si presti⟨ti⟩sses. Laudo

2956. 1. quo *scripsimus*: qua *MS*.

2956. 1. epistolam] Not extant.

Nero] See Suet. *Nero* 39. Sinapius had apparently substituted the Greek *ὑγιαίνειν* for the usual *S. P.* He used the same form of greeting when writing to Grynaeus, *Gryn. E.* p. 132 (a letter dated 'xiiii Id. Sept.' ⟨1534⟩), and no doubt used it as in character with his medical profession.

5. reuersus] On his return from Italy, Viglius paid a brief visit to Erasmus in Oct. 1533. After a long stay in Basle, where he saw through the press his edition of the Greek Justinian, he again visited Erasmus in Jan. 1534; cf. Ep. 2878. 3n.

7. Anselmus] The letter is perhaps that mentioned in Ep. 2953.

10. Manardi] See Epp. 2461 introd., 1587. 288n.

etiam quod isti Occasioni quae feliciter oblata est nihil passus sis decedere, sed a fronte putaris arripiendam, quum occipitio sit caluo. Philenus hic nondum comparuit. Tuam ac medici epistolam accepi per Hieronymum Frobenium. Suspicabar allatas a Bebelio typographo, qui nunc rursus petiit Italiam.

Augustino Foliato vicissim ex me salutem annunciabis. Medici litteris respondeo.

Celii Calcagnini memoriam per te mihi refricari fuit gratissimum; in quo viro probitas et eruditio sic paria faciunt vt nescias vtro nomine sit magis suspiciendus.

Manardo non solum meo nomine salutem dices mutuam, verum etiam gratias ages, quod te complectitur. Omnino mali cuiusdam fati mei est quod cogor cum tot excetris apologiis conflictari, verum hoc malo quam si ego multos inuectiuis lacesserem. Nunc inter tot apologias inuectiua nulla est Erasmi; nec tamen omnibus respondeo. Vincentio cum suis scurris Dominicanis fui mutus, quemadmodum et Sichemo Dominicano et Scaligero, et Nicolao Herborn Franciscano commissar⟨io⟩ Cismontano. Audis insignem monarchiam. Is Antuerpiae per suos gregales contra Caesaris edictum emisit sermones quadragesimales, quasi Coloniae habitos, in quibus nec est eruditio nec eloquentia nec iudicium nec ingenium nec vllum piae mentis vestigium. Videtur in hoc tantum aedidisse vt subinde aspergat prouerbia ἀδελφικά: Erasmus est pater Luteri: Erasmus posuit oua, Luterus exclusit pullos: Luterus, Zuinglius, Oecolampadius et Erasmus sunt milites Pilati, qui crucifixerunt Iesum. Caesar videtur illis multum tribuere, quorum opera abutitur ad iaciendum semen euangelicum in nuper repertis regionibus. In Eugubino nunquam credidissem esse ⟨tantum⟩ iuuenilis imprudentiae. Admonueram hominem honorifice; et illius ingenium egebat monitore, tumultuarium et arrogans. Ille pro amica admonitione reddidit epistolam plenam manifestis mendaciis, sed vulneribus addit malagma: veluti quum in libris aduersus Luterum de Germanis loquens toties iteret natiuam gentis feritatem, veterem gentis barbariem, nationis immanitatem &c., tamen arbitratur hec vulnera pulchre delinita malagmate, si neget se quicquam dixisse in nationem, de gente bene sentire. Impudentia vere monachalis. Quid Lutero ac⟨c⟩iderit nescio. A me ne verbo quidem lacessitus emisit epistolam adeo furiosam vt iis quoque vehementer displiceat qui illius sectae sunt addicti, et minitatur insuper suum de me iuditium. Quid multis?

22. Augustino *corr. ex* Francisco *MS.*　　33. Sichemo *scripsimus*: Sichino *MS.*

---

18. occipitio] See Phaedrus 5. 8; Cato, *Dist.* 226; cf. *Adag.* 670.

19. Philenus] Philaenus Lunardus. See Ep. 3002.

medici] Probably Antonius Luceus; see Ep. 3113.

22. Augustino] Agostino Foglieta. A Genoese of patrician family, the father of the more celebrated historian and scholar, Uberto Foglieta (1528–81), and his brother Paul, who wrote poetry.

32. Vincentio] See Ep. 1196 introd.

33. Sichemo] Eustace of Sichem; see Epp. 2264. introd., 2353. 16n, 2443. 100n, 2500. 21n.

39. ἀδελφικά] i.e. current among the Friars.

46. epistolam] Ep. 2513, which, though written in July 1531, was not published until 1533.

Video morbum plane fatalem. Anabaptistarum tanta vis inundauit in Germaniam inferiorem, vt sit incredibi⟨le/ dictu. Quinquaginta naues interceptae sunt, sexaginta o⟨brutae/. De ceteris consultatur. Intra Monasterium, metropolim Westp⟨haliae/, pugnant obsessi ab episcopo ac duce Iuliacensi. Habent Enoch et Heliam, aliosque prophetas, qui predicunt proxima quatragesima mundo finem futurum. Vale.

Prid. Cal. Aug. 1534. Paucis ante diebus tuas receperam litteras.
Erasmus Rot. mea manu.

2957. From Viglius Zuichemus.

Ghent MS. 479. 23 (α). Dulmen.
Van Heussen iv. 114 (β). 12 August 1534.
Brussels MS. II. 1040[I], f. 78 (δ).

[For the sources of the text, see Ep. 2101 introd.; ll. 22–120 are printed by Hoynck in the notes to the *Vita Viglii*, Hoynck I. i. 106–8 (γ).

This would seem to be the first letter from Viglius to Erasmus since Viglius left Freiburg. The account which he gives of the Münster troubles is supplemented by two later letters to Erasmus, Epp. 2962, 2999 (22 Aug. 1534, 26 Feb. 1535), written before the fall of Münster, and two letters written shortly after the capture of the city (Epp. 3060, 3071). On 28 July 1535 Conrad Heresbach wrote to Erasmus a long letter dealing with the final chapter of the Münster rising (Ep. 3031). From this we learn that he had previously written to Erasmus giving him a history of the earlier episodes. In 1536 his two letters were combined to make a formal *Historia Factionis Excidiique Monasteriensis* (Ep. 3031[a]). In August 1535 Tielmann Gravius wrote to Erasmus a letter of which the greater part is occupied by the details of the fall of Münster (Ep. 3041; cf. Ep. 2990).

The present letter, Ep. 2962, and the earlier of Heresbach's two letters are perhaps referred to in some sentences of a letter of Zasius to Boniface Amerbach, 30 Jan. 1535: 'Domino Erasmo nouitates Colonia missae sunt in negotio Anabaptistarum Monasteriensium; de quibus horrenda et mirabilia inseruntur. Si tibi animus sit ea cognoscendi, admone dominum Erasmum, vt tibi mittat' (ZE. pp. 230–1). On 22 Aug. 1534 Erasmus sent to Decius a *scheda* containing particulars of the Münster rising (Ep. 2961, 112n)—this, however, can hardly have been an extract from our present letter.]

ERASMO ROTERODAMO.

Divtvrni silentii mei moram, Erasme doctissime, prolixa aliqua epistola de iis rebus quarum rumor vndique iam spargitur, deque mea fortuna (quam tibi pro summa tua erga me beneuolentia curae semper fuisse cognoui), resarcire certe dudum cupiui. Quominus tamen id hactenus perficerem, anceps ac incertus earundem rerum euentus in causa fuit. Et ego semper letum aliquem huiusce belli

2957. 2. vndique α: vbique β. 6. in α: *om.* δ.

2956. 56. Anabaptistarum] For Erasmus' sources of information in connexion with the Anabaptist risings, here first mentioned in his correspondence, see Ep. 2957 introd. The battle of which he here speaks—and again in Ep. 2961—was fought at the mouth of the Vecht, near Zwolle, in March 1535. Many thousands of the Anabaptists had collected at Zwolle, with the purpose of making their way to Münster. They were surprised and routed by George Schenck (see Ep. 2957. 28n). In Ep. 2961 the number of ships intercepted is given as forty, not, as here, fifty.

60. Enoch et Heliam] John of Leiden and John Mathyszoon; see Kerssenbroch, Detmer, p. 470.

euentum expectabam, quo scribendi ad te iucundiorem haberem materiam, tuque minus susceptae a me periculosae huiusce conditionis consilium improbares.

Nam ego postquam a te abiens Coloniam veni, cum cogerer illic propter coeli intemperiem aliquantum temporis commorari, diuersatusque essem apud conterraneum quendam meum Doct. Ioannem Doccumensem Frisium, coeptum illic est agi mecum nomine Episcopi Monasteriensis, eiusdemque Osnaburgeñ. et Mindensis ecclesiarum administratoris, vt ecclesiasticae iurisdictionis munus quod in ea prouincia maximum est (officialatum vocant) susciperem, taleque offerebatur honorarium vt ego, qui mea sponte in occasionem perdiscendae forensis praxis eram intentus, accedente presertim suasu atque exhortatione conterranei illius mei, ad prouinciam eam trahi me paterer, ea tamen lege vt mihi iamdudum patriam reuisere cupienti ad Cal. vsque Maii abesse liceret.

Vix susceperam conditionem cum nunciatur, quanti illic noui tumultus ab Anabaptistis imminerent. In Hollandiam vero ac Frisiam veniens, crescente indies ea secta, magnorum tumultuum exordia illic quoque comperi. Profugiebant enim passim ciues et pagani, contractoque viatico nouas res moliebantur, ac numerosa turba, promiscui ordinis, sexus atque aetatis, sese in naues coniecerat Monasterium petitura. Sed intercepti sunt ab Georgio Schenck, Frisiae ac Transisalaniae gubernatore, ad Vechtae Fluuii ostium, vno infra Zuollam miliari. Coepit me mox non mediocriter eiusce conditionis poenitere .Sed vnum consolabatur, quod Episcopus vigilantissimus vndique prouideret quo phanaticae seditiosaeque sectae occurreret. Qui dum non aliter ciuium motus compesci posse videt contracto celeriter equitatu vias omnes, quibus in vrbem commeatus inferri solet, obsidet; ac communicato cum vicinis principibus consilio, exercitum ad duodecim peditum milia conscribit, eumque subito ad vrbis obsidionem collocat. Honestiorum ciuium melior pars partim iam antea vrbe profugerat, partim sub obsidionis initium exacta est. Nam cum rebaptizari, ac sua in commune conferre, nouisque per omnia opinionibus accedere nollent, in hostium numerum ab altera factione redigebantur.

Longum vero fuerit quibus initiis florentissima vrbs in eam calamitatem deuenerit, totamque huiusce diutinae obsidionis Iliada, pertexere. Ac ita sunt profecto pleraque miranda ac horrenda vt ab

7. euentum *α*: exitum *β*. 14. Osnabrugeñ. *δ*. 16. officiolatum *δ*. 25. et *α*: ac *β*. 28. *αδ*: petitum *γ*. 29. Transisulaniae *β*. 44. *α*: admiranda *β*.

13. Doccumensem] John of Dokkum († 1541), assessor to the Imperial Chamber and councillor to the duke of Juliers, doctor of laws in Cologne. One of his sons, Jerome († 1535), was adopted by Viglius. Viglius mentions his stay with John of Dokkum both in his autobiography (Hoynck I. i. 13) and in a letter to Choler of 7 Jan. 1535 (VZE. p. 204). See Hoynck I. i. 102–5.

16. officialatum] Viglius was appointed Official in Jan. 1534, but did not take up his duties till the beginning of June, Hoynck I. i. 13–14.

28. Schenck] George, son of William, Schenck († 1540), 'Frisiae praeses' (Ep. 3031[a]. 302), lord of Toutenberg and Wennissenbach; see NNBW.; for his victory at the mouth of the Vecht (in the Zuider Zee) cf. Epp. 2956, 2961, 3031[a].

34. vrbem] Münster.

huius ciuitatis miserrima clade caeterae vrbes exemplum capere, et insaniae suae modum ponere discere, possint. Sub Agrestium autem fatalem illam tempestatem quae totam pene Germaniam peruagabatur anno 1525, apparuit horum tumultuum quasi quoddam proemium. Nam et tunc illic coepere grauamina aduersus clerum colligi, eorumque praetextu audacissimus sceleratissimusque quisque ex plebe monasteria vrbana diuexare, et mane illic imperiose ientacula flagitare, vnde offariorum nomen illis tum est inditum. Magistratus vero magis conatus est quam potuit eam insolentiam coercere. Quamobrem supremi ordinis canonici, quorum magna ibi esse solet autoritas, non sine graui indignatione vrbe excedentes totum tum pene annum abfuerunt. Tandem ea res autore Coloniensi Archiepiscopo, cuius frater erat is qui tum Monasteriensem ecclesiam regebat, composita est. Sed semel iacta seditionis semina quotidie magis pullulauerunt, presertim postquam libros quoscumque impune importari legique permissum fuit, et magistratus, siue in odium cleri siue in plebis gratiam ad concionatorum licentiam conniueret. Qui ab Lutheranismo auspicati, cui facile quisque e plebe applaudebat, per crebras dogmatum innouationes in hanc detestabilem sectam Anabaptistarum tandem prolapsi sunt. Quae non vnum simplicemue errorem continet, sed omnium hereseon quasi quedam Lerna est.

Autor vero praecipuus Bernardus Rothmannus. Qui cum in triuio

47. α: fere Germaniam γ: Germaniam pene δ. 51. vrbana monasteria γ. 59. impune *add.* β. 60. et αγ: vt β. 64. αδ: simplicemque γ.

57. frater] Frederic of Wied. He resigned office on 24 March 1532. On 27 March Eric of Brunswick was elected in his place, but died suddenly on 14 May following, being succeeded (1 June) by Viglius' patron, Francis of Waldeck.

66. Rothmannus] Bernard Rothmann (1495–1535) was born at Stadtlohn, and educated at Münster and Deventer. After being a schoolmaster at Warendorf, he was sent to the university of Mainz, where he took the degree of Master in 1524. In 1529 he became chaplain at the church of St. Maurice in Münster. In the spring of 1531 he was at Wittenberg, where he made the acquaintance of Melanchthon, and Strasbourg, where he associated with Capito and Henry Roll. In the summer he was back preaching in Münster. But on 29 Aug. he was inhibited by the bishop; and on 7 Jan. 1532 an imperial mandate decreed his banishment. On 24 March the bishop, Fred. of Wied, resigned. Eric of Brunswick, who succeeded him, died on 14 May following. Francis of Waldeck, appointed bishop on 1 June, found himself called upon to deal with a confused situation. By August all the churches in Münster, with the exception of the cathedral, were in the hands of the evangelicals, led by Rothmann. But from this date evangelicalism began to give way before anabaptism. Roll became pastor of the church of S. Giles. Rothmann, whom Hammelmann (p. 32) calls 'homo magis quam anguilla lubricus', after many vacillations threw in his lot with the extremists. Towards the close of 1533 the Lutheran magistracy decreed the expulsion of the anabaptist faction. Expelled on 11 Dec. Rothmann (with Roll) was brought back by a popular rising on 23 Jan. 1534. The same month witnessed the advent of John of Leiden, forerunner of John Mathyszoon (whom Viglius nowhere mentions). On 24 June 1535 Rothmann perished in the storming of Münster by episcopal and imperial troops. The most eloquent of the Münster preachers, Rothmann was also a powerful pamphleteer. Among his writings may be signalized: *Epitome Confessionis fidei*, 1532; *Epitome quorundam abusuum*, 1532 (both these are given in Kerssenbroch, Detmer, pp. 178–89, 235–41, and in D. Gerdes, *Scrinium Antiquarium*, vol. ii, pp. 418–24: vol. iv of *Scrinium* collects

primas literas aliquamdiu docuisset, ad Capellani tandem officium in quadam suburbana parochia promotus fuerat. Hic vero, maiore fretus facundia quam doctrina, plaustrum (quod dicitur) suapte sponte primum perculit, populumque ad nouas res propensum facile in suam traxit sententiam. Quamobrem ante biennium, sub noui Episcopi inaugurationem, plebem ad abolendas omnes ceremonias concitauit. Quae tamen res non sine noua turba peracta est, ac iam tum aliquod erat belli praeludium. Sed ei Lantgrauius Hassiae intercessit, concionatorum nulla pacta conditionesue attendentium gliscente indies licentia, adeo vt inter ipsosmet qui nouis rebus studebant et opinionibus dediti erant graue dissidium exoreretur. Nonnulli enim cum mutari, non tolli, incommoda videbant quae a clero inferri querebantur, resipiscebant: quidam inter Lutheranae doctrinae septa permanebant, alii et Zuingliana dogmata recipiebant. Bernardus, traductis fere in suam sententiam Zuinglianis, Anabaptistarum dogmata subingerere coepit; quibus ille noua quedam et plane horrenda adiecit. Sustinebatur autem multorum peregrinorum turba, presertim Hollandorum, qui patria profugi ministros sese Bernardo addixerunt. Quidam ex his, ab occepta Casearia negotiatione, cum antea sacrificus fuisset, Keespaep dictus est. Alius, quod solet lucernas in templis iubere extingui, abusum detestans, ab ipsa voce qua vti solet Puistuth cognominatus est. Tertius Rollius quidam fuit. Is sub natalem Domini cum Rothmannicis libellis, plenis supradictorum dogmatum, profectus est in

74. belli erat *β*. 75. *α*: conditionesque *γ*. 77. et *add.* *γ*. *δ*: exoriretur *α*: oriretur *γ*. 81. traductus *δ*. 82. ille *α*: ipse *β*. 85. ob *γ*. 87. in templis *om.* *δ*. 89. Domini *add.* *β*.

---

letters of Rothmann); *Bekenntnisse van beyden sacramenten*, Nov. 1533, reprinted in *Zwei Schriften des Münsterchen Wiedertäufer Bernhard Rothmann*, ed. Detmer and Krumbholtz, 1904; *Restitution rechter und gesunder Christlicher Lehre*, Münster, Oct. 1534, ed. A. Knaake, 1888; *Von der Rache*, Dec. 1534; *Van der Verborgenheit der Schrift des Rickes Christi und von dem dage des Herrn*, Feb. 1535, ed. E. W. H. Hochhuth, Gotha, 1857; *Von irdischer und zeitlicher Gewalt*, c. May 1535, unfinished and unprinted.

68. parochia] St. Maurice.

85–7. Quidam . . . Alius] Jo. Glandorp and Brixius Nordanus seem to be meant. Stralen and Wirtheim came from Marburg, and, since Viglius is clearly speaking of 'Hollandi', they seem excluded.

89. Rollius] Henry Roll († 1534); he was born at Grave on the Maas; after escaping from a Carmelite House in Haarlem, he betook himself in 1531 to Strasbourg, where he made the acquaintance of Capito, and of Rothmann. From Aug. 1532 to Nov. 1533 he was minister of the Church of St. Giles in Münster. Ejected from his office, he effected his return within a month. Despatched to Holland and Frisia as 'apostolic envoy' of the Münster 'Community of Christ' he was arrested at Utrecht, and burnt at Maastricht. His numerous writings seem to have been circulated in manuscript. But one, *Die Slotel van dat Secreet des Nachtmaels onses Heren Jesu Christi*, was printed in 1566. See ADB. xxix. 75.

sub natalem] Kerssenbroch gives the date as 21 Feb. 1534 (p. 518).

89–90. Rothmannicis libellis] The *Bekenntnisse van beyden sacramenten*, Dec. 1533 (the Preface, bearing the names of Rothmann, Roll, Vinne, Staprade, and Stralen, is dated 22 Oct. 1533). For the influence of the *Rothmannici libelli* in the Low Countries at this time, see Kerssenbroch, pp. 442–3, Detmer. At the end of Nov. 1533 the clandestine press at which Rothmann printed his books was confiscated by the Münster authorities (*ib.* 453–4). At the end of December of the following year

Hollandiam et Frisiam, ac ibi eam excitauit turbam de qua supra memini.

Horum tamen omnium princeps fuit sarctor quidam Ioannes a Leyda dictus. Qui illic se prophetam mentitus mirabilem populi insaniam auxit. Exactis enim honestissimis quibusque ciuibus, nouam Reipub. formam constituit, leges et Magistratus ex diuina reuelatione imposuit, et hactenus eos suauiter delusit. Nunc iussit omne aurum et argentum in vnum conferri, nunc vestitum mutari, nunc domos permutari, ne quisquam se aliquid proprium possidere crederet. Aliquando ob leuissimas suspiciones sub diuini iussus praetextu mactari ciues iubet. Vrbem ipsi vocant Hierusalem, sese vero Israelitas. Erat autem illa omnibus iis quae ad eius defensionem pertinent instructissima, et fossis, vallo, moenibus, propugnaculisque quantum ⟨n⟩ulla alia vrbs Germaniae communita, adhaec sceleratissimorum desperatissimorumque nebulonum turba oppleta. Qui sese profecto summa vi, magnisque animis defenderunt: vt si ob iustam causam illa facerent, perpetuam ex fortitudine hac laudem promerituri fuerint; quod ipsa etiam obsidionis diuturnitas attestatur. Quanquam miles sane noster, praeterquam quod fuit valde segnis et nimia rerum omnium commeatusque copia et affluentia dissolutior, tum (vti fere fit) non omnino alienus aut syncerus ab nouis hisce opinionibus.

Belli sumptus Dux Cliuensis et Archiepiscopus Coloniensis vna cum nostro Monasteriensi sustinent. Coloniensis etiam ipse est in castris, vicinique omnes Principes huic causae fauent: neque enim solum de religione sed et de Imperii ruina agitur. Certum enim est nisi iste nidus fuerit expugnatus, asylum hic fore omnium improborum hominum, et subditos principum iuga excussuros esse. In

93. sartor *β*. 96. constituit *α*: instituit *β*. 97–8. *αδ*: nunc . . . mutari *om. γ*. 103. *αδ*: moeniis *γ*. 107–8. promerituri *α*: promeriti *β*. 115. huic causae *om. δ*. 117. *αδ*: expurgatus *γ*.

Kerssenbroch mentions four agents of Rothmann as dispatched to Holland and Frisia for the distribution of the *Restitution* (*ib.* p. 735); other agents carried the *Rache* (*ib.* p. 758).

93–4. Ioannes a Leyda] Jan Beukelsz, or Bockelszoon, commonly called John of Leiden (1509–36), was born in, or near, Leiden, the illegitimate son of a local official and a woman from Münster. He was educated at Leiden, where he seems to have acquired some literary culture, figuring, later, as a writer of plays. By trade a journeyman tailor, he travelled widely, his travels including a four years' residence in London. Abandoning tailoring, he was for some time keeper of a tavern in Leiden. Converted to the tenets of the Anabaptists, he became in 1533 one of John Mathys' Twelve Apostles. On 13 Jan. 1534 he appeared in the role of Apostle at Münster (to which he had paid a brief visit in the year preceding). His personal attractions and fanatical enthusiasm won him many converts; among them Knipperdolling (see Ep. 3041. 94n), whose daughter he married. On the death of Mathys, the apostle of Mathys succeeded his master as Prophet. In the autumn of 1534, he was elected 'King'. His brief reign was marked by every extravagance of regal ostentation, by unspeakable cruelties, and by the introduction of polygamy (his own wives numbered sixteen). On the fall of Münster, 24 June 1535, he was taken prisoner. On 22 Jan. 1536 he was executed. See ADB. iii. 91–3, s.v. Bokelson.

113. Cliuensis] John iii, duke of Cleves and Juliers; see Ep. 829. 12n.

Coloniensis] Hermann of Wied; Elector-Archbishop 1515–47.

religione eo iam intra vrbem deuentum est vt abiecto Euangelio ex solo spiritu et reuelatione Altissimi viuere se velle affirment. Res autem videtur pro parte nostra ad victoriam inclinata esse, et spero eam famam epistolae meae preuersuram esse. Id si nobis propitius Deus concesserit, ego hanc prouinciam animo vtcunque equo feram.

Interea vero in quodam oppidulo ex iussu Episcopi dego, vbi ius dico, sed propter praesentes belli occupationes rarius. Et de salario nihil conqueri possum; quod etiam hoc tempore mihi persolui Episcopus meus sedulo curat. Aliquid fuit, mi Domine Erasme, aggrediendum; et in hac conditione licet meliorem expectare.

Praesens bellum Hermannum Buschium etiam nobis abstulit. Nam cum Monasterii conquiescere constituisset, in grauem illic contentionem venit cum Rothmanno atque aliis eiusdem farinae. Cum autem vna cum caeteris vrbe cessisset, Dulmaniae (vbi ego nunc dego) ex indignatione taedioque praesentium tumultuum incidit in morbum, et mense Aprili diem clausit extremum.

Camminga non destitit me orare, cum in Frisiam veni, vt se tibi reconciliarem. Ego vero constanter illi persuadere conatus sum, non tam te illi iratum esse quam ipsum hoc falso suspicari: et ostendi quibus officiis nos Erasmum colere deceat. Quod si tu eum tua beneuolentia rursus dignaberis, haud temere quicquam committet quod te aegre habeat. Quod te eo etiam nomine vehementius rogo, quo nostra natio tui studiosissima in tuo albo nulla atra habeat nomina. Ego enim tuam in nos beneuolentiam magnum ipsius ornamentum esse duco, nec me ipsum vlla alia re feliciorem quam tuo in me amore, quo ego me quotidie magis ac magis dignum praebere conabor. Ac hoc vnico mihi grauis est mea paupertas, quod nequeam animi grati testimonium tibi pro tuis erga me meritis reddere. Quod si meis conatibus fortuna responderit, tum intelliges me ista ex animo scribere. Vale.

Dulmaniae XII Augusti a°. 1534.

2958_{2975} To Pietro Bembo.

Vatican MS. Barberini Lat. 2158, f. 114. Freiburg.
de Nolhac p. 131. 16 August 1534.

[An original letter, autograph throughout, introducing Damian a Goes.]

Vereor ne iam dudum frontem in me desideres, Bembe doctiss., qui te toties interpellem petacibus litteris meis. Nuper pudore in impudentiam incidi. Dum enim vereor typographis commendationem ad te flagitantibus negare obsequium, apud te factus sum inuerecundus. Tametsi nihil aliud petebam nisi vt, si quem forte nosses cui esset T. Liuius manu descriptus, indicares.

Facit autem hoc tui nominis claritas, atque etiam singularis quaedam in omnes humanitas, vt quisquis Patauinam adit scholam

2957. 124. iussu α: iussi δ. 125. praesentes *om.* β. 130. constituisset conquiescere δ. 135. orare α: rogare β.

2957. 124. oppidulo] Dulmen; see l. 132.
129. Buschium] See Epp. 830 introd., 2961. 127n.
2958. 5. petebam] In Ep. 2925. 16–20.

cupiat tibi studiorum principi commendari. Inter quos est hic Damianus a Goes, iuuenis domi nobilis, qui florentissimam aetatis partem obeundis Regis sui negociis impendit, obiter tamen quod potuit ocii studiis suffuratus. Est autem natione Lusitanus, ingenio minime sordido moribusque candidissimis. Rex illi vltro obtulit egregium in aula munus, in qua a puero est educatus, videlicet vt esset ipsi primus a thesauris. At hic maluit thesaurum meliorem in animo recondere. Me vero autore Patauinam scholam vt omnium florentissimam delegit. Abs te nihil petit officii nisi quod citra tuum incommodum praestare potes, qualia nulli soles negare. Consule hospiti, quam domum aut quod contubernium magis conueniens possit eligere. Mihi videtur consultius vt cum Gallis aut Germanis aliquot nobilibus domum ac mensam habeat communem. Est enim assuetus vitae lautiori, tametsi sobrius est. Opto te quam prosperrime valere.

Datum apud Friburgum Brisgoiae. postrid. virginis assumptae 1534.

Erasmus Rot. mea manu.

Clariss. doctiss⟨imo⟩que viro Petro Bembo patritio veneto. Patauii.

2959. From Primo de' Conti.

Leipzig MS. Como.
EE. 211. 20 August 1534.

[An original letter, autograph throughout. Erasmus sent a letter to Primo by Damian a Goes, who left Freiburg in Aug. 1534, see Ep. 2963; this was presumably in answer to the letter from Primo mentioned in l. 2; neither letter is extant.

Primo de' Conti, 1498–1593, son of Aloys de' Conti, was born at Milan, and won distinction as a scholar in Greek, Latin, Hebrew, and Chaldaic. At an early date he came under the influence of Jerome Aemilianus, founder of a congregation of Regulars in Somascha. He was at first unwilling to take orders, but 'ingrauescente aetate' he was prevailed upon to do so. For many years he taught theology, and won reputation as a preacher, at Milan. He was employed by the bishop of Como to combat the Reformers in the Valtellina. Pius IV selected him to represent the bishop of Padua at the Council of Trent. From Gregory XIV he received many offers of preferment, all of which he refused.

These scanty particulars of his biography are given by Philippo Argelati in his *Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium* (I. ii. 447–9). Argelati gives a list of his writings; but if he wrote much he printed little, perhaps nothing. Of his relations with Erasmus we know, except for this letter, only so much as is furnished to us by a passage in one of the Orations of his nephew Antonius Majoragius (Antonio Maria de' Conti). Part of the passage is cited by Argelati. Majoragius explains why he, and others of his family, abandoned the name de' Conti; because it suggested, falsely, a title of nobility. He tells us that Primo, in later life, styled himself Peter Comes—he had seen written works of his in which his name was so given (the Christian name Peter he does not explain: Primo perhaps adopted it when he took orders: EE.'s Ioannes would seem to be a mere error). He goes on to relate that at some date, not specified, but necessarily between 1529 and 1534, Primo travelled to Germany for the purpose of making the acquaintance of Erasmus. He advised Erasmus of his coming in a letter which he signed, in his customary fashion, 'Primus Comes Mediolanensis'. Erasmus made elaborate preparations for receiving a great noble, and even went out to meet him; but professed himself delighted to

find a mere scholar. The relevant sentences are worth giving in full (*M. Antonii Maioragii Orationes*, Orat. x. 65 v°., Venice, 1582):

'Cum in Germaniam ea de causa profectus fuisset vt Erasmi consuetudine per aliquod tempus frueretur, priusquam ipsum Erasmum conueniret, ad eum literas dedit, quibus aduentus sui causam declarabat, quarum in extrema parte nomen suum, vt fit, ita subscripserat: Tui studiosissimus Primus Comes Mediolanensis. Hanc cum Erasmus subscriptionem vidisset, credidit statim magnum aliquem adesse Principem sui visendi gratia. Quare licet admodum senex et infirmus esset, tamen quo studio, quoque apparatu potuit, obuiam consobrino meo longe processit. Sed postquam homunculum vnum, nullo comitatu, nullo seruorum grege stipatum, et bene quidem literatum, sed nullo elegantiori cultu vestitum reperit, errorem suum ridere iucundissime coepit, et tamen eum sibi multo gratiorem aduenisse quam si magnus Princeps fuisset multis audientibus testatus est.']

Non est diu quidem, Erasme trismegiste, quod ad te et Clareanum literas dedi, sed vt redditae fuerint vereor maxime. Nunc autem cum istuc veniret homo cui maxime fido, Cyprianus Bonaccursius, ciuis meus familiarissimus, huic nihil dare literarum ad vos non est passus meus erga vos non vulgaris amor et sempiternus. Vos amantissimum vestri hominem ne contemnatis quaeso. Non equidem contendo vt rescribatis. Noui vos magnos scriptores; reges sint oportet, non comites, qui digni sint vel vna epistola vestra. Tantum rogo vt redametis.

Accepi te opus de praeparatione ad mortem nuper aedidisse; illud Cypriano mandaui ad nos vt ferat. In hac praeparatione posthac totus esse volo. Si nihil amplius ad te scribam, id erit in causa. Contendam te sequi ad campos Elysios,

locos laetos et amaena vireta
fortunatorum nemorum sedesque beatas,

vbi piis omnibus posita est requies laborum. Ibi me praestolare. Etiam aue. Vota haec et omina rata velit esse Deus et Dominus noster Iesus Christus. Vale.

Comi, tertiodecimo Kal. Septembris. 1534.

Primus Comes.

D. Erasmo Roterodamo viro omnium illustrissimo S. Friburgi Brisgoiae.

2960. From Justus Decius.

Breslau MS. Rehd. 254. 58.

Cracow.
21 August 1534.

[An original letter, autograph throughout: printed by C. Miaskowski in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, p. 332.]

S. D. Statueram multis tecum colloqui verbis et proximis tuis respondere litteris, sed, dum mercatores ad Francofordensem mercatum euntes diucius expecto, insperato obruor malo, quod ex graui morbo filia natu maior mihi vnice charissima, scilicet que omnibus ornata virtutibus proxime me auum facere debuit, medicis nihil

2959. 1. Clareanum] Glareanus, cf. Ep. 2712. 9.
3. Bonaccursius] Not known to us.
14. locos] Verg. *Aen*. 6. 638–9.
2960. 2. litteris] Not extant.

profitientibus animam agere cepit. Hic Anthoninus, quicquid artis fuit, prestitit tam diligenti cura vt nemo possit diligencius, sed sic visum est Deo, qui illam mihi puellarum dederat specimen, suum donum suo quoque iure repetere[t]. Iustus dolor, quam inbecillus vincere non potest paternus affectus, facit, mi Erasme, ne longior sim. Villelmo scripsi, quid ad te nunc mittere debeat. Et vale.

21 augusti 1534. Cracouie.

Tuus Iostus Lu. Decius
a Secretis Regis scripsit.

Anthoninus totus in cura episcopi Cracouiensis est, eum virum vereor, ne nobis iniqua eripiant fata, cuius casum hoc regnum magno suo lugeret malo.

D. D. Erasmo Rotherodamo amico optimo.

2961. To Justus Decius.

Leningrad MS. Lat. F. 145 K. pp. 616–21. Freiburg.
Poznan, Raczynski, MS. 310, f. 1. 22 August 1534.
Cracow MS. CN. 49. 223, f. 629.

[The letter is preserved in three copies, Leningrad (xvic.), Cracow (xviiic.) (for these MSS. see Ep. 2520 introd.), and Poznan (xviic.): see Ep. 2533 introd. It was printed from the Poznan and Cracow MSS. by Miaskowski in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, pp. 333–7. The Leningrad MS. we have not seen; the variants communicated to us by Dr. Jan Fijałek are unimportant and may be disregarded. The text printed here is derived from the Poznan and the Cracow MSS., both of which have obvious miswritings, which we have not recorded. The date is confirmed by the references to More and Fisher, and to the publication of the *De Praeparatione ad mortem*.]

ERASMVS ROTHERODAMVS IOSTO LVDOVICO, CIVI CRACOVIENSI.

Salvtem plurimam. Respondeo nunc ad epistolam tuam via Martii scriptam, Ioste, amicorum candidissime. Per Vaydoleusam, virum humanissimum, accepi viginti florenos ex tua munificentia et triginta ducatos ex liberalitate Episcopi Culmensis. Summa estimata est sexaginta quinque florenis in moneta argentea. Pro his arbitror me iam egisse gratias, si littere ad te peruenerunt, et nunc rursus ago maximas. Non tam aetas me grauat (quanquam arbitror me iam excessisse annum septuagesimum), quam hi podagrici vel hola-

2960. 9. repeteret *MS. correximus.*

2960. 6. animam agere cepit] Coupled with the sentence that follows the expression suggests that the illness had ended in death. But from a letter of Hedio of May 1535 (Ep. 3020) we learn that this was not so; in February Decius had written telling Hedio that his daughter had made a remarkable and unexpected recovery. The present letter was written in haste to catch the post for the Frankfort fair (which began on 6 Sept.); Decius wished to explain his neglect of Erasmus' letter; and his agitation led him to anticipate the worst from the doctors' reports.

Anthoninus] John Anthoninus (see Ep. 1602 introd.); physician to Tomiczki.

11. Villelmo] Identified with William Weidolt of Nuremberg by Miaskowski, who mentions (p. 197) a letter of 1523 addressed to him at Nuremberg by Justus Decius.

16. vereor] Tomiczki did in fact not die till 29 Oct. 1535.

2961. 1. epistolam] Not extant.

2. Vaydoleusam] Not identified by Miaskowski.

4. Culmensis] Dantiscus.

6. littere] Not extant.

8. septuagesimum] Erasmus' statements as to his age are conflicting, see App. II.

grici potius cruciatus, qui vix vllum tempus concedunt studiis et indies ingrauescunt. Superiore mercatu dedimus Preparationem ad mortem cum aliquot epistolis. In quarum vna celebro Antonium Fuggerum et Ioannem Pangartnerum, quem multis argumentis experior amicissimum. Libellus de praeparatione, quum aliis aliquot locis excusus est, tum, quod mireris, Lutecie. Vtor theologis multo mitioribus. Non dubito quin videris furiosam in me Luteri epistolam, quam nemo non improbat, quamuis Luteranissimus: homo dicitur toto anno laborasse morbo capitis. Respondi leui brachio, quid enim agas cum furioso? Non dubito, quin his nundinis autumnalibus simus habituri libellum furiosiorem.

Nunc nihil dabimus, nisi Copiam multa accessione auctam: Nouum Testamentum cum annotationibus ingenti incremento locupletatis magna ex parte absoluerunt typographi, sed defectu chartarum non potuerunt absoluere totum opus, exiturum ad vernas nundinas, si Deus voluerit.

Est iam pridem in manibus Ecclesiastes, sed nescio quo pacto non fauet genius. Tocies in manus recepi, toties deposui inuita propemodum Minerua. Primum librum absolui, secundum ac tertium orsus sum, nam tribus absoluere statui. Primus liber est plusquam iuste magnitudinis, metuo ne posteriores sint longiores. Si Deus dederit vitam et valetudinem mediocrem, hoc exibit autumno proximo ad summum. Episcopus Lincolniensis in Anglia multis iam annis vrget me vt aedam scholia in Ciuitatem Augustini. Hanc prouinciam occupauit Viues Hispanus, et opus immensum est, et nemo lectu molestior quam Augustinus, praesertim in his quae scripsit per otium accuratius. Tentaui, quo gratificarer amico, sed animus abhorruit. Ille nullam recipit excusationem, aliquot annis sponte misit quindecim angelatos, post misit viginti. Scripsi illi, ne quid mittat, me non posse praestare quod cupit. Tantum de studiis.

Ne tu parum magnifice sentis de Brabantia. Nusquam viuitur lautius. Si de studiis loqueris, nusquam magis distrahuntur libri mei. Hic habeo domum et meam et commodam et capacem plurium, sed multa sunt quae me hortantur hinc migrare, si liceat. Qui liceat autem, quum sex mensibus vix ausim pedem efferre domo? Quidam

---

9. cruciatus] See Epp. 2965, 2979.

10. Preparationem] See Ep. 2884 introd. At the end of the book Erasmus printed sixteen new Letters (L.).

11. vna] Ep. 2879, to John Vergara, in which, after a few lines in praise of Fugger, Erasmus gives a long panegyric on Paungartner.

14. excusus est] It was printed in 1534 at Paris by Christian Wechel, at Antwerp by Hillen and by M. Caesar, at Cologne by Cervicornus, at Cracow by Scharff.

15. Luteri epistolam] The letter to Amsdorf, LE². 2156.

17. Respondi] See Ep. 2918 introd.

20. Copiam] A new edition was printed by Froben and Episcopius in August; see Ep. 2945.

20–1. Nouum Testamentum] It was published by Froben in March 1535, 'iam quintum recognitum', Erasmus' final revision.

25. Ecclesiastes] This work, which had cost Erasmus much effort, was not published till Aug. 1535 (Froben) (see Ep. 3036 introd.); for its frequently intermitted progress see Epp. 2422. 100–1, 2483. 53–4, 2979. 2–4, 3036. 1–53.

31. Lincolniensis] John Longlond. For the edition of the *De Ciuitate* see Epp. 1309 introd., 2227. 7–42.

37. Scripsi] The letter is not extant.

dehortantur de repetenda Brabancia, quod Franciscani in Aula nihil non possint, genus mihi hominum capitaliter infensum et Caesari gratissimum. Maria Regina alumna patriae nostrae verius est quam Domina. Comes Hoechstrati, cognomento notiore Monteni, aut fauet aut fingit se fauere Franciscanis ob Caesarem. Cardinalis Leodiensis amicus est, sed anceps, Archiepiscopus Panormitanus, summus Cancellarius, χρηστολόγος est, sed in negociis is multum habet energie. Attamen quamdiu absum, perdo quotannis centum et quinquaginta ducatos. Nihil enim constituerunt dare nisi reuerso.

Tornaci est Petrus Barbirius, Decanus ecclesiae Cathedralis, qui se talem praestabat aut simulabat amicum, vt ausurus fuerim illi decem vitas committere, et adhuc verbis amicus est, sed in pecuniaria re perfidissimus. Olim ex pensione Cesaris intercepit centum florenos Caroleos, hoc est tertiam: nihil dubitabam de fide illius: vbi rediit, miris fucis tergiuersabatur: tandem negauit se accepisse. Romae, cum ab Adriano impetrasset decanatum, scripsit cuidam Canonico Tornacensi, similiter Gallo et theologo et verbis mihi amicissimo, vt sumeret de pensione mea redditum sex mensium, scripsitque pensionario meo, qui soluebat, me hoc ipsi concessisse. Hac peccunia erat decanatus euincendus nonnihil, vt solet, litigiosus. Pensionarius, vir probus, quo se liberaret, misit ad me epistolam Barbirii ipsius manu scriptam. Ego re cognita expostulo cum Barbirio Romae tum agente (nam erat Adriano ab epistolis); is respondit hoc ipso inscio factum, et hanc epistolam misi pensionario, vt perspiceret fidem theologicam. Nec tamen erubescit. Vbi rediit in patriam, semel atque iterum soluit, mox cepit tergiuersari miris technis, sed blandis. Dixisses esse pragmaticum, non theologum. Pensionarius meus, qui prebendam possidet, excusauit se mihi litteris significans Barbirium sibi debere ex mutuo quadringentos florenos, et cum eo pactum, vt tantisper pensio mihi negaretur, donec esset ipsi solutum. Nihil, inquit, sperabam ab eo, nam debet et aliis multis. Quod si vis agere iure, mecum non potes, cum illo agendum est. Tandem, quum Protheus ille se vertisset in omnes formas, postremis litteris respondit se donasse quamdiu potuit, nunc non posse amplius. Et interim accipit de mea pecunia quotannis centum triginta florenos, me suauiter deridens, nam Instrumentum pensionis nunquam vidi, toto pectore fidens tali amico, et visus est ex animo amare. Nunc, vt opinor mutauit Instrumentum et se totum Mammonae consecrauit.

Ex Anglia quid mihi sperandum sit, nescio. Nouus Archiepiscopus bene promisit, ac misit pensionis partem sua sponte. Sed audio illic nouari religionem, et per Germaniam totam circumfertur rumor

45. *Miaskowski*: possent *MSS.*

---

44. Franciscani] See Ep. 2955. 19n.

47. Comes] Anthony of Lalaing, lord of Montigny; see Ep. 2906. 73n.

56. intercepit] See Epp. 565. 12n, 2404. 8n.

58. Romae] See Epp. 1458, 1470, 2404. 21–2n.

59–60. Canonico Tornacensi] J. de Molendino.

61–2. pensionario meo] John de Hondt, see Ep. 751 introd.

65. expostulo] ? Ep. 1470.

67. misi] See Ep. 1471. 5–6.

79. deridens] Cf. Epp. 2793. 9–11, 2896. 9–11, 2965. 15.

82. Nouus Archiepiscopus] Cranmer, see Ep. 2761. 22n.

Regem Anglie confossum a filio Ducis Borghangamiae, cui Rex amputarat caput. Sed eum rumorem suspicor esse confictum, quemadmodum et de morte Pontificis. Illud nimis verum est tres totius Angliae doctissimos et optimos viros iam pridem esse in carcere, Ioannem Stochleum, Episcopum Londoniensem, Ioannem Fischer, Episcopum Roffensem, et Thomam Morum, prius Regni Cancellarium. Misi vnum e famulis ante paucos dies, qui ex Anglia certa referat, quem tamen arbitror non aditurum Angliam, si verus est rumor de Rege confosso.

Vdalricus, Dux Virtenbergensis, magnum terrorem incussit Germaniae, verum ea tempestas opinione celerius conquieuit. Habet quod voluit, permissu Cesaris et Ferdinandi. Sectarum negocium indies serpit latius. Auguste Vindelicorum vtriusque senatus authoritate indictum silentium est omnibus concionatoribus catholicis: constituti Zuingliani in ecclesiis senatui subditis: sublata est missa et omnes ceremoniae. In ecclesiis tribus collegiatis et monasteriis permittuntur adhuc, excepta concione et sonitu campanarum. Ita clerus migrat cum multis opulentissimis ciuibus. Episcopus, vir mihi amicissimus, subduxit sese, nunquam, vt putant, rediturus. Zuingliani et Luterani nunc fingunt concordiam de Sacramento Eucharistiae, quo sint tutiores.

In Germania inferiore non aliter inundarunt Anabaptiste quam olim in Aegiptum ranae et locuste. Obruissent totam regionem, ni vigilanter fuisset occursum. Quadraginta naues intercepte, multi decollati, quidam exusti, aliquot in mare demersi, genus hominum morti deuotum. Monasterium, Vestphalie metropolis, adhuc obsidione cingitur. Intus Anabaptiste regnant. Quorum politiam intelliges e scheda, quam ad te mitto.

Erigit caput et aliud genus hereticorum, qui Christum asseuerant nihil aliud esse quam hominem, Spiritum Sanctum nullam esse substantiam, sed tantum pie mentis impetum. Hoc genus videtur

---

85. filio] Henry Stafford (1501–63), 1st Baron Stafford, son of Edward Stafford (1478–1521), 3rd duke of Buckingham. The rumour was false. Despite the execution of his father Henry Stafford subsequently enjoyed the favour of Henry VIII, of the Protector Somerset, of Mary, and of Elizabeth.

87. de morte Pontificis] Clement VII was taken ill at the beginning of June 1534; in July he was reported dead; after the fluctuations of illness he died 25 Sept.; see Pastor x. 322–6.

89. Londoniensem] Erasmus seems to be passing on the false information given him in Vives' letter of 10 May, Ep. 2932. Cf. Ep. 2965.

91. vnum e famulis] Clauthus; see Ep. 2955. 13n.

94. Vdalricus] For the troubles in Würtemberg see Ep. 2955. 30.

102. Episcopus] Christopher of Stadion.

108. Quadraginta naues] See Epp. 2956–7.

112. scheda] Viglius in a letter (Ep. 2957) dated 12 Aug. 1534 had given some account of the Anabaptist troubles. But the *scheda* here mentioned can hardly be an extract from his letter, which Erasmus had in fact not yet received, and where, though the Zwolle battle is referred to, nothing is said of the forty, or sixty, ships lost; and Ep. 2956 shows that Erasmus had received information about the Anabaptists in July, or earlier. His informant was, pretty certainly, Heresbach; who had written in April 1534 (see Ep. 3031[a] introd.); and who had access to the official dispatches of Schenck, the victor of Zwolle (see Ep. 3031[a]. 300–2). Or his informant may have been Vlatten (see Ep. 3031. 222.)

e Sorbonica theologia natum. Prodigiosa exordia: qualis futurus sit exitus, nescio. Dominus, cum volet, omnia vertet in bonum finem.

Scis, opinor, Bedam, qui in me scripsit, iam diu esse in teterrimo carcere, eoque, vt putant, perpetuo, ob nescio quae dicta scriptaque Regem et huius sororem laedentia. Post hunc et alter ductus est in carcerem, sed honestiorem. Nomen est Nicolaus Clerici, an sit liberatus, nescio. Gerardus Ruffus, quem Sorbonici iactarant haereticum et Luteranum, iudicum sententiis liberatus est et insuper episcopatu donatus. Si nihil tribuis erronibus, laudo prudentiam, nam quotidie audio et disco ex litteris, quibus artibus imponant amicis. Hermannus Buschius, ne nutu quidem aut fronte a me laesus, sed multis officiis adiutus, simul vt reliquit Basileam, Heidelbergae tanta virulentia debachatus est in me, quasi matrem ipsius et auiam ferro necassem. Scripsit librum furiosum, quem recitat symmistis. Idem fecit in Hessia, quum Heideberga cogeretur cedere ob linguam seditiosam. Quum Hessis quoque esset intollerabilis, commigrauit Monasterium. Vbi nunc agat, nescio. Augustinus Eugubinus pro amica admonitione emisit virulentam epistolam ac plane monachalem, manifestis mendaciis vbique refertam. Nicolaus Herborn Franciscanus, Comissarius Cismontanus (audis magnam dignitatem), emisit Sermones Quadragesimales, insulsissimum opus, non ob aliud, nisi vt stolida quaedam conuitia in me aspergeret. Cui fortasse epistola sum responsurus, si totum opus nancisci potero. Praetereo multa minuta.

Ad haec tam multa perferenda non mediocri philosophia est opus, presertim cum scribenti libros opus sit non tantum animo vacuo, verumetiam alacritate mentis. Sed ego ineptus, qui te his obtundo quaerimoniis. Epistola R. D. Cracouien., elegans, sana, diserta et amica, fuit mihi magno solatio. Respondere omnibus non vacat, animum certe gratum gero, et adest voluntas ad omne parata obsequium, si quid imperet. Antonino scribam. R. D. Critium meo nomine salutabis reuerenter. D. Ioannem Lascanum vnice diligo, idque ipsius merito: cui nihil est, quod scribam noui, nam postremis illius litteris respondi.

Saluta clariss. virum Seuerinum Bonerum, cuius filius iam agit

---

119. Bedam] Beda had been exiled in May 1533 in connexion with his attacks on the *Miroir* of Margaret of Navarre, see Ep. 2851. 45n. At the time of the present letter he would seem to have been in Paris, where we find him still imprisoned in June 1535 (Ep. 3029. 94–6). From Ep. 3029 we learn that he made the *emenda honorabilis* in the parvis of Notre Dame (28 Feb. 1535). He was, however, retained in prison, being finally permitted to retire to Mont-St.-Michel, where he died.

122. Nicolaus Clerici] He had supported Beda's attacks on Erasmus; see Ep. 2043 introd.

123. Ruffus] See Ep. 1407. 92n.

127. Buschius] See Ep. 830 introd. He had died in April (Ep. 2957). Erasmus mentions his death in Ep. 2976; when the present letter was written he cannot have received Ep. 2957.

133. Eugubinus] See Ep. 2465 introd.

144. Epistola] The most recent letter extant from Tomiczki is Ep. 2861 of Aug. 1533.

147. Antonino] See Ep. 1602 introd.

149–50. postremis . . . litteris] Probably Ep. 2862, which Erasmus answered in March 1534 with Ep. 2911.

Bononiae cum Anselmo, qui minitatur se huc rediturum lustrata Brabantia. De munere silentium, nec ego sum solicitus. Ego ista externa iam dudum vt aliena intueor, quippe mox relicturus. Ioannes Campensis agit apud Aleandrum Venecie. Multi libelli prouolant a diuersis conscripti, non omnino contemnendi, ne typographi fame pereant.

Est quidam Georgius Logus Silesius, qui sibi videtur poëta et Ciceronianus: is scripsit in Ciceronianum meum, sed insulsissime. Libellus nondum excusus est, sed Romae diu volitauit per manus hominum, nunc etiam Papie. Vellem excusum esse: cui tamen non sum responsurus.

Habes epistolam verbosam, sed cum amico candidissimo libenter fabulor. Vale.

Dat. Friburgi Brisgoie XI. Calen. Septembris. Mo Do xxxiiij.

Erasmus Roterodamus mea manu.

2962. From Viglius Zuichemus.

Van Heussen iv. 116. (β). Dulmen.
Brussels MS. II. 1040[I], f. 86 (δ). 22 August 1534.

[For the sources see Ep. 2101 introd. Hoynck printed ll. 6–15 in his notes to *Vita Viglii*, Hoynck I. i. 108–9 (γ).]

EPISTOLA ERASMO ROTERODAMO.

Cvm rursus, Erasme doctissime, scribendi ad te opportunitatem nactus essem, omnino eam negligere nolui, etsi in prioribus litteris argumentum pene omne consumptum mihi esset: quibus ad te et de mea conditione et de Anabaptistico isthoc bello copiose scripsi. Euentus vero adhuc *θεῶν ἐν γούνασι κεῖται.*

Humanae certe vires parum hactenus profecerunt. Extremam porro aleam hisce diebus iacere, Monasteriumque, cunctarum haereseon sentinam, omni vi oppugnare principes nostri constituerunt. Quod si victi fuerint Anabaptistae, erit nobis nonnulla tranquillitatis spes; victoriam enim vulgus sequetur. Et quanquam agrestium, qui hic duram seruiunt seruitutem, et plebis passim animi ad pileum respiciunt, praesentis tamen belli calamitate valde mihi ⟨videntur⟩ attriti, victoriaque perculsi quietem et pacem, vti putamus, non illubenter amplectentur. Sin superiores euaserint, pene de tota inferiore Germania actum erit.

Haec etsi aliis quoque literis a me perscripta sunt, nunc tamen repetere malui quam silere; quo facilius intermissi aliquamdiu officii

2962. 5. δ: *θεοῦ* β. 6. certe βδ: *om.* γ. 10. βδ: sequitur γ. 11. seruiunt βδ: *om.* γ. 12. videntur *addidimus*. 16. β: praescripta δ.

2961. 153. De munere] The Terence, dedicated to Boner's sons, reached the father only after long delay; the anxiously awaited reward (two gold *eicones*) was dispatched on 12 April 1535 (see Ep. 3010).

158. Logus] See Ep. 2906. 15n.

2962. 2. prioribus litteris] Ep. 2957.

5. *θεῶν*] Cf. Hom. *Od.* 1. 267.

16. aliis . . . literis] Except Ep. 2957 of 12 Aug. there is no other extant letter from Viglius in 1534.

mei veniam a te impetrem. Deinceps certe non committam vt mihi silentii culpam deprecari sit necesse, modo tu literas meas solita dignaberis beneuolentia. Vale, et Viglium inter clientes tui amantissimos obseruantissimosque connumerare perge.

Dulmaniae in Westphalia 22. Augusti. 1534.

2963. To Damian a Goes.

Vita Erasmi p. 123. ⟨Freiburg.⟩
O² p. 264: Lond. xxx. 66: LB. 1271. 25 August ⟨1534⟩.

[The year-date can be assigned from Damian a Goes' journey.]

ERASMVS ROTERODAMVS NOBILI VIRO D. DAMIANO A GOES LVSITANO S. P.

Doleo tibi istud iter parum ex animi sententia succedere. Tua causa nihil non alacriter facturus est Erasmus. Scio, quid tibi debeam. Si tuus Matthaeus caret contagiosa scabie Gallica, a qua ego semper non secus atque a morte abhorrui, tota haec domus illi seruiet: sin secus, nec illi expedierit hic esse, nisi haberet famulum proprium. Melius fuerit, vt donec conualescat sit apud chirurgum. Non sinam illum egere pecunia. Vtcunque fuerit, dabitur opera vt bene curetur.

Has duas epistolas ad me misit Thomas Blaurerus, quem salutabis Constantiae, si illuc appuleris. Est vir probus, et vnus e senatu. Quod literae diu haeserunt in itinere, in causa fuit is cui Melanchthon eas commisit. Ad me venerunt 22 die Augusti, quum tu quatriduo ante discessisses. Volitarunt per manus multorum fortassis resignatae, vt fit. Mihi redditae sunt per publicum nuncium Schapphusiensem. De domo paranda Patauii, nemo tibi melius consulet quam Anselmus Ephorinus, et fortassis non grauabitur tecum ire Patauium.

Bononiae roga, num viuat Paulus Bombasius. Consultissimum est, vt de sectis neque bene neque male loquaris, quasi ista non cures neque intelligas. Variae sunt hominum simulationes. Nec multum erit in rem tuam, si crebrae epistolae inter Melanchthonem aut Gryneum et te commeent. Bene vale patrone et amice incomparabilis.

Postridie Bartholomaei.

2963. 6. sit *O²*: si *O¹*. 14. per *O²*: pro *O¹*.

2963. 3. Matthaeus] He would seem to have been one of two 'famuli' whom Damian had with him in Freiburg. He began the journey to Italy with Damian but, falling ill at Baden in the Aargau, was sent back to Freiburg, see Ep. 2970. He would appear subsequently to have been employed by Erasmus to carry to Portugal letters for Resende and Jorghe Coelho; see Ep. 3043.

9. epistolas] Not extant. One of them was from Melanchthon, Ep. 2970, the other from a person spoken of as Melanchthon's 'hospes'.

Blaurerus] See Ep. 1396 introd.

17. Bombasius] See Ep. 2665. 67n. On 19 May 1535 Erasmus wrote to de Pins sending the news of Bombasius' death in 1527, Ep. 3018. 2–3; but he had not got the news from Damian.

2964. From Baptista Egnatius.

Poemata et Epistolae Georgii Sabini, 1544, fo. V6. Venice.
LB. 1272. 29 August 1534.

[A letter of introduction for George Sabinus, printed by him in his *Poemata et Epistolae*, Strasbourg, Crato Mylius, 1544. Ep. 2970. 11–13 shows that it was delivered not later than 6 Oct. 1534. But the other two letters which Sabinus brought from Italy are dated 25 Feb. and 1 March 1534 (*Poemata*, 1544, ff. V3 vo., V5).

Georgius Sabinus (Georg Schuler), 1508–60, was the son of Baldasar Schuler of Brandenburg. Of the father we learn, from an epitaph written for him by the son, that he was one of the principal magistrates of his city, and a man of some wealth, by whose generosity the son was permitted to educate himself for the profession of poetry. The name Sabinus was taken from Ovid (*Am.* 2. 18. 27–34, *Pont.* 4. 16. 13–16). Ovid's Sabinus had written answers to six of Ovid's *Epistulae Heroidum*. What purport to be three of these answers are found in some MSS. of Ovid. They are believed to be the work of a fifteenth-century poet, Angelus Sabinus; and must have been known to Georgius Sabinus (they were first printed in 1477, and had been reprinted several times before 1530). The adoption of the name Sabinus is the subject of some Greek verses by Camerarius prefixed to Sabinus' first volume of verse, *Elegiae*, 1530, Joseph Clug, Wittenberg. Sabinus was educated at Wittenberg, where he came under the influence of Melanchthon. In Melanchthon's company he attended the Diet of Augsburg; and in the *Elegiae* of 1530 the poems are preceded by an *Epistola Philip. Melanch. De Conuentu Augustano* (addressed to John Silberhorn). In 1531 he published a translation of Isocrates, *Oratio ad Philippum regem Macedonum de concordia domi constituenda*; in 1533 a translation of Lucian's *Encomium Demosthenis.* His second volume of verse, *Caesares Germanici descripti*, was printed (probably at Wittenberg) in 1532. In 1533 he went to Italy, where he attracted the favourable notice of Bembo, returning with commendatory letters from the Cardinal, as well as with a diploma from Aleander appointing him Poet Laureate and promoting him to the equestrian order with the title of Count of the Lateran, see Al. E. i. 89. Before setting out for Italy he betrothed himself to Melanchthon's daughter Anna (the betrothal is referred to in the *Hodoeporicon Itineris Italici* forming Book ii of the Elegies in the *Poemata* of 1544). Anna's charms are celebrated in more than one of his poems, and in 1536 he married her. *Eleg.* 3. 7 of the *Poemata* is written to Damian a Goes immediately after the marriage. The marriage was in fact an unhappy one; though, when Anna died in 1547, Sabinus wrote an affectionate epitaph of her (*Eleg.* 6. 7): four years later he married again. In 1538 Joachim II of Brandenburg appointed him Professor of Rhetoric at Frankfort on Oder. In 1541 he was ennobled by Charles V. In 1544 he published his *De electione et Coronatione Caroli v Historia*, with an *Ecloga . . . de Gallo* (Francis I) *ad Ticinum capto.* In the same year appeared the volume on which his fame rests, the *Poemata* (Strasbourg, Crato Mylius), containing all his previously printed verse, together with two new books of Elegies, *De Nuptiis Inclyti Regis Poloniae Sigismundi Augusti et Elissae Caesaris Ferdinandi filiae*, a book of Epigrammata and Hendecasyllables, and an appendix of Letters. The new Elegies contain many poems addressed to Bembo and other great personages. Among the letters is the present letter. The book was enlarged and reprinted in 1558, and again in 1563 (Ep. 2970 appeared for the first time in the edition of 1558). Coincidently with the publication of the first edition of the *Poemata* Sabinus was appointed by Albert I of Prussia to the rectorship of the newly founded university of Königsberg. The later editions of the *Poemata* contain many poems addressed to the Königsberg students. But in 1555 Sabinus, having become involved in the religious troubles brought about in Königsberg by Osiander, lost the favour of Albert I and returned to his old professorship in Frankfort. In the brief Life of him, by Eusebius Menius, prefixed to the *Poemata* of 1563, nothing is said of these religious troubles, and his return to Frankfort is represented as a matter prearranged. In 1552 he published at Königsberg his *Vita Hugonis et Theodorici Marchionum Brandenburgensium*; of which there is a copy in the Brit. Mus.

with autograph notes by Melanchthon. In 1555 his commentary on the *Metamorphoses* of Ovid (Königsberg lectures) was printed at Wittenberg under the title *Fabularum Interpretatio tradita in academia Regiomontana*. From *Poemata* 1544, f°. T³, it would appear that in 1533 he had issued a new edition of Hutten's *Germania*. He died in Frankfort in 1560.]

BAPTISTA EGNATIVS ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

CVR tibi Sabinum etiam atque etiam commendem meis hisce literis, multae plane sunt et eaedem honestissimae caussae; vel quia omnes Germanici sanguinis tacita quadam animi inductione diligo, vel quod ille praecipuo quodam amore ac religione (quod quidem apud me plurimum valet) te colit, vel quod ita bonis artibus instructus bonisque moribus ornatus est mihi visus vt enixe hoc illi petenti negare non potuerim. Tu vero plane felix ac beatus, quem certatim sic omnes boni ac studiosi viuentem diligunt et obseruant. Hic enim fructus virtutis eximius atque excellens est, vt non tam mortuo quam viuenti homini tantum studium, tantus debeatur amor: nam de meo erga te amore, deque tuo in me vicissim aliquid vberius dicerem, ni Sabini suscepta me commendatio prohiberet.

In hoc igitur iuuene, nisi me mea fallunt praesagia, multa sunt quae ad illum amandum excitare quemuis possint. Primum pudor egregius, qui mirifice hanc aetatem commendat. Accedit deinde modestia, quam vultu, quam oratione maxime praefert: nam de eximio illius literarum omnium et poeticae inprimis studio, nihil amplius dixero: *κωμικὸς μάρτυς* ipse esse poteris, vel potius *Ἀττικός*. Certe in hoc sic mihi excellere visus est vt, cum multos Germania tulerit his annis huiusce laudis auidos, illi pene omnes errare velut vmbrae, hic veram gloriam assequi posse videatur. Tu igitur, qui Germanis tuis princeps hanc literarum facem praetulisti, tanto successu vt omnia tibi polliceri de illis posses, nisi alio foelicia transtulissent ingenia, hanc saltem scintillam reliquam ita foue vt tuo excitata atque animata spiritu, multum splendoris plagae huic tuae afferat; vt quando tu tantam primus excitasti gloriam, hoc veluti altero secundum te sydere illustretur et emicet. Bene vale, Erasme mi amantissime.

Venetiis. 3 Cal. Septembris. Anno M.D.XXXIIII.

2965. TO GUY MORILLON.

London MS. Freiburg.
Jortin ii. 415. 30 August 1534.

[An original letter, autograph throughout: with Ep. 1431, in the possession of the Dutch Reformed church, Austin Friars, London. It was printed by Jortin, and, in 1897, by J. H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batauae Archiuum* i; for the collection to which these letters belong see Ep. 1431 introd. They escaped the destruction of the church in the German bombing-raid of 16 Oct. 1940.]

S. P. Quum te tantum amicum habeam in Hispaniis, miror iam annis aliquot me nullis admoneri litteris quid isthic agatur. Si quid

---

2964. 18. κωμικός] See *Adag.* 1206, where Erasmus cites the expression from Cic. *Ep. Fam.* 2. 13, but suggests that the true reading is κωμικός. Egnatius clearly derives both this and his *Ἀττικός* (see *Adag.* 725) from the *Adagia*.

2965. 2. litteris] The last letter from Morillon which has survived is Ep. 2083, of 6 Jan. 1529.

Erasmus agat nosse cupis, mihi grauis ac pene assidua lucta est cum senecta atque eius comitibus podagra et chiragra, vel holagra potius, cum calculo rarior ac leuior. Debemus Cesaris commoditati quod pacem habet Germania, qui maluerit pacem iniquam quam bellum aequum. Sectarum negotium adhuc serpit, inundaturum aliquando, ni cohibeatur. Anabaptistae non aliter inundarunt Germaniam inferiorem quam olim ranae et locustae Aegyptum: genus hominum lymphatum ac morti deuotum. Irrepserunt sub vmbra pietatis, sed exitus erit publicum latrocinium; et quod prodigii simile est, quum doceant absurda, ne dicam *ἀδύνατα*, quum prescribant inamoena, tamen populus fatali quodam affectu, seu potius mali daemonis instinctu, rapitur in eam sectam.

Petrus Barbirius nunc plane me deridet ex alto. Hactenus miris coloribus tergiuersatus, tamen professus se velle soluere, proximis litteris scribit se donasse quam diu potuit, nunc non posse amplius. Suspicor illum suo commodo mutasse Instrumentum. Praeter superiora debita iam vltra quinquennium singulis annis accipit de pecunia mea centum et triginta libras francicas. Quomodo portentum hoc mihi tractandum sit nondum statui. Pudet cum amico rixari.

Viues scribit Ioannem Vergairam cum fratre Tobare cumque aliis nonnullis bene doctis esse in carcere. Scitis, opinor, treis viros totius Angliae doctissimos esse in carcere, Episcopum Roffensem, Episcopum Londoniensem et, quo nihil vnquam habui amicius, Thomam Morum. Bene vale.

Datum Friburgi Brisgoiae 3. Cal. Sept. 1534.

Erasmus Rot. mea manu.

Ornatiss. viro D. Guidoni Morillono, Cesaris ab epistolis. In Hispaniis.

2966. From Ambrose Pelargus.

Pelargus, Bellaria f°. I².

Trèves.
1 September 1534.

AMB. PELARGVS ERASMO ROTE. S.

Tredecim abhinc menses sunt, Erasme amiciss., quod nullas ad te dedi literas: cuius quidem rei nulla est causa, nisi quod incertus eram Friburgi haereres, an (quod rumor sparsit) Basileam te receperis. Ego Treuerim non totus commigraui hactenus, sed hic velut in alio versor mundo. Quanquam Treueris vrbs est venerandae simul

2965. 6. pacem] With Philip of Hesse; see Ep. 2947; cf. Epp. 2917, 2936–7.

6–7. maluerit . . . aequum] See Cic. *Epp. Fam.* 6. 6. 5; cf. Ep. 3032. 81n.

15. deridet] See Ep. 2961. 79n.

17. litteris] Not extant.

23. scribit] Ep. 2932. 30n.

Vergairam] For this form of the name see Ep. 1431. 32n.

26. Londoniensem] This report of John Stokesley's imprisonment was incorrect, see Ep. 2932. 32n. Cf. Ep. 2961. 89n.

2966. 1. Tredecim . . . menses] The last extant letter from Pelargus to Erasmus is Ep. 2840, dated 1 July 1533, from Freiburg. Since that date he had published his *Opuscula*, which contained criticism of Erasmus (see Ep. 2970. 23n). It is to be noted that his letter makes no mention of this book.

5. in alio versor mundo] See Epp. 2465. 247n, 2513. 470–1n.

et admirandae antiquitatis. Magnopere arridet caelum, quod meo quidem corpusculo commodius experior quam Friburgianum. Vix vero consequi queam, quantopere placeat huius terrae populus, quo vix est alius syncerior. Spero me, si 'gratiore compede' vinctus hic detinear, fidelem me Christo fore συνεργον, strenuamque illi nauaturum operam. Vrbs montibus pene cingitur e proximo imminentibus, partim cultis, partim nemorosis, nec vsquam liber aspectus se aperit. Non est hic neque Cereris neque Bacchi maligna prorsus copia. Et sunt Mosellana vina longe electissima, nimirum quae Rhenense vinum exaequent, interim etiam superent. Mosella quidem praeter lupos et percas nihil fere piscium laudatioris generis exhibet. At macellum carnes ouillas, bouillas, vitulinas, veruecinas denique et suillas, meo quidem palato longe gratissimas, abunde suppeditat. Terra omnigeni fructus ferax est. Omnia hic plena sunt raporum, pisorum, cucumerum, cucurbitarum, colocyntidarum, cicerum. Ego (vt hoc prouerbio dicam) cepas non tantum edo, sed olfacio quoque. Sed huic hominum generi in primis delitiis sunt fabae. Id obsonii genus minimo hic emitur. Eo ventrem vsque ad distentionem explent. Aiunt fabarum vsum valere contra omne morborum genus. Vnde nec medicis hic vllum est operaepretium. Quinetiam fabis volunt nonnihil inesse numinis. Nam et reges fabis deligunt, atque etiam creant, in Ephiphaniis domini. Mihi certum est posthac Pythagoricam viuere vitam, hoc est in totum abstinere fabis. Tantum enim interea temporis, quod hic haereo, fabarum deuoraui, vt periculum sit, totus fabaceus fiam.

Est hic Academia incelebris quidem illa, sed quae haud multo negotio instaurari possit. Certe Treuirorum Princeps impense fauet rectioribus studiis, totusque in hoc est vt Treuericum studium commodum instauret. Quod cum sua sponte ac nemine incitante faciat, quid facturum putas, vbi tu currentem (quod aiunt) extimulaueris? Rem (mihi crede) feceris multo gratissimam studiosis omnibus. Nam omnino spes quaedam bona affulget hunc Principis conatum huic nostrae Academiae bono futurum et commodo. Ei per te (tametsi me iamdudum complecti coepit) commendatior fieri votis omnibus expeto. Id vel Laconica aliqua epistola feceris. Ei nomen est Ioanni. Vir est liberali facie, proceritate plane heroica, comis et alacris, ingenio acri, moribus placidis ac mansuetioribus. Diceres alterum esse Solomonem, tam est pacificus. Nam qua est animi inuicta magnitudine, non facile pro re nata animum deiicit. Vix consequi queam quam modis omnibus (quae illius est prudentia)

---

9. gratiore compede] See Hor. *Carm.* I. 33. 14.

21. prouerbio] *Adag.* 2138.

26. reges] For Epiphany Kings see E. K. Chambers, *Medieval Stage* i. 260–1. For the method of election, see A. Gaste, *Drames Liturgiques de la Cathédrale de Rouen*, 54 (cited by Chambers): In vigilia Epyphaniae ad prandium habeant fratres gastellos, et ponantur faba in vno; et frater qui inueniet fabam vocabitur rex. For other kings of beans see A. Wood, *Hist. and Antiq. of the University of Oxford* ii. 136; *Athenae Oxon.* iii. 480. J. Brand, *Observations on Popular Antiquities*, 1777, pp. 199–207; H. E. Salter, *Registrum Annalium Mertonensium* (OHS. lxxvi), pp. xviii–xxi.

32. Princeps] The archbishop was John III of Metzenhausen; see Ep. 2968 introd. The archbishop was chancellor of the University of Trèves, by the foundation bull of the university; see Rashdall[2] ii. 269.

35. currentem] See *Adag.* 146.

reip. commodis prouideat, quamque mirifice Spartam (quod dicitur) quam nactus est exornet. Nam ditionem, quae illi dei voluntate obtigit, splendidiorem semper reddit et locupletiorem. Arces superiorum incuria neglectas reficit, ac structuris magnifice exornat.

Caeterum et hoc magnopere optarim, Erasme amabiliss., vt sacra Biblia Septuaginta interpretum quae nescio quis omnium infelicissime vertit, latinitate donares. Tametsi hic scio quid responsurus sis: decretum scilicet tibi esse post molestiarum Iliada rudem accipere. Scio, scio, Erasme doctiss., te iampridem emeruisse rudem. Verum non hac prius donabere quam supremam manum sancto huic operi imposueris. Tantisper enim te extimulauero, atque etiam vrgebo, dum quod sacrarum amatores literarum omnes desiderant effeceris. Multum te amant docti, quos quidem hic mihi videre contigit omnes. In primis vero Simon medicus, vir singulari eruditione et humanitate, cuius cognomen in praesentia quidem non succurrit. Is cum tui sit amantissimus, mihi quoque collectissima amicitia et familiaritate coniunctus est. Vale, ac bene vale, Erasme desideratiss., et hoc vnice cura vt, si mihi reuolare Friburgum forte non detur, literae tuae huc aduolent. Berum et Glareanum communes amicos verbis meis salutabis. Virgunculas item fidei meae olim concreditas, pauperculas quidem eas, sed Deo longe gratissimas, tuis iuua beneficiis. Scio nihil periturum tibi, quod in illas collocaueris. Vale iterum.

Treueris 1534. Calendis Septemb.

2967. From Boniface Amerbach.

Basle MS. C. VI^{a}. 73. 432 v°. Basle.
16 September 1534.

[An autograph MS., folded as a letter, but apparently not sent. The left-hand margin is cut.]

Literas hisce inclusas, clarissime Erasme, Grynaeus mihi ad te ⟨mitte⟩ndas commendauit: quas ex Gallia communi cum suis tunica inclusas se ⟨accep⟩isse dicit. Cupio te quam optime et quam rectissime valere, domine et patrone mi in⟨comp⟩arabilis.

Basileae XVI. Cal. Octobr. Anno 1534. praepropere.

Accepi litteras nuper ab Alciato in quibus tibi omnibus modis commendari cupit, aliud illic noui nihil esse adiiciens nisi quod Hispani milites a Coronae confecto bello Turcico ⟨ad⟩ Mediolanenses reuersi

2966. 46. Spartam] See *Adag.* 1401.

51. nescio quis] Pelargus is thinking of the interlinear 'interpretatio Latina' which accompanies the text of the Septuagint in the Complutensian Polyglot—one of the persons responsible for it was pretty certainly Stunica.

59. Simon] Not known to us.

65. Virgunculas] Pelargus was perhaps chaplain of some local nunnery.

2967. 1. literas] Not extant; conceivably a letter from Carinus: in Epp. 2779. 36–47, 2788. 17–32 there is mention of a letter from Carinus to Erasmus enclosed in a letter to Grynaeus.

6. litteras] Perhaps one of the two letters answered by a draft letter, dated 19 Aug. 1534, from Boniface to Alciati preserved in Basle MS. C. VI^{a}. 73. 211.

8. Coronae] Coron, on the SW. promontory of the Peloponnese. The place was taken by the Imperial fleet under Doria on 12 Sept. 1532. On 2 Aug. in the year following Doria defeated the Turks here. But on 1 April 1534 the town was finally abandoned to the Turks. (See R. B. Merriman, *Rise of the Spanish Empire* pp. 298–300.)

sint, ceu ad altores suos, et quod Cardinalis Medices abiecto ⟨galer⟩o rem non nouam, vt iureconsulti loquntur, adgressus sit, ducta in vxorem Camer⟨inensis⟩ duce vidua.

2968. To John of Metzenhausen.

Pelargus, Bellaria f^o. I^3 v°. Freiburg.
27 September 1534.

[The letter was printed by Pelargus at the end of his *Bellaria*, and he says of it in his preface: 'His vnam illam addo, ad Treuirorum Principem missam, quam nos descriptam accepimus'. It would seem to be the letter asked for in Ep. 2966. 40; in writing it Erasmus took the opportunity of recommending Conrad Nyder, for whom see Ep. 2984 introd.

John III, archbishop and elector of Trèves, was born in 1492, the son of Henry von Metzenhausen and Margaret Boos von Waldeck. Brought up in the house of the Prince Palatine Frederick, he received rapid preferment in the cathedral of Trèves, and in 1531 became archbishop. His relations with the people of Trèves seem to have been generally unfriendly. In 1534–5 he was active in assisting the suppression of the Münster Anabaptists. On 22 July 1540 he died at Schloss Thanstein, while attending the Diet of Hagenau. See ADB. xiv. 423.]

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI EIDEMQVE CLARISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, DOMINO IOANNI TREVIRORVM ARCHIEPISCOPO, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI, ET PER GALLIAS ARCHICANCELLARIO DIGNISSIMO, DOMINO OBSERVANDISSIMO S. P.

Si parum humanum videtur quod ignotus R. Celsitudinem tuam meis appello literis, scito hanc humanitatem ab humanitatis studio profectum esse. Hic medicus Conradus Nyder Eppingensis opus habet tuo fauore. Confluentiae radices egit, vxore ducta, creatisque liberis. Ibidem quatuor annis haud inglorium egit medicum. Verum aemulorum studio ab eo munere depulsus, non ob aliud nisi quod Doctoris titulum nondum esset assequutus, quem nunc defert ex Italia. Mihi antehac fuit incognitus, ipso tamen vultu praefert hominem modestum, probum et candidum. De doctrina, literis testantur abunde duo medici, Manardus huius aetatis facile doctissimus, et Anselmus Ephorinus. Audio te miro candore fouere viros eruditione et probitate commendabiles, inter quos Ambrosium nostrum Pelargum esse gaudeo, quibus si hunc adiunxeris, nihil noui, sed tuo more feceris. Vnum hoc petit, vt si Confluentiae locus vacet medico stipendiario, reponatur in locum pristinum. Salarium exile est, nempe sexaginta florenorum, quo tamen ille contentus erit. Mihi si quid imperabit tua sublimitas experietur mancipium ad

---

2967. 9. Cardinalis] Ippolyto de' Medici. He wished to resign his cardinalate at this time in order to expel Alessandro de' Medici from Florence (Pastor x. 326–7). The widow of the duke of Camerino, whom he is here credited with the intention of marrying, was Caterina Cibo, whose husband, Giovanni Maria Varano, had died in 1527. In Oct. 1534 Caterina in fact brought about a marriage between her daughter, the duchess Julia, and Guidobaldo della Rovere, prince of Urbino; affecting thereby the union of Camerino and Urbino, which the Pope regarded as a threat to the papal states (Pastor xi. 304–9).

omnia obsequia accinctissimum. Eam precor vt Dominus sospitet ac prosperet in omnibus.

Datum Friburgi Brisgoiae 5. Calendas Octobris. 1534.

Erasmus Rot. mea manu chiragrica.

2969_{2976} FROM JOHN DE PINS.

Nîmes MS. 215, f. 167. ⟨Toulouse.⟩
⟨c. Oct. 1534.⟩

[An approximate date, allowing a month to six weeks for the post from Toulouse, is given by Ep. 2976, the last paragraph of which appears to answer de Pins' letter and suggests that Erasmus' answer was written while de Pins' messenger waited. For the MS. of Josephus see Ep. 2569 introd., and for the MS. from which this letter is printed see Ep. 2628 introd.]

ERASMO ROTERODAMO.

LEGITAVI nuper suauiss. literas &cª. Iosephum meum, quem proximis annis tuo rogatu Frobenio misi velim ad me remittendum cures, si ille satis commode vsus fuerit. Sin minus, expectabo ipse in tuam gratiam tantisper, vel quantocumque meo incommodo, dum ille suum commodum faciat. Vale.

Tui honoris semper et nominis cupidissimus et amantissimus.

Pinus, Riuensis episcopus.

2970. TO PHILIP MELANCHTHON.

Poemata et Epistolae Georgii Sabini 1558, f°. f^{8}. Freiburg.
LB. 1273. 6 October 1534.

[The letter, which was written as an introduction for G. Sabinus, is preserved by him in the second edition of his *Poemata et Epistolae*, Leipzig, 1558 (but not in the first edition, nor is it printed in ME.). Almost certainly it is this letter (and not Ep. 1944) which is referred to by George Helt, when writing to Prince George of Anhalt early in 1535: 'Dominus Philippus mittit tue gratie literas manu Erasmi scriptas, vt et tua gratia contempletur etiam manum illius grandis natu bonarum literarum antistitis' (GHE. no. 131).]

ERASMVS ROTERODAMVS PHILIPPO MELANCHTHONI S. P. D.

LITERAE tuae et hospitis tui serius ad me perlatae sunt incuria illius cui eas commiseras. Damianus a Goes iam quatriduo hinc discesserat, sed paulo post ex itinere remisit ad nos alterum e famulis qui ceperat aegrotare Thermopoli vna cum Sabaudo deductore conducto. Per hunc mox recurrentem misi Damiano tuas et hospitis tui literas. Verum hoc vix a nobis digresso rediit ipse Damianus sollicitus de puero suo: cui tradidi tuas ad me literas, ex quibus rem

2969. 1. Legitaui *scripsimus*: Legit mihi *MS*. 2970. 1. incuria *scripsimus*: iniuria *Poemata*.

2969. 1. literas] Not extant (hardly Ep. 2757).

2970. 1. tuae] Not extant.

hospitis] We do not know who this was. It is not clear whether he sent letters both to Erasmus and to Damian or only to the latter.

3. alterum] Matthew; see Ep. 2963.

4. Thermopoli] Baden in the Aargau.

omnem cognouit. Rursus a nobis digressus Schafhusiae per dictum Sabaudum accepit literas tuas; post id temporis nihil ab eo literarum accepi, nisi quod arbitror illum iam esse in Italia.

Hunc Georgium Sabinum literis acurate scriptis adeo praedicauit Baptista Egnatius vt nunquam antehac vlla de re scripserit diligentius; et profecto iuuenis prae se fert eximias et morum et ingenii dotes, vt certa spes sit illum aliquando praecipuum Germaniae decus futurum.

De Luthero nunc nihil scribam, nisi mirari me quod ad instinctum Amsdorffii, hominis, vt audio, indocti et inepti, sic debacchatus sit in me: eaque obiecerit quae, etiamsi nihil respondissem, tamen ex meis lucubrationibus liquebat esse vanissima. Non deerant mihi aculei, nec deerant qui me instigarent ad acerrime respondendum: sed ego id malui, quod a doctis et bonis viris probari mereretur. Illa epistola non nocuit famae meae: quantum ipsius negotio profuerit, nescio. Ambrosius Pelargus scripsit aduersus Anabaptistas librum, in quo subinde perstringit Lutherum, ac te nominatim satis acriter, ac me nonnunquam, sed moderatius ac sine nomine.

Commentarios tuos in Paulum ter emi: vnum codicem misi Episcopo Augustano, alterum Sadoleto Episcopo Carpentoractensi, tertium mihi seruaui. De eo quid sentiam, fortassis alias indicabo. Bene vale.

Friburgi pridie Nonas Octo. An. M.D.XXXIIII.

2971_{2982} To Jacopo Sadoleto.

Basle MS. AN. III. 15. 62. Freiburg.
Q. 93. 31 October 1534.

[The MS. is a single sheet in the hand of Cognatus, folded, sealed, and addressed to Boniface Amerbach. From Cognatus' own letter to Boniface it would appear that he sent the original of Erasmus' letter to Sadoleto for transmission to Carpentras, at the same time making a copy of it for Boniface's information. Later Cognatus sent to Boniface a copy of Sadoleto's answer.]

EXEMPLAR EPISTOLAE D. ERASMI AD IAC. SADOLETVM PRO DOMINO BONIFACIO AMERBACH.

S. P. Tam diutinum silentium tuum varie solicitauit animum meum. Primum subuerebar, ne in conuentu Massiliensi nonnihil aduersae valetudinis contraxisses, homo vt audio parcissimi victus, alioqui et ad senium vergente corpore. Pulsabat interdum animum meum nonnullus metus, ne qua occasione vetus illa tua in me beneuolentia refrixisset. Tametsi suspitionem hanc vt ipse grauatim

---

2970. 11. literis] Ep. 2964.

17. debacchatus sit in me] Melanchthon wrote to Camerarius on 11 March 1534: 'Noster Arcesilas renouat certamen cum Erasmo, quod mihi sane dolet: γεροντικὰ πάθη in vtroque me solicitant . . .' ME. 1173; and he wrote to Bucer 15 March 1534: 'Doleo Lutherum renouare certamen cum Erasmo. Sed video haec esse plane ἀναγκαῖα κακά.' ME. 1175.

19. Non deerant] The reference is probably to Ferdinand (see Ep. 2921. 1–7).

23. librum] Pelargus' tracts against the Anabaptists were printed in his *Opuscula*, Cologne, 1534.

26. Commentarios] For Erasmus' opinion of these see Ep. 2971.

2971. 5. metus] For Erasmus' fear that his criticism had offended Sadoleto see Ep. 2816 introd.

admittebam, ita Bonifacius constanter negabat eam herere in virum incredibili candore singularique constantia.

Excutiebam tamen me ipsum, si fors imprudens commeruissem vt alius in me esses quam ante fueras. Videbam quam esset impudens, ab Erasmo admoneri Sadoletum, hoc est, a sue, quod aiunt, Mineruam. Verum ad hoc audaciae tua me perpulit autoritas vt, etiam si parum dextre fuissem meo functus officio, tamen aequum erat probare obsequium, et in meo errato tibi ipsi ignoscere. Admonui pro meo ingenio simpliciter, nec, vt opinor, procaciter, qui totius iudicii mei te rursus iudicem fecerim. Ad haec, etiam si quid ibi familiarius dictum fuit, aut excidit potius, quam decuit, quoniam praeter te et me nullus mortalium schedas eas vidit, ne Bonifacius quidem, sperabam tuam aequitatem perinde habituram ac si nihil scriptum fuisset. Qua quidem in spe sum et hodie.

Miseram Commentarios Melanchthonis, non vt illos imitareris (nec enim alibi magis torquet scripturam, vtcumque miram professus simplicitatem), sed quum illic commemorantur variae multorum opiniones, sciebam tuam prudentiam illinc excerpturam quod ad mentis Paulinae faceret cognitionem. Sapiens enim qualicumque data occasione fit sapientior, vt habent Haebreorum prouerbia.

Interdum veniebat in mentem, quantum valeant malae linguae, quibus hoc seculo videmus prodigiosam esse licentiam. Huiusmodi cogitationibus me torsit hactenus literarum tuarum intermissio. Ea molestia si me leuare dignaberis, rem feceris vt tua dignam humanitate, et mihi summopere gratam. Bene vale.

Apud Friburgum Brisgoiae. pridie Cal. Nouembris. M.D.XXXIIII.

Eras. Rot.

S. P. Dominus meus mihi mandauit, vt has tres epistolas ad te mitterem, vt tu eas, vbi primum dabitur certus nuncius ad illos quibus inscriptae sunt, transmittas. Nouarum enim rerum quod nunc ad te scriberem, nil habui aliud quam quod Cardinalis Fernesius, cui nomen Paulo Tertio, XII Octobris Romae in summum Pontificem est electus. Dicitur esse nobilis, doctus et doctorum hominum amans, moribus sobriis ac philosophicis. Italus est, et scribunt eum Gallis fauere. Porro Aleisius Gritti, qui Turcae nomine pacis feriendae gratia in Vngariam venerat, scribitur a Zeckleris atque Vngaris captus et decollatus esse. Quid autem ob id Turca contra Christianos moliturus sit, Deus nouit. Bene vale.

Datum plus quam extempore, quarto die Nouembr. 1534.

Tibi totus deuotus
Gilbertus Cognatus.

D. Eras. per chiragram non licuit scribere.

Clariss. doctissimoque viro D. Bonifacio Amerbachio Iuris professori celeberrimo, domino et praeceptori suo longe colendissimo. Basileae.

11–12. a sue ... Mineruam] Cf. *Adag.* 40.

21. Commentarios] See Ep. 2970.

34. tres epistolas] To Sadoleto, Alciati, and H. Hoxvirius, see Ep. 2972. 1–6; the last two are not extant, but one may be presumed to have been the introduction for Hoxvirius to Alciati mentioned in Ep. 3022.

41. Gritti] Louis Gritti, son of Andrew Gritti, doge of Venice, b. at Constantinople, c. 1501, of a slave mother; it was through him that Zapolya obtained Turkish help in Hungary against Ferdinand. After the peace of 1533, he plotted to make himself master of Transylvania, procuring the murder of Cibaco, bishop of Waradin. In this attempt he met his death in 1534.

2972. From Boniface Amerbach.

Basle MS. C. VI^{a}. 73. 260. ⟨Basle.⟩
⟨November 1534.⟩

[An autograph rough-draft, written with haste. The letter falls in date between Epp. 2971 and 2978, being probably written nearer in time to the former, since on 22 Nov. Boniface hopes that the letter to Sadoleto has already been delivered.]

S. P. Litteras tuas ad Sadoletum Conradi famulo cras Lugdunum profecturo commendaui, vt inde Michaelis Parmenterii illic typographi hactenus in litteris vltro citroque mittendis bonam fidem agnoscentis ductu Carpentoracten. perferantur. Spero indies quoque affore occasionem mittendi Ticinum quas ad Alciatum et Hoxuirium scripsisti. Nihil preterea nunc mihi occurrit scriptione dignum. De mea in te obseruantia et studio perpetuo nihil subinde repetendum censeo, ne audiam *αὐτὰ δι' αὐτῶν*, neue toties repetendo diffidentiae noter. Cura, rogo, cura vt valeas, et sic existima, nihil nobis iucundius aut aeque optatum adnunciari posse atque si te recte valere intelligimus; cui omnia ex animi sententia et quam firmissimam valetudinem imprecamur. Negocium Eucharistie quam moderati sunt Argentoratenses iam puto te ex Apologia Buceri aduersus Episcopum Abrincensem cognouisse.

2973. From Jacopo Sadoleto.

Sadoleti Epistolae, 1550, p. 172. Carpentras.
LB. 1274. 1 November 1534.

IAC. SADOLETVS EPISC. CARPENT. DES. ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

Div est cum ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quod si tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibique commoda valetudo est, sicuti cupio equidem, et spero, nonnulla de eo me tenet admiratio. Hominis enim *πολυθρυλλήτου καὶ πολυγραφοτάτου* non est vsitatum hoc silentium. Sane nos post librum illum tuum de Concordia ecclesiae nihil aliud accepimus, quod ab Erasmo scriptum esset. Itaque non sine aliqua sumus suspicione, ne aut minus fortasse valeas, aut in Belgas tuos profectus sis. Videbare enim in literis tuis postremo ad me scriptis significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi Erasme, quaeso vt certiorem me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus et tranquillitas mirabiliter cordi est.

2972. 1. Litteras] Ep. 2971.
Conradi] See Ep. 2955. 2n.
2. Parmenterii] See Ep. 2930. 4n.
5–6. quas . . . scripsisti] See Ep. 2971. 34n.
13–14. Buceri . . . Abrincensem] Bucer replied to Robert Céneau (Canalis), bishop of Avranches, with *Defensio Doctrinae Christianae, aduersus Axioma Catholicum id est criminationem R.P. Roberti Episcopi Abrincensis*, Strasbourg, M. Apiarius, 1534. The preface, addressed to Card. A. Duprat, is dated 26 Aug. 1534. Erasmus comments on the book in writing to Melanchthon in 1536 (Ep. 3127. 21).

2973. 8. literis] There are no letters extant from Erasmus to Sadoleto between Ep. 2611 (22 Feb. 1532) and Ep. 2971. Yet Erasmus asks Boniface repeatedly to forward letters he has written to Sadoleto. The letter sent in duplicate, 25–27 April 1534 (see Epp. 2927,8), seems not to have arrived.

Non dedit nobis fortuna, vt in eisdem locis viueremus: quod vtrique nostrum, arbitror, mihi quidem certe, fuisset optatissimum. Potuissem enim apertius tibi, atque illustrius, omnem meum sensum et animum declarare. Sed quoniam id praeteriit, actum ne agamus, vt dicitur, animos certe virtus dedit in amore consentientes: in qua tu multo praestantior, maiores autem meae partes sunt, te summum virum colendi, et diligendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amicissimum vt de tuis rebus omnibus interdum scribas, vehementer te rogo.

Mei in Paulum perfecti commentarii sunt: itaque eos propediem cogito edere. In iis plurimum mihi opitulatae sunt correctiones illae tuae, quas in primum librum adhibuisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo mihi emolumento ea res fuisset. Sed fortuna nobis disiungendis, multis meis et magnis inuidit iucunditatibus: cui quidem a nobis non potest obsisti: ea enim summas frangit infirmatque opes, nedum meas. Sed quod ad rem pertinet, potes perspicere, mi Erasme, ingenii tarditatem et imbecillitatem mei: qui tanquam *Καλλιππίδης* diutino cursu cubitum vix processi, vt ex hoc quoque maior tibi a tua incredibili nauitate et industria voluptas pariatur.

Verum haec hactenus. Te, mi charissime atque optime Erasme, oramus, vt semel amorem erga nos abs te susceptum constanter et perpetuo tueare. Vale.

Carpentoracti, Calend. Nouemb. M.D.XXXIIII.

2974. From Peter Castellanus.

Leipzig MS. Metz.
EE. 212. 4 November 1534.

[An original letter, autograph throughout: the address sheet is missing. For Castellanus see Ep. 2213 introd., Ep. 1894. 4–5nn. In the present letter he speaks of himself as not having written *pene sesquianno*. The last extant letter from him is, in fact, dated 17 Sept. 1532 (Ep. 2719). He was then in student lodgings at Freiburg, where he had matriculated at the university in the preceding June. He had been Erasmus' *famulus* (see l. 11) at Basle in the summer and autumn of 1527: 'Conuixit mihi menses aliquot', Erasmus writes on 23 Oct. 1527 (Ep. 1894. 4–6). He had been attracted to Erasmus' service by enthusiasm for the *Colloquia*, which he had used as a class-book (Ep. 2719. 1–9). Between leaving Basle and matriculating at Freiburg, he had gone to Bourges. In 1530 he had interrupted his studies by taking employment with the bishop of Poitiers; a situation which he seems to have owed to his own initiative—he had asked Erasmus for letters of recommendation to influential persons in France, but Erasmus was unwilling to give these (Ep. 2213), and, if we may believe Castellanus, left most of his letters unanswered (Epp. 2213, 2388, 2425). From his service with the bishop, Castellanus came back to Freiburg in 1532 an opulent student; Erasmus rallies him on his youthful grandeur (Ep. 2720. 37), his presents of game, and a devotion to his former master which is a degree embarrassing ('raram quandam ac pene dixerim fatalem tuam in me pietatem', Ep. 2720. 14–15). What had happened to Castellanus since his student days in Freiburg, we have no means of knowing; nor how, at this date, he came to be at Metz. At Metz he is not quite sure whether he will resume his studies in Freiburg (a prospect 'not altogether distasteful' to him, he says, in rather superior fashion, l. 15), or study in Italy or in Louvain: at the moment things point to Louvain.

So far as we know, Erasmus left this letter—like others of Castellanus—

2973. 22. commentarii] See Ep. 2816 introd.

unanswered. But the correspondence between the two (seven letters) is pleasant and entertaining, the more so if we read between the lines. From the passage quoted from Gallandius' Life, Ep. 1894. 5n, Castellanus stands out as a clever and slightly conceited French youth, who corrected Erasmus' Greek when it was faulty (it often was), and defended the scholars of his own country against Erasmus' badinage. Erasmus allows his ability; but he evidently thought him well able to look after himself. He cannot help him with introductions; but he would be glad to hear that he had been made a bishop, or, better still, had married a rich wife (Ep. 2427. 18–20).]

S. Puderet me, imo potius non auderem, obseruandissime D., apud tuam humanitatem antiquum illum morem pristinamque scribendi consuetudinem repetere, nisi tu michi is semper visus esses, de cuius facilitate (homini presertim ad frugem redeunti) nunquam desperandum sit, quique michi ipsi videaris vltroneam propemodum spondere veniam. Adde etiam quod res ipsa excusationi locum necesse quodammodo impetrat.

Iam aperte loquar, neque diutius per ambages. Non possum dissimulare meam, si non negligentiam, haud dubie insolentiam, qui toto pene sesquianno ita vecors inersque fui vt initam apud dominum famuli notam nec litteris nec verbis nec alio aliquo officii genere testatus sim. Sed hec si vllo sermone discutienda sunt, aut maiorem abs me desiderabunt epistolam aut ego facie ad faciem huic enarrabo, in cuius aurem (si quid noxae est) id ipsum totum dicturus sim. Neque enim omnino Friburg⟨um⟩ abhorret animus, quanquam certo polliceri non audeam, ne (si id minus contingat) leuis hominis atque etiam vani labe[m] intingar. Iam in procinctu sum vt euolem, et Louanium michi nidus proponitur. Si fiat, iam deinceps solito officiosior ero. Mirum in modum michi arridet Italia, si modo nil turbulentius accedat; quanquam hic status rerum innouatus nichil non polliceri videatur. Vbicunque terrarum futurus sim, is semper futurus sum cui pleno iure imperare quemque vere tuum appellare possis. D⟨eus⟩ op⟨timus⟩ m⟨aximus⟩ tuam celsitudinem diu seruet nobis incolumem. Bene vale, obseruandiss. D.

Metis, secundo Nonas Nouem. 1534.

Ex tuis obsequentissimus Petrus a Castello.

2925, 2958 2975. From Pietro Bembo.

Damiani Opuscula, 1544, f°. c³ v°. (α). Padua.
Bemb. E. 1552, p. 322 (β). 11 November 1534.
LB. 1259.

[This letter was printed among the *Epistolae ad Damianum a Goes* (appended to his *Opuscula*) and subsequently in Bemb. E.: from comparison of the variants it would seem that Leclerc reprinted the letter from Bemb. E. The year-date 1533 in LB. is obviously wrong and has no authority.]

PETRVS BEMBVS ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

Binas a te literas accepi: alteras iampridem, quibus mihi Frobeniorum curam et diligentiam, tum vero etiam petitionem Liuianis

2974. 17. labem *MS. correximus.* 2975. tit. s. p. d. β: *om.* α. 1. alteras α: vnas β *LB.*

2975. 1. alteras] Ep. 2925.

libris imprimendis commendabas, ad quos cum rescripsissem (ad me enim scripserant) respondere tuis literis distuli; proxime alteras, quarum priore pagina te purgas de illa ipsa Frobeniorum commendatione tua: posteriore me rogas, vt Damiano Lusitano Patauium venienti ad ludum literarum ne desim. Ego vero cum illum libenter vidi, est enim, quemadmodum scribis, atque vt ex duobus eius congressibus et sermonibus elicui, optimis moribus et omni elegantia et suauitate sane praeditus: itaque lucrum mihi videor fecisse ex tuis literis, qui iuuenem mirificum vt cognoscerem effecisti: tum me ei largiter obtuli, petiique vt meis rebus omnibus meque ipso suo iure vteretur. Sed adhuc vsus non est homo permodestus. Domum etiam conduxit me ignaro, sed domum plane bonam.

De purgatione, quae altera, vt dixi, erat pars in tuis recentioribus literis, nihil dicam, nisi te nimis parce nimisque subtimide tibi ipsi de me polliceri. Vellem fidentius atque prolixius a me omnia expectares coniunctissimi hominis officia, vtque id in animum inducas tuum magnopere abs te peto. Frobeniis, vt ad antiquiores tuas literas postremo respondeam, in eo quod petebant, esse vsui non potui. Neque enim Liuianos libros habebamus vllos manu scriptos, qui non minus probi essent quam ab Aldo impressi, qui sunt in omnium manibus. Sed de tota re non dubito quin te illi certiorem fecerint.

Haec scripsi manu mea, vt parte aliqua tibi vicem redderem, qui tuas ad me literas amantissime tua manu semper conficis. Valetudinem tuam, qua te audio admodum imbecilla vti, curabis diligenter, nosque diliges. Vale.

3. Id. Nouemb. 1534. Patauii.

[2969]2976. To John de Pins.

Nîmes MS. 215, f. 169. Freiburg.
13 November 1534.

[For the MS. from which this letter is printed see Ep. 2628 introd. The month-date is represented in the MS. by a hieroglyphic read by Preserved Smith (who printed the letter) and by P. S. Allen as 13 (? Nouembris). Busch, who is referred to in l. 9, died in, or after, April 1534 (see Epp. 830 introd., 2957). But as late as 22 Aug. Erasmus had not heard of his death (Ep. 2961). The indications seem, therefore, to point to November; though it is strange that at so late a date Erasmus' mind should be still occupied primarily by Herborn's book and Luther's letter to Amsdorf; for Herborn see, however, Ep. 2981, 19–22.]

IO. PINO EPISC. RIVEN. D. ERASMVS S. P.

Qvod pristinam erga me beneuolentiam constanter obtines, ornatissime Praesul, mihi quidem est, vt esse par est, gratissimum. Variis incommodis ad tolerantiam exerceor. Luterus in me scripsit epistolam simpliciter furiosam ac tam improbe mendacem vt dis-

2975. 15. vt dixi *β LB*: *om. α*. 29. *α*: 1533 *LB*. *α*: Pataulo *β LB*.

2975. 4. proxime alteras] Ep. 2958.
22. Aldo] The first volume appeared in 1518, followed by volumes dated 1519, 1520. In 1521 appeared the Epitome, with Florus, and Polybius in Latin. The whole was concluded in May 1533 by a volume bearing the imprint of the heirs of Aldus and Asulanus.

pliceat etiam Luteranissimis. Minatur etiam atrociora. Nicolaus Herborn Franciscanus, commissarius generalis Cismontanus, edidit sermones quadragesimales non in aliud nisi vt acerrimis conuiciis me aspergeret. Sunt qui libellos famosos in me scriptos recitant; sed apud symmistas duntaxat, quorum de numero erat Buschius qui nuper decessit. Nec minima pars molestiarum venit a famulis. Nuper sceleratissimam viperam foui in sinu meo, credens me habere fidelem ministrum. Occideret me, si posset impune. Accedit his senectus indies magis ac magis ingrauescens, quae me nimium frequenter chyragra et podagra discruciat. Sic visum tamen. *ἀ⟨νάγκῃ δέ τ⟩οι οὐδὲ οἱ θέοι μάχονται.*

Iosephum tuum nunquam vidi. Scripsi Hieronymo vt nuncio qui tuas reddidit tradat codicem: quod non dubito eum facturum. Eius nomine tibi quoque gratias ago.

Vale Friburgi 13. die Nouembris 1534.

Erasmus Roterod. mea manu.

2977. From John Botzheim.

Leipzig MS. Ueberlingen.
EE. 213. 20 November 1534.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing.]

S. Clariss. praeceptor. Quidam incogniti ex Ingoltstadio has ad me transmisere litteras tibi remittendas, eo quod me tui amantissimum intellexerunt. Parui lubens. Ex epistola Nicolai Wynman ad me scripta cognoui illum non amusum esse et qui tui sit studiosissimus. Hoc nomine lucrifeci nouum amicum. Epistolas, quas nuper ad me misisti, non sine voluptate perlegi. Nunc alia plura nugantur, de ciuitate Rhodiorum per Andream Doriam occupata, de aduentu Cesaris, de Rege Francorum qui dicitur polliceri auxilium contra Lutheranos principes et ciuitates. Dicunt preterea Comitem de Nassaw fuisse apud Franciscum Regem Francorum celeberrimo equorum comitatu, qui ab illo optima spe sit dimissus. Vngari confluunt ad Ferdinandum offerentes illi totum regnum suum. Parantur, vt audio, passim duces bellorum et cetera ad eam rem necessaria, et a nostris et a sectistis. Christus omnia vertat in salutarem euentum. Excellentia tua curet diligenter valetudinem suam, studiosorum omnium tesaurum incomparabilem.

Ex Vberlinga. 20. nouembr. 1534.

Tuus, quantulus est, Ioannes Botzemus.

Clariss. omnium theologo et oratori incomparabili, domino D. Erasmo Roterodamo, domino et preceptori suo modis omnibus reuerendo. Friburgi.

2976. 11. viperam] Quirinus Hagius; see Ep. 2918. 28–32.

14–15. ἀνάγκῃ . . . μάχονται] Simonides 8. 20. See Ep. 2860. 26n.

2977. 2. litteras] We do not know what these were.

3. Wynman] See Ep. 2439 introd.

5. Epistolas] Presumably the letter carried by Damian a Goes in August; see Ep. 2987.

7. Doriam] Rhodes had been taken by the Turks in 1522; it was not surrendered to Doria, but remained in their hands till 1920.

9. Comitem] Henry III, 1483–1538; ADB. xi. 551.

2978. From Boniface Amerbach.

Basle MS. C. VI^a. 73. 444. Basle.
22 November 1534.

[A letter written fair for dispatch and addressed, but apparently not sent. The address is torn, as though in opening the letter.]

S. P. Literas tuas ad Sadoletum et Alciatum transmittendas, iamdudum oblatis commodum nunciis, transmisi: et iam redditas spero; id quod, clarissime Erasme, denuo tibi significo, quod Gallus quidam nuper hac transiens tuas ad Sadoletum litteras, tuo, vt dicebat, iussu petiit, quas ego iam ante missas scripseram. Vnde meas tibi non redditas suspicor. Si quid praeterea sit in quo meam opellam desideres, en ad omnia paratum: de meo enim perpetuo erga te studio quicquam dubitare relligio sit. Quam rectissime vale, domine et patrone incomparabilis, et me, quod facis, solito fauore prosequere.

Basileae. x. Cal. Decembr. Anno M.D. XXXIIII.

Io. Erasmium Frobenium praesentium exhibitorem, filium tuum, tibi commendarem, nisi audire subuererer quod in iudiciis etiamnum obiicitur, *τὸ πραχθὲν μὴ πράξῃς*.

Tuus ex animo Bonifacius Amerbachius.

Dn. Erasmo Roterodamo verae theologiae, ac omnium bonarum disci⟨plina⟩rum decori, o⟨rnatiss. viro⟩ et patrono omnibus modis incomparabili. Friburgi.

2979. To John Cochlaeus.

Frauenburg Bishop's Archives MS. D 3, f. 114. ⟨Freiburg.⟩
24 November 1534.

[This fragment (dated by Cochlaeus 24 Nov. 1534) is quoted in a letter from Cochlaeus to J. Dantiscus, of 30 Dec. 1534, preserved in the Bishop's Archives at Frauenburg. It was printed by Dr. Carl Otto in *Johannes Cochlaeus*, Breslau, 1874, p. 154, from whom we reproduce it. We have not seen the original.]

Cvm chiragra et podagra mihi saepe grauis est colluctatio. Multis diebus in totum abstinui a scribendo. Nunc adnitor, si queam Ecclesiasten meum absoluere, qui mihi serio praestandus est, ioco promissus. Opus increscit sub manu.

2980. To Boniface Amerbach.

Basle MS. An. III. 15. 63. ⟨Freiburg.⟩
Q. 91. 28 November 1534.

[An original letter, autograph throughout. That the letter does not answer Ep. 2978 is clear from the fact that Ep. 2978 (which was never dispatched)

2978. 1. Literas . . . Alciatum] See Epp. 2971. 34–6, 2972. 1–2.
6. meas] Ep. 2972.
12. Erasmium] He had been with Goclenius in the summer of 1530 and in Nov. 1531 was learning French at Lille (Ep. 635. 20n.). It would seem that by the date of this letter he had returned to Basle, and from Ep. 3012 that he was still there in 1535.
14. *τὸ πραχθὲν*] See *Adag.* 370.

says nothing either of the death of Clauthus or of any visit of Boniface to Freiburg. It answers perhaps a letter, not extant, substituted by Boniface for Ep. 2978, when he received the news of Clauthus' death.]

S. Parum leta, sed tamen grata nuncias. Auebam scire, quid meo Clautho accidisset, de quo nihil boni mihi presagiit animus, quod me insalutato hinc discessit, ne pilo quidem hic relicto, quasi numquam huc rediturus. De epistolis ad Sadoletum et Alcyatum bene curatis habeo gratiam. Tametsi plane suspicor Sadoletum a nobis alienatum officio quo debebat nobis reddi amicior. Quereris quod non respondeam litteris tuis. Quis ad istiusmodi nugas respondeat? Agis gratias pro communicato vnius noctis hospitio, pro nescio quibus magnis meis in te meritis. Aliud argumentum inueni, si expectas responsum.

Vale cum omnibus tibi charis. 28 die Nouemb. 1534.

Erasmus Rot. tuus.

Eximio. D.D. Bonifacio Amerbachio. Basileae.

2981. To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. c. 20. f. 58. ⟨Freiburg.⟩
6 December 1534.

[An original letter, autograph throughout.]

S. Arbitror te scire, Ioannem Clauthum in Anglia defunctum esse, magno meo incommodo. Dimiseram eum ante Calendas Augusti: ille mortuus est in limine Angliae, hoc est Roffae, decimo die Septembris. Nobilis quidam sarcinulam et epistolas misit ad Secretarium Regis. Exquire si potes, quid sit actum, aut quid sit spei. Grapheo nihil imputo: saedulo fecit; suspicor quis illud phantasma nobis obtruserit, qui mihi non desinit in omnibus negotiis meis incommodare. Non alio animo huc venit, nisi vt meo sumptu videret Germaniam et Angliam. Erat totus morbidus, infectus omnibus sectis, praecipue Anabaptistica, moribus ineptis: nunquam loquebatur nisi compellatus, ac tum duobus verbis, imo non loquebatur sed pipilabat. Apud me dissimulabat omnia, apud alios effutiebat mysteria. Acceptis epistolis et 15 florenis aureis pro viatico, coepit ridere: tum sensi hominis fucos. Eram reuocaturus litteras, sed ille mane subduxit se, me insalutato.

Saccus amygdalorum habebat hoc signum: 8. Nec tamen erant librae, sed propemodum, huius tamen regionis quae sunt leuiores. Tu scripseras decem. Sed hic error minimi momenti est.

Hactenus non potui nancisci sermones quadragesimales Nicolai Herborn, qui mihi tractandus est, nugator indoctus et effrons. Oro, si potes, per Grapheum aut alium amicum cures vt habeam,

2980. 2. Clautho] See Ep. 2955. 13n.
4. epistolis] That to Sadoleto was Ep. 2971; cf. Epp. 2972. 1–4, 2978. 1–2.
2981. 1. Clauthum] See Ep. 2955. 13n.
4–5. Secretarium Regis] Thomas Cromwell; see Ep. 3107 introd. He became principal Secretary to the King in 1534.
6. quis] Livinus Algoet, see Ep. 3028. 5n.
20. Herborn] See Ep. 2896. 12n.

primo quoque tempore, vt his proximis nundinis aliquid respondeam. Bene vale.

Natali d. Nicolai. 1534.

Erasmus Rot. tuus.

Simul scire cupio quid actum sit cum Michahele Hillenio: nam Regina seuam epistolam aduersus eum ad Marchionem ⟨scripsit⟩. Sed suspicor nihil esse factum.

Egregio viro D. Erasmo Scheto negotiatori. Antwerpiae.

[2971]2982. From Jacobo Sadoleto.

De puritate p. 101. Carpentras.
N. p. 1104: Lond. xxvii. 35: LB. 1275. 9 December 1534.

[This letter is not given in the 1550 edition of Sadoleto's letters or that of 1554. It appears, with a number of obvious misprints, in Sad. E. 1760, ii. 252, a note indicating that it was taken from vol. ii of the *Opera Omnia* of Sadoleto published at Verona in 1738. The text of the Verona edition agrees with that of the *De puritate*. From the earlier *Opera Omnia*, Mainz, 1607, the letter is absent.]

IACOBVS SADOLETVS EPISCOPVS CARPENTORACTI, DES. ERASMO ROT. S. D.

Accepi tuas literas iiii Nouembris datas, quae me maximo dolore affecissent, propter tuam de mea erga te mutata voluntate suspitionem, nisi diuino quodam beneficio mihi contigisset, vt paucis ego horis literas ad te antea dedissem, plenas verissimi amoris, vt conscius mihi sum, neque tamen tanti quantus meus erga te in omnibus meis sensibus inclusus est atque inhaeret. Tu vero vt metueres, ne illo officio scripta mea corrigendi me lesisses! in quo tibi a me par ne haberi quidem potest gratia. Noli obsecro, mi Erasme, me ex eo genere hominum ducere, qui se castigari et admoneri aegre ferant: nullum est obsequium quod mihi praestari possit gratius. Vtinam vero tu semper mihi praesens et corrector adesses et magister: nulla est felicitas tanta quam huic anteponerem. Quod si illa sanctitas amicitiae, quae inter probos maxime viget, nostros vtriusque animos fideli vinculo astrinxit, ne vnquam desiste, quaeso, me et monere et reprehendere, vbi videris esse opus: quod si viueremus vna, crebrius vsu veniret vt esset faciendum quam tu fortasse arbitreris. Sed tamen vt etiam absens id efficias, habes commentarios meos in vulgus nunc editos, qui tuum acre iudicium expectant, non cum timore, sed cum spe melius euenturum et sibi et mihi, si quidem quod in his recte reprehensum fuerit, alibi integrius et incorruptius reponetur.

Ego quod tamdiu ad te literas nullas dederam, factum erat occupationibus meis et nouitatibus horum temporum, quae inexpectatae et variae nos quoque ipsos nonnihil attigerant: deinde etiam eo, quod te in Belgas tuos non equidem certum habebam, sed tamen verebar,

2981. 26. epistolam] For Queen Mary's letter to William van den Werve marquis of Antwerp see Ep. 2912. 33–7; cf. Epp. 2915. 39–45, 2922. 15.

2982. 1. iiii Nouembris] In the Basle MS. of Ep. 2971 this is the date given to Cognatus' postscript addressed to Boniface. Erasmus' letter to Sadoleto is dated 31 Oct. 1534.

4. literas] Ep. 2973.

18. commentarios] See Ep. 2816 introd.

profectum esse. Recordabar enim te ad me scripsisse, profectionem illam a te in proximum ver differi; quod tempus iam nouem fere mensibus transactum est. Sed siue ego scribam, siue non scribam, illud tibi volo esse persuasissimum, cum plurimos tui obseruantes, curiosos, amantesque habeas, nemini omnino eorum me cedere, potiusque affirmare audere, nulli tam charam esse salutem et existimationem tuam quam ea est mihi. Quodque alias tibi indicasse me memini, me, etsi viuam tenuibus fortunis, tamen cupere te mecum omnium meorum esse participem, id et nunc renouo dictum, et pro iure amicitiae nostrae te obtestor, vt nihil meum esse statuas quod non eodem modo tuum sit, et si quid adiici potest etiam efficacius et peculiarius tuum: quod si experiri opera institueris, maxime tuum amorem in ea re mihi ostendes.

Amorbachium nostrum cupio valere: cui tu plurimam meis verbis mittes salutem. Vale, mi doctissime et optime Erasme, et de tuo confirmato in recta opinione de me animo primo quoque tempore me certiorem fac, vt quam ex tuis literis molestiam accepi, eam quam primum ex meo animo excutiam. Iterum vale.

v. Idus decemb. M.D.XXXIIII.

2983. From John Choler.

Leipzig MS. Augsburg.
EE. 214. 10 December 1534.

[An original letter, autograph throughout; the address sheet is missing.]

S. P. D. Nihil gratius hoc temporis nobis contingere potuit quam quod hic nuntius tuas nobis exhibuit litteras. Eramus sane de te non parum soliciti; pridie enim quam huc perueniret, quum apud me esset Ioannes Paumgartner, nihil potius habuit quam vt me interrogaret, quid boni abs te haberem, anne scirem quam recte valeres, forentne omnia circum te salua; subdubitare enim se aiebat, ne quid tibi quod nollet accidisset; asserebat denique se D. Zasio commisisse per litteras vt de rebus tuis et valitudine se faceret certiorem. Verum hic nuntius peroportune suo aduentu omnem nobis excussit solicitudinem. Gratissimum igitur fuit intelligere, saluum te et incolumem esse. Nos quoque diuina clementia recte valemus. Deus faxit vt id fuat diuturnum, nihil enim in hac vita miserius duco quam valitudinem aduersam, nec quidquam beatius quam vires ingenuas et salubre corpus. Id quam verum sit, nouerunt qui aliquando fecere periculum.

Buzerus apud nos pluribus diebus versatus et frequenter contionatus est ad populum: et, vt audio, contiones suas ab initio miro artificio temperauit, et ita se gessit vt auditores facile deprehendere non potuerint quorsum in fine esset erupturus. Tractauit primo caput XIII. Pauli ad Romanos de magistratibus, et cum hoc diu voluisset, conclusit tandem, id quod sciebat a suis maxime exspectari,

---

2982. 26. scripsisse] The letter is not extant; for the postponed journey see Ep. 2865. 1–2.

2983. 2. litteras] Not extant.
3. perueniret] *sub.* nuntius.

nempe ad magistratus pertinere, eosque sub graui delicto teneri, missas et (vt vocat) vniuersas sacrificulorum abominationes et illam imaginum ido⟨lo⟩latriam aufferre atque exterminare. Tractauit denique vltimis contionibus materiam illam de eucharistia, in qua ab initio protestatus est sublatam esse omnem controuersiam inter fratres suos de hac re ortam, et iam inter omnes conuenire, aliud quam solum signum sub specie panis et vini contineri. Sed plerique auditores, quibus alioqui aures acri ac[c]eto loti, intelligere satis non quiuerunt, quid tandem voluerit aut statuerit ibi contineri: adeo sub dentibus verba cudunt, vt clare non enuncient quid sentiant, etsi id tamen prorsus latere non possit. Est certe quod tu scribis, conantur mundo persuadere, in hoc se nihil ab Luthero dissentire, quum tamen nihil magis efficiant quam quod impudentissimam prodant imposturam. Et, vt solent in Italia pueri, funiculis ludunt, foris vel intus, vt id efficiant quod animo illorum maxime placeat et conducat, quum longe interim aliud re ipsa agant quam verbis pre se ferant. Nam quum obscurum non sit Saxonum duces cum rege Ferdinando in hoc conuenisse vt sacramentarii et anabaptistae nusquam tollerari debeant, animaduertunt sese designari et ab latere nudari praesidio. Quo igitur firmiores sint, dant operam, quantum potest, vt aliquo glutino se Lutheranis coniungant, et assimulant se prorsus nulla re ab illis dissentire. Et huius rei causa Buzero a sodalibus demandatum est negocium hoc, vt per omnes suae farinae ciuitates et loca discurrat, hoc mutuum foedus annuntiet; quod et ille (quae eius est industria) miro fuco strenue exequitur, pridie hinc Constanciam profectus, iniunctam prouinciam executurus.

Audio Gallorum regem ad exstirpandum Lutheranismum per vniuersum regnum adiecisse animum et iam mira exempla in quosdam deprehensos edidisse, quosdam etiam viuos ferreis caueis inclusos, ex⟨s⟩ectis linguis, per posticam partem adhibito igne assatos necasse cruciatu diutino. Quod an verum sit, te ipsum latere non debet. Sane aiunt hic nostri negociatores Luteciae vltra cc. ciues primarios aufugisse.

Nihil est hoc tempore quod intelligere malim quam quid agatur in Anglia, an rex adhuc amore nouae nuptae incensus saeuiat; ferunt hic eum iam animum ad alteram illius sororem adiecisse. Sed nihil aeque intelligere gestio quam Mori tui tragoediam quam catastrophen nacta sit, quid de Roffensi quidque de aliis in vi⟨n⟩cula coniectis actum sit.

Si Anabaptista tuus (de quo mihi scripsisti) iam ad te rediit, non

22. *EE*: delictos *MS*. 24. *EE*: idolatriam *MS*. 29. acceto *MS*. *correximus*. 51. exsectis *scripsimus*: exertis *MS*.

48. Gallorum regem] The persecutions began from the affair of the Placards, 17–18 Nov. 1534. Latomus, writing from Paris, in June 1535 puts the number of victims at 24 (Ep. 3029); Erasmus, two months later, gives the same figure (Ep. 3049). Francis' sudden shifts of policy perplexed observers (Ep. 3000). On 16 July 1535 he issued the Edict of Coucy, offering conditional amnesty. Among the exiles were Clement Marot and Mathurin Cordier. Erasmus speaks of French 'nobiles' in exile at Basle, to whom the Edict of Coucy made little appeal (Epp. 3043, 3048–9).

61. Anabaptista] Clauthus, see Ep. 2955. 13n.

dubito quin omnium rerum, quae illic aguntur, certior esse possis. Quare te rogo, de rebus Anglicis omnibus nobis perscribas diligentur.

Nostri negociatores qui in Hispania negociantur, pro explorato affirmant Caesarem adornare profectionem ad Italiam et iam delectum haberi per vniuersas regiones; quamuis multi item sint qui credant, eum delectum non ad Caesaris peregrinationem fieri sed ad instruendam classem, quam vere proximo vna cum nouo Pontifice habiturus sit, duce Andrea Dorea, per totum mediter⟨r⟩aneum mare contra Barbaros, qui elapsa aestate non exigua damna Italiae intulere. Quod vtrum verius sit, euentus breui docebit.

Ex Vrbe scribunt amici, et referunt qui inde ad nos redeunt, Pontificem Paulum III. toto conatu incumbere vt Christianos principes reducat in concordiam, et sperare etiam Angliae et regem et regnum ad obedienciam reducere cum satisfactione omnium partium. Quod qua ratione fieri possit, ingenium meum superat, licet sciam magnis diis nil esse impos⟨s⟩ibile. Ferunt Caesarem tria peragenda proposuisse, primum vt Italiam pacificet; vt confirmet labantem religionem siue per concilium vel alia ratione; tertio vt bellum gerat contra Thurcas. Quod sy in confirmanda et restauranda religione ea remedia adhibebit quibus audio Gallum vti, vereor ne morbus magis incrudescat et tandem exeat in tyrannidem intollerabilem. Id certe futurum video, si (vt vereor) cucullis aures prebebit.

Quibus maxime nouicius pontifex Paulus propensus futurus sit, Gallis vel Germanis, id adhuc nemo deprehendit, licet tu existimes non bene agere Germanos, qui nimium libenter rumores odiosos serant in Gallos. Sed id meminisse debes, Germanos non sine causa id facere, qui persuasum habeant Gallos nunquam sibi fidem datam seruasse neque vsquam gencium populum aeque sublesta fide esse ac iste Gallicus.

Mitto hic tibi epistolam a Francisco Rupilio, communi amico; eam mihi reliquit iam olim Paumgartnerus, quum hinc ob pestis suspitionem proximo emigraret.

Miror quid istic agat Luscinius, quod nullas vnquam, postquam proximo hinc abiit, ad me dederit litteras; video me illi extra numerum esse, idque ideo, puto, quod videat me tecum amiciciam constanter et diligenter colere, ideoque censeat se mihi irasci necessum esse, quando ipse tibi fortassis parum sit amicus. Verum id est quod minimum me solicitat, licet illa sua taciturnitas perpetua certa significatio sit alienati animi, de quo illum curare sinam, ad me nihil spectare putabo; scire tamen velim, qualem se gerat erga te.

Fuggerus apud nos non est multis iam mensibus: aedificat tamen ante biennium inceptas aedes magnificas, absens et extor⟨ri⟩s patriae; putat fortassis indecorum ibi esse, vbi non sit qui fuerit; mauult igitur cum incommodo alibi viuere. Sed nihil aeque puto illum dolere ac simultatem quandam cum amicissimis quibusdam hic contractam.

Spero te hac hyeme aliquid lucubrationum tuarum procusurum,

78. *EE*: preposuisse *MS.* 89. *EE*: sublecta *MS.* 103. *EE*: extors *MS.* 107. procusurum *scripsimus*: processurum *MS.*

---

69. Dorea] For A. Doria see Ep. 2977. 7.

91. epistolam] Not extant; cf. Ep. 3007. In.

velim autem maxime Contionatorem tuum, quem vniuersi magno desiderio exspectant. Rogo, quum nactus fueris nuntium, ad nos rescribas et me de Moro et rebus Anglicis facias certiorem. Vale, Erasme opt. maxime, et me perpetuo in tuorum numero agnoscas. Christus te nobis conseruet.

Data Augustae Vindel. M.D.XXXIIII. Die X. Decembris.

Agnoscis Cholerum tuum mancipatissimum.

2984. From Conrad Nyder.

Leipzig MS. Coblenz.
EE. 215. 20 December 1534.

[An original letter, autograph throughout. Of the writer, Conrad Nyder of Eppingen, little more is known than can be gathered from this letter and from Ep. 2968. He seems to have held a post as physician in Coblenz, where he had married. Forfeiting his post for want of the degree of doctor he had betaken himself to Italy, where he acquired the necessary degree, presumably at Ferrara, since he came to Erasmus with a commendatory letter from Manardus. With the letters which he brought to Erasmus he carried from Ferrara a letter of Sinapius to Grynaeus (Gryn. E. p. 132). In Oec. E. iii. 617 he appears as carrying a letter from Bucer and Capito to Oecolampadius at Basle, 19 Nov. ⟨1528⟩.]

Salvtem in eo qui 'ventis ocia mandat', illustrissimi nominis domine Erasme, fautor vnice. Nolo te latere, quo pacto litteras commendaticias praesentarim, quas benigniter ac graciose mihi communicasti (dum ex Italia ⟨tuli⟩ tibi salutacionem a domino doctore Iohanne Manardo, Ferrariensi medico, necnon Anshelmo Ephorino, praeterea litteras quasdam a quodam legato, quas adhuc foues, ac Symone Grineo), ad archiepiscopum Treuerensem. [Forte] Fortuitu idem reuerendissimus archiepiscopus tunc temporis in arce apud Confluenciam pedem figebat, qui ad manus proprias per me praesentatas illico ap[p]eriens, legens ac relegens (multoque graciosiores erant littere tue archiepiscopo quam viole amatoribus dedicate) commisit[que] secretario vt ista tua manus summa diligencia custodiretur, insuper quomodo se res penes te haberent et qualis tua esset valetudo sciscitans; respondi in quantum potui, te per Dei graciam perbelle valere. De litteris autem ad Cristophorum Eschenueldium Popardiensem quid dicam? qui cum manum tuam inspiciebat, intimis quasi praecordiis osculabatur, et illico inter prandendum archiepiscopo monstrabat permisitque legere.

Postquam autem emuli mei tales litteras commendaticias praesentatas intellexerunt, summa ignominia afficiebantur egreque ferebant ac dentibus quasi frendebant, dixeruntque se velle talem commendacio⟨nem⟩ apud dominacionem tuam infringere. Rogo igitur,

2984. 4. tuli *suppleuimus*. 7. Forte *seclusimus*. 12. que *deleuimus*.

2984. 1. ventis . . . mandat] Prudentius, *Apoth.* 657 (Prudentius has *flatibus* for *ventis*); cf. Mark 4. 40, Luke 8. 25.

6. legato] Perhaps Ennio Filonardi.

7. archiepiscopum] John III of Metzenhausen, see Ep. 2968 introd.

11. littere] Ep. 2968.

16. Eschenueldium] Chr. Eschenfelder, John of Metzenhausen's customs-officer; see Ep. 879 introd. Ep. 3003 is his answer to Erasmus' (nonextant) letter.

immo obsecro, si forsan eorum scripta ad te peruenerint, vt in aquam et auram scribere velis. Sunt eorum nomina: vnus Cornelius Rosner, alter Iohannes Eychman alias Driander, qui falso vtitur nomine doctoris, ambo adhuc incole ciuitatis Confluentinae. Preterea quod noui scribam nihil est, nisi nunc me agere ac habere, suo autem tempore refferre, gracias. Cum hoc vale bene in Pyleos annos.

Ex Confluencia. decembris. 20. Anno 1534.

Tuus deditissimus Conradus Nyder,
arcium et medicinae doctor, ciuis Confluentinus.

Totius philosophiae indagatori necnon sincerioris theologie professori, D. Erasmo Roterodamo, nunc Friburgi Brisgoie agenti, domino et patrono suo obseruandissimo etc.

2985. From Gilbert Cognatus.

Epistolae Laconicae, 1554, ii. 329. ⟨Nozeroy.⟩
⟨c. fin. Dec. 1534.⟩

[From l. 3 it is plain that the letter was written from Nozeroy. Cognatus was appointed canon of St. Antony in Nozeroy in succession to Erasmus Gauthier, who died on 4 Jan. 1535; Cognatus himself says that he 'succeeded' to the canonry on the day following Gauthier's death (Cog. E. i. 332). A document (unnumbered) in the library of Besançon dates the appointment as 4 Jan. 1535 (see vol. ix, p. 43). It would be natural to date this letter as belonging to the first week of Jan. 1535. But this date is made impossible by a letter of Cognatus to Boniface Amerbach, dated 14 Jan. 1535 (Basle MS. Ki. Ar. 18a. 136) in which Cognatus says that he has been ill in Freiburg for 15 days continuously. This would bring us back to a date, for the present letter, well prior to 31 Dec. 1534. We must suppose that the question of filling the canonry was settled before the death of Gauthier had actually created the vacancy.]

GILBERTVS COGNATVS NOZERENVS, ERASMO ROTERODAMO S.

Tva, vnicum studiorum decus, Erasme clarissime, apud principem nostrum commendatio, plurimum mihi et ornamenti et emolumenti attulit. Nam canonem hic summo omnium consensu obtinui. Delectat locus: nihil amoenius, nihil salubrius. Hic Academiam plane

---

2984. 24. Rosner] Not known to us.

25. Driander] On 20 June 1533 Corn. Agrippa wrote to him inviting him to visit Hermann of Wied at the baths of Bertrich (Agr. E. p. 1059); he was to come 'Non medicatum . . ., sed confabulatum, sed potum, sed lusum et lauatum'. Driander was ill of a fever, and wrote declining (*ib.* pp. 1060–1). His letter mentions Hutten as once a common friend of himself and Agrippa. He speaks of himself as both a doctor and a *mathematicus*; and he may be (as EE. suggest) the same as the John Driander who was professor at Marburg in 1537, and who is described as versed 'in medicinae ac *matheseos* arte tradenda' (Baring, *Leben Antonii Coruini*, 1749, p. 126, cited by EE.).

2985. 1. principem] René of Nassau, nephew and successor of Philibert of Chalons, prince of Orange (Cog. E. i. 332). He died without issue, 14 July 1544 (Cog. E. i. 356), and was succeeded by William of Nassau. In the document in the Besançon library quoted above, Cognatus' appointment is attributed to William of Nassau, who was, *inter alia*, lord of Nozeroy; see Cog. E. i. 356–7. Cognatus himself says that he was appointed by René (Cog. E. i. 332). No commendatory letter is extant from Erasmus either to René or to William, nor yet to L. de Vers or Bonvalot or Leonard of Gruyères.

quandam instituere consilium est. Sed O vtinam te hic haberemus, vt vna philosopharemur. Caetera coram.

Bene vale, clariss. Erasme, patrone incomparabilis.

2986. To George Loxanus.

Epistolae Vniuersae 1541, p. 1114. — Freiburg.
LB. App. 515. — 1534.

[This letter does not appear in N^1, but was inserted in N^2. Omitted from N^3 and Lond., it was retrieved by Leclerc (see vol. i, pp. 597,8). The person addressed, George Loxanus, called here 'Knight, pro-Chancellor of Bohemia', and by Joachim Camerarius 'Knight of Silesia, pro-Chancellor in Silesia of his serene majesty the King of the Romans', does not figure elsewhere in Erasmus' correspondence. He would seem to have introduced himself to Erasmus much in the manner in which he introduced himself two years later to Cardinal Bembo. The opening sentences of the letter can only be interpreted by supposing that he had sent to Erasmus some kind of medallion carrying a likeness of himself. MS. Barb. Lat. 2158, fo. clxiii, preserves a letter of Loxanus to Bembo (dated from Innsbruck 9 July 1536), in which he uses the occasion of the return to Padua of his friend John Louis Brassicanus to make himself known to the cardinal. This letter is acknowledged by Bembo on 27 July 1536 (Bemb. E. 318–19). On 23 Oct. 1536 Bembo wrote to Loxanus, sending him a copy of his Letters of 1535 (*P. Bembi Epistolae*, 1539, Zz 3). This gift was requited by the gift from Loxanus of a silver coin on which was engraved a likeness of himself and his wife; a letter of thanks from Bembo is preserved in Bemb. E. pp. 317–18, 29 May 1537. Bembo's letter of 27 July 1536 mentions a poem of J. L. Brassicanus, addressed to Loxanus, which Brassicanus had read to the cardinal. The poem may be conjectured to have been written on the occasion of Loxanus' marriage. For on 4 Sept. 1536 we find Calcagninus sending to Ziegler some verses ('epigrammata abortiua') written by himself on the marriage of Loxanus (Calc. E. p. 171). The marriage provoked also a poem of Cynthius Gyraldus (Opera, Epigr. lib. ii, f^o. L^7); from which we learn that the lady's name was Catherina Aquila. Loxanus' name appears in connexion with two other friends of Erasmus. In 1539 Joachim Camerarius prefaced his *Hippocomicus* (Tübingen, D. Morhardus, 1539) by a dedicatory epistle addressed 'Georgio Loxano Equiti Silesio serenissimi Romani regis per Silesiam pro Cancellario'; in which he mentions having seen recently Loxanus' friend J. L. Brassicanus. Among the *Varia Epigrammata*, again, appended to the *Oratio Dominica* of Ursinus Velius (Vienna, Jo. Singren, 1524) are verses 'Ad magnificum D. Georgium Silesium regis Pannoniae a Secretis'. (The volume has an added interest as containing a letter in verse addressed to Erasmus, giving Velius' account of his journey after visiting Erasmus in 1522.) In 1550 John Pedioneus printed at Ingolstadt the volume *Hymnorum Liber* containing an Elegy, addressed 'ad nobilissimum Equitem Georgium Loxanum', on the death of Loxanus' friend J. L. Brassicanus.]

ERASMVS ROT. GEORGIO LOXANO EQ. PROCANCELLARIO BOHEMIAE S.

Etsi procul a me semotus tamen mecum habitas, non modo sub vno tecto, verumetiam in eodem cubiculo, itaque si velim obliuisci tui non possum. Praesens ornas aulam Ferdinandicam, absens domum meam. Scripsissem plura, sed Desiderius a Simandris properabat. Hoc tamen vt tibi persuadeas velim, Erasmum nihil aeque cupere quam rebus omnibus tibi gratificari. Haec a coena praeter solitum. Vale.

Datum Friburgi Brisgoiae. Anno MDXXXIIII.

2986. 4. Desiderius a Simandris] Not known to us.

6. a coena] Cf. Ep. 2919. 2n.

2987. To Damian a Goes.

Vita Erasmi p. 124. Freiburg.
O^2 p. 265: Lond. xxx. 67: LB. App. 440. 11 January ⟨1535⟩.

[The year-date may be supplied from the contents. Damian was in Padua on 11 Nov. 1534 (Ep. 2975. 6–13). He replied to Erasmus by a letter, not extant, to which, however, Ep. 3019 is Erasmus' answer. A footnote in LB. shows that Leclerc printed from a MS.]

ERASMVS ROTERODAMVS NOBILISSIMO VIRO D. DAMIANO A GOES LVSITANO S. P.

Accepi tres epistolas tuas per Lucam Remium, quod tamen ignoraturus eram, nisi tu significasses. Quid actum sit de caeteris epistolis, quas tibi commendaram abeunti, non liquido noui. Botzemius accepit suam. Sed an Io. Comes Primus et Alciatus acceperit suas, nescio. Miror e Lusitania nihil venire responsi. Nescio an expediat Lazarum grandaeuum magnaeque autoritatis onerare domesticis professionibus. Magis conueniret tibi iuuenis, qui te domi exerceret, tuaque scripta corrigeret. Debes honorare studia, vt illa vicissim honorent te. In Italia turpe non est etiam canos audire publice profitentes.

Si mihi capitalis esses inimicus, non poteras quicquam facere inimicius quam si schedas, quas vni tibi notaui, patiaris excudi. Quare cura ne fiat, magno mei nominis dedecore. Petro Bembo salutem plurimam, cui profecto te charum esse gaudeo. A Natali Domini grauissime decumbo, nec per coeli inclementiam possum respirare. Haec aegre scripsi in lecto semiuiuus.

Friburgi 11. die Ianuarii.

TIT. A GOES *add.* O^2. 9. honorent O^2 *LB*: ornent O^1 *et teste Clerico MS.* 11. poteras O^1 *LB*: potes O^2.

---

1. tres epistolas] Not extant.

Remium] Lucas Rem (14 Dec. 1481–22 Sept. 1541), a wealthy merchant of Augsburg, was educated in Venice for a commercial career, and with his brothers Andrew and Hans was for some time employed in the house of Welser; travelling widely and acquiring a knowledge of languages. His 'Tagebuch' (see B. Greiff in *Jahres-Bericht des hist. Kreis-Vereins . . . von Schwaben u. Neuburg* vol. 26, Augsburg, 1861) contains a detailed account of his family, his travels and commercial enterprises. In 1517 he quarrelled with the Welsers, and from that time till his death conducted a prosperous business of his own. Though his 'Tagebuch' is silent on the subject, he seems to have become a convert to the Reformation—his children received their baptism in Protestant churches. For his brother, Giles, bishop of Chiemsee, see Ep. 2993. See ADB. For letters sent through Rem see Epp. 2993. 23–7, 3019. 5–6, 3050. 51, 3076. 4, 3078. 1.

quod tamen] The fact that they were delivered through Rem.

2. caeteris] One was to Schets, one to Utenhove (Ep. 3019).

4. Primus] See Ep. 2959 introd.

5. Lusitania] See Ep. 3019. In 1527 Erasmus had dedicated his *Chrysostomi Lucubrationes* to King John III, with a Preface (Ep. 1800) which had not been well received.

6. Lazarum] Damian had apparently wished to employ Bonamicus as a domestic tutor, instead of attending his lectures.

12. schedas] The draft *Compendium Rhetorices* (App. xxii); cf. Epp. 2826 introd., 3019.

2988. To Paul III.

Vatican Archives, Lettere di Principi ix. 9, 12. — Freiburg. 23 January 1535.

[An original letter, written by a secretary, perhaps Cognatus, and signed by Erasmus. There is no address-sheet, possibly because the letter was carried by L. Ber. It was printed by Cardanus in *Quellen und Forschungen des preussischen Instituts zu Rom* xi (1908), p. 202. Ber, to whom the letter was entrusted, did not set out earlier than some date in February (Ep. 3001 introd.), and reached Rome a little before 29 March (Ep. 3007).]

Evangelicvs ille senex, beatissime Pater, aetate frigidus, pietate feruidus, non aliam ob causam in vita morari sustinebat, nisi vt videret Christum Domini; me vero, tametsi nihil habeo praeter senium illi simile, tamen quidam affectus habet non omnino dissimilis. Videor enim mihi aequissimo animo hinc emigraturus, si post tantas humanarum rerum tempestates ac dissidiorum turbines videro tranquillitatem diuinitus Ecclesiae redditam. Neque enim, posteaquam res exisse videntur hominum potestatem, vllam spem esse video, nisi Deus velut e machina, quod aiunt, sese proferens has turbas redigat in concordiam. Suauissimus autem tui nominis odor, Paule tertie, qui subito per vniuersum orbem dimanauit, omnium animos erexit in spem fore vt qui olim in nauicula ventos ac fluctus naufragium minitantes iussit consilescere, tandem experrectus et nunc Ecclesiae suae nauim in tranquillum reducat. Nullus enim ambigit quin diuinitus factum sit, quod tu inaudito suffragiorum consensu, citra omnem ambitum et corruptelam, totius ditionis Christianae gubernaculis admotus es, vir praeter maiorum imagines, praeter eruditionem reconditam ac pietatem singularem, multo etiam rerum praesertim ecclesiasticarum vsu instructus, atque ipsa demum aetate venerandus. Pietas impellit vt in primis reipublicae consultum velis; prudentia illud addit, vt nemo te rectius dispiciat quibus rationibus hi rerum motus componi queant; autoritas et numinis fauor praestabit vt, quod tu cum bonis omnibus ardenter optas, summo bonorum omnium applausu foeliciter efficias. Publicam orbis spem confirmat, quod annos iam quadraginta et eo amplius, et Romae et in Cardinalicia dignitate, tanta versatus es integritate, vt fama quoque, quae nusquam est quam in Vrbe loquacior, ne dicam petulantior, de Alexandro Phernesio male loqui erubesceret. Quemadmodum enim insignis gloria obruit inuidiam, ita virtus excellens omnibusque numeris absoluta deterret calumniam.

Mihi vero laetissimum omen videtur mirificus quidam consensus vno ore vnaque voce tibi gratulantium; imo non tam tibi quam orbi. Habent tam vnanimes affectus mortalium non vana praesagia. Neque nihil foelicis augurii adiungit Pauli nomen adoptatum, quod apud Graecos quietis et tranquillitatis, apud nos modestiae

---

1. senex] Simeon (Luke 2. 25–35).

13. iussit] Matt. 8. 26.

25. quadraginta] Born in 1468, Paul III had been raised to the cardinalate in 1493.

29–30. virtus . . . absoluta] Erasmus uses the language of the age. Paul III 'acknowledged a son and daughter, both illegitimate; but no great offence was taken at such affairs' (Ranke, *Hist. of the Popes* III. i).

35. apud Graecos] Erasmus connects the name with the Greek παῦλα and the Latin *paulus*.

vocabulum est. Tarsensis ille Paulus gentes sectis innumerabilibus dissidentes ad vnius religionis concordiam redegit; speramus futurum vt Paulus Romanus has opinionum rixas et schismatum tumultus componat, videlicet eodem operante in totius Ecclesiae principe qui olim in Apostolo selecto operatus est. Conatum dabit pietas, consilium animi vigilantia, euentum dabit is cuius voluntate prouectus es ad istud fastigium quo nihil esse potest in rebus humanis sublimius. Nos vtinam ad hoc facinus omnium pulcherrimum praeter vota propensamque voluntatem aliquid adferre possemus. Certe hactenus quod licuit praestitimus, constanter perseuerantes in consortio columbae, omnia etiam extrema parati perpeti, citius quam vlli sectae dare nomen. Necdum huius animi me poenitet, licet praeter facultatum iacturam tantum discriminum ac molestiarum mihi conciliarit vt mors pene videretur tolerabilior. Sed bonae fidei creditor est, cui haec foenero.

Absit autem a me tam caeca temeritas vt tibi coner dare consilium, cuius sapientia prospicit vniuerso orbi. Attamen quando in magnis tempestatibus quamuis docti naucleri se vel a quouis admoneri patiuntur, hanc nostram sedulitatem in bonam partem accipiet tua singularis humanitas. Illud in primis videtur non leue momentum ad hoc negotii conficiendum allaturum, si summus Pontifex, vt est vniuersalis omnium monarcharum pater ac gentium, ita se nullius factioni proprie adiungat, sed omnibus sit aequus, vt quisque est pietatis studiosissimus, ita maxime pro foederato habens. Hoc pacto seruabit autoritatem suam apud omnes illibatam, minusque sibi conflabit inuidiae. Dein vt monarchae ac principes concordibus animis huc incumbant: quod officium licet omnes debeant Christo regi regum, in cuius verba pariter iurarunt, tamen ipsorum etiam magni refert. Nisi enim isti licentiae frenum iniiciatur, periculum est ne tandem principes hoc esse desinant quod esse cupiunt. Quod si qua dissidia sunt inter praepotentes, ea sex aut septem annorum induciis expedierit comprimere. Horum iunctis viribus interim cohercendi sunt qui non desinunt res moliri nouas, et hoc malum magis ac magis exasperare latiusque diffundere. Dogmatum definitio synodo reseruetur. Nec tamen arbitror necesse vt de quibuslibet opinionibus pronunciet synodus, sed tantum de praecipuis in quibus Christianae doctrinae cardo versatur. Sunt enim quaedam in quibus Apostolus Paulus vult vnumquemque in suo sensu acquiescere, et sunt de quibus scribit: Si quid aliter

---

45–6. in consortio columbae] See Epp. 2123. 14n, 2366. 58n.

48. facultatum iacturam] We do not know what these losses were. Erasmus began life a very poor man. He died a very rich one.

58. nullius factioni] 'The French and imperial factions then (1533) divided Italy, Rome, and the College of Cardinals. ⟨Paul⟩ conducted himself with so deliberate a caution, with so fortunate a circumspection, that no one could say to which of these parties he inclined' (Ranke, *loc. cit.*). His genius for impartiality was soon to be sorely tried by the crisis of Easter 1536 (see Pastor xi, ch. v). With this temperamental inability to say 'Yes' or 'No' to plain questions Erasmus' sympathy was sincere.

66–7. sex aut septem annorum induciis] After two years of war, a ten years' truce was concluded at Nice between the emperor and the French king.

74. Si quid aliter] Phil. 3. 15. Erasmus is quoting his own version. The Vulgate has 'sapitis' for 'sentitis'.

sentitis, et hoc Dominus vobis reuelabit. Quemadmodum caeremoniarum varietas non scindit Ecclesiae concordiam, ita sunt opiniones in quibus dissentire liceat, incolumi pace Christiana. Profuerit et illud, si sectarum fautoribus spes ostendatur fore vt ipsi quoque impetrent, si quid aequum postularint. Praeterea quoniam fatalis quaedam lues haec videtur, non inutile fuerit iuxta synodi sententiam resipiscentibus praeteritorum amnestiam polliceri. Caput autem omnium arbitror esse, si pariter omnes sepositis priuatis affectibus non alio spectent quam ad Christi gloriam et Christianae religionis profectum. Ita futurum est vt querentibus regnum Dei et iusticiam eius Deus ipse bene fortunet quod agitur, et illa ipsa commoda quae priuatis cupiditatibus expetunt, cumulatius adiiciantur. Porro quanquam huius mali contagium heu nimium late diuagatum est, tamen non est desperandus successus. Maxima pars hominum, praesertim dignitate doctrinaque praecellentium, adhuc intacta est: tum plurimos ex his qui fuerant afflati iamdudum tedet praesentium ac relicta desiderant.

Vtinam per corporis imbecillitatem licuisset vel officiolum hoc vel votum meum Beatitudini tuae coram offerre. Sed posteaquam id negatum est, idem nunc facio per eum qui has perfert, Lodouicum Berum, hominem profecto tuae Sanctitatis fauore dignum; cuius eximias virtutes melius intelliges ex iis qui illum interius cognitum habent, R.D. Antonio Puccio, R.P. Ennio episcopo Verulano, et R.P. Hieronymo Aleandro, archiepiscopo Brundusino.

Datum apud Friburgum Brisgoiae x. Cal. Februarias Anno a Christo nato M.D.XXXV.

Erasmus Rot. mea manu subscripsi.

2989. From Christopher Gering.

Leipzig MS. Augsburg.
EE. 216. 28 January 1535.

[An original letter, autograph throughout. On 26 June 1534 Gering had written (Ep. 2949) to Erasmus, apprising him of the dispatch of a letter and gift from Paungartner. But the present letter suggests that the gift now sent is from Gering himself.]

Clarissime doctissimeque Domine Erasme, auriga nomine Conrat Tanmair a Munderichingen debet Excellentiae tuae adferre vas pannis atque funibus implicitum, in quo Excellentia tua inueniet vasa duo inclusa, vnum, quod maius est, vino Gattanarico, alterum Maluas⟨iano⟩ plena. Ea amico, quo redduntur, accipere velis animo. Aurigae nihil omnino des, quia iustum ac liberale pretium ipse accepit apud nos. Et quamuis nihil dubito de aurigae fide, nihilo minus tamen Excellentia tua, si vacat, potest rescribere, qua fide

2988. 95. fauore dignum] Ber, in fact, brought back from his mission—whatever its purpose—no preferment for himself.

2989. 2. Tanmair] Not otherwise known to us.

4. Gattanarico] See 2900. 2.

5. Maluasiano] Malmsey (O.F. *malvesie* and *malmesie*, from Gk. *Μονεμβασία*).

reddiderit auriga commissum. Interim Excellentia tua quam bene valeat et me sibi semper commendatum habeat.

Datum Augustae xxviiii. Ianuarii Anno a partu Virginis M.D.XXXV.

Excellentiae tuae obedientiss. Domini Ioannis Paungartneri a Paungarten etc. secretarius

Christophorus Gering.

Et prudentia et eloquentia incomparabili viro domino Erasmo Roterodamo, Theologo nostro nunc seculo summo, Domino suo imprimis venerando, Friburgi Breisgoiae.

2990. From Tielmann Gravius.

Leipzig MS. Cologne.
EE. 217. 3 February 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Literas hisce alligatas amici ad me dederunt istuc perferendas, quas si paulo tempestiuius accepissem, per tabellarium huius ciuitatis, quem meas tibi reddidisse spero, transmisissem. Ea occasione exclusa, expectanda fuit alia, quam nunc demum alius nuncius Spiram auolaturus mihi prebuit. Illic enim habeo meos, arctissimo necessitudinis vinculo mihi astrictos, qui literas meas non grauatim destinare solent. Tabellarius, quem istuc misi, in horas expectatur, eo quidem ardentius quo magis in spem feror, tuam dignitatem mihi de communibus tuis rebus ac toto vitae statu diligenter scripturam.

De Concionatore si nihil scripsisti per tabellarium quem istuc misi, obsecro vt primo quoque die me verbulo certiorem reddas, quid de eo libro tot annis ab omnibus doctis desiderato sperandum sit.

In opido Vesaliensi ducatus Cliuensis anabaptistica secta ceperat suas recipere vires. Pristine religionis assertores re olfacta, viribus maiores, numero quindecim ceperunt. Mox indicant principi, quid actum sit, qui e vestigio eo suos misit consiliarios. In Phrysia quidam captus est qui pro seruatore Christo passus est se adorari,

2990. 3. meas] The last extant letter from Tielmann Gravius is Ep. 2894 (26 Dec. 1533) with which he forwarded a letter from Agrippa, together with two packets of letters from Antwerp. We have no means of knowing what the letters now forwarded were.

5. Spiram] Where the Diet was still in session.

11. Concionatore] For the date of publication, see Ep. 3036, introd.

14. opido Vesaliensi] Wesel. At the beginning of Jan. 1535 John of Leiden had sent letters by the hand of Henry Graes, 'a prophet illumined by the inspiration of the Heavenly Father', to Wesel and other towns of Lower Germany, calling for armed assistance for Münster. The project was frustrated by the treachery of Graes, who passed the details of it to the bishop of Münster. Warning was sent to the duke of Cleves, who took armed possession of Wesel on 5 April (see Kerssenbroch, Detmer pp. 727–32; cf. Epp. 2999, 3031[a]).

16. quindecim] For their names, and for the official minutes of the proceedings against them, see K. W. Bouterwek and W. Crecelius in *Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins* i, 1863, pp. 361–84.

18. quidam] Peter Schomacker. On 24 Jan. 1535 Charles, duke of Gelders, defeated at Groningen a force of some thousand anabaptists, of whom Schomacker was leader. See Kerssenbroch p. 777, with Detmer's note; cf. Ep. 2999. (In Schenck's

qui foeminam apud se habuit quam plerique aiunt eum circumduxisse pro diua Virgine, nonnulli pro vxore. O coelum, o terra! Pridie natalis purgate Virginis quidam ex antesignanis anabaptistis Monasteriensibus autoritate archiepiscopi nostri prope hanc ciuitatem exustus est viuus. Cum in rogum duceretur a carnifice, ago tibi gratias, inquit, Pater coelestis, eum mihi illuxisse diem, quo tui amore hos cruciatus, hoc supplicium subire continget. Rogo accenso inclamauit: Pater, in manus tuas etc. Reliqua nosti. Bene vale.

Tumultuanter ex Colonia Agrippina, Anno Domini M.D.XXXV postridie natalis purgate Virginis Marie.

Tue dignitatis mancipium
Tielmannus Grauius.

Absolutissimo et theologie et omnium bonarum literarum antistiti Desiderio Erasmo Roterodamo, D⟨omino⟩ et patrono, mortalium longe charissimo etc. Apud Friburgum Brisgoicum.

2991. From Boniface Amerbach.

Basle MS. C. VIa. 73. 433 v°. Basle.
5 February ⟨1535⟩.

[An autograph rough-draft: of part of the letter there is another draft higher up on the same page. The year-date can be supplied by the reference to More, who was arrested 17 April 1534 and executed 6 July 1535.]

S. P. Paulo ante quam tuas litteras acciperem, clarissime Erasme, Burgundioni cuidam hinc profecto calamos in theca lignea inclusos cum mea[e] ad te epistola commendaui. Nunc quod addam nihil occurrit, nisi quod eidem morborum aleae hic exponimur, nec tamen minus varie nos ver ingrediens accipit. Equidem vt ab huiusmodi querela alienus esse non possim, Basilioli filioli mei aduersa valetudo efficit; quam tamen pro incomparabili Christi seruatoris misericordia in dies restitutum iri confido.

---

report of the incident, cited by Detmer, Schomacker is called Hermann; by Kerssenbroch, and by Francis v. Waldeck, he is called Peter.

2990. 21. Pridie natalis] 1 Feb.

quidam] Klopriss. Born at Kirchspiel Bottrup, John Klopriss, the son of a tailor, was educated at Cologne (1518–21: M.A. 1521), becoming vicar, successively, of the Matenakirche at Wesel, of Bislich, of Buderich. In Buderich he contracted an irregular marriage, becoming the father of four children. In 1527 he was brought before the ecclesiastical authorities in Cologne, and again in 1528, when he was sentenced to imprisonment for life. But in 1529 he escaped to Wassenberg; where for four years he officiated as pastor, coming under the influence of Roll, whom he followed to Münster. On 5 Jan. 1534 he was baptized; becoming, in the October following, one of the Apostles sent to Warendorf, where he preached and baptized. On 21 Oct. the town surrendered to the bishop; and on 1 Feb. 1535, Klopriss was burnt at the stake in Brühl.

26. Pater, in manus] Luke 23. 46.

2991. 1–3. tuas . . . mea] The letters are not extant.

2. calamos] For another request for pens see Ep. 2903. 18–19. In the portraits of Erasmus, by Metsys and by Holbein, he is shown using a reed pen.

4. eidem] Amerbach seems to be answering a letter of Erasmus, not extant, in which Erasmus had made reference (as he does again in Ep. 2996) to sickness in Freiburg. For sickness in Freiburg cf. Ep. 3000.

Mori calamitatem dolenter fero. Idem praeclarum hunc virum fatum exercet quod plerosque claros et de republica quam optime meritos semper exercuit, nempe vt pro beneficiis malefacta reportet. Vtinam vel tandem Achillis voto adsequatur, vt patriam ingratitudinis poenitere incipiat. Cura valetudinem, mi Erasme, ac sic existima, nihil esse in quo tibi non ex animi sententia et morigerari et inseruire gestiam.

Basileae 5 Februarii.

2992. From Erasmus Schets.

Breslau MS. Rehd. 254. 135. Antwerp.
EE^2. 120. 6 February 1535.

[An original letter, autograph throughout: the address sheet is missing. The second paragraph of the letter is printed from the MS. in C. A. Cornelius, *Berichte der Augenzeugen* p. 315, where the correction *presagiant* is already made.]

+

S. P. Ex mense Ianuario scripsi tibi vltime, my domine Erasme charissime, missa epistola Argentorati ad Conradum Iohannem. Inerant epistole aliquot quas tibi transmittendas ad me direxerat D. orator qui vices agit Cesaris apud regem Anglum. Spero te bene accepisse. Ab antea scripseram tibi ex mense Decembri de euentu et morte Clauthi tui. Preter epistolam quam ille mihi attulerat tuam, non vidi a te aliam. Tuam taciturnitatem non ego solus, sed tota tuorum amicorum vniuersitas demiratur. Vix dies est qua non accipio vndique expostulatrices epistolas, quidnam de te audiam, qui valeas, an viuas an mortuus sis, a quotis mensibus non habuerim tuas epistolas. Tandem denuntiauit mihi Leuinus Panagathus ad te missurum proprium nuntium. Quidquid sit, ego te valere beneque habere fido in Domino.

Misere anxiamur per has prouintias, precipue in Hollandia, nempe ob seditionarium incendium anabaptistarum. Exoritur namque velut ignis. Vix, credo, vicus est vel oppidum quod non habeat latentem facem. Dum bonorum communitatem predicant, quid⟨quid⟩ habent prouintiae hominum nihili affluunt. Ni Deus auerterit districtumque iusticiae gladium violenta manu [non] obstiterit, verendum est quid euenturum, quod Gottorum olim crudelitate fiat crudelius. Quid presagiant hec signa cum aliis plerisque que parit hoc seculum, Deus nouit. Non longe dissimilia ab his que scriptura testatur extremum precessura diem, dici possent. Vale, my D. Erasme chariss.

Ex Andouerpia, vi^{a} February 1535.

Tuus ex animo Erasmus Schetus.

2992. 19. non *seclusimus*. 21. presagiant *Cornelius*: presagient *MS.*

2991. 12. Achillis] See Hom. *Il.* 1. 233 ff. *voto* would seem to be a blunder for *votum*.

2992. 1. scripsi] Schets' letters between March 1532 (Ep. 2625) and this letter are all missing.

2. Conradum] See Ep. 2955. 2n.

4. orator] Chapuys, see Ep. 2798 introd. The letters he forwarded are not extant.

6. Clauthi] See Ep. 2955. 13n.

epistolam] Ep. 2955. Erasmus' letter of 6 Dec. 1534 (Ep. 2981) had evidently not yet reached Schets.

19. gladium] = gladius, nominative.

2993. From John Choler.

Leipzig MS. Augsburg.
EE. 218. 8 February 1535.

[An original letter, autograph throughout: part of the address has been torn in opening the letter. Erasmus' letter, which this answers, is not extant.]

S. P. D.

Praesagiebat animus, quum proximas meas ad te darem, morbo te aliquo implicitum laborare. Idem certe metuebat etiam Paumgartnerus, vt ex eisdem litteris intelligere potuisti, qui, quod nihil de te intelligeret, non parum mecum erat solicitus. Et hoc certe fuit quod Zasio argumentum prestitit illius epistolae, cuius mihi exemplar transmisisti, quando non dubitem quin iam pridem Zasio de hac sua solicitudine aliquid significauerit, vt ex litteris eius facile deprehenditur.

Caeterum quod scribis, vt te Fuggero et Paumgartnero commendem, prorsus superuacaneum est, nam vltro te (vt tuae merentur virtutes) amant et certatim ita diligunt, vt dubium sit quis illorum constantius et ardentius, nisi quod Paumgartneri liberalissimum ingenium latius vbique se pandat; is enim, vbicunque datur occasio, non desinit suis muneribus amicos honestare, vir certe (vt et Zasius testatur) immortalitate dignissimus. At non hos duos solos hic habes qui tibi fauent: sunt alii quam plurimi, quos vel inter veros, indubitatos et constantissimos amicos praecipuo loco connumerare potes, etiam tibi adhuc non noti. Nam de R. episcopo nostro hic nihil commemoro, cuius candidum pectus singularisque amor et pietas erga te, iam pridem tibi cognita, mea testifficatione non egent. Quae cum ita sint, tibi persuadeas velim, nihil gratius Fuggero et Paumgartnero posse contingere quam vt aliquando tibi officium gratum exhibeant, modo intelligant quid tibi effici vel prestari velis.

Lucae Rem (vt ius⟨s⟩isti) tuo nomine gratias egi diligenter litterasque tuas Patauium mittendas commisi. Pollicitus est tibi omnem suam operam rebus omnibus; is habet fratrem episcopum Chiemensem, doctum et virum bonum, tui etiam studiosum, et mihi amicum rarissimum et patronum singularem.

R. episcopus Augustensis apud oppidum Danubianum Werdeam

11. constantius *scripsimus*: constantior *MS*.

1. proximas] Ep. 2983.

5. epistolae] Not extant.

17. episcopo] Christopher of Stadion.

23. Rem] See Ep. 2987. 1n.

25. fratrem] Giles Rem was educated at Paris, where he was contemporary with Bruno and Basil Amorbach, B.A. 1504–5, M.A. 1506; in 1506 he was elected proctor; (*Liber receptoris Nationis Alamaniae*, 1494–1530). He is mentioned in two letters of Richard Bartholinus in 1516 (VE. 75,6). Sigismund Scheufler addressed the preface of *P. Callimachi Geminianensis Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi*, Augsburg, S. Grim and M. Wirsung, 1519, to Aegidius Rem, V.I.D. canon of Passau. Aegidius became bishop of Chiemsee in 1525, and died on 15 Sept. 1536.

28. Werdeam] Donauwerth; where a nine years' pact had in fact been concluded on 30 Jan. 1535. At Eichstett, in May 1534, the German princes named in ll. 37–43 had agreed on a policy of neutrality in the Würtemberg war. But the Peace of Cadan, in the month following (see Ep. 2947), had left Bavaria without any prospect of support from Philip of Hesse and the Schmalkaldic League; and she was prepared to come to terms with Ferdinand.

Sueuorum agit conuentum, cui et Caesaris nomine praesidet. Tractatur adhuc de nouo foedere ineundo, sed, vt mihi videtur, lentius procedit ob liberarum ciuitatum ar⟨r⟩ogantiam vel petulanciam potius, quae sibi persuaserunt sine suo suf⟨f⟩ragio nullum foedus coire posse. Puto autem nos habituros saltim inter aliquot principes, nobiles et praelatos (vt vocant) ecclesiasticos certum foedus, etiam si nullae ciuitates accesserint; id tamen an tranquillitati ecclesiasticae conducat, non satis mihi constat. Compertum sane est regem Ferdinandum, duces Bauarie comitesque Palatinos, marchionem Brandeburgensem, adiunctis sibi archiepiscopo Saltzburgensi, Bambergensi, Eystetensi et Augustensi episcopis, iam foedus mutuum percus⟨s⟩isse et iam sibi comites, barones et caeteram istarum regionum nobilitatem et ecclesiasticos praelatos conciliasse et iam ciuitatibus medium vnguem ostentare, licet fama sit aliquas vrbes accessuras quae sectis adhuc non fauent. Hae[ae] tamen voluntates contrariae et studiorum diuersitas factiones ingentes parere possunt, suo tempore malo ingenti erupturas.

De Luscinio nihil est quod sis solicitus, probo tamen quod ita se gerat erga te Luscinius vt de eo nihil possis conqueri; nam quod de eo ad te scripsi, nulla alia ratione factum est quam quod putabam illum emigrasse, quod nihil de[o] eo audierim multo tempore.

Sed quod putas me tuas litteras aliquando liberius scriptas amicis ostentare, eo plurimum falleris, neque adeo velim me ex aliorum ingenio existimes qui mox, vt vel litteram vnam abs te consequuntur, continuo omnibus publicant gloriolam inde captantes; mihi longe alia mens est, neque enim memini cuiquam mortalium epistolas tuas legendas exhibuisse, nisi forte R. episcopo nostro aut Paumgartnero, in quibus tamen secreti nihil erat: Antonio Fuggero nonnullas aliquando legi dum hic esset, sed excerptim—loca quaedam, non integras epistolas, indicaui potius quam perlegi, caeterum mortalium nemini. Plures sane mihi sunt noti hic et familiares, verum amici quibus fidam admodum pauci. Nam si vnquam homo homini lupus fuit, hoc maxime nunc temporis esse experior, doctus non sine meo ingenti malo. Soleo et ego quidem apud te, quidquid in buccam venerit, sine delectu effutire, perspectam habens cum prudentiam tum et fidem tuam, nunquam hoc apud alios ausurus. Quare prorsus nihil est quod verearis ne tuae epistolae a me publicentur; Fidei non aeque credere possis ac mihi, penes quem tuto omnia deponere queas.

43. heę *MS. correximus.* 49. *EE*: deo eo *MS.*

---

37. duces] William IV (1493–1550), and Louis (1495–1545), sons of Albert IV. See Ep. 2947. 26n.

comitesque] Louis V (1478–1544) and Frederic II (1482–1556), sons of the Elector Philip.

38. Brandeburgensem] Albert II, archbishop of Mainz (Ep. 661 introd.).

Saltzburgensi] Matthew Lang 1468–1540); see Ep. 549, 48n. He was succeeded in his see by duke Ernest of Bavaria, count Palatine, brother of dukes William and Louis.

38–9. Bambergensi] Weigand v. Redwig, 1522–56.

39. Eystetensi] Gabriel v. Eyb, bishop of Eichstett, 1496–1535; the archbishop of Mainz was metropolitan of the see. Von Eyb died on 30 Oct. 1535.

46. Luscinio] Luscinius had gone back to Freiburg, and Choler suspected him of being ill-disposed towards both himself and Erasmus, Ep. 2983. 94–101. See also Ep. 2814. 6n.

60. homo . . . lupus] *Adag.* 70.

Audio regem Galliae denuo multos capitali paena affecisse qui de Lutherano dogmate accusati sunt, et multo etiam plures fuga elapsos diuersas regiones iam petere. Fortassis nonnulli Basileam et Argentoratum peruenere: id te non potterit latere. Si nostri Augustani foedus cum aliis Sueuis non inierint, vereor nos hic tutos esse non posse, quamuis certa relatione intelligant horribilia mandata a Caesare prae manibus esse et nuper ex Hispania peruenisse.

Ambrosio Gumppenbergio, vt iusseras, te excusaui, quod scribere nequiueris Pontifici, scripturus autem sis quum primum sanitati fueris restitutus et confirmatus rectius.

Mitto ad te presentibus nugas cuiusdam Coruini, qui mihi sane coruum agere videtur, quantum vna atque altera pagella videre licuit, nam plura legere tabellarii festinatio prohibuit, quando hunc dialogum nactus sim quum iam has litteras eram occlusurus. Nescio an antea videris, parum tamen referre putaui, siue videris siue non videris, tantulae sarcinulae iactura⟨m⟩, referre autem tua existimo vt haec qualiacunque sint videas.

Postremo in tua epistola adiicis, te mandatis tuis me onerare; rogo

76. *EE*: fuerit *MS*. 82. iactura *MS*. *correximus*.

---

67. regem Galliae] See Ep. 2983. 48n.

80. dialogum] Perhaps the dialogue of Antonius Corvinus mentioned with praise by Melanchthon in ME. 1084; the letter is of uncertain date, but the dialogue criticized Crotus Rubeanus and is placed by Tschackert (*Briefwechsel des Antonius Corvinus* p. 7) in 1533. We have not been able to see Tschackert's *Antonius Corvinus Leben und Schriften* and have no other information about the dialogue, which, however, is referred to again in Erasmus' letter to Melanchthon of 6 June 1536 (Ep. 3127).

Antonius Corvinus was born at Warburg in Westphalia and brought up in a monastery which was perhaps Loccum, perhaps Riddagshausen. He received his education at Leipzig and from 1528 to 1531 was preacher at St. Stephen's, Goslar, a post to which he had been appointed on the recommendation of Amsdorf. In 1531, owing to dissensions in Goslar, he moved to Witzenhausen in Hesse. He was employed by Philip of Hesse in numerous important negotiations. It was at Philip's instigation that he undertook in Jan. 1536 the disputation with John of Leiden and Knipperdolling, of which he has left a detailed account in his *Gespreche*, appended to his *Acta Handlungen Legation und Schriffte . . . in der Munsterschen sache*, Wittenberg, 1536; see Detmer, Kerssenbroch pp. 335–6, 869–70, and in his Letter to Spalatinus (*De miserabili Monasteriensium anabaptistarum obsidione, excidio, memorabilibus rebus tempore obsidionis, in vrbe gestis, Regis, Knipperdollingi, ac Krechtingi confessione et exitu epistola Antonii Coruini ad Georgium Spalatinum scripta*, Wittenberg, 1536 (see Detmer, *ibid.* pp. 344–6)); cf. Ep. 3031[a]. 135–8). His main work as a reformer was in Göttingen and Calenberg. In 1549 he was imprisoned by order of Duke Eric: after three years' imprisonment he was released, but died at Hanover 5 April 1553 from the effects of his captivity. Among his numerous writings are three early works which connect with Erasmus; of these *Dissertatio quatenus expediat aeditam recens Erasmi de sarcienda ecclesiae concordia rationem sequi* (with a preface by Luther) was printed by N. Schirlentz at Wittenberg in 1534; to the same year belongs *Argutissima quaeque apophthegmata ex Erasmi opere selecta, inque communes loces redacta*, Magdeburg, M. Lotther; in 1537 he printed at Strasbourg with Wolfangus Caephaleus the first edition of his *Colloquia theologica*, dedicating it to Philip of Hesse, in a letter in which the Colloquies of Erasmus are mentioned in terms of praise. Besides Paul Tschackert's *Leben und Schriften* and his *Briefwechsel des A. Corvinus* (*Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens*, bd. 3 and 4, 1900) see Herzog iv. 302–5.

ne id existimes, nam id, quod tu mihi mandas, non solum me non grauat sed magis me gaudio afficit, si quid tuo nomine contigit exequendum, quum etiam nihil mihi possit gratius contingere quam vbi mihi datur occasio quacunque ratione de Erasmo meo benemerendi.

Addubito ne Gumppenbergius sub tuo nomine venationem Romae exerceat, cum per tuas litteras apud Pontificem et Cardinales sibi aditum et gratiam struat. Nosco enim hominem, qui frequenter alieno nomine se vendere et gratiosum facere soleat et inde lucrum captare. Haec liberius scribo, vt homines ignotos notiores habeas.

Reliquum est vt valeas. Deus te seruet incolumem, vnicum decus orbis.

Data Augustae, die VIII. februarii 1535.

Tuus ex animo Cholerus.

⟨Doctiss⟩imo atque integerrimo ⟨D. Era⟩smo Roterodamo . . . principi, amico ⟨inc⟩omparabili. Friburgi.

2994. To David Paungartner.

Precationes aliquot p. 3. Freiburg.
Lond. xxix. 44: LB. v. 1197. 13 February 1535.

[The preface to *Precationes aliquot nouae*, Basle, Froben, August 1535.]

OPTIMAE SPEI PVERO DAVIDI, CLARISSIMI VIRI IOANNIS PAVNGARTNERI A PAVNGARTEN FILIO, DES. ERASMVS ROT. S. D.

Optima primum discenda sunt, nihil autem homini pietate melius, eoque parens tuus, singulari prudentia vir, nihil prius habet quam vt liberos suos protinus a teneris vnguiculis ad pietatem instituat, videlicet quo se vobis verum et integrum praestet genitorem; nimirum intelligens, sese hac possessione longe beatiorem quam opibus, quas habet amplissimas sine fraude partas, multoque ornatiorem quam antiqua generis nobilitate, regum amicitia, populari applausu, ditione externa, caeterisque honoribus, quos ille magnos consequutus est, maiores promeritus. Haec enim illum reddunt hominibus suspiciendum et amabilem, sola pietas Deo commendat. Ego vero vt pro mea erga illum beneuolentia et ipsius votis et tuis conatibus nonnihil adferam adiumenti, mitto Precationes aliquot, quibus iam nunc insuescas cum Deo colloqui, qui tuae pueritiae studia suo fauore prosperare dignabitur.

Vale. apud Friburgum Brisgoiae, Idib. Febru. Anno a Christo nato M.D.XXXV.

2995. To David Paungartner.

Precationes aliquot p. 55. ⟨Freiburg.⟩
LB. v. 1207. ⟨c. 13 February 1535.⟩

[The Preface to the second section of the *Precationes*, which consists of short prayers entitled *Eiaculationes*.]

PRAEFATIO AD DAVIDEM PAVNGARTNERVM IN SEQVENTES PRECES.

Adiecimvs, optime adolescens, aliquot precationes e sacrae Scripturae libris concinnatas, quod in ipsis verbis a Spiritu sancto proditis

---

2993. 90. venationem] See Erasmus' complaint to Latomus in Ep. 3048; cf. Epp. 3007, 3050.

97. Choler's distinctive mark follows his signature.

lateat arcana quaedam energia spiritus. Eas appellauimus Eiaculationes, quod breues quidem sint, sed quoniam erumpunt ab ardenti mentis affectu, celerius penetrant in coelum: quod genus valde probatur beato Augustino, vel quod humani cordis infirmitas non potest diu perdurare in impetu, vel quod huiusmodi precibus vbiuis et in mediis negociis vti licet. Has autem duntaxat dedimus in specimen et in exemplum; nam similes innumeras vndique sacrae literae suppeditant.

2996. To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15. 66. ⟨Freiburg.⟩
Q. 40. 18 February ⟨1535⟩.

[An original letter, autograph throughout. The year-date can be supplied from the mention of More's imprisonment in the Tower.]

S. p. Scripsi ante paucos dies per hominem certum. Per hunc a nobis conductum poteris significare, si quid velis.

Hic multi egrotant, quidam etiam moriuntur, et in Anglia quidam amici excusant morbum. Nam illinc aliquot epistolas accepi de rebus meis certa nunciantes. Morus adhuc est in Turri, sed mitius habetur. Nam Rex permittit vt vxor et liberi ad eum accedant. Roffensis est in loco angusto, nec habet praeter vnum famulum.

De pensionibus alter negat se debere, alter soluit dimidium, quod bona ipsius fuerint a Rege confiscata.

Bene vale. 18 die Febru.

Erasmus Rot. tuus.

Clariss. D. Bonifacio Amerbachio. Basileae.

2997. To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. C. 20. f. 61. Freiburg.
21 February ⟨1535⟩.

[An original letter, autograph, with the address by a secretary. The year-date can be supplied from the references to the death of Clauthus and to the

2996. 1. Scripsi] The letter is lost.

4. epistolas] Not extant. They were transmitted by Schets; see Epp. 2992. 3–4, 2997.

8. pensionibus] The payments from the living of Aldington, and the other English living—the name of which is not known—from which Erasmus was allowed to draw a pension. The vicar of Aldington was Richard Master (Epp. 255 introd., 706. 16–19). With five other persons, he became implicated in the affair of Elizabeth Barton, the 'Nun of Kent', who was one of his parishioners. All of them appear on a list drawn up by Cromwell of persons to 'be attainted of high treason and suffer death' (Brewer vii. 70). Confessions were wrung from all of them; and they did penance at St. Paul's Cross (*ib.* 72). All of them, except Master, were executed, with the Nun, at Tyburn, 20 April 1534. Master was respited; and in July 1534 he received a pardon and remission of his attainder, his goods being restored to him (*ib.* 1026. 10). An inventory of his goods, printed in Brewer (vii. 521) shows the Aldington parsonage to be well stocked. The reasons for his pardon are not known; but he would seem to have owed it to the clemency (if he had any) of Cromwell; for a letter addressed by him to Cromwell, see Brewer vii. 71.

In respect of the incumbent who denied his obligations Erasmus in 1536 endeavoured to apply coercion by a direct appeal to Cromwell (Ep. 3107). See Epp. 2997. 73, 3028. 8–10, 3052. 15–17, 3058. 1–12, 3107. 6–11.

imprisonment of More and Fisher. The letter answers a letter of Schets (not extant), but presumably that of Jan. 1535, referred to in Ep. 2992.]

Pergratvm mihi fuit, vir optime, quod tua diligentia litteras ex Anglia missas ante nundinas recepi. Receperam et ante tuas de exitu Clauthi: quem tamen multo ante resciueram ex litteris cuiusdam Reyneri ex Anglia missis ad Simonem Gryneum.

Quod Clauthus periit nihil est detrimenti, meo incommodo perisse doleo. Erat merus fucus, neque quicquam minus habebat in animo quam mihi inseruire. Nihil aliud quam praedam venabatur. Mox vt huc venerat, prima vox erat ecquem essem missurus in Angliam. Grapheo tria notaram, vt mitteret qui non grauaretur inseruire egroto, dein qui esset prospera valetudine, postremo qui esset alienus a sectis; neque negabat se super his rebus a Grapheo praemonitum. Venit huc male affectus ex itinere. Egrotabam et ipse. Itaque collocaui eum in mensa Damiani a Goes dies complures. Is enim sub eodem tecto viuebat, at non vtebatur eadem mensa, nisi iussissem. Vbi iam conualuisset Clauthus, vocaui ad colloquium et humanissime praefatus sum vt mecum aperte loqueretur, quo nostra amicicia posset esse firmior. 'Vides' inquam 'modum vitae meae; vides quid tibi sit praestandum, si famulus hic me destituat. Et fortassis hoc ministerium est indignum tua eruditione, qui posses nancisci conditionem honestiorem.' Respondit se paratum ad omne obsequium, seque a Grapheo fuisse praemonitum. Secundo loco rogaui an esset bonae valetudinis. Respondit esse, nisi quod ob cerebri pituitam haberet debilem olfactum. 'Atqui' inquam 'video saepe tremorem menti cum stridore dentium.' Negabat esse quicquam mali. Venimus igitur ad tertium articulum, an esset purus a sectis. Affirmabat. Ita dimisi illum adhuc aliquot dies apud Damianum. Post vocaui illum ad mensam meam. In conuiuio nec apud Damianum loquebatur nisi interrogatus, tum respondebat duobus verbis, ita pipiens vt eum non intelligerem. Quum vellem illum mittere in Angliam, reuocaui eum ad secretum colloquium, ac de tribus illis articulis accuratius egi. Quum ille ad omnia commode

---

2. tuas] Not extant; written in Dec. 1534 (see Ep. 2992. 13).

3. Clauthi] See Ep. 2955. 5–6n.

4. Reyneri] Reyner (or Reginald) Wolfe († 1575), of Strasbourg. At a date not known, he established himself as a printer in St. Paul's Churchyard (at the sign of the Brazen Serpent). Under Henry viii, journeying frequently to the continental bookfairs, he seems to have acted as political agent for the British Government, reporting the disposition of the Reformers. In these activities he worked in conjunction with Thomas Theobald (see Ep. 3037. 114n). The two are mentioned together in a letter of Bucer to Cranmer, 23 Oct. 1537 (Brewer 12. 2. 969). A letter of Theobald, 1 Oct. 1538, speaks of Reyner reporting to Cranmer (*ib.* 13. 2. 509). A zealous Protestant, under Edward vi, Reyner was appointed King's Printer for books in Latin, Greek, and Hebrew. Under Mary, his name appears in the first charter of the Stationers' Company. In Elizabeth's reign, in 1559—and in several subsequent years—he was Master of the Company. Books printed by him in London date from 1542 to 1573 (see *Handlists of English Printers*, part iii, 1521–56 (Blades, 1905)). Among works printed by him were those of Leland, many of whose antiquarian collections he acquired.

11. Grapheo] See Ep. 2916. On 2 Sept. 1535 Grapheus wrote to Erasmus exculpating both himself and Livinus Algoet (Ep. 3053); cf. Ep. 3028.

respondisset, rogaui num esset animatus ad petendam Angliam. Hic risit. Scripsi epistolas, dedi viaticum. Apud me dixit se depositurum superuacuam pecuniam apud famulum meum, ne periret in itinere. In cena addidi illi 12. batzones, tantundem dederat Damianus. A coena sensi fucum hominis. Adiit famulum mentiens me iussisse vt mutaret sibi monetam in aurum. Famulus credidit et mutauit. Vbi praeter spem rescissem hominis vanitatem, succensui: ille tremulo mento iracunde se non esse puerum, posse seruare pecunias suas. At me non mouebat pecunia, sed impudens mendacium. Iratus abii in cubiculum meum; ille, timens ne reciperem litteras, postridie mane, dum adhuc dormirem, insalutato me proripuit se.

Dedisti illi treis coronatos, at ego illi prohibueram ne quid abs te acciperet. Habuit a me plusquam quindecim florenos aureos, et scripseram vt si nihil ab aliis daretur, ipse dares viaticum redituro. Hic non reliquit pilum rerum suarum, hoc erat signum non esse illi propositum huc redire. Captabat praedam, et in venatu periit.

Extorsit abste diploma archetypum, praeter iussum meum, quum illi tradidissem exemplar manu publici notari subsignatum. Nunc vtrunque periit. Tibi scripseram quid fieri vellem, et illi tradideram schedam. Demiror qua arte tibi viro prudentissimo imponere potuerit. Erat totus morbidus, quoties erat solus fremebat dentibus daemoniaco similis. Interdum claudebat ostium. Mane vomebat sanguinem, ac mox erat explendus cibo. Erat infectus omnibus sectis, sed maxime fauebat Anabaptistis. Apud me commode loquebatur, apud famulum longe alia effutiebat. Diuino quis illud monstrum mihi obtruserit, et referam gratiam si possim. Sed valeat Clauthus et requiescat. Te rogo, mi Schete, ne cui quicquam tradas mearum rerum nisi videris manum meam. Sunt plures harpyae.

Omnes epistolae quas recepi ex Anglia, sunt veteres, Iunio et Iulio scriptae, praeter posteriorem Eustathii, Cesarii oratoris. In priore scribit multa liberrime de statu Angliae. In litteris quas commiseram Clautho nulla erat syllaba quae quenquam posset offendere. Nec Moro nec Roffensi quicquam scripsi, posteaquam resciui illos esse in custodia. Quanquam nec alias soleo ad amicos Anglos scribere quod non posset ab omnibus legi. Quare pone istam solicitudinem.

De Ludouico et Aluaro non miror. De libellis nihil poterat esse periculi. Quod hi redditi non sunt, fuit mihi luculento damno. Nam alius praedam occupauit, atque id suspicabar futurum. Posthac Eustathio committam, si quid in Anglia curatum velim. Nihil est hoc homine amicius Erasmo. Pensionarius meus periclitatus est

46. dares *scripsimus*: daret MS.

---

35. famulum] ? Cognatus.

46. scripseram] The letter is not extant.

48. periit] The diploma (Ep. 2896. 24n) seems in fact to have found its way to Thomas Cromwell (Ep. 3009); presumably because Reyner was one of his agents.

57. diuino quis] He means Livinus Algoet.

62. Eustathii] Neither of the letters of Chapuys spoken of is extant.

68. Ludouico et Aluaro] Louis and Alvar, Spanish merchants in England, sons of John de Castro, see Ep. 1590. 11n.

libellis] See Ep. 3028. 14–16.

72. Pensionarius] The incumbent of Aldington; see Ep. 2996. 8n.

de capite, eoque superioris anni non soluit nisi dimidium. Alter negat se debere.

Barbirius nunc donum appellat, quum tot epistolis fateatur se debere et velle soluere. Suspicor fuisse procuratorium perpetuum. Male habet hominem quod tam diu viuam.

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames ?

Filio tuo rem esse cum quartana vehementer doleo. Ea me supra annum discruciauit, quum essem adolescens sedecim natus annos, adhuc egrotandi imperitus.

A natali Dominico per totum Ianuarium me crudelissime torsit podagra. Nec adhuc sum liber ob coeli incommoditatem. Hic simili malo complures decumbunt, quidam etiam moriuntur. Videtur totus hic annus et morbis et bellis fore funestus. Fit hic magnus delectus militum, per quos, vt suspicantur, occupabit Hungariam ⟨Ferdinandus⟩. Cesar paratur aduersus piratam.

Quod suspicaris de Gallo, optime conuenit inter Franciscum et Carolum. Burgondiones queruntur quod exactionibus expilantur. Opto te cum omnibus tibi charis quam rectissime valere.

Datum apud Friburgum Brisgoiae 21 die Febr.

Erasmus Rot. mea manu.

Ornatissimo viro D. Erasmo Scheto negociatori. Antwerpiae.

2998. From Conrad Goclenius.

Basle MS., Goclenii Epistolae 7. Louvain.
25 February 1535.

[An original letter, autograph throughout. The date is confirmed by the contents.]

S. P. Proximis nundinis Francfordiensibus nihil scripsi, propterea quod ante nundinas, et in ipsis quoque nundinis, tuum Clautum e Britannia assidue expectarem. Sed quid illi euenerit in Britannia extincto, scripsissem certo in hoc tabellione conducto, nisi Erasmus Schetus indicasset te sua opera quamprimum cognouisse omnia.

2997. 87. occupabit *scripsimus*: occupauit *MS.* 87–8. Ferdinandus *addidimus*: ex Ep. 3000. 55. 89. Quod *scripsimus*: Quid *MS.*

2997. 75. Barbirius] On 9 July 1533 Barbirius had written a letter to Erasmus (Ep. 2842) in which, while not admitting a legal obligation, he had expressed his willingness to pay. From that letter, ll. 22–3, it would seem that Erasmus had complained that Barbirius' treatment of him had made him a laughing stock—'Erasmum a Barbirio derideri'; and in Ep. 2896. 8 Erasmus, writing to Schets, uses the expression 'Barbirius satis ex alto me deridet', cf. Epp. 2793. 11, 2961. On 18 June 1535 we find Erasmus writing to Barbirius a letter, not extant, forwarded by Schets (Ep. 3025. 14–17), in which he proposes as a final settlement that Barbirius should make the payments due to date, and thereafter be absolved from further obligation.

78–9. Quid . . . fames] Verg. *A*. 3. 57.

84. podagra] See Epp. 3000, 3005, where, however, the trouble is designated *holagra*, and Ep. 3018.

85. decumbunt . . . moriuntur. See Epp. 2996, 3000.

86. delectus] See Ep. 3000.

2998. 4. in hoc] 'for the purpose'.

5. cognouisse] Erasmus in fact got the first news of Clauthus' death, not from Schets, but from Grynaeus' correspondent Reyner (Ep. 2997).

Ac cum interea fuissemus non in paruo metu ne literae per mortem Clauti interceptae nonnihil afferrent incommodi rebus tuis, commodum inter paucos dies interuenit Secretarius quidam imperatoris qui agit in Britannia cum legato Caesaris, indicans nobis morte Clauti nihil detrimenti rebus tuis accessisse. Quo nihil potuit accidere iucundius in tot malis, quibus assidue circumfundimur et trepidamus. Felicior fuit Germania, cuius furor bello rusticorum tantum in agris desaeuiebat. Hoc malum intra viscera est.

Vix vllum oppidum est, quod non sit ἐνθουσιασμῷ Monasteriensi afflatum: et creuit res in rabiem, omnibus ad mortem designatis qui haberent mortis suae autoramentum. Vbique perpetuae sint vigiliae, virus tamen se tam late effudit vt respublicae non audeant posthac fidere ipsis custodibus. Itaque in Hollandiam conscriptus est exercitus, in tutelam bonorum, vbi haec pestis periculosius grassatur, quanquam et Antuerpia ac Traiectum superius vix extremum exitium effugerint, singulari dei benignitate proditis scelestorum consiliis, prius quam ipsi destinata perfecerint; quae sunt abolere omnia sacra cum sacerdotibus, cede et incendio cogere ad iterationem retinctionis vniuersos, inducta bonorum equatione, et omnium scelerum inpunitate. Illud interim maxime admirandum, hoc virus in morem hydrae minui: sic furiae pectora serpentibus implicuerunt.

Videtur tamen serenitas quaedam e tanta tempestate exoritura propediem. Nam principes et magistratus, qui hactenus putarunt tantum de sacerdotum bonis agi, reipsa deprehendunt, non minus sese in acie nouaculae versari ac suam salutem in vltimum discrimen adduci. Fortunet deus omnia.

Nos hic recte valemus, nec adhuc locus vllus est in quo fuerit minor motus ac metus. Sed vt vere dicam, nemo sponsor est futuri. Videbatur aliqua esse spes in nouo pontifice, qui mox ab electione vltro monarchas et principes inuitabat ad Concilium, veterem laborantis ecclesiae qualemqualem medicinam. Atque vtinam nos fallat eorum diuinatio, qui illum augurantur fore similiorem Pauli secundi quam primi. Dicitur meditari bellum in Vrbinatem: fecisse duos Cardinalos e sua familia adhuc prope impuberes. Sic ille munit sacrosanctum ordinem, et adamantinis praesidiis tuetur ecclesiam Romanam. Sunt qui vulgent et te Romam esse accersitum ab

28. serenitus *MS.*: *correximus*.

---

9. legato] Chapuys. He had a secretary in 1535 who bore the name Monteza (Brewer ix, 595, 966, 1037); conceivably the 'secretarius imperatorius' here spoken of.

20. Traiectum superius] Maestricht: the scene of Roll's last activities; he was executed there Sept. 1534.

26. minui] If the text can be accepted, Goclenius must mean 'the poison decreases about as much as a hydra's', i.e. it multiplies by being fought.

39. in Vrbinatem] For the Pope's action to hinder the union of Urbino and Camerino see Pastor xi. 304–9, cf. Ep. 2967. 9n.

40. familia] As early as 18 Dec. 1534 Paul III bestowed the cardinalate on his two kinsmen, Alexander Farnese and Guido Ascanio Sforza; the former was just fourteen (b. 7 Oct. 1520), the latter was entering his seventeenth year. For the feeling aroused by these appointments see Pastor xi. 138–40. Cf. Ep. 3007. 42–3.

eodem. Nec illud miror: potius mirabor, si illuc accesseris, praesertim hoc tempore, quod magis arma postulat quam calamum, postquam vita ecclesiasticorum praecipua arma persuadendi, videlicet recte viuendi exempla, perdidit. Vocatus est etiam noster Io. Campensis ad instauranda Romae studia hebraica. Sed videtur illi dissuadere Hiero. Aleander, apud quem agit Venetiis, iratus opinor pontifici, propter ademptum munus legationis, qua apud Venetos beneficio Claementis fungebatur. Hic ex amicis communibus praecesserunt nos viri integerrimi, Bruxellae Martinus Dauid, Tornaci Melchior Viandalus, ille attonitione, hic peste abreptus. Praeterea Franciscus Dilfus viuit quidem adhuc, sed nulla spe diuturnioris vitae. Ita in dies singulos dolore contabuit a morte vxoris, proximo mense Septembri defunctae. Siqua melior spes se ostentet, te quamprimum reddam certiorem. Rebus tuis, vt debeo, omnem curam diligentiamque sum impensurus, donec aliud iusseris. Bene vale, columem literarum et vnicum decus orbis.

Louanii quinto Calendas Martii Anno 1535.

Tuus quantulus est
Conradus Goclenius.

Clarissimo D. Domino Erasmo Roterodamo.

2999. From Viglius Zuichemus.

Ghent MS. 479. 5. (*a*). Dulmen.
VZE. 61 (*γ*). 26 February 1535.

ERASMO ROTERODAMO.

Non arbitror te ignorare, Erasme doctissime, fatales huiusce inferioris Germaniae nostrae tumultus ex Anabaptisticis dogmatibus excitatos, de quibus et prioribus meis epistolis aliqua ad te scripsi. Et quotidie tam multa passim noua miranda horrendaque accidere commemorantur vt literis comprehendi cuncta nequeant. Crebrius tamen de ipsis ad te scripturus essem, si modo tabellarii mihi ad manum essent, quo hac saltem occasione et meo erga te officio satisfacere et veterem tuam in me beneuolentiam conseruare possem. Cuius tamen spero maiorem aliquando mihi oportunitatem fore: neque enim arbitramur Deum Opt. Max. perpetuo hanc tempestatem saeuire et tam crassis erroribus humanas mentes fluctuare passurum.

2999. 2. dogmatis *γ*. 3. literis *γ*. 6. scripturus essem *γ*: *om. a in fin. fol.* 9. mihi aliquando *γ*.

2998. 47. Campensis] For the various invitations to Campensis see Epp. 1257. 16n, 2644. 23n, 2876. 9n.

51. Dauid] Erasmus' *hospes* in Brussels, see Ep. 532. 32n.

52. Viandalus] Whom Erasmus knew at Louvain, see Ep. 1237. 41n.

53. Dilfus] On 10 Aug. 1535 Goclenius reports that Dilft has made a remarkable recovery and has married again, Ep. 3037. For his first wife see Ep. 2904. 5n. On 28 Sept. 1535 Goclenius refers to Dilft's continued ill-health and mentions, among other afflictions, legal difficulties in connexion with his first marriage, Ep. 3061. 47–50.

2999. 3. prioribus . . . epistolis] Ep. 2957.

Certe si Monasterium, munitissimum Anabaptistarum receptaculum, in nostram potestatem redactum esset, magnam totius negotii partem confectam haberemus. Ea autem vrbs armis expugnari difficulter poterit, sed aliqua spes manet vt fames propediem finem eorum ferociae imponat. Interea tamen obsessi minime quiescunt, sed nefanda per emissarios quotidie moliuntur, presertim in Hollandia et Frisia, vbi omnia hisce sectis misere turbata sunt. Vesaliae quoque et Dauentriae in clerum, magistratus et patricios crudelia consilia Anabaptistae ibi delitescentes inierant; sed ea tamen in tempore non sine diuina prouidentia detecta sunt. In Groningensi vero agro initio presentis anni Anabaptista quidam homo, idiota sed linguarum dono coelitus, vti credebatur, afflatus, et ad miraculum rusticae plebis iudicio facundus et in sacris literis exercitatus, quum plurimos in suam traxisset sententiam ac rebaptisasset, tandem hac fretus autoritate ad nouum quoddam prodigiosumque doctrinae genus declinauit. Nam Christum negabat fuisse verum Messiam, sed tantum precursorem. Cum vero is nondum venisset, et omnino venturus esset, viam preparandam esse. Huic ignis nonnunquam circumfulgere videbatur, et in altum tertiumque, vt aiebat, celum attollebatur mirandaque tum loquebatur tum faciebat. Nonnullos vero cum vitae periculo circumcidit, Iudaicaque holocaustomata instaurare cepit, eoque paulatim est progressus vt seipsum Messiam esse diceret tot seculis promissum et expectatum, iamque adorari volebat. Hic intellecta est impostura diabolicumque commentum. Groningenses vero ciues magna manu ad comprehendendum Messiam egressi totam eam scholam impietatis disturbarunt. Dum vero capiunt ligant ducuntque nouum Messiam, horribilis in aere strepitus exauditus est, compertumque tandem demonibus fuisse eum obsessum. Expirauit autem haud multo post in carcere. Multa de eo vulgus affingit, sed quae narraui, fide dignorum hominum relatione didici.

Ex hac autem Anabaptistarum secta, noua opinionum portenta quotidie exoriuntur. Que si progressum habuerint, religionis, literarum omnisque humanitatis certum imminet excidium. Principes autem constanter suppetias Antistiti meo adhuc ferunt. Et post Pascha Vormatiae indicta sunt Comitia, ea potissimum de causa vt Anabaptistarum motibus occurratur. Credo et me illuc presulis mei nomine cum ceteris legatis profecturum. Id si contigerit, non omittam quin inde ad te scribam. Tantum illud sine me vicissim a te impetrare, vt tuis interdum literis fruar, quibus diu non sine magna animi molestia et dolore carui. Bene vale.

Dulmaniae xxvi. Februarii anno 1535.

27. verum fuisse γ. 32 vero γ: vere α. 39. auditus γ. 46. suppesitias α: adhuc suppetias Antistiti meo γ. 52. Bene vale *add.* γ. 53. 28 γ. anno *add.* γ.

12–13. receptaculum] Cf. Ep. 3031. 191.

17. emissarios] See what is said of the mission of Roll in Ep. 2957.

18. Vesaliae] See Ep. 2990. 14n.

22. Anabaptista quidam] Peter Schomacker: see Ep. 2990. 18n.

47. Comitia] For the conference held at Worms 4 April 1535, see Kerssenbroch, ed. Detmer p. 750; cf. Ep. 3071.

3000. To Peter Tomiczki.

Warsaw MS. Teki Górskiego 2211. Freiburg.
28 February 1535.

[An original letter, written throughout by Cognatus. The year-date is confirmed by the reference to More and Fisher. It was printed by Wierzbowski, *Materyaly* 1. 1900, no. 75. There is a copy in CN. f. 281, from which Miaskowski printed it in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, pp. 338–40.]

S. P. Nullum erat argumentum, R. Praesul, dignum auribus tuis, volui tamen ante supremum vitae diem testificari me memorem esse eximiae tuae in me pietatis, quam hactenus plurimis officiis declarasti, praesertim quum hominem essem nactus amicum explorataeque fidei, qui non solum literas commissas fideliter redderet, verum etiam suo sermone multa commemorare posset. Is est Sigismundus Gelenius, vir in vtraque literatura praeclare doctus, qui compluribus annis Frobenianae officinae in castigandis bonis operibus plurimum laboris insumpsit; qui ad nos volente Deo mox rediturus est.

Ex amicorum literis accepi T⟨uam⟩ A⟨mplitudinem⟩ periculose egrotasse, sed (gratia Christo) conualuisse. Mihi accidit quod solet ei aetati, de qua scribit Dauid: Quod amplius iis, labor et dolor est. Iam enim, ni fallor, annum septuagesimum praetergressus sum. In potentatibus enim nunquam adeo fui, vt etiam iuuenis corpusculo vitreo fragilique semper fuerim. Nunc autem duplici premor morbo, vtroque insanabili. Nam, vt aiunt philosophi, senectus morbus est naturalis, cui nulla medicorum ars potest succurrere. Et Lucianus scribit, podagram medicis omnibus mandare laqueum. Cum hac autem mihi iam biennium aut eo amplius grauis est colluctatio, atque indies grauior, nec tam podagra est quam holagra, quae non pedes tantum tentat, sed per omnes corporis artus oberrat. Caeterum hoc anno sub Natalem Dominicum solito inclementius me inuasit, perque totum Ianuarium lecto affixum tenuit. Ne adhuc quidem potest me relinquere: ita subinde ad omnem caeli mutationem incrudescit et maxime spirante Borea, praesertim si turbo ventorum inciderit. Habuimus autem hyemem vehementer incommodam, vt hic complures simili malo laborarint, nonnulli etiam perierint, nec spes est hoc corpusculum et senio et laboribus fractum in tantis cruciatibus diu superfuturum. Sic visum est Domino purgare famulum suum inutilem, qui vtinam vel sic flagellatum dign[er]etur me in gratiam recipere.

Videmus fatalem quandam rerum humanarum mutationem. Dux Wirtenbergeñ. ex omni ditione, quam nuper sibi vindicauit, missam

30. digneretur *MS. correximus*.

6–7. Gelenius] See Ep. 1702. 8n.

10. literis] See Ep. 2960. 16n.

12. Dauid] Psalm 89 (Vulg.). 10.

13. ni fallor] For Erasmus' conflicting statements as to his age see Appendix II, vol. 1, p. 578, with the reff. there given.

16. vt aiunt philosophi] See *Adag.* 1537.

17. Lucianus] See the verse dialogue *Tragopodagra*, passim—one of the pieces of Lucian translated by Erasmus' friend Sinapius in 1538.

20. podagra] See Epp. 2997. 85, 3018.

27. simili malo] See Epp. 2991, 2996.

32. Dux] He had regained his duchy in June 1534; see Ep. 2917. 51n. For Luther's 'libellus' (*Von der Winkelmesse und Pfaffenweihe*) see Ep. 2906. 10–14.

eiecit, quum Luterus libello aedito insigniter maledico priuatam tantum damnarit. In Anglia capitale est Pontificem pro Ecclesiae Principe agnoscere, quum nihil aliud sit quam Rom⟨anus⟩ Episcopus, nec plus habeat autoritatis Romae quam quiuis alius episcopus in sua ditione. Capitale item est probare matrimonium cum priore regina contractum, quod Clemens Septimus suo iudicio comprobauit. Ob has causas de capite periclitantur, qui a Rege dissentiunt. Adhuc in carcere sunt: vir pius iuxta ac doctus Ioan. Episcopus Roffeñ. et vnicum illud Angliae sydus Thomas Morus, paulo ante eius regni cancellarius. Contra, Rex Gallorum subito mutatus mire seuit in sacramentarios, alios exurens, alios ad triremes relegans. At illi vicissim sparsis libellis famosis ferocissime minantur. Iam secta Anabaptistarum dictu mirum quam se late sparserit. Magnam inferioris Germaniae partem occupauit, praecipue meam Holandiam. Monasterieñ. obsidio nondum soluta est, sed relictis praesidiis curatur interim ne inclusis pateat exitus. Interim inter aliquot principes electores initum est concilium de opprimenda illorum audacia, quae, si impune cesserit, haud dubie actum fuerit de autoritate principum. Nam ipsi sibi e calceario regem crearunt, quem vocant regem Sion.

Quid Caesar reliquique monarchae facturi sint, incertum est. Hic fit magnus militum delectus, partim qui adsint Ferdinando ad occupandam Vngariam, partim qui Caesari ad opprimendam audaciam piratae Barbarosae. Non desunt tamen qui diuersa suspicentur.

Habemus nouum Pontificem ex Alexandro Phernesio Paulum tertium, virum apprime eruditum, Patritium Romanum, bonique nominis, vt qui plus quadraginta annis in Cardinalitia dignitate citra famae labem vixerit, verum aetate grandem, quippe septuagenario maiorem. Vtinam is posset ad sedandos Ecclesiae tumultus aliquid opis offerre. Nam velle non dubito. Nos nihil aliud possumus quam optare meliora.

Haec dictaui, quod dextram manum sic occupet chiragra vt vix calamum potuerim digitis comprehendere. Huic mancipio tuo mandabis quae voles, nihil non alacriter obituro quod in ipsius potestate sit situm. T. R. A. diu nobis incolumem seruet Dominus.

Datum apud Friburgum Brisgoiae pridie Calen. martias An. MD.XXXV.

Ignosces, quod aliena manu scripserim, nam dextram sic occupauit chiragra, vt ne subscribere quidem potuerim. Pro subscriptione iussi affigi Terminum. Quod ab amanuensi quoque indiligenter scripta est, in causa fuit tabellionis festinatio, per quem non vacabat denuo scribere.

Reuerendissimo domino D. Petro, episcopo Cracouiensi, patrono meo vnice obseruando. Cracouiae.

49. Interin *MS.* 62. sedendos *MS.* 68. incolumen *MS.*

---

43. Rex Gallorum] See Epp. 2983. 48n, 2993. 67–9; cf. Epp. 3043, 3048–9.

55. delectus] See Ep. 2997. 87.

61–2. septuagenario maiorem] An error. See Ep. 3020. 15n.

73. affigi Terminum] The letter has a good impression of the Terminus seal at foot, in place of a signature.

3001. To John Cochlaeus.

Cochlaeus, Scopa, 1538, f^{o}. B^{4} v^{o}. ⟨Freiburg.⟩
⟨c. March 1535.⟩

[These two extracts from a letter of Erasmus to Cochlaeus are printed in *Scopa Ioannis Cochlaei Germani in Araneas Ricardi Morysini Angli*, Leipzig, Nic. Wohlrab, March 1538, f^{os}. B^{4} v^{o}.–C^{1}. We have printed them here with so much of their context as is relevant. Erasmus' letter was called forth by the *De Matrimonio* of Cochlaeus, which was published in Feb. 1535. If the consultation with Ber, mentioned in ll. 18–19, was in connexion with Cochlaeus' book, the letter can hardly have been written later than Feb.–March (see l. 18n). There seems no reason to doubt the genuineness of the extracts. Cochlaeus' fear that Morysin will suspect forgery is prompted by the passage in Morysin's *Apomaxis* (London, Berthelet, ⟨1537⟩) pp. 64–5, where it is hinted that the letters of More to Cochlaeus and Erasmus which Cochlaeus had printed in his *Epistola Nicolai Pape I* (Leipzig, M. Lotther, 1536) were forged. The *Scopa* prints extracts from three other letters of Erasmus (Epp. 1878, 3048, 3049); of which the first is, admittedly, taken—as probably are the other two—from the *De Puritate*. In the *Epistola Nicolai Pape I* (Cciiii v^{o}.) Cochlaeus printed, without indicating his source, a long extract from a letter of Goclenius to Erasmus of which we still have the original MS. (Ep. 3037). Erasmus seems to have been in correspondence with Cochlaeus in the last weeks of his life. A letter of Cochlaeus to Dantiscus preserved in the Cracow MS. Czartoryskich 247, p. 275, records that Cochlaeus—who had heard of Erasmus' death on 29 Sept.—had recently received from him two letters both dated Ascension Day, 1536 (i.e. June 1).

For Erasmus' attitude to the question of the Divorce see Ep. 2846 introd.]

Fortius adhuc argumentum est ab Erasmo Roterodamo, viro vtique doctissimo, Regisque pariter et Reginae amantissimo, qui ea de re consultus, quamuis doctum et prolixum de Matrimonio librum ad Reginam scripserit, hunc tamen de diuortio nodum nunquam voluit ausus ue fuit dissoluere. Vbi autem meum de Matrimonio Regis et Reginae libellum vidit, in haec sane verba mihi manu sua rescripsit.

S. P. Amice syncerissime. Librum tuum de repudio perlegi, et libenter, nec sine fructu. Tametsi illic actum, quod aiunt, agis. De quo si scribam quid sentiam, vereor ne et ipse videar actum agere. In exaggerando facto immodicus es, vtcunque subleuas Regem, in consiliarios culpae partem reiiciens. In narrando fateris te parum bene instructum. Res autem sic habet. Cum pater esset defunctus &c.

Post multa vero, quae longe aliter Erasmus ibi quam tu in libro tuo, Morysine, de facto commemoras, ita subiungit:

In argumentando vigilanter agis negocium. Quod si fuissem ea instructus panoplia, ausus fuissem Regi dissuadere repudium. Nam id temporis mihi Rex tantum tribuit vt plus nemini. Contuli cum

---

7. Librum] *De Matrimonio . . . Henrici octaui Congratulatio disputatoria . . . ad Paulum tertium*, Leipzig, M. Blum, Feb. 1535. On 28 July Bedill sent to Cromwell a note of the contents of the book (Brewer viii. 1125); and about the same date Cranmer reported to the King that he had diligently perused it, finding nothing new in it; of the author he says that he is of so little estimation in Germany that it would not be worth while to answer him (*ib.* 1126). Later in the year, however, a diplomatic protest against the book was lodged with duke George of Saxony (*ib.* ix. 18, 825).

18. Contuli] If Erasmus means that he has conferred with Ber about Cochlaeus' book, the consultation can hardly have been much later than Feb. 1535. Ber was preparing to

Ludouico Bero, theologo Parisiensi, nihil attulit. Libellos Vuicelii carptim degustaui &c.

Non timeo hic tuas, Morysine, calumnias, si mihi dixeris de Erasmi, quae de Mori epistolis ad me datis antea dixisti, nempe quod a meipso sint confictae. Plures enim Erasmi quam Mori Epistolas autographos apud me habeo quas, vbi opus fuerit, exhibere potero. Arbitror sane Regi Erasmi manum probe notam esse, ad quem toties scripsit. Quod si Rex eam sit oblitus non deerunt episcopi aliquot, qui eam in plerisque viderint epistolis. Vix enim vlla est in orbe christiano natio ad quem plures miserit Erasmus epistolas quam ad Anglos.

3002. From John Angelus Odonus.

Basle MS. Erasmuslade. Strasbourg.
⟨c. March⟩ 1535.

[In the university library at Basle. Dated 1535, the letter must have been written c. March of that year, since Odonus speaks of his intention of calling on Erasmus at Easter (Easter Sunday, 1535, fell on 4 April). The original has not survived; for on 16 May 1535 Odonus sent to Cognatus a number of verbal corrections (in particular he wished to correct two lines of his poem in which he had been guilty of a false quantity—about which Erasmus had rallied him when they met): in the extant version the passages mentioned have all been corrected. See Cog. E. i. 306–9. Erasmus seems in fact to have lost the original letter; for in July 1535 Hedio received a letter from him saying that it had been carried off by a Genoese (perhaps Maruffus: cf. Ep. 3025), and asking for a copy: 'primum exemplar a quodam Ianuense per vim ablatum est' (Cog. E. i. 312). The text here printed may be presumed to be the copy sent in answer to this request. In Dec. 1537 Odonus was considering printing his letter—he discusses the project in a letter to S. Litonus, preserved in the Frey Grynaeus collection at Basle, tom. xiv, MS. II. 14. The letter to Litonus was written from Sinapius' house at Ferrara; and it was through Sinapius that Erasmus first heard of Odonus and his friend Philaenus. In April 1534 the two friends were still in Italy. They were leaving Italy for Germany (for the reasons given in ll. 991–1018 of the present letter). Sinapius furnished them with a letter of introduction to Erasmus (see the letter of Sinapius to Philaenus printed by Staehelin in *Briefe aus der Reformationszeit*, pp. 25–6). Ep. 2956, written in July 1534, shows that Erasmus had received Sinapius' letter of introduction, through Jerome Froben; and he was expecting to see Philaenus. When the present letter was written Odonus was uncertain whether Erasmus had in fact received Sinapius' letter; as a consequence, when they visited Erasmus, he and Philaenus brought with them an introduction from Capito (ll. 985–991). Their personal contact with Erasmus seems to have been limited to two calls which they made on him (Cog. E. i. 307); whether they were actually staying in Freiburg at the time is not clear—Odonus speaks of Cognatus accompanying them to their carriage, which perhaps suggests that they came from a distance. The visit fell between Easter and the middle of May; for on May 16th Odonus had returned to Strasbourg, carrying with him a letter from Erasmus to Hedio (Ep. 3020; see Cog. E. i. 306–9).

Five letters from Odonus to Cognatus are printed in Cog. E. i. 306–14,

---

leave Freiburg in the last week of Jan.; though it is likely that his departure was delayed, for he was not in Rome until the latter part of March (see Ep. 2988 introd.). But Erasmus may mean that he consulted with Ber on the subject of the divorce generally, at an earlier date.

3001. 19. Libellos] Though no specific work is indicated, the fact that Erasmus is writing to Cochlaeus makes it likely that he is thinking of Cochlaeus' 'Contra Fures alienae Epistolae et eosdem Criminatores alienae Famae', 1535 (see WE. Ss iii)—the stolen letter was a letter of Cochlaeus to Witzel.

23. Mori Epistolas] The reference is to Cochlaeus' volume *Epistola Nicolae Pape I*, 1536 (with a section of letters from More and Erasmus).

together with a letter from Philaenus to Cognatus (all May–Oct. 1535). Two letters from Sebastian Gryphius to Odonus and Philaenus, 5 Feb. and 7 May 1535 are preserved in Basle MS. G². I. 18. n° 29; ff. 17–18. In Strasbourg (Stadtarchiv, *Epistt. ad historiam ecclesiasticam s. xvi pertinentes* i. 28) there is an autograph letter of Odonus to Bucer, dated Venice, 16 June 1534 (of which there are also copies at Basle and Zurich). Two letters of Grynaeus to Bucer, 19 and 20 Sept. 1534, preserved in autograph at Strasbourg (*ib.* iv. 234ª, 234ᵇ) and in copies at Zurich, introduce Odonus and Philaenus—Grynaeus mentions that they have been commended to him by Sinapius. Outside these letters, and those already mentioned, we have no particulars of Philaenus and Odonus. From the letters of Sinapius and Gryphius we learn that the full name of Philaenus was Philaenus Lunardus. From the present letter we know that he was a native of Bologna, where both he and Odonus received their education. At Bologna both of them had witnessed the meeting of Charles v and the Pope (ll. 1014–16). Odonus, the son of a doctor of medicine (ll. 878–87), was born at Penne in the Abruzzi (ll. 485–7), and educated for his father's profession. He had four married sisters, and a brother, Caesar, apparently two years younger than himself. Caesar is conceivably the Caesare Odoni mentioned in Tiraboschi 7, p. 895; and may be conjectured to be the Caesar Odonus 'philosophus ac medicus' who, in 1561, published at Bologna *Theophrasti sparse de Plantis sententiae in continuatam seriem ad propria capita reuocatae nominaque secundum literarum ordinem disposita.* He was at that date practising as a physician in Bologna; where two years later he published *Aristotelis sparse de animalibus sententiae.* A 'libellus posthumus', *De Vrinarum Differentiis,* was printed in 1658 in H. Martinius' *Anatomia Vrinae.* Philaenus had been studying law for six years. At the date of the present letter both friends had abandoned their professions and taken up the study of theology in Strasbourg, where they were learning Greek and Hebrew—studies for which Bologna furnished no adequate facilities. From Cog. E. i. 311, and from Gryphius, we learn that they lived at Strasbourg with Bucer; and from this letter that they enjoyed the friendship of Capito. Their connexion with Sinapius suggests that they made their first contacts with the reforming movement in Ferrara. Odonus appears a child both of the Renaissance and the Reformation. The pupil of Bucer and Capito is an enthusiastic student of Dante, Boccaccio, Petrarch, Ariosto, and Machiavelli.

In the latter part of 1535 Odonus seems to have paid a visit to Lyons. There he made the acquaintance of Dolet, to whose lodging he was taken by Hortensius Landus—he had known Landus at Bologna (Cog. E. i. 313–14; cf. Gryphius' letter of 5 Feb. 1535).]

Salve Erasme, virorum omnium, quos hic Sol videt, omni virtutum, omni doctrinarum genere praestantissime, mihi vero oculis meis (Deus ipse scit me vera dicere), ac vita mea longe charior. Sed audi obsecro, ne te subtrahas, amabilissime Erasme. Neque enim nunc animus est, quanquam mihi supra quam dici queat suauissimos, tuarum laudum campos ingredi, hoc est maria concha, coelos claudere pugillo. Verum hic aliquot modo scintillulas videbis ex illa magna amoris in te nostri flamma promicantes, qua nos iam septem et eo amplius annos miris flagrare modis coepimus. Ac ipse quidem satis noui et meam humilitatem et sublimitatem, Erasme, tuam qua iam es omnium iudicio supra omnem humanae sortis aleam euectus. Nec me fugit quantae audaciae atque adeo criminis sit, doctorem tantum, ita perpetuo reipublicae Christianae commodis incumbentem, a seriis vllo pacto studiis vel ad breue tempus auocare. Sed quid faciam, mi Erasme humanissime, si igneam amoris vim iam dudum erumpere gestientem diutius cohibere non potui? In sinum itaque

8–9. septem . . . annos] In his letter to Bucer Odonus attributes his interest in Erasmus to his schoolmaster; to the same effect Cog. E. i. 310, where the master's name is given as Uranius.

tuum effundam necesse est animum hunc meum, in quo tu iam pridem cum mea magna voluptate magnoque desiderio late regnas. Verum ipse poteris meum hoc non nihil reddere crimen leuius, si horam his legendis aut audiendis minime seriam captabis; nam ego quam praefiniam non habeo: nullam enim, neque pomeridianam neque cibi aut somni capiendi vacare tibi reor a lectione sacra, meditatione, aliisque studiis maioribus.

Ego nunquam experimento quid esset, quidue posset amor hominis in hominem satis antea didiceram: verum flammeas eius vires protinus cuncta rapientis, subeuntisque penitissima, tum primum in ipsis coepi sentire praecordiis et venis, quum te nobilissimumque nomen tuum in sacris vidi voluminibus inscriptum. Nam etsi multo ante mihi in aliis praeclaris ingenii tui monumentis satis cognitus maximeque charus esses et admirandus (praeter prima enim pueritiae in Latinis tantum literis rudimenta, si quid Graece, si quid Latine scimus, tibi prorsus vni debemus), tamen simul atque sancta etiam argumenta tuum habentia titulum in meas manus deuenere, ea repente ac postea subinde amoris facta est accessio, vt vere in me tritum illud Ciceronis conueniret qui tum demum amare, antea mihi vix viderer dilexisse. Tanto protinus ardore legi, tam indefesso dulcique studio euolui, primum familiaria colloquia, mox Christiani militis Enchiridium, cum primo iunctum psalmo, deinde Apostolorum ac Euangelistarum Paraphrases, praeterea Theologiae Methodum, hinc luculentissimas noui Testamenti Annotationes, caeteraque id genus non minus facunda quam pia, nec minus pulchra quam sacra religionis nostrae decora, quae felicissimum istud ac diuinitus illustratum ingenium nobis quotidie cudere non cessat. Cuius quidem rei vel Philaenum hic meum testem habeo, moribus iuuenem spectatissimis ac fide, si quis vnquam, optima, nedum ipsum Deum *καρδιογνώστην*, qui vere scit me nihil fingere. Atque illa, vti dicebam, omnia tanto mihi studio quaesiui ac paraui vt omnis impatiens morae aliquot libros nondum compactos legerim, caeteris rebus omnibus, quantum poteram, relictis, diurnamque noctibus sarciens intermissionem: tam aegre ab illorum lectione abstrahebar: libenter enim, si licuisset, *ἀπνευστὶ* atque *ἀμυστὶ* perlegissem omnia.

Nec ea sane tanta mihi de nihilo voluptas. Illic etenim primum Christum Dominum Deumque meum scire coepi; inde primum religionem hausi Christianam, antea ferme *ἄχριστος καὶ ἄθεος* (si superstitio pietas non est). Inde immortalia Iesu Domini assertorisque mei sensi beneficia. Inde quid ego tum illi, tum proximis deberem didici. Hinc factum est vt non nulli me vocare coeperint *Ἐρασμιανὸν* (quum *Χριστιανὸν* potius debuissent), quod nusquam tuis me libris incomitatum viderent aut prodeuntem, aut prandentem, aut coenantem, aut denique dormientem ac surgentem. Atque vtinam tam honorificum nomen vere in me competat, quod quidem nobilissimi etiam senatores, ac primarii summorum Caesarum a consiliis, iidemque linguarum ac liberalium disciplinarum peritissimi, optabile sibi in primis atque gloriosum censuerunt; hoc est, vtinam eo pectore Christi summam in me beneficentiam redamem, vtinam proximorum tam sim officiis expositus, vtinam tam bene ipsis ego factis religionem tester Christianam, quam bene tu copioseque et me et lectores tuos

ad ista omnia instruxisti. Nam inimitabilem summae doctrinae vim ac eloquentiae absit tam demens tamque Icarus sim vt optare, nedum sperare, vnquam ausim.

Sed vt ad meum redeam amorem: quaecunque mihi quidem de maxima amorum potentia vel apud scriptores lecta sunt vel a sodalibus pro comperto narrantibus audita, qui non splendidis fucatisque verbis, sed re ac vultu ipso rei magnitudinem ostendebant, ea mihi deinde omnia in te, mi Erasme, tametsi nondum viso, contigerunt. Ad tuum siquidem nomen exauditum cor ipsum salit protinus, vultus afficitur varie. Siquid de te dictum iniquius ferit aures, id ego longe fero grauius quam si mihi colaphus aut alapa impingeretur. Nec omnino possum aliquando quin aut verbis aut scriptis arguam vel manifestum odium inuidiamque vel impudens mendacium vel apertam blasphemiam atque impietatem Zoili, sycophantae, nebulonis. Nam huiusmodi animantes pariunt nobis litem. At rursus quum te audio in corona doctorum vel citari honorifice, vel tuos labores pro dignitate magnifieri, quam in sinu gestio! quam exulto! quam triumpho! non paulo plus profecto quam filii sibi soleant in parentum victoriis, gloria ac maiestate gratulari. Quid vero dicam de amantum somniis, quum illa noctes ferme omnes ac perpetuas te mihi faciant praesentem, colloquentem et complectentem? Nam interdiu non alia recursat cogitatio aut iucundior aut frequentior; non sermo alius aut lectio suauior. Atque hi quidem affectus tanto sunt in nobis vehementiores quanto aethereus ille amor meus vulgarem istam insanamque poeticorum turbam Cupidinum ingenio ac viribus antecellit. Cupido enim ille coelestis, coelestiumque rerum mentibus amorem inserens, ille, inquam, fecit vt tuas potissimum dotes amarem, tua potissimum, quibus vndique a Christo ornatus es, munera suspicerem: quae quidem haud humilia, nec fluxa caducaue sunt, haud vllis fortunae casibus obnoxia, haud vllis temporum iniuriis exposita, sed magna esse video, sed coelestia, sed aeterna.

Quaenam ista? dicet aliquis. Summam videlicet in diuinis humanisque studiis doctrinam, cum summa eloquentia et probitate coniunctam, eamque tot libris aeditis non solum orbi spectatissimam verum etiam linguis ac disciplinis Ecclesiaeque vtilissimam. Summam deinde et indefatigabilem in tantis operibus Christianae mentis alacritatem, non sibi honores, non census ambientis, imo nec affectae valetudini parcentis, sed perpetuo solius Christi gloriam hominumque salutem et commoda spectantis. Ad haec inuictissimam officiosi animi tolerantiam atque constantiam aduersus etiam ingratissimos, qui veluti Sathanae satellites toti sunt in stimulis colaphisque. Tum admirandam planeque apostolicam in violentis hodie pseudapostolorum cultibus expugnandis, et vera pietate promouenda sedulitatem atque lenitatem. Eximiam postremo ac raram, multisque iam temporibus inauditam, et vix [pene] credibilem in tam excelsis dotibus modestiam, qua quidem velut illustri virtutum tuarum colophone fit vt, quum huius eruditos seculi (quo decem ab hinc seculis non aliud fuit eruditius) omneis omnium bonarum artium tractatione superaris (id quod ipsimet etiam scripto pronunciant), ita tamen caeteris quamuis longe inferioribus tu te ipse aeques ac submittas,

88. collequentem *MS.*: *correximus*.

vt hac modestiae sanctissima virtute, sicut etiam aliis, longo omnes post te relinquas interuallo.

Haec nimirum, haec in causa sunt, mi Desideri optatissime, vt ipse dies noctesque te amem, te cogitem, te desiderem, te somniem. Haec sunt quae te mihi supra quicquid in orbe charum ac iucundum habeo, charissimum iucundissimumque reddiderunt. Haec sunt quae te mihi supra mortales omnes admirabilem fecerunt. Ob haec ipse non grau[ar]er, imo libens sustineam, pro salute tua capitis periculum adire, impius etiam mea quidem sententia futurus, nisi vltro capite meo tui discrimen capitis amouerem. Post tuam nanque *ἀποθέωσιν* quando alterum habebit Christiana religio ERASMVM ? Quando parem Ecclesia doctorem ac propugnatorem ? Quando parem tum linguae ac bonae literae, tum theologia instauratorem patronumque ? Neque enim nisi decimo post seculo talis Erasmus nascitur. Haec ego quum, mi Erasme, videam, non est mirum si aueam tantum naturae miraculum spectare, non mirum si tanto flagrem tui conspiciendi desiderio, si tua etiam pusilla propius cupiam cognoscere, si velim tuam manum, bibliothecam, calamumque sacrum osculari. Legimus Chrysostomum eo fuisse animo in Paulum vt vehementer optarit vel minima etiam eius Apostoli tum facta, tum dicta literis mandata. Id sane votum non opinor perinde mirandum in Chrysostomo: quum is ex Pauli potissimum epistolis aureum sibi illud pectus aureamque linguam compararit: quum etiam electi illius ducis armamentario sacroque penu instructus, et suam celeberrimam octoginta millium (vt ipsemet praedicat) auditorum Ecclesiam aluerit, muniuerit auxeritque, et contra haereticorum hostiumque machinas inuictus in sua perstiterit atque adhuc perstet dignitate. At cur nobis non optandum sit, vt sanctissimi labores tui tuaque scripta piissima, in quibus nunc pure loqui Latinis coepit et Paulus et Christus omnibus, per vniuersum orbem Christianis legantur, aduertantur et ediscantur! Vnde facile est cuiuis auream illam imbibere philosophiam, coelestem vitam viuere, loquique coelestia. Quin etiam tunc Paulus in Chrysostomi ore pugnans vnam tantummodo tutatus est Ecclesiam, magnam quidem illam illustremque (fateor), sed tamen vnam. Idem nanque dux eodem ferme tempore per diuersos quasi praetores diuersas orbis prouincias obtinebat, ex munitissima felicissimaque arce Bethlemitica tanquam inexhausto promptuario per Hieronymum sat annonae variis locis suppetebat, Aphricam per Augustinum continebat in fide, Gallias regebat per Hilarium, Italiam per Ambrosium, item alias atque alias gentes per alios strenuissimos fidissimosque legatos administrabat, tutasque ab hostibus suo Christo regi asseruabat fideles dictoque audientes. At vero e tuis vnius scriptis, quam late orbis patet Christianus, in sancta doctrina alitur Ecclesia, et a coniuratis pseudoprophetarum plusquam haereticorum phalangibus tuta atque intrepida consistit. In te vno non horum modo quos nominaui bellatorum auxilia ac stratagemata habentur, verum etiam Paulus ipse quodam modo, caeterique apostoli ac euangelistae, iam pene extincti reuixerunt. Tua vnius opera, studio, labore, vigilantia, tuis demum auspiciis pro dignitate restitutum legitur quicquid Spiritus in his locutus est vniuersis. Tu siquidem periculosissimis rei pub. temporibus, quum Dei ciuitas multiplici ac deplorata

pene tyrannide premeretur, pluresque ac sibi mutuo infensissimae factiones, coniunctis tamen copiis insidiisque, in vrbis conspirassent exitium, tu, inquam, vt fortissimus patriaeque amantissimus, a Deo optimo maximo electus es, qui omnium machinas impiorum hominum dirueres, sanctamque plebem libertati redditam in pristinam veramque pietatem vindicares. Neque enim minus fido neque minus perito ac inuicto bellatore opus erat, ad tam inueteratos sacrae militiae tollendos errores, ad tam immanes bestias tyrannosque expugnandos, ad res tam misere perditas restituendas.

Tu igitur, Deo iubente, ac sanctissimas lucubrationes tuas fortunante, legis nostrae populos profundo indormientes iudaismo ad purum reuocasti Christianismum. Tu contagiosos ac furiosos Pharisaeorum et spermologorum coetus miro syncretismo, partim vi, partim dolis, Dei vineam vastantes veluti fucos aprosque, ex ecclesiae hortis piorumque animis deturbasti: purgatumque hodie ab horum fermento studiosum Christi gregem suo Domino docendum alendumque conseruas. Tu, vt alios omittam diuini tui partus ingenii, vt taceam de tam copiosis in tot psalmos enarrationibus, deque Christianissimis praeceptis atque consiliis et Christiano Principi datis, et Theologo, et Concordiae, et Matrimonio, et Viduae, et Cathecumeno, et reliquis item omnibus aut ⟨pro⟩ Christo militantibus, aut bellum iam cum spe coronae finientibus: vt veteres praetereeam Ecclesiae doctores, tua industria vel a senio squaloreque vindicatos, vel in publicam lucem ab ipso interitu reductos, tum alios doctissimis pulchre scholiis illustratos, alios item Graecos feliciore stilo in Latinam versos linguam: vt nihil de tot dicam voluminibus, quibus et fortiter et fideliter ab impiis rabidisque accusatoribus Christianae doctrinae veritatem asseris ac defendis: vt quatuor non commemorem tui Concionatoris libros iam iam in illustres bibliothecas cum incredibili doctorum omnium desiderio venturos, plane videlicet *Ἐρασμίους*, vt qui viderunt praedicant, hoc est excelsos atque diuinos: vt alia denique sacra non attingam argumenta vel aedenda vel aedita, tuo more, nimirum sancte, copiose ac feliciter tractata: nam de prophanis operibus (Deum vero immortalem, quae studiosorum auxilia, quam egregios celebresque libros, quas Graecae Latinaeque linguae delitias ac diuitias vno verbo constrinxi!) nihil loquor: quanquam minime prophana dici debent, quae ex tuo calamo prodierunt: tu enim communem modo literarum iuuentutisque vtilitatem semper spectans, docte pureque conscripsisti omnia, Erasmumque autorem suum, hoc est pium vereque Christianum pectus, passim aperte testantia (id quod plerique nunc ethnicis longe magis ethnici, imo ab omni religione abhorrentes, non minus inepte quam scelerate vitant): quin tua vel somnians iocansue Stultitia longe sapientior habetur quam multorum suo iudicio maxime sophorum seriae vigiliae: vt de his igitur atque aliis non loquar, quibus tu tamen omnium prouinciarum scholas ac bibliothecas exornasti, locupletasti, adiuuisti, tu idem ipse alterum religionis nostrae instrumentum, hoc est, nostrae huius vitae delitium solatiique campum, antea neglectum, incultum, horridum, spinis vepribusque euulsis purissimum ac nitidissimum reddidisti, clausoque diu prius, ac doctis etiam inaccesso, tam faciles vbique aditus aperiens complanasti, tam solerti ac in-

defessa tot annorum cura locos omnes excutiens pensitansque excoluisti, vt iam omnibus et libeat et liceat in his amenissimis viridariis viuere, suauissimaque flosculorum aura fructibusque recreari.

Atque ita quum magnum vbique apud literatos Christi silentium esset, tu libris tandem tuis ac laboribus nunquam satis pro merito laudatis, bonas postliminio literas ad Christi gloriam reduxisti. Quae quidem quum et alias tibi plurimum debeant, tuis quippe armis et acriter et feliciter contra barbaros protectae adiutaeque, nunc quod ab impia paganorum tyrannide ad gloriosam Dei optimi maximi reuersae ciuitatem suo sint iterum Christo redditae, id ipsum vni praecipue tibi multo magis ac libentius debent et, vt gratae sunt, debebunt semper. Neque iam periti tantum ac in magnis studiis versati tuis parentes monitis sese Christo adglomerant, verum etiam variarum nationum et linguarum idiotae, viri pariter ac mulieres, tuis eiusmodi exciti classicis vbique gentium sonantibus, certatim antiquo regi nomina dant Christo, certatim Ecclesiae suique instaurationem meditantur, certatim cordibus ac linguis suo venienti ac visitanti Iesu canunt הוֹשִׁיעָה נָּא. Salue igitur, sanctissime Dei nostri confessor, doctor et apostole: aut siquid his etiam nominibus sublimius est et augustius. Neque enim dubium est quin Deus ille, qui nascenti primum ecclesiae Paulum donauit ex vtero materno segregatum, deinceps vero Origenem, Hieronymum, Chrysostomum, Augustinum, caeterasque ecclesiae columnas, nunc idem postremis his temporibus collapsam dudum religionem miseratus, te tot linguis doctrinisque instructum, tanta insignem pietate ac prudentia, tanto Dei zelo feruentem, tot aliis Sancti Spiritus donis ornatum mundo dederit, literarum, theologiae Christianismique reductorem.

Vere igitur noster, salue, ter maxime Erasme:
Salue hominum diuumque decus, summique parentis
Consilio in terras missus, qui corda animosque
Natorum inter se pariter patrumque vocatos
Ad Christum vnanimes deducas: puraque surgat
Relligio: et tandem redeat gens aurea mundo.
Vtque datis iuuenum studiis recto ordine magna
Adiumenta feras: claris dum foetibus almi
Musea ingenii illustras, longeque fugatam
Barbariem ad coruos adigis. Dum pene prophanas
Ante deas Phoebi, superis plaudentibus, omnes
Plus dulceis solito reuocas ad sacra, docesque
Regna per Europae resonare amplissima Christum;
Dumque situ a turpi recipis tu maximus autor
Autores magnorum operum, primoque nitori
Reddis, perque vias lectorem ducis apertas;
Quo duce non alius quisquam felicior vnquam
Aut fuit, aut fuerit, quantumuis secula currant,
In Latium melius scriptores ducere Graios.
Tam facile hi mores sub te formamque habitumque

---

250. pariter] The original version had, unmetrically, *mutuo*. The same metrical error had to be corrected in l. 365; see Cog. E. i. 308.

257. deas] The Muses.

Ingeniumque nouum afflant; vt vestigia nulla
Nulla peregrinae referant incommoda coeli terrae,
Sed propriam hos iures Romam genuisse parentem.
Nec vanum, alta quod seruatum mente manebat
Nunc misit Pater omnipotens. En aspice iam nunc
Quam multi posita vitiorum labe benignum
Ad Christum celeres properent. En aspice surgat
Quantus vbique chorus doctorum, copia quanta
Linguarum, quantum studeant iuuenesque senesque
Romanas Graiasque simul pulchro ore sorores
Ad sacram Solymam sacrasque adiungere leges.
Quin etiam pueris, ex te dum condita versant,
Et dulceis tenero degustant ore libellos,
Incipit excelsum recti, pietatis, honesti,
Musarumque decus puras incendere mentes.
Nunc etiam in cunis pendent ex vbere laeti;
Et venient post nos alii felicibus annis,
Quos tua lecta trahet pietas ad regia Christi
Vexilla, et Diuo qui te cognomine dicent.
Felices animae, O felicia currite secla.
Interea docti proceres tua castra secuti
Relligionis opes augent: caesisque fugatisque
Hostibus exultant: meritos tibi laudis honores
Ingeminant: gratique suum patremque ducemque
Vocibus ad superos letis comitantur euntem.
Nec modo, vt affines, afflatum coelitus altum
Hi numen sensere tuum: verum omnibus oris
Qui summi rerum domini moderantur habenas
Suspiciunt. Tibi certatim Comitesque Ducesque
Promeritam reddunt laudem, primique monarchae
Laetis aspirant animis. Tibi sceptra, coronam,
Imperiumque tenent Reges, et Regibus ipsis
Maiestate pares, at sacro munere celsi
Pontifices melius. Tibi regia munera cuncti
Accumulant, gratique pium testantur amorem,
Teque suo columen populorum numine seruant.
Ast contra, Herculeis vt fata Heroïbus indunt,
Te Stygiae horrescunt pestes, te saeua luporum
Centum armata modis, maculis interlita centum,
Agmina diffugiunt, latebrisque abduntur opacis,
Herculeum in specubus robur stridentia clausis,
Et frustra rabidas rumpentia murmure fauces,
Nec calami sufferre valent vim et vulnera magni:
Spicula sed crassi ventres penetrantia ad imum
Et certa vibrata manu doluere retecti,
Sacrilegisque iacent cum cultibus; vndique notas
Dum victrix abigit fraudes, priscoque vigore

312. Sacrilegisque &c.] In the first version Odonus had written 'Confossique iacent insigni strage per agros'; in Cog. E. i. 308 he suggests altering *per agros* to *per vrbes*. At some later date he seems to have cancelled his original line, substituting the present text.

Consurgit late Pietas rediuiua per orbem.
Praeterea, quod mens excelsa et regia prorsus
Praestat, saeuorum non te furor impius vnquam
Impietasue furens latronum exterruit, ista
Vt bene facta malis mutares victus; at idem
Perpetuo perstas animo, pergisque malorum
Inuidiam superare bonis. Odia aspera amoris
Obruis igne pius. Tum patria iura fidemque
Consiliis scriptisque sacris, prece feruidus vsque,
Tutaris; sanctisque lupos ab ouilibus arces.
Hinc tutae ad Christi conuersae pascua tandem
Laeta sui pastoris oues stant vbere leto,
Et vocem auscultant hilares tuo in ore loquentis.
Iamque omnes currunt gentes, tua scriptaque lustrant,
Omnes te linguae, ⟨te⟩ vna omnis sexus et aetas,
Discitque euoluitque medullisque imbibit imis.
Ac tibi non pro se quernam modo quisque, sed omnes
En illam grati celebrem simul ore canentes
Gramineam tendunt populi deferre coronam;
Iamque auro gemmisque nouis tibi dulcia colla
Circundant: auro decorant tibi leta triumphum,
Purpureosque cohors flores, et candida plenis
Lilia diffundunt calathis, violasque rosasque,
Narcissum et casiam, et fert quicquid Tmolus odorum,
Et cum thuricremis Panchaia terra Sabaeis.
Tum laetas tollunt voces, tum carmina dicunt,
Teque patrem patriae iterumque iterumque salutant.
Maxime, tu nobis, tu scribens restituis rem.
Parua loquor. Celsis adsunt e sedibus ingens
Angelici demissa chori manus, inque superna
Luce refulgentes Genii: simul aethera dulci
Demulcent late cantu insuetisque camoenis,
Atque tibi en radiis claram solaribus alte
Apponunt humeris trabeam. Tum tempora circum
Lucida condecorant stellis mira arte coruscis.
Intenti spectant omnes, votisque replentur.
Ast illi te sublimem facto agmine ad astra
Attollunt alacres. Salue, fortissime Christi
Bellator, victorque potens. Salue, inclyte Doctor,
Confessorque Dei, magnum decus addite terris.
Sis felix, Dominique velis data castra fouere
Longius, et terras praesenti sydere laetas.
Sed mihi quando dabunt superi tua pectora vt ipse
Pectoribus stringam propriis, atque ora manusque
Ore premam manibusque meis, oculosque serenos
Aspiciam ? Quando dabitur, quando, optime Erasme,
Vt te complectar totum, piaque oscula figam,
Et dulceis capiam mellito ex ore loquelas ?
Non me laetitia vincet nec sedulus ille
Qui palmae indutum foliis frondente sub vmbra
Antiquum vidit senior, quum claustra recludens

Amplexusque datosque sonos Paulumque recepit;
Hesperiis neque qui ad Dauidica regna relictis
Mirandum videre senem, Stridonis alumnum,
Cor quintum, totidem linguas, totidem ora mouentem;
Nec fuerit pater Athletes me laetior ille,
Bis denis quum post natum letissimus annis
Aspexit (dictu mirum, sed iusserat autor
Omnipotens) Nili imperio sceptrisque potitum.
Non ego cedam vlli. Tantum sed, rector Olympi,
Da quaeso, da mi genitor, mi maxime, Erasmum
Vt manibus teneam propius, piaque oscula figam.
Tum me, si tibi sic placitum, dimitte quieti,
Quando quidem est maius nil quod visatur Erasmo
In terris. Hunc ergo tuis, Rex optime Christe,
Hunc petimus serues; iterumque, iterumque precamur.
Criste, tui nostrique simul sis fautor Erasmi.
Criste, tuum nostrumque decus rege semper Erasmum.
Criste, Deus vitae, viuat tibi sanctus Erasmus.
Criste Deus, te ipsum aeternum da munus Erasmo.
Criste, tuum serua nostrumque in secula ERASMVM.

Summae mihi quidem, imo ambobus (nam et meo et Philaeni mei nomine iamdudum scribi haec ne dubita), summae, inquam, esset voluptati ista prosequi longius. Verum cum Deo colloquium miscere, tum aliquid tuarum laudum canere, altioris esse spiritus existimo, eiusque qui aduentanti Deo pulsantique non se organum praebeat refractarium. Sed quam nobis inter legendum, quaeso te, Erasme modestissime, coecutientiam obiicis? Cuiusnam *αἰπόλου* subinde occinis amori nostro hemistichium, vt cui *τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται*? Quasi vero primi nos aut soli de te ita sentiamus: aut quasi coecus is dicendus sit cui solis lumen vniuersa simul superare lumina videatur, idque esse dicat humanis et visibus et verbis maius. Imo

---

365. amplexusque datosque] *amplexus mutuosque*, the first version; see Cog. E. i. 308; cf. l. 250.

Paulumque] Paul the Eremite. For the meeting between Paul and St. Antony see Jerome, *Vita Pauli Eremitae* (pp. 81–2 in the Paris Jerome of 1546). Here, and in what follows about the 'Stridonis alumnus' we may suppose Odonus to have been writing with Erasmus' Jerome open in front of him.

367. Stridonis alumnum] St. Jerome, born at Stridon in Dalmatia. See Erasmus' *Vita Hieronymi*; where the pilgrims who visited the Holy Land are said to have been more eager to see St. Jerome than to see the sacred places (*Hier. Opp.* vol. i, ff. iij B.).

369. pater Athletes] Jacob; the appellation *Athletes* being drawn from Gen. 32. 24–8, Hosea 12. 3–4.

374. mi maxime] *charissime*, the first version (Cog. E. i. 308).

385–6. Philaeni . . . nomine] All Odonus' letters seem to be either in fact or by implication letters for himself and Philaenus; though in ll. 835–7 he says that he cannot answer for it that Philaenus will not write independently. The only letter of Philaenus which we have written in his own name is, in fact, the first of the three letters printed in Cog. E. i. 312—which is in the nature of a postscript to the letter of Odonus immediately preceding it. A letter of Erasmus, not extant (c. July 1535), was addressed 'Syncerissimis viris Ioan. Angelo Odono et Phileno' (Cog. E. i. 310). Gryphius' two letters are similarly addressed to both friends.

392. *τὰ μὴ . . . πέφανται*] Theocr. 6. 19.

ille quidem est coecissimus, qui id non videt quod nemo non videt. Talia enim de te, atque maiora, doctorum bonorumque omnium vndique audiuntur testimonia.

Verum agnoscimus etiam hic religionem tuam viuam: qui te nihil nisi hominem humilem et peccatorem confitens, bona tua omnia Christo, vnde venerunt, fers accepta. Ista nos agnoscimus, atque etiam laudamus. Sed interea nimium Deo nos ingrati fuerimus, nisi eximia Spiritus dona per te nobis hoc tempore collata amemus et praedicemus: eique gratias agamus, qui talem virum suae nunc donauerit ecclesiae. .Hoc siquidem pacto fit vt et ipse videns gratiam tibi datam minime vacuam fuisse, at indies vberiorem vbique fructum aedere, pergas in prophetico munere alacrius; et nos magna Dei beneficia agnoscentes, maiora etiam per te promereamur; id quod nobis Christus optimus maximus tuam prosperans viuidam atque industriam senectutem concedere dignetur. At si qui te nunc religiose minus tuaque scripta obseruant, ii se certo sciant ex eorum esse numero qui prophetarum sepulchra operosa mole extruentes iactabant se patrum suorum socios in prophetarum sanguine futuros non fuisse, si eorum temporibus vixissent.

Miseri prorsus quicunque sunt eiusmodi, ac vere ter et amplius infelices. Qui quidem, vt veteres olim Pharisaei Esaiam, Hieremiam, Zachariam caeterosque mortuos prophetas admirabantur, maximique faciebant, viuos vero prophetas et apostolos omni conuiciorum, calumniarum et iniuriarum genere affectos, omni suppliciorum malorumque vi vexatos eiiciebant, persequebantur ac trucidabant: ita noui nunc isti Hieronymum, Origenem, Chrysostomum, Cyprianum, Augustinum, Bernardum, aliosque defunctos, pios appellant, orthodoxos, sanctos, confessores, doctores, martyres, ecclesiae stellas, fulcra, decora, lumina, quid non? Horum si quis descenderet in terras, quam omnes, vt videri volunt, currerent, festinarent et aduolarent, vt cernere possent, vt audire, vt contingere, vt adorare, ac tantum non vt Deo parere ac sacra facere; nunc vero quum eosdem ferme viuos, et magno rursus Dei munere spirantes, loquentes et scribentes vident, nihil mouentur; imo vt veros agant pharisaeos, etiam calumniantur aliqui, et persequuntur, nedum fastidiunt negliguntque. Vae igitur ter et quater miseris istis ab illo certissimo fulmineoque Vae Dominico, si pergant patrum suorum mensuram adimplere. Dominus det suis ab horum exemplo quam longissime abesse; vt omnis aetas suos quaeque prophetas missosque agnoscens operarios resipiscat, atque ad clementissimum Dominum reuertatur, *τὸν τῶν οἰκτιρμῶν πατέρα*, vt significanter ait Apostolus, *καὶ θεὸν πάσης παρακλήσεως*.

Iam tempus est, suauissime Erasme, ne nostro diutius animo obsequentes 'in publica' plus aequo 'peccemus' 'commoda', sed te sanctissimis tuis orbique vtilissimis studiis reddamus. Quod vero te in iis assidue versantem hac epistola interpellare ausi simus; id fecit partim summus, vti dictum est, sibique conscius noster in te amor, partim tua summa in quemuis humanitas, charitasque in omnes gentes Christiana: in cuius latissimis campis non postremas

---

435–6. *τὸν τῶν . . . παρακλήσεως*] 2 Cor. 1. 3.

438. in publica . . . commoda] Cf. Hor. 2 *Ep.* 1. 3.

apud te habere Italos sat scimus. Tametsi aiunt nescio qui et Italos tibi teque vicissim Italis parum esse aequum. Quorum vtroque haud scimus an quicquam dici possit et impudentius et vanius. Et inepti simus profecto ista si pluribus nunc refellere velimus; quae quidem omnes, modo vllum habeant audiendi aut videndi sensum, et sine fronte dicta norunt et cum reipsa ipsisque sensibus pugnantia.

Sed tamen quorundam paganitas, dicam, an insania, an vtrumque potius, qui vanissimi rumoris ansam libenter vel praebent vel arripiunt, cogit vt non taceatur omnino. Meretur enim procax nimium petulantia furorque impius retundi. Alioqui neque nostra Italorum admodum neque tua quidquam referre arbitramur, quid leuissimi aliquot tenebriones obganniant: quum et nostra nos ab omni crimine vindicet conscientia, resque ipsa non obscure contra clamitans, tua vero excellens virtus atque humanitas altius atque illustriori extet solio quam vt huiusmodi canum latratibus concuti aut nebulonum fumis ac loliginum atramentis possit obscurari. Nam in illos quid attinet cogitare grauius, qui iam nunc execrati despectique misere satis vbique poenarum dant, dum ipsimet se deo atque optimis quibusque hominibus indies magis reddunt odiosos? Paucis itaque, ac leui (vt aiunt) brachio, manifeste quidem impudens, sed nimis quam contumeliosum, os obstruatur sycophantis: qui *ὥσπερ ἀεὶ κάνθαρος ἐν βορβόρῳ*, ita semper in mendaciis et calumniis gaudent volutari immergique. Quid vero mussant impurissimi? tibi scilicet Italos et te contra infensum esse Italis. At quo tandem id colligunt argumento? Conantur quidem illi misere vanum mentis somnium tueri, si modo vllam habent mentem. Prorsus tamen quod inueniant, nihil habent. At nos profecto id dicemus, quod verissimum esse scimus: imo quod verissimum esse patet omnibus, quodque libri, Erasme, tui loquuntur omnes: te nempe, vti veros decet Christianos, nedum theologos, pari omnes ac paterno amore Christianorum prouincias populosque complecti; idque vnum sanctis laboribus vigiliisque tuis semper agere vt vera studia veramque Christianis omnibus restituas pietatem; id quod palam demonstrant, vt modo diximus, tua scripta: in quibus rem communem omnium doctissime atque piissime ex aequo agis et adiuuas.

Quod vero Italiam vel peculiariter magni facias, praeter tot epistolarum ac librorum tuorum locupletissima testimonia, illud abunde satis indicii est, quod eam tam longo terrarum spatio seiunctus non semel tamen dignatus sis inuisere, variasque eius vrbes tua dierum aliquot ac mensium praesentia illustrare; in quibus optimarum artium studia aut excitasti aut excitata fouisti. Atque vtinam in Aprutio (vt nunc vocant) Pinnaque mea vel praeteriens tua modo vestigia reliquisses. Satis equidem illam hoc nomine et fortunatam arbitrarer et nobilitatam. At Italis quibusdam (religiosi aiunt *Ἀρεο-*

464. *ὅσπερ MS.*: *correximus.* 487–8. *Ἀρηοπαγίται MS.*: *correximus.*

444. nescio qui] Presumably Peter Cursius, whose *Defensio pro Italia ad Erasmum Roterodamum* was printed in the spring of this year; see Ep. 3007. 54n.

463. leui ... brachio] See *Adag.* 327.

482. non semel] Erasmus in fact visited Italy only once, July 1506–July 1509. For projected visits, see Ep. 3032.

485. Pinnaque] See l. 598n.

παγῖται) non nunquam aurem vellicat. Quasi vero id non amantissimi probissimique patris sit officium, officii filios admonere, aut quasi non eadem ferula Germaniae tuae, Galliae, ac Britanniae, quae tibi cum primis charae sunt, errores corrigas tollasque. Quod si is male velle dicendus est qui vitia pro virili nititur euellere, nemo profecto Corinthiis, Galathis, et Cretensibus hostis atrocior Paulo apostolo; nemo Hierosolymis, caeterisque Iudeae vrbibus infensior prophetis omnibus ac ipso Christo: a quibus illae palam sua crimina audierunt; arteque omni reuocatae sunt ad poenitentiam. At certe si critici illi mandragorae somnium, quod Petrarcha et Ariostus, poeta apud nostros vterque clarissimus, non Italis aliquot, sed Italiae ipsi tribuunt, aduertant, non voce tantum aut vellicatione, sed fuste potius, ac magno Christi flagello, opus fuisse iudicabunt.

Caeterum si tibi pro meritis agere visum esset inclementius, ansamue quaesisses eiusmodi, quantum dicendi campum habere potuisses satis ostendit Nicolaus Machiauellus, Florentinae reipublicae a secretis, rerumque politicarum callentissimus; qui nuper Clementis tempore libris, iisque Etrusca lingua, aeditis (dignis vero qui ob eximiam argumenti vtilitatem in omnium populorum linguas transfundantur), testatus est Italiam nostram cum alia permulta et maxima, tum ipsam quoque religionem penitus omnem exuisse; idque ob Romanae sedis sanctitatem. Quam etiam vrbem palam Petrarcha Italus et Babiloniam et Bacchi Venerisque mancipium et haereseωn templum et errorum scholam et viuorum tartarum, denique malorum scelerumque omnium quibus orbis hodie obruitur clamat officinam. Et hactenus ipsius Petrarchae verba retulimus. Piget vero ac pudet referre caetera his foediora multo: quae canonicus ille piissimus ob Christi sponse zelum ardentibus prolixe suspiriis nec vno in loco ingemiscit. Atque ista vates egregius canebat annum ab hinc supra ducentesimum. Quid vero dicturus, si praesens videret vna cum annis crescentibus creuisse nihilo segnius et vitia, quae ille tum in praecipiti aiebat constitisse, ideoque coelestem vltionem iam vt festinaret implorabat? Porro huius prophetae nostri vernaculum quidem sed politissimum carmen nostrorum nulli non est in ore. Nec minus testimonium id (proh dolor) verum esse patet quam celebre illud Paulini Epimenidis oraculum in Cretenses suos. Quamuis ipse Petrarcha longe maior Ethnico Epimenide. Siquidem vatis huius religiosi vereque Christiani etiamnum memoria honestissima ac pene sancta est in aliis quoque regionibus, non modo apud suam Italiam, in qua nunc floret, vt quam maxime. Atque ita quidem trium illustrium Italorum testimonia, sed quae sane multorum instar esse queant: vt interim de Dante atque Boccacio, Italis et ipsis, nihil recitemus: quorum alter theologico poemate, oppido

---

510. Petrarcha] Odonus is translating freely the opening lines of Sonnet 107, which he calls 'vernaculum quidem sed politissimum carmen'; but *Bacchi Venerisque mancipium* seems to be imported from Sonnet 106.

514. canonicus] Petrarch received successively from Clement VI canonries at Modena, Parma (1346), Padua (1349).

523. illud Paulini Epimenidis] Titus 1. 12. The verse quoted by St. Paul is attributed (the Attic dialect notwithstanding) to the sixth-century poet Epimenides by Clement of Alexandria (*Strom.* 1. 14. 59) and by St. Jerome; cf. Suidas and Hesychius s.v. *κρητίζειν*.

quam docto sublimique, passim in eandem Hierusalem ac Pharisaeos et principes, prophetico plane spiritu tubam intendit ac detonat; alter fabulis quidem, sed satyricis ac Lucianicis, idem templum cum diuis et mystagogis suis subinde carpit, incessit, arripit, non nunquam plenis tibiis inuehitur ac debacchatur. Horum autem omnium libros cultiore nostro scriptos idiomate, paucae sunt in Italia domus, ne dum μουσεῖα, quae non habeant; quum tamen in multis potentum ac nobilium palatiis, imo grauium etiam doctorum bibliothecis, non temere vllum reperias opusculum bibliorum. Iam facile scilicet ardens vicinae vrbis sanctitas ignem in Italia passim accendit euangelicum.

Sed vt ad te redeamus, sanctae lucubrationes tuae, nusquam non christianae memores lenitatis, saleque semper gratioso, vt iubet apostolus, condite, quid aliud, quaeso, habent quam vigilantis, docti, cordati, pii, mitisque pastoris admonitionem, eiusque cui nihil prius sit, nihil antiquius, nihil charius Domini gloria gregisque dominici pace ac salute ?—postremo eius qui maxime cupiat contendatque bonas literas, linguas et disciplinas, hactenus ambitioni plusquam paganicae seruientes, ad Christum reducere, Christianaeque religioni, antiquae nimirum reginae, suas aulicas vindicare ? Hic enim tibi perpetuus atque vnicus scopus est in tuis libris, vt facile patet omnibus. An vero Christi ecclesiaeque hostes postulabant vt vir in linguis ac disciplinis tantus, deinde tam pius atque Christianus, adhaec etiam sacerdos, denique summus multorum seculorum theologus, et nostrae tacitus aetatis vitia praeterires et praeter sanctorum exempla patrum, contraque conscientiae ac numinis vrgentis imperium, nihil moneres quod monuisse maxime laborantis ecclesiae prouinciaeque referebat ?—eius praesertim quae se literarum ac religionis arcem tenere quum iactaret, exemplo impio nec minus periculoso caeteris praeibat ?

Vae mihi nisi euangelizauero, clamabat Paulus. Sentiebat enim acceptum Euangelii praedicandi munus; et iampridem legerat interminatam sacerdoti mortem qui surdis tintinnabulis linguisque versaretur in ecclesia, quae sacratissimum est sanctuarium viuumque viuentis Dei templum. Simulque meminerat apostolus, quam graues seruo illi poenae deberentur qui Domini talentum occuluisset. Tibi autem quum tam splendida Dei Spiritus benignissimus esset munera largitus ad aedificationem Ecclesiae, an debebas decidentis ruinam spectare ociosus ? ac non potius omni, vt strenue fecisti, pede contra niti ? ac aedificii praesides, vel vt verius dicam destructores, cum cessantibus operariis, literatis nimirum male feriatis, arguere, obsecrare, increpare, omnesque quantum posses ad mentem sobriam reducere, officiique admonere ? Et tamen hanc ipsam admonitionem mira tu semper, candidissime Erasme, ac non nunquam immodica, vt non nullis videtur, moderatione tractas, paternoque plus quam dici queat animo; quum mores nostri plus quam Hieronymi Bernardique libertatem, plus quam Eliae Mosisque ignes et gladios immittentium postulent seueritatem.

568. dextructores *MS.*: *correximus.*

---

560. clamabat Paulus] 1 Cor. 9. 16.
570. male feriatis] See Epp. 2211. 66, 2721. 7; Addenda, vol. x, p. xxiii.

Desinant ergo Achitopheles Semeique impiissimi placidissimum Dauidem virum appellare sanguinarium; quo in diuinis praeliis conficiendis et canendis non alius vnquam diuino cordi amabilior. Desinant odiosi tuam in Dominico grege pascendo ac seruando curam odisse piam fidelemque. Desinant foedissimi tuam in emendandis studiis vitiisque candidam accusare diligentiam; suaque potius scelera agnoscentes summam tuam admirentur temperantiam, qui nostrae mysteria paganitatis ac nequitiae, mundo iam satis cognita, tantum abest vt traduxeris vt multos Italiae proceres libris nominatim dicatis (qui tui styli genius est) immortalitati consecraris. Quid ergo habent reliqui in quo nobis populi praestent, partesque ferant potiores apud te? Nobis quidem quod videatur nihil. Imo vincentur potius, quum toties ipse pleno ore Italorum literas, ingenia, disciplinas, gymnasia, coelum denique ipsum, longe supra meritum non minus amanter candideque quam eleganter praedices et commendes.

Iam vero quantum vicissim Itali, quibus bonae literae pietasque cordi est, te diligant et obseruent et colant quid attinet commemorare, quum id aeque ferme ac illud sit notissimum, nec vllis egeat argumentis? Nam vt a minimis, hoc est me ipso, incipiam, an non ego Italus sum, in regione videlicet Italiae quarta natus? An non Bononiensis meus hic Philaenus Italus est? Nonne propinqui sodalesque nostri Itali sunt, qui te omnes, vt quem maxime, diligimus et veneramur? Nonne Itali sunt sacri concionatores nostri? Quorum nos celeberrimos quosque audiuimus Bononiae, in magna vrbis frequentia, cum honorificentissimis te semper titulis citantes, quoties occurrebat (occurrebat autem per Quadragesimam quotidie). Nec dubitamus quin hunc morem in aliis etiam claris Italiae vrbibus quo vocantur obtineant. Nonne etiam Italus est doctissimus simul et piissimus vir Aemilius Brixianus? At hic Italicis auribus tuum celebre illud dedit Christiani militis Enchiridium? Nonne Itali erant sacerdotes illi ac monachi, viri ac mulieres, pueri ac senes, caeterique a quibus opus illud assidue legi, a seque vt imprimendum curaret, flagitari, ipse tibi, sicut meminimus, scripsit Aemilius? An non Itali nunc sunt qui illud idem opus iam aeditum summo sibi emunt studio

578. Achitopheles Semeique] As far as the words *virum . . . sanguinarium* are concerned, Ahitophel is not in question, see 2 Sam. 16. 7.

591. coelum] In Ep. 632. 1–3 (which Odonus cannot have seen) Erasmus praises the climate of Padua, but refuses praise to that of Bologna, Florence, and Rome. In Ep. 1224. 8–10 he says that the climate of Louvain is as good as that of Italy. In Ep. 3043 he tells Damian that Italy is warm compared with Lapland. In general, his references to the climate of Italy, and the learning and character of the Italians, are disparaging and do not bear out what Odonus says; see Epp. 457. 58–9, 540. 28–34.

598. regione . . . quarta] Penne in the Abruzzi, Odonus' native town (see l. 485), the ancient Pinna, capital city of the Vestini, lay in the fourth of the eleven 'regions' into which Augustus divided Italy.

599. Bononiensis] Gryphius mistakenly addresses both Odonus and Philaenus as *Bononienses*; no doubt, owing to the connexion of both with the university of Bologna.

607. Aemilius] See Ep. 2154 introd. B.E^{r2} gives 1531 as the date of the first edition of Aemilius' translation of the *Enchiridion*. Odonus mentions Aemilius' translation in his letter to Bucer; it is the more remarkable that, in Cog. E. i. 310, 311, 312, both he and Philaenus should confuse Aemilius and Vincentius Magius.

ac diligenter euoluunt releguntque; maximoque redimerent reliquos tuos eiusmodi libros eadem versos elegantia? Ad quod non dubitamus, quin aliquot docti piique se accingant: nam Aemilium, qui id commodissime potuisset, fata nobis (vt audimus) inuiderunt. Ipse quidem, tametsi parum aut nihil in latina maternaque lingua valeo, tuae tamen *Μεμψιγάμου* colloquium, et Lauretanae Virginis Liturgiam, sororibus neptibusque meis verti misique. At vix credas quantus primo vicinarum concursus ad germanae praelegentis *ἀκρόασιν*. Mox libellus peruenit ad viros. Breui totum oppidum peruasit, a pueris parentum iussu magno studio transcriptus. Id nobis retulerunt *αὐτόπται*. Idem, sed longe felicius, praestitit in aliis aliquot Philaenus: quae passim Bononiae familiarium manibus teruntur. Iam nostris in scholis praelegi felicissimos illos tuos Copiae commentarios solenne propemodum est. Praeceptores certe bonae spei adolescentibus tum illos, tum tua etiam Prouerbia, Colloquia, Apophthegmata, Parabolas, Epistolarum regulas ac caetera eiusmodi maxime semper commendant.

Vbi nunc obstreperi scarabei qui negant ab Italis legi aut diligi aut magni fieri Erasmum? Dabimus adhuc indicia certiora et illustria magis. Sadoletus, Bembus, Egnatius, Caelius, Manardus, Alciatus, clarissima Italiae nostrae decora, quam et reuerenter et amanter de pia eruditione tua, deque erudita pietate, tum sentiunt tum scribunt! Atque hos quidem recensuimus, non quod nulli praeterea aeque docti probique tibi sint ex Italis amici (quorum de numero est illustrissimus Comes, idemque humani ac diuini iuris consultissimus, Baptista Fliscus, cuius alioqui spectatam satis nos familiariter quoque nouimus eloquentiam ac pietatem summam; tum alter etiam Ianuensis Ludouicus Spinula, et ipse praeclaris fortunae animique dotibus excellens, qui te amat si quis alius effusissime), sed quod hi praecipue probitate ac doctrina apud nostros celebres sint magis; vt interim de Nicolao Leoniceno, Aldo Manutio, Ambrosio Leone, Vicentio Magio, Paulo Bombasio, caeterisque sileatur tam viuis quam defunctis, deque iis qui nobis per aetatem nondum cogniti satis aut lecti sunt, quos tamen plurimos esse confidimus tui nominis amantissimos, et Mediolani et Neapoli, et Venetiis et Romae, et in tota demum quam longe lateque patet Italia. Nam duorum pontificum, Decimi nempe Septimique, testatissimam in te charitatem (Tertium enim hunc Paulum, vt scimus esse literarum pietatis pacisque cum primis studiosum, ita dubium non est quin tibi maxime bene cupiat, qui hisce prouehendis ac stabiliendis totum

618–19. *Μεμψιγάμου* . . . Liturgiam] Nothing is known of these two versions. The *Μεμψίγαμος*, first published in 1523, was translated into German in 1524, into Spanish in 1528; and English, French, and Dutch versions appeared during the sixteenth century. The *Colloquia* was printed in Florence at the Juntine Press in 1531; and at Venice by V. di Ravani in 1536. A translation by Pietro Lauro appeared in 1545 (Venice, V. Vaugris). For the *Liturgia* see Ep. 1391 introd. An edition was printed at Venice in 1526.

625. Copiae] In his letter to Bucer, Odonus mentions similarly the vogue in the Italian schools of Erasmus' educational works.

638. Fliscus] Not known to us.

640. Spinula] See Ep. 3008 introd.

644. Leone] See Ep. 854 introd.

Magio] See Ep. 2154. 10n.

649. Decimi nempe Septimique] Leo x and Clement VII.

vitae tempus impenderis: imo iam cognouimus a multis certae fidei doctrinaeque viris Roma venientibus, eum tibi et purpuram suae proximam, censumque dignitati parem, semel atque iterum obtulisse): horum igitur Pontificum Italorum eximiam in te beneuolentiam, et maximorum Cardinalium propensissimum fauorem quid attinet referre, quum et ipsa omnibus sint sole clariora?

Iam dudum videmus in eorum prouerbium incidisse nos, qui τὸν λύχνον ἅπτονται ἐν μεσημβρίᾳ. Sed ita non nullorum improbitas postulabat. Caeterum quis ausit hoc honestissimo doctissimorum hominum atque amplissimorum testimonio amplius aliud petere aut locupletius aut honorificentius? Nemo profecto nisi insignite impudens et scelestus! At secus, aiunt, aliis videtur. Quotnam quiue sunt isti alii? Italus ille et ille aliter censet de Erasmo. Cicuta et aconitum in horto pullularunt: venenatae sunt igitur herbae ac arbores vniuersae. Adest Catilina et Cetegus in senatu: nulli ergo senatores, neque M. Cato, neque C. Caesar, neque M. Cicero consul neque reliqui bene sentiunt de republica? Iudas Christum prodidit; itane alii Christum ex animo non diligunt Apostoli? At certe duo isti τρισκατάρατοι suo se iudicio, veluti sorices, prodiderunt ac perdiderunt. Alterius enim aconitum radicitus euulsum exaruit, foedissimeque computruit. Alterius cicuta an viuat nescimus; illam certe in Italicis hortis nec vidimus nec audiuimus. Et Catilina quidem rerum pub. ac principum conturbator et proditor, miserique famuli factus famulicida miserior, tota deinde profugus Italia, mendicus tandem ac blasphemans interiit. Vtinam vel nunc in patria diues bene dicat. Alter vero, qui se Italum iactat (an vere, Deus scit), quo nunc delitescat angulo, misericors, imo miserrimus, studiosae iuuentutis consultor, quibusue seruetur, nisi resipiscat, furiis ignoramus. Bonorum certe doctorumque risum atque odium, sat scimus, vbicunque apparuerit, plus quam volet, auferet. Atque hi demum sunt nothi illi, nam plane quosdam ἀλλοφύλους esse nouimus. Hi sunt pagani Cyclopes, qui partim eloquentissimam sanctitatem tuam, partim sanctissimam eloquentiam, exosam inuisamque habent. Quibus merito accidit vt virtutibus gloriaque tua rumpantur et contabescant. Hi sunt qui, quum nihil sint nisi conuicium et mendacium, impietas et inscitia, denique ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, imo religionis ac literarum Christianaeque pacis pestes, audent se tamen candidos, doctos, piosque appellare atque etiam, si superis placet, Christianos, ac studiorum fideique defensores.

O coelum, O terra, quid non audet impudentia? Fatebimur hic tibi vtriusque affectum verissime. Si te Erasme isti atque eiusmodi non tantopere odissent, nos te non tam diligeremus impense. Nisi tu istis maxime displiceres, nobis non tam vehementer cordi esses. Istis enim procul dubio, id quod te scire credimus, et res ipsa indicat, multo plus quam tua eloquentia, religio putet Christiana: multo plus quam tu displicet habeturque odio ipse Christus. Sed bene (gratia Christo) consultum est posteritati; quae fatuas impiasque naenias

---

654. purpuram] See Ep. 3007. 5n. What Odonus here says about the cardinalate is conceivably a later insertion.

659. prouerbium] Diogenianus vi. 27; cf. *Adag.* 1406.

670. duo] ? Albertus Pius (the Catilina of l. 674) and Scaliger.

688. ἐτώσιον . . . ἀρούρης] Hom. *Il.* 18. 104.

istorum ignorabit, ac ne natos quidem vnquam nisi ex tuis disce[n]t scriptis. Quumque vnum illud misere affectarint isti, gloriae vel sceleratae sitibundi, vt aliquo pacto etiam incensis templis innotescerent, id non secus illis accidet ac Basilidibus, Ebionibus, et Marcionibus, fanaticisque aliis: quorum ad nos ne infausta quidem nomina peruenissent, nisi in sanctis aliquando orthodoxorum libris legerentur. Nam tibi, quaeso, aut religioni quid obfuit istorum malitia ac peruersitas? Nihilo plus quidem quam Cerinthi, Pelagii, Manichei, aliorumque impia temeritas nocuit Ecclesiae; ob quorum praecipue vesanam petulantiam effectum est vt et illustriorem nunc ab euangelista nostri diuinitatem Christi habeamus, et caetera pietatis dogmata per orthodoxos confirmata magis, et eorum denique qui monstrosas has belluas confecerunt celebrem memoriam semper et sacrosanctam. Atque hoc etiam nomine et tibi et ecclesiae gratulamur potius, Erasme noster; ecclesiae quod Deus pro solita mirabilique sua sapientia ad auream doctrinam tuam magis illustrandam abusus sit ignito istorum aliquot furore; tibi quod tuo Deus idem tritico nauigioque tot iactationibus ventisque purgato ac probato coeleste suum horreum, atque aeternae felicitatis portum, destinarit.

Et hac quidem ratione tristes aliquando nos ac imo, Deus scit, suspirantes pectore consolamur, Erasme, quum tuos circumspicimus oblatratores: primum quod ista Deus ad Ecclesiae suae commodum, vt dictum est, moderetur; deinde quod ipse plurimos, eosque, vt multa vno dicamus verbo, sapientissimos iam nunc habes amatores (nam de posteritate, synceriore quidem illa semper, optimeque *ἔξω τοῦ φθόνου παθῶν* videlicet iudicante, quin tua tota sit futura, ac toto pectore, ambabusque te manibus, amplexura, tum religiose in primis anteque primos Erasmi nomen seruatura, minime dubitandum est); postremo quum malorum hic persecutiones ob iustitiam communes habeas cum probatissimis quibusque viris, prophetisque et Apostolis, ac ipso Christo, neque hoc dubium sit iuxta Christi oraculum, Erasme *τρισμακάριε*, quin eadem, in qua nunc illi regnant, etiam te maneat gloria sempiterna. Et quoniam christiana cogitatio est, vt tu ipse et beatus admonet Augustinus, malos omnes aut ideo viuere vt corrigantur, aut per eos boni vt exerceantur, quum iam isti has postremas et diabolicas partes satis superque ac ferociter impleuerint, reliquum est vt, mortuis requiem precati, iis qui supersunt mentem optemus saniorem, si quando queant agnoscere Christum Dominum claris magnisque nunc indiciis ad se, hoc est viam veritatem et vitam Ecclesiae suae, filios reuocantem. Caeterum qui sanctam semper victoris styli tui limam, qua vitia resecas, literas ac pietatem expolis, arrodunt, ii non linguam tantum, vt Aesopica mustela, sibi absumptam strident, verum etiam famam, quam vnam ieiuni raptabant, vitamque ipsam, vt plerisque accidit, frustra lugebunt demum abscissam funditus. Ita enim tandem iusto Dei iudicio fieri videmus efferis quibusdam, ac ab omni humanitatis et pietatis cultu alienis; quippe qui ad nihil aliud nati videri possunt quam vt iis obstent qui ad sanctas literas religionemque excolendam omnes labores, omnia consilia atque omnes vitae suae curas intenderunt. Cuiusmodi quidem eos esse certum est qui sanctissimis, Erasme, studiis monitisque tuis negocium facessere conantur.

---

741. Aesopica mustela] Aesop 86 (Halm).

Sed impios istos ac furiosos homines, vel, vt verius Dauid Hieronymusque vocat, canes libenter suae rabidae relinquimus exedendos τῇ διαβολῇ. Non paucis alioqui nos tueri poteramus, exemplo nimirum Britanniae, Hispaniae, Galliae, et Germaniae; in quibus etsi vnus aliquando et alter emerserit eruditae pietatis tuae sycophanta, in his tamen ipsis regionibus, et maximos Reges et clarissimos Cardinales et potentissimos piissimosque Principes et Episcopos, ac ipsos in primis Caesares, tum innumerabiles probatorum hominum ac eruditorum centurias et chiliadas, bonos denique ac studiosos omnes, habuisti semper et nunc habes tibi amicissimos fauentissimosque. Adeoque nihil rabularum fumi tuo splendori apud hos detrahere quiuerunt, adeo nihil charitatis in te horum minuere susurrones potuerunt, vt ipsi potius inuisi in dies magis tenebris se suis immerserint, tuque illustrior in tua perstes celsitudine, maxime semper doctis piisque omnibus gratiosus et obseruandus. Id vero ipsum et de Italia sentiendum esse quis non videt?

Itaque Zoilis, Cherilis, rabulis et atheis suo odio maloque relictis, ad id iam redimus quod primum dicere institueramus. Nos, venerabilis Erasme, nostrorum Italorum tam publico constantique confisi testimonio ac iudicio, quos partim inculpatae vitae studium, partim ingens instaurandae religionis ardor, partim non vulgaris eruditio, partim nobilitatis ac dignitatis splendor illustris, partim haec simul omnia ab omni fuco ac simulatione vindicant (qui quidem ducti diuinae vi ipsa veritatis, quam in tuis vident clarissimis vbique monumentis, in tuum amorem rapiuntur), tum nostra ipsorum freti conscientia, qui in te Christum eiusque munera veneramur et exosculamur, haec omnia libere, atque vt animus ipse dictabat, scripsimus, nihil quidquam veriti, ne tibi molestae venirent qualescunque, modo piae, Italorum literae, a quibus te mutuo amari satis credimus te credere. Adde quod nobis omnium qui viuant pessimi, ne dum ingratissimi, visi essemus, si, quum tibi omnes propemodum literas, omnemque debeamus religionem, nullam tamen pro tot tantisque acceptis beneficiis, vel grati dedissemus animi significationem, vel salutem misissemus: praesertim quum tam optata nobis potius quam sperata vicinitatis huius sese obtulerit occasio. Porro siquid ex suis hinc laudibus tua offensa est altissima modestia, id speramus te condonaturum nobis, quum quotidie multo augustioribus elogiis te celebrent principes omnes et orbis et eruditionis et pietatis celeberrimi. Qui primum ea iudicii acrimonia eoque vitae praediti sunt splendore vt adulationis aut erroris nulla in ipsis vel vmbra haerere queat; deinde vt penitius perspiciunt tua decora longe omnium praestantissima, ita pro eadem ingenii felicitate norunt illa suis demonstrare coloribus. Ab iis vndequaque gentium, iam pridem (velis nolis) audire cogeris non modo in omni doctrina virtuteque summus, probitatisque ac eruditionis arcem obtinens, non modo in studiis verae theologiae instaurandis doctorum omnium et huius seculi pater, verum etiam ornamentum orbis, eruditorum Phoenix, Numen, Sol, eximium atque vnicum literarum ac doctrinarum decus, delitium vniuersi literati orbis, ter maximus Heros, publico omnium studiosorum Ecclesiaeque bono natus, *πάντων ἀγαθῶν σωρὸς, μυρμηκία, θάλασσα*, qualem mille annis non viderunt scholae, vix aliqua videbit

753. Non *scripsimus*: Nam *MS.* 793. vndiquaque *MS.*: *correximus.*

posteritas, gloria et splendor humani generis, cuius meritis atque dignitati vix certe totius orbis opes copiaeque satisfaciant. Sed quid nos coeli stellas numeramus aut harenas metimur, quum eiusmodi illustrium scriptorum de te praeconia passim occurrant illustrissima, et nobis iam multas expleueri⟨n⟩t paginas, dum ex innumeris aliquot annotamus, scire cupientes, quae, a quibus, et vbi dicantur? Atque horum quae nunc retulimus, pleraque ante quindecim et amplius annos scripta sunt: quum plane nondum summi Dei benignitas dotes omneis in te suas orbi explicuerat. Qualia vero nunc putandum est vel scribi de te, vel tacitis gratisque animis apud se quenque cogitare, quum tu ex illo quidem tempore non modo Erasmum ipsum superaueris, nulli iam tunc nisi ipsi Erasmo superabilem, verum etiam triplo illum reddideris augustiorem? Quod alioqui fieri vix iis videri poterat qui parum nossent inexhaustam esse munificentiam minimeque abbreuiatam manum Domini in electos suos.

Ignoscet itaque nobis tua potius facilitas, quicquid erratum est, dum ex tanto tuorum cumulo meritorum aliquid obiter attigimus aut (quod magis verendum est) detriuimus, tum ingenii culpa, tum literis non huc proprie destinatis. Prolixitatem vero epistolae, eique parem ruditatem, quam vltro tibi proditum venimus cum versiculis, nescimus quidem quo colore excusemus, nisi tu nostro illi amori veniam des; cuius vere omnia vincentis imperio non parere, periculosum quidem malumque est, nedum ἀδύνατον. Is interdum, vt veris tandem bonis potiatur, non perinde solet rumusculis moueri. Sed vt etiam importunitatis huius audaciaeque crimen ego non nihil imminuam: primum illud polliceor, me quidem pro viribus annixurum, ne per similem importunitatem audaciamque tua rursus lenitate ac patientia abutar: quamuis has etiam virtutes in te admirabiles prorsus esse sciam et inuictas. Verum sat sit semel improbum fuisse. Sat sit frena semel equo intactis tamen calcaribus laxasse. Quare quicquid tibi posthac scribam, ipsi mihi scribam vni et sodalibus meis, easque literas velut ad te missas laetus mihimet in sinu, quod aiunt, legam. Haec autem de me ipso dixerim: nam pro Philaeno quid fide iubeam non habeo, vix enim temperaturus videtur, quin altera solus epistola ad te rursus amplectendum aduolet. Alterum est vt a te obnixe petam, magne Erasme, ne mihi vel verbulo cogites respondere; non quod non mellitissima a te futura sit epistola, sed quod Bononiae nobis vna sit tuis picta articulis: quam ipse Patauium misisti ad Anselmum Ephorinum: ab hoc deinde improbis extortam precibus monachus quidam doctus, bona quadam fortuna, Bononiam attulit, ostensurus amicis. Quumque illam apud Arnoldum Coloniensem, iuuenem vtriusque linguae peritum, qui manum agnouerat, reliquisset in elegantissimo Germanorum, cui videlicet tum is praeerat, bibliopolio, studiosis miro studio ad spectaculum confluentibus, tandem et ego domum detuli descripturus. Interea dum certum expectat monachus tabellarium, qui epistolam referat ad Anselmum

---

816. abbreuiatam . . . Domini] Cf. Isaiah 59. 1.

833. in sinu] See *Adag.* 213.

840. ad Anselmum] No letter of Erasmus to Ephorinus survives. Odonus says that he has had the letter mentioned in his possession for three years; it must have belonged therefore to 1532 (Ephorinus was in Padua in June of that year, Ep. 2539 introd.).

842. Arnoldum] Not known to us.

(nam huic nunquam alioqui daturo ille suam astrinxerat fidem), demum, vt solent, ad alia migrat monasteria. Epistola fuit apud me. Ipse vero Ephorini animum ex animo meo aestimans, diu dispexi num qua ratione domino illam suo incolumem remitterem. Quum autem nec Patauii Anselminae domus vicum tenerem, nec omnino vellem id negocii committere nisi certis fidisque, statui melius esse eam apud me retinere quam temere tam charum pignus credere veredariis. Itaque epistolam tuam *αὐτόγραφον* domi habeo iam triennium. Hanc ego in scriniolis, interque mihi charissima conditam *κειμήλια*, non minore asseruo diligentia, sed maiore cum pietatis fructu, quam hi qui Abbatis Antonii tintinnabulum, aut Guilhelmi monachi lanceam, aut, quod maius est, Sancti Hieronymi Cardinalicium galerum, ad quaestum custodiunt et ostentant. Eam subinde mihi atque meis triumphi ac laureae vice profero: quippe quae ad coronam virtutum literarumque tuarum genuina quadam vi mirum quam tyrones allicit accenditque spectatores. Illam huc veniens Caesari, fratri germano, communes nempe delitias, reliqui et commendaui. Mirabiliter enim et is in tuis sese oblectat libris; ac vix in te amando cederet mihi, nisi duobus prior ego annis te nosse ac legere coepissem.

Quapropter nihil necesse est vt nunc rescribas mihi: quum alioqui quidquid ipse scribis in commune quotidie id ego veluti proprie mihi scriptum interpreter. Caeterum abunde nobis factum est satis, si nostras tu literas occupatissimus vel obiter audire fueris dignatus, sique tantam hanc audaciam boni consulueris. Hoc tibi nos incommodi, hanc temporis iacturam, si quid (praeter animum, qui tuus est) in nobis esset quo pensemus, facile id tibi ac libenter offerretur. Quanquam etiam nos, licet admodum tenues humilesque, iamdudum tamen in tuam ambo gratiam, non paucis in rebus nec minimi momenti, laboramus. Quibusnam, inquis, qui me videritis nunquam ? Audies ergo, vir clarissime. Intenderam ipse quidem a puero animum *πρὸς τὴν ἰατρικήν*, neque adeo lucri causa, quod mihi nescio quo pacto semper fuit vilius (tametsi necessarium id fore clamitabant ferme omnes et mihi et fratri; quippe quos a parentibus in infantia destitutos quatuor postea germanae, suis iunctae viris, non omnino beatiores domi reliquerant), sed primum vt laudatissimi patris, minimeque mali aut indocti medici, memoriam ipse non degener *ὁμότεχνος* excitarem (frater enim ad forenses causas, ego ad paternae laudis aemulationem vndique adhortantium voces audiebam), deinde vt non nullis mortalibus adessem ope medica. Verum interim *οὐκ οἰκόσιτος*. Neque enim consilium erat ab egregiorum *τῶν νῦν ἰατρῶν* consiliis recedere, nunquam sine periculo contemptis, qui tum pie tum sapienter (vt praedicant), si minus verbis, certe viuis exemplis, haud patiuntur, errore veterum medicorum, vnicum tam diuini inuenti tantaeque artis esse scopum. Eam itaque ob causam adita est hac tum arte celebris Bononia. Meus vero Philaenus pro patriae simul et animi celsitudine, iuris vtriusque se addixerat professioni: non errans ille quidem affectu, nam animum habet plane philosophicum ac rerum quas vulgus miratur contemptorem strenuum, sed maiorum adolescens aliquot iudicio motus, qui hisce, vt nunc traduntur, legibus et respub⟨licas⟩ stare putant et lites inter ciues dirimi, breuiter humana diuinaque omnia probe gubernari. Itaque ad

883. *ὁμότεκνος MS.: correximus.* 887. *οἰκόσιτος scripsimus: οἰκόσυτος MS.*

sex iam annos Bartolis et Baldis non indiligenter euoluendis consumpserat.

Tuos interim auide dum vterque libros vna legimus: intima enim iam inde, Deo nimirum sic volente, inter vicinos erat et amicitia et familiaritas, tandem secuti *παράκλησιν* illam tuam, *καὶ μέθοδον πειθοῦς* ac spiritus vi efficacissimam—vter prior persuasus id alteri suaserit incertum,—ambo certe postea, vt longe pluribus et melius et gratis opem ferremus, aspirare coepimus ad Theologiam, disciplinarum rerumque omnium multo maxime necessariam, cum semper alias, tum vero hoc plenissimo nimis iam furentium haereticorum seculo, ac nostris praecipue terris, in quibus quaeuis alia potius quam Christianae doctrinae studia magni fiunt, expetuntur ac memorantur. Nam pauculis exceptis monachis, quorum plerique nimium in hac frigent, feruent in sophisticis, apud alios tam clericos quam laicos (proh abominanda misero populo paganitas!) sacratissimae theologiae *οὐδεὶς* plane *λόγος*. Nunc itaque reliquis omnibus ob hanc margaritam posthabitis, in graecas et hebraicas literas magno hic studio incumbimus, quotidieque aliquid ex diuinis libris tum audientes tum legentes doctrinam ac vitam Christo dignam meditamur pro viribus. Hoc autem nos pacto putamus te etiam esse demeritos, vel tuo nobili illo certoque iudice Enchiridio, a quo pronunciatur is demum diuis gratissimus esse cultus, quum in ipsorum gratiam aut exemplum proximus diligitur et Christus rebus omnibus antefertur.

Atque id etiam ipsum (ita me Deus amet) est in causa, Erasme, vt quum saepe cogitem aliquid de tuis laudibus dicere, hoc est sus camelusque saltare, ac vere (vt aliud habet prouerbium) *τὰ τοῦ πυγμαίου ἀκροθίνια κολοσσῷ ἐφαρμόζειν*, quanquam animo vulgata illa statim subeunt, 'Sumite materiam', et

Quis decus aeternum, quis Erasmi nesciat vrbem,
Virtutesque librosque et tanti lumina solis?

tum illud vatis vtriusque, quis 'claram Rhodon' aut 'Delon Latoniam' non dixit? quis Helenam aut Herculis praestantiam non laudauit? sed in primis illud aliud prudentissimi poete quasi vni mihi apposite putem dictum, Quis 'ope Palladis Tydidem superis parem' digne scripserit?

O tenuis, ne tenta grandia, ne sic
Et risum populo, tibi fessus et ilia ducas,

tamen ob id quoque soleam ab audaci desistere conatu, quod sciam,

932 Tytidem *MS.*: *correximus.*

---

903. *παράκλησιν . . . μέθοδον*] Odonus has in mind the *Paraclesis* (see Ep. 1253. 22n) and *Ratio seu Methodus* prefixed to Erasmus' N.T. of 1516. For the subsequent amplifications of the *Ratio* see Epp. 745, 1365 introdd.

923–4. sus camelusque] See *Adag.* 41 and 1666.

924–5. *τὰ τοῦ . . . ἐφαρμόζειν*] See *Adag.* 3090.

926. Sumite materiam] Hor. *A.P.* 38.

927–8. Quis decus . . . solis] Lines presumably of Odonus' own composition, adapted from Verg. *Aen.* 1. 565–6.

929. vtriusque] Vergil and Horace, quotations from whom are amalgamated in the sentence following.

claram Rhodon] Hor. *C.* 1. 7. 1.

929–30. Delon Latoniam] See Verg. *Georg.* 3. 6.

932–3. ope . . . parem] Hor. *C.* 1. 6. 15–16.

934–5. O tenuis . . . ducas] Oddly compounded out of Hor. *C.* 1. 6. 9 and *Ep.* 1. 9. 9.

sicut mihi facilius, ita tibi multo esse gratius, vt ipse linguis interea bonisque disciplinis vacare pergam ac theologiae: quae quidem meis, quibus debeo, ciuibus res est in primis necessaria, et nunc etiam peregrinationis causa. Summae enim, inquam, Erasmi modestiae summaeque pietati certissimum est longe chariorem esse Christianorum profectum quam si cherubicos ipse spiritus ac seraphicos superasse caneretur. Atque adeo ne putes multum ab his nunc studiis intermissum esse temporis. Paulo enim profecto, mihi satis alioqui segni, plus quam vnius hebdomadae periodus his omnibus vtcunque scribendis ac describendis data est: ruditas autem ipsa satis loquitur, non longa haec e meditatione aut ex arte, quae mihi, etiam si maxime voluissem, nulla est, sed e magna cordis abundantia effluxisse omnia. Quanquam hoc ipsum quid opus erat excusare, quum certe, si id quod sentimus ipsi quodque res ipsa est dicendum sit, nobis hos dies a Christiano studio minime recessisse videamur, nisi forte aliqui parum Christianum esse putent Christi munera agnoscere, et in sanctis illum suis quatenus licet venerari? Porro ista quaecunque ad te scripsimus (tametsi non ita vt non longe plura in amplis amantissimi animi recessibus supersint) ob Christum praecipue Dominum nostrum, ipse nouit, scripsimus: quem dies noctesque anima nostra celebrat atque magnificat, quod te talem his temporibus dederit literis populisque suis ministrum ac doctorem. Cuius quidem libros eruditione sacra plenos quisquis legerit amanter, Christum profecto veramque eius doctrinam nescire ac non amare non poterit; idque cum multorum salute copiosa, caeterum offensione, boni certe ac sobrii vllius, nulla.

Probatur autem, et maxime, studium eius qui vehementer afficitur et gestis et laudibus et scriptis Pauli, cum alias excellentis organi atque ampli diuinarum legum interpretis, tum miro quodam modo omnia omnibus facti vt Christo plures lucrifaceret. Is enim [ille studiosus] necesse est vt multo vehementius Christum ipsum Paulinae facundiae et argumentum et autorem complectatur, ad eumque cum simili fructu praedicandum magis inflammetur. Nec vllo pacto, dum id agit, cessare dicitur aut remissior euadere. Permagni siquidem referre omnes arbitrantur, et in rebus aliis et in religione praesertim, qualem sibi quisque officii commonstratorem

diligat et primis mirari assuescat ab annis.

Nos vero in te dum sumus, dici vix potest quantum ad bonas literas, ad sacra studia, ad perpetuo bene merendum pro virili, ad Christianam magnanimitatem, tolerantiam, moderationem, modestiam, breuiter ad totum Christum, accendamur. Ipsi Christo animorum ac rerum omnium autori, variisque modis ad se suos attrahenti, honor sit et gratia in aeternum.

Hactenus, Erasme noster, in praesentia tecum satis, quanquam te vix dimittere nunc quimus. Reliqua, si molestum non erit, quum

965–6. ille studiosus *seclusimus*: *sed fortasse* illo studio suo *scribendum*.

937. tibi . . . gratius] Erasmus, when he met Odonus, advised him that he would be better employed writing verses on the God in heaven (*de Domino coelesti*) than in making an earthly god of Erasmus (Cog. E. i. 308). What Odonus here says perhaps recalls Erasmus' advice; and may have been inserted in the revised version of the letter (see l. 654n).

965. omnia . . . facti] 1 Cor. 9. 22.

972. diligat . . . annis] Cf. Verg. *A.* 8. 517.

te coram ad proximum Pascha, Deo fauente, conspexerimus, commodius ac iucundius exponemus. Nam etsi iam pridem tibi nos per literas commendatos esse scimus ab humanissimo atque doctissimo viro Sinapio Suinfordensi, qui nunc Ferrariae medicinam summa cum laude profitetur, quia tamen eas an acceperis nescimus, ne hospites plane nouique veniamus, cupimus vterque nouas afferre commendatitias literas Doctoris eximii Capitonis: ad quem, et aliarum linguarum et sanctae in primis longe peritissimum, hucusque venimus audituri hebraice; quando nostris in gymnasiis, vt vtrique testamento, ita his etiam literis, nullus omnino nec locus est nec honos. Is vero nunc abest reuocatus in patriam a propinquis, ad domestica quaedam negocia componenda. Simul atque vir nostri amantissimus redierit, nos isthuc aderimus ambo; non ad tuam vmbram sypharque, vt ipse soles appellare, sed vt promptissimum et fidelissimum coelestis istius animi collegam, purumque Sancti Spiritus templum, contemplemur: ad quod multi ab vltimis vsque terris, longe cupidius quam ad lacteum olim Liuium, concurrunt: quod etiam vel semel videre contigisse, proceres summi summae sibi felicitatis loco ducunt. Quae nobis nisi eadem mens esset, nisi te visitare, praesertim tam vicini, studeremus, tum vero nobis non Christiani modo, sed ne hominis quidem nomine digni videamur. Quum vel Tullius, probae antiquitatis institutor, iuuenes velit sanctam religiose colere senectutem: quo etiam nomine moribus Cato laudatissimis tum illorum tum suam et aequalium aetatem celebrat, quum dicit ab optimis quibusque adolescentibus sacram maxime caniciem venerari, dum ii in ducendis ac reducendis senatoribus tam frequentes adsunt, dum tanta eos alacritate dies totos ante curiae fores praestolantur. Atque haec quidem ethnici apud ethnicos. Quid iam nobis Christianis primo Dei praecepto ad omnia eademque perfectiora pietatis atque humanitatis officia vocatis agendum, cum Christiano nobilissimo, deque Christiana Repub. merito quam optime? Scimus modestiam tuam ista non morari. Nec ignoramus in libris tuis praeclaram pulcherrimamque tui ac piissimam imaginem spectari. Sed summa sit ignauia, ac pene impietas, tam rarum diuini muneris miraculum, dum terris conceditur, non aduertere. Ambo vidimus Bononiae, duobus quidem temporibus, sed plus ducenties, supremos orbis Principes. At nondum vidimus illum vnum vere *τρισμέγιστον καὶ τριστέφανον* Erasmum, *πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων*. Ad hunc igitur amplectendum *ἀγαθῇ τύχῃ* accingamur. Tu interea, noster iucundissime Desideri, in nostram caeterorumque amicorum gratiam sanctissimam senectutem tuam cura diligenter. Quam tibi Dominus Deusque noster Iesus literis, theologiae, suaeque Ecclesiae diu seruet incolumem. In eodem semper bene vale, vir incomparabilis, et nos, quod spero facies, mutuum ama. Hoc ipso nobis neque gratius neque optatius succedere quidquam potest.

Argent. anno MDXXXV.

Tuus ex animo Io. Angelus Odonus.

Des. Erasmo Roterodamo de bonis literis, Theologia, Ecclesiaque optime merito. Domino suo maxime supraque vniuersos venerando.

984. Sinapio] For his letter see Ep. 2956 introd. Neither his letter of introduction nor that of Capito is extant.

1018. *πολλῶν . . . ἄλλων*] Hom. *Il.* 11. 514.

3003. From Christopher Eschenfelder.

Leipzig MS. Boppard.
EE. 219. 12 March 1535.

[An original letter, written by a secretary; the date, signature and address are added by Eschenfelder. The address is cut off at the ends of both lines. For Eschenfelder see Ep. 879 introd.]

S. P. Magno sum gaudio affectus proximis iam literis tuis, doctissime Erasme, quibus cognoui te pristina adhuc et recta praeditum esse valetudine. In ea enim totus sum sentencia, vt putem foelicissimam fore non rem literariam tantum sed et Germaniam ipsam, si te, suum lumen ac decus, quam diutissime habuerit superstitem. Ego sane non minus gaudeo te vnum foeliciter recteque valere, quam meos mihi charissimos, hoc est coniugem et liberos, quos tu quoque (sit gratia tibi) recte valere summopere exoptas. Caeterum non deero Conrado illi vel tui causa quod hunc mihi tuae literae commendarunt, vbi sese obtulerit occasio. Vnum tamen hoc te vtinam exorare possem, quod eciam antea te per famulum tuum oraui, vt psalmum illum qui mihi prae ceteris placet, 'Beatus vir qui timet Dominum etc., vxor tua sicut vitis etc.', in mei meorumque gratiam iusta interpretacione explicare non graueris. Quo simul et rem mihi gratissimam feceris, et boni omnes cognoscent me non vulgariter ab Erasmo amari. Bene vale, vir doctissime, diu nobis vniuersaeque Germaniae superstes. Salutat te vxor mea reuerenter atque amanter.

Dat. ex Boppardia 12 Marcii Anno 1535.

D. t. deditissimus

Christophorus Eschenfelder, manu propria.

Virorum facile omnium doctissimo, d. D. ⟨Erasmo/ Rotherodamo domino et patrono . . ./

3004. From John Rinck.

Breslau MS. Rehd. 254. 128. Cologne.
EE^2. 123. 16 March 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing. For Rinck see Ep. 2285 introd. Although two letters and two prefaces addressed by Erasmus to Rinck have survived, this is the only extant letter from Rinck.]

S. P. Varie tuis affectus sum literis, Erasme multis nominibus charissime, partim nimirum gaudio, partim dolore, vtro vehementius nescio, neutro sane mediocriter. Gaudio quidem, quod suaue illud nostri inter nos amoris vinculum viderim firmius quam vt vllo modo dirumpi possit vnquam per te; qui possit enim, posteaquam eo in Rinckum es animo vt quiduis boni consulere malis, atque adeo permittere, quam illum amicum amittere? Nam id minime obscure

---

3003. 1. literis] Not extant, but the letter is referred to in Ep. 2984.

9. Conrado] Nyder. See Ep. 2984 introd.

12. psalmum] Probably not Ps. 111 (Vulg.), but Ps. 127 (Vulg.), since the words 'vxor tua' etc. are taken from Ps. 127. 3. Though he did not actually comply with this request, Erasmus did, in 1536, dedicate to Eschenfelder his *De puritate*, which is an *enarratio* of Ps. 14 (Vulg.); see Epp. 3081, 3086.

3004. 1. literis] Not extant.

ipsa tua epistola indicat, quippe qua pro accusatore longe candidissimum mihi agis intermissi officii interpretem, persuasum habens, id quod maxime volebam, nempe parem et eandem constantem inter nos accipi ac reddi voluntatem, etiam si nihil interim scribatur. Neque hoc falsus; nam quod ad me attinet, qui meo promus sum pectori, citius hercule vastum oceanum aqua quam Rinckum mutuus erga Erasmum suum affectus debitaque obseruantia defecerit. Nisi enim sic amantem redamauero, sim profecto quantum viuit hominum inhumanissimus et proinde dignus quem nemo non e suo contubernio amotum, eiectum, explosum iubeat abire ἐς κόρακας.

Iam vero si omnia amicorum communia, quomodo Pythagorae visum fuit, dolore qui non maxime affligar, postquam maximum amicum afflicta valetudine cognoui et eundem nefaria oblatratorum improbitate molestari? Dii male faciant belluis illis quae te conturbant. Verum optarim equidem chiragram ipsam ac podagram aliosque id genus senectutis satellites profligatos: quo facto vitiligatorum phalangem dubio procul facile fuderis, quantumuis aetate prouectus, siquidem bos lassus fortius pedem figit.

Scripsit D. Ioannes Cocleus, vir, id quod certo scio, tui nominis cumprimis studiosus, nuper ad me de responsione tua aduersus Lutheri calumnias edita per amicos se factum certiorem, in qua dignam illi abs te talionem redditam cupiebat, non quod conuitiis delectaretur (sic enim inquit), sed quod vellet eius famam et existimationem minui, idque salutis animarum causa. Nae monstrum horrendum Lutherus ab infernalibus Furiis missum in orbem turbandis omnibus. Profecto aut ego multum cum multis fallor aut is vnus nobis sementem fecit, vnde tot iam annis—proh dolor!—hanc malorum metimus messem. An non e Lutherano seminario, quod Cocleus noster in confutatione articulorum Monasteriensium liquido ostendit, Zuingliani, Anabaptistae, Melchioriste reliquaeque haereticorum pestes, indignae quae nominentur, succreuerunt? Atque hi omnes, vt in multis ad pugnas et verbera vsque dissentiunt, mirum quam in demolienda vinea Domini Sabaoth consentiant, ad diaboli nimirum exemplum suo ipsorum malo quam plurimos secum in exitium pertrahere cupientes. Proinde non vsque adeo miror equidem, mi Erasme, si tibi, homini citra controuersiam incomparabiliter et docto et pio, Christianam religionem, et item bonas literas, interire animaduertenti, et cum ipso Helia pro domo Dei zelanti, minus iucundum sit viuere. Atqui rogandus vineae Dominus ardentibus votis, vt videat tandem et visitet vineam suam eamque a vulpeculis demolientibus et exterminatore apro vindicet.

Sed de his hactenus. Porro quod rarius scribimus quam velles fortassis, nolim negligentiam aut socordiam in causa esse existimes

8–9. EE^2: candidissimam *MS*. 39. dissentiunt *scripsimus*: dissentiant *MS*.

12–13. meo . . . pectori] Plaut. *Trin.* I. 2. 44.

18. Pythagorae] See *Adag.* I.

25. bos lassus] See *Adag.* 47 (where Erasmus quotes Jerome Ep. 102).

27. responsione] The *Purgatio*, published by Froben, April 1534; cf. Epp. 2918 introd., 2933. 9n.

36. confutatione] *xxi Articuli Anabaptistarum Monasteriensium per J. Cochleum confutati*, Leipzig, 1534.

37. Melchioriste] The followers of the Anabaptist, Melchior Hoffmann.

(cupio namque tecum tum saepe tum pluribus), sed quia, preterquam quod grauibus negociis te semper occupatissimum scio, et languidum accepi, quare non debebam, opinor, nugulis nostris oppido inconditis obtrudendis tibi esse molestus. Et si nihil horum, tamen quoties in mentem venit rarum illud tuum ingenium ingeniique dotes plane diuinae, summa omnium disciplinarum scientia cum summa coniuncta eloquentia, et contra singularis mea inscitia cum pari copulata infantia, a scribendi munere facile deterreor. Ne tamen inofficiosus videar, meque suauissimo tuo colloquio per literas, quando aliter non licet, priuem, ipse si par pari volueris referre, magnitudine tua parumper in tergum seposita humanitatem ob oculos ponendam duxi: qua fretus amanter balbutien⟨tis⟩ feres, spero—immo scio certo certius—quae tua erga me humanitas, candor⟨em⟩.

Heus, Ecclesiastes tuus a multis, vt qui auidissime, expectatur. Cuius fructum ne diutius inuideas pietatis studiosis, queso.

Deus optimus maximus pristinam tibi restituat incolumitatem (si id factum non est), et eandem quam diutissime dignetur conseruare.

Ex Colonia Agrippina, 16 Martii anno ab orbe redempto 1535.

Ioannes Rinckus vere tuus, manu propria.

3005_{3070} To Peter Merbelius and Io. Baptista Laurentia.

Contra Desid. Erasmum Roterodamum Oratio II, 1537 (α). Freiburg.
LB. 1277. 18 March 1535.

[The letter was first printed by J. C. Scaliger in his *Contra Desid. Erasmum Roterodamum Oratio II*, Paris, P. Vidoue, 1537 (α). Of this extremely rare book there is a copy in the Bibliothèque Nationale, Paris. We have used a photograph supplied to us by the kindness of Professor M. Bataillon. Leclerc used the Toulouse edition of 1621 (1620) (β), believing that no copy of the first edition was in existence (see LB. col. 1421 note); Joseph Scaliger states that he had a copy, but that he hunted for one vainly in Paris 'apud omnes pedantes', and that he sought out and burnt all copies that he could lay hands on anywhere (*Scaligeriana*, p. 105). In the dedicatory epistle to the book, addressed to Peter Rubrius, J. C. Scaliger states that the letter was forwarded to him by Merbelius and Laurentia, without any covering letter, and that he received it from his bookseller (presumably Vidoue) on 12 Sept. ⟨1535⟩; who insisted on his writing a rejoinder to it; and hence the second *Oratio* (β 5–6). Scaliger clearly supposes that the letter which he received was that sent in Erasmus' autograph to Merbelius and Laurentia (*ibid.* p. 47). That it was sent to him by Merbelius and Laurentia seems to be merely conjecture on his part. Merbelius did not acknowledge Erasmus' letter until 9 Nov. 1535 (Ep. 3070), when he speaks of it as received 'nuper'. It is difficult to believe that, two months before acknowledging it, he had forwarded either the original or a copy to Scaliger. The messenger who delivered the letter to Merbelius had, Merbelius tells Erasmus, been delayed and robbed—losing both his money and a copy of the *Precationes Aliquot* sent to him by Erasmus. It seems not unlikely that the thief who took these from him had taken from him Erasmus' letter—or made a copy of it, which found its way to Vidoue.

Scaliger says that Erasmus had left his first *Oratio* unanswered, out of fear of its author; that the letter to Merbelius and Laurentia was written when Erasmus had received a false rumour of Scaliger's death, and was relieved of his fears, *Scaligeri Ep.* pp. 34–5. Nothing in Erasmus' correspondence supports these statements. The younger Scaliger states that the second *Oratio* was provoked by the letter to Merbelius and another letter, not further specified; but from what he says it would appear that in the other letter Erasmus had

3004. 62–3. balbutien⟨tis⟩ . . . candor⟨em⟩ *suppleuimus*.

spoken of J. C. Scaliger as a soldier, incapable of literature (*Scaligeriana*, p. 105). He further tells us that he had bought up all copies of his father's Letters against Erasmus—'qui m'ont couste 72 ecus d'or, 36 doubles pistolettes' (*ib.* p. 106); the Letters referred to are presumably those given in the Toulouse edition of 1621 (1620).

Peter Merbelius was for more than twenty years Secretary to Francesco II Maria Sforza, duke of Milan; on whose death he was appointed imperial secretary in Milan (Epp. 3070, 3091). There are extant three letters addressed by him to Erasmus (3039, 3070, 3091). Fourteen unpublished letters, written by him to Conrad Pellican in the years 1540–8, are preserved in Zurich MS. F 47, ff. 39–285. Thirteen letters from him to Beatus Rhenanus, printed in BRE., belong to 1543–6. All are written from Milan, and deal for the most part with public affairs. One of them, however, BRE. pp. 487–8, gives an account of the burning of supposed heretical books of Erasmus on 29 Jan. 1543. A letter to him from Chr. Scheurl, in German, dated from Nuremberg, May 1540, is printed in SE. p. 238. An intimate friend of Merbelius was Franciscus Calvus, for whom see Ep. 581. 30n, 3032. Laurentia is known to us only from this letter and from Epp. 3070, 3091: Scaliger's references to him are all in connexion with this letter. Scaliger agrees with the Breslau MS. (Ep. 3091) in giving his name as Laurentia (β ii. 4, 7, 22, 25, 46, *Epist.* p. 34), though once he has *Laurentium* (Epist. 43). In the heading to the present letter LB.'s *Laurentio* is presumably a conjecture of Leclerc.]

ERASMVS ROTERODAMUS P. MERBELIO, ET IOAN. BAPTISTAE LAVRENTIAE S. D.

Ad vnanimes vnicis literis rescribo: quanquam et alioqui ad compendium me redegit chiragra et podagra; aut, vt melius dicam, holagra. Cum a nullo malo minus mihi timuerim, nunc assidua lucta est, et plane capitalis. Ante dies aliquot respondi paucis. Eam epistolam misi ad negotiatorem a vobis designatum. Haec illum fortassis anteuertet. Inhumanus sim, nisi mihi gratum sit vestrum erga me studium. Consultius tamen arbitror istas iuuenum ineptias negligere: quorum tumultus non alio tendant quam, vt sectarum autores subuerterunt religionem, ita isti perdant studia, quibus se venditant: vtque ex literis humanitatis reddant literas inhumanitatis, et ex camoenis furias. Libellum, quem ad me misistis, ante complures annos acceperam. In eo nihil video, quod ad me pertineat. Si me faciunt Ciceronis hostem, tota errant via; ⟨si Ciceronianorum⟩, qui soli titulum hunc promerentur hoc saeculo, mihi sunt amicissimi, P. Bembus, Iac. Sadoletus, et Andr. Alciatus. Id quod multis illorum epistolis amantissime scriptis declarare possum. Nunc narrant Lugduni excusum librum acidum in me, autore Steph. Doleto; cuius extant orationes et epistolae, †stomachi

11. Libellum β: Libellus α. 13. si Ciceronianorum *suppleuimus, vide* β 20–1.

3. holagra] See Ep. 2997. 85n.

4. respondi] Neither Erasmus' hurried reply, nor the letters from Laurentia and Merbelius are extant.

7. iuuenum] In Ep. 3019. 48–9 he speaks similarly of 'aliquot iuuenes male feriati qui conspirarunt in Italiae et Ciceronis hostem'.

11. Libellum] Perhaps the *Cicero Relegatus et Reuocatus* of Hortensius Landus, the *nescio quis ab Insubria* of β 27 (for whom see Ep. 3019. 43n).

18. Doleto] Étienne Dolet (3 Aug. 1508–3 Aug. 1546) was born at Orléans, and educated at Paris (1520–6) and Padua (1527–30). In 1530 he became secretary to Jean de Langeac, bishop of Limoges, French ambassador to the Venetian republic. After a year in Venice he returned to France, and on the advice, and with the support, of de Langeac, went to Toulouse to study law. At Toulouse he enjoyed the friendship of Erasmus' correspondent John de Pins (see

18. Orationes et epistolae] The volume of ⟨1534⟩.

magis cauendi, quam mouendi.† Eum nondum vidi et, si videro, non

---

Epp. 928. 36n, 2628 introd.). Toulouse, the headquarters of the French Inquisition, was of all places the least suited to his free-thinking disposition; and his speeches and verses soon brought him into trouble with the authorities. In 1534 he was arrested for contempt of the Parliament; and though released after three days' imprisonment, he found himself compelled to leave Toulouse. It was his intention to return to Italy. But he betook himself in the first instance to Lyons; and at Lyons he in fact remained (save for a few brief absences) till his death. At Lyons he persuaded Gryphius to print (1534) the first of his books: *Stephani Doleti Orationes Duae in Tholosam. Eiusdem Epistolarum libri ii. Eiusdem Carminum libri ii. Ad eundem Epistolarum amicorum liber*. The various items of this book were the fruits of his sojourn in Toulouse. Of the two *Orationes*, the second had given great offence. The same was true of some of the *Carmina*; and the Epistles also abounded in indiscretions. Gryphius did not dare put his name to the book, but it certainly issued from his press. In the year following the same printer printed for him a less dangerous work, the *Dialogus, De Imitatione Ciceroniana aduersus Desiderium Erasmum Roterodamum, pro Christophoro Longolio*. If this book was harmless in the eyes of authority, it succeeded, by a queer paradox, in offending both Erasmus and Scaliger. In 1536 Dolet published (again with Gryphius) the first volume of his *Commentarii Linguae Latinae*. But the year ended in misfortune. On the last day of it he was involved in a broil in the streets of Lyons, in the course of which he killed one of his assailants. Even after he had obtained a pardon from the King, he was kept in prison during March and April 1537. Early in 1538 Gryphius printed for him the second volume of the *Commentarii*—a projected third volume was never completed. The book—Dolet's most considerable contribution to scholarship—contains criticisms of Erasmus even more savage than those of the *De Imitatione* (see i. 1082–7, 1234–7). While Dolet was engaged upon it, the news reached Lyons of the death of Erasmus. Dolet stayed his pen, at col. 151, s.v. *pacisci*, to render a generous tribute, in prose and verse, to one of whom he none the less records, truly, that he was not gentle to his enemies. The *Commentarii* was presented to Francis I; in return Dolet received, 6 March 1538, a royal privilege for ten years to print books written or translated or edited by himself. The last of his books to bear Gryphius' imprint is the *De re Nauali* (1537). The first books in which he figures as both author and printer were the *Cato Christianus* and the *Carminum Libri quatuor*. Both of these (1538) he was obliged to withdraw immediately. In this year he married Louise Giraud; and in the year following he celebrated the birth of a son by publishing a *Genethliacon*, of which he issued at the same time a version in French, *L'Avant Naissance de Claude Dolet*. To 1539 belongs also another work, issued in both Latin and French, *Francisci Valesii Gallorum Regis Fata*, covering the history of France from 1513–39. In the same year he printed his *Formulae Latinarum locutionum illustriorum*, the first part of a work abridging his *Commentarii*—two other parts were projected, but never written. Already in 1538 he may be presumed to have forgiven Erasmus his sins. For in that year he had printed the *Catonis Disticha* 'cum scholiis Erasmi'. In 1540 he reprinted Erasmus' *De Copia*; and in 1542 French versions of the *Enchiridion* and the *Exomologesis*. The art of translation from the ancient tongues to the vernacular had particular interest for him. In 1540 he printed his *La Manière de bien traduire*, three treatises designed as part of a greater work, never executed, *L'Orateur Françoys*. The *Orateur Françoys* has the distinction to be mentioned with compliment in du Bellay's *Défense et Illustration de la Langue Française*. The year in which he printed the translations of Erasmus, 1542, was an unlucky and indeed fatal one. To it belong an edition of the works of his friend Marot, a reprint of Rabelais (which lost him Rabelais' friendship), a French translation of the New Testament, and other books 'dampnés et reprouvés'. In Aug. 1542 he was arrested for disseminating heretical books—those of Erasmus are particularly mentioned.

est animus respondere. Est Lo[n]gus quidam, cui nunquam visus sum: qui non calamo, sed lingua nusquam non proscindit Erasmum. Ab hoc, quia ii, quorum benignitate fouetur, mihi sunt amici, scribunt alium subornatum Vratislauiensem, cuius libellus volitat per totam Italiam: nondum, quod sciam, excusus. Ad me Roma missus est manu descriptus: nihil vnquam legi stolidius. Iulius Scaliger Lutetiae edidit in me Orationem impudentissimis mendaciis ac furiosis conuiciis differtam: cuius tamen ipsum non esse autorem multis ac certis argumentis compertum habeo. Sed hoc calciamentum ab alio mihi non ignoto consutum ille induit. Cum talibus ingeniis luctari non est animus, nec expedit. Idem a vobis fieri vellem. Querunt antagonistas. Si adest Augustinus Scapinellus, qui nuper ad me scripsit Ferraria, quaeso, vt homini meo nomine salutem dicatis, e⟨s⟩t quidem de meliore nota: nihil enim vnquam pectore illo vidi candidius. Vobis precor omnia laeta.

Apud Friburgum Brisgoiae 18 die Martis. Anno a natali Seruatoris 1535.

Erasmus mea manu.

A tergo,

A monsieur Scaliger demeurant a Agen.

3006. From John Caesarius.

Breslau MS. Rehd. 254. 43. Cologne.
29 March ⟨1535⟩.

[An original letter, autograph throughout. The year-date can be supplied from the mention of Dolet's *Dialogus* (attacking the *Ciceronianus*) which appeared early in 1535. The letter was printed in *Zeitschrift des Berg. Gesch. Ver.* xxx, 1894, p. 209 f. For Caesarius see Ep. 374 introd.]

SALVTEM IN CHRISTO IESV DOMINO ET SERVATORE NOSTRO.

Expecto responsionem tuam ad librum Stephani Doleti plenum conuiciis. Sed aliud et nouum imminet tibi bellum a Chartusianis nostris, qui superiore hyeme quendam apud nos virum satis eruditum

3005. 20. longus α *LB. correximus.* 23. Vratisliniensem α *correxit LB.* 29. induit *scripsimus*: inquit α *LB.* 33 et α *LB. correximus.* 37. manu mea *β*.

Condemned in Oct. 1542, he was pardoned on 23 June of the year following. But in Jan. 1544 he was re-arrested. Effecting his escape early in that month, he remained at large until September; contriving during this period of liberty to publish *Le Second Enfer*, the story of his second imprisonment—he had not had time to write the history of the first 'hell' in 1543. With *Le Second Enfer* he printed French versions of the Platonic *Hipparchus* and *Axiochus*. No work of Plato had appeared in French before. Dolet did not know Greek. The *Axiochus* is probably not a work of Plato. But three words in Dolet's rendering of it which are not found in the original Greek (though they add nothing to the sense of the passage in which they occur) sufficed to convict him of 'blasphemy'—one of the three counts on which he was condemned to die. He was burned at Paris in the Place Maubert on 3 Aug. 1546.

The authoritative Life of him is that of R. C. Christie, London, ed. 2, 1899, written with a good deal of theological animus. It contains a full bibliography of Dolet's works, some of which are of great rarity.

3005. 20. Lo[n]gus] See Epp. 2568. 15n, 2716. 9n, 2906. 15n.

31. Scapinellus] See Ep. 1169 introd. The letter mentioned is not extant.

3006. 3. quendam] We do not know who this is.

subornarunt, qui aduersum te scriberet super opinione authoris operum illorum, quae nomine Dionysii Ariopagitae circumferuntur. Demirantur plurimum apud nos probi eruditi homines quid illi in mentem venerit vt talem subiret prouinciam, cum potius te magnis praeconiis vbique commendaret, vt a quo magnam suae eruditionis partem accepit. Sed

quid non mortalia pectora cogit
Auri sacra fames ?

Ego, mi Erasme, perpetua aegritudine grauiter molestor, interimque calculi malum me non parum torquet. Audio te illo malo liberatum: qua de re plurimum tibi gratulor. Aduersus quod malum si habes aliquod praesentaneum remedium, id oro ne me celes. Calculus is in sinistro rene haeret, et aliquando per harenulas inter mingendum descendebat, id quod nunc et per aliquot menses raro video. Sic optamus senium, vt interim multa mala nobis asciscamus.

Libellum tuum de praeparatione ad mortem quotidie fere in manibus habeo ac lego. Vix effari possum quantum is mihi animum dederit ad moriendum, cum ille iusserit qui vitam nobis dedit. De quo libello soleo apud amicos narrare talem illum esse vt videaris per ipsum te superasse ipsum, qui in aliis alios plerumque superaueris. Bene vale.

Coloniae quarto calendas Aprilis.

Ioannes Caesarius ex animo tuus.

Magno Erasmo Roterodamo viro vndecunque doctissimo amico suo incomparabili et praeceptori apprime obseruando.

3007. From Francis Rupilius.

Breslau MS. Rehd. 254. 130. — Rome.
LB. App. 377: EE². 125. — 29 March 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address sheet is missing. Leclerc, following Fecht (see vol. iii, p. xxiv), printed only portions of the letter in LB. His text presents a few small variants, which we have neglected.]

⟨S.⟩ D. Quid proximis literis ad te, eloquentissime vir ac aeui nostri summum decus, scripserim, non satis memor sum, nisi quod ea tibi significare volebam quae mihi dominus Ambrosius a Gumppenperg commiserat, sperans illum aliquid consilii tenere, quo

---

3006. 5. Dionysii] Erasmus in his N.T. 1516 (Acts 17, p. 394) had followed Valla in questioning the authenticity of the Dionysian writings (see Ep. 1620. 67–70). These writings had been accepted as genuine by Colet, on whose theology they had exercised a profound influence. Grocyn had accepted them at first; but while in the midst of a course of lectures on the *Hierarchia Coelestis* had become convinced of their spuriousness. See N.T. 1519, p. 225, LB. ix. 917; Ep. 118. 22n.

10. quid] Verg. *Aen.* 3. 57.

3007. 1. proximis] No letter from Rupilius is extant except the present letter. From Ep. 2929. 30 it would seem that Rupilius intended to write to Erasmus in April 1534; he certainly wrote to him some time before 10 Dec. 1534 (Ep. 2983. 91). The letter of Ep. 2983 is possibly that here mentioned.

fortunae atque dignitati tuae magna fieret accessio, atque id ita euenire magnopere certe optarim. Scribendum autem tum mihi fuit valde celeriter, vrgente veredario, qui impatienter expectans abituriebat, atque inde forte factum est ⟨vt⟩ meae visae fuerint frigidiores literae. Vt meum erga te obseruantissimum animum mutem, nullius viperae adflatus efficere potest. Quam de te honestissimam atque reuerentissimam opinionem teneo, non mutabili aliquo adfectu, sed ex meritis absolutissimi tui ingenii incorruptissimaeque tuae vitae consilio atque iudicio c[o]epi, mordicusque quoad viuam retinebo, eritque mihi semper amabilis, honorandus ac reuerendus meus Erasmus, quem vt clementissimus Deus nobis quam diutissime seruet saluum et incolumem, ego precari non desino. Doleo autem vehementer morborum saeuitiam tibi molestiorem esse solere, per quam (vt ex praepositi Choleri, viri praestantissimi, literis cognoui) factum est quominus nunc Ratione Concionandi, quam alioqui publicaturus fueras, fruamur. Vt morbi illi iubente Deo tecum perpetuas inducias instituant, magnopere opto.

Berus theologus ante paucos dies Romam venit; cui quid me facere velis, explicaui, eique me omnibus meis officiis totum obtuli et addixi, neque quicquam o[b]missurus sum quo me illi gratificari posse existimauerim. Ago tuae erga me beneuolentiae immensas gratias, qua me domino a Gumppenperg commendare dignatus es pluribusque adhuc aliis commendare cupis. Testaris hac re mihi incomparabilis amici ac patroni erga me animum, quem vtinam vllis meis officiis tecum mereri possem; obsequentissimi tibi clientis in me studium atque fidem facile probarem.

De sacerdotiorum venatione quae in literis Gumppenpergii ludis,

8. vt *suppleuimus*. 13. cępi *MS. correximus*. 24. obmissurus *MS. correximus*.

---

5. fortunae . . . accessio] Odonus (Ep. 3002) had heard from persons of credit visiting Strasbourg from Rome that the new Pope destined Erasmus for the cardinalate, accompanied by an adequate 'census'; and he mentions the favour in which Erasmus stood with 'the greatest cardinals' (who would include, besides Gumppenberg, Merinus and Pucci; see Ep. 3011). The Pope's own promises, as expressed in Ep. 3021, are sufficiently vague. In Ep. 3033 they materialize in the offer of the provostship of Deventer. The provostship, Erasmus persuaded himself, was intended to supply in part the *census* necessary to the cardinalate; in Aug.–Oct. 1535 he speaks to Latomus, Tomiczki, Choler, and Goclenius as though the offer of the purple was a settled thing in Rome (see Epp. 3048–3049, 3061, 3063, 3066); and Tomiczki at any rate takes what Erasmus tells him seriously (Ep. 3066). Erasmus refused the provostship. What ambitions he in fact entertained when Ber went to Rome it is difficult to say. The manner in which Gumppenberg pressed his interests plainly irritated him (see l. 31n). That his name was considered at the great election of cardinals in May, there is no evidence except what Erasmus himself says.

9–16. Vt meum . . . desino] For Rupilius' enthusiasm for Erasmus, see Ep. 2716. 214–15.

17. morborum saeuitiam] See Ep. 2987; cf. Epp. 2953, 3000. There is no letter extant from Erasmus to Choler later than 19 Feb. 1534 (Ep. 2906), except the *Responsio ad P. Cursii defensionem*.

22. ante paucos dies] The letter to Paul III, which Ber carried, is dated 23 Jan. (Ep. 2988). But see Ep. 3001. 18n; cf. Ep. 3011. 18n.

31. literis Gumppenpergii] Not extant. Erasmus had evidently written to Rupilius, ridiculing the way in which Gumppenberg was pressing his (Erasmus') interests at Rome. He had

sunt plane, vt scribis, sunt magni hic Molossi qui rictu et hiatu immenso inuadunt et deuorant quancunque obuiam praedam, nobisque imbecillibus catellis nihil sinunt reliqui. Habet praeterea illa venatio suas artes aliasque virtutes quam quarum ego hactenus studiosus fui, quibus nisi quis vtatur, haud facile fauentem Deliam experitur. Quominus illis vtar, multa obstant. C[o]epi tamen interim, dum Romae fui, duos canonicatus, vnum cathedralis ecclesiae Ratisponensis, alterum cathedralis ecclesiae Brixinensis, atque hos quidem magis liberalitate clarissimi ac magnifici viri, domini Ioannis Paungartneri nostri, qui opes suas in bonorum virorum vsum paratas habet, quam gratia pontificis. Agnoscit hic pastor balatum ouium suarum, scilicet familiarium descriptorum, cognatorum, nepotum, officialium, inter quos quum ego non numerer, vocem meam non agnoscit. Nihil tamen adhuc ab eo pecii, ideo de surdi[bu]s illius ad vocem meam auribus vere conqueri non possum. Quid tamen mihi hinc sperare liceat, mores Curialium me satis admonent. Cupiditate inexplebili non sum. Ego nunc facile contentus ad sacerdotia obtenta me reciperem, nisi collegiorum illorum statuta a percipiendis inde fructibus me suspenderent. Statutum itaque mihi tempus expectandum erit. Tum ad studiorum quietem relictis Romanae curiae negotiis omnem vitae meae rationem reuocabo, quam vt Opt. Max. Deus quandoque mihi felicitet, praecor.

Est quidam Romae, vt mihi videtur, satis annosus sacrificulus qui

37. Cępi *MS.*: *correxit LB.* 45. surdibus *MS.*: *correxit LB.*

---

written to Gumppenberg himself, complaining (Ep. 3048. 92n; cf. Epp. 2993, 3050).

36. fauentem Deliam] See Ep. 3011.

40. Paungartneri] Rupilius was living in Italy as the tutor of Paungartner's sons; see Ep. 2867 introd.

43. nepotum] See Ep. 2998. 40n.

54. Est quidam] Peter Cursius (Pietro Corsi) of Carpi. The date of his birth and death are alike unknown. Rupilius calls him 'satis annosus'. In the *Defensio* (I 1 r°.) he speaks of himself as a very much younger man than Erasmus. (Erasmus' age, however, he puts, perhaps maliciously, at 'about eighty': B 4 r°.) His earliest publication belongs to 1510, when he wrote a Preface to the *Historia illustrium Romanorum* published in that year at Rome. In 1512 was printed, also at Rome, *Cursii Panegyris de federe inter Iulium Pont. Max. et Hispanum Regem.* Among his contemporaries he enjoyed repute as a poet. He published in 1519 (Rome) a poem *Petri Cursii lacrimae in cede N. Cursii germani vnici.* In 1524 he contributed two poems to the collection *Coryciana*, a beautiful book edited by the papal secretary Blosius (see Ep. 3021) in honour of Ianus Corycius (Giovanni Coricio) (Rome, ⟨L. Vicentius & L. Perusinus⟩). In the year following he published *Petri Cursii Poema de Ciuitate Castellana Faliscorum non Veientium oppido* (Rome 1525, reprinted in *Italiae illustratae Scriptores*, Frankfurt, 1600); dedicated to Peter Mellinus, with a prefatory poem by Iulius Roscius Hortinus. In 1529 he printed at Paris a poem running to more than three hundred hexameter verses, entitled *Roma ad humani generis Seruatorem.* Four of his shorter poems are printed in Matt. Toscanus' *Carmina Illustrium Poetarum Italorum* (Paris, 1577), vol. ii, pp. 203–4; the first of these has for subject a plane-tree in the Villa Roscia; the second is addressed to Paul III; the third commemorates the death of Card. Campegio; the fourth is upon the flood which followed the Sack of Rome in 1527. These four pieces are reprinted in *Delitiae CC Italorum Poetarum* (Frankfurt, 1608), together with the *Roma ad . . . Seruatorem*, and epitaphs on John Manardus and (Bernardinus) Rutilius (†1537) (vol. i, pp. 164 ff.); the second volume of the *Delitiae* contains also verses addressed to

contra te Italiae defensionem suscepit scribere nuncque edere. Qui Italiam magna abs te ignominia adfici putat, quod in adagio, *Miconius Caluus*, scripseris illam solere raros bellaces producere. Sunt excusi quaterniones quinque quas libenter qualibet redemissem pecunia, sed nulla mihi ratione id facere licuit. Transmisissem illos e vestigio ad te. Descripseram tamen primum quaternionem—magna id difficultate obtinueram—eumque ad D. praepositum Cholerum destinaui, nihil dubitans quin ea omni de re ille te abunde certiorem fecerit. Refert mihi dominus a Gumppenperg pontificem inhibuisse, ne pergat edere, haeretque editio imperfecta, miserque ille sursum et deorsum oratum cursitat, vt ei liceat dulces suas nugas, tot annorum labores, edere. Venit expostulatum cum Gumppenpergio, quod ille sit in causa, cur prelum in opere suo cesset, eumque tanquam negociorum tuorum solicitatorem hoc apud pontificem procurasse: quod tamen falsum est. Docti (vt audio) rident inque delitiis habent hominem. Scripserunt nescio qui ad illum ex tuo

---

Cursius by John Pierius Valerianus (p. 334). Cursius' name concludes the catalogue of poets in the *De Poetis Urbanis* of Franc. Arsillus, a poem written for Paulus Jovius and printed in *Coryciana*. Paulus Jovius prefixed an elegiac couplet by Cursius to his *Moschouia* (*Regionum . . . Descriptiones*, Basle, Petrus Perna, 1577, p. 81); and in his *Elogia Virorum in literis Illustrium* (Basle, 1577, pp. 153, 178) included *elogia* by Cursius on Jo. Manardus and Rutilius Coloniensis. Writing of him in his early period, Lilius Gyraldus offers the following criticism of his poetry: 'Petrus Curtius, et ipse ex Marsis, vrbe Romana donatus, quaedam in dies audacter magis quam parate molitur; vix sperandum est eum aetate et bonorum amicorum consuetudine maturitatem consecuturum' (*De Poetis* p. 43, 17–21, ed. Wotke, 1924).

In the spring of 1535 Ant. Bladus printed for Cursius at Rome *Petri Cursii Defensio pro Italia ad Erasmum Roterodamum*, the book of which Rupilius speaks in the present letter; the Preface is dated 24 Nov. 1534. Rupilius' statement that the Pope endeavoured to prevent the publication of the book is repeated by Erasmus in his *Responsio* (Ep. 3032. 573–4), in reliance, no doubt, on Rupilius. But despite the Papal ban (if there was one) the book, dedicated, in fact, to the Pope, was in Erasmus' hands in, or before, the first week of May (Epp. 3015–16). Bladus, who printed it (very ill), was at a later date Printer to the Apostolic Camera (*impressor cameralis*); he had printed for both Stunica and Sepulveda. Of Cursius Erasmus speaks, in his *Responsio*, with respect—Cursius is, he thinks, 'minime malus, φιλόπατρις, Latini sermonis copia non infeliciter affluens' (Ep. 3032. 26–7), but he has the misfortune to belong to the circle of Roman clergy who are primarily men of letters and of the world: 'Existimo Cursium hominem esse pium, sed studio et vsu nitide loquendi Christum illi non venisse in mentem' (Ep. 3032. 301–3). In Ep. 3127 he describes him, more contemptuously, to Melanchthon as 'de numero vicariorum sacrificulorum'. Gumppenberg depicts Cursius as the tool of clever men who think him a fool (Ep. 3047). But his name mostly appears in connexions which suggest that he enjoyed genuine repute in Vatican circles and in the Roman academy. With Blosius, Romulus Amaseus, Cardinal Rodolfi and others, he figures in a catalogue of Italians distinguished in literature in Sabinus' *In M. A. Plauti aliorumque . . . calumniatores Apologia* (Basle, 1540), p. 118. In the *Defensio* he himself catalogues (f^o. H^3) 'innumerabiles Itali disertissimi' (among them Blosius, Fabius Vigil, Iulius Camillus, Marius Volaterranus, Cardinal Ridolfi) whose talents may challenge, he thinks, comparison with those of Erasmus, and many of whom are likely to be offended by Erasmus' contempt for Italy and the Italians. He seems to have enjoyed the special patronage of Cardinal Ridolfi (*Defensio* f^o. B^2).

56–7. adagio *Miconius Caluus*] *Adag.* 1007.

58. quinque] The extant text runs to 10 quires.

nomine epistolam qua rogas eum, ne apologiam illam edat. Hanc ostendit Gumppenpergio, qui negauit tuam esse; et ipse hoc verum esse intelligit, et ob hoc quosdam suspicione notat, in quos vult stylum vertere. Est homo qui fruitur insania sua, qua etiam damnatur apud omnes. Quare non est vt hinc vllam concipias molestiam. Quicquid haec comoedia nobis vltra pariet, proxime ad te perscribam.

Viglium nostrum suffragio nacionis Burgundiae in adsessorem imperialis camerae adlectum esse libenter audio ac valde gaudeo. Meretur eruditio aequissimumque eius ingenium hoc officium, quod non dubito quin ita sit gesturus vt inde ad maiores dignitates et administrationes firmissimos ac certissimos gradus sibi struat. Deus illi bene vertat.

Noua nobiscum dicuntur: Imperatorem nostrum proximo mense in Italiam Neapolim venturum, idque ita futurum credo. Dicitur et Turca a rege Persarum magna clade adfectus omnibusque tormentis bellicis exutus, tenerique ita obsessus vt non euadere nisi per longissimas itinerum ambages, et illas quidem difficiles et periculosas, possit. Ferunt et Philippum quendam Doriam paucis nauibus Hellesponti (ni fallor) angustias ita obsedisse vt grauissima fame Constantinopolim aliquandiu presserit, deinde vero acta praeda triginta nauium ac trium milium hominum in Siciliam rediisse. Alioqui dicitur Imperator longe instructissimam classem in Africam contra Barbarossam Tunesium nunc missurus; quae vt nobis laetam optatissimamque referat victoriam, Deus faxit.

Me tibi, clarissime vir, vnice commendo tibique valetudinem optimam precor.

Romae, XXIX die Marcii anno salutis Christianae M.D.XXXV.

Reuerendae ac clariss. T. D. deditissimus

Franciscus Rupilius.

3008. From Louis of Spinula.

Breslau MS. Rehd. 254. 140. Genoa.
EE[2]. 151. 8 April 1535.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by Cog. E. i. 311 (written 15 July 1535), from which we learn that Erasmus had mentioned this letter to Odonus and Philaenus, who asked Cognatus for a copy of it.

In Odonus' letter to Erasmus (Ep. 3002. 641), written earlier in the same

---

3007. 71. epistolam] App. xxiv.

77. suffragio] He owed his appointment to Matt. Held (see Ep. 2767, VZE. 63 (p. 182)).

83. proximo mense] The Emperor did not in fact come to Naples until 25 Nov. But reports that he was coming immediately to Italy continued throughout the summer and autumn. On 15 Sept. Chapuys reported that he had left La Goulette on 17 Aug. for Sicily, and that he was expected at Naples towards the end of August (Brewer ix, 15 Sept. 1535). In August the Pope arranged to receive him in Rome; the visit to Rome took place on 5 April of the year following. See Epp. 3047, 3055, 3071, 3073, 3078.

85. Turca] Suleiman the Magnificent, on 15 Oct. 1535, was defeated by the Persians at the battle of Bechlis. Cf. Epp. 3075. 36n, 3119. 29n. For English comment on this event, see Brewer viii. 315, 438.

rege] Damas.

88. Philippum] Nephew of Andrea Doria.

92. classem] See Epp. 3008. 267–8, 3009. 45n.

year, Louis of Spinula is mentioned as a Genoese of position and talent, who was among Erasmus' Italian admirers. From the superscription to the present letter it is clear that he belonged to the Genoese branch of the ancient and wealthy Spinula family. From the letter itself we learn that he was a son of Stephen Spinula, and that he had a brother, Pascasius, who had died in England some five years previously. The work in two volumes on the political development of Genoa (if that is what is meant by *de institutione*), which he wishes to submit to Erasmus' criticism, presumably remained unpublished. There are extant, however, two letters addressed by him to Dantiscus, from Genoa, 13 Sept. 1530 and 28 Jan. 1531, printed in *Zs. f. d. Geschichte Ermlands* 5. 430; these we know only from EE.

Pascasius Spinula is no doubt to be identified with the person of that name who was a merchant in London in 1528; see Brewer iv. 4006, &c. (with two letters from Pascasius to Wolsey). From ll. 63–6 it would seem that on some occasion Pascasius' commercial affairs had taken him to Freiburg, where he had visited and shown politeness to Erasmus. Brewer records the names of other members of the Spinula house, whose business seems to have had wide international connexions.]

LVDOVICVS E SPINVLARVM FAMILIA, PATRICIVS, ERASMO ROTERODAMO S. D.

COMMODIOREM sane multo quam habebam occasionem mihi dari expectabam, Erasme doctissime, qua te literis apellarem meis vel potius, vt verius dicam, interpellarem, id est, eo eruditionis venire[m] vt, si tu minus meis literis oblectari posses, saltem ne iis legendis ea afficereris molestia, vt ab earum statim lectione tanquam a scopulo tibi fugiendum esset. Sciebam enim eam interpellationem quae nihil omnino haberet quod hominem ad se legendum allicere posset, non modo intempestiuam, sed molestam etiam fore, praesertim tibi qui grauissimis in studiis semper occupatus ne horam quidem non minus nobis quam tibi frugiferam praetermittis. Sed cum viderem me multos iam annos hac spe deceptum, vt etiam, quo magis mihi videbar non nihil in dies proficere, eo minus mihi hac in re satisfacerem, cumque ea te esse in omnes humanitate de multis a te istinc venientibus audirem vt neminem qui te adeat non humanissime excipias, consilio adiuues, vel rudium hominum epistolas modo amice scriptas libentissime perlegas, facile mihi persuasi in re praesertim tam honesta non esse diutius cunctandum, malens quidem in hanc peccare partem, vt tibi temerarium videri possit, si tamen videbitur, hominem non solum de facie, sed etiam nomine tibi prorsus incognitum, adde bonarum literarum expertem, ad te, tantum virum, scribere quam nunquam meum in te amorem tibi caeterisque testatissimum relinquere ac tibi vel potius aetati nostrae ad meam vtilitatem non gratulari, mihi vero de tanta tui ingenii tum felicitate tum etiam bonitate non gaudere, qui nihil aliud dies et noctes cogitas ac moliris quam ⟨vt⟩ sentiant omnes non te tibi, sed caeteris natum, nec frustra natum. Quo quid felicius potest tibi contingere?

Equidem ausim affirmare eos a Deo optimo maximo maxime omnium amari, quos non suae, sed communi hominum vtilitati natos tandem videmus. In quo ipse prae caeteris tantum inuigilas vt nemini illud in te, quod fere in omnes, liceat intorquere: Poteras has horas etiam non perdere. O te felicem quem vnum ex omnibus eo

3–4. venirem *MS.*: *correximus*. 25. vt *suppleuimus*.

munere dignum Christus opt. max. esse voluit! Multi quidem sunt inuenti, nec indocti homines, qui totam vitam in literis egerunt. Eos conferat aliquis tecum, desidiosissimi atque ineptissimi sane reperientur. Adde multos miro silentio, quo nihil potest esse magis contra officium, aetatem longo otio consumpsisse. Tu vero plura mihi videris scripsisse quam alii pene legerint. Pro Deum immortalem, quot et quanta volumina vbique gentium aut tuo Marte aedita aut tua correctione adhibita aut ex graeco mira dexteritate ac fide in latinum versa in tuo nomine apparent! Totam fere Italiam peregrinandi gratia adiui, refertissimas vbique bibliothecas tuorum librorum comperi et, si quid ad rem pertinet, vt certe pertinet, emptorem maxime inuenientium. Quid in Germania, quid in Gallia, Britannia, Hispania, quid demum toto in reliquo orbe? Vt pene incredibile sit omnibus eam librorum copiam ab vno homine potuisse proficisci.

O felix ingenium, O virum dignum qui nostra in ciuitate, quo te amore prosequuntur Ligures, nascereris! Vt alios breuitatis causa omittam, quid de Stephano, patre meo, dicam? Quo amore, qua beneuolentia ac obseruantia in te erat cum antea tum lecto tuo Militis Christiani Enchiridio non multo ante in lucem aedito! Cum esset ei allatum a filio ex Hispania—iam tum eius opinione in coelo eras—tuam doctrinam vt solidam ita omnibus salutarem praedicabat. De te semper honorificentissime loquebatur, tua scripta nunquam fere e manibus deponebat, cum ob multas causas tum quod Paulinis sententiis, quibus ipse plurimum delectabatur, abundarent; quas qui negligeret, non sane occurrebat quomodo ille sacris literis eruditus videretur. Quin etiam affirmabat sine eo instrumento neminem, quid dulcedinis afferat sacra lectio, vel tantillum gustare posse. Ad quod ipse ita adhaeres vt nullo vnquam tempore ab eo diuelli possis. Quid mirum igitur, si tanta et sententiarum et studiorum similitudine cum patre coniunctus et a patre et a filio, immo filiis, ameris? Fama est enim hic fratrem—Pascasius erat ei nomen—dum istic negotiaretur, dedisse operam vt te non solum viseret, sed quibus etiam pro tempore potuerit honoribus, honestaret, cum id sua sponte, tum cognita in te patris per literas beneuolentia. Qui si diutius vixisset—quintus hic annus agitur, cum in Britannia pestifero illo morbo diem suum (O rem acerbam) obiuit—profecto nec mihi nec patri in te amando cessisset.

Nondum excidit nec quoad viuam excidet, vt ad patrem redeam, cum esset ei renuntiatum te breui, quo tempore eras Lugduni, velle, vt multas, nostram quoque vrbem voluptatis gratia inuisere, quantis incesserit laetitiis, quibusque precibus a diis petierit vt, antequam ex hac vita discederet, liceret ei in sua vrbe atque adeo in suis tectis Erasmum illum, illum inquam toti orbi notissimum, videre, nec posse illum diem immaturam mortem subsequi; quasi diuinaret, id quod sane (pro dolor) euenit, fore vt ex hac vita breui nec sine maxima et patriae et filiorum iactura migraret. Quid quod iam ea hospitalitatis officia in animo voluebat, vt nesciam an apud Scipionem Panaetius honoratior fuisset, charior vero nullo modo? Quid si

71. Lugduni] The reference is to the year 1506: in August of that year Erasmus' journey to Italy took him through Lyons: see Ep. 194 introd.

postea infinitam pene copiam librorum tuorum in lucem aeditam nec sine maxima omnium admiratione vidisset? Ea quidem in te amoris accessio facta esset vt nihil certe ad id addi amplius potuerit.

De quorum elegantia et vtilitate cum satius sit silere quam pauca dicere, silentio praeteribo. Illud certe, etiam si velim, praeteriri minime potest, non id tibi quod multis accidere, qui, vt recte sentiant, tamen id polite eloqui non possint; te vero maxima felicitate vtrunque assecutum nemini dubium videri queat. Ita enim rei nouitate et dicendi facundia legentem delectatione afficis vt nulla vnquam eum tuae lectionis sacietas capiat. O felix (vt iterum dicam) ingenium! O si ad tuam imitationem plures accenderentur, quam melius nobiscum ageretur! Etenim quam multi tua doctrina ad meliorem viuendi viam iam peruenere, quam multi posthac peruenturi! Facio quidem ex me et ex multis quos noui coniecturam, qui vbi legi cum alios ⟨libros⟩ tum praecipue Enchiridion illud tuum, sentio me, vt breuissime dicam, alium hominem, id est, interiorem, vt ipse appellas, prorsus induisse. Fateor illa omnia in plurima sacrarum literarum lectione velut a fontibus potuisse hauriri. Sed cum ea maxime sparsa et multis in locis subo⟨b⟩scura per te et in compendium et ad perspicuitatem redacta sint, multo facilius cuiuis vel negotiis obruto vel mediocriter erudito sese offerunt. Hoc itaque abs te effectum est, vt nemini iam non liceat per te, duce Christo, rebus suis optime consulere et coelestem illam patriam, in qua beati aeuo sempiterno fruamur, ingredi.

Quid autem aliud in Colloquiis illis tuis familiaribus, nec sine iocorum summa varietate, post Latini sermonis vtilitatem quaesisse videris nisi, vt in quotidiano pene sermone ac familiari, et quo in amicorum congressu vti solemus, patefactis hominum deceptionibus [et] sub nomine pietatis sibi, vt lenissime dicam, consulentium salutarem viuendi viam plane cognosceremus cognitamque alacres ingrederemur? Quantum itaque tibi debeamus, qui quod erat nobis per nos cernere difficillimum—decipimur enim specie recti—tu ita aperuisti vt a religionis simulatione nihil nobis posthac timendum sit! Aliorum, ne videar aliquid tuis auribus dare, facio iudicium; a quo quidem tantum absum, vt verear etiam quas doctissimorum hominum consensu mereris laudes attingere.

Quid in Moria illa tua, quae non nisi ad hominum iocos nata videtur, quam multos illic ludendo hominum errores inuestigas, inuestigando carpis, carpendo tacite fugiendos admones! Nam quid vtilius aut iucundius quam in eo libro quenque suum genus stultitiae probe cognitum habere (vt felix sit ille qui minimis vrgetur, vt ait Flaccus)? Quo plane cognito quis non humanae felicitati credere desinat, honores atque fastus pro nihilo ducat, in Deo omnem spem collocatam habeat? Cuius aeditionis tametsi dicis te poenitere, non tamen efficies vt nos eam legisse poeniteat, nisi in eo forte culpa non vacas quod, dum Moriam ipsam tanta facundia facis loquentem, periculum sit ne huius lenociniis capti relicta sapientia stultitiam amplectamur. Sed ipse videris. Deinceps tamen ita aeditam, cum

95. libros *suppleuimus*. 99. suboscura *MS.*: *correximus*. 109 et *seclusimus*.

122. Flaccus] *Sat.* I. 3. 69.

rationibus tum multorum sapientum exemplis, contra maleuolos qui illud genus scribendi Christiano homini interdictum volunt defendis, vt magis possit eos poenitere in Moriam esse inuectos quam te eam iocandi gratia composuisse.

Admoneret me locus vt ad tuas laudes venirem deque aliorum librorum vtilitate dicerem, quae tanta est vt non possit esse maior. Sed quia longe facilius erat mihi initium quam finem inuenire, iccirco supersedendum putaui, cum praesertim vel ab iis quos supra memorauimus, reliquorum omnium vtilitatem, velut leonem ab vnguibus, vt aiunt, cuiuis facile contemplari liceat. Dixerit tamen aliquis: Quid haec multa de Erasmo tam pleno ore, cum a multis, nec indoctis, et multis in locis, reprehendatur, eiusque non minus religio quam eruditio desyderetur? Perinde ac si aliquis vllus inuentus sit qui acerrimos inuidiae morsus potuerit aliquando effugere. Verum tamen quid est, in quo tam facile possim respondere ac, vbi reprehenditur, Erasmum meum defendere, immo istos et maleuolentiae et ignorantiae conuictos redarguere? Sed cum ab eo suis in locis maleuolis omnibus responsum sit, vt facile appareat qui demum sint, seruum pecus et fruges consumere nati, superuacaneum duxi illa saepius commemorare. Sed pulchrum sane est nonnullorum temeritatem ac insolentiam perspicere, partim eorum qui, si quid eruditius quam velint abs te profectum legunt, audent tamen dicere non esse tuum, cum tragoedias illas Euripidis, quas in latinum vertisti, quo nihil sane candidius, affirmant a Rodulfo Agricola, homine doctissimo, versas, cum tuum nomen nihilominus in omnibus aeditionibus inscriptum legant, partim vero eorum quos quae ne attigerunt quidem, non pudet tamen reprehendere atque ita vt a maledictis et conuiciis non abstineant. Quo quid fieri possit crudelius ac perniciosius? Quibus quae sceleris tam atrocis poena excogitari vnquam potuit quae istis non conueniat? Tu vero omnia interposita Christiana charitate condonanda censes, conscientiam tuam pluris faciens quam improborum hominum sermones ac maledicta. Me tamen ipsum, cum caeteris in rebus tum in hoc vel maxime te inferiorem, vincere non possum, quin istiusmodi homines, quoties in eos incido—incido autem saepe vbi meas defensionis partes egi—odio quodam Vatiniano persequar. Qui quidem si tua scripta et aequo animo, vt par erat, legerent, non illa certe effutirent, vt nonnullis vsu venire comperi, at etiam palinodiam per epistolas canerent. Nam quid ingenuo homine minus dignum quam quod isti in ore semper habent: 'Non tantum otii est mihi a grauioribus rebus vt scripta etiam Erasmi possim percurrere'? Fac ita esse, cur ergo tam impudenter in ea inuehantur quae nunquam attigerunt? At, inquiunt, hoc idem ab aliis qui attigerunt, et doctissimis hominibus, videmus factitatum. Esto, in quibus ratio desit, in iis authoritatem fortasse desyderari. At illud quidem manifestum est, authoritatem

166. vt *MS.*: at *scripsimus.*

---

138. vt aiunt] See *Adag.* 834.

147. seruum . . . nati] Hor. *Ep.* 1. 19. 19; 2. 27.

152. Rodulfo] Erasmus deals with this charge in the *Responsio* to Cursius (Ep. 3032. 513–28), cf. Ep. 158. 6n.

164. Vatiniano] Cf. Catull. 14. 3.

ibi omnino repudiandam vbi ratio, id est, veritas facillime inueniri possit. Quid praeterea, qui statuit aliquid parte inaudita altera? Nosti reliqua.

Qui mitius flagellant, iis illud in promptu est te aut nulla aut parua correctione adhibita tua etiam scripta in lucem aedere (quo quidem effici necesse est vt multa abs te inconsyderate exeant), nonnulla vero meliora posse reddi vel hoc argumento, quod abs te iterum in manus sumpta ea et ornatiora et sanctiora feceris. Qui tamen etsi non nihil dicere videntur, sunt tamen omnino repellendi, et quantum ab humanitate absint planissime ostendendum est. Quorum sententiam vt veram necesse est fateri, ita si quod ipsi velint efficeretur, male profecto cum hominum vtilitate hodie ageretur. Quis est enim tam perfecta scientia ac doctrina praeditus qui nesciat emendatiora in dies scripta posse adhibita diligentia reddi? Vnde sapientes illi, cum aliquid dignum memoria posteris traderent, nullo fine operi imposito iure tanquam inchoatum in medium relinquebant. Quo quid aliud significare videbantur quam nihil esse tam excultum, tam ornatum, tam artificio politum, quin aliquid ad perfectionem posset vltra adiungi? Sed quid facerent?—cum in altero plus vtilitatis multo perspicerent, alterum certe contemnere non neglexerunt, minus damnum maiori, quod est officii proprium, anteponentes. Quid quod vel multorum sapientum iudicio comprobatum est illud, nulla in re, quod isti tantopere expetunt, perfectum posse inueniri, etiamsi in eo totam aetatem elaboremus. Quorsum haec? Quia si quantum vel ingenio vel doctrina vel diligentia assequi posses, abs te esset factum, vt nihil nisi perfectum exiret, vt demum maleuoli quiescerent (tametsi forte nunquam), tamen ea fuisset tuorum librorum inopia vt aut nulla aut parua tuarum lucubrationum vtilitas ad nos manasset, dum vni operi intentus reliqua et forte grauiora relinquere tibi necesse foret. Quod quam esset contra officium, ita perspicuum est vt non sit amplius necesse dicere.

Quid si illud quod fortasse reprehendi posset in te dicerent (quanquam ne iure quidem vel ea aetate pene confecta qua iam rude donandus esses, vel ea valetudine quae quid velis potius quam assiduam in studiis cogitationem amaret), te laboris fugiendi causa nolle quae scripseris refrigerato amore inuentionis (vt ait Quintilianus) tanquam aliena in manus sumere ac velut recoquenda acri tunc iudicio tradere? Quod tantum abest vt tibi obiici possit vt, si per grauiora studia tibi liceat, grauiorem etiam molestiam ferre non recuses, dum quae iam aedideras ad grauissimam tui iudicii censuram reuocas, ne aliquid demum praetermittere videaris, in quo tuo etiam incommodo posteris, si modo possis—potes autem maxime—consulas, vt tu melius haec omnia ac vberius quadam in epistola ⟨reddas⟩ quam aut multi non legunt aut, si legunt, fingunt tamen non legisse, puto, vt liberius sit illis suum instituti genus, ad quod nati sunt, persequi. Quo genere hominum quid sit perniciosius, non facile dici potest.

Sed haec forte plura atque aliena a familiari epistola, cum aut tu pro te aut certe nemo. Verum in haec illectus amore scribendi incidi,

217. reddas *suppleuimus.*

209–10. Quintilianus] *Epist. ad Tryphonem* 2.

vt quantum tui et tuarum partium studiosus sim, aliquando intelligeres; quod quidem citius fecissem, si in hoc genere scribendi, vt superius dictum est, mihi satisfecissem. Quas quidem literas, vt minus ornatas, ac ineptas potius, sic eas in omni parte officiosas tibi fateri necesse est: quo vel ineptissimum quodque compensari potest, cum nihil possit tibi tuique similibus honorificentius ac laude dignius contingere quam probe intelligere et te plurimum amari et tuorum librorum vtilitatem ad plures permanare. Sed vide quam sint morosi qui amant, vt cum liceat mihi, quantum tuis scriptis legendis in dies proficiam, videre, tamen discrucier animo non ea esse valetudine, vt sine graui corporis offensione possim a patria, a Laribus, a domesticis meis longissime abesse ac te praesentem, quem animo iamdudum maxima cum voluptate intelligo scribentem, legentem, quacunque de re proposita sine controuersia disputantem, oculis cernere. Nusquam certe libentius, velim mihi credas, quam apud te manerem. Quid autem, manerem? Immo, modo velles, aetatem exigerem, vt ne vestigium quidem abs te discederem.

Quid quod haberem multa tecum ad meam vtilitatem communicanda, multa tuae censurae committenda, atque in primis libros duos quos nuper de institutione nostrae reip. conscriptos Andreae Auriae, ciui nostro, principi clarissimo, illi inquam totius Caesareae classis praefecto, nuncupaui, cui secundum Deum est quod dulcissimae libertatis munus acceptum referamus; non tam vt putarem eos, quos potius exercendi ingenii gratia quam alia causa scripsimus, abs te probari quam quatenus in eo genere progressus fuerim per te non lateret. Quodsi aliorum virorum nec mediocriter eruditorum calculis purissimus ille tuus atque absolutissimus adiiceretur, Deum immortalem, quid hac in re mihi amplius desyderandum esset, quanta illo die accessio meorum studiorum, vt de voluptate taceam, facta videretur, vt etiam censerem illos, qui adhuc intra parietes latent, quasi illam Phidiae Mineruam in arce ponendos! Quo magis mihi dolendum est cum illud vnde mihi sperandum sit ne in mentem quidem venire possit, nisi forte tu, qua es humanitate cum in omnes tum praecipue in bonarum literarum studiosos, aliquam spem faceres non esse ingratum, si eos ad te transmitterem. Quid si ad eos mittendos cohortareris? Tantam certe occasionem nullo modo praetermitterem. Quid si postea tua censura dignareris? Pro quo tantum tibi deberem quantum persoluere difficillimum esset.

Sed longior quam putassem fui. Vtinam non idem tibi molestum, quod sane suspicabor fuisse, nisi tu quoque ad me non solum rescripseris, sed pluribus etiam, si vacauerit; quod vel ea causa vt facias vehementer rogo, vt demum intelligam ⟨litteras meas,⟩ si minus tibi fuisse gratas, certe ad tuas manus, quo nihil mihi potest esse gratius, peruenisse.

Hic nihil noui nisi illud vis a me scire quod certe scis, classem validissimam hic quanta maxime celeritate potest in Turcas parari. Incoepta fortunet Deus.

264. litteras meas *suppleuimus*.

253. Phidiae Mineruam] See *Adag.* 4143.

268. in Turcas] Evidently the Tunis expedition, see Epp. 3007. 92, 3009. 45n.

Vale valetudinemque tuam sustenta, qua possis quam longissime nobis, vt tu cupis et nos optamus, prodesse.

Genuae octauo Idus Aprilis MDXXXV.

Idem Ludouicus, manu mea.

Erasmo Roterodamo, viro doctissimo ac de literis et latinis et graecis optime merito.

[2997]3009. From Erasmus Schets.

Basle MS. Scheti Epistolae 30. Antwerp.
12 April 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing.]

S. P. Ex nundinis Francfordiensibus recepi aliquot tuas epistolas cum plerisque aliis quas Domino Eustachio Capuysio apud regem Angliae Caesaris oratori transmitti commendas. Has itaque eadem qua venere ⟨die⟩, et vnica addita epistola, mox transmisi. Mire me torquet quod a Clautho tuo, qui specimen iuuenis optimi pre se ferre videbatur, sic illusus diploma pensionis tuae mihi euelli siuerim, triplicique coronato viaticum preter iussum tuum fortificauerim. Quod feci bona fide actum est.

Ex epistola tua quam adferebat de his quae postea significasti nil suspicionis deprehendere potui. Faciebat nanque mentionem te hunc emittere in Angliam, extorquendae pensionis tuae caussa, vel saltem vt diploma pensionis confirmaretur. Expetii num haberet in mandatis a te, diploma hoc comportare: affirmauit. Addidi, me mirari te nihil huius mihi significare: dixit absque diplomate nihil acturum se in Anglia[m]. Cui fidens incautus dedi diploma. Id dum ad manus Cromuelli, quem perhumanum et tui amantem dicis, venit, puto non periturum. Nec tam imprudens egi cum diplomate, quin imprudentius fecisse me fateor in dando viatico. Imposuit mihi dissimulatione simplicitatis. Dicebat se nescire an residuum viatici suffectu⟨rum/ esset profectioni, dum nesciret an quid tuo nomine veniret recipiendum in Anglia necne.

Sed parce tu, quaeso, my Domine Erasme, huic meae incuriae. Omnium maxime mihi displicet credidisse eum fuisse bonum iuuenem, talemque, dum sic mox emitteres, abs te fuisse inuentum, quem abs te fuisse intelligo fucatissimum et sectis infectissimum. Si celerio⟨ri/ epistola missa Argentoratum, illinc mox huc mittenda, quid premonuisses de tua post concepta suspicione, egissem cum homine cautius quam feci. Sed quod ego preter tuum iussum pro viatico illi dedi incautus, nolo tibi sed mihi perire, dum sic dignum et iustum sit. Nil est, my Domine Erasme chariss., quod inseruiendi

3009. 1. recipi *MS.* 4. die *addidimus.* 29. periri *MS.*: *correximus.*

3009. 1. epistolas] No letters of Erasmus addressed to persons in England, of the date indicated, are extant.

13. diploma] See Ep. 2997.

24. sic mox] So soon after engaging him.

26. Argentoratum] For the use of Strasbourg for transmitting letters see Ep. 2955. 1 n.

tibi officio mihi possit esse charius vel iucundius. Nec aliud quid vsquam sensi a Ludouico Castrico vel illius iam socio Aluaro Astodillo. Quorum opera semper vtor in Anglia dum quid occurrit, nec opus est te ob id quid oneris imponere Fuggeris, dum proprium negociatorem non habeant in Anglia, sed similium amicorum vt ego vtuntur opera. Habes iam ibi Eustachium Capuisium tibi deuotum. Ys a te instructus directurus est negocia tua et extorturus plus vnico verbo quam decem famuli quos emittere queas. Quod acceperit, tradat Aluaro Astodillo Hispano, mihi transmutandum, quia fide qua huc vsque in tuis et meis negociis vsus est non deficiet.

Epistolae ad Goclenium et Martinum Dauidis, quarum mentionem facis his scripsisse super re necessaria vt curem bene tradi, non venerunt ad me nec inerant sarcinulae ad me directae. Scribam Goclenio vt resciam si forte per alias manus acceperit.

Hic nihil est rei nouae, preter quae de classe Caesarea potentissima dicuntur et scribuntur, et de ingenti auri copia, quae ex nouis inuentis per Caesareos nauigatores terris dietim applicat Hispali; praeter id quod ab anno et medio venit, applicuere mense Februario iam peracto naues quatuor cum vicies centenis milibus ponderibus auri (pondus aequiualet ducato cum quarta parte ducati). Scribunt alias quatuor naues dietim expectari non minori onere. Sunt hae res sane supra modum admirandae, Caesareisque inimicis stupendae. Faxit Deus hoc aurum et potentia Caesaris inter Christianos pacem potius quam bellum foueat.

Vale, my Domine Erasme charissime, ab vxore et filio resalutatus. Ex Andouerpia XII Aprilis, Anno MDXXXV.

Ex animo tuus Erasmus Schetus.

3010. From Severin Boner.

Breslau MS. Rehd. 254. 33. Cracow.
12 April 1535.

[An original letter, written by a secretary and signed by S. Boner: the address-sheet is missing. It was printed by Miaskowski in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, p. 340.

The letter acknowledges the receipt after many delays of the edition of Terence dedicated by Erasmus (Ep. 2584) to Boner's two sons, see Epp. 2533, 2539 introdd. The book is in fact dated 'mense Martio 1532' and the delay, therefore, in acknowledging it covers three whole years. Boner in ll. 11–16 speaks of a delay of a year and a half (due to the protracted travels of Ephorinus to whom the book had been entrusted). His letter, however, is dated 1535, and the date is so clearly written that it cannot be called in question. Confirma-

3009. 42. vt *scripsimus*: et *MS*. 50. quarto *MS*.: *correximus*.

3009. 34. opus . . . Fuggeris] See Ep. 2403. 16n.

41. Goclenium et Martinum] Not extant. For Martin Davidts' death, see Ep. 2998. 50–2.

45. classe] This fleet, described by Romulus Amaseus as the greatest ever mustered in Christendom, and consisting of 64 galleys, 30 smaller warships, and 300 transports, set sail from Cagliari on 13 June 1535 (see Pastor xi. 226).

tion is given in Ep. 2961 (Aug. 1534) when Erasmus tells J. L. Decius that no acknowledgement for the dedication of the Terence has yet come.]

S. Nisi me humanitatis tuae candor fallit, nihil vereor, Erasme, vir vndecunque doctissime, quin diuturnum hoc silencium meum dignum putes venia, neque aliorsum id sis accepturus atque eo quod interea, qui isthuc proficiscerentur, tabellionum aut nulla aut certe rara dabatur copia; proinde caue, id negligencia aut obliuione tui vlla commissum esse suspiceris: quorum profecto neutrum in hoc pectore consistere potest, quo te, partim e diuinis immortalibusque lucubracionibus, partim ex litteris ad me tuis, ita penitus hausi amareque occoepi vt, nisi cum vita ipsa, memoriam amoremque tui ⟨nunquam⟩ sim amissurus.

Atque hoc cum ita habeat, tum vero nec id habet quam scribo secius, quod ad Terencium attinet; quem tu posteaquam correctiorem opera studioque tuo filiis meis dedicasti, ac Anshelmo, Ioannis filii praeceptori, transmittendum ad me commisisti, tam diu is vagatus est in itinere vt post annum vnum et dimidium demum mihi fuerit redditus. Quae tanta mora nihil quidem muneri tuo apud me detriuit graciae: non potest enim mihi tale munus te praesertim auctore non esse pergratissimum, verum ipsum me rubore quodamodo suffudit, quod tam longo tempore pro eo tibi nullam habuerim graciam; vnde fortassis ingratus tui studii tibi videri non iniuria possim, nisi illa ipsa diutina libri peregrinacio in causa esset, quae te hac de me suspicione exoluere iure debet; quod ni accidisset, iam pridem hercle meam gratitudinem, si minus rebus, certe saltim verbis, ex me sensisses. Quam vt tandem vtraque re tibi declararem, quas ego possum quasque tu mereris, summas ago tibi gracias, et aureos eicones duos meam immaginem referentes mitto donoque, animi mei in te pignus quoddam, tum istius voluntatis tuae erga me gratissimi, tum tui ipsius amantissimi, quod tu in praesens aequi bonique consule.

De rebus huius patriae, si qua earum scilicet te cura habet, non grauarer tibi vel Illiade prolixius perscribere, nisi satis scirem eas te ex Iodoco Ludouico, communi nostro amico, atque ex aliis hinc compluribus abunde accipere solere, et nollem equidem sciens hoc scripti genere grauare te hominem tum in promouendis bonis studiis tum vel pellegendo saltim et rescribendo litteras quae ad te toto fere ex orbe scribuntur, occupatissimum. Si quid est vlla in re cuiuslibet operae et officii, quod tibi gratum iucundumque praestare queam, ecce me, qui amore studioque erga te concessurus sum vnquam nemini. Vale memor amansque nostri, Erassme clarissime, vnicum praesentis aeui decus.

Raptim Craccouiae, pridie Idus Apriles Anno Domini MDXXXV.

Seuerinus Boner de Balicze
Castellanus Zarnowiensis
manu propria.

10. nunquam *suppleuimus*.

---

2. silencium] Erasmus had written, Ep. 2533, to S. Boner 1 Sept. 1531.

26. eicones] These are preserved at Basle; see Ep. 2533 introd.

32. Iodoco Ludouico] Decius.

3011. From Louis Ber.

Breslau MS. Rehd. 254. 24. Rome.
EE². 127. 14 April 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address sheet is missing.]

S. d. p. Clarissime domine Erasme, merito mihi semper obseruandissime, vt alia plurima in me beneficia tua nunc taceam, tue excellentie me totum debeo ac dedo pro solis literis tuis commendat⟨ic⟩iis, quibus inter ⟨alia⟩ mihi contigit vt nobilis ille vir Ambrosius a Gumpenberg, tue dignitatis studiosissimus, me ex diuersorio in edes suas vel renitentem pertraxerit, omnibus in rebus meis ita sese gerens vt in alterum Erasmum. Cum autem sanctissimus dominus noster Paulus tertius laboret pecunie inopia, vtpote qui sedem pontificiam inuenerit pecuniis vacuam, et ob id honorifica pecunie summa iam pro tua prestantia obtineri nequeat, quantumuis magna beneuolentia eius Sanctitas tue doctrine et virtutis excellentiam prosequatur, qua tamen alia via tui amore tentet Ambrosius noster (et, vt confidimus, obtinebit), vt statui tuo honorifice consulatur, meis verbis coram aut vtriusque nostrum literis spero breui intelliges. Ad hoc enim totus est intentus ipse dominus Ambrosius, reuerendissimorum Antonii, cardinalis s⟨anctorum⟩ quatuor, et Ennii, episcopi Verulani, apud pontificem patrocinio fretus. Et ego ad Calendas Maias, si fieri poterit, hinc abscedere constitui.

Presentibus cardinale s⟨anctorum⟩ quatuor coronatorum et d. Ambrosio cum pontifex me humanissime excepisset, necdum literis quas obtuleram lectis, de tua excellentia honorifice multa locutus est. Interea non habui cum eius Sanctitate colloquium, que tam est in hoc pontificatus sui initio variis et maximis negociis obruta vt vel maximis non facile detur accessus.

Magne autoritatis cardinalem Rauennatensem, legatum Anconitanum, perpetuum detineri iussit in arce s. Angeli sub custodia reuerendissimi domini Verulani castellani; qui prefecture causa nec ipse potest egredi arcem nisi a pontifice obtenta licentia, que raro obtineri potest.

Campegius est hic Rome, a quo et aliis literas habebit excellentia tua in meo reditu.

De Cesaris aduentu et concilio celebrando certum nihil habeo.

Tuam excellentiam plurimum salutant dominus Ambrosius a Gumpenberg et V. I. doctor Franciscus Rupilius qui me tui amoris causa

3–4. commendatiis *MS.*: *correximus.* 4. alia *suppl. P. S. Allen.*

---

16. Antonii] Pucci: See Ep. 860 introd.; cf. Ep. 3047.

18. Maias] Ber reached Rome shortly before 29 March (Ep. 3007. 22). Writing on 21 May, Erasmus was expecting him back in Freiburg 'hoc mense' (Ep. 3019. 56–7). But Ber can hardly have left Rome before 1 June; since he clearly carried Epp. 3021, 3023–4; and he must have been still in Italy at the end of June, for he carried also Epp. 3026–7. From Ep. 3043 we know that he was in Freiburg before 18 Aug.

25. Rauennatensem] Accolti. See Ep. 1588. 60n; cf. Ep. 3039. He had been arrested on 5 April. The Emperor intervened on his behalf; and in October he was deprived of the governorship of Ancona, and condemned to a heavy fine. See Pastor xi. 310–12.

multa humanitate et beneficentia prosequitur, iam Delia fauente canonicus ecclesie cathedralis Ratisponensis ac item ecclesie cathedralis Brixinensis.

Puto priores literas meas tibi redditas. Sed nullas abs te accepi, nec velim excellentiam tuam in vanum occupari, vtilioribus rebus semper intentam. Que valeat semper quam felicissime.

Rome 14 Aprilis anno 35.

Tue excellentie omnium deditissimus Ludouicus Ber.

Consulit Ambrosius noster a Gumpenberg excellentia tua non nunquam scribere dignetur Reuerendissimis Cardinalibus a Barri et aliis quibusdam.

3012$_{3013}$ To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15. 91. Freiburg.
Q. 46. 16 April ⟨1535⟩.

[An original letter, autograph throughout. The year-date can be supplied from the mention of the death of Basil Amerbach, and of Botzheim, as well as from comparison with Ep. 3013.]

Profecto doleo virum optimum tam tristi casu ereptum esse. Sancte mortuum esse nihil miror, nam qui potuit aliter, qui tam innocenter vixerat? Hoc Basilio nostro contigit, quod ego sepius optaui in his atrocissimis cruciatibus, qui me non videntur relicturi, donec oppresserint. Precessit nos Botzemus, candidus amicus. Et hic Abbas quidam illius hospes, mihi bene volens. Supremae voluntati parendum est.

Epistolam Sadoleti multo amantissime scriptam accepi vna cum libro, de quo quid Theologi sensuri sint nescio. Si scribes homini, rogo admisceas amicam meae erga illum voluntatis testificationem. Nam mihi scribere per valetudinem tutum non est. Tu fac in omnibus humanis casibus tuam Palladem adhibeas in consilium. Vale.

Etiam atque etiam te rogo vt propter veterem amiciciam, quae tibi tuisque fuit cum domo Frobeniana, adsis Erasmio. Vereor enim ne apud quosdam plus valeat lucri ratio quam pietatis. In eo solo superest Ioannes Frobenius, quem quidam conantur reddere mancipium gentis, quum potius deberet esse caput.

Friburgi. 16. die Aprilis.

Erasmus Rot.

Clariss. D. Bonifacio Amerbachio. Basileae.

3011. 35. Delia fauente] See Ep. 3007. 36. For Rupilius' canonries see Ep. 2867 introd.

38. priores literas] Not extant.

44. Barri] Stephen Gabriel Merinus, a Spaniard and Imperialist. He had been created cardinal in the spring of 1533. For his death in July 1535 see Ep. 3047. 38n. Among the 'other' cardinals Pucci is, no doubt, to be reckoned.

3012. 1. virum] Basil Amerbach, †8 April 1535.

5. Botzemus] †April 1535, while on a visit to Freiburg. Of the Abbot in whose house he was staying we know nothing.

8. Epistolam] Ep. 2982. A copy of it seems to have been enclosed with Erasmus' letter; see Boniface's reply, Ep. 3013.

14. Erasmio] John Froben's son by his second wife; he had returned to Basle the previous year. Erasmus evidently distrusted the influence of his stepfather, Herwagen; cf. Ep. 2978. 12n.

[3012]3013. From Boniface Amerbach.

Basle MS. C. VI^a. 73. 207. Basle.
20 April 1535.

[An autograph rough-draft. That the letter is addressed to Erasmus is shown by 'Bene vale, clariss. Erasme' erased before 'Sic autem existimes velim', l. 13.]

S. P. Exemplum litterarum Sadoleti gratissimum fuit; ex quo ὄντως deprehendo me mea opinione minime falsum, qui tam diutinum silentium quiduis potius quam offensionem interpretabar. Nam vt eruditione eum virum, ita ceteris quoque animi dotibus vulgus literatorum, admonitionem minime ferens, antecellere semper existimaui. Quod autem meis litteris amicam tuae erga illum voluntatis testificationem admisceri cupis, id et sedulo feci et facturus sum, vt primum illuc scribendi occasio offeretur. Nec dubito quin illud sibi sit persuasissimum. Memineris tamen eum tuas litteras flagitare, nec ab alio quouis, nedum a me, qua ingenii mediocritate sum, Erasmo vicariam operam praestari posse.

De morte fratris vt tuis praeceptis auscultasse videar pro virili curabo. [Bene vale, clariss. Erasme.] Sic autem existimes velim, merori concepto ἀλεξιφάρμακον satis fore si tu quam rectissime valueris.

Basileae. 20 Aprilis 1535.

[3000]3014. From Peter Tomiczki.

De Puritate p. 59. Bodzanczin.
N. p. 1091: Lond. xxvii. 24: LB. 1278. 26 April 1535.

PETRVS EPISCOPVS CRACOVIENSIS, ET REGNI POLONIAE VICECANCELLARIVS, DES. ERASMO ROTEROD. S. D.

Merito te amamus, Erasme doctissime: merito amicitiam tuam plurimi facimus: qui quanquam totius, vt scribis, corporis doloribus oppressus adeo fuisti, vt neque pes neque manus officium suum facere potuerit, librarii tamen tui manu scribere ad nos maluisti quam vt tuas a nobis iucundissimas optatissimasque literas requiri patereris. Credibile non est, quam grata nobis accidit tanta haec animi in nos tui propensio: cupimusque vicissim tibi quacunque re possumus gratificari.

Quae de grauissima valetudinis nostrae perturbatione allata ad vos fuere sunt veriora quam vellemus. Necdum plane tantis ex malis emersimus. Quanquam vero morbi genus non idem, eadem tamen propemodum causa conciliasse vtrique nostrum aduersam hanc valetudinem videtur. Nam et tu dum reipublicae Christianae pro virili tua prodesse studes, dum de nomine tuo immortalitati consecrando anxius es et solicitus, neque scribendi neque legendi finem facis vllum. Et nos dum rei publicae Regni huius quantum possumus adiumenti adferre conamur: dum de ea quam nacti sumus Sparta

3013. 13. Bene . . . Erasme. *Verba vncis inclusa deleuit Bonifacius.*

3013. 1. litterarum] Ep. 2982. *Adag.* 1400.
3014. 17. nacti . . . Sparta] See

ornanda cogitamus, et ipsi quoque nostri memoriam, quoad eius fieri possit, longissimum in tempus propagari cupimus. Non eadem quidem quae tu neque perinde iucunda atque tu, et legimus tamen assidue et scribimus; et si quid a lectione scriptioneque temporis superest, id omne acerrimis in cogitationibus grauissimisque in curis ponere solemus; adeo nobis publicae salutis quam priuatae nostrae incolumitatis prior est cura et antiquior. Sed necessario iam faciendum nobis est id quod familiares nobis nostri suadent, magis propemodum quam nos ipsi de salute nostra soliciti, qui nos et hortari et orare et liberius accusare et monere, vt tantos labores fugiamus, non desistunt. Roscium ferunt dicere solitum, se quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos et cantus remissiores facturum. Quod si ille, quem longiore huius lucis vsura frui non multum Reipub. intererat, aliquid tamen ad requiem senectutis excogitabat: quid nobis, mi Erasme, faciendum est, tibi praecipue, quem magnam orbi Christiano vtilitatem attulisse scimus, multoque allaturum maiorem, si te nobis, quod speramus et optamus, plures adhuc in annos incolumem Deus seruauerit? Mutare quidem non licet, sed laxandi nobis certe modi sunt: et si volumus Reipub. diu seruire, saluti quoque paulo est diligentius seruiendum. Itaque quam nobis familiares nostri occinunt quotidie, eandem cantilenam tibi quoque nos occinendam putamus. Quod libenter facis, da operam vt id quam diutissime facere possis. Delectat te scribendo Reipub. Christianae rationibus prodesse, et celebre nomen tuum ad posteros transmittere: da operam vt, quemadmodum te iuuat scribere, ita diu scribere, diu Reipub. prodesse queas. Aliquid de istis tuis perennibus studiis et laboribus remittito. Caue denique ne plus quam paricida dici queas, si te laboribus istis et vigiliis conficiendo, quasi manus ipse tibi attulisse videaris. Sumus inter nos, mi Erasme, non solum aetate, verum etiam fortunae quadam similitudine coniuncti. Nam et nostrum est, itidem vt tuum, vitreum plane corpusculum, cum senio, tum laboribus fractum, nunquam fere ab omni prorsus tentatione liberum. Sed vtrunque nostrum Christus quandoque respiciet, et flagellatos nos atque in gratiam receptos pristinae sanitatis compotes faciet. Bono nos animo esse oportet; multum enim iuuare dicitur animus in re mala bonus. Quanquam te iampridem omni cruciatu tuo liberatum esse credimus. Sin autem nostra nos adhuc fefellit opinio, dubium nobis non est, quin vna vterque, pulcherrimo hoc et saluberrimo anni tempore, vires nostras pristinas simus recuperaturi. Id quod faxit Iesus Christus, verae salutis ac incolumitatis autor.

De rebus nouis, quarum nos participes fecisti, magnas tibi et agimus et habemus gratias. Nos quid ad te noui scribamus non habemus. Nisi fortasse nouum est hoc apud vos, Domino a Lasco, qui fuit per Ioannem Regem in vincula coniectus, iam esse ab eodem dimissum. Laborum ergo, quos eius causa maximos maximo cum sumptu suo pertulit, donatum est illi oppidum Kesmark, et alterius Dobrocen vsus fructus in id vsque tempus concessus, quo quindecim ei milia numerentur: nec amplius iam Regi Ioanni facit stipendia.

---

28. Roscium] See Cic. *de Orat.* I. 60. 254.

60. a Lasco] Hieroslaus Laski; see Ep. 1242. 25n.

Spes erat iniecta pacificationis inter Ferdinandum et Ioannem, reges Hungariae, sed ea praecisa iam esse dicitur. Ioannes Turcarum Imperatoris auxilio nititur et magnopere confidit. Ferdinandum tam potentem hostem prouocare multi mirantur, praecipue cum fratrem Carolum Imperatorem a Rege Galliarum impediri rumor sit, quo minus fratri ferre posset suppetias.

Rex meus, pacis studiosissimus, cum Moschis nunc bellum gerit inuitus. Conscriptus est validus exercitus: laeta et secunda speramus omnia, atque a Deo precamur.

Quanquam cognitam esse tibi iam et perspectam putamus beneuolentiam in te nostram, visum est tamen nobis exiguo hoc munusculo eam tibi magis testatam facere. Speramus tibi non tam muneris paruitatem quam amoris in te nostri magnitudinem, vnde munusculum istud est profectum, gratam fore. Vale, mi Erasme; nos vt amas ama tui studiosissimos.

Datum in arce nostra Bodzanczinensi, die XXVI Aprilis Anno Domini MDXXXV.

3015. To Ambrose a Gumppenberg.

Vatican MS. Lat. 6159, f. 66. ⟨Freiburg.⟩
⟨c. May 1535.⟩

[This extract from a letter to Gumppenberg is preserved in a printed broadsheet among the Vatican manuscripts. The broadsheet is headed (in small capitals) 'Ex epistola D. Eras. Rot. ad reuer. et nobilem D. Ambrosium De Gumppenberg excerpta'; beneath is printed the extract itself; then follows (in large capitals) 'Ivdicivm D. Eras. Rot. de apologia Petri Cursii', furnishing the title to thirty-five lines of text dealing with Cursius' pamphlet. The text begins: 'E Petri Cursii libro pauca loca degustaui verius quam legi. Video Romae esse quosdam male feriatos quibus non satis est licen-/' and ends 'etiam in Germania qui possent ad istum modum ludere, si tantumdem adesset vel stultitiae vel improbitatis/'. At the foot is a MS. note: '*excussum fuit Romae in die S. Petri et Paulli anno 1535*'. The sheet is folded and on the verso is written: '*Pro nobi: d: Wil: de Thurigen/*'. Owing to the conditions created by the war, we have not been able to see this broadsheet. The information given is taken from a note made by P. S. Allen in 1909. But see Addenda, vol. xi, p. xxii.

The 'Iudicium' printed on this broadsheet is, no doubt, one and the same as the 'scheda' mentioned in the extract. In Ep. 3032 Erasmus gives a brief account of the origin of the 'scheda'; he tells us that his first intention had been to take no notice of Cursius' attack. But a friend whom he describes as 'egregie cordatus', and who may perhaps be Gumppenberg, persuaded him to alter his mind. He drafted, accordingly, a one-page reply ('vnica pagella'), and dispatched it 'Romam ad amicos' (which may mean Gumppenberg, or Gumppenberg and others, e.g. Rupilius). He states that this reply was printed at Rome in large letters, like a poster, and placarded at all the street corners ('per omnes viarum angulos'). The perpetrators of the jest he describes as *male feriatos* (a term he applies to the authors of the forged Cursius-letter both in the 'Iudicium' and in the *Responsio*, as well as in Ep. 3016). Their action, he says, made Cursius ridiculous, and himself the talk of all Rome ('Cursium exponunt ludibrio, me quoque Romae Fabulam faciunt'). They were 'like boys throwing stones at frogs', he says; 'it is a game for the boys', he adds, 'but a serious matter for the frogs, who are injured and die' (Ep. 3032. 18–20).

We may assume that the sheet preserved in the Vatican is one of the copies

3014. 72. Moschis] Cf. Epp. 3020, 3049.

76–7. munusculo] From Ep. 3095 we learn that Tomiczki sent Erasmus 30 ducats.

actually distributed in Rome. The date of printing (29 June 1535) given by the MS. note is so specific that it may be accepted. Erasmus' letter to Gumppenberg must, accordingly, have reached Rome not later than the last fortnight in June, and a comparison with Ep. 3016 seems to suggest that the two letters were written about the same time—with Ep. 3016 he enclosed for Pflug's information a 'fragmentum', which would appear to be a copy of the 'scheda'.]

EX EPISTOLA D. ERAS. ROT. AD REVER. ET NOBILEM D. AMBROSIVM DE GVMPPEMBERG EXCERPTA.

APOLOGIAM Petri Cursii non legi, nec est animus legere, pauca loca carptim degustaui, ex quibus rei summam deprehendi. Mitto nunc schedam, e qua dilucebit hominis ingenium.

3016. To Julius Pflug.

Gotha MS. Chart A. 385, f. 36. Freiburg.
7 May 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing. It was printed by E. S. Cyprianus, *Tabularium Ecclesiae Romanae*, 1743, p. 523. The letter belongs to the same volume of MSS. as Epp. 2451, 2751.]

PERGRATVM est, Iuli clarissime, quod Lucubrationes meas grato acceperis animo. Videor mihi accepisse munus, non dedisse. In titulo Precatiuncularum erratum est in nomine: Danieli habet pro Dauidi. Occasionem erroris praebuit Rupilius: in epistola qua recensebat nomina liberorum Paungartneri, manu properante sic erat scriptum Dauid vt posset videri Daniel. Rogo vt id calamo corrigas, aliosque, si detur oportunitas, vt idem faciant admoneas.

Pro Christiana admonitione tua plurimam habeo gratiam, tametsi quod mones iam dudum ago sedulo. Nulla spes mihi blanditur in hoc mundo. Nec aliud meditor, nec aliud in votis est, quam vt hinc feliciter exeam. Malim cruciatus aut mitiores aut breuiores. Sed Dominus est.

Scribunt ad me amici, quod Ambrosius a Gumpenberg tradiderit tibi Sepuluede libellum ad me perferendum. Quid argumenti sit non indicant.

Egregius ille princeps Georgius excessit e viuis, si vera scribunt.

Petri Cursii pro Italia defensionem accepi, Romae excusam. Qua de re mitto fragmentum cuiusdam epistolae meae. Sunt qui instigent hominem vt rideant. Iidem finxerunt prolixam epistolam velut a

---

3016. 1. Lucubrationes] The *Precationes aliquot nouae*, dedicated (Epp. 2994–5) to David Paungartner. The error *Daniel* for *Dauid* in the *titulus* does not appear in the only copy of the first edition (Bibl. Nat. D. 86741) which we have collated. It was perhaps corrected at once in the printing house, but not until one or two presentation copies had been sent out. It appears, however, in Ep. 2879. 159. In the present letter Rupilius is said to be the source of error. But from Ep. 2868. 3–9 it would seem that Rupilius, when he first wrote to Erasmus, had omitted to give any list of Paungartner's children—Erasmus begs Choler to rectify the omission immediately.

14. Sepuluede libellum] Perhaps the dialogue *Democrates* (see Ep. 2637 introd.).

16. Georgius] The rumour of his death was false (he died 17 April 1539).

17. Cursii] See Epp. 3007. 54n, 3015 introd.

me scriptam ad Petrum Cursium, in qua hoc ago, ne edat suam apologiam. Homines male feriatos. Quod autem non rescripsi tuis litteris prioribus, amantissime, vt semper, scriptis, tum prorsus eram ἄχειρ, et dictandis aliquot necessariis iam stomachum delassaram. Dominus res tuas omnes prosperet beneque fortunet.

Ecclesiasten nostrum commisi typographis, opus quatuor libris digestum, sed rude etiamnum, ac summae manus indigens. Verum quum flagitaretur, reputaremque corpusculi imbecillitatem, malui vel ἡμιτελὲς emittere, quam committere vt mihi posthumus exiret partus, haut ignarus quam parum bona fide tractentur defunctorum lucubrationes. Per hunc huc recursurum rescribas licebit, si quid me scire voles. Vale.

Friburgi postridie ascensionis. 1535.

Erasmus Rot.
mea manu.

Iuuenis qui has perfert, hic strennuam operam nauauit iuris prudentiae duce Zasio, itaque missionem magna cum laude promeruit, morum quoque nomine praedicatus ab omnibus. Sed a studiorum militia dimissus, mox hic alligatus est, sed grata conpede. Duxit enim puellam et genere claram et forma praestantem. Patria Mogontinensis est. Quem tu dignaberis alloquio tuo, vir omnium humanissime.

3017. From John Faber.

Leipzig MS. Vienna.
EE. 220. 15 May 1535.

[An original letter, written and addressed by a secretary, but signed by Faber.]

S. D. Erasme doctissime, quod tam longo temporis spatio nihil ad te literarum dederim, non in eam partem accipere velis quasi animus meus abs te sit alienatus. Illa enim rerum perturbatio, quae apud nos aliquamdiu viguit, effecit vt scribendi offitium ad optimos quosque intermiserim. Si quid tamen ea in re desiderasti, faciam vt frequentius ad te scribam. Interim tamen, quod Deum Opt. Max. testor, amicitiae nostrae memoriam sanctissime colui, teque tuosque pulcherrimos conatus vbique gentium copiosissime depraedicaui. Faxit Deus, vt diu nobis sis superstes: ita enim vberrimis studiorum tuorum fructibus fruemur.

Sed de hiis satis. Noua nunc, si placet, audi. Turcarum imperator ante vnum atque alterum mensem ex castris Persicis legatum ad serenissimum Regem nostrum amandauit. Hodieque alterum submisit; is etiam maximis itineribus ad nos peruenit. Quid velit adhuc non constat; suspitio tamen est petendae pacis. Adsunt etiam hic oratores Ioannis Vaiuodae, quottidie de conditionibus pacis agentes,

---

3016. 21. male feriatos] For the phrase see Addenda, vol x, p. xxiii. For its use by Erasmus in connexion with the forged Cursius-letter see Epp. 3015 introd., 3127.

25. Ecclesiasten] For the date of publication see Ep. 3036 introd.

35. Iuuenis] Not otherwise known to us.

3017. 1. longo temporis spatio] The last extant letter from Faber is Ep. 2503, dated 21 June 1531.

nec dubito quin aequissime sint impetraturi. Caesar vero Barcinonem, Cathaloniae ciuitatem, cum instructissima classe peruenit, belli maritimi aleam periclitaturus aduersus Turcicos piratas.

Haec sunt rerum nouarum capita; si quid acciderit deinceps, certiorem te faciam nata ita occasione. Caeterum si quid studio, cura, diligentia ac offitiis meis tibi commodare potero, prolixissime ac cumulatissime praestabo. Bene valere te iubeo, Erasme doctissime.

Viennae, Idibus Maii MDXXXV.

Ex animo tuus
Iohannes Faber episcopus Vienneñ.

Doctissimo ac prestantissimo theologo Des. Erasmo Roterodamo, amico vnice obseruañ. Fryburgi.

3018. To John de Pins.

Nîmes MS. 215, f. 169. Freiburg.
19 May 1535.

[For the MS. from which this letter is printed see Ep. 2628 introd.]

IO. PINO EPISC. RIVENSI D. ERASMVS R.

Reverendissime Praesul, dederam cuidam theologo negocium vt Bononiae inquireret de Paulo Bombasio. Is scribit se a Bombasii fratre accepisse quod Romae interfectus sit a militibus Borbonicis. Doleo tibi rem esse cum chiragra; cum quo malo mihi iam biennium dira conflictatio est. Dominus te seruet incolumem.

Friburgi 19. die Maii. 1535.

Erasmus Roterodamus mea manu.

3019. To Damian a Goes.

Vita Erasmi p. 129. Freiburg.
O^2 p. 273: Lond. xxx. 69: LB. 1279. 21 May 1535.

[The year-date is confirmed by what is said of Viandalus, Davidts, Ber, and of the publication of the third edition of the Froben Pliny.]

ERASMVS ROTERODAMVS CLARISSIMO D. DAMIANO A GOES LVSITANO S. P.

Vtinam in rem tuam esset, Damiane charissime, his aedibus vel nunc tuo vti arbitrio. Nunquam mihi visae sunt neque tutiores neque ornatiores quam te hospite. Saepius tamen scripsi quam semel, sed non semper perfertur quod traditur. Negotiatores grauate recipiunt litteras studiosorum. Lucae Remo gratias egi, et ille pollicetur operam suam prolixe. Non dubitabam an tu bona fide commisisses literas meas famulo tuo, sed an ille omnes reddidisset

3019. 5. O^2: Raeno O^1.

3017. 18. classe] See Ep. 3009. 45n.

3018. 1. theologo] Presumably Ber. For inquiries by Goes see Ep. 2963. 17.

3019. 5. Remo] See Ep. 2987. 1n.

7. famulo] Possibly the 'Matthaeus' of Ep. 2963 whom Erasmus employed to carry letters for him to Portugal. On any journey to Portugal the route might very well lie through the Low Countries. The letter to Utenhove is not extant, nor can we identify that to Schets.

dubitabam, et adhuc subdubito. Scripsi per eum ad Schetum et Vtenhouium. Nullo vestigio deprehendere possum eas esse redditas. E Lusitania nihil ad te redire valde miror.

Mea valetudo semper vergit in peius. Animus meditatur ex hoc misero domicilio emigrare; quod vtinam fiat fauente Christo! Aliquot amici nos praecesserunt: in Brabantia, Viandulus egregie doctus, Martinus Dauidis hospes quondam meus, Bruxellae, Petrus Aegidius Antuerpiae, et Franciscus Delfus; hic Botzemus: perierunt et senes aliquot mense Aprili. Multae grauidae abortierunt. Ego grauiter discruciatus sum, ita vt iam vultures aliquot excitarim. Arbitror vertiginem tuam iam abisse. A lectione temperandum est. Multum discitur litteratis confabulationibus.

De schedis supprimendis, habeo gratum, et vt pertendas rogo. Sigismundus Gelenius tuo nomini dicauit Annotationes in Plinium iam tertio ab ipso castigatum. Sed mire inposuit illi codex manu descriptus, in quo sciolus aliquis e suo capite mutauit quicquid libuit, et quodam modo nouum Plinium nobis dedit. Admonui, ne fideret illi exemplari, sed auditus non sum. Hermolaus non ausus est mutare lectionem Plinianam. Gelenius se putat rem mirificam praestitisse, ego censeo crimen esse inexpiabile. Ecclesiastes meus iam excuditur; nondum dedolatus, sed quum flagitaretur, hoc malui, quam posthumum esse partum, non ignarus qua fide tractentur opera defunctorum. Libris quatuor absoluetur.

Itali passim in me debacchantur maledicis libellis. Romae excusa est Defensio Italiae aduersus Erasmum; dicata Paulo tertio. Rixa nata e duobus verbis meis non intellectis. Ea sunt in prouerbio Myconius caluus: Veluti si quis Scytham dicat eruditum, Italum

10. Lusitania] See Ep. 2987. 5n.

13. in Brabantia] The news of the death of Viandalus and Davidts and (a false report) Dilft had come in Goclenius' letter of 25 Feb. (Ep. 2998. 51–3n).

20. schedis] See Epp. 2826 introd., 2987. 12n, and App. xxii.

21. Gelenius] For Froben's editions of Pliny see Ep. 1544 introd. The text is dedicated to Turzo (Ep. 1544). Gelenius' *Annotationes*, which follow in the 1535 edition, have a separate dedication to Damian.

25. Hermolaus] Barbarus. His edition of the Natural History was printed at Venice by Bernardinus Benalius in 1496, 1497: for his *Castigationes* see Ep. 126. 128n.

28. iam excuditur] See Epp. 3016. 25n, 3035. 14–16, 3036 introd., 3044.

32. Defensio Italiae] See Epp. 3007. 54n, 3015, 3016.

33. prouerbio] *Adag.* 1007. It only needs to set out in full the sentence complained of to show the disingenuousness of Erasmus' defence of it: 'Quod quidem etiam ipsum prouerbium resipit de raris inuentu: veluti si quis Scytham dicat eruditum, Italum bellacem, negotiatorem integrum, militem pium, aut Poenum fidum'—*all* the epithets clearly denote a good quality, denied of each of the classes specified. For the rest, Erasmus does not much help himself by hasty philological generalization. In the word *bellax*, he says, the suffix *-ax* must have the same force as in such words as *edax*, *bibax*, *loquax*; all these 'sonant in vitium', they denote faulty qualities—'ita bellacem esse, non est laudis, sed vituperii'. He might equally well argue that *audax*, *capax*, *dicax*, *efficax*, *ferax*, *perspicax*, *sagax*, *sequax*, *verax*, *viuax* denote faulty qualities. In Ep. 3032. 48–57, 127–30, he states that, except in a few words of 'anceps significatio', the suffix *-ax* in verbal adjectives has always a disparaging force. The limitation, there, to verbal adjectives is intended, perhaps, to get rid of *sagax* and *verax*; and he boldly cites *dicax* as a word of necessarily depreciatory meaning; brushing aside *capax* and *perspicax* as exceptions not worth attention. Of *audax*, *efficax*,

bellacem. Hoc interpretantur, quasi notarim Italos quod sint inbelles, quum his verbis Italia laudata sit, non vituperata. Edere, bibere, loqui, verba sunt media, edacem, bibacem ac loquacem esse, sonant in vitium. Ita bellacem esse, non est laudis, sed vituperii. Scythae ob barbariem et naturae inmanitatem contemnunt omnes disciplinas liberales, ad arma tantum intenti. Itali colunt philosophiam, disciplinas, et eloquentiam, quae pacis alumnae sunt, Scytharum ex diametro dissimiles. Vides egregiam apologiae materiam.

Prodiit et alius libellus cui titulus, Cicero relegatus, et Cicero ab exilio reuocatus, qui tamen me non magnopere petit. In eo Cicero odiosissime laceratur, frigide defenditur. Et alius paratus, cui titulus, Bellum ciuile inter Ciceronianos et Erasmicos, quasi ego sim hostis Ciceronis. Aiunt et Doletum quendam in me scribere. Minitatur nescio quid et Iulius Scaliger. Sunt aliquot iuuenes male feriati qui conspirarunt in Italiae et Ciceronis hostem. Nec desunt artifices, qui instigant partim odio mei, partim vt aliena fruantur insania. Romae sparserunt epistolam, quasi a me scriptam, plenam iocis scurrilibus. Augustini Eugubini monachales naenias arbitror te vidisse. Ego ista nec lego. Lutherus iam nihil edit in quo non perstringit Erasmum papistam et Christi aduersarium. Homo simpliciter furit, concepitque parricidiale odium.

Salutem dixi quibus iusseras, excepto Bero, qui Romae agit: cuius reditum expectamus hoc mense. De bombarda scribet ipse Gilbertus. Mihi si viuere velim in totum abstinendum est a scribendo, imo a studiis omnibus. Quanquam mihi sane non videtur vita, viuere sine commercio studiorum et in assiduis cruciatibus. Sed Dominus est, in cuius manu sumus omnes. De Plinio deprauato ideo admonui, ne sinas eum autorem edi rursus ad hoc exemplar: alioqui bene volo

3019. 61–3. De Plinio . . . promeretur *hoc loco* O[1]: *post* 1535 O[2].

---

ferax, sequax, verax, he is discreetly silent. The word *bellax* occurs, in fact, in classical Latin only once, Sil. Ital. 16. 475; where it is applied to the Spanish town of Ilerda, the context at least suggesting that it is used in a complimentary sense.

43. Cicero relegatus] The author of this work, Hortensius Landus, was born at Milan, c. 1500; he studied under Coelius Rhodiginus at Milan, and under Romulus Amaseus (see Ep. 2657. 94n) at Bologna. In 1534 he was in Lyons; where he introduced Odonus (and Philaenus) to Dolet; see Ep. 3002 introd. It was in this year that he published anonymously at Lyons and at Venice his *Cicero relegatus et reuocatus* (cf. Ep. 3005. 11). In 1540 he went to Basle, where, under the pseudonym Philalethes Vtopiensis, he printed *In Des. Erasmi Funus dialogus lepidissimus* (a reply to this by Ioannes Herold is printed in Leclerq, vol. viii). In 1536 appeared at Naples, under the pseudonym Philalethes Polytopiensis, his *Forcianae Quaestiones* (repr. Basle, 1541). Of his numerous vernacular works the most famous was the *Paradossi* (Lyons, 1543, Venice, 1544). See Tiraboschi[3] vii. 1177 ff.

46. Bellum ciuile] The book is mentioned under the same title in Cog. E. i. p. 303. The author was pretty certainly Gaudentius Merula: see Ep. 3127. 43n.

47. Doletum] See Ep. 3005. 18n.

Minitatur] J. C. Scaliger's second Oration did not appear until after Erasmus' death (1537); he prepared a third Oration (Scal. *Epp. Aliquot*, 1620, p. 35) which, however, never saw the light (see Epp. 2564. 2n, 3005 introd.).

48. feriati] See Ep. 3016. 21n.

51. epistolam] App. xxiv.

52. Eugubini] Ep. 2513. See Ep. 2465 introd.

57. hoc mense] See Ep. 3011. 18n.

Gilbertus] Cognatus. What the 'bombarda' was we do not know.

Gelenio, vt promeretur. Ex literis Beri cognoui te lustrare Italiam. Cupio te quam prosperrime valere, Damiane charissime.

Friburgi 21 die Maii 1535.

Erasmus Rot. mea manu.

3020. From Caspar Hedio.

Breslau MS. Rehd. 254. 83. — Strasbourg.
EE². 128. — 24 May 1535.

[An original letter, autograph throughout. For Hedio see Ep. 1459 introd.]

S. D. Itali duo, Odonus et Philaenus, candidae profecto animae, vt tu iudicas, 21 Maii noctu reddiderunt mihi epistolam tuam, in manibus gestantes quas ad eos dedisti literas, admodum ouantes quibus contigit et videre Erasmum et colloqui non solum coram sed et per literas. Ago et pro illis gratias, quod tam humaniter susceperis.

Ex Polonia d. Iostus L. Decius mense Februario scripsit gratulatoriam ob restitutam sibi Christi beneficio filiam, quae non aliter quam paralyticus euangelicus lecto fuerat βεβλημένη, imo iam animam sic visa fuit agere vt pater paterno impresso osculo ad Christum migrare iusserit; deinde vt et hanc primogenitam et alteram natu secundam filias elocarit probitate et virtute claris maritis. Scribit rursus de Chrysostomo, vt loquatur per me Germanice; de Pontifice paucis, quod vir bonus sit qui patrimonio magis vixerit quam ex sacerdotiis, et ideo non abiiciendam de eo spem, si animum non supprimant anni; de Caesare magna et digna se moliente; de persequutione in Gallia; de Anglis; de Turcarum rebus non omnino felicibus, vt coniectura assequi licet; et quod rex Poloniae in Moscos Asiaticos paret bellum. Haec omnia paucis et in transcursu et per amanuensem; nam opt. vir podagra vexante lecto decumbens dictauit epistolam.

Fertur legatum a pontifice abmandatum qui pro concilio habendo sollicitet. Ego certe optarim tibi, mi Erasme, nouam canitiem et adhuc numerabilem, vt dum non ἐν νυκτὶ sed in noctibus deliberant de habendo concilio, optimus Deus annos tuos sic tibi proroget vt, si habeatur liberum et Christianum, in quo patefactis Deo cordibus

---

3019. 63. literis Beri] Not Ep. 3011—which does not mention Goes—but some letter not extant.

3020. 1. Itali duo] See Ep. 3002 introd.

2. epistolam] See Cog. E. i. 309; Ep. 3002 introd.

3. literas] Not extant; but see Cog. E. i. 310 and Ep. 3002. 385–6n.

6. scripsit] The letter is not extant. For the illness of Decius' daughter see Ep. 2960. 6n.

12. Chrysostomo] We have not been able to trace any copy of this translation, which was perhaps never made.

13. patrimonio] For the wealth of the Farnese, see Pastor xi. 14–22. Paul III, however, had made vast additions to his patrimony out of the numerous benefices bestowed on him by Leo X.

15. anni] The new Pope was sixty-six (though in Ep. 3000. 61–2 Erasmus speaks of him as 'over seventy').

magna et digna] The operations against Barbarossa.

15–16. persequutione] See Ep. 2983. 48n.

17. in Moscos] See Epp. 3014. 72, 3049.

21. legatum] Vergerio; see Ep. 2825 introd.

audiatur veritas, tu pietate, eruditione et rerum praecellens experientia interesse possis pro publica ecclesiae vtilitate, et seditiones illae ecclesiarum, in quibus non solum praesules inter se certant, sed etiam populus, ita vt prouerbio locum dederint, diuisus est, tua et adsimilium virorum opera in beatam tranquillitatem redigi possent. Incidit Vergilianum illud, dum Neptunus tempestatem sedat, dum 'faces et saxa volant',

> tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
> conspexere, silent etc.

Scripsisti quae proderunt et aetatem ferent admodum multam, siue formandam iuuentutem, scholas, eloquentiam ⟨siue⟩ discendam pietatem spectarit quispiam.

Atqui et hanc cygneam cantionem a te peto (absoluto Ecclesiaste), vt quia differtur concilium, et inter arma silent leges, et forte nondum maturuit hec messis, [vt] antequam animulam hanc Deo in manus commendes, et secundum huius verbum in pace abeas, [vt] orbi Christiano tuas sanctas cogitationes relinquas, et testeris scripto aliquo a morte tua vulgando (si antea non videatur consultum), quid consilii is qui habet spiritum consilii tibi dederit ad pacificandas ecclesiae res afflictissimas. Nam si ingenuum est benefacere ingratis, inuitis et nolentibus, ne dubita esse passim viros bonos qui flentes sepenumero conqueruntur huius fermentati seculi calamitates Deo. Hiis tuus ille labor gratissimus erit, propensis animis legent et volentes erunt recte monitis obsequi, dissi⟨mi⟩les extremo illi et inutili hominum generi apud Hesiodum.

Sed quo me rapit, mi Erasme, candor ille tuus ? quo et complecteris meas literas et, quas tibi candidas animas commendo, sic amice tractas vt de his tam arduis reb⟨us⟩ ego, homo iuuenis nulla rerum experientia praeditus, cum viro mente et aetate seni, et qui non opus habet monitore, commenter; quod autem vel boni consul⟨u⟩erit charitas tua, quae *οὐ λογίζεται, καὶ πάντα στέγει καὶ στέργει*. Bene vale.

Salutant te et se tibi commendant Odonus et Philaenus.

Argentorati 24. Maii anno 35.

Excellentiae tuae deditiss. Caspar Hedio, concionator Argent⟨oratensis⟩.

In Turchia fertur tanta esse frumenti indigentia, vt quantum equus gestare potest, vendatur ducatis 18.

Ornatissimo viro, d. Erasmo Roterodamo, maiori charissimo. Friburgi.

3021. From Paul III.

Basle MS. — Rome.
M. p. 72: N. p. 1095: Lond. xxvii. 26: LB. 1280. — 31 May 1535.

[The original brief is preserved in the Basle University library. Erasmus printed it in the *De Puritate*, the last book containing letters to be published

3020. 36. siue *addidimus*. 40–1. vt *seclusimus*. 55. quod *scripsimus*: Qui *MS.*

3020. 31. Vergilianum] See *Aen.* 1. 151–2. 39. inter arma] Cicero, *Pro Mil.* 4. 11.

in his lifetime. Two MS. copies exist in the Vatican, Vat. Arch. Arm. 32. 1, f. 281 and Barb. Lat. 1499, f. 330 v°: they are written by the same or a similar hand, and endorsed: 'ex earumdem minuta reposita inter scripturas quon⟨dam⟩ Domini . . . Blosii, olim secretarii Apostolici, quae conseruantur in secretaria apostolica domestica apud Dominum Caesarem Glorierium' (Grolier, c. 1510–94, son of the famous bibliophile Jean Grolier). There are trifling variants in these copies and in the *De Puritate*, which we have neglected. The letter was carried to Freiburg by L. Ber (see Ep. 3026. 10–13n).]

PAVLVS PP. III. DES. ERASMO ROT. SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORI.

DILECTE fili, salutem et Apostolicam benedictionem. Gratissimae nobis fuerunt litterae tuae, quas nobis dilectus filius Ludouicus Berus Canonicus Basilien. reddidit. Cum enim nos delectare vel ob id tantum potuissent quod a te erant, cuius nomen celebre semper amauimus, et doctrinam magnifecimus, eo etiam erant ornatu verborum ac grauitate sententiarum, vt ob elegantiam gratiores, eam quoque pietatem praeferentes, vt gratissimae nobis euenerint. Nam quamuis in gratulando beniuolentiam, in laudando humanitatem, in monendo prudentiam tuam exhibueris, tamen pre his omnibus tuam pietatem amauimus, quam in sanctae ecclesiae tranquillitate optanda, tuaque in id propensitate animi et promptitudine obsequii expromenda nobis ostendisti. Nec vero ignoramus, quantum tua excellens doctrina pari coniuncta eloquentia nobis adiumento esse possit ad nouos istic errores ex multorum animis abscindendos.

Quamobrem cum id ipsum iam decreuissemus facere, quod postea pie monuisti, vt medii et communes incedentes toti in causam sanctae fidei afferendae et ecclesiae tranquillandae incumberemus, letati sumus plurimum talis viri iudicio et amore, quod ea moneres ac suaderes, quae nobis pertinerent ad officium ac redundarent ad gloriam, iisque pariter tuae operae promptitudinem ac ministerium offerres. Qua nos quidem de re tibi iustius ac libentius gratias agemus quam de gratulatione et laudibus nostris, quanquam de his quoque gratias agimus. Illam enim tecum cupimus (vt debemus), haec vero a nostris meritis, quae nulla sunt, separantes ad vnam Dei benignitatem cuncta referimus, cuius beneficio grati, voluntati obsequentes, oneri pares vtinam esse possimus. Nam cum semper haec dignitas multum oneris ac sollicitudinis habere consueuit, tunc hoc praecipue tempore plurimum secum detulit molestiae et laboris: vt quamuis ob Dei seruitium non declinanda, ob tedium certe et difficultates implicitas non fuerit optanda; subibimus tamen alacres, contraque tendemus, nihil fidentes viribus nostris, sed in Deo spem omnem collocantes, vt ipse tandem suos miseratus nauiculam Petri, quam regimus, diu iactatam fluctibus ac ventis concussam in portum reducat, marique et procellis imperet.

Quo magis te, fili, hortamur vt tu quoque, quem tot ingenii et doctrinae laudibus Deus ornauit, nos in hoc pio labore tibi maxime consentaneo coadiuuans verbis et scriptis Catholicam fidem nobiscum tuendam, et ante Sinodum, et mox in Sinodo, quam Deo adiutore omnino habere intendimus, suscipias, extremoque hoc pietatis opere, quasi optimo actu, vitam religiose actam tuaque tot scripta concludens, criminatores refellas, prouoces laudatores. In quo Dei tu quidem retributione contentus, nos tamen quoque haud ingratos

neque immemores experieris. Sed haec plenius, et quo animo erga te tuaque commoda futuri simus, ex ipsius Beri, quem et virtutis suae et tuae commendationis causa libenter vidimus et benigne exaudiuimus, sermone intelliges.

Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die vltima Maii M.D.XXXV. Pontificatus nostri Anno Primo.

BLOSIVS.

Dilecto filio Erasmo Rotherodamo sacrae Theologiae professori.

3022. FROM HECTOR HOXVIRIUS.

De Puritate p. 85. Pavia.
N. p. 1099: Lond. xxvii. 29: LB. 1281. 1 June 1535.

HECTOR HOXVIRIVS ERASMO ROTERODAMO S. D.

TAM multa tamque insignia extant tua in me, Erasme, merita vt, quoties ea in calculum reuoco, merito mihi mortalium omnium videar ingratissimus. Nam, vt caetera omittam quorum vel sola recordatio me magno afficit pudore, id cuiusmodi est quod nuper me tam humaniter et prompte, tam etiam honorifice commendaris Alciato tuis literis, idque prolixius et diligentius quam vel condi-

3021. 49. Blosius] Blosius Palladius (Biaggio Pallai), of Sabina, †1550. He was made a citizen of Rome in 1516; and served as secretary to Clement VII, Paul III, Julius III. In 1540 he was made bishop of Foligno, resigning his see, however, in 1547. An esteemed poet, he edited, and took a principal share in, the volume *Coryciana* (cf. Ep. 3007. 54n). See Tiraboschi vii. iv. 1984. Three poems by him (one in praise of cardinal Pole) are printed in *Carm. Illustr. Poet. Ital.* Paris, 1577, ii. 177–8. Verses addressed to him by Valerianus are to be found in *Delit. CC. Ital. Poet.* 1608, ii. 1345–6. A letter of Morison to Starkey (Brewer viii. 320) encloses a copy of verses by Blosius 'much better than true', beginning 'Suas columnas non transcendit Hercules', written, apparently, in praise of the Emperor (and the Tunis expedition of 1535 ?). As an amatory poet he is praised in the *De Vrbanis Poetis* of Arsillus (*Coryciana* LL ii v°); cf. Ep. 3032. 582n. In the *De Poetis* of Lilius Gyraldus, Blosius is spoken of as 'in pangendis carminibus mira facilitate et argutia, non sine lepore, candidus poeta, sed et soluta oratione neque infans neque inelegans, vt eius in vtroque genere scripta declarant' (pp. 41–2, ed. Wotke). Of his prose there is still extant his *Oratio de praestatione obedientiae Rhodiorum Leoni X . . . dicta*, delivered in 1521, first printed in *Anecdota Litteraria*, Rome, 1773, ii. 163. His prose generally, and this Oration in particular, won praise from Paulus Jovius: 'Blosium Palladium . . ., cuius ingenio ad cuncta vel solutae orationis munera praeclare habili nihil paratius, nihil amaenius vnquam fuit: vti illo maximo Panegirico enituit in honorem Leonis Decimi habito, quum S.P.Q.R. optimo Pontifici marmoream famam in Capitolio posuisset (*Dialogus De Viris Literis Illustribus*, Tiraboschi vii. 2454). Two letters addressed by Sadoleto to Blosius are printed in Sad. E. ii, Nos. 106 and 134.

Against the date 12 Aug. 1550, Massarelli's Diary (Merkle, *Diaria Concilii Tridentini* ii. 185) has the following entry: 'Hac die hora circiter 24 obiit Romae in palatio apostolico R^dus^ D. Blosius Palladius, electus Fulginatensis, S^me^ D.N. secretarius breuium, qui, vt erat summae doctrinae, lepidae eloquentiae, morum amantissimus atque omnis leporis candidissimus, maximum sui desiderium curialibus reliquit.' Blosius left the whole of his fortune, 30,000 aurei, to charity—the greater part of it to the St. James Hospital for Incurables and the Orphanage of St. Mary.

3022. 6. literis] Presumably the letter, not extant, mentioned in Ep. 2972. 5.

tionem decet meam vel ipse audebam postulare. Nec vero me puderet haec noua mihi quotidie a te alia super alia beneficia cumulari, si modo eae mihi facultates sint tum fortunarum tum etiam ingenii et doctrinae, quibus vel referendis vel agendis saltem gratiis hominis non ingratissimi munere defungi possem. Auget hanc sollicitudinem meam Alciati ipsius in me incredibilis humanitas officiaque plurima, quae mihi post tuam commendationem cumulatissime praestitit, et maiora, si vti velim, praestaturum vltro se offert. Nam mox tuis literis acceptis accersit me in aedes suas, ait me sibi a te esse commendatum, neque adeo opus fuisse commendatione vlla, sed tamen postquam ita mihi visum sit vt te eius rei gratia sollicitarem, se daturum operam vt intelligam tanti viri commendationem apud se haudquaquam exigui esse momenti. Nec grauarer te, inquit, etiam in domesticum contubernium admittere, nisi rei meae familiaris ratio hac in parte voluntati tuae morem gerere prohiberet. Subinde autem multa de te honorificentissime et amantissime loquebatur. Abeuntem arctissime complexus dimisit non sine singulari suae in me voluntatis contestatione.

Interea quoties ad eum accessi nunquam non valde humaniter comiterque excepit. Nuper autem vsus sum eius opera et consilio in negocio quod mihi de re mea familiari inciderat: cumque illi (vt decebat) coronatos aliquot offerrem, et abnuentem vehementius vrgerem, eo vultu recusauit quasi qui mihi amicus non fuerit futurus, nisi in ea re illi molestus esse destitissem. Haec omnia vt mihi ornamento et studiis meis emolumento esse intelligo, ita prima mea in eo ratio esse debet vt ingrati (vt dixi) hominis notam effugiam: proxima vti operam dem ne vestram opem frustra requisisse videar, neu mihi desim ipsi, pulcherrimamque hanc discendi occasionem per socordiam et ignauiam mihi patiar elabi; quo nomine scio me vtrique vestrum gratissimum facturum.

Sed haec hactenus. A Viglio iamdiu nihil accipio literarum. Sunt haec quidem illi inauspicata prooemia, qui in has turbulentissimas inciderit tempestates et (quod dicitur) quasi in ipso limine impegerit. Miror quorsum euasura sit horum audacia. Ex amicorum literis intelligo quae illic et in patria gerantur. Sed tam absurda pleraque vti vix inducam animum credere, nisi quod effrenis et inconsulta licentia cuiusuis facinoris mihi abunde faciat fidem. Memini te olim ante annos quatuordecim, quum primum hanc telam quidam essent orsi maiore audacia quam consilio, et tum valde multis placeret quod pietatis et religionis speciem praeferret, te tamen haec, et quae post secuta sunt, praeuidere et diserte vaticinari: quo nomine saepe audiui grauissimos viros exactissimum iudicium tuum summamque prudentiam admirari. Spero tamen post hos tam atros turbines reditura aliquando alcedonia. Viglio fortassis melius consultum sit, si relicto episcopo suo ex illis rerum vndis in quietam aliquam stationem recipiat sese, ad iusque ciuile docendum conferat, futurus aliquando inter eius disciplinae professores primi nominis.

11. Augent *N*. 33 opem *scripsimus*: operam *M*.

---

37. literarum] Viglius had in fact written to him on 27 Feb. VZE. 62.

39 quod dicitur] See *Adag*. 486–7.

Qui has literas ad te defert, Viglii propinquus et cognatus est, iuuenis insigni probitate, et proximis diebus hic ab Alciato doctorea laurea insignitus. Si Alciato aliquando scribes, rogo ne pigeat interim ad me quoque literulas aliquas adiungere, quo nostri quoque videare meminisse. Vtinam sit quod vicissim tibi quoque conficere possem. Sed hac promptae voluntatis conscientia, cum exiguum id sit quod possum, interim me mihi excuso. Vale, Erasme, omnium qui viuunt praestantissime, et diu nobis studiisque bonis firmus et valens supersis. Quod votum ratum velit esse Deus opt. max.

Ticini Cal. Iuniis. MDXXXV.

3023. From Ambrose a Gumppenberg.

Leipzig MS. — Rome.
EE. 221. — 1 June 1535.

[An original letter, written by a secretary and signed by Gumppenberg.]

Carissime domine Erasme, nichil pronunc digni tibi scribere possum, quod non perfectius et copiosius a communi nostro Ludouico intelligere poteris, qui te de omnibus viua voce ad plenum informabit, eritque michi apud te loco epistolae. Sed hoc te latere nolui, te breui bona noua, vti spero, ex Vrbe habiturum.

Et tandem pluribus meis literis vnica epistola respondere velis queso. Ingenti enim desyderio expecto aliquid literarum a te, vt certior de bona tua valitudine factus habeam vnde gaudere possim. Et insuper multocies te adhortatus sum vt quibusdam cardinalibus scriberes, illisque te familiarem faceres; nam id tuam causam maximopere promoturum fore pollicitus sum. Rogo nolis ommittere; quantum enim profuturum sit, ex Ludouico nostro senties. Vale.

Ex Vrbe, kalendis Iunii 1535.

Tuus Amb. de Gumppenberg proth⟨onotarius⟩ apostolicus et Sacra⟨tae⟩ Caes. Maiestatis solicitor subscripsit manu propria.

Clarissimo simul atque eruditissimo domino Erasmo Roterodamo, domino et fautori dignissimo. Friburgi Brisgoe.

3023. 15. Sacratae *scripsimus*: Sacra *MS.*

3022. 54. cognatus] Irenicus Phrysius (see Ep. 3060. 2), Renick Burmania, lord of the manor (grietman) of Leeuwarderadeel: son of Boko Burmania and Sydtxe Camstra (see Hoynck I. i. 270). In 1530 he was a student at Dole (VZE. p. 26). He is no doubt the 'Renicus noster' of Gabbema, p. 531. After delivering the present letter to Erasmus, he left Freiburg c. 28 June, carrying letters from Erasmus to Schets, Tielmann Gravius, and Viglius; see Epp. 3025, 3028, 3041, 3060.

3023. 2. Ludouico] Ber; who carried, besides this letter, Epp. 3021, 3024, 3026–7; see Ep. 3011. 18n.

6. respondere] It would seem that Gumppenberg had not yet received the letter of which Ep. 3015 has preserved a fragment.

9. multocies] No previous letter of Gumppenberg is extant of date later than April 1534. But from Ep. 3007. 31, it is clear that Erasmus had heard from him recently more than once. For the cardinals whom Gumppenberg wished Erasmus to solicit see Ep. 3011. 44n, cf. Ep. 3052.

3024. From Peter Paul Gualterius.

Breslau MS. Rehd. 254. 80. Rome.
EE². 129. 1 June ⟨1535⟩.

[An original letter, autograph throughout; the address sheet is missing. The year-date is supplied by the fact that the letter, carried by Ber, is plainly contemporary with Ep. 3023.

Peter Paul Gualterius (1501–72), born at Arezzo—of which he became archdeacon in 1564—was already residing in Rome in 1532: from that year his still extant Diary begins. From Ep. 3047 it appears that, in the latter part of 1535, he was acting as papal secretary of briefs in the stead of Blosius Palladius (for whom see Ep. 3021): it is in that capacity that he is spoken of by Paul III, in a letter of 28 Oct. 1535, as 'familiaris noster'. He was one of several persons of literary distinction grouped around Cardinal Marcello Cervini, later Pope Marcello II; at one period he seems to have lived with Cervini. Cervini was the patron of Peter the Ethiop (Tasfa Sion Malbazo, †1550); and from Peter both Gualterius and Marianus Victorius learned Ethiopian. Both of them assisted Peter in his Ethiopic New Testament: *Testamentum nouum cum Epistola Pauli ad Hebreos tantum, cum concordantiis Euangelistarum Eusebii & numeratione omnium verborum eorundem. Missale cum benedictione incensi cerae etc. Alphabetum in lingua* ግዕዝ: *gheez, idest libera, quia a nulla alia originem ducit et vulgo dicitur Chaldea. Quae omnia Frater Petrus Ethyops auxilio piorum sedente Paulo iii Pont. Max. et Claudio illius regni Imperatore imprimi curauit* (Rome, 1548, per Valerium Doricum et Ludouicum Fratres Brixianos). At Rome in 1549 Peter gave to the press *Missa qua Ethiopes communiter vtuntur, quae etiam canon vniuersalis appellatur, nunc primum . . . conuersa*; this translation being the work of Gualterius.

Gualterius' Diary is preserved in at least two manuscript copies, one in Rome, one in Munich: *Diarium D. Petri Pauli Gualterii ab anno 1532 vsque ad annum 1544*. There is a monument to him in the church of St. Mary in the Via Lata at Rome, of which he was for some time a canon.

See S. Merkle, *Concilii Tridentini Diaria* ii, pp. xxxv–xxxviii; cf. Tiraboschi vii. 1563.]

Erasmo Rot. S. Inter eos sermones quos L. Berus, vir humanissimus, tui amantissimus, mecum habuit, illi mihi iucundissimi gratissimique acciderunt, in quibus de te deque excellentibus et singularibus animi tui virtutibus collocuti sumus. Ex quo factum est vt ego, qui tui amore non parum incensus eram, totus pene illo flagrem et ardeam. Verum eram ego quidem alienus a voluntate scribendi ad te, ni Berus et Gumpembergh, qui incredibilem in te esse humanitatem predicant, id mihi persuasissent. Quare vt hunc meum in te propensum animum ista tua benignitate suscipias, oro; et de me hoc scias, multos sane esse qui te maiori stilo et clarioribus scriptis laudent, qui vero plus me te admiretur, esse neminem. Vale.

Romae, Kalendis Iunii.

P. Paulus Gualterius.

3025_{3042} To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. c. 20. Basle.
18 June 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

Accepi litteras tuas et filii, quem spero iam diuortium fecisse cum quartana. De tribus coronatis non laboro. Tu nihil peccasti.

3025. 1. tuas] Perhaps Ep. 3009. filii] Not extant.

Raphahel Marruffus ex Anglia vbi complures annos habitauit, patriam Genuam repetens hac iter fecit, meque inuisit. Is mihi multa narrauit de Anglia, sed nihil leti. Roffensis in carcere perdidit oculos. De Moro timet ne non euadat capitis supplicium. Siquidem Regem certam iram in eum concepisse vel illud est argumento, quod omnia bona illius confiscauit. Miror quo sit euasura ista regis seuicia.

Guilhelmus Monioius defunctus est, sed morte naturali. Ex Anglia posthac non multum spero vectigalis. Eustathius Caesaris orator est quidem amantissimus Erasmi, sed is maioribus distinetur negotiis. Nec velim illum meis negotiolis onerare.

Epistolam ad Barbirium rogo cures illi reddendam. Offero illi aequissimas conditiones pacis: vt soluat pro annis hactenus praeteritis, reliquum sibi seruet cum pace mea et bona conscientia. Sed ille non accipiet, totus Mammonae deditus.

Huc veni, partim vt experirer an corpusculum hoc ferret vectationem, sed video nullam esse spem, alioqui vel Besontium me contulissem vel ad vos. Circa Idus Iulii Friburgum reportabor. Sic enim cogit necessitas. Vale. 18. die Iunii. 1535. Basileae.

Erasmus Rot. mea manu.

Honorabili viro D. Erasmo Scheto. Antwerpiae.

3026. From Pietro Bembo.

De Puritate p. 114. — Padua.
N. p. 1108: Lond. xxvii. 40: LB. 1282. — 20 June 1535.

PETRVS BEMBVS ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

Nae tu homo es mirificus qui, cum velles vt Ludouicum Berum perfamiliarem tuum Romam proficiscentem cognoscerem, mandasti

3025. 3. Marruffus] See Ep. 387. 2n. Odonus (Cog. E. i. 312) refers, on 27 July, to a letter of Erasmus to Hedio (not extant) in which Erasmus had spoken of 'a certain Genoese' who had insisted on taking away with him from Freiburg the original of Odonus' letter of ⟨March⟩ 1535 (Ep. 3002). The culprit was perhaps Maruffus; for it is unlikely that Erasmus entertained two Genoese visitors in May–June.

5. Roffensis] Fisher was tried the day before this letter was written; on 22 June he was executed. More had been in prison since the summer of 1534.

10. Monioius] †8 Nov. 1534.

14. Epistolam] Not extant; for Erasmus' proposals for a settlement with Barbirius see Ep. 2997. 76n.

18. Huc veni] This is the first of Erasmus' letters of which the dating indicates his removal to Basle. He must have gone there in the last days of May. Ep. 3019, written to Goes on 21 May, has no hint of his projected journey. But on 27 May Amerbach records that he purchased on behalf of the University of Basle, a gift of wine and sweetmeats for Erasmus, 'cum aduenisset' (Basle MS. C. VI[a]. 90. 1; cited by P. Roth, *Gedenkschrift z. 400. Todestage des Erasmus* p. 279, n. 40). The presentation of the wine was the occasion of a pleasant drinking party; a little marred, when it began, by Oporinus, who had the misfortune to give Erasmus so hearty a handshake as to make him cry out in pain (*Oratio de Ortu Vita et Obitu Ioannis Oporini*, Strasbourg, T. Rihelius, 1569, p. B iiij—this book is presumably the source used by Streuber, *Beiträge zur vaterländischen Geschichte* iii. 73, 1846, who (followed by Burckhardt-Biedermann, ib. NF. iv, 1896) gives, without citing any authority, 26 May as the date of the drinking ceremony.

WOODCUT OF ERASMUS, WITH TERMINUS, BY HOLBEIN, 1535

From the Kunstmuseum at Basle

ei chirographo tuo vt me de via inuiseret. Ille vero cum isthinc discedens Mediolanum, deinde ad vrbem, recta se contulisset, vt tibi morem gerendi facultas eunti defuerit, in reditu alio itinere suscepto Patauium venit, meque humanissime inuisens plurimam abs te salutem attulit. Qua de re valde te amo. Prudentem enim hominem et grauem et doctum virum et (vt mihi visus est) summa religione praeditum et ingenio praestantem cognoui. Porro is percontanti mihi se de statu tuo multa dixit, longumque de te sermonem habuit: ex quo optimum erga te Pauli Pont. max. animum atque mentem perspexi: cuius etiam ad te Berus literas afferebat cum mandatis ad tuam dignitatem perhonorificis.

Ego autem vehementer laetor, doctrinam singularem tuam, et probitatem, et continentes atque perpetuos tot annorum labores, quibus te plane confecisti, vt nostros homines scriptis erudires et locupletares tuis, apud illum virum omnium hominum Principem eo loci esse quo merentur. Itaque, modo recte valeas, neque te imbecillitas impediat tua, mihi spes est, te ab eo omnia summa honoris et dignitatis insignia breui consequuturum. Quare te, mi Erasme, hortor, vt valetudini tuae seruias; conseruesque te cum nobis amantissimis tui, tum fortunae: quae se hilaris, vt tibi praesto sit, parat. Vale. duodecimo Calend. Quintiles M.D.XXXV. Patauio.

3027. From Peter Bechinius.

Breslau MS. Rehd. 254. 21. — Bassano.
EE². 130. — 24 June 1535.

[An original letter, autograph throughout. In *Calc. E.* 182 is a letter, undated, of Calcagninus, addressed 'Petro Bechinio Bohemo'. (Bechinius' friend Hippolytus has called on Calcagninus. Calcagninus is pleased to learn that his 'nugae' are approved by Guizardinus. He will show any kindness in his power to Volfangus, who has come to Ferrara in ill health. John Hieronymus sends greetings: he wrote to Bechinius, through ⟨Arnold⟩ Arlenius after Bechinius' departure from Ferrara.) Bembo, in his letter to George Loxanus of 27 July 1536, mentions P. Bechinius as a friend (Bemb. E. p. 318). Apart from these letters we have found no trace of Bechinius.]

Nichil michi vnquam fuit optatius quam, quo ardore in tuis scriptis et praeclaris libris legendis fui et quantum ex is profeci, vt eodem tuae dignitati obseruantiam meam erga eam ostenderem. Quod cum hactenus michi facere non fuit integrum, nunc hisc[a]e meis paucis per doctissimum theologum d. doctorem Beronem nolui committere vt non cognoscas me praestantiae tuae tam esse studiosum et amantem quam quenquam alium, ac magnopere cupere vt me dignetur numero suorum discipulorum adscribere, et eidem persuadere nichil michi fore gratius quam si aliquando cognouero quo possem tibi gratificari. Plura de animo meo deque voluntate mea dominus Ludouicus tuae praestantiae explicabit, cum michi ita vt volui per eius discessum scribere non licuit. Diu sanam et incolumem

3026. 15. atque *MLB*: at *N*¹: ac *N*². 23. Anno a Natali *post* Quintiles *N*.

3026. 12. literas] Ep. 3021.

michi et vniuerso orbi tuam dignitatem seruari a Deo optimo maximo precor.

Ex Bassano festinanter, ipso die diui Ioannis Baptistae M.D.XXXV.

Tuae dignitatis deditissimus

Petrus Bechinius, a Lazian etc. Bohoemus.

Praestantissimo atque doctissimo viro, domino Erasmo Roterodamo, domino et praeceptori in maioribus honorandissimo. Friburgum.

3028$_{3042}$ To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. c. 20, f. 68. Basle. 28 June 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Scripsi nuper per Irenicum Phrysium iuris doctorem. Si Liuinus Panagathus ad te veniet, numerabis illi de mea pecunia centum florenos Caroleos, hoc est, viginti stuferos pro quoque floreno, nisi aliquo insigni documento declararit inimicum animum. Est enim ancipitis fidei, et Clauthum illum praedonem in me subornauit. Sed quoniam complures annos seruiuit mihi, et iam constringitur arctissima necessitate, volo ipsum aliquo munere subleuare.

Pensio de Aldington quae superiore anno non fuit nisi ex dimidio soluta iterum tota debebitur ad festum Michahelis, hoc est, viginti librae sterling. Ab altero nihil expecto nisi litigem.

Opus esset mihi aliquo inferioris sortis amico. Nam talia negotia Cesaris oratori mandare non conuenit. Est in aula Robertus Aldrisius, ad haec officia magis idoneus.

Magno damno mihi fuit, quod Lusitani presserint libellos dicatos socero regis. Et tamen non presserunt, sed aliis communicarunt. Interim alius preripuit praedam, ego obolum non accepi.

Deportatus sum huc carpento muliebri, magno valetudinis incommodo; quomodo reportari possim nescio. Edo opus de ratione concionandi. Si quid litterarum fuerit, huc mittito ad Hieronymum Frobenium in cuius edibus ago.

Qui has reddit negotiator huc est rediturus: per eum poteris

3027. 17. a Lazian] Of Lázne Bechyné, a watering-place in Bohemia.

3028. 1. Scripsi] Ep. 3025; for Irenicus as carrier see Ep. 3022. 54 n.

5. subornauit] For Erasmus' suspicions of Livinus, in connexion with Clauthus, and for Grapheus' exculpation of him, see Epp. 2981, 2992, 2997, 3053. The money promised and paid (Ep. 3042) seems to have been a mere goodwill gift.

8–10. Pensio . . . litigem] See Epp. 2996–7; 3052. 16n, 3058.

13. Aldrisius] See Ep. 1656 introd. Though he was an intimate friend, it does not appear that Erasmus at any time employed him as financial agent.

14. Lusitani] Erasmus perhaps intended to write 'Angli' (or, cryptically, 'Insulani'?). The books dedicated to the 'socer regis' would then be the *Explanatio Symboli*, 1533, and the *De Praeparatione ad mortem*, 1534, dedicated to Thomas Boleyn. Schets, when he answered (Ep. 3042. 29) this letter, could make no sense of the paragraph. The father-in-law of the King of Portugal was Philip the Fair. To the King of Portugal himself, John III, Erasmus had dedicated the 1527 *Chrysostomi lucubrationes*.

17. Deportatus] See Ep. 3025. 18n.

rescribere. Opto te cum omnibus tibi charis quam rectissime valere.

Basilee. 28. die Iunii. 1535.

Affixi signum meum, quod quidam ceperunt imitari manum meam, sic vt discerni vix possit. Id factum es⟨t⟩ Romae.

Erasmus Rot. mea manu.

Honorabili viro D. Erasmo Scheto negotiatori. Antwerpiae.

3029_{3048} From Bartholomew Latomus.

De Puritate p. 74. — Paris.
N. p. 1096: Lond. xxvii. 27: LB. 1283. — 29 June 1535.

BARTOLOMEVS LATOMVS TREVIR, ERASMO ROTEROD. S. D.

Intelligo ex literis tuis veterem tuam erga me beneuolentiam nondum intermortuam esse; quod equidem tanto gratius mihi est, quanto longiore interuallo nullam mei apud te memoriam literis instauraui. Neque tu id negligentiae meae imputare debes, Erasme humanissime (sunt enim, opinor, non minus quam decem anni, ex quo nihil a me ad te scriptum est), sed potius verecundiae, quam mihi non solum natura mea tribuit, sed etiam auxit tui clarissimi nominis obseruantia. Scio enim quotidianis multorum literis studia tua pene obrui, dum quisque cupit nominis tui fulgore aliqua ex parte illucescere. Sed ego nunquam putaui meas ineptias tuis grauissimis occupationibus interponendas esse, nisi subesset iusta ad te scribendi causa. Itaque tacui in hunc vsque diem, non obliuione aliqua humanitatis tuae, quae mihi primo congressu tuo cognita fuit, sed quod arbitratus sim te pro tua aequitate atque prudentia etiam silentii amicorum rationem habere.

Quod orationem meam legisti non tam gaudeo quam vereor ne tuo eruditissimo palato parum responderit. Ego certe ad te non misi, quicunque pertulerit (neque enim dignam duxi); sed tantummodo edita fuit, non tam vt ostentarem infantiam meam quam quod idipsum tempus postulare videbatur. Prouexit enim me Budaeus ad regiam professionem, vir non literis tantum, vt tu nosti, sed etiam humanitate colendus: mouebanturque inuidia, vt fieri solet, nonnulli, qui non putabant aequum esse in Gallia vt Germano homini tantum honoris deferretur. Itaque ego vt purgarem ambitionem meam, et simul vt clarissimo viro gratias apud omnes agerem passus sum vulgari orationem quam habui in auspicanda praelectione publica; eademque re factum est vt ad te quoque peruenerit. Vtinam satis-

3028. 25. est *scripsimus* : es *MS*. 3029. 5. vt *ante* opinor *add. N.*

3028. 24. Affixi] There is an impression of the Terminus seal by the signature.

imitari] For forgeries of the kind, see Ep. 2874. 148–88 (cf. Ep. 3064); but the words 'id factum est Romae' suggest that Erasmus is thinking of the 'forged' Cursius letter (see App. xxiv).

25. factum est Romae] See Ep. 3007.

3029. 1. literis] Not extant. Extant correspondence between Erasmus and Bart. Latomus (for whom see Ep. 1252. 12n) is limited to this letter and Erasmus' reply, Ep. 3048.

16. orationem] Latomus' inaugural lecture as professor of Latin entitled *De Studiis humanitatis*, printed by F. Gryphius 1534.

452.11

facere possem gratulationi tuae, Erasme doctissime, quae mihi non solum periucunda fuit, sed etiam humanissima visa est. Non enim credere potes quantum oneris sustineam. Male habet primarios aliquot collegiorum quod Latina professio publice instituta sit. Tum vero tam multi figuli inuident vt etiam quamuis bonum artificem artis poenitere queat. Sed tamen obdurui, et satis feliciter processi in hunc vsque diem, estque spes fore vt hoc regium institutum in linguis et bonis artibus prouehendis magno commodo sit huic Academiae.

Quod incommodior tibi valetudo est, dolet mihi ex animo, idque eo iustius quod vel immortalem te esse, si fieri posset, oportebat. Equidem piget me conditionis nostrae, cum saepe video tot nequam homines abundare viribus, torpentes omni ocio atque ignauia: tibi autem doctissimo pariter ac studiosissimo homini, qui omnes ingenii et corporis facultates diu noctuque impendis in publicam vtilitatem, ne ad gratum quidem spiritum corporis salubritatem suppetere. Quanto aequius erat naturam rerum in Cyclopas istos et centauros, quibus abundat nimium Christianus orbis, malignam esse quam in publica literarum praesidia. Sed te vna consolatio sustentare debet, vir cordatissime, quod haec iniquitas laborum tuorum compensabitur olim non solum apud Deum opt. max. coelestibus praemiis, sed etiam apud omnem posteritatem sempiterna nominis tui memoria. Viues enim tu et gaudebis fructu laborum tuorum in futura etiam vita; tantumque abest vt totus vnquam interiturus sis hoc mortali caducoque corpusculo vt etiam fama ingenii tui impressa literatis monumentis regum pyramides superatura sit, clarissimorumque imperatorum victoriis illustrior futura.

Iam vigesimus annus est, opinor, et amplius, ex quo primum mihi cognitus fuisti, cum interim nullum praetermisisti spacium in quo non aliquam partem ingenii ac lucubrationum tuarum orbi terrarum communicaueris. Tantam igitur tu laudem tibi putas aliquando interituram esse, aut vllam futuram tam ingratam posteritatem, quae de tot tantisque laboribus tuis leuius censura sit quam hodie te viuo iudicant non solum doctorum hominum ingenia sed etiam ipse terrarum orbis? Confirmasti immortalitatem nominis tui gloriae magnitudine, tantumque decus ingenii ac summae eruditionis de te vnus hoc seculo extulisti vt etiam inuidiae dentibus frenos in omnem partem inieceris. Quamobrem macte virtute esto, Erasme laudatiss., et hanc quam peperisti gloriam fortiter omni incremento laudis ad finem vsque persequere. Nam qui inuideant fortassis tuo nomini et in arma ingenii tui incurrant, erunt nonnulli dum nobis superstes fueris: qui autem praeripiant tibi palmam immortalis gloriae, aut quicquam de splendore laudum tuarum detracturi sint, ne posteritas quidem aequo animo vnquam latura est.

Expectamus Ecclesiasten tuum, quem ioco quidem promissum, sed tandem serio extortum esse scribis. Vtinam saepe in hanc partem vrbanus sis. Videris enim mihi in hac re imitatus esse puellarum festiuitatem, quae persaepe quod lusu conceperunt, coguntur bona

60. *N*: sensura *M*.

32. figuli] See *Adag.* 125.

53. pyramides] Cf. Hor. *C.* 3. 30. 1–2.

fide in lucem reddere. Sed o partus tuos felicissimos, qui etiam puellarum foecunditatem nobis superaris! Non enim infantem nobis daturus es, quod satis scio, sed perfectum iam et, qualis ille apud Homerum fertur ἐσθλὸς καὶ βουληφόρος ἠδ' ἀγορητής, annosum et consultissimum concionatorem. De nostris concionatoribus, vel potius de tota turbulenta concione, nihil opinor opus esse ad te scribere, cum non solum omnia ex aliorum literis, qui ad te scribere solent, sed etiam ex fama ipsa cognoueris.

Fuimus praeterita hyeme in magno periculo et inuidia Germani omnes in hac vrbe, propter quorundam temeritatem, qui libellos seditiosos non solum tota vrbe Parisiorum, sed etiam in aula Regis fixerant. Dederunt tamen illi poenas, atque vtinam omnes dedissent. Sed interim et alii complures eadem tempestate abrepti sunt. Magnus terror erat, et formidolosa rerum facies apud omnes, vincula, carceres, tormenta, flammae. Vidisses homines in altum suspensos subiectis ignibus viuos cremari, audisses voces insultantis vulgi, et increpantis damnatos inter ipsa supplicia cum magna atrocitate. Ita supra quatuor et viginti homines absumpti sunt, Gallici nominis omnes, nec quisquam Germanus de capite periclitatus est. Beda tuus fecit emendam, vt vocant, honorabilem, cum hac confessione, quod contra veritatem et Regem locutus esset. Quae verba ante aedem diuae virginis magno populi concursu praeeunte praecone palam pronunciauit: ne forte Lutheranum illum fuisse putes. Sed tamen detinetur adhuc in carcere, detrudendus in monasterium aliquod, vt ferunt, vbi et quando Regi visum fuerit. Caetera iam tranquilla sunt omnia, estque fama exules, qui metu profugerunt, redituros esse, restitutis etiam bonis quae fuerant a fisco occupata.

Vehementer desideratur concilium a bonis viris omnibus, quod nisi aliquando habitum fuerit, verendum est quo tandem hae turbae sint abiturae. Audio mire insanire Hollandos tuos, quod equidem doleo, putoque illis accidisse quod bene constitutis corporibus, vt aiunt medici, solet, vt cum leuius etiam tentari ceperint, vehementius turbentur. Quod si malum hoc aliquando in Galliam inuaserit, dii boni, quantam videbimus tempestatem ? Sed de his satis. Sum enim prolixior ad te quam debeo, vereorque ne patientiam tuam intempestiua loquacitate offendam. Sed ignoscere mihi debes. Cum enim longo tempore ad te nihil scripserim, nunc oblata occasione volui vnius epistolae vbertate compensare ante acti temporis silentium: ac simul calor quidam amoris tui scribentem longius prouexit. Puero, quem mihi commendasti, libenter commodabo, vbicunque

---

79. Homerum] *Il.* 7. 126.

85–6. libellos seditiosos] The Placards of 17–18 Nov. 1534. See Ep. 2983. 48n. Erasmus also gives the number of victims as 'about 24' (Ep. 3049).

95. fecit emendam] On 28 Feb. 1535—for the date see *Bourgeois de Paris*, p. 377, n. 2: for Beda's imprisonment and exile see Ep. 2961. 119n.

101. exules] See Ep. 2983.

105. Hollandos tuos] Perhaps merely the Dutch Anabaptists in Münster; but more probably the reference is to events of 1535 in the Low Countries; e.g. at Groningen in Jan., at Wesel in April (see Ep. 2990. 14, 18nn), at Oldenkloster (April) and Amsterdam (May)—see Kerssenbroch, Detmer pp. 793 ff. and 819–20.

115. Puero] We do not know who this was. In Ep. 3048 Erasmus says of him: 'Habet patrem virum humanissimum, ipse probae indolis.' No doubt the purpose of the letter of Erasmus which Latomus is answering was to introduce this youth.

potero: fecerisque mihi pergratum si crebrioribus officiis a me exigendis beneuolentiam erga te meam probare non dubitaueris. Vale.
Datum Lutetiae die Petri et Pauli, MDXXXV.

3030. To Leonard Eck.

Annales Boiorum f°. v v°. Basle.
30 June 1935.

[This letter and Ep. 3035 were printed in *Annalium Boiorum Libri Septem Ioanne Auentino autore*, Ingolstadt, Alex. et Sam. Weissenhorn, Dec. 1554. This was the first edition of the *Annales*; it would seem that Herwagen's projected publication of them was not undertaken. Erasmus' letters (which were reprinted in subsequent editions) would appear to have been inherited by Oswald Eck, son of Leonard Eck, for whom see Ep. 386. 70n. The date is confirmed by the last paragraph.]

ORNATISSIMO VIRO D. LEONARDO ECCIO ILLVSTRISS. BAVARIAE PRINCIPIS CONSILIARIO. S. P.

Merito videar improbus, vir clarissime, qui ignotus ignotum appellem, nisi illud concederet humanitas, vt in amici negocio pudorem aliquantisper deponamus. Mihi cum Ioanne Heruagio et vetus et arcta necessitudo intercedit, quod is, quemadmodum per coniugium in locum Ioannis Frobenii successit, ita ad illius exemplum in excudendis cum dignitate bonis authoribus egregiam nauat operam. Quod petit et cuius me apud Celsitudinem tuam oratorem esse voluit, paucis expediam.

Ioannes Auentinus scripsit vtraque lingua Historiam Germanica-

3030. 9. Auentinus] John Turmair of Abensperg (whence he took the name Aventinus) was born on 4 July 1477, and died on 9 Jan. 1534—it was apparently not until Eck replied to this letter that Erasmus (and Herwagen) learned that Aventinus was dead (see Ep. 3035). Educated at Ingolstadt, Vienna, Cracow, and Paris, Aventinus was appointed by William IV of Bavaria in 1508 to be tutor to the duke's two younger brothers, Louis and Ernest (see Ep. 386. 17n). When he relinquished this office in 1517, he was appointed official historiographer to the duchy. In that year he began the composition of the *Annales Boiorum*, the publication of which is the subject of this letter. The book was finished in 1521. In 1522 he published a 'kurzer Auszug' of it, in German (*Bayrischer Chronicon im Latein nun verfertigt und in siben puecher getailt ein kurzer auszug*, Nuremberg, Frd. Peypus). Permission to publish the larger work was withheld. In 1526, however, Aventinus received instructions to prepare a German version of it, the *Bayrische Chronik*. But for this, as for the Latin original, the ducal imprimatur was refused. The reluctance of the Bavarian dukes to allow either book to be printed is to be explained by the freedom with which Aventinus attacks ecclesiastical abuses; nor was his perfervid imperialism acceptable. In 1528 his religious opinions brought disaster upon him; Duke William IV, whose favour he had enjoyed for more than ten years, was driven to order his arrest. After 11 days' imprisonment he owed his release to the good offices of the duke's chancellor, Leonard Eck. In 1533 Eck invited him to Ingolstadt, to supervise the education of his son.

Apart from the connexion with Herwagen, Erasmus had reason to be interested in Aventinus, who was known to several of his friends—Melanchthon, Beatus Rhenanus, Pirckheimer, Peutinger, and (it would seem) Gilbertus Cognatus; for his connexion with Cognatus see Ep. 3035. 5n. Aventinus does not seem to have had any direct connexion with Erasmus (the visit which he had paid to Basle (*Carmina* v) belongs to a date long prior to Erasmus' resi-

rum rerum; eam cupit suis formulis euulgare in publicam vtilitatem. Audio fuisse suppressam, quod in suae gentis historia quaedam admiscuisset quae principum animos nonnihil offenderent. Quod in hac non arbitror factum: et si quid forte fuerit, non magno negocio poterit corrigi. Tu vero pro tua apud principem tum gratia, tum authoritate, facile impetrabis vt sinant posteriorem historiam exire in manus hominum. Curabitur autem ab Heruagio, viro neutiquam ingrato, vt ex hac re nonnihil honesti nominis tibi paretur apud omnes, qui rerum gestarum exacta cognitione delectantur: meque simul cum Heruagio tibi hoc beneficio deuinxeris. Cupio enim esse in eorum numero quos tua Sublimitas suo dignatur fauore. Bene Vale.

Datum Basileae, vbi nunc ago nouus hospes, vt adsim excudendo Concionatori meo: vltimo die Iunii 1535.

Erasmus Roterodamus mea manu.

3031. From Conrad Heresbach.

Breslau MS. Rehd. 254. 85. Düsseldorf. 28 July 1535.

[An original letter, autograph throughout, except that the month-date is added in a different hand, while yet another hand, presumably that of Duke William of Cleves, has appended, immediately after the month-date, the words *Salutatio . . . Ducis* (l. 225). The letter, known in MS. to Cornelius, 1853, was printed by K. W. Bouterwek, *Conradi Heresbachii Historia Factionis Excidiique Monasteriensis*, Elberfeld, 1866; and by Horawitz, iv. 850–6. It answers a letter, not extant, from Erasmus, which Heresbach received on 22 July 1535; on which date he noted in his Diary: 'Accepi literas Erasmi per Til. Fossa. Respondi post quatriduum, reliquum historiae factionis excidiique Monasteriensis describens. Altera Pantaleonis (29 July) misi literas et meas et Flatteni ad Erasmum' (see Bouterwek p. 9). The words *reliquum historiae* indicate that Heresbach had narrated the earlier part of the Münster troubles in a previous letter; and this earlier narrative is twice mentioned in the present letter (ll. 55 and 173); in l. 56 it is said to take in the first nine months of the siege.

In 1536 Heresbach, or someone using his material, put together, in the form of a letter to Erasmus, a complete narrative of the siege of Münster (Ep. 3031[a]). Two texts of it were printed in the seventeenth century; that of Werner Teschenmacher, 1635; that of Th. Strack, Amsterdam, H. Laurencius, 1636–7; reprinted by J. Jansson, *ib.* 1650. Despite the

---

dence there); but his opinion of Erasmus is given in ch. 8 of the fourth book of the *Annales*: 'Erasmus Roterodamus (quo nemo multis iam aetatibus vtilior Christiano contigit orbi)', and again in bk. vii, ch. 24: 'qui nostro saeculo sacrarum literarum maiestatem asserit et eloquentissimus omnium censetur'. In the unfinished *Germania Illustrata* also, and in its *Indiculus* (see Ep. 3035. 5n), Erasmus is more than once mentioned.

A complete edition of the works of Aventinus, *Johannes Turmair's genannt Aventinus Sämmtliche Werke*, was published at Munich, 1880–1908.

There are biographies by Th. Wiedemann (Freysing, 1857), W. Dittmar (Nordlingen, 1862). See ADB. i. 700 ff.

10. cupit] The subject of the verb is Heruagius (as appears from *suis*).

12–13. in hac] In the projected Herwagen edition.

3030. 15. historiam] We must suppose him to mean the latter portion of the *Annales*. The last book (Book vii) brought Aventinus to the year 1460 and the accession of Albert IV; he entered so an epoch where it was easy for him to give offence.

epistolary form given to it, this document is not, in any proper sense, a letter. The latter part of it is largely an expansion of the present letter. The first part may be presumed to embody the substance of the earlier letter, no longer extant, in which Heresbach had related the first nine months of the siege of Münster. The account, however, which it gives of the *leges regiae* of John of Leiden reproduces, we must suppose, the lost enclosure of the present letter (see l. 208n). There is no reason to suppose that this document, conflated from two letters sent to Erasmus, was ever seen by him. We have printed it here (without annotation) as an appendix to the present letter; using the text of Bouterwek, which is derived from comparison of the editions of Teschenmacher and Strack, both of whom followed manuscripts—where Teschenmacher and Strack differ, however, we have mostly adopted the reading given by Teschenmacher.]

Iam diu multumque hesitauimus ecquid tibi accidisset, tam taciturno vt iam multis mensibus nihil de te certi cognoscere daretur. Alii Basileam te remigrasse affirmabant, quod tamen aegre mihi persuadere poteram. Nonnullae infaustae aues bonum Erasmum etiam efferre pararant, nisi opportune literae tuae per Tilomannum a Fossa ad nos transmissae omnem hunc scrupulum exemissent. Erantque illae, νὴ τὰς Χάριτας, non mihi solum, qui gestiens eas subinde soleam amicis ceu exoticum aliquod ac rarum κειμήλιον ostentare, sed vtrique etiam principi, ac proceribus qui tum forte ob conuentum aliquot principum Nouesii habitum frequentes aderant in aula, gratissimae; auidissimeque vltro citroque quae scribebantur his legentibus illis auscultantibus excepta.

Atque, vt ad literarum tuarum argumentum me conuertam, quod nobis restitutis congratularis, habemus gratiam, tibique perpetuam valetudinis restitutionem comprecamur vicissim. Amicorum autem iacturam, quam deploras, partim furibundae quorundam tyrannidi, ἢ πως τῇ τῶν ἀρχόντων ἀμαθείᾳ, partim temporum horum perfidiae ac infelicitati imputare conuenit, extremorumque seculorum iam relucescentem faciem ἐντίθεσθαι, quibus nulli neque religionis neque cuiusuis necessitudinis iuri parcitur. Et seditiosorum quorundam literatorum atque ψευδεκκλησιαστῶν importunitate fit vt literae earumque antistites in inuidiam ac discrimen trahantur, quasi authores sint horum tumultuum; cum illi verius possent, quod Fata apud Homerum ἀπολογοῦνται, dicere, ὢ πόποι etc.

> ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
> σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.

Hominum malorum vitia sunt, non literarum neque Euangelii, si qui his abutantur; eas autem si tollas, simul cum pietate omnem humanitatem semel auferas necesse est. Adde nullum ex iis, qui hisce fanaticis tumultibus se addicunt, vel solidi iudicii vel exacte

8. aliquot *MS.* 21. ψευδεκκλεσιαστῶν *MS., cf. Ep.* 3031a. 711. 23. ille *MS. corr. Bouterwek.*

5. literae] Not extant. The present letter and Ep. 1316 are all that survive of the frequent correspondence between Erasmus and Heresbach.

9. vtrique] John III, duke of Cleves and Juliers (see Ep. 829. 12n), and his son William, for whom see Ep. 2189 introd.

10. Nouesii] See Ep. 3041. 118n.

15. Amicorum] See Ep. 3041. 161–70; which indicates that Erasmus had spoken of More and Fisher.

24. Homerum] *Od.* I. 33–4. But in Homer the words are spoken, not by the Fates, but by Zeus.

literis instructum reperiri, sed omnes velut ἐνθουσιασμῷ caecarum opinionum ac nouandarum rerum desyderio rapi videas. Verum de his alias.

Principis nostri vtriusque animum sic in te propensum video vt, etiam si te omnes destituant, et ad nos venire libeat, te liberaliter ⟨putem eos⟩ excepturos, suppeditaturosque omnia quae ad victum necessaria fuerint, adhaec iniuriam aduersariorum facile propulsaturos, nec vllis denique oneribus grauaturos. Mihi crede, ex animo haec prolata constanter praestabuntur, id quod experimento certius cognoscere poteris.

Cuperemus omnes, si fieri posset, Duci seniori Ioanni etc. Ecclesiasten tuum inscriberes, facturus haud dubie opere precium. Quod si feceris, in praefatione principis in hac re citra vllam omnem blandiloquentiam παρασιτικὴν munus paucis deliniares. Ac vero de Aleandro quod scribis, auaritiae ambitionisque mancipio, nihil te moretur, cum eius calculus iampridem ob detestandas impietatis notas non magni momenti sit. De Barbarossa τοῦ πολέμου νέα καὶ καινὰ quotidie afferuntur, et Brabantini ouantes iam pridem victoriae Caesaris pyris magnificis gratulati sunt, encomium ante victoriam opinor canentes.

Apud nos de tragico rege Sion tandem expugnato triumphatur. Caeterum, quando tu in coronide epistolae tuae regni illius successum cognoscere te desyderare scribis, eius tragoediae catastrophen tibi perfunctorie crassiorique Minerua, et tamen vt res gesta, depingam. Siquidem priores actus superiori epistola vtcunque perstrinxi, nempe quae ad id temporis, hoc est nonum circiter obsidionis mensem, gesta fuerant. Nam, cum anarchia aut [h]oligarchia potius illa ad monarchiam, et communio bonorum ac συσσίτια quatuor vrbis regionibus totidemque culinis disposita ad priuatam rerum diuisionem propriumque penum redisset, leoninam quandam societatem dixisses. Rex καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν βασιλέα regio apparatu, vt par erat, sibi prospexerant, vulgo non ita large. Necubi autem populus coire in vnum deque inequalitate aliisque necessitatibus queri aut conspirare posset, laboribus diuersisque ac suis quique locis distinebantur, neque inde pedem citra tribuni aut superioris authoritatem dimouere aut secreto colloqui licebat. Quod si qui tentarent, ii continuo per corycaeos in hoc destinatos deferebantur adque supplicium rapiebantur. Enimuero, quo firmior adhuc tyrannis esset, Rex xii creauit Duces, quis primum in microcosmo illo ditiones designauit, post amplioribus aucturus. Singulis insignia collo suspendit numismata, illius videlicet dignitatis authoramenta. Porro, obsidione diutius opinione prorogata, auxiliorumque spe elusa, vulgo in tanta turba commeatus desyderari cepit. Primum igitur equina ⟨carne⟩ aliisque parum vescis cibis inediae occurrebatur. Deinde coria me⟨m⟩branasue aqua maceratas

36. putem eos *addidimus*. 44. παρασιτικὴν *scripsimus*: παρρασι *MS*. 48. κενα *MS.*: *correximus, cf. l.* 206. 73. carne *suppleuimus, cf. Ep.* 3031[a]. 530–1.

41–2. Ecclesiasten] Erasmus neglected this suggestion, as he had already determined to dedicate the work to Christopher of Stadion; see Ep. 3036.

55. epistola] Not extant; but no doubt embodied in Heresbach's 1536 narrative; cf. l. 173.

66. corycaeos] See *Adag.* 144.

73. vescis] 'edible' (a sense of the word not elsewhere attested).

minutimque concisas cum oleribus pro obsoniis esitasse compertum. Nam is apparatus atque hae delitiae vrbe iam capta in nobilium quarundam foeminarum probe mihi notarum ⟨aedibus⟩ reperiebantur. Nonnulli canibus ac gliribus ad famis remedium vsi.

Breuiter, ad Saguntinam famem res spectare videbatur, nisi aestatis recurrente initio herbis radicibusque vtcunque sustentati fuissent. Atqui ne [n]vlla ex parte nouae huius Hierusalem excidium cum veteri ⟨non⟩ adaequetur, infantium pedes ac manus in salsamentis post expugnatam vrbem repertos ferunt. Deum immortalem, nondumne certam in nos dei iram iustaque et extrema agnoscimus flagella ?

Porro rex, inedia vulgi atrocius ingruente, vltro potestatem fecit qui vellent exirent, simul vt inutili turba liberaretur et ipse cum paucis vberiori commeatu diutius frueretur. Continuo igitur ingens turba, maxime mulierum cum infantibus, prodibat, virorum parcior; illi enim omnes fere primo impetu a militibus confodiebantur. Mulieres cum infantibus in vrbem reuerti nequicquam milites tentauerunt cogere, vt quae vltro se ad occisionem offerrent potius quam ad tam diuturnam mortem reuerti: siquidem inter omnia mortis genera miserrimum est fame mori, vel Homero teste. Vidisses miserandam conditionis speciem: plerosque a festo resurrectionis ad Pentecosten panem non gustasse, omnes debilitatos maloque cibo semimortuos; vbi autem pane saturarentur, continuo extingui. Mulierum greges, quia neque occidebantur neque in vrbem repelli poterant, intra moenia nostrorumque castra conclusi adque extremum cruciati fame, infantes iam lactantes ab vberibus detrahere adque militum pedes mittere, obsecrantes vt se vna cum infantibus trucidarent. Tandem commiseratione ducum pueri passim a militibus permissi sunt recipi ad alendum. Mulieres etiam dimissae.

Haec fere a festo resurrectionis gesta sunt. Ante subinde leuibus conflictatiunculis erumpentes Anababtistae cum obsidentibus data acceptaque clade congrediebantur. At tum demum parcius et non nisi certa feriebant. Habita item semel atque iterum colloquia. Postremo, fame, domitore atrocius, inpendente, numeroque militum decrescente, raro admodum visi sunt se proferre, nisi quod subinde quidam ex vrbe profugere cupientes vel capti vel occisi sunt.

Porro, rebus hoc statu constitutis, octaua Pentecostes nocte duo

77. aedibus *add. Bouterwek.* 81–2. ne . . . adaequetur *ex Ep.* 3031^a. *539–42 correximus.*

---

79. Saguntinam famen] See *Adag.* 867.

93. Homero] *Od.* 12. 342; cf. Ep. 2473. 17–19.

110. octaua] 23 May. The date is confirmed by the accounts of Wirich von Dhaun and Henry Gresbeck (see note following). Kerssenbroch gives, erroneously, 15 June (Detmer p. 826).

duo] Hans Eck von der Langenstraten and Henry Gresbeck. Their names are given in the account of Wirich von Dhaun (see Bouterwek p. 39, Cornelius p. 393). Henry Gresbeck speaks of three other *transfugae*, in addition to himself and Eck (Cornelius p. 194). Tielmann knows only of Eck, whom he does not, however, name (Ep. 3041. 31n). Kerssenbroch (Detmer p. 826) makes the number of *transfugae* nine in all. Bouterwek points out that parts of Heresbach's letter read like a free version of Wirich's dispatch. Heresbach, Tielmann, and Viglius were, all of them, from their official positions, likely to see authoritative dispatches from the army before Münster.

Henry Gresbeck is of importance from the circumstance that he has

pedites ex vrbe elapsi, quorum alter excubias fallens castra nostrorum transeundo euasit, alter ἐν αὐτοφώρῳ captus viuusque seruatus. Cumque sentiret is qui effugerat alterum seruari viuum, ipse quoque αὐτόματος rediit.

Atque ex his captiuis deprehensa haec potiundae vrbis ratio.

Iam ante a militibus compertum, ad portam quae vocatur Crucis fossas ciuitatis non latius hasta militari patere ac pedibus iiii: portulam etiam ibidem non claudi. Ad dictam igitur latitudinem pons fabricatur, qui festo Io. Babtistae prima noctis vigilia ad eam fossae partem admotus. Ponti funis alligatur. Eo captiuus, qui hac parte vrbem minus munitam indicarat, cinctus fossam tranando, pontem fune quo cingebatur ad se protraxit, per quem xxxv in hoc delecti pedites feliciter transierunt. Transmissa fossa vallum hic imminens, quo minus conscendi posset, sepimento erat circumseptum, ad valli vsque propugnaculum, quod Rondellum vocant. Ibi pedites illi transmissi partim eo loco vbi sepimentum cum propugnaculo committitur irrepserant, partim minutioribus scalis adhibitis transilierant. Hoc primo sepimento superato, antequam in summum valli peruenire daretur, aliud restabat ex assulis ac palis in ordinem compaginatis. Inde assula forte euulsa in valli summitatem illesi insciis custodibus peruenerunt, atque hinc mox ad propugnaculum properantes excubitores iam consopitos omnes trucidant.

Adiuuabat nostros eius noctis tempestas fulmine ac tonitru, quo minus strepitu proderentur. Hoc successus caeteri a tergo circiter trecenti dum propere sequi contendunt, pons frangitur et pars iam transmissa, reliqui tranando scalisque Rondello applicitis praecedentes subsequuntur; et quanquam scalarum quaedam pondere ac festinatione rumperentur, multi tamen succedentium eodem quo priores perueniunt. Hi continuo per portulam, quam patere diximus,

112. αὐτοφόρῳ *MS. correxit Bouterwek.* 133. fulmine *scripsimus*: fulminis *MS., cf. Ep.* 3031^{a}. *611.*

left behind him a first-hand narrative of the Anabaptist rising in Münster: *Meister Heinrich Gresbeck's Bericht von der Wiedertaufe in Münster,* printed in Cornelius pp. 1–214. Most of what is known of him is derived from this document. A native of Münster, by trade a joiner, at the time of the Münster rising he was still a young man. From 1530–4 he seems to have lived in the near neighbourhood of Münster, in the service of a family of distinction (in the Münster Staatsarchiv is a letter from him, Münster, ? April 1535, 'an seine früheren herren'). He returned to Münster on 27 Feb. 1534, ostensibly to visit his mother, who was still living. There he married, and threw in his lot with the Anabaptists, rather from fear, it is likely, than from conviction. On 23 May 1535 he fled from the city with Eck von den Langenstraten. For his share in the betrayal of Münster he seems, unlike Eck, to have received no substantial reward; save that, in 1542, when he was living in Osnabruck, his mother's house in Münster was made over to him. See Cornelius pp. liv–lxxxiii.

Eck had served in the first instance in the army of Bishop Francis von Waldeck. Deserting from the episcopal army in 1534, he was appointed *praefectus vigilum* by John of Leiden (Kerssenbroch p. 826, Detmer; cf. p. 649). For the part played by him in the betrayal of Münster, see Gresbeck's *Bericht*, Cornelius pp. 201–8, and Kerssenbroch pp. 425–37, Detmer. He is described by Kerssenbroch as 'exiguae staturae miles, ingenio vero eximio et vaferrimo' (p. 825). In the Münster Staatsarchiv is a notarial instrument (dated 5 Dec. 1536) in which he acknowledges the receipt of '50 Emeder gulden' from Francis of Waldeck, in full satisfaction of all claims (Kerssenbroch p. 830, Detmer, note 1).

irrumpentes quatuor signis, sed numero pauciores sexcentis, in vrbem penetrant. Sed iam ingressi nimium victoria gestientes portae curam neglexerant, paucique forte fortuna ex oppidanis superuenientes portam recludunt, ita vt exercitus maneret exclusus.

Haec ferme circa primam noctis horam gesta sunt. Iamque nostri eos qui intromissi fuerant vniuersos propter paucitatem perditos occidi rebantur, cum illi interim per vrbem caedibus grassarentur fortiter, adiuuante noctis caligine vt plures crederentur vero, alioqui ab oppidanis facile opprimi potuissent. Hic audisses exclusorum militum execrationes et in tribunos ac duces nostros probra, qui tam perdite miseros in nassam, vel ad lanienam verius, tradidissent, leuissimis perfidisque proditoribus fidem habentes. Duces et tribuni lamentari ac suspirare, pilos vellere. Breuiter, omnia miseriae plena. Exaudiuntur in vrbe alibi eiulatus, alibi psalmorum cantus, adeo vt de nostris conclamatum et ἐπινίκιον cani crederetur, cum contra nostri anababtistas cogerent canere ἰοῦ, ἰοῦ. In ea rerum desperatione noster pro porta exclusus exercitus vsque ad horam sextam matutinam tristis substiterat, iamque ligonibus dolabrisque ad perfodiendum perfringendumue adornatis, ecce ἀπὸ μηχανῆς signa nostra iuxta propugnacula ventilantia ostentantur, moxque porta quam vocant Iodefeltz aperitur, per quam tandem totus exercitus ingreditur.

Cumque ad forum ventum esset, illic circiter trecentos aut paulo amplius anababtistas conglobatos currulique propugnaculo quod Wagenburg appellant circumseptos offendunt, vicos etiam catenis clausos, ita vt aliquamdiu resistere potuissent. At tamen hi omnes vitam depacti inque deditionem recepti, sed post insidias moliri deprehensi plerique occiduntur. Milites dein per domos grassari, alios trucidare, alios e fenestris praecipitare. Isque labor aliquot dies durauit, cum abditos passim e latebris protraherent, predasque indagarentur ac comportarent. Inter captiuos memorabiles Rex pugnando captus, iuuenis iam prima lanugine barbescens, statura mediocri, et prorsus τὸ εἶδος ἄξιος τυραννίδος, e sarcinatore vestiario ad eam dignitatem euectus. Vxores quas habuit xviii. captae aliquot: περὶ μὲν τῆς πολυγυναικείας superioribus literis significaui. Regina caesane in ipso tumultu an elapsa sit incertum. Idem de Bernardo Rotman concionatore καὶ δᾳδούχῳ contigit; qui tum comitante vxore vna tum inter cadauera, tum in latebris omnibus quesitus nusquam apparuit. Regius vicarius Knypperdolling viuus etiam captus, vir corpore procero nec minus eleganti, sermone plurimum gratiae prae se ferens. Hi imperii illius fuere triumuiri ac totius tragoedie coryphaei, tametsi regem ferunt sub vrbis excidium de regia dignitate in alium, qui et ipse captus occisusque est, transferenda egisse. Alii plerique multi capti et quaestionibus examinati, post supplicio affecti.

Solus rex atque eius locum tenens cum paucis aliis viui adhuc

152. lamentare *MS. correximus.* 165. depecti *MS. correximus.* 180. tragoedii *MS. correximus.*

---

173. literis] See l. 55.
175. Rotman] See Ep. 2957. 66n.
177. Knypperdolling] See Ep. 3041. 94n.
184. locum tenens] Bouterwek takes this to be Bernard Krechting,

seruantur, hisce diebus torquendi. Sexui et aetati parcebatur. Sed post, quia pleraeque mulieres parum pudice (vt in hac scelerata schola fieri assolet) tractatae se vindicantes veneno et insidiis plerosque sustulerunt, ita vt mortui passim in lectis reperirentur milites concubitores; vnde commoti in plerasque mulieres seuierunt.

Ad hunc modum xviii demum mense captum Anab⟨ap⟩tistarum receptaculum Monasterium, festo Io. Babtistae. Non sine fatali, vt arbitror, omine eo festo expugnati anabaptistae, nondum satis sesquiennali obsidione fatigati; et nisi ea qua dixi ratione ⟨nostri⟩ potiti fuissent vrbe, maxime autem luculenta vltione diuina illorum impietatem punire volente, periculum fuisset ne Rex cum paucis, eiecto vulgo, vrbem omnibus modis munitissimam aliquamdiu tueri potuisset. Ampla habet vrbs ea pascua, locaque vacua, quae omnia fabis oleribusque conseuerant. Reperti sunt vini et cereuisiae cadi aliquot; adhaec carnium pisciumque salsamenta in triumuirorum penu; frumenta denique, quibus oligarchi illi aliquamdiu se sustinere potuissent. Pecuniae plurimum repertum. Praeda omnis in commune collata, pars Episcopo, pars militibus distributa. Corona auro gemmisque insignis, gladius quoque regius preciosus, et calcaria ex auro puro puto Episcopo a tribunis honorarii loco tributa.

Prolixam hoc bellum suppeditaret scribendi materiam, si *τὰ πολλὰ τοῦ πολέμου καινὰ* congerere liberet. Nobis satis erit tibi carptim summam rei gestae et certa indubitataque describere. Mitto etiam leges regias a nobis e vernaculo in latinum vtcunque translatas; item officiorum ministeriorumque catalogum. Superest Dominum comprecemur omnes vt suam pacem fideique concordiam nobis largiatur, omnes errores ac seditiones procul repellat. Principes nostri in hoc toti sunt vt legitimis et Christianis tam religionis quam ciuilibus ordinationibus huiusmodi, quo minus in posterum repullulare queant, malis occurrant. Tu posses tua prudentia plurimum in hac re, si admoliri manus velis. Decretae sunt supplicationes, quibus diuina ira ob delicta nostra concepta placetur.

Illustrissimus princeps senior iussit te salutarem suo nomine eiusque propensum in te animum tibi denunciarem. Salutant te diligenter D. Cancellarius Hogreuius, qui iam de catarro et febre egrotauit, alioqui scripturus, et alii complures nominis scriptorumque tuorum studiosi. Vale.

Flattenus ipse scribit.

193. nostri *suppleuimus*. 196. minutissimam *MS. correxit Bouterwek.* 205. materiam] *διήγησιν suprascr. MS.* 206. *κενα MS. correximus, cf. l. 48.*

---

pastor of Gildehaus, brother of John of Leiden's chancellor, Henry Krechting. His account of himself before the tribunal at Dulmen, 25 July 1535, is printed, from the original in the Münster Staatsarchiv, by Cornelius, pp. 379–81; cf. Ep. 3031[a]. 661–3. But it seems more likely that Heresbach means Knipperdolling.

191. receptaculum] See Ep. 2999. 12–13n.

208. leges regias] The enclosure is not extant. But it may be presumed to be embodied in Ep. 3031[a]. 198–226.

219. Hogreuius] John Gogreeff; see Ep. 2298. 10n. When Heresbach wrote in 1534 Gogreeff was similarly suffering from a fever (Ep. 3031[a]. 13–19).

222. Flattenus] Vlatten's letter has not survived, but is mentioned in Heresbach's diary cited by Bouterwek p. 9: cf. Ep. 3043. 108n.

Dusseldorpii festo Pantaleonis, qui natalis est iunioris principis, aº 1535. 28. Iulii.

Salutatio mea manu Gulielmi Iunioris Ducis etc.

Conradus Heresbachius
Leg. Doctor.

Consummatissimo clarissimoque viro D. Erasmo Roterodamo, theologiae omnisque melioris literaturae antistiti. Basileae apud Frobenium.

3031[a]. From Conrad Heresbach.

Bouterwek p. 11. Düsseldorf.
1534–1536.

[The year-date (l. 757) is given by Teschenmacher as 1535, by Strack as 1536. Consistent with the latter date is the fact that the document implies the execution of John of Leiden (ll. 668–73), which took place in Jan. 1536. Yet in its opening paragraphs it purports to be written in the latter part of 1534, in answer to a letter of Erasmus which had been forwarded from Frankfort to Düsseldorf, where Heresbach found it on his return to court 'ad Cal., ni fallor, Octobris'. The date is given more precisely by an entry in Heresbach's Diary: '1534. Oct. 2. literas ab Erasmo accepi' (Bouterwek p. 31). 1534 sorts also with the mention (l. 9) of the counts of Rennenburg—who left Freiburg in April 1534 (see Ep. 2810. 121n.). Erasmus' letter was a reply to a letter of Heresbach written in April, and may be dated, since it was dispatched to the Frankfort book-fair, as belonging to the end of August or the first days of September. The year-date 1534 may be inferred, in any case, for these opening paragraphs by a method of exclusion—1535 is excluded by comparison with Ep. 3031, and 1536 by the fact that Erasmus died in July of that year (in ll. 5–6 he is spoken of as reporting favourably of his health). The fact that the document makes no attempt to reconcile the conflicting indications of chronology—allowing a letter of 1534 to describe events of 1535–6—makes it unlikely that Heresbach contemplated publishing it in its present form.

CONSVMMATISSIMO CLARISSIMOQVE VIRO D. ERASMO ROTERODAMO, THEOLOGIAE OMNISQVE MELIORIS LITERATVRAE ANTISTITI SVMMO, CONRADVS HERESBACHIVS. S. D.

Commodvm in aulam ad Cal., ni fallor, Octobris reuersus literas ad me tuas offendi e nundinis Francofurdiensibus allatas; quae sane impense non mihi solum, cui non possunt non esse mellitissimae, sed cum principi tum proceribus aliquot, quibus eas ostentaui, vehementer gratae fuerunt; nimirum quod de statu ac valetudine tua nos certiores redderent animique in nos tui veterem beneuolentiam declararent—iam enim diu nihil de rebus tuis cognoueram ipse, nisi quantum e literis ad principem datis eque γραμματοφόρῳ comitum Rennenburgensium pridem rogitando subodorari licuit.

Scripseram iam ante (nundinis, opinor, Aprilibus) ad te, verum, quando tu me nihil scribere conquereris, subdubitare coepi an literae tibi meae redditae in hoc turbulento saeculo, quo nihil prope, quantumuis sanctum, inuiolatum sperari possit. Ac vero scribere de integro parantem primum febris ardentissima prohibuit, quae, circa Sirii ardores me corripiens, menses aliquot periculose aegrotantem detinuit: id quod mihi cum plerisque amicis familiaribusque commune fuit; nam et cancellarius Gogreuius ac praepositus Flattenus paulo ante ad vitae vsque desperationem ex eodem morbo decubue-

runt. Non deerant qui *μοναχῶν καὶ τῶν ἱερέων* deuotioribus adscriberent, metuentibus ne ecclesiasticae politiae constituendae apud principem admonitores essemus.

Deinde sub nundinas autumnales mihi paululum restitutus omnino rumpere silentium statueram; sed abreptus in comitatu quodam principis id propositi rursum coactus sum suspendere. Interim tuae literae meas praeuertentes quod sponte facturus eram violenter extorquent; et quia rerum hic status exigebat vt scriberem prolixiuscule, si succedat, tarditatem illam ac scribendi raritatem (vt tu vocas) verbositate compensabo.

Principio igitur quod de valetudine mea sollicitus sis, veterem tuum agnoscens candorem, habeo gratias. Deinde quod scribis te cum chiragra podagraque atque adeo hologra luctari, vehementer dolet illa te carnificum premi tyrannide ac non potius animum tuum tranquilissimo domicilio in communia commoda literarum prouehendarum conquiescere. Relegandi erant hi tyranni ad *συναδέλφους πτωχοτυράννους*, otiososque et obesos ventres, Egmundanos atque Stunicas, apud quos hi et otii et pabuli plusculum reperissent. Verum scit tua prudentia hanc esse naturae necessitatem vt corpus aetate prouectiore reddatur imbecillius, multaque senem circumueniant incommoda, cum quibus magnopere pugnare nihil aliud fuerit quam *θεομαχεῖν*. Tametsi non desunt qui has longaeuitatis pedissequas interpretentur. Caeterum haud scio an sit mihi senectus prouectior optanda quae his comitibus perpetuo constipetur. Tolerabiliora tamen incommoda, quamdiu animi vigorem non extinguunt, quem certe neutiquam in te deficere crebra tua, eademque absolutissima, veluti *κύκνεια ᾄσματα*, testantur monumenta, adeo vt hac parte vel cum Nestore Platone Isocrate aut Catone contendere possis. *Καλῶν γὰρ ἡ ὀπώρα καλή.*

Porro festiuum est hoc quod *περὶ τῆς ἐπιστρατείας* Monasteriensium ludis, etiamsi res nobis hic geratur minime ludicra, vt quae *πολλὰς ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν.* Atqui ego *ἔξω βελῶν* spectator esse malui quam fabulae tam tristi atque cruentae adhiberi actor.

Opinor te iam pridem tragoediae huius protasin audisse, nempe in superiori Germania coeptam per choragos quosdam pseudoprophetas, homines indoctos e rudi plebe, scilicet ex sutoribus et vestiariis, vana conspiratione auctos, qui literas ne gustarunt quidem, cum tamen has spiritus sanctus per scripturam testetur esse certissima media et instrumenta ad recte scrutandam intelligendamque doctrinam; qui, cum illic tentatis omnibus reliquos actus absoluere non daretur, ad nos secundo quidem Rheno defluxere, praesertim occupato semel Monasterio, vrbe cum amplissima, vtpote quinque collegiorum ac totidem parochiarum capaci, tum ad hoc negotium gerendum idoneo receptaculo. Atqui quemadmodum etiam in coronide epistolae tuae flagitare videris vt regni huius auspicia progressum atque administrationem describam, ne *ἀκέφαλον* fabulam narrem, eandem tibi paulo altius repetam.

Primum in hac vrbe euangelii sincerioris, vt ferebatur, praedicationem, inuito eius loci principe, episcopo Francisco Waldeccio,

19. deuotioribus *Strack*: deuotionibus *Teschenmacher*. 67. Francisco Waldeccio *om. Strack*.

democratia tuebatur seque aduersus violentiam principis, si forte illorum propositum impedire vellet, commeatu machinis munitionibusque etiam ad obsidionem tolerandam praeparauit. Fit enim fere vt conscientiae vulgi, obuersantibus opinionibus variis huc atque illuc impulsae, in dubium constituantur et, prorogata vel denegata a principibus iusta reformatione, vulgus, nullius rei bonae author, ipsum constituere ordinationes moliatur. Semper enim cum verbo Dei exoriente errores simul exortos reperimus, vt nullis aetatibus defuerint Antichristi, quos apostoli et ipse Christus venturos praedixit. Meministi olim Adriano imperante Cochbam Iudaeum praedicasse se vnum esse verum illud salutis sidus caelitus delapsum causa populi salutis restituendae, et quanta illi turba adhaeserit; et in Creta tempore Theodosii Iudaeum alium, qui se Mosen esse affirmabat et, vt quondam ⟨is⟩ Israelitas per mare duxisset, ita etiam pollicebatur se simili miraculo Iudaeos ad terram promissionis perducturum. Est quoque tempore Heraclii exortus in Arabia Mahumet, qui et ipse populum pellexit vana superstitione.

Ad eundem modum nunc eiusdem spiritus exorti anabaptistae, mirae quadam sanctimoniae specie vulgo imponentes sollicitantesque vt se nescio in quas regiones sequantur; et qui promissis eorum persuasi, hi velut ἐνθουσιασμῷ excitati sequuntur eos, relictis et re familiari et necessariis. Quanquam initio populus sic in vniuersum fanatico quodam impetu rapiebatur vt propemodum suum quisque caput protegere coactus fuisset—simpliciter insanire homines dixisses,—etsi, vt ingenue dicam, multi hac in vrbe ciues, a circulatoribus quibusdam circumuenti, non tam pietatem quam licentiam, et verbi dispensatores tyrannidem atque popularem fauorem captare magis quam populi salutem visi sunt. Initio tamen quaedam in abolendis abusibus et impiis moribus recipiendaque sincera doctrina non omnino inepta proponere videbantur. Et successisset felicius, ni Malus Ille saluti hominum inuidens bene coepta interuertisset, nimirum veritus ne populus illic, pro humanis somniis proque ecclesiasticorum pompa luxu et crapula, sinceram Christi doctrinam moresque magis sobrios sanaeque doctrinae consentaneos amplecteretur. Siquidem cogitauit hic sibi vigilandum modisque omnibus enitendum vt Scyllam vitantes impelleret in Charybdim. Et successit pulcre. Nam dum omnes omnium propulsatarum factionum ad Monasterium, sub praetextu verbi, ceu commune euangelicorum ἄσυλον, confluentium profugi se recipiunt, cacodaemon euangelii tritico mox anabaptistarum sacramentariorum pseudoprophetarum Montanorum Valentinianorumque zizaniam aspergit, quae continuo, vt est malarum herbarum fertilitas, euangelii semen protriuit. Sub papatu omnia tranquilla, quemadmodum filiis Israel in Aegypto. Verum vbi Aegypto egressi et filii Dei facti, coepit illorum saluti insidiari Satan et coeperunt tumultuari et seditiones mouere. Ita nunc quoque, videns veram iustificationis doctrinam emergere et sacramentorum vsum genuinum oriri, sectas et seditiones excitat.

Populus autem, vt est rerum nouandarum auidus, anabaptismi licentiam facile excepit, eratque primum acris inter euangelicos et anabaptistas conflictatio; adeo vt πῦρ τοῦ σχίσματος episcopo

81. is *addidimus*.

potiundae vrbis spem iniiceret. Iamque noctis conticinio oppidanorum alterius partis auxilio portam vnam occupauerant episcopi intro destinati milites. Sed harum rerum conscii, mox poenitudine ducti aut sibi forte metuentes, consilium manifestant. Atque in hoc consentiunt euangelici cum anabaptistis vt episcopi cohortes vnanimiter repellant. Non deerant qui affirmarent episcopalis cohortis praefectum, euangelico zelo permotum, vltro retrocessisse. Certum est eundem ab episcopo inclementer exceptum. Enimuero hoc impetu represso res aperto Marte tandem geri coepta. Siquidem episcopus, contractis copiis a vicinis principibus qui suos quoque, castigatis Monasteriensibus, exemplo deterrere cupiebant, vrbem obsidere parat.

Sed anabaptistarum factio inualescens maiorque pars vulgi, licentiae nouandarumque rerum auida, meliorem non grauatim superauit, maxime cum *ἀναρχίαν* bonorum constanter ab anabaptistis praedicari intelligeret; factumque vt multi vere euangelicae pietati addicti vrbe excederent. Inter quos et Buschius fuit, qui iam inde ab initio anabaptisticae doctrinae audacissime restitit. Id quod Coruinus etiam, a principe Hessorum missus, tentauit. Sed vterque, cum argumentis nequidquam se agere sentirent, furibundae turbae cesserunt. Buschius paulo post in vicina vrbe Dulmensi fatis concessit, vir certe meliorum literarum et sincerioris doctrinae acerrimus idemque liberrimus vindex.

Sed quid multa? Quotquot ab anabaptismo stare recusarent statim vrbe exiguntur, nec tamen quicquam exportare permittuntur. Maior ciuium pars proscripta vrbem ac penates proselytis nouisque colonis ac indigenis retinctis relinquere coacta est. Illi vero in nouas possessiones missi donum scilicet accipiunt spiritus sancti, nempe proscriptorum ciuium bona. Atque haec sub initium quadragesimae anni tricesimi quarti supra sesquimillesimum gesta sunt.

Porro vbi facultatibus simul cum vrbe instructissima potiuntur retincti, omnia in vnum conferunt et per iiii. vrbis regiones culinas publice instituunt, veluti *συσσίτια* et coenobia, Patrisque tutelam iactantes hostes prouocant. Turres fanorum sublimes atque sumptuosas deiiciunt, templa, ceu idololatriae receptacula, demolita in profanos conuertunt vsus; nam monasteria et collegia iampridem depopulata, profugatis religiosis vniuersis. Barbaricum autem est hoc quod, praeter publica documenta instrumentaque literarum quae exusserant, bibliothecam ibidem apud fratres, vt vocant, ex omni linguarum literarumque genere instructissimam sacrilegi concremauerunt, tot egregia monumenta igne perdentes. Quibus facinoribus designatis nouus in hac noua Hierosolymorum republica creatur magistratus, noua plebiscita, noua religio, noua matrimonia, noua prorsus reipublicae facies, ac denique *πάντα καινά*.

Fabulae praecipui daduchi fuerunt Bernardus Rotman, homo et lingua promtus et eruditione linguarumque cognitione mediocriter instructus. Is ecclesiasten egit. Cui subseruiebat, velut Aeneae Achates, Knipperdolingius ciuis. Is, vltro ob contentiones cum episcopo in factionem illam se transferens, ad consulatum peruenit; homo, vt forte magnus dignitate, ita neque infacundus et ad quaeuis obeunda audax. Tertius, qui etsi extraneus tamen barbarica

calliditate ad primatum sicut et tyrannidem peruenit, patria Leidensis, primo propheticum spiritum iactans ac vocationes a spiritu factas, iuuenis vix xxvi. annorum, vafri ingenii, oris et spiritus gratiae plurimum confidens et ad res nouas ingenio apposito, caeterum indoctus, sarcinator seu vestiarii artificii ferebatur—Alexandrum illum Ψευδόμαντιν dixeris—doctrina Lucianus; qui calliditate ingenii caeteros omnes superauit sibique parere coegit, ascitis tamen his authoritate proximis quos vidit proposito exequendo magis idoneos. Nam (vt Mahomet) cum ad tyrannidem aspiraret viamque quaereret, videns varias et dissentientes de religionis doctrina opiniones, populumque fluctuare, cogitauit is sibi ansam porrectam qua populum sibi deuinciret, coepitque non solum de ciuilibus rebus leges condere, verum etiam nouam religionis formam excogitare, quibus animos vulgi alligaret, quo arctius in officio omnes contineret neque exoriri posset dissensionis occasio. Et vt Mahomet vulgo blandiens scripturam carni accommodabat, ita hi quoque, profanatis matrimoniis, magistratibus ad democratiam et vulgi licentiam deductis, seruis in libertatem vocatis, aliisque quae iamiam ordine interponam, populum consentientem reddiderunt et suis dogmatibus subegerunt.

Magistratus igitur creati Duodecimuiri, qui plausibiles populo factionis administratores erant, sed qui prophetae ac concionatoris cuiusdam astu, ceu bubuli naribus, ducebantur. Hi vero prophetae oracula, id est anabaptismi dogmata, veluti leges xii. tabularum, promulgabant, quanquam non scripta neque publicata, sed, vt ⟨a⟩ Druidibus apud Gallos olim et Aegyptiis ac priscis theologis voce duntaxat tradita. Post tamen idem propheta rex factus dogmata atque leges regni sui per vniuersam vrbem sparsit. Inde capita quaedam praecipua, vt e vernaculo sermone a nobis latinitati donata sunt, subiiciemus.

1. Primum autem omnium ab anabaptismi candidatis exigitur vt statuta illa omnia execrentur atque ea quae vulgus cultum appellat diuinum, ceremonias chrismata characteres, abiurent.

2. Missam vna cum Baal illo, qui sacrifici manibus ostentatur, abominentur.

3. Toti mundo renuncient.

4. Reditus annuos neque soluant neque exigant.

5. Negociationes et commercia non exerceant: ab opificiis, exceptis admodum paucis, abstineant.

6. Facultates nemo proprias habeat, quin ad pedes mystagogi ac prophetae, veterum scilicet Christianorum aut Platonicae reipublicae exemplo, conferantur.

7. Magistratibus ac principibus (quibus solis reipublicae tranquillitas curae est, et a quibus suo in officio quisque continendus erit), nulli subiiciantur; siquidem renatos iam non carne amplius sed spiritu duci, qui sub nullius potestate redigantur: quasi Christus et

178. dissentientes *Teschenmacher*: distinctas *Strack*. 190. astu *Teschenmacher*: actu *Strack*. 192. a *suppleuimus*. 193. Druidibus . . . Aegyptiis . . . priscis theologis *Teschenmacher*: Druides . . . Aegyptii . . . prisci theologi *Strack*. 195 Inde *scripsimus*: inque *edd*. 205–6. ab opificiis, exceptis admodum paucis, abstineant *om. Strack*. 211–12. curae . . . subiiciantur *Teschenmacher*: vt suo in officio quisque contineatur curae est, nullus subiiciatur *Strack*.

apostoli non ita spirituales fuissent, qui magistratibus tamen et parebant ipsi et parendum alios docebant. Perfectionis forte gradus non praecepti, perinde atque de virginitate.

8. Matrimonia retinctis renouentur, videlicet (1) quibus cum ethnicis (h. e. baptismum iterare recusantibus) coniugium, nisi de integro baptizentur, id non constabit; (2) quod si vxor contingat sterilis, licet aliam superinducere, cui, si fecunda sit, prior ministrare cogatur, atque hac praegnante rursus aliam, ad septenas vsque, iuxta illud: crescite et multiplicamini, vel, si libet, Esaiae iiii.: et apprehendent septem mulieres virum vnum.

9. Baptismum infantium, inde ab apostolorum temporibus durantem, a cacodaemone inuectum abolendum statuant: nam fidem requiri ante baptismum.

Sed si fides vbique nostra spectanda et non potius mandatum Dei, obsecro quotusquisque tandem baptizandus erit?

Non defuerunt qui baptizare igne occiperent, idque hunc in modum fiebat: circulo cuipiam vndique cereos affigebant ardentes eoque baptizantes cingebant.

His bellis dogmatibus non contenti etiam sacrilegos Marcionis Valentiniani atque Apollinaris errores iam olim damnatos in vsum reuocant, asserentes Christum carnem a matre non assumpsisse, pro nihilo ducentes aut dissimulantes quod scriptura e semine Dauid benedictionem promiserit et e semine mulieris, ab ipso Adae lapsu; et quod Paulus Christum *γενόμενον ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα* expresse dicit (Rom. 1.), quod Irenaeus (lib. iii. cap. 32.) sic exponit vt omnibus modis e virginis substantia carnem sumpsisse Dominum contendat idque velut receptum ab ecclesia orthodoxa tueatur, haereticos perstringens, qui Christum nihil ex virgine matre assumpsisse nugarentur; cum idem Tertullianus sanctus scriptor (lib. de carne Christi) confirmet, quod apostolus tradit, iuxta carnis naturam Christum e stirpe et semine patrum esse prognatum. Quod dogma quo a patribus magis damnatur hoc illi pertinacius retinent, adeo vt hoc pro aris atque focis defendant mordicusque teneant.

10. Postremo, vt omnem fiduciam salutis post baptismum lapsis tollant, veniae amplius locum esse negant, Nouatiani forte imitatione. Et quia haeresis nulla tam absurda quin scripturis fucari possit, locos huc e Paulo ad Hebraeos cap. 6. et 10. detorquent, qui tamen ab orthodoxis ad peccatum in spiritum sanctum et peccatum diffidentiae referuntur.

Atque vt finem aliquando faciam referendae Iliados perniciosorum dogmatum aut hydrae multorum capitum, hoc adiiciendum fuit:

11. Seruos nonnisi retinctis seruire seruitutem volunt, atque hac lege decretis secundum libertatem vindiciis ingentem seruorum hominum turbam, quibus cum nostra regio abundet et a nobilibus passim truculentius habiti sint, facile pelliciunt plagiarii.

Habes praecipua fidei dogmata horum apostolorum et professionem qua illorum mysteriis initiandi astringuntur. Indies tamen eiusdem monetae figuntur ac refiguntur nomothetae illius *ψευδοπροφήτου* arbitrio nouae epinomides, i.e. legum appendices, adeo vt nihil paene veterum et quantumuis execrabilium haeresium sit quod

262. i.e. legum appendices *om. Strack.*

ab illis non reuocetur. Vulgus autem incautum, et ad quemuis ventum mobile et nouitate et rei familiaris democratiae ac licentiae compendio prouocatum, ad libertatem facultatumque communionem vocari se ratum, mox exutum propriis, oligarchia et tyrannide plus quam Phalarica constringitur. Et Nemesin episcopi, h. e. instar ranarum trabis imperium detrectantes, ciconiam, dignum patella operculum nanciscuntur, nempe pseudoprophetam, impostorum aliquem quem ipsi Heliam in scripturis promissum somniant, cui Pater spiritum fatidicum dederit voluntatisque diuinae scilicet consiliarium fecerit. Eius oracula non dubitant Esaiae vaticiniis aequare, aientes hunc esse de quo scriptura: vox clamantis in deserto. Et perinde atque Mahomet comitiali morbo correptus fingebat se cum Domino loqui, ita hic, squalidus subinde in compita et plateas prosiliens pronusque in lutum concidens, vociferabatur: 'poenitentiam commissorum agite; iam enim instat regnum Dei'; addens diem illum extremum imminere quo Dominus mundum affligere velit; neque superesse vsquam salutem nisi in hac sancta ciuitate, quae noua sit Hierusalem de qua in Apocalypsi, in qua demum pusillus ille grex seruandus sit: iam inde a temporibus apostolorum nullum fuisse genuinum ac verum Christianum.

Porro, ad fidem emerendam pauoremque incutiendum stupido populo, comminiscuntur visiones, nempe Patrem equo cataphractum plumam capite ventilantem super vrbem inequitantem cruentumque gladium vibrantem conspici; adhaec sanguinem pluere. Soles plures aliaque in coelo extremi temporis praenuncia apparuisse prodigia; ac postremo ipsam tubam receptui ad iudicium canentem exauditam, vt hac magis formidine pauidum concierent populum. Quae omnia exaggerata per epistolas ac emissarios a propheta, vt quique suis passim annunciarunt, hortantes obtestantesque ad hanc huius postremi temporis sacram arcam properent viri mulieres, iuuenesque senesque, neque hoc salutis receptaculum gratuito exhibitum interpediri sinant, si modo ingruentem atque ineuitabilem Dei iram effugere cupiant; abunde in hac ciuitate suppeditari a Patre omnia, solum quantum gladiorum pecuniae lineae telae colligere queant apportent; si quis hac admonitione spreta properare huc neglexerit, in hos puluerem se pedum excutere segregatosque ab omni salutis spe tradere cacodaemoni. In hanc sententiam quaedam per edictalem epistolam prophetae ad Hollandiae ac Frisiae ciuitates scripta legimus ipsi, misso exemplari a Frisiae praeside Georgio Schenckio. Vidimus et aliorum ad suos quosque amicos. Adeoque hoc nouum euangelium per omnes vndique regiones percrebuit vt nulla ciuitas, nullus vicus sit, quem non perflauerit hic propheticus ἐνθουσιασμός, ad quem vulgus vbique aures arrigere miro ardore coepit ac fauore, clancularios instituens conuentus ac conspirationes.

Condictus erat locus non procul a Dauentria, quo non minus triginta milia se sistere ad praestitutum tempus decreuerant, paulo post resurrectionis festum: nam ad ascensionis festum mundum interiturum vaticinati fuerant. Numerosa praeterea classis in procinctu fuit, ingenti[s] turba[e] e maritimis Hollandiae Flandriaeque

312. ingenti turba *scripsimus*: ingentis turbae *edd.*

269–70. dignum . . . operculum] See *Adag.* 972.

regionibus contracta; nisi Dominus illorum consilia infatuasset et indicio proditi captique fuissent, orbem tumultu ac caedibus miscuissent.

Multa obiter hic commemoranda essent, si vel tibi auscultandi vel mihi commemorandi daretur otium.

Properabant ad eandem *παλιγγενεσίαν* e principis nostri ditionibus greges aliquot, quorum plerique *ἐν αὐτοφώρῳ* deprehensi atque in itinere intercepti fuerunt; e quibus quotquot resipuerunt, dimissi sunt, persistentes in proposito etiamnum carceribus detinentur. Dux miserae turbae, artificio scilicet aerarius, ac rebaptizatus, excitandis aliis ac deducendis missus. Is, cum seditionis maiestatis ac plagii reus tum ob singulares blasphemias, a principe supplicio affectus est, homo adeo execranda linguae petulantia vt iamiam cremandus optarit crustulam illam, *εὐχαριστίας* dominicae panem, pedibus conculcare aut *ἐν τῷ ἀποξεῖσθαι* eodem abuti.

Hactenus a principe nullus capitaliter mulctatus est, eo metu ne insontem morte condemnaret, malens nocentes aliquot elabi quam innoxios ad supplicium rapi. Nam a vicinis principibus et Caesaris atque ecclesiasticorum ditionibus citra delectum quicunque vel Lutheranae vel alterius doctrinae sectatores fuerint tanquam haeretici ad lanienam trahuntur. Omnes Lutheranos appellitant[es] tam sacramentarios quam anabaptistas, perinde atque eos qui sincerae doctrinae euangelii studiosi sunt, constitutis in hoc corycaeis, ita vt, si Christi nostri seruatoris verbum quis vel legere vel habere vel contra homuncionum quorundam somnia mutire ausit, continuo haeretici poenis constitutionique Caesareae obnoxius insimuletur atque habeatur. Haud scio quibus legibus forte aut quo aequitatis *καὶ τῆς ἐπιεικείας* exemplo id faciant, siue ecclesiasticas siue ciuiles sanctiones, quantumuis sanguine scriptas, respicias. Neque enim ea doctrina, quam ipse adhuc vel legi vel audiui Lutheri esse, vllum habet dogma quod ab ecclesia vel legibus haereticum sit declaratum. Iam autem, si quis hanc priuatim ac sibi legat, neque citra vocationem doceat, nec magistratuum maiestas offendatur, quo pacto hic haereticus dici possit non video.

Caeterum in nostri temporis anabaptistas, non vno modo haereticos sed et seditiosos ac blasphemos, veterum imperatorum constitutionibus, tum recenti Caesaris edicto, poenam constitutam principes ac magistratus recte exequuntur. Siquidem blasphemiam etiam magistratus e Dei mandato punire debet. Alioqui simpliciter rebaptizati, quales reperiuntur aliqui seducti, et innocentia vitae commendabiles, verbi Dei gladio reuincendi et quiduis apud hos tentandum ante quam ad sanguinem veniendum, ita vt haereses potius quam homines tollantur; maxime cum Caesareae in hoc cautae leges, diuersis et authoribus et temporibus, adde etiam occasionibus, rogatae, antinomiis de anabaptistarum ac haereticorum poenis dissidere videantur. Sed plerique sic sunt praefracti ac philauti, suis somniis ac visionibus innixi, vt et magistratibus violenter

326. crustulam illam *Teschenmacher*: fructulum illud *Strack*: frustulum illud *Bouterwek*. 327. *ἐν τῷ ἀπόξεσθαι Teschenmacher, corr. Bouterwek*: en too apoxesthai *Strack*. 333. appellitantes *edd.*: *correximus*. 339. forte *an* freti *legendum?* 355. tollantur *Teschenmacher*: tollerentur *Strack*.

repugnent ac seditiose citra vocationem ad docendi munus irrumpant, tranquillitatem reipublicae conturbent, imperia et magistratus ac literas abrogare studeant. Et si scripturis cum illis agas, in promptu est: tibi datum non est hoc intelligere, spiritum non habes. Mirareris hominum pertinaciam animumque ad quaeuis supplicia imperterritum.

Aiunt ἐν τῷ κατηχίζειν lagunculam a cátechista praeberi, e qua simulatque catechumenus potauit, tum dicitur mox ἐνθουσιασμῷ rapi, adeoque vt et oculis et vultu atque incessu μαίνεσθαι prae se ferat. Circes arbitror esse poculum: habet enim Satanas sua philtra, quibus foederatos sibi astringat et a Christi foedere recedentes in fide sua contineat. Obuium non salutant, iuxta illud: si quis hanc doctrinam non affert, nec aue ei dixeris: imo ne⟨c⟩ salutantem resalutant, homines tetrici ac superciliosi.

Hactenus de doctrina moribus ac gestis anabaptistarum. De obsidione, quod iam ante coeptum longiuscula παρεκβάσει interrupi, reliquum hoc habeto.

Episcopus ab ineunte quadragesima, disposito in propinquo oppidulo equitatu, prohibere coepit ne quos intra moenia anabaptistae vel commeatus vel milites recipere possent, ac subinde velitationibus cum erumpentibus conflixit tantisper dum, circa festum Paschae proxime sequens, copiis archiepiscopi Coloniensis ac principis Cliuensis adiunctis, primum vrbs exercitu in quina castra distributo obsideri coepit machinisque admotis oppugnari. Attamen, propter amplitudinem, nondum sic circumscripta cingi potuit quominus exploratores emittere et internuntios recipere possent et vltro citroque commeare, intrantes ac prodeuntes, fortassis nonnullis in exercitu φιλέχθρως ad quaedam conniuentibus, vt fit ἐν τοῖς πολεμικοῖς.

Atque ea obsidione aestas consumpta. Sub hiemem ab oppugnatione illa quinarii exercitus cessatum est atque exercitus subductus. Sed tamen praesidiarii milites septenis castris vallatis dispositi sunt, qui cincti vndique vallo et fossa excubias agerent impedirentque ne aut commeatus aut subsidia immitterentur. Eoque stratagemate tandem putabatur vrbs illa coercenda. Eademque hieme in aulam nostram venit illustrissimus princeps Saxoniae elector, comitatus quibusdam aliis principibus, qui omnes ad hunc nidum expugnandum operam suam accommodare parati erant, eodemque omnes fere principes Germaniae ὁμοθυμαδὸν incumbere videntur, ita vt propediem expectanda sit tragoediae huius catastrophe.

Sed ad epitasin reuertor. Circa Calend. Octob., cum iam ab oppugnatione (vt dixi) cessatum, propheta ille Helias questus est spiritum propheticum sibi ereptum adque aurifabrum nescio quem translatum. Isque Helisaeus mox ad prophetae munus arreptus, mutuum videlicet muli scabentis, vaticinabatur: priorem illum prophetam ex Patris mandato creandum regem Sionium, cuius ditioni Pater paucos intra dies non solum vicinas circumquaque regiones verum etiam totius orbis imperium additurus esset. Nec mora, quin oraculo proditus in regem eueheretur, subitoque oligarchia in monarchiam mutata nouam reipublicae formam exhibebat. Nouus rex noua lex.

Ac primo regiae aulae officia dispensantur: instituitur praefectus

372. ne *edd.*: *correximus*. 403. scabentis *scripsimus*: scabentes *edd.*

praetorio, praegustatores, pincernae, cubicularii, ostiarii, apparitores et caetera tantae maiestatis munia. Adduntur sceptra, diademata, trabea, nihil non regium et, ne vsquam Salomoni dissimilis esset, concubinae etiam non minus quindecim. Facultates, quae prius ad pedes apostolorum, h. e. xii. virorum, deponebantur, iam viritim distribuuntur. Callidum hercle impostorum praestigium. Neque enim compendiosior ad tyrannidem facultatumque occupationem, quo illi spectant Ψευδομάντιες, via excogitari poterat.

Qui cum tragico hoc rege, dum adhuc Ioannes Leydensis esset, vestiarius et scurra vaferrimus, consuetudinem habuerunt, eundem ad comminiscendas imposturas mirum artificem ac veluti natum affirmabant; alii institorem apud Leydam, Hollandiae vrbem, vnde ortum aiunt, alii πορνοβοσκόν, nonnulli militem gregarium. Verum militasse nunquam ipse ab eo postea audiui. Nam, dum ad principem meum captiuus duceretur rogatusque de propositi sui initiis, audiui referentem quo pacto spiritu ac visu admonitus Monasterium petiisset; nam hic coelestem Hierosolymam futuram seque illic mira praestiturum; et quo certus ea de re fieret, in itinere ad domum Krechtingii diuerterit, in qua famulam decumbentem sanitati restituturus esset; quod sic, dum Monasterium contenderet, euenisse affirmabat; atque vbi eo peruenisset, in cubiculo forte solus existens praeuiderit in spiritu fabrum argentarium qui ex Hollandia secum appulerat ibidem, cuius vxorem forma praestantem deperire somniabat, in conflictu ante portam occidi, admonitusque visu eius vxorem sibi desponsandam; id quoque sic accidisse. Quae certa vocationis suae diuinitus factae signa proferebat, perque hos honorum ac dignitatum gradus ad hoc fastigium regiae dignitatis se conscendisse aiebat, iuxta illud: si fortuna velit, fiam de rhetore consul.

Porro rex, nouo hoc imperio suscepto, dominicam coenam, veluti regni comitia, in area campestri quae est ante cathedrale templum indicit. Quo vniuersi regio edicto obtemperantes confluunt. Rex ipse sublimis insigni equo insidens, trabea aurea, sceptro, diademate, auro gemmisque miri pretii, breuiter regio splendore, accedit exornatus, qualem Iudaei suum Messiam venturum fingunt, non minus lx. equitibus stipatus, vt a captiuis ac profugis cognitum. Concione illic habita primum rogat: num omnes pro morte Domini annuncianda parati sint afflictionem subire? Acclamantibus in apertissima area cunctis, rex accumbentes circumiens tandem e medio apprehensum quendam cuius, vt ipse inquiebat, cor rectum non esset neque veste indutum nuptiali, ense caput αὐτοχειρὶ ferit, regis simul et carnificis munere perfungens; quanquam idem et prophetam agens iam pridem gaudebat hac prouincia ad tyrannidem proludere opera, et si qua sinistra in aliquem suspicio ei esset, hunc continuo bombarda traiiciebat. Tametsi gladii animaduersio peculiariter Knipperdolingio, proximo a rege principi, concredita fuit, attamen si quando hic impediretur, rex ipse, videlicet huius Israelitici populi Moses, eundem lubens subleuabat. Vnde factum vt, Knipperdolingio suppliciorum praefecto aegrotante, rex, quum in vnam e suis vxoribus animaduerti vellet, ipse absente Knipperdolingio hoc parricidii subiret. Neque

432. somniabat *Teschenmacher*: solebat *Strack*. 449. αὐτοχειρίᾳ *edd.*: *corr. Bouterwek*. 451. prouinicia *om. Strack*.

hoc aliter excusabat coram principe nostro, me cum multis aulicis ac toto gynaeceo auscultante, quam quod vxor profugere voluisset, deprehensa fuerit, et Knipperdolingii vices neminem praeter vnum regem subire posse. Iam ad coenam redeo. Hoc igitur carnificii, h. e. charitatis, symbolo exhibito, ad sacrosanctam coenam (prope dixeram lanienam) ipse sublimi nempe regio solio assidebat, splendore maiestatis stupendus.

Caeterum, coena peracta, deliguntur xxviii. veluti apostoli, qui per quatuor vrbis portas, ceu iv. mundi regiones, in totidem vicinas vrbes, h. e. orbem vniuersum, ad sacrum anabaptismum annunciandum ablegantur. Accessuras nempe propinquas quasque regiones nouo regi Helisaeus ille, vt dixi, vaticinatus fuit. Atqui oraculum illud *ταύτης τῆς Ψευδομαντείας* apostolis his infeliciter cessit. Nam simulatque vrbes ipsas ad quas ablegebantur ingressi fuerant, capti omnes supplicio afficiuntur.

Octo ex illis Zusatum missi. Id oppidum est in comitatu Marchiae principi meo subiectum, ipso Monasterio amplitudine ac munitionibus, adde opulentia etiam, non inferius. Eius oppidi ciues quanquam et ipsi religionem citra principis et magistratus authoritatem nouarant, vti alias te intellexisse arbitror, Monasteriensium tamen successu et exemplo primores moniti hos pseudapostolos mox vrbem ingressos, antequam populum concitarent, comprehensos sustulerunt, spemque praebent a sincera verbi disciplina non recedendi.

Reliquis apostolis apud alias ciuitates, ad quas missi fuerunt, nihilo melius successit, adeo vt nullus elaberetur. Irrepserant et alii emissarii Leodium Traiectum Amsterodamum Coloniam, praecipuas vniuersae inferioris Germaniae ciuitates; quarum si vnam adhuc occupassent, iam actum fuisset de Germania, imo de ipsa Europa: ita vniuersus vbique populus ad eius factionis auram capita erigere coepit.

Coloniae sunt xxiv. opificum collegia, quae Zunfftas vocant. In his singulis quosdam subornarunt qui suos *συντέχνους* ad tam praeclarum propositum animarent; decretumque erat Martinalibus proximis (quo festo Pithoegia religiose in his regionibus celebrantur vulgo) tumultu excitato potentiores ciues atque ecclesiasticos opprimere. Sed singulari Dei propitii seruatoris benignitate illorum insidiae patefactae et nonnulli deprehensi maleque mulctati sunt; plerique fuga sibi consuluerunt.

Vides quo zelo dogmata illa sua sacrosancta propagare studeant anabaptistae. Nihil aperte vel scripto vel praedicatione agentes (nam homines fere sunt indocti, solum spiritum iactantes scripturasque carptim degustantes), sed lucem refugientes in cryptis passim et cauernis, horreis penuariis, per fucos imposturas praestigias vanaque somnia nihil aliud quam seditiones proditiones cruentasque caedes excitant, ciuitates violenter occupant, ciues possessionibus nudant, vxores liberos, inuitis parentibus ac maritis, abducunt. Siquidem his modis nouo huic populo Israelitico conuenire Moabitas Philistaeos atque Madianitas circumuenire fallere diripere laedere ac denique radicitus exstirpare; nam sibi gladium vindictae traditum, ducente hoc nouo Iosue.

493. Dei propitii *Teschenmacher*: Domini *Strack*.

Sed prolixior forte tibi fuero, si omnia ad plenum enarrare studeam, et Iliade opus esset neque minoris negotii quam bellum Troianum aut Hierosolymitanum. Quare recisis multis ad ipsam tragoediae catastrophen properabo. Iam enim nonus prope mensis obsidionis est, et quum prior anarchia vel oligarchia in monarchiam translata esset, vt commeatus contractior redderetur, ad priuatam rursus distributionem res redierunt. Hic leoninam dixisses societatem. Siquidem rex *καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν βασιλέα* regio largoque apparatu sibi prospexerant, vulgo parcius, vti par erat, distribuebatur dimensum. Ne quis autem iniqua hac partitione et gliscente tyrannide obmurmurare vel ausit, vel seditio aliqua excitari possit, vt in huiusmodi negotiis fieri solet, cautum ne populus vsquam conuenticulis coire aut secreto colloqui posset, sed suis quisque locis laboribus distineretur neque loco praestituto pedem dimouere ausit quisquam citra tribuni in hoc constituti authoritatem; quodsi qui seorsim colloqui tentassent, continuo per corrycaeos vndique praepositos deferuntur adque supplicium rapiuntur.

Et quo firmior tyrannis esset, rex xii. creauit Duces, quibus primum in regno suo ducatus designat, post, accedentibus aliis vicinis regionibus, amplioribus ditionibus aucturus. Singulis insignia collo suspendit numismata, illius videlicet dignitatis authoramenta. Enimuero, prorogata obsidione diutius opinione, ac spe auxiliorum eluso vulgo, in tanta turba commeatus deficere coepit. Ac primum equinis carnibus et herbarum radicibus victitabatur. Aliquamdiu caeteris, parum tamen vescis, cibis inediae succurrerunt, veluti canibus gliribus catis. Quibus vbique consumptis etiam coria, membranas aqua maceratas minutimque concisas cum oleribus pro obsoniis, esitasse compertum est. Nam is apparatus et hae deliciae vrbe iam expugnata in nobilium quorundam aedibus mihi probe notis reperiebantur. Ad Saguntinam vel Hierosolytanam famem spectare res videbantur, nisi aestatis initio recurrente seminibus iactis herbae passim subnascentes famelicos sustentassent. Ac ne vlla ex parte excidium nouae huius Sion cum Palaestina Hierosolyma non adaequaretur, infantium pedes ac manus in salsamentis a militibus, ad praedam occupata vrbe discurrentibus, inuentas ferunt. Deum immortalem, nondumne certam in nos Dei iram extremaque flagella agnoscimus? Quid cogitari potuit vel apud Scythas immanius audituque magis horrendum?

Rex interim et Rotman et Knipperdolingius reperti sunt commodo satis penu instructi. Fraterna scilicet haec communitas. In hac igitur rerum conditione rex, inedia vulgi atrocius ingruente, potestatem fecit iis qui vellent exirent, simul vt et inutili ac semiuiua turba liberaretur et ipse cum paucioribus vberiore commeatu diutius frueretur. Continuo igitur innumerosus mulierum grex cum infantibus prodibat. Nihil tamen efferre eis licebat, adeo vt etiam vestimentis praeter interulas exspoliarentur. Viri parcius abire, quod illi primo statim impetu ab obsidentibus iugularentur. Mulieres cum infantibus prodeuntes in vrbem reuerti milites nequaquam tentauerunt cogere,

519. conuenticulis *Teschenmacher*: conuenticula *Strack*: in conuenticula *Bouterwek*. 532. succurrerunt *scripsimus*: occurrerunt *edd.*

vt quae vltro se ad occisionem offerrent potius quam ad diuturnam miserrimamque mortem reuerti. Siquidem inter omnia mortis genera calamitosissimum fame mori, vel Homero teste: *λιμῷ θανέειν οἴκτιστον*. Vidisses horrendum corporum habitum, plerosque a festo Resurrectionis ad Pentecosten vsque panem non gustasse sicque inedia ac malo cibo debilitatos deformatosque vt semimortua busta verius quam homines apparerent, facie cadaueroso pallore confecta, ventre tumido, membris luridis, pedibus vix consistentibus. Vbi panem gustare coepissent, plerique conciderunt enecti. Mulieres, quia neque interimebantur neque in vrbem repelli poterant, intra moenia obsidentiumque castra conclusas, ad extremum eo propulerat fames vt infantes ab vberibus detrahentes ad pedes militum mitterent, obsecrantes vt se vna cum infantibus occidentes miseria liberarent. Pueri passim alendi a militibus recepti plerique, et mulieres quoque ducum commiseratione tandem dimissae in vicinas vrbes et vicos se receperunt. Haec fere a festo Paschae ad Pentecosten acciderunt.

Ante subinde conflictatiunculis erumpentes anabaptistae cum obsidentibus data acceptaque clade congrediebantur, crebisque tormentorum fulminibus non paucos ex hostibus sustulerunt. Iam vero parcius et non nisi certa feriebant oppidani. Habita nonnunquam colloquia, sed nihil proficientia.

Adornata fuerat et Iudith, quae Holofernem, i.e. episcopum Monasteriensem, in castris tentaret. Sed quia citra Domini (opinor) mandatum susceptum propositum, infaustum habuit successum. Nam indicio prodita captiua seruabatur in castris.

Postremo, fame, domitore atrocius, apud obsessos ingruente nostraque decrescente, raro admodum se proferre visi sunt, nisi quod identidem quidam profugi ex vrbe errantes vel capti vel occisi. Regem etiam aiunt tum de transferenda in alium regia dignitate cogitasse.

Porro, rebus hoc statu constitutis, circa octauam Pentecostes duo pedites vrbem egressi. Quorum alter excubias fallens exercitum nostrorum transeundo euasit, alter *ἐν αὐτοφώρῳ* captus viuusque seruatus. Cumque sentiret is qui effugerat alterum viuum seruari, ipse quoque *αὐτόματος* rediit. E quibus captiuis deprehensa est [haec] vrbis potiundae ratio, quae iam ante a militibus parte aliqua comperta, nempe haec. Ad portam quae vocatur Crucis fossam non amplius in latitudinem hasta militari patere ac pedibus iv.; portulam etiam ibidem fere semper patere. Hoc indicio facto pons fabricatur ad dictam fossae latitudinem, ac mox, festo Ioannis Baptistae prima noctis vigilia, ad eam fossae partem admotus ponti funis alligatur. Eo captiuus, qui hac parte vrbem minus munitam indicarat, cinctus fossam natando traiecit pontemque eo quo cingebatur fune ad se protraxit; per quem statim xxxv. in hoc delecti pedites transierunt feliciter. Transmissa fossa vallum hic imminens, quominus conscendi posset, sepimento erat circumseptum vsque ad valli propugnaculum quod rondellum vocant. Ibi pedites illi, partim eo loco vbi sepimentum cum propugnaculo committitur, clanculum irrepserunt, partim minutioribus scalis adhibitis transcenderunt. Hoc sepimento supe-

591. haec *seclusimus*.

rato, antequam in summum valli peruenire daretur, aliud restabat sepimentum ex asellis ac palis in ordinem compaginatis. Vnde assella forte euulsa milites transeuntes in valli summitatem illaesi, insciis vigiliis, perueniunt, atque inde ad propugnaculum properantes excubitores iam consopitos trucidant. Adiuuabat nostros eius noctis tempestas fulmine ac tonitru, quo minus strepitu proderentur. Interim dum caeteri pedites a tergo, numero circiter trecenti, properanter sequi contendunt, pons frangitur. Et cum pars iam transmissa, reliqui tranando scalisque ad rondellum applicitis praecedentes subsequuntur. Et quanquam scalarum aliquot festinatione ac pondere multitudinis rumperentur, multi tamen succedentium eodem quo priores perueniunt. Qui continuo, per portulam quam patere diximus irrumpentes, quatuor signis, sed numero pauciores (videlicet sexcenti), vrbem penetrant. Verum nimium successu gestientes, iam ingressi portae curam a tergo negligunt, paucique forte fortuna ex oppidanis superuenientes portam recludunt, ita vt reliquus exercitus excluderetur. At ingressi per vrbem passim grassabantur, perinde ac si longe plures fuissent, adiuuante noctis caligine; alioquin a paucis opprimi potuissent. Haec fere circa tertiam noctis vigiliam gesta sunt.

Noster autem exercitus, cum sentiret portam paucis intro receptis occlusam, existimabant se elusos atque vniuersos qui intromissi fuerant lanienae traditos. Hic audisses exclusorum execrationes ac probra in duces horrenda, qui miseros tam perdite velut in nassam coegissent sceleratisque profugis ac proditoribus fidem tam facilem praebuissent. Duces suspirare, lamentari pilosque vellere. Breuiter, omnia miseriae plena.

Interea in vrbe exaudiuntur alibi eiulatus, alibi psalmorum cantiones, adeo vt de nostris conclamatum et ab hostibus *ἐπινίκιον* cani crederetur, cum contra nostri oppidanos cogerent *ἰοῦ, ἰοῦ* sonare. In ea desperatione, ⟨ab eis⟩ qui ante portam exclusi stabant, ad horam vsque sextam matutinam expectatum; iamque ligonibus ⟨et⟩ dolabris ad perfodiendum perfringendumque adornatis, ecce *ἀπὸ μηχανῆς* signa nostra iuxta propugnacula ostentantur, ac protinus porta quae vocatur Iodefelts aperitur, per quam tandem exercitus vniuersus post longam expectationem atque indignationem ingressus est. Cumque ad forum ventum esset, illic circiter trecentos aut paulo plures anabaptistas conglobatos currulique propugnaculo, quod fit currubus in ordinem coniunctis, circumseptos, vicos passim catenis clausos, cernunt. Qui, etsi aliquamdiu, sed frustra, resistere potuissent, omnes tamen vitam deprecati in deditionem recipiuntur. Sed postea, cum insidias struere rebellionemque parare deprehenderentur, plerique occisi sunt. Inde per plateas domos latebras cursitantes milites alios trucidant, alios e fenestris praecipitant, nonnullos in cellis suffocant. Isque labor dies aliquot durauit, dum abditos passim e latebris protraherent praedasque indagarent comportarentque.

Inter captiuos memorabiles rex pugnando capitur, iuuenis (vt supra dixi) vixdum vigesimum sextum annum excedens, corpore ad mediocritatem composito, *τὸ εἶδος ἄξιος τυραννίδος*. Ex vxoribus regiis, quae numero circiter xviii., aliquot captae, nonnullae elapsae.

635. ab eis *suppleuimus*. 636. et *suppleuimus*. 654. xviii. *Teschenmacher*: xv. *Strack*.

Regina, quam forma praecellenti praedicabant, caesane in ipso tumultu an euaserit incertum. Idem de Bernardo Rotmanno ecclesiaste contigit: maior coniectura eum in ipsa irruptione interiisse; tamen, cum inter ipsa cadauera tum in latebris passim diligentissime quaesitus, nusquam repertus est. Regius vicarius Knipperdolingius viuus captus, vir (vt dixi) corpore procero et eleganti, sermonis quoque gratiae plurimum prae se ferens. Captus inter insignes Krechtingius, et plerique alii; qui primum quaestionibus examinati ac mox supplicio affecti. Rex, vna cum Knipperdolingio, et Krechtingius viui aliquamdiu, vt praecipui huius factionis triumuiri, torturis ac quaestionibus seruati, plerisque dogmatibus renunciarunt, maxime baptismo et matrimonio se abusos fassi. In nullo aeque perstiterunt quam in Christi carne verbo duntaxat assumpta, non autem a virgine matre.

Tandem hi tres plaustro impositi, ad zonam vsque nudi, per plateas publice Monasterii ducti. Collum scapulae pectus ac brachia candentibus forcipibus velluntur. Cum sic aliquamdiu discerpti fuerant, cultro pectus confoditur. Atque vt eorum memoria ciuitati terrorem ante oculos incutiat, in ferreis cancellis corpora prope forum ad altissimam templi turrem foris affiguntur spectanda. In caeteros captiuos non ita saeuiebatur. Sexui parcebatur et aetati. Verum cum a militibus pleraeque forma praestantiores feminae ac puellae, vt in hac scelerum schola fieri assolet, parum pudice tractarentur, illae veneno insidiisque iniuriam vindicare tentantes non paucos sustulerunt, ita vt mortui passim in lectis milites concubitores reperirentur. Vnde commoti coeperunt in mulieres etiam saeuire. Incolae anabaptismo obnoxii, quotquot non interemti, omnes paucis exceptis vrbe pulsi, domus bonaque omnia proscripta.

Ad hunc modum, xviii mense a quo oppugnari coepit, occupatur anabaptistarum receptaculum Monasterium, nocte quae diem Ioannis Baptistae festum claudit. Non sine fatali, arbitror, omine eo festo domiti anabaptistae. Et nisi ea qua dixi ratione diuinitus suppeditata potiti fuissent (videbatur enim iam diuina lenitas illorum non ferenda impietate fatigata), periculum fuisset vt rex sesquiennali obsidione tolerata, enecto inutili vulgo, vrbem illam iam modis omnibus munitissimam redditam cum paucis tueri aliorumque conspiratorum auxilia operiri potuisset. Iam enim fabarum pisorum leguminum ac olerum magna vis consita maturescere coepit. Habet enim vrbs illa prata et pascua ampla locaque vacua intra moenia et riuum mediam ciuitatem diuidentem, qui pisces suppeditabat. Reperta sunt in regiis cellis vini ac cereuisiae aliquot cadi, in penu carnium pisciumque salsamenta, quibus rex cum suis ὀλιγάρχοις sustinere se aliquandiu potuisset. Pecuniae plurimum repertum. Praeda omnis in commune collata, pars episcopo, pars militibus distributa. Corona auro gemmisque insignis, gladius quoque regius et calcaria ex auro puro puto, episcopo principi a militibus honorarii loco concessa. Atque hunc exitum habuit tragicum hoc Monasteriense regnum, toti orbi Christiano exitiale futurum, nisi communi principum opera extinctum fuisset.

Plura suppeditaret hic campus, si vel mihi scribendi et tibi legendi

661. grauitate plurimum per se facundus *Strack*.

simul otium suppeditaret. Non deesset iusta historia, si cui liberet cuncta exequi. Sed accuratiore διατάσεως ordine hic opus esset. Nobis sat erit capita rerum veluti punctim attigisse. Superest Dominum comprecemur omnes vt suam pacem fideique concordiam nobis largiatur omnesque errores et seditiones repellat.

Principes nostri iam tandem propensiores videntur ad id quod iam pridem fecisse opportuit, nimirum vt, antiquatis abusibus imposturisque ac somniis ψευδεκκλησιαστικῶν, Christianis legitimisque tam religionis quam ciuilibus ordinationibus hisce occurratur malis, ne imposterum repullulare queant. Decernuntur supplicationes, quibus diuina ira delictis nostris excitata placanda videtur. Neque est aliud cui imputare liceat quam nostrae culpae horum temporum infoelicitatem, tametsi sint qui partim fatis, partim melioribus literis ac linguis, haec dissidia imputent. Quibus reuera licebit, mea sententia, hanc fatorum apud Homerum excusationem occinere:

ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.

Horum malorum causam vitiis videlicet debemus, non literis neque euangelio, omnis humanitatis et pietatis fontibus. Etenim nullum prope anabaptistam ac hisce tumultibus addictum reperi exacto iudicio ac literis solide instructum, sed omnes imperitos homines ac velut coeco quodam nouarum vel etiam olim damnatarum opinionum ἐνθουσιασμῷ rapi. Idque maxime fit horum temporum opportunitate cum, reuiuiscentibus literis ac euangelica sincera doctrina relucescente, populus velut e longo veterno excitatus ac ad lucem anhelans a vera doctrina repellitur, ipse sibi viam quaerit, et qui nullius bonae rei autor esse solet sibi reformationem fingit. Quae ne salutaris sit, malus ille saluti nostrae inuidens zizania aspergit sectarumque venenum excitat. Vnde posteriora prioribus sunt deteriora. *ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψευδεῖ·* nempe vt humanis doctrinis imposturisque huc illucque rapiantur, dicatque alius: hic est Christus, et rursus alius: hic est Christus; et orthodoxi perpauci sint, qui a scripturae charitatisque simplici scopo non aberrent. Quantumuis vero Satanas in angelum lucis sese transformet, nihilominus *καταργήσει ὁ κύριος αὐτὸν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ* ac, iuxta Gamalielis sententiam, *καταλυθήσεται.* Sed nimium forte de his.

Quod scribis de Viglio Zuichemo, eum doleo tranquilissimo Musarum portu ⟨relicto⟩ in medias hasce procellas malis auibus incidisse. Nam ab episcopo Monasteriensi ad officialis munus ascitus. Quae quidem prouincia, etsi forensium negotiorum vsu exercitatiorem reddere queat, attamen eo ingenio indigna neque hoc saeculo idonea, maxime cum metropolis illa hoc rerum motu *ἄγεται καὶ φέρεται.* Cuperem illi apud nos commodiore conditione consultum, dabiturque opera vt eum protrahamus. Neque fuerit difficile, si aulae seruire libeat. Cuius certe me ipsum fateor iampridem saturum, incipioque prospicere de nido quopiam tranquilliore, vbi et honestis sacrisque studiis et tranquillitati ac valetudinis imbecillitati consulere detur.

737. perpauci *scripsimus*: perspicui *edd.* 743. relicto *suppleuimus.*

Prolixior sum, quo te ipsis Pythagoricis συμπιλότερον ad copiosius super hac re scribendum proliciam. De stipendio tuo nihil addubita. Christus, qui est ipsa salus, dignetur te quam diutissime seruare incolumem. Vale.

Dusseldorpii, anno 1536.

Princeps senior, cum intelligat me scripturum, iussit salutem ascribi eius Celsitudinis nomine: iunior ipse salutem adscripsit suapte manu. Salutatio manu mea Gulielmi iunioris Ducis.

3032. To John Choler.

Resp. ad P. Cursii defensionem (α). Basle.
Op. Om. 1540, ix. 1434 (β). ⟨c. August⟩ 1535.
LB. x. 1747.

[The *Responsio ad Petri Cursii defensionem, nullo aduersario bellacem*, Basle, J. Froben and N. Episcopius, 1535, was printed in the *Opera Omnia* of 1540 and again by Leclerc, not among Erasmus' letters, but among the *Apologiae*. Since, however, it is cast in an epistolary form (though there are occasional lapses from this form—e.g. *lector*, 154), we have thought it proper to include it in this collection as a biographical document of some importance. It was addressed to Choler on the suggestion of Cognatus (see Ep. 3050. 25-6). For the circumstances of its composition and for P. Curtius see Ep. 3007. 54n. The document bears no month-date, but in or before the first week of May 1535 Erasmus had already drafted a fragment of it (Epp. 3015–16). It was certainly published not later than August 1535, for on 21 Aug. Curtius is reported as intending to answer it (Ep. 3047). From Ep. 3050 it is uncertain whether on 31 Aug. Choler had actually seen it. On 11 March 1536 Erasmus was under the impression (probably erroneous) that he had done so (Ep. 3104). As a pamphlet Erasmus' *Responsio* may be thought not particularly effective. Goes reported that Lazarus Bonamicus liked it, though in general disliking this kind of literature (Ep. 3085). Erasmus would perhaps not have written it, except that he had convinced himself that the prime mover of the whole 'Cursianum negotium' was Aleander (see Epp. 3052, 3127, *Responsio* ad fin.).]

ORNATISSIMO VIRO IOANNI CHOLERO, PRAEPOSITO CVRIENSI, ERASMVS ROTEROD. S.D.

Mea quidem sententia erat, Cholere candidorum amicorum candidissime, quicquid est istud Cursiani negocii prorsus silentio transmittere, adeoque nullam parare responsionem, vt defensionem illius nec lectione dignarer. Sed amicus quidam egregie cordatus, cuius iudicio plurimum tribuere soleo, quique mecum libenter consentire solet, hic dissensit, ratus operaeprecium, vt seditiosam criminationem, qua me fingit totius Italici nominis hostem, saltem paucis diluerem. In ea sententia quum persisteret, ego magis illius obsequens animo, quam meum sequens iudicium, paginis aliquot carptim degustatis, deprehendi quid erraret Cursius, reique summam vnica pagella complexus sum. Eam Romam ad amicos misi, vt apud eruditos me calumnia liberaret. Sed rem insperatam audio: magnis typis excusa est, et per omnes viarum angulos celeberrima hominum frequentia affixa, quemadmodum aedicta Pontificum solent affigi. Ea res male habet Cursii animum, et atrocem vindictam minitari dicitur.

3032. 4. amicus] Conceivably Ber: hardly Rupilius.

10. vnica pagella] The *scheda* of Ep. 3015, and the *fragmentum* of Ep. 3016.

15. vindictam] For Cursius' intention to publish a second pamphlet, see Epp. 3047, 3104.

Hoc vtrum a beneuolis an maleuolis factum sit, nescio. Meo sane iudicio nihil opus erat isti camino oleum adiicere; vt omittam quod, dum Cursium exponunt ludibrio, me quoque Romae fabulam faciunt. Ludunt quidem isti, sed quemadmodum solent pueri ranas lapidibus impetentes. Ludunt pueri, sed ranae ictae serio moriuntur. Nunc posteaquam video vulgatum, quod inter eruditos premi cupiebam, idem argumentum quod deliniaram, paulo tractaui plenius, ac percurri verius quam legi totam Petri Cursii apologiam, qua suis Italis et rei bellicae et totius eruditionis summam laudem reuindicat, per me, vt putat, prorsus ademptam. Mihi quidem ex eo gustu visus est vir minime malus, φιλόπατρις, Latini sermonis copia non infeliciter affluens: sed suspicor esse Romae quosdam male feriatos, quibus non satis est Pasquillicorum iocorum licentia, nisi nunc hos, nunc illos subornent, quorum simplicitate, aut si mauis bonitate, vel ad vindictam, vel ad delicias suas abutantur. Atqui haec tam prolixa, tam atrox tragoedia ex vna vocula nata est, eaque perperam intellecta. Rei summam paucis expediam.

In prouerbio *Myconius caluus*, ex Donati sententia indico Pamphilum in Hecyra Terentiana, Myconium crispum dixisse, quum Apollodori Graeca habeat Myconium caluum; idque non inscitia Terentii factum, sed studio, quo sermo esset festiuior ac facetior. Ridet enim ibi Pamphilus seruum curiosum et garrulum, quem ablegat in portum, fictis mandatis vt conueniat hospitem Myconium, quum illic nullus esset hospes Myconius. Hic adhuc nihil est quod reprehendi possit, sed simile exemplum addo de meo, quod quidem, inquam, ipsum prouerbium resipit de raris inuentu, veluti si quis Scytham dicat eruditum, Italum bellacem. Hae tres syllabae bellacem, vniuersam belli laudem tot seculis, tot praeliis, tot monumentis terra marique partam semel adimunt vniuersae Italiae. Atqui ista cogitatio ne in somnis quidem vnquam in mentem venit, vt Italiae vel pilum in hoc genere laudis detraherem adderemue.

Sed homo barbarus mihi persuaseram bellacem vocari, non esse virtutis, sed feritatis elogium. Siquidem pleraeque huius generis voces quae veniunt a verbis mediis, declarant non actionem, sed vitiosum animi habitum: velut illa, edere, bibere, loqui, dicere, petere, pugnare, vtrolibet vsurpantur vel in laudem, vel in reprehensionem: at edax, bibax, loquax, dicax, petax, pugnax, non nisi vitii cognomina sunt, duntaxat quum de homine praedicantur, in quem cadit virtutis ac vitii ratio—nam spongiam esse bibacem, aut gallinaceos esse pugnaces, naturae sunt epitheta. Similiter et bellare ancipiti significatu dicitur: bellax autem nemo dicitur, nisi qui per ingenii feritatem belli appetentior est quam oportet. Ita Thraces appellamus bellaces, non quod hi praeter caeteras nationes belli gerendi peritia praecellerent, sed quod ob barbaricam immanitatem vitam haberent vilem, temereque ad arma proruerent. Nisi forte Thracum fortitudinem laudauit Horatius quum ait,

---

27. male feriatos] For the phrase see Addenda, vol. x, p. xxiii; and Ep. 3127. 45–6.

33. prouerbio] *Adag.* 1007.

47. mihi persuaseram] For the disingenuous character of Erasmus' defence on this point, see Ep. 3019. 33n.

Ocium, bello furiosa Thrace;

aut quum ait,

Natis in vsum laeticiae cyphis
Pugnare Thracum est.

His etiam immitiore ingenio fuere Scythae, qui spretis omnibus disciplinis liberalibus, omne studium conferebant ad arma, ferarum ritu in campis et plaustris vitam agentes: eoque Scytharum feritas multis etiam prouerbiis est celebrata. Videlicet quum orationem atrocem et inhumanam appellant *Σκυθῶν ῥῆσιν*, vitam agrestem *Σκυθῶν ἐρημίαν*, sermonem inconditum *Σκυθικὸν ᾆσμα*. Eodem carbone notati sunt Cares, quos Homerus appellat *βαρβαροφώνους*, et Afri:

Quod genus hoc hominum, quaeue hunc tam barbara morem
Permittit patria ? hospitio prohibemur harenae.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.

At qui istiusmodi nationes appellet bellaces, vtrum videatur eas magnifico fortitudinis titulo cohonestare, an vituperare potius ob barbaricam naturae feritatem ? Dextre gerere bellum, si vitare non liceat, laudi ducitur, bellum appetere feritatis ac stoliditatis est. Dissipa, inquit Propheta, gentes quae bella volunt.

Italus erat qui censuit iniquam pacem aequo bello praeferendam. Imo nulli felicius obeunt belli munia, quam qui primum hoc agunt pro viribus, ne veniatur ad manus: id si non queat obtineri, tum eo conferunt sua consilia, vt bellum quanta minima potest sanguinis effusione cito finiatur. Ad id inutilis est inconsulta temeritas, et sanguinis auida feritas. Iam si quis hic consulat Grammaticorum ac Dialecticorum filios, negabunt has voces bellacem et imbellem inter se contrarias esse, quod proferre liceat, qui nec bellax sit nec imbellis, si modo imbellis significat bellandi imperitum, aut bello inutilem. Veluti contator ille Fabius, nec bellax erat, nec imbellis. Rursus proferre licet qui idem et bellax sit et imbellis. Tales erant agricolae, qui nuper tantos tumultus excitarunt in Germania: procurrebant in aciem, quasi vellent occidi. Sed inter se pugnant bellax et pacis amans siue pacificus, quemadmodum fortitudo et ignauia. Ad bellicae virtutis laudem non satis est animosum esse, et earum rerum, quae belli sunt, egregie peritum. Alioqui debebatur haec gloria Annibali et Alexandro Magno, quorum priorem detestatur Italia, alterum Seneca appellat furiosum iuuenem, vterque mea sententia iure optimo. Quem regnandi libido propellit ad inuadendum nihil commeritos, furiosus est, non vir fortis: fortitudo enim cum virtute coniuncta est, a cuius commercio si disiungatur, fortitudo non erit.

Verum de his alias. Poteram in hac causa a principe Peripateticorum asciscere patrocinium, qui negat esse necesse, vt sententiae veritas requiratur in exemplis quae docendi gratia proponuntur:

89. significabat β.

---

62. Ocium] Hor. *C.* 2. 16. 5.

64. Natis] Hor. *C.* 1. 27. 1–2.

70. *Σκυθῶν ῥῆσιν*] See *Adag.* 1235.

70–1. *Σκυθῶν ἐρημίαν*] See *Adag.* 2494.

73–5. Quod genus] Verg. *A.* 1. 539–41.

80. Propheta] For Psalmista; Ps. 67. 31 (Vulg.). See Epp. 1324. 81; 1381. 145; 3081.

81. Italus] Cicero: *Epp. Fam.* 6. 6. 5: 'Vel iniquissimam pacem iustissimo bello anteferrem'; cf. Ep. 2965. 6–7n.

satis est per ea perspicuum fieri quod discitur. Veluti quum Aristoteles ita proponit: Omne A est B, omne B est G, ergo omne G est A. Falsum est quod dicitur, et tamen exemplum probatur. Item quum Donatus dicit: Virgilius doctissimus Poetarum, vel optimus plebis, non est necesse vt credamus Vergilium fuisse virum plebis Romanae optimum; sed vt falsa sit sententia, tamen exemplum suo fungitur officio. Quod si exempli causa falsis vtimur, multo magis licet abuti opinione vulgari. Quales nunc sint Scythae nobis incognitum est, fortassis ea gens nunc est ignauissima luxuque perdita, et tamen agrestia ac violenta vocamus Scythica, nimirum abutentes olim vulgato rumore. Sic apud quasdam nationes Itali audiunt imbelles, falso an vere mea non refert. Verum haec extra causam dixerim, non quod ad haec praesidia velim confugere. Nihil enim opus, qui nec falsis sum vsus in exemplo, nec vulgi rumoribus abusus, sed simpliciter quod sensi verbis opinor Latinis expressi, Scythicam bellacitatem in Italis raram esse, Italorum eruditionem in Scythis esse raram. Ex his arbitror esse perspicuum, non ignominiae sed laudis gratia Italo me bellacis titulum ademisse, qui Scythas, Thraces et Cares dedecorat.

Hic si obiiciet Cursius, nomina quaedam in ax desinentia ancipiti esse significatu, quod genus sunt perspicax et capax, fatebor esse quaedam sed perpauca. At horum de numero non arbitror esse quae commemoraui. Bellacem laudis gratia neminem memini appellatum, praeterquam apud Cursium. Sed largiamur hanc vocem alicubi apud bonos viros ac probatos autores inueniri vel ancipiti significatu, vel etiam laudis si libet: fatebitur tamen, opinor, frequentissimo vsu sonare vitium. Me vero bellacis nomen in malam partem vsurpasse satis arguit quod Scytham cum Italo confero, hoc est, incultam, indoctam, feram ac barbaram gentem, cum natione minime barbara, sed philosophiae, liberalium disciplinarum et eloquentiae studio perpolita, quas artes constat non belli sed pacis alumnas esse: significans interim eum absurde facturum qui quod est Italorum transferret in Scythas, contra, quod Scytharum transferret in Italos. Porro quum Scytham et Italum nomino, non designo singulos, sed gentem in genere. Nam fieri potest vt inter Italos inueniantur quibus adsit Scythica feritas, et inter Scythas reperiantur qui liberales calleant disciplinas, qualis olim fuit Anacharsis, sed vtrumque rarum fuerit, sicut apud Myconios rarum erat inueniri crispum.

Nec video quo consilio Cursius hic admisceat Poenum: fortassis vt obscuret dissimilium nationum collationem. Atqui Poenus extremo loco mihi ponitur, duobus exemplis ab Italo Scythaque diremptus. Quid igitur postulat Cursius? Vt Italum pronunciemus ita bellacem quemadmodum Scythae, Thraces et Cares dicuntur bellaces? An hoc illius animo non erit satis, sed exiget vt dicamus Italum omnibus illis barbaris nationibus bellaciorem? Tum vero mihi viderer Italiam insigni aspersisse ignominia, meritoque in me prouocaret omnium militum gladios, omnium eruditorum calamos. Res ipsa opinor iamdudum clamitat, nihil hic esse quod quenquam Italum cordatum possit offendere, et qui hanc scribendi materiam Cursio suggesserunt eos ridendi quaesisse occasionem.

Iam mihi vide, lector, Cursius ex vna vocula quantos excitet tumultus. Fingit me impotenti militum Italorum odio flagrantem

atque etiam occaecatum tam indigne totius Italicae nationis bellis partam gloriam conspurcasse vt pro ea vindicanda Itali omnes, qui non aquis pluuiis, vt ait, sed viuo orationis flumine exundant, dicendi facultate contendere, qui bellicarum virtutum studio gloriaque trahuntur, gladiis, telis, equis, velis depugnare digladiarique debeant. Et exclamat interim μάλα τραγικῶς—o coelum, o mare, o terra!—quod Italos milites, quorum in bello tam excellens est virtus (vtar ipsius verbis) vt humano captu nequaquam, vix etiam ipso coelo comprehendi queat, imbelliae ignauiaeque damnarim, et omnium nationum victores ipsis etiam Gamphasantibus, omnium nationum ignauissimis, iudicarim posthabendos, quum mihi nec dux nec miles Italus vnquam venerit in mentem: ac dira minatur, nisi mox Stesichorum imiter, canamque palinodiam. Caeterum quum crispus ille caluus ante tot annos volitet per manus hominum, tamen fugerat Petrum Cursium, et lateret etiamnum, nisi forte quidam illi locum in Adagiis commonstrasset. Quod vbi factum, substitit Cursius sic perturbatus vt ipse dubitet, attonitone an irato fuerit similior: tantaque stomachi procella concitata est vt minimum abfuerit quin diruptis omnibus modestiae repagulis velis remisque in me inueheretur, nisi pro Pallade Marius impotenter efferuescentem ad hanc qua nunc vsus est temperantiam reuocasset. Quis, obsecro, credat ὑγιαίνειν qui de nihilo tantos excitat tumultus?

Illud de suo addit: 'Credo, inquit, quod quoniam in certam hanc veneras opinionem, Latinas literas Italis iam penitus abs te esse praereptas, rei quoque militaris praestantiam a tuis iam Germanis Italo praereptam, posteritati insinuare es conatus.' Quod quum sit seditiosissime dictum, tamen absque risu legere non potui. Nunquam mihi curae fuit, vtra natio bellicis laudibus anteiret. Vtinam Heluetia et Germania minus esset bellax quam antehac fuit! Quanquam ea iam studiorum commercio fit mitior. Quod ad eruditionem attinet, ego de Italorum ingeniis semper et magnifice sensi et honorifice praedicaui, nec meas literulas vnquam tanti feci vt vel Germanum quenquam prae me contempserim, neque quicquam fateor libentius quam omnia mea esse infra mediocritatem, tantum abest vt existimem literas Latinas per me praereptas Italiae. Iam tametsi non est philosophicae mentis, cuiquam nationi addictum aut auersum esse, quod nulla sit gens quae non ex bonis malisque permixta sit, tamen in nullam a teneris annis animo propensiore fui quam in Italicam. Eum

177. excitet *LB*. 193. *β*: Italiam *α*.

158. vt ait] *Defensio pro Italia* B 2 v°.
161. o coelum . . . terra] *ib.* B 3.
165. Gamphasantibus] *ib.* B 3 v°. For the Gamphasantes, *i.q.* Garamantes, see Plin. *N.H.* 5. 8. 43.
175. Marius] Marius Maffaeus Volaterranus belonged to a noble Roman family of which Raphael Volaterranus was also a member. Archipresbyter of the church at Volterra, canon of St. Peter's at Rome, and abbot of St. Juste at Volterra, he was made bishop of Aquino (in the Kingdom of Naples) by Leo x, 5 Nov. 1516; thence he was translated to Cavaillon in 1525. He died at Volterra 24 June 1537, aged 78, and was buried in the cathedral; where his epitaph (printed in *Gallia Christiana* i. 953) speaks of him as the friend of learned men and as holding an important place in the Roman Academy. Three letters to him from Sadoleto are printed in Sad. E. ii.
178. inquit] *Defensio pro Italia* C 1 (Erasmus quotes inexactly).

affectum non alia res in me genuit quam ingeniorum et eruditionis admiratio, qua tum maxime florebat Italia, quum apud nostrates vbique regnaret horrida barbaries, et omnis literaturae politioris odium capitale. Magnoque studio frequenter molitus sum iter in Italiam; primum adolescens annos natus ferme septemdecim; rursus ex Hollandia annos natus xx; iterum e Lutecia natus annos xxviii. Sed semper quasi fatis ab instituto sum repulsus. Tandem a Guilhelmo Montioio discipulo pertractus in Angliam, quum multae offerrentur, nullam conditionem recipere volui priusquam viderem Italiam, idque feci dissuadentibus amicis omnibus, iam accedens ad annum quadragesimum. Mihique praeter eximias regionis dotes, tantopere placuit illius gentis simplicitas, sobrietas, ciuilitas, candor et humanitas, vt Romae statuerim figere sedem, in eaque velut in communi patria consenescere: idque adeo fecissem, nisi promissis montibus aureis in Angliam fuissem retractus verius quam reuocatus.

Interea quum apud Italos agerem, cum eruditis qui supererant non vulgaris mihi amicitia intercessit; Bononiae cum Paulo Bombasio, cuius ingenio nihil vnquam sum expertus candidius; Venetiae cum Baptista Egnatio, Aldo Manutio, Hieronymo Aleandro, Vrbano Regio; Romae cum Scipione Carteromacho, viro citra omnem ostentationem vndecunque docto. Is frequenter in cubiculum meum solebat improuisus obrepere, et aliquot horas pomeridianas fabulis literatis fallere. Neque mensa tantum crebro mihi fuit cum illo communis, sed aliquoties eodem lectulo dormiuimus. Idem adiunxit mihi Aegidium Viterbiensem, qui post ascitus est in ordinem Cardinalium. Cum Petro Phaedra, cuius eloquentiam tum Roma pro Cicerone mirabatur, mihi fuit propinqua familiaritas, cum Iulio Camillo me nonnunquam eadem iunxit culcitra. Cum Francisco Spherula et Philippo Beroaldo iuniore mihi fuit amicitia. Breuiter, cum nullo vel mediocriter erudito fuit vnquam vlla contentio. Nam heroes illi, quorum scripta semper veneratus sum, iam e viuis excesserant, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, et his posterior Philippus Beroaldus, cuius paulo ante defuncti Bononiae spirabat adhuc memoria. Aegre et inuitus reliqui Italiam. Verum vbi reuersus essem in Angliam, et hinc in Brabantiam, cum nulla natione mihi melius conuenit, neque iucundior fuit consuetudo, quam cum Italica, nec de vlla candidius tum sensi, tum praedicaui. Possem id compluribus exemplis docere, si res vrgeat.

216. solet *libri*: *correximus*.

---

219. Aegidium] (1470–1532.) He joined the Augustinians in 1488, becoming General of the order in 1507. He was made cardinal in 1517 by Leo x.

220. Petro] An error (made also in Ep. 1347. 264) for 'Thoma'. For Thomas Phaedra or Phaedrus Ingherami see Ep. 1347. 264n. Tiraboschi notes that he was at one time engaged on an *Apologia Ciceronis in obtrectatores*, which was never brought to completion.

221. Camillo] See Epp. 2632. 177n, 2682. 21–2n, 2806. 43.

222. Spherula] Francesco Sperula of Camerino, a poet and writer, whose works, according to Tiraboschi, remained unpublished, except for some poems included in the *Coryciana*.

223. Beroaldo] The younger, nephew of Philip Beroaldus the elder; see Ep. 1347. 220, 222nn.

Vnde igitur nunc fingitur istud terque quaterque caecum Italici nominis odium? An quod lacessitus Pii non pias calumnias depuli, nec honoris illius causa haereticus haberi sustinui? An quod in Ciceroniano taxo eos qui perperam et inepte Ciceronem imitantur? Eosdem palam irridet Quintilianus, et horum similes Horatius,

O imitatores seruum pecus!

Neminem, vt ait Cursius, illic Italum probo. Imo neminem illic nomino, cui non candide tribuam quod illi debetur laudis, nonnullis etiam aliquid vltra meritum admetior. Num improbantur omnes qui non exacte referunt Tullianam phrasim? Reiicientur igitur M. Varro, Salustius, Seneca, Quintilianus, T. Liuius, Cornelius Tacitus, Val. Maximus, Aulus Gellius, vterque Plinius, quorum oratio multum recedit a Tulliana. Quanquam ibi Sadoletum et Bembum patior dici Ciceronianos. Sed horum (opinor) nihil legit Cursius, tantum ex delatis contexuit Apologiam. Fingor Ciceronis hostis et osor implacabilis, cuius ingenium ac reconditam eruditionem magis admiror quam eloquentiam, eloquentiam autem sic admiror vt palam et ingenue et ex animo fatear, omnes qui per se sunt facundissimi ad hunc collatos obmutescere. Sed aliquid ibi detrahitur laudibus Ciceronis. Quid mirum, si Ciceronem habemus pro homine? Solus enim Deus est in quo nihil desideres. Quanquam ea referuntur illic a priscis praeiudicata, idque non mea sed aliena persona. Si nihil horum recipiunt, quid facient illi qui nuper dialogum aedidit de Cicerone relegato et reuocato? Quae conuitia, quam atrocibus verbis, illic referuntur in Ciceronem ab homine Italo! Tot locis in meis lucubrationibus et epistolis laudatur Italia, atque his omnibus dissimulatis profertur vocula bellax.

Obiecit et Pius odium Italiae, quod citra nomenclaturam notassem quorundam eruditorum impietatem. An odit vniuersam Italiam, qui in certis Italis aliquid virtutis desiderat? Quid igitur superest, nisi vt omnium nationum hostis et perduellio iudicer? Quod si postulant vt credamus in Italia non nasci nisi deos, quid facient tot fabulis eorum qui domum reuersi narrant quid in Italia viderint? Imo quid si quis referat, quid Itali vulgo iactent in Italos, in Ianuenses, in Bergomates, in Florentinos, denique quid Romae priuatim ac publice iactent in quosdam eruditos, idque nominatim, ne Cardinalibus quidem ac summo Pontifici parcentes? At ego Germanus nunquam fui tam futilis vt vulgi fabulas literis committerem.

Verum vt haec obiter incidentia missa faciamus, ad Cursianam Apologiam redeo. Quo videatur iustis de causis huc adductus, vt tam indignam, tam iniustam ignominiae notam Italis inustam aboleret, profert se suosque auos atauos in Italia procreatos. Sed has causas habet cum multis Italorum milibus communes. Quanquam interim periculum est ne, dum auos proauos atauos tritauosque commemorat, Gotthos laudet pro Italis. Siquidem cum essem Romae, quidam eruditi serio fatebantur heroicos illos viros Gotthorum aliarumque barbararum nationum esse progeniem, pusillos quosdam, deformes ac macilentos, esse veras Romanae stirpis reli-

237. Horatius] 1 *Ep.* 19. 19.
255. illi] Hortensius Landus; see Ep. 3019. 43n.

quias. Nec illud dissimulabant, plerosque Italiae nobiles generis originem ad barbaras nationes referre. Caeterum hoc vtcunque habet, quando tantum audita narro, licet ab Italis, iustiore titulo Cursius suum commendasset officium, si non modo commemorasset quod in Italia natus sit, verumetiam quod illic in Christo renatus omnes Satanae pompas abiurarit demum, et per sacerdotii dignitatem Christo factus sit coniunctior. At in illis quae illic abiuramus, asciti in Christi imperatoris militiam, opinor esse et illas aeternas belli glorias, ouationes ac triumphos, a deuictis hostibus reportatas. Christiano sacerdoti, mea quidem sententia, magis conuenit, ad bella exhortari quae sub Christi vexillis Spiritus Sancti copiis geruntur cum vitiis, et in hoc eloquentiae neruos omnes intendere, vt Christi maiestas per vniuersum orbem inclarescat, et huius virtus intimis sensibus omnium commendetur. Nunc in hoc tam prolixo sermone, quum bellatorum laudes vltra nubes attollantur, totiesque legamus 'diis hominibusque inuitis', 'multisque in deos atque homines impie nefarieque commissis', et 'ab Italia nationes omnes deorum cultu superatas', et, 'caue per deos obsecro', nusquam tamen nominatur Christus, quum multis verbis destomachetur in Aquilonem Christianae religionis violatorem.

Non id criminis loco commemoro. Existimo Cursium hominem esse pium, sed studio et vsu nitide loquendi Christum illi non venisse in mentem. Quin et alios audio esse, qui, quum se sacerdotes atque adeo theologos profiteantur, iustis voluminibus commendent bellum, non laicis tantum, sed episcopis quoque et monachis. Id praeterquam quod est parum decorum, nihil opus est nostris hortatibus ad bellandi studium. Non desunt improbissimi extimulatores. Quinam, inquis? Ambitio et regnandi cupido, auaritia, ira, superbia, stultitia, temeritas, vt nihil opus sit sacerdotes ac theologos canere classicum. Fortasse vetus exemplum reuocabitur vt posthac, iuxta Mosi praeceptum, sacerdos militibus praelium inituris sit loco tubae: Nolite timere, nolite cedere. At mea sententia Christianum sacerdotem magis decet a bellis deterrere, et laicos ad arma spectantes in concordiam redigere. Et haud scio an sibi persuaserint esse ecclesiastica

---

296. diis . . . inuitis] *Defensio pro Italia* C 2.

296–7. multisque . . . commissis] *ib.* G 2.

297–8. ab Italia . . . superatas] *ib.* G 4 v°.

298. caue . . . obsecro] *ib.* H 2 v°.

299. Aquilonem] The German North. 'Atque malorum omnium sedem, quam acerrimus generis humani hostis, truculentissimusque nostrorum animorum insidiator, ideo ad Aquilonem posuit quod, propter illius tractus ingenia, quae nouis semper monstris procreandis nefariisque sectis excitandis studeret, ac trucem ore Aquilonem spirarent, perpetuam ibi futuram praeuidebat, hi in alium frustra locum, et cum sua sunt pernicie, transferre moliti' (*ib.*, G 2).

310–11. praeceptum] Deut. 20. 3.

312. mea sententia] Erasmus' views on the subject are given frankly and more fully in the *De Bello Turcico* (LB. v. 361 CD); see especially: 'Nam si fas est vera loqui, huiusmodi negotia per cardinales, episcopos, abbates ac sacerdotes geri, nec decorum est nec consonum sacris litteris nec ecclesiasticis sanctionibus, denique nec hactenus vnquam bene successit.' He commends, in this connexion, the practice of the English bishops and abbots. See also *Resp. ad Alb. Pium* (LB. ix. 1193 E): 'Ait ⟨Pius⟩ etiam episcopis licere bellum gerere. Vt liceat, mihi videtur indecorum. Atque id mihi persuasit Ambrosius, qui scripsit arma sacerdotis esse preces et lachrymas.'

dignitate reuerendos, qui malint esse belli duces quam id quod esse deberent, seque decentius galea quam mitra credant ornari.

Quandoquidem hic libellus visus est dignus qui et Romae excuderetur, et Paulo tertio P. M. dedicaretur—quanquam id a quibusdam studio persuasum arbitror, vt hominis simplicitatem magis etiam traducerent—sed his fundamentis feliciter iactis rem aggreditur, ingentem fortissimorum militum ac ducum turmam mihi proferens. Egregium vero campum nactus est in quo decurrat Cursius, si mihi referre pergat quicquid facinorum, vel ante vel post Vrbem conditam ad hanc vsque aetatem, gestum est ab Italis, siue in monomachiis, siue in bellis terrestribus ac naualibus, siue in bellis intestinis, siue in bellis aduersus exteras nationes. At vir aequus, Curiis, Fabiis, Scipionibus, aliisque nimium priscis non vult grauare me: recentioribus nostraque memoria gestis vti mauult, in quibus tamen multa sunt quae multo post aeditum calui prouerbium gesta sunt, quum interim me appellet, an ideo putarim Italiam imbelliae damnandam, quod Roma sit per Borbonium occupata. Similiter in singulis fere narrationibus me quasi conscium appellat. At ego, vt simpliciter quod res est fatear, quemadmodum e ducum nominibus vix duo aut tria agnosco, ita gestorum nunquam fui curiosus, nec ad vllas fabulas minus attentus esse soleo, toties expertus quam multa sint belli inania vt vix vnquam audierim duos qui eidem praelio interfuerant in narratione consentientes.

De fide scriptorum alii viderint. Quum Aluianus a Venetis conductus trucidasset Germanos, qui pauci numero per inuia Alpium irruperant in Italiam, eram Venetiae. Ipsum Aluianum non vidi, quanquam inuitatus sum ab eo ad coenam. Atqui si referam quae mihi de rebus ibi gestis narrarunt non Germani sed Itali, nec quilibet Itali, sed quibus erat cum Aluiano familiaritas, mihique ceu Germano eam victoriam exprobrabant, quum id temporis nondum pedem in Germania posuissem, tum quae in nauigiis audiui ab Italis militibus qui ei praelio interfuerant, res multum abesset ab ea specie quam nobis verbis exaggerauit Cursius. Verum id mea nihil refert: per me quidem milites Italiae omnes ac duces Achilles aut Diomedes sunto. Quod gessit Ducis Lothoringiae frater aduersus rusticorum manum, e propinquo audiuimus, de Italorum manu nihil accepimus. Et ea res longe secus habet quam ad Cursium delata est. Ait triginta milia fuisse trucidata. Vix erant decem milia. Nec agebatur de religione

326. At α; Ait β.

338. Aluianus] Bartolommeo Alviano (†1515); after defeating the troops of Maximilian in the Julian Alps, he made a triumphal entry into Venice, with a train of German prisoners, July 1508.

349. Ducis Lothoringiae frater] Erasmus' *Ducis* is perhaps an error for *Cardinalis*. The person spoken of by Cursius (G i–ii) is Antony, duke of Lorraine, surnamed the Good (4 June 1489–14 June 1544), eldest son of René of Lorraine by his wife Philippa of Gelders, and brother of John, cardinal of Lorraine. His indiscriminate slaughter of Germans in the spring of 1525, in the neighbourhood of Saverne and of Sélestat, was held to have saved France from invasion by the Lutheran heresy. A narrative of his triumph, *L'Histoire et Recueil de la triumphante et glorieuse victoire obtenue contre les séduits et abuses mescreans au pays d'Aulsais et autres, par Antoine, duc de Calabre, de Lorraine et de Bar*, by Volskin de Serouville, was printed in Paris in 1526.

Christiana, sed agricolae cupientes herile iugum excutere, ducibus aliquot latronibus, mouerunt eos tumultus. Itaque vereor ne Cursius in caeteris quoque commemorandis simili fide sit vsus. Porro quoniam illic Aluiani nomen aliquot paginas explet, credas laudari non mercenarium ducem, sed Camillum quempiam aut Scipionem, qui pro tuenda patria semet omnibus periculis obiecerit. Subolet mihi in cuius gratiam hoc argumentum susceperit Cursius. Nihil igitur superest, nisi vt Aluianum inter bellaces deos relatum hoc carmine consalutemus,

Aluiane, Dii beent
Te qui beasti Oenotriam.

Verum haec mihi prorsus extra causam dicuntur, quando mea nihil refert quantum quisque laudis putet in belli peritia militibus Italis tribuendum. Quae voces vulgo de Italorum fortitudine volitent, me nihil vnquam mouerunt, nec super hac re cum quoquam vnquam tria verba commutaui. Cursius mauult Italum bellacem quam disertum, ego malim omnes esse pacificos Scytharumque ac Thracum dissimiles. Mihi probri vice obiicit, quod Phormioni sim quam Annibali similior: quasi pulchrius ducat, impio, perfido et sanguinario latroni similem esse quam philosopho. Octauium Augustum non inficior multa praeclare gessisse in armis, bellacem tamen fuisse non verear inficiari. In huius imperio, quod diuturnum tenuit, nihil accidit illi speciosius quam quod sub eo Iani templum aliquot annis Romani clausum viderunt. Inter laudatissimos Imperatores numeratur Probus, et tamen is pollicebatur se effecturum vt Romano Imperio nullus esset exercitus. Pape! quantum huius viri ingenium aberat a titulo bellacis! Rogat ad quam aetatem spectarit meum prouerbium. Palam est quod ad illam qua iam Italia Graecorum disciplinis erat exculta: nam antea multum rusticitatis ac feritatis erat apud Italos, vel Horatio teste:

Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
Edocuit.

Olim enim apud Romanos summa laus erat, dici bonum virum et bonum agricolam. Nec accessio disciplinarum ademit illis bellandi peritiam, sed auxit potius, quando, vt ipse fatetur Cursius, prudentia, consiliis, animique praesentia verae fortitudinis laus ac bellicae disciplinae gloria comparatur, non vitae prodigalitate, non ferina illa rabie quam barbari pro virtute habent. Atqui eam ferinam rabiem ego bellacitatem appello, et ab Italis in Scythas transfero. Hoc est totius huius controuersiae caput. Atqui hoc ipsum minus est quam nihil.

Quale vero est circa rem friuolam tantum verborum effundere, tam atroces exaggerationes excitare, tam dira minari, tot conuitiis impetere? Quid est, si hoc non est, ex musca facere elephantem? Non est copia Tulliana in cassum verba fundere, non est rhetorica argumentatio, pro argumentis adducere figmenta, non est vera δεινότης, in nugis excitare tragoediam, et quod nusquam est, id verborum praestigiis in immensum attollere. Pollicitus fuerat se nullo conuitio me perstricturum, quum toties crepet teterrimum

359. cuius] No doubt Aleander is meant.

382. Horatio] 2 *Ep.* 1. 156.
395. ex musca] *Adag.* 869.

mendacium, inanissimi impudentissimique mendacii illusionem, quod eo vsque exaggerat vt futurum arbitretur vt ipsa rerum natura, aut Deus aliquo terribili ostento, vlciscatur, quod Italo non tribuerim Scythicam bellacitatem: nullum enim aliud argumentum hactenus produxit. Atqui huiusmodi tumultus propius accedit ad Aiacis imaginem quam ad Ciceronis. Aiax quum saeuiret et verbis et verberibus in porcos, tametsi non laedebat eos quibus indignabatur, tamen in animalia saeuiebat quae pro fletu grunnitum aedebant. Cursius adeo saeuit in id quod nusquam est. Solent tyrones ad palum exerceri, sed Cursius veteranus est. Ridentur qui cum vmbris dimicant. At hic ne vmbra quidem est eius rei quam fingit Cursius. Nam vmbra licet corpus non sit, refert tamen aliqua corporis lineamenta. At Scythica bellacitas nihil habet simile cum fortitudine bellica, quam Italis vindicat Cursius, ego non adimo. Paulus Apostolus a pugilum certamine ducit similitudinem, quae propius id repraesentat quod sentimus: *οὐ πυκτεύω*, inquit, quasi aerem verberans.

Huiusmodi spectaculum risimus in palatio Iulii Secundi, quo ad taurea ab amicis quibusdam eram pertractus: nam ipse nunquam cruentis illis ludis ac vetustae paganitatis reliquiis sum delectatus. Ibi quidam interuallis, quae inter taurum occisum et alterum in certamen producendum intercedebant, personatus prosiliit in medium, sinistram manum habens toga obuolutam, dextra gladium gestans, omnesque gestus imitabatur qui solent esse taurum aggredientium: sensim accedens insidiabatur lateri, mox velut a tauro visus refugiebat. Interdum velut pertinacius insequente tauro togam abiecit: nam ea res solet taurorum impetum remorari: rursus quasi digresso tauro, ad togam recipiendam timide accedebat. Nonnunquam et gladius illi quasi metu excidebat. Interim sub apsidem lapideam, quae est in areae medio, sese abiiciebat, quod solet extremum esse refugium tauro pertinacius vrgente. Tandem taurum aliquem exanimem transiliebat, equo insidens, quasi victo insultans. Huius hominis facetia vehementius me capiebat quam caetera quae illic gerebantur omnia. Ab hac imagine mihi non multum abesse videtur Cursius. Omni machinarum genere adoritur Italici nominis osorem, totius Italicae gloriae praedonem, qui vniuersae Italiae ademit arma, qui cunctos Italos eruditos prae se foenum putat. In hunc profertur Demosthenis acrimonia, Ciceronis copia, ad hunc opprimendum, quicquid vnquam strenuorum militum aut fortium ducum habuit aut habet Italia, prouocatur, omnium eruditorum stili acuuntur. Sed interim is quem fingit Cursius, et in quem tantus tumultus excitatur, osor et praedo nusquam est. Nusquam est ille Batauus qui, in prouerbio calui, bellicam laudem adimere tentauit Italiae, quique veluti classicum, quo efferas barbarasque nationes ad Italiae vastationem excitaret, cecinerit. Quid his dici potest atrocius? Atqui si verba ad rem conferas, nonne subito tota tragoedia vertitur in risum?

420. quidem α: *correximus*.

409–10. ad palum] See Juv. 6. 247; Vegetius, *De Re Militari* I. II.

414. Paulus] I Cor. 9. 26.

418–19. nunquam . . . delectatus] Erasmus has a story of a bull-fight, which he witnessed in Siena, in *Supp. cal. N. Bedae*, LB. ix. 516 CD.

Verum quod ad belli laudem attinet, occasionem qualemcunque dedit bellacis nomen perperam intellectum, aut, si malint, a me per imperitiam Latini sermonis secus quam oportet vsurpatum. At qua fronte sumit veluti nouae inuectiuae argumentum, quod vniuersis Italis omnem eruditionis et eloquentiae gloriam mihi vindicem, tanta insolentia vt meis Lucubrationibus tumidus, doctos Italiae ad vnum omnes pro foeno coenoque ducam, qui constanter, tot testimoniis etiam publicatis, in literis primas tribuam Italiae? Mea vero vel cum Megarensibus nullo in numero poni aequissimo animo feram, quibus adeo non turgesco vt interdum admirer vllis placere. Quidni fatear infantiam meam, qui nihil non abortu proiiciam, nec vnquam a mea desidia impetrare potuerim vt vel epistolam eandem bis describerem? Quod si facerem, si non melius, certe aliquanto minus male scriberem, opinor.

Hic obiiciet quispiam: Si tua tibi displicent, cur effundis tot volumina? Dicam paucis. Me adolescente in nostrate Germania regnabat impune crassa barbaries, literas Graecas attigisse haeresis erat. Itaque pro mea quantulacunque portione conatus sum iuuentutem ab inscitiae coeno ad puriora studia excitare. Neque enim illa scripsi Italis, sed Hollandis, Brabantis ac Flandris. Nec omnino male successit conatus meus. Vt autem bonae literae seruirent pietati, scripsi Enchiridion militis Christiani; Adagia locupletaui, quod primae aeditionis puderet nimium ieiunae; e Luciano verti dialogos aliquot, ex Euripide tragoedias duas, non ob aliud nisi vt, quoniam deerat praeceptoris copia, ipse memet in Graeco sermone exercerem. Siquidem in hac parte literarum prorsus fui αὐτοδίδακτος. Praeterea nihil fere scripsi, nisi precibus amicorum adactus: nam ipse malueram alienis legendis animum pascere. Certe hic animus longissime abest ab ea insolentia vt, non dicam omnes, sed quenquam omnino Italum, Gallum aut Germanum, prae me foenum esse putem. Itaque quemadmodum ducum Italorum catalogum citra omnem inuidiam legi, ita eruditorum, quos nominatim plurimos recenset, catalogum magna cum animi voluptate legi; e quibus agnosco nonnullos, quibusdam etiam amicis vtor. Nec dubito quin multo plures habeat Italia quam Cursii recensio. Nec est quod mihi minitetur eos aliquando plura aedituros quam a me sunt aedita, et fortasse digniora (sic enim ille loquitur); siquidem ea res mihi hoc erit iucundior, quo maiore luce meam mediocritatem obscurarint.

Si ista Cursius ad me scribit, rem officiosam facit: si aduersum me, rem absurdam facit. Ducum gloria ad me nihil pertinet. Eruditorum memoria perquam est iucunda. Quare nihil est causae, cur Cursius toties me obsecret vt ponam odium Italicae nationis, qui nullius omnino gentis odio tenear, in Italicam quam in vllam aliam propensior: vt ponam eruditorum Italiae contemptum, qui nemini me confero, nedum antepono, et his quoque eruditionis eloquentiaeque laudem tribuens qui me plusquam hostiliter impetierunt impetuntque. Ne id quidem decoris inuideo Italiae, quod illi nationum omnium domitrici non solum vniuersus orbis debeat plurimum,

455. Megarensibus] *Adag.* 1079; cf. Ep. 2880. 20–1.

477. ducum...catalogum] *Defensio pro Italia* D 1 v°.–E 1 v°.

478. ita eruditorum] *ib.* H 2 v°.–4 v°.

481. minitetur] *ib.* H 2 v°.

verumetiam quod illi, vt scribit Cursius, ipsum quoque coelum debet, debet, inquam, coelum ipsum. Quo nomine? Quod deorum cultu omnes exteras nationes superauit, quodque suis quamplurimis ciuibus in coelum relatis, coelitum numerum adauxit, coelum ipsum reddidit augustius, effecit venerabilius. Non enim arbitror illum de Romulo sentire, sed de Diuis quos Pontifices in numero sanctorum habendos censuerunt. Itaque dum serio iubeor odium Italiae ponere, sermonem audire videor non minus absurdum quam si iuberer alas et cornua ponere.

At quod toties mihi opprobratur, quod in Italia didicerim Latinas literas, atque eadem magistra nitorem aliquem sermoni[s] adiecerim, doleo non esse verum. Ego, vt ante dicere coeperam, iam fere quadragenarius Italiam adii, non discendi, iam enim serum erat, sed videndi gratia. Et vtriusque literaturae plus habebam ingrediens Italiam quam extuli, quanquam id omne fateor esse perquam exiguum. Sed quantulumcunque hoc erat, libris aeditis declararam priusquam Italiae limites attingerem, Luteciae aeditis Adagiis, aliquot Luciani dialogis, et duabus Euripidis tragoediis. Quanquam de tragoediis sparserunt rumorem vanissimum, eas esse Rodolphi Agricolae (quem mecum fatentur virum fuisse doctissimum), meque suffuratum exemplar pro meis aedidisse. Quid malitiosius? Quum id temporis de Rodolphi bibliotheca ne somniarim quidem, ac tam multi supersint etiam quibus testibus hoc negocium peregi, ne id quidem iusta cura, sed horis fere pomeridianis inambulans, dum pranderent famuli, interdum in lecto, dum alterum expecto somnum. Nec semel, vbi successit, vno impetu centum versus absolui. Si dicant parum feliciter versas, non admodum refragabor, sed in illis nulla syllaba est alterius quam mea: nec vllius interpretatione, nec vllis commentariis sum adiutus: quod si eas censent Rodolpho dignas, magnificentius de me sentiunt quam ipse sentio. Sed illic nihil est Rodolphi. Alioqui qui fauent Rodolpho, et omnes illius schedas colligunt, an tam impudens furtum ferrent taciti? At quae tandem est illa prudentia, quod hic aut ille dixit in literas mittere? Qualia multa prodidit ille Carporum Princeps, vir eloquens minimeque indoctus: qui persuasus ab aemulis scripsit Aldum fuisse herum meum ac magistrum, quum ipse Aldus quendam egregie doctum, qui id temporis vna mecum in iisdem aedibus agebat, sic mecum contulerit vt diceret illum melius scire Graece, me melius Latine. Tantum abest vt Aldus me Latine docuerit. Haec non iactandi gratia, sed dolens refero. Vtinam ea fuisset mea felicitas, vt totam eruditionem Italiae possim acceptam ferre!

Qui legunt aemulorum calumnias, par esset et meas apologias legere. Obiicit mihi Cursius, quod D. Paulum phanaticum, D. Ioannem meros crepare mundos literis prodiderim, aliaque, vt ait, dictu cogitatuque tam turpia vt ea mihi pius ac verecundus inimicus exprobrare erubuisset. Et hic exclamatur in impium religionis illuso-

505. sermonis α: *correximus.* 515. β: malitiosus α. 528. multa *om.* β.

513–14. Rodolphi Agricolae] See Ep. 3008. 152n.

530. quendam] Aleander.

537. Obiicit] *Defensio pro Italia* I 1 v°.

rem. Sed quid faciet Cursius, si respondeam istarum rerum nihil in meis lucubrationibus inueniri? An mihi obiiciet Luteri Epistolam adeo non sobriam vt nec iis placeat qui Lutero sunt iuratissimi? Sed vnde nunc tanta apud illum Luteri autoritas, quem in eodem libello tot conuitiis proscindit? Si quis hoc ad illum retulit, non erat Cursianae grauitatis ilico credere: sin legit Luteri criminationem, debuerat et meam legere defensionem. Quod si fecisset, nihil erat opus ista seuera admonitione. At si induxit animum credere quicquid scribit Luterus, eadem opera credat illa quae scripsit in Romanos Pontifices et Cardinales. An in me vnum veridicus est? Existimo iamdudum ipsi etiam Cursio exemptam opinionem quam illi quidam infixerant, nec ipsi nec mihi bene cupientes.

Siquidem mihi persuasi, Cursium esse virum bonum, ac sedulo quod agit agere. Proinde lubens illum admonuerim, ne se posthac tam facile permittat instigatoribus, sed suam ipsius Palladem in consilium asciscat. Si ducitur amore patriae, laudet illam citra cuiusquam iniuriam, citraque seditiosas comparationes. Nihil enim erat hic causae cur barbaras, vt ille vocat, ac feras nationes attingeret, et Germaniam cum Italia committeret, quum in meo prouerbio nulla sit Germaniae mentio. Laudet prudenter ac moderate, ne plus illi conciliet inuidiae quam gloriae. Laudauit Virgilius Italiam, laudauit Plinius maior, iam omni decorum genere florentem. Eam tamen longe moderatius laudarunt quam Cursius. Porro lusisse eos qui Cursium in hoc proscenium protruserunt, praeter alia multa et illud satis arguit, quod in carmine praefixo haec habetur sententia: Etiamsi Germana pubes totum ebibat Rhenum, nihilominus tamen staturum Italiae decus. Quod vtrum seditiosius an stultius dictum sit nescias. Asscribunt eidem fulmen. Addiderunt mulierem insidentem septem collibus, mundum manu tenentem, Erasmum deiectum in sterquilinium: nec desunt insignia Pontificis, cui persuaserunt opus esse dicandum. Praeclare vero de summo Pontifice sentiunt, si putant illum talibus libellis delectari! At audio Pontificem simul vt sensit excudi, iussisse premi: qua occasione proruperit nescio.

Addiderunt aliud lusus genus. Finxerunt prolixam epistolam velut a me scriptam ad Petrum Cursium, plenam scurrilibus ineptiis: eamque multis exemplaribus per vrbem sparserunt, affingentes id ita me fieri iussisse: imitati sunt manum meam, atque etiam phrasim. In ea faciunt Erasmum hoc suppliciter agentem cum Cursio, vt premat suam apologiam, me proxima aeditione castigaturum ea quibus offenditur. Sensit Cursius fucum, sed in hoc errat, quod

549. scripsit α: scribit β. 569. β: manum α.

565. carmine] Erasmus paraphrases the first two of the three elegiac couplets prefixed to the *Defensio* by F. Molsa:

Excitet oceanus quicquid pater alluit vndis,
Et totum pubes Te tua, Rhene, bibat,
Non minus Italiae stabit decus, ignea dum vis
E Cursi docto fulminis ore cadet.
Sic Iouis immoto consurgens robore quercus
Contemnit Boreas, debilitatque Notos.

568. Addiderunt] In a woodcut on the title-page.

572. audio] From Rupilius; see Ep. 3007. 54n.

574. Addiderunt] Cf. Epp. 3015, 3016.

existimat eam Epistolam a Caluo quodam amico confictam in rem meam, quum ipsa res loquatur ab inimicis confictam, et (ni fallor) ab iisdem qui Cursium ad hoc argumentum excitarunt. Festiuus vero lusus effingere manum alienam, et alieno nomine quicquid libet in vulgus spargere! Exemplum Romana grauitate dignum! Id quoniam bellum videtur, quidam in Italia sunt imitati. Atqui quod isti pro lusu habent, olim erat crimen falsi, et famosus libellus Caesarum[que] legibus puniebatur. Et tamen ista fiunt sub oculis summi Pontificis et Cardinalium, qui si cohibeant, clamant Vrbem non esse liberam.

Nec me fugit quis sit princeps istarum intemperiarum choragus. Quod ni vererer offendere Christum, quem vnum vnice propitium habere cupio, breui hinc migraturus, depingeretur suis coloribus. Egregium vero strategema, et Italico dignum ingenio, si quis ipse sui magnificum scribat encomium, idque alterius titulo euulget! Rursus rabiosos scribere libellos in eos quibus male velis, eosque subornatis nominibus aedere! Quod exemplum si Germani vicissim imitentur, an non res exiret in seditiosam rabiem ? nec enim desunt qui possent atque etiam vellent. Sed ego meos semper ab his intemperiis deterrui. Non hic est musarum ludus, sed furiarum tumultus, indignus non dicam Christianis sacerdotibus, sed ethnicis etiam studiorum cultoribus.

Finem faciam, mi Cholere: vix enim credas quam mihi videor hoc opellae male collocasse. Qualecunque tamen est, volui tuam subire censuram, vt tuo arbitratu vel aedatur vel prematur. Quemadmodum enim vix alium habeo qui me syncerius amet, qui patrocinetur ardentius, qui consulat fidelius, ita multis experimentis exploratum habeo, mihi feliciter cedere quicquid tuis geritur auspiciis.

587. Caesarumque α: -que *seclusimus*.

581. Caluo] Perhaps Franciscus Julius (Minutius) Calvus; to whom Erasmus addressed Ep. 1604; and for whom see Ep. 581. 30n. Erasmus seems in fact to have known very little about him, or to have forgotten a good deal (see Ep. 1825, where he speaks of him as 'nihil aliud . . . quam typographus, alioqui indoctus'). Albeit a printer, Calvus could not fairly be called 'indoctus'. Another printer, and the close friend of Erasmus, John Froben, calls him 'vir eruditissimus, et Musis sacer' (LE^2. 149—'Musis sacer', because he claimed to be a poet. As a poet (and as a bibliophile) he found a place in the draft of the *De Poetis Vrbanis* of Franciscus Arsillus; from the poem as printed, Rome 1524, his name is omitted—the reason for the omission Tiraboschi finds in Calvus' Lutheranizing activities (Tiraboschi vii. 5. 2024, Milan, 1834). The catalogue of Roman poets in which Arsillus placed his name, only to remove it, ends with Peter Cursius. Calvus would certainly be well known to Cursius; whose 'Caluus hic, non amplius Italus, sed Germanus, ac plane tuus' (*Defensio pro Italia* K 1), if spoken of the Lutheranizing Italian poet and bookseller, the friend of the Frobens and their friend Erasmus, has point and savagery. Calvus published for Sadoleto, and was intimate with Alciati. See Hartmann, *Die Amorbachcorrespondenz*, ii. 767. In Feb. 1519 Froben speaks of Calvus (LE.^{2} *loc. cit.*) as having recently been in Basle; his visit may very well have coincided with that of Erasmus—who was there as late as Sept. 1518. Like Erasmus, Calvus was doing business with the Frobens; not for profit, says Froben, but for piety—he took away with him a parcel of Luther's books, in the hope of disseminating them in the Italian cities, 'per omnes ciuitates sparsurus' (see Tiraboschi vii. 1. 532). Calvus was also an intimate friend of Merbelius (see Ep. 3005 introd.). To Calvus were addressed the *Disticha* of Iouius printed in *Pictorii Sacra et Satyrica Epigrammata*, Basle, Froben, 1518, pp. 49–59.

590. quis sit princeps] Aleander; cf. l. 359.

3033. From Paul III.

Basle MS. Rome.
Vischer p. 34. 1 August 1535.

[An original document, at one time (as was Ep. 3034) in the possession of Erasmus, now in the University Library at Basle; reproduced in facsimile by D. van Damme, *Éphéméride Illustrée de la Vie d'Erasme*, Anderlecht, 1936. The brief reached Erasmus 'a few days before' 24 Aug. (Ep. 3048. 1); it had clearly not reached him on 18 Aug., or he would have mentioned it in writing the long letter of that date to Goes (Ep. 3043). It was forwarded by Gumppenberg in duplicate (Ep. 3047). One of the duplicates, or a copy, seems to have been sent by Erasmus to Goclenius (Ep. 3052). Hezius, writing to Aleander on 15 June 1536 (Al. E. ii, p. 303) mentions 'libellum quemdam nouum opusculorum Erasmi' which is on sale at Louvain, containing the papal brief. Erasmus sent a copy of the brief also to Tomiczki (Ep. 3049. 174).

The brief was printed from the original by W. Vischer, *Erasmiana*, 1876; from a copy in Leipzig by Förstemann & Günther, EE. 222. There are two MS. copies of this brief and of Ep. 3034 in the Vatican, one in the Archives Arm. 32. i, ff. 288. 9, the other in the Library, Barb. Lat. 1499, xxviii. 5. The variants are trifling and may be disregarded.]

PAVLVS PAPA III.

Dilecte fili, salutem et apostolicam benedictionem. Memores probitatis et innocentiae tuae et in vario disciplinarum genere eminentiae, nec minus meritorum erga apostolicam sedem, cum aduersus desertores fidei summa vi pugnasti, praeposituram Dauentriensem Traiectensis diocesis per obitum bonae memoriae Ioannis Vinchel vacantem, quae se⟨s⟩centorum florenorum reditum tribuere dicitur, tibi grate contulimus, vt aliquod iam praemium tuae virtutis agnoscas. Ne autem expeditionis taedio atque impensa beneficium comminuatur, litteras apostolicas super ea expeditas propediem ad te mittemus, parati virtuti et eruditioni tuae, vt iudicio et animo facimus, ita etiam effectu per quanlibet opportunitatem fauere.

Datum Romae apud sanctum Marcum sub annulo piscatoris Die Prima Augusti M.D.XXXV, pontificatus nostri anno primo.

Fabius Vigil.

Dilecto filio Desiderio Erasmo Roterodamo.

---

6. Vinchel] John Ingenwinckel †23 July 1535. He held the provostship, not only of S. Lebuin's in Deventer, but of St. John's in Utrecht, and of Emmerich and Xanten (Hoynck 3[1], pp. 255–6). Chamberlain to the Pope, he exercised considerable influence in ecclesiastical affairs in Rome. In ⟨1516⟩ de la Marck writes to Aleander (*Al. E.* ii. 132) instructing him to be on his guard in Rome against 'Winkel', who has complete control over Cardinal Pucci, and is hand in glove with Cardinal Enckenvoirt. For the indignation caused in Louvain by the appointment of Erasmus to the Deventer provostship see the letter of Hezius cited in the introd. From Aleander's reply to Hezius, it appears that the appointment was made without his knowledge, and much to his annoyance. He consoles himself with the reflection: 'Consueuit haec monstra Roma parere.' From Ep. 3061 it would appear that it was thought likely in Louvain that Erasmus would succeed also to Ingenwinckel's other provostship, of Xanten, which was in the territory of the duke of Cleves.

14. Fabius Vigil] Fabio, son of Gregorio, Vigile (†1553), born at Spoleto, of a noble family, served with Blosius Palladius (see Ep. 3021) as 'magister epistolarum' to Paul III. One of the numerous poets patronized by Paul III he was, like Blosius, a contributor to the collection *Coryciana* (see Epp. 3007, 3021)—the third book of that

3034. From Paul III to Mary of Hungary.

Basle MS. Rome.
Vischer p. 35. 5 August 1535.

[Gumppenberg, when he forwarded this brief to the Queen, sent at the same time a duplicate to Erasmus (see Ep. 3047. 24–8). The text here given is that of the document received by Erasmus, preserved (with Ep. 3033) in the University library at Basle. It was printed by W. Vischer, *Erasmiana*, 1876, p. 35. For two MS. copies of this brief in the Vatican see Ep. 3033 introd. For Blosius see Ep. 3021. 49n.]

PAVLVS PAPA III.

Charissima in Christo filia nostra, salutem et apostolicam benedictionem: Contulimus nuper dilecto filio Desiderio Erasmo Roterodamo ob eius celebrem doctrinam et singulares virtutes preposituram Dauantriensem, tunc per obitum quondam Ioannis IngenWinkel apud sedem apostolicam defuncti vacantem et in tuae maiestatis gubernio existentem, non solum iure nostro, quod in hoc perspicuum est, vtentes, verum etiam spe firma ducti, tuam serenitatem hanc nostram gratiam in talem virum, a quo ista natio Germanica tantum recipit ornamentum, collatam suo fauore prosecuturam et gratam habituram. Proinde hortamur maiestatem tuam in Domino et studiose requirimus vt pro tua erga hanc sanctam sedem filiali obseruantia et regia in viros benemeritos benignitate dictae praepositurae possessionem vacuam ab intrusis pro dicto Erasmo conseruari eique, cum litteras nostras sub plumbo praesentari fecerit, aut procuratori eius consignari facere velis. Quod etsi ex vacatione apud sedem et obitum familiaris nostri ipso iure est debitum, tamen ob desyderium, quo ipsi Erasmo benefacere et gratificari tenemur, erit nobis a tua serenitate admodum gratum et acceptum.

Datum Romae apud santum Marcum sub annulo piscatoris, Die v Augusti M.D.XXXV, Pontificatus Nostri Anno Primo.

Blosius.

Charissimae in Christo filiae nostrae Mariae viduae reginae Vngariae, Flandriae gubernatrici.

---

collection contains a number of his poems, and in book i (F ij) some elegiac verses written by him stand between a poem of Bembo and a poem of Blosius. In *Delitiae CC Italorum Poetarum* is a poem of Fabio, in 90 elegiac verses (dealing with the Holy League of 1538, and addressed to Marco Grimani); printed also in *Carmina Selecta ex Illustrioribus Poetis saeculi decimiquinti et decimisexti*, Verona 1732. Like Blosius, he is praised in Paulus Jovius' *Dialogus de Viris Literis Illustribus*: 'Odas scribunt graues et elegantes Lampridius Cremonensis et Fabius Vigil Spoletanus, ille vehementer Graecis deditus literis, hic linguarum prope omnium et antiquitatis admodum studiosus' (Tiraboschi vii. 2450). Like Blosius, again, he finds a place in the *De Poetis Vrbanis* of Arsillus (*Coryciana* MM 1 v°.–2). In 1539 he was appointed bishop of Foligno; in the year following he was translated to the see of his native Spoleto, being succeeded in the bishopric of Foligno by Blosius. For both Blosius and Fabio, see Bonamici, *De Claris Pontific. Epistt. Scriptoribus* pp. 223–4; cf. Gaetano Luigi Marini, *Degli Archiatri Pontifici* ii. 287, n. 3. For a letter addressed to Fabius, 1537, see Pastor xii. 532, n. 6. See also Tiraboschi vii. 1989–90.

3035. To Leonard Eck.

Annales Boiorum f°. v v°. Basle.
5 August 1535.

[The letter answers Eck's reply (not extant) to Ep. 3030. For the source see Ep. 3030 introd.]

NOBILISSIMO AC ERVDITISSIMO VIRO D. DOMINO LEONARDO AB ECKH DOMINO ET PATRONO SVO IN PRAECIPVIS OBSERVANDO S.

Svbverebar, vir clarissime, ne in amici gratiam caussam parum verecundam suscepissem: sed res bene cessit. Etenim vt nihil aliud accedat, pro magno lucro deputo, quod hac occasione nactus sum humanissimi viri amicitiam, quam ego perpetuam esse cupio.

Auentini index varia promittit, nec ea sane protrita. Apparet hominem fuisse studio indefatigabili, ac reconditae lectionis. Dignus erat, cui vita diuturnior obtingeret.

Amo pietatem tuam, qui amici defuncti memoriae tam ex animo faueas. Vbi miseris quae colligi possunt, ego quoque pro mea virili adnitar, vt et illius eruditio, et tua erga hominem pietas posteris commendetur. Cupiebam pluribus tecum agere, sed multorum dierum aduersa valetudine sic extenuatus sum, vt manus aegre calamum regat. Verum quod nunc diminutum est, alias pensabitur. Interea cupio te quam prosperrime valere. Ecclesiastes meus iam erat absolutus, nisi valetudo coegisset feriari praelum: at vel inabsolutus prodibit ad Calendas Septembris.

Datum Basileae 5. die Augusti 1535.

Erasmus Rot. mea manu.

3036_{3073} To Christopher of Stadion.

Ecclesiastes, 1535, f°. a². Basle.
Op. Om. v, p. 641: Lond. xxix. 42: LB. v. 767. 6 August 1535.

[The preface to the *Ecclesiastae libri IV siue de ratione concionandi*, Basle, Froben, Aug. 1535. Erasmus had had the work in hand for twelve years and had now come to Basle to see it through the press. The book was printed in folio by Froben; 2,600 copies were struck off; and while these were still selling Froben was preparing an edition in 8vo, which appeared in 1536 'denuo ab auctore recognitum'. Pirated editions appeared in 1535 at Antwerp, from the

---

3035. 5. index] The *Indiculus Germaniae Illustratae*; a Table of the Contents of Aventinus' *Germania Illustrata*, a work in ten volumes, of which only the preliminary portion was finished (c. 1531). The *Indiculus* and the surviving fragment of the *Germania Illustrata* are printed in the Munich edition of the Works of Aventinus, vol. vi, ed. Georg Leidinger (1908). The *Indiculus* was printed in a piratical edition of 1529, at Munich. In 1545 it was reprinted by Gesner, from a text supplied to him by Gilbertus Cognatus. It seems likely that the Cognatus text was either the Munich edition, with supplementary matter added in manuscript by Aventinus, or a printed revision of the Munich edition (see Leidinger, *op. cit.* p. 60). Cognatus could hardly have failed to show the book to Erasmus, who is honourably mentioned, p. 69 (in the unpublished *Germania Illustrata*, also, his name occurs twice, pp. 116, 135). A copy of the *Indiculus* was sent by Aventinus in 1531 to Beatus Rhenanus (Leidinger, pp. 60–2).

16. prodibit] See Ep. 3036 introd.

presses of Hillen and Mart. Caesar. Interest in the book was quickened by the Preface, or rather by those paragraphs of it in which Erasmus spoke of the deaths of More and Fisher. These paragraphs—and, indeed, the idea of dedicating the book to Christopher of Stadion—(see ll. 93–7) were, it seems likely, an afterthought. The preface is dated 6 Aug. But as late as 24 Aug. Erasmus was still ignorant that More and Fisher were dead (Ep. 3048). By 26 Aug. he had received the news (Ep. 3049), no doubt from Goclenius' letter of 10 Aug., Ep. 3037 (where see 92n). The book, accordingly, cannot have issued from the press till a date later than 24 Aug. But from Ep. 3049 it seems to have been ready by 31 Aug.; and this is consistent with Ep. 3035, in which Erasmus tells Eck that the book is to appear, finished or not, by 1 Sept. On 12 Sept. he writes to Ber that a few days previously the printers had dispatched copies to Milan. The rumour of the Preface reached England early in October. On 2 Oct. 1535 Simon Heyes reported to Cromwell that Erasmus had written a book 'wherein he does inveigh against the Kinge's Highness for the death of Mr More'—the book was expected at the next Frankfort fair (Brewer ix. 521). Before hearing from Heyes, Cromwell had sent Erasmus a gift of 20 angels (Ep. 3058). The gift surprised Erasmus a good deal (Ep. 3120); but he rightly divined that the Preface had not reached England (Ep. 3104). For a man deriving two pensions from England, the Preface might well seem to say too much. Yet some of his friends felt that he had said too little—Damian tells him so plainly (Ep. 3085), and Christopher of Stadion hints as much (Ep. 3073).]

CLARISSIMO PRINCIPI ET AMPLISSIMO PRAESVLI, CHRISTOPHORO A STADIO, EPISCOPO AVGVSTAE VINDELICORVM DES. ERASMVS ROTERODAMVS S.D.

REIPSA comperi, Christophore, praesulum huius aeui decus, nequaquam esse vanum, quod priscis oraculis proditum est, sponsionis comitem esse noxam. Ante complures annos pollicitus sum opus aliquod de ratione concionandi, nec serio, vt ingenue quod res est fatear, nec satis ex animo. Dein quum non serio promissum serio flagitaretur, nec esset ocium ad praestanda de quibus appellabar, coepi obiter in chartis quaedam annotare velut vsui futura, si quando forte daretur voluntas et facultas opus aggrediendi. Verum id factum est nec diligenter nec ordine, sed sparsim, vt quicquam sese cogitationi per occasionem offerebat. Postea quum magis etiam vrgeret flagitatio, coepi schedas recolligere, non disiectas modo, verumetiam laceras iam et situ corruptas. Quibus excussis, magis ac magis meus animus a negocio abhorrebat, quum antea semper arcano quodam sensu mentis abhorruissem. Videbam argumentum varium pariter ac vastum, quod in immensum volumen esset euasurum, si iusta cura tractaretur, tum, vt nunc quidem est temporum status, non cariturum inuidia. Caeterum quum non esset appellandi finis, ne viderer omnino malae fidei sponsor, reluctante genio calamum admoui chartis. Quum nihil succederet, reieci quod orsus eram. Iterum atque iterum reiecta ex longis interuallis recepi in manus, si forte incalesceret animus: quem non aliter vinculis tenacibus strinxi quam apud Maronem Proteum stringit Aristaeus—sed illi successit conatus, mihi non successit. Sperabam interim in tanta mora aliquem exoriturum, qui sibi materiam hanc sumeret, praesertim in tanto prouentu felicium ingeniorum quae producit hoc seculum,

2–3. sponsionis . . . noxam] See *Adag.* 597; cf. Epp. 1910. 21n.

13. abhorrebat] Cf. Epp. 2422. 100–1, 2483. 53–4, 2961.

22. Maronem] Verg. *G.* 4. 438–52.

tantoque studio cudendi noua volumina. Quum nullus existeret qui vices meas susciperet, et indies acrius multorum tum vocibus, tum literis appellarer, nec iam sine conuitio, propemodum inuita Minerua syluam operis congessi, rudem quidem illam et indigestam, sed quae testari possit mihi voluntatem praestandi promissi non defuisse, si par animo fuisset facultas.

Nec hoc ipsum tamen licuit perpetuo labore peragere: sed nunc aduersa valetudo, nunc alii labores transuersim incurrentes compulerunt orsa de manibus deponere, vixque datum est post longa interualla ad instituta redire. Hinc est quod eruditus lector fortasse deprehendet quaedam hiulca, quaedam inchoata, quaedam repetita, quaedam loco alieniore dicta. Dicet hic aliquis, Quin igitur extrema manu quae displicebant emendasti? Ne dicam dolo, piguit vastum opus retexere, quando hoc ipsum quod praestiti aegre licuit per valetudinem indies afflictiorem. Neque quisquam facile credat, quam misere animus iamdudum affectet ab his laboribus in tranquillum ocium secedere, quodque superest vitae (superest autem vix breuis palmus siue pugillus), solum cum eo solo colloqui qui clamauit olim (nec hodie mutat vocem suam), Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Quandoquidem in tam turbulento, ne dicam furente, seculo, in tot molestiis quas vel ipsa tempora publice inuehunt vel priuatim adfert aetas ac valetudo, nihil reperio in quo mens mea libentius conquiescat quam in hoc arcano colloquio. Has ob res magis etiam confido fore vt lector aequus hoc qualecunque est quod damus boni consulat. Qua de re tecum non ago, praesul ornatissime, cuius scio tantum esse candorem vt ad Erasmi tui neuos amanter conniuere soleas, et sicubi conatum nostrum vires destituunt, promptam voluntatem pro officio interpretari.

Summam argumenti in quatuor libros digessimus. In primo demonstramus muneris dignitatem, et quibus virtutibus oporteat esse praeditum Ecclesiasten. In secundo ac tertio quae sunt in praeceptionibus rhetorum, dialecticorum ac theologorum ad vsum concionandi accommodamus. Quartus, velut elenchus, commonstrat Ecclesiastae, quas sententias ex quibus scripturae locis petere debeat; quem tamen hactenus absoluimus vt studioso lectori viam modo commonstrauerimus, alioqui res erat nec vnius nec exigui voluminis.

Hanc operis syluam (sic enim appellare malim quam opus) non quidem promiseram, sed tacita duntaxat cogitatione propemodum destinaram Ioanni Phiscero episcopo Roffensi, viro singulari pietate atque eruditione, quicum mihi vetus et arcta intercessit amicitia. Is enim potissimum me literis suis ad hoc laboris impulit, significans se in celeberrima schola Cantabrigiensi, cui perpetuus erat tutor—illi Cancellarium vocant—tria instituere collegia, vnde prodirent Theologi, non tam ad λογομαχίας armati quam ad sobrie praedicandum verbum dei instructi. Erat ipse singulari linguae gratia praeditus, atque hoc nomine olim egregie charus Regis Henrici, qui nunc

44. Venite] Matt. 11. 28.

69. tria . . . collegia] Fisher founded Christ's and St. John's Colleges: the third college of which Erasmus is thinking is Queens' (where he himself resided). Fisher as President from 1505–8 did much to secure royal favour for the college.

Angliam moderatur, auiae paternae. Inspirarat deus ei mulieri cogitationem minime muliebrem. Quum enim aliae principes opimos census extruendis monasteriis legare soleant, idque (vt vereor) gloriae causa magis quam pietatis, haec omne studium suum ad rem omnium sanctissimam contulerat, viuens etiamnum ac valens, adeo nihil inde captans aurae popularis vt haec propemodum furtim ageret. Compluribus in locis non mediocribus salariis constituebat, si quos reperisset idoneos ad populo tradendam philosophiam Euangelicam, atque etiam in hunc vsum ingentem pecuniarum vim Ioanni episcopo tradidit; quam omnem vir integerrimus vel in prouehendos ecclesiastas vel in solatium egenorum impendit, adeo nihil inde sibi detruncans vt suas etiam facultates largiter adderet. Recte iudicarunt et heroina illa sancta et Episcopus verae pietatis vnicum exemplar, nihil esse quod ad emendandos populi mores plus habeat momenti quam si per idoneos concionatores spargatur semen Euangelicae doctrinae. Vnde enim in plurimorum pectoribus adeo friget Christus, ne dicam extinctus est? Vnde sub Christiano nomine tantum paganitatis, nisi ex inopia fidelium ecclesiastarum? Mihi visus est etiam Italiae populus (de principibus nihil dicam) docilis ad pietatem, nisi deessent doctores.

Sed haec alias tempestiuius. Nunc vt pergam quod coeperam, quando praesul Roffensis mihi infelici fato ademptus est, visum est hoc, quicquid est laboris, felicibus tui nominis auspiciis in manus hominum emittere, cuius insignis humanitas meum animum in tanta amicorum iactura praecipue consolatur. Deflentur merces naufragio amissae. At quae merx tam preciosa vt cum syncero amico conferri queat? Quid igitur hac tempestate crudelius, quae me tot spectatissimis amicis spoliauit? Pridem Guilhelmo Varramo, archiepiscopo Cantuariensi, nuper Guilhelmo Montioio, Episcopo Roffensi, et Thoma Moro, qui fuit eius regni supremus iudex, cui pectus erat omni niue candidius, ingenium quale Anglia nec habuit vnquam nec habitura est, alioqui nequaquam infelicium ingeniorum parens. In tanta calamitate duae mihi res praecipue dolorem leniunt. Primum dum cogito nos breui felicius apud Christum iungendos esse; deinde dum reputo quam insignem amicorum chorum mihi dederit Augusta Vindelicorum: cuius tu vt primus es, ita longe syncerissimus, nisi quod tecum paria facere tendit magnus ille Ioannes Paungartnerus: cui proximus est Antonius Fuggerus, benignissimus studiorum altor. Hic est funiculus triplex, quem Solomon negat facile rumpi: sed is fit firmior accessione Ioannis Choleri, qui, ceu quartus funiculus tribus illis circumuolutus, coniunctionem reddit prorsus indissolubilem. Vestra igitur beneuolentia mihi praestat, non quidem ne doleam, sed ne dolori succumbam. Orandus Deus est, vt tam preciosum thesaurum mihi seruet incolumem.

Porro, quod ad operis spem attinet, si minus contingat eruditorum calculis approbari, illud fortassis efficiet vt doctior aliquis hoc exemplo prouocatus, id praestet quod nos praestare voluimus, proque sylua proferat opus numeris omnibus absolutum, ac tandem fiat,

---

73. auiae] Lady Margaret Tudor.

78. aurae popularis] Cf. Hor. *C.* 3. 2. 19.

111. Solomon] *Eccl.* 4. 12.

vt dominus plures ac synceros operarios mittat in messem suam. Etenim quemadmodum, iuxta veteris prouerbii iocum, multi sunt boum stimulatores, sed aratores pauci, ita facile pares qui loquatur apud populum: at qui ex animo, qui instanter, qui bona fide dispenset verbum dei, non perinde facile reperias. Dei munus est, vt sementis per fideles ministros facta bene proueniat. Mundus videtur iamdudum parturire Christum, qui si vere formetur in animis nostris, multis indiciis sese proferet syncera radix cordis. Neque enim Euangelium verba sunt, vt lucus ligna, quemadmodum ait Flaccus: sed quoties semen efficacis verbi exceptum fuerit a terra bona, multiplices aedit fructus, ac velut herbescens mentis occultam synceritatem variis argumentis foras profert. Populus fit magistratui obsequentior, legum tenacior, pacis amantior, a bellis alienior. Inter coniuges maior est concordia, fides integrior, maior adulterii detestatio. Maritus fit erga vxorem mitior, vxor erga maritum reuerentior. Liberi maiore cum tremore parentibus obsequundant, serui magis ex animo parent dominis suis, famuli inseruiunt alacrius. Opifices et qui debent operas, meliore fide eas praestant. Qui negociantur, nemini faciunt quod sibi fieri nolunt. Atque vt summatim dicam, omnes fiunt ad benemerendum proniores, ad vindictam ac laedendum tardiores, minus auidi, magis sobrii. In quorum moribus haec non apparent, sed his diuersa potius, periculum est, ne nondum bonum semen haeserit in cordibus ipsorum.

Sed desino concionari, quo iam vacet tibi Concionatorem meum legere, si tamen tuis oculis auribusque dignus videbitur. Vale.

Basileae postridie Nonas Augusti, anno a Christo nato MDXXXV.

3037$_{3052}$ From Conrad Goclenius.

Basle MS., Goclenii Epistolae 9. ⟨Louvain.⟩
10 August 1535.

[An original letter, autograph throughout. The passage on the deaths of Fisher and More was printed by Cochlaeus at the end of his *Antiqua et insignis Epistola Nicolai Pape 1* (Leipzig, Melchior Lottherus, 1536), f^{os}. Cc iiii v^{o}. Dd, under the title *Passio Episcopi Roffensis et Thome Mori per C. G. descripta.* Cochlaeus says nothing as to the source of his extract. But on 31 Aug. 1535 Erasmus sent to Tomiczki a 'fragment' of a letter describing the fate of Fisher and More (Ep. 3049. 162). This fragment can hardly be other than the paragraph from Goclenius' letter; and it seems likely that Erasmus about the same time forwarded the same extract to Cochlaeus. Both Cochlaeus and Tomiczki were recipients of his *Tragoedia Basiliensis* (Ep. 2698); and presumably also it was from Erasmus that Cochlaeus received the extracts from the letters of More to Erasmus printed in the *Epistola Nicolai Pape 1* (see Ep. 2831 introd.). From Ep. 3061 we learn that Goclenius' account was put together on information obtained from Thomas Theobald. It seems to have been the first news which Erasmus received of the deaths of Fisher and More. Later news (17 Aug.) came from Tielmann Gravius (Ep. 3041) and Schets (Ep. 3042). With Schets' letter came two letters from, or transmitted by, Chapuys (forwarded by Erasmus to Ber on 12 Sept. (Ep. 3056)). From Damian he had received an account translated into Italian, by Pole (Ep. 3076); and with a letter (Ep. 3078) of 22 Dec. Damian enclosed another account (Ep. 3079), in Latin. By 28 Sept. Goclenius had information supplementing that of Theobald. This was embodied in a letter to the court of Flanders. For the narrative of Gilbertus

---

3036. 122. prouerbii] See *Adag.* 609, where there is a collection of proverbs of like meaning.

129. Flaccus] Hor. *Epp.* 1. 6. 32.

Courinus see Appendix xxvii. The news of events in England was slow, owing to the danger of sending compromising letters out of the country; on 17 Aug. 1535 Schets writes to Erasmus: 'nec est qui scribat ex Anglia vel audeat scribere'; on 11 March 1536 Erasmus writes to Cognatus: 'Solus Bedyllus ausus est scribere, et Eustathius, Caesaris orator, liberior quam fortassis expedit.']

SALVTEM plurimam. Binas literas tuas accepi, D. Erasme clarissime, quarum caput fuit de mittendo isthuc famulo, priores per Leuini tui nuncium, qui eas sine vitio visus est pertulisse. Quibus acceptis, quoniam intellexi idem negocii aliis quoque commissum, malui penes illos esse gratiam bene gestae rei quam me subiicere incertae aleae, cui non ita crebro respondet euentus quem optaris. Cum vero postremis literis, quas quidam biblyopola Louaniensis nescio a quo Antuerpiae acceptas pertulit, intellexissem, neminem adhuc ad te peruenisse, circumspexi omni cura et diligentia ne tuae voluntati meum studium deesset. Ac me opinor inuenisse iuuenem ad omnia obsequia et nutus heriles paratissimum, et qualem, vt reor, tu maxime expectas, cum scribis te non morari eximie eruditum, sed fidum et obsequentem. In quo genere quidam boni viri et apud me spectatae fidei, inter quos est Andreas Balenus, professor linguae hebraicae, affirmant hunc non vulgariter excellere, et iamdudum assuefactum esse ad ea officia, quae prouectior et ingrauescens aetas expostulat, vtpote qui longo ac fideli seruitio apud alium quendam senem, cui toto biennio cum laude inseruiuit, suam diligentiam approbarit. De euentu tamen, in re ambigua, nec debeo nec possum meam adstringere fidem. Quod si non respondeat expectationi tuae, licet illum tuo arbitratu, cum libet, ablegare. Nihil enim cum illo pepigi, sed tibi omnem rem integram seruaui. Vt autem ad iter suscipiendum esset alacrior, suppeditaui illi viaticum, vt eodem vel domum reuerti queat, si forte iam alium famulum ex animi sententia esses nactus. Nullo negocio potuit inueniri doctior in Latinis graecis et hebraicis, verum ad hanc prouinciam iste nobis videbatur esse accommodatior. Quod si perstat sententia, vt non modo famulum verum etiam famulos petas, sicut habet postrema tua epistola, est iamnunc ad manum adolescens quidam Hollandus Latine et graece non vulgariter eruditus, qui non recusabit tibi in studiis inseruire. In ea re tuam expectabo sententiam, et omnem operam meam ad tuam collaturus sum voluntatem.

---

1. Binas literas] Not extant. Between this letter and Ep. 2876 (7 Nov. 1533) the only extant letter to or from Goclenius is Ep. 2998 (25 Feb. 1535).

2. famulo] Goclenius recommended, and sent to Freiburg, Lambert Coomans, with whom, on 2 Sept., Erasmus expresses himself well satisfied, though by that time he had already found another *famulus* (Ep. 3052).

3. nuncium] In Feb. 1535 Livinus told Schets that he was sending to Freiburg 'proprium nuntium'; see Ep. 2992. 11–12.

14. Balenus] Andrew Gennep of Balen; he succeeded John Campensis as professor at the Collegium Trilingue, †1568 (Cran. E. p. 663, MHL[4]. p. 416).

18. senem] Cardinal Enckenvoirt; see Ep. 3052. 19n.

25. Nullo negocio] Goclenius has expressed himself ambiguously; he presumably means that it would have been easy to find someone more learned in Greek and Hebrew than Lambert, but not anyone more suited to be the *famulus* of a *senex*.

29. Hollandus] We do not know who this was.

Hactenus de famulis. Porro quae hic acciderint noua facile per famulum intelliges. Illa sunt praecipua: Academiam nostram hoc anno multorum procerum capitibus esse diminutam. Aprilis abstulit D. Ioannem Merbecanum, quondam collegii nostri Buslidiani praesidem; Iunius Nicolaum Copinum; cui in Decanatu successit Ruardus Enchusianus, in prebenda, vt vocant, Io Drido Tarnoutius M.N. Sed non concesserunt illi fata diuturnum gaudium. Nam et ipse Nonis Augusti rebus humanis est exemptus; Iacobo Latomo in eius locum e Cameraco per autoramentum praebendae reuocato. Ita summa rei theologicae posthac erit penes coniunctissimos animos Latomum et Ruardum.

Sectae interim non decrescunt, quanquam plerisque in locis metu silent. Expugnato Monasterio virus pestilentissimorum hominum tam atroci animaduersione magis videtur repressum quam extinctum. Quamuis enim anabaptismus non nihil refrixerit, sacramentariorum tamen plena sunt omnia. In qua re Quirinus tuus Hagensis tibi apud proceres quosdam Hollandiae grauissimam offensionem conatus est contrahere; siquidem in pleno conuiuio (cui interfuit Vincentius, Colsterus et Iodocus Sasbout), cum de lapsu religionis exorta esset querela, ausus est ipse asserere te cum Oecolampadio semper consensisse. Id omnibus cum videretur absurdum, praesertim cum sententiam tuam non vno tantum in loco declaraueris, addidit, quod erat virulentissimum, sententiam tuam non posse cognosci nisi a domesticis, qui libere audiunt loquentem, non e libris, qui seruiant tempori: breui tamen futurum vt etiam palam doceas, quae clam sentias, imo iam docuisse, siquis tuos libros, praesertim De sarcienda Concordia, diligenter excutiat. Quae sane dolenter accepi a tuo Nicolao Cannio; qui ante dies sedecim hac iter faciens me orauit, vt hoc scelus Quirini suo nomine tibi indicarem; quo possis, si ita videatur, vulneri, quod ille inflixit ignoranti, opportuno remedio curationem admouere.

Franciscus Dilfus a medicis derelictus, a suis omnibus conclamatus, ac modo non sepultus superiori bruma, vere vtcunque reuixit, et non solum reuixit verum etiam decimotertio calendas Augusti vxorem duxit iuuenculam cum dote annua prope du⟨or⟩um milium florenorum. Sed haec fortasse ab ipso intellexisti. Ego hunc iuuenem non misi ad Schetum percunctatum numquid ad te vellet, propterea quod

34. famulum] Lambert Coomans.
36. Merbecanum] John Stercke (Fortis) of Meerbeke; †5 April 1535; see Ep. 1322 introd. To be distinguished from John Fortis the Spaniard. He resigned his presidency in 1526.
37. Copinum] Nic. Coppin of Mons: †16 June 1535; see Ep. 1162. 108n; MHL[4]. p. 343.
38. Enchusianus] Ruard Tapper of Enckhuisen (1487–1559); see Ep. 946. 3n, MHL[4]. p. 571.
Drido] John Driedo; †4 Aug. 1535; see Ep. 1163. 10n; he held his new office only for a few weeks (MHL[4]. pp. 344–5).
40. Iacobo Latomo] See Ep. 934. 3n.
45. Monasterio] See Epp. 2957, 3031.
48. Quirinus] A comment on Quirinus' veracity is given in a note made in the margin by (?) Erasmus: 'os diaboli mendax.'
51. Vincentius] See Ep. 2819 introd.
60. Cannio] See Ep. 1832 introd.
64. Dilfus] Cf. Ep. 2998. 53n.
68. iuuenem] Lambert Coomans.

nudiusquartus Bruxellae et D. Olaus et Leuinus ostenderunt mihi Scheti ad ipsos literas, quibus indicauit se recta mis⟨s⟩urum Basileam quendam suorum negociorum gestorem, et ad te scripturum, et illorum literas curaturum. Quam conditionem illi potius acceperunt, quod non esset illis satis ocii ad scribendum me praesente, quoniam Regina Maria erat in procinctu cum omni instrumento aulico ad occurrendum Helionorae reginae Francorum: quae conuenturae sunt Cameraci, tantum, vt dicunt, officii causa, et vt inter sorores constet sororia beneuolentia. Sunt tamen qui censent fuisse satius, si haec pecunia, quae in ostentationem et in luxum profundetur, esset conseruata in vsus reip. necessarios, aut in sustentationem militiae contra Oenobarbum piratam et Afros susceptae, praesertim adhuc dubio victoriae euentu. Sed vicit reginae affectus caeterorum consilia, nec prope quisquam est inter proceres quin malit obsequio beneuolentiam quam veritate odium comparare.

Imperator venit in Africam decimo octauo Iunii, et castrametatus in ruinis antiquae Carthaginis fauces stagni quod inter Tunetem et mare Africanum spatio duodecim milium passuum interiacet mari et terra obsidet. Eum locum Goletam vocant, quo expugnato nihil putant fore quod Caesaris potentiae in Africa vlterius resistat. Haec renunciata sunt e Carthagine principio Iulii et indies expectantur secundiora.

Sexto Nonas Iulii obtruncatus est in Britania Thomas Morus, non minorem constantiam in iudicio et supplicio prae se ferens quam olim iniquissimo Atheniens⟨i⟩um senatus consulto condemnatus Socrates; paucis diebus ante illum interfecto Episcopo Roffensi, in quem regis furor non alia causa vehementius exarsit, quam quod is in Cardinalium ordinem a Pontifice esset cooptatus. Sed audi quod vincit omnem feritatem. Caput Roffensis indutum stipite multis diebus omnibus oculis fuit expositum, quod non modo non contabuisse, verum etiam multo venerabilius esse factum ferebatur. Vbi is rumor percrebuit, mox amotum est loco. Et nequid in Mori capite existeret quo populus religione turbaretur, audi iam facinus immanissimum. Renouata est Thyestea fabula, et caput eius non nisi longa coctura maceratum, quo celerius difflueret, hastili est impositum. Causae feruntur tres. Noluit iurare, secundum formulam Luteri se credere nullum esse ius Pontifici in rebus ecclesiasticis, sed regem Angliae esse caput ecclesiae Anglicanae; vltimum matrimonium rite factum, priorem vxorem recte repudiatam. Tertio afferebantur literae ad Roffensem scriptae, vt vel dux esset vel comes ad fortiter pro veritate occumbendum: se enim paratum esse ipsam vitam vero impendere. Quod ille se fecisse, et recte fecisse asseuera-

---

72. scripturum] The letter was presumably Ep. 3042, enclosing letters from England, among them letters from Chapuys. No letters of this date are extant from either Olah or Livinus.

76. Helionorae] Eleanor (1498–1558), eldest sister of Charles v, married to Francis I (her second husband). For the political importance attached to this meeting see Ep. 3049. 147–51; cf. OE. p. 563 (from John, abp. of Lund—'Quid conuentus reginarum boni attulerit, aueo omnino scire'), Brewer ix. 449 (Chapuys to Granvelle), 669 (Charles v to Chapuys).

92. Sexto Nonas Iulii] 2 July; this is incorrect; More was beheaded on 6 July.

bat. Itaque iudicum sententia vir optimus exitum vitae quem dixi est sortitus. Vbi habuero compertiora faciam te de omnibus certiorem.

Fuit apud me quidam Thomas Theobaldus, quem in his regionibus suspicor esse exploratorem nomine regis. Ille mihi narrauit Thomam Bedillum pensiones tuas accepisse et ad te misisse, nec vllum periculum esse, nequid in illis detrimenti patiaris. Siquid aliud hic accidat, scribam per mercatores petentes Francofordiam.

Itaque feliciter Vale Die diui Laurentii Anno 1535.

Tuus Conradus Goclenius.

Doctissimo omnium bonarum artium antistiti Domino Erasmo Roterodamo. Basileae.

3038. From Anselm Ephorinus.

Breslau MS. Rehd. 254. 11. Rome.
LB. App. 379. 16 August 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing. The letter was printed by Fecht (see vol. iii, p. xxiv) and from him by Leclerc. It has also been printed by Miaskowski in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, p. 342, from the manuscript.]

Tvae virtutis rationem, curam et cogitationem a Summo Pontif⟨ice⟩ susceptam, Erasme doctissime, vt debeo, gratulor letorque. Qui tandem quid conseruare sit ecclesiam, quanta vis in ea sit temporum, quanta varietas, quam incerti exitus, agnoscit. Nec aliae columnae in hanc aedificationem validiores nec aptiores quam quae et longis annis et magno labore atque varia arte sunt expolitae, habentur. Magis tamen gratulor, quod nichil preter opinionem nostram accidit. Solliciti enim hic tui studiosiss⟨ime⟩ admonendo, arripiendo (vt magnitudinem et vim amoris tuorum agnosceres) fuimus omnes. Sit igitur sempiterne tibi laudi et, quem tibi Deus dignitatis amplificatorem dedit, eum tibi ad maiora diu ac feliciter conseruare dignetur. Misi ad te paulo ante varia de Aphricana illa Caesaris gloriosiss. victoria. Accipe nunc Tunitii situm et obsidionem in figuram redactam. Vale, nostri non immemor.

Romae, 17 Cal. Sept. 1535.

Tuae Celsit⟨udini⟩ addictiss⟨imus⟩
Anselmus.

3038. 1. curam et *om. Fecht LB.* 10. *LB.*: omneis *MS.*

3037. 114. Theobaldus] Goclenius was right in his suspicions of Thomas Theobald or Tybbold; who, in the guise of a university student, was employed in Germany as a political agent (*exploratorem*) of the English government. Together with Reyner Wolfe, the London bookseller (for whom see Ep. 2997. 4n), he kept Cromwell, Cranmer, and Bedyll in touch with German protestant feeling; see Brewer 12. 1. 577, 1311; 12. 2. 314–15, 969; 13. 2. 509.

3038. 12. Misi] The letter is not extant.

14. in figuram] See Ep. 3104. 59–60: 'Golettae picturam e Roma miserat Anselmus Ephorinus.' What was sent was presumably a map, or plan, of the locality and its defences. In the Emperor's retinue, however, was Jan Vermayen, a Fleming, employed as official war-artist; his cartoons may be seen in the Vienna Gallery.

3039. From Peter Merbelius.

Leipzig MS. Milan.
EE 223. 16 August 1535.

[An original letter, autograph throughout. For P. Merbelius see Ep. 3005 introd.]

ROTERODAMO SVO S. D.

Etsi, pater ampliss., xii. istius rem successumque Tunetanum perscripserim, ⟨idque⟩ prope diem ad te aduenturum credo, occurrente tamen presentium ostensore minime visum est hunc absque meis litteris sinere ad te peruenire. Nolui te celare ex Vrbe hodie nos ⟨nuntium⟩ habuisse cardinalem Medices in opido Hitri e viuis excessisse; hunc veneno sublatum nemo est qui dubitat, autore autem Alexandro Vitello veneficium patratum dicunt. Is est qui Allexandrum Florentinorum ducem gubernat. Cetera per te ipsum iudica.

Cardinalis Rauennatis res meliori spe agitur; peculio, si quid peccauerit, abluet. Cardinalis Parisieñ. Vrbem applicuit. Secretiori a Rege suo commissione cum Pont. causam pertractat. Interea a Gumpembergio nostro accepi nihil. Cura vt quam prosperrime valeas. Me ama.

Ex Mediolano. die xvi Augusti 1535.

Tuus vsque ad cineres Pe. Merbelius.

Insigni theologo et viro integerrimo, domino Eras. Roterodamo, patri peropt. Friburgii Brisgouii.

3040. From Tielmann Gravius.

Breslau MS. Rehd. 254. 79. Cologne.
17 August 1535.

[An original letter, autograph throughout. It was printed by F. Wachter, *Zs. des Berg. Gesch. Vereins* (1894) 30. 202. It is evident that Tielmann Gravius wrote two letters to Erasmus on the same day, this private letter about the misdemeanours of his son Bernard, and a letter dealing with public affairs, Ep. 3041.]

S. P. Quanquam nullo tempore vnquam tuarum literarum fidei vel minimum apiculum detraxerim, Erasme literarum decus ac orna-

3039. 2. idque *addidimus* 5. nuntium *addidimus.*

3039. 1. istius] *sc. mensis Augusti.* No letter of Merbelius is extant earlier than the present.

5. cardinalem] Ippolito Medici; see Ep. 2713. 15n. He died at Itri, 10 Aug.

7. Vitello] Alexander Vitelli of Citta di Castello—a condottiere; in 1541 he was appointed to command the papal infantry in the war against Asconio Colonna.

7–8. Allexandrum] Alexander Medici, cousin of Ippolito, and husband of the Emperor's natural daughter Margaret. For the charge against him see Pastor xi. 312.

9. Rauennatis] Accolti; see Ep. 3011. 25n. His 'peculium', or fine, was fixed, when he was released, at 59,000 scudi.

10. Parisieñ.] John du Bellay. Recently created cardinal, he was appointed ambassador to the Roman curia by Francis I with instructions (dated 24 June) on the subject of the proposed General Council (Pastor xi. 72).

mentum, D. et patrone, mortalium obseruandissime, tamen quo propius progressu temporis mihi innotuit, quod olim de Bernhardi filii mei licentia et liberiore viuendi voluntate quam istic amabat, semel atque iterum mihi significasti, hoc religiosius teneriusque tua ad me priuata scripta indies colo obseruoque, ea inter mea cemelia et que mihi sacratissima sunt reponens. Quas fabulas Ioannes Emmeus in tribus epistolis de Bernhardo mihi depinxit ex adiunctis earundem exemplis cognosces. Equidem mihi parum voluptatis peperere, quod intelligam filium maiorem habuisse respectum ad ea que vel in symposiis, conuiuiis, vel popinis quam que in Musarum viridariis agerentur. Quid enim aliud propter aes alienum conflatum, et illud quidem, quod certo scio, preter necessitatem ab eo factitatum, diuinabo?

Ignoscat illis deus qui eum ad tantam vitae licentiam forte instigarunt. Nondum enim mihi persuadeo filium apud te tam malae fuisse indolis vt solum natura duce, spreta tua auctoritate, neglectis quoque Musis ad ea deflecteret que sunt homine adolescente, tuoque discipulo, indigna. Quis iam parens, cum tam inamoena de filio audit, quem ad Vniuersitatem, bonarum inquam artium mercaturam misit, ita perpetua constantia stabilitateque animum confirmatum habere potest, quem ista e sua sede non deturbent deiiciantque? Quos cruciatus, quos dolores ego tacitus intra cubiculi mei parietes dissimulanter deuoraui, non tam in procliui est mihi perscribere quam id pro tua prudentia expendere potes.

Sed quid iam mihi faciundum? Qua arte, quoue consilio Emmei literis tanta sensuum diuersitate inter se pugnantibus ac fluctuantibus obuiabo? Vaga enim omnia sunt, incerta et dubia que scribit, eaque premeditatione concepta vt non dubitem quin parum sui consilii constet ratio. Id cum mihi ex tanta Emmei literarum pugnantia et lubricitate vtcunque, licet crasso et rudiusculo, suboleat, nemo mihi prima fronte ista audiens persuaserit, vt eius nudis verbis statim re ipsa potius quam calamo respondeam. Docendum enim prius erat particulatim, expuncta in hoc ratione, in quem vsum et vtilitatem filio pecuniam mutuo dederit, pro quibus libris, pro quibus rebus aliis creditoribus remanserit obligatus; et alias rationes legitimas edocere ⟨oportet⟩ que prudentes et cordatos viros de nulla dubiae mentis aut vacillationis incertitudine suspectos habeant.

Hec pluribus, patrone incomparabilis, apud tuam amplitudinem prosequutus sum quam decet, in eam erectus spem vt, posteaquam videas me Emmei literis varie circumduci mihi aliquod sanum et praesens consilium debeas communicare, quo illis animum meum torquentibus comiter et amice ac cum fructu aliquo queam respondere.

Bernhardus, quem diligenter super hac re examinaui, forte vel pudore prohibitus vel metu perculsus singula vt gesta sunt mihi narrare non audet.

19. tuoque *scripsimus*: eoque MS. 38. oportet *addidimus*.

8–9. Ioannes Emmeus] The printer; see *Erasmus, Lectures and Wayfaring sketches*, P. S. Allen, Oxford, 1934, p. 130. Of Emmeus' letters to Tielmann Gravius we know nothing.

Bene vale: apud inclytam Coloniam Agrippinam Anno Domini M.D.XXXV. xvi Cal. Septemb.

Tue dignitatis clientulus
Tielmannus Grauius
Summi templi Coloniensis a secretis.

Magnifico viro Desiderio Erasmo Roterodamo theologiae ac humaniorum literarum facile principi Domino et patrono incomparabili.

3041. From Tielmann Gravius.

Leipzig MS. — Cologne.
EE. 224. — 17 August 1535.

[An original letter, autograph throughout. It answers (ll. 1–11) two letters from Erasmus, neither of which is extant, but written, as appears from ll. 18–28, after the move to Basle. No letter from Erasmus to Tielmann survives later than Ep. 2508 of 1531.

For the Münster troubles see Ep. 2957 introd.]

S. P. Vehementer amo pietatem et amorem istum tuum erga me, Erasme, domine et patrone, mortalium charissime, quod tam crebro epistolas autographas ad me mittis. Vtinam Musas mihi aliquanto fauorabiliores haberem, vt si non pari, saltem aliquali scribendi peritia et facilitate mihi respondere liceat. Sed multos, qui meae farinae sunt sodales, hoc comici dicto contentos viuere oportet: vt possumus, quando vt volumus non licet. Literae tuae bona fide mihi reddite sunt omnes. Priores autem non per Irenicum Phrysium, iuris doctorem, quem nominatim exprimis, sed per alium quendam, ciuem Basiliensem, aurifabrum opinor, mihi de facie notum, vtpote qui sepius literas tuas ad me pertulit sibi a Frobenio redditas. Profectus est Antuerpiam, negotiandi, vt opinor, gratia, rediturus ad nos, vt dixit, post duas hebdomadas.

Non facile dixerim quantum ex animo gaudeam, quod nunc tandem, frequenter et a me et a multis aliis sollicitatus, ad absoluendum opus de ratione concionandi animus tuus incaluerit. Multis applausibus magnaque reuerentia et religione ab omnibus doctis sanique iudicii hominibus excipietur. Bene habet, et tuum consilium laudo, quod Frobenio te adiunxisti, vt, si forte inter feruentia prela aliquando opus sit tua opera, mox commode ad manum adsis. Video te abhorrere a celo Friburgensi quod te hucusque immitius tractauit quam olim Basiliense. Quod si in hac soli mutatione animus est persistere, fiet id quidem non absque tuarum rerum iactura, [tum] propter magnificas aedes Friburgi paratas. Sed prestat rerum facere iacturam quam corporis. Illae enim quacunque occasione vel casu fortuito amissae aliunde parari possunt; hoc autem, quod tibi natura imbecille et multis infirmitatibus obnoxium dedit, vbi semel cum morbo ceperit colluctari, non perinde facile pristino restituitur vigori. Ob id velim te exactissimam tue valetudinis curam habere.

Monasterium Westphalie, infoelix illud anabaptistarum domici-

3041. 6. comici] Terence; *Andria* 305–6; cf. *Adag.* 743.
8. Irenicum] See Ep. 3022. 54n.
9. quendam] See Ep. 3042. 1n.
19. adiunxisti] Erasmus had 'joined' Jerome Froben, in the sense that he was actually living in his house; see Ep. 3028. For the 'feruentia prela' cf. Ep. 2925. 6–9.

lium, expugnatum penitusque turbatum est. Transfuga quidam huius expugnationis fuit occasio et seminarium. Is secum in animo expendens se penuria com⟨m⟩eatus iam fere destitutos esse, vt ipsis aut fame moriendum aut ferro viam aperiendam aut hostem deditione placandum, nocte quadam, cupiens sue saluti prospicere, loci et temporis ratione obseruata ciuitate elapsus est, consilio tamen regis, cui dixerat se curaturum extra ciuitatem quod foret in commodum et vtilitatem totius reipub., et ad castra hostium progressus. Cum iam castris immineret et vix ad lapidis iactum abesset, dedit symbolum militare quo petiit admitti ad colloquium, quod haud denegatum fuit. Prorumpens itaque in verba, Viri, inquit, probi et rerum bellicarum peritia clari, cum his proximis diebus tacitus in animo reuoluerem, quam grauiter in ius militare peccaui, vtpote qui dudum episcopo vestro fidei sacramento astrictus, nulla ratione aut necessitate compulsus cur id facerem, omnis religionis fidei et probitatis militaris factus immemor, turpiter ab eo defeci et ad hostes infideles, sectarios et vite impuritate improbissimos impiissimosque transfugi, que pena pro tali culpa per me admissa mihi merito deberet infligi, vos non ignoratis, optimi milites. Nihilominus si episcopus ipse et vos pariter cum eo clementiae opus in me volueritis exercere, nec vllo in me seuire ferro, sed totum illud, quod in ius militare a me admissum est, penitus et ex animo mihi condonare, dabo sanum aliquod consilium quo intra dies paucos ciuitas in potestatem episcopi ac omnium vestrum tradi debeat. Nemo reiecit quod proponebatur, sed tenaciter ab omnibus arreptum. Mox perductus est ad episcopum, ad cuius genua supplex prouolutus exposuit eadem que nunc audiuisti, et placuit similiter episcopo ac potestatibus vehementer consilium. Quid factum? Mox fiebant apparatus ad futuram expugnationem. Ex vallis, quae numero septem erant, sorte eliguntur triginta quinque qui coniurati vna cum transfuga viam prepararent. Haec res cepta est in festo natalis Ioannis Baptiste vndecima hora noctis, ad quam transfuga dixerat se rediturum. Clanculum itaque per fossas et aggeres conscendunt moenia ac inueniunt omnes vigiles, qui in occursu erant, alto sopore oppressos; quos iugulabant. Transfuga, qui erat clauiger regis, solus ad illum transcurrit qui se absente offitio clauigeri functus erat, ac poposcit sibi claues restitui; quod sic factum est. Regreditur ad suos, quos inuenit bene animatos. Hos triginta quinque mox subsequuti sunt trecenti cum vno vexillo, etiam per eandem viam qua ipsi precesserant. Reliquus exercitus, vt conuenerat inter eos, ⟨cum⟩ statim sequeretur, ingressurus per portam quam aperuerat transfuga, illi trecenti magno clamore facto, cum pauculis aliis iam dictis, inprimis occupant summum templum in quo bombarde erant validiores, deinde forum, ne relinqueretur ansa rebellandi anabaptistis. Pugnabatur strenue a nostris ac quisque boni ducis simul et militis munia obibat. In omnes

70. cum *addidimus*.

---

31. Transfuga] Hans Eck von der Langenstraten; see Ep. 3031. 110. Heresbach speaks of 'duo pedites ex vrbe elapsi' (Eck and Gresbach). But that Eck is here spoken of is clear from the expression 'clauiger', l. 65, and from the account of Wirich of Dhaun who, like Tielmann, mentions the thirty-five soldiers who accompanied Eck through the Münster lines. As a deserter from the episcopal army, Eck is properly styled *transfuga*.

viros saeuitum est, etiam in multos post triduum et quatriduum, qui in locis aedium abstrusioribus latitabant. Nec dabatur istis otium in tanto pugne feruore cogitare quid agerent aut vbi manerent copiae in castris relicte; que cum ciuitati appropinquarent, vident portam pensilem esse demissam, quod forte scorpio quispiam fecerat qui supra portam in loco secretiore delituerat. Quare suspicabantur socios, qui in ciuitate erant, proditione circumuentos. Pugna in ciuitate durabat ab vndecima noctis vsque ad horam nonam sequentis diei. Tandem, cum iam nostri longa pugna defatigati essent et magnam spem victoriae affulgere viderent, mittunt aliquot festinanter qui portam aperirent. Vexillifer conscendit moenia et erecto vexillo accersit qui in castris erant multo clamore vt adproperent, victoriam esse in manu. Accurrunt celeriter omnes, non minus dense atque examen apium suo alueario agminatim sese effundit. Ruitur in aedes magna violentia, in quibus maior pars anabaptistarum adhuc latebat. In foeminas saeuitum est solum in primo impetu nocte, presertim in eas que in defensione erant. Deformiores fugate sunt, pulchriores autem reseruatae, fortassis explende libidinis causa. Nosti militum genus. Rex captus est, et Knipperdollinck, primarius antesignanus, Monasterii natus et educatus, vbi in obsidione non vnam tantum sed plures vxores et liberos suos habebat, homo ab ineunte aetate, vt a multis didici, ferocissimi ingenii, natura quoque factus sculptusque perpetuo ad concitandam seditionem. Rex vxores habuit plus minus quindecim; similiter et alii omnes, quisque pro dignitatis, autoritatis, honoris qualitate et diuitiarum splendore vel plures vel pauciores habuit. Quale supplicium de istis duobus sumetur, incertum. Equidem supplicio digni non vulgari, vt sint aliis exemplo in terrorem, ne quid simile a quoquam delinquatur in posterum. Sunt adhuc in vinculis, haud diu futuri. Bernardus Rotmannus baptista, qui sectae anabaptistice Monasterii fuit propagator,

97. natura *scripsimus*: natus *MS*.

91. In foeminas] Tielmann would seem to be drawing on the same sources as Heresbach; see Epp. 3031. 185–9, 3031a. 674–9.

94. Rex] John of Leiden, see Ep. 2957. 93–4n.

Knipperdollinck] Bernard Knipperdolling, born at Münster, somewhere about the close of the fifteenth century, belonged to a family of good position. A well-to-do merchant, he became embroiled with the civil and ecclesiastical authorities in 1527, and was fined and imprisoned for his part in the liberation of Antony Kruse. Throwing in his lot with the evangelicals, he supported Rotmann against the Council. In Dec. 1532 he was one of those who opposed the negotiations with the bishop of Münster which followed the coup at Telgte. With the triumph of the radical faction in Münster he became one of the Council in 1534. He received into his house Roll, and later John of Leiden and John Mathys; his position as a citizen of Münster making him of importance to the anabaptists from without. On the death of Mathys, he became, after John of Leiden, the second person in the city. On the establishment of John's kingdom, he indulged in a brief fit of revolt, which he attributed to the action of an evil spirit. But thereafter he gave the King complete loyalty. By the armies besieging Münster he was regarded as the leading soldier among the rebels. On the fall of the city he was taken prisoner. Minutes of his examination at Dulmen, 25 July 1535, and at Münster, 20–21 Jan. 1536, are printed by Cornelius, pp. 376–9, 405–10. He was executed on 22 Jan. 1536.

104–5. Rotmannus] See Ep. 2957. 66 n.

neque inter cadauera neque alibi (vt aiunt) repertus est. Nebulonem elapsum putant arte nigromantica, quam ipsum callere vulgus nugatur. Alii aliud asserunt, variantes sententiam. Inter equites et pedites magna fuit dissentio et controuersia super diuidundo spolio. Principum demum autoritate haec res, male coepta, composita est. Pedites acceperunt, quisque pro sua portione, preter stipendium xviii aureos Emdenses; quantum equites, nondum constat, minus quidem illis, arbitror. Maior pars exercitus militum gregariorum dimissa est cum summa amicitia, quos acceptauit dux Holsatiae. Episcopus reseruauit sibi duntaxat in ciuitate octingentos. Hodie habet fossores rusticos qui ab ea parte ciuitatis, vbi munitione magis est spectanda, fodiunt arcis erigendae causa.

Fuit paucis ab hinc diebus in opido Nouesiensi conuentus seu dieta, vt vocant, principum, vbi fuit archiepiscopus noster, dux Cliuensis etc. cum filio et episcopus Monasteriensis, qui illic consultarunt quibus modis et rationibus religio Monasterii penitus extincta, tum perturbatissimus omnium rerum ordo in pristinum statum et vigorem debeat reduci. Nisi archiepiscopus noster et dux Cliuensis tanto molimine anabaptistis in faciem restitissent, haberemus hic miserabilem omnium rerum faciem huius detestabilis sectae. Quod aliquot principes, potestates, ciuitates et status imperii pecuniario subsidio episcopo Monasteriensi suppetias tandem tulerunt, hoc nulli mortalium nisi vni archiepiscopo nostro acceptum ferre debemus, qui die nocteque aliquamdiu obequitando, dum necessitatis telum tantopere vrgere videret, illos huc permouit. Habes de Monasteriensibus precipua. Omnia enim perscribere longum foret.

Lubecenses cum duce Holsatiae infoeliciter ante complusculos dies pugnauerunt. Amiserunt enim in conflictu tot pedites quot militant sub nouem vexillis. Caesi quoque equites plus minus trecenti, inter quos periit quidam comes de Teckelenborch, capitularis canonicus summi templi hic apud nos, et alius comes de Hoia, similiter et alii nobiles complures, non pauciores, vt hic vero et constanti rumore circumfertur, quadraginta. Amiserunt quoque in mari eodem tempore plus minus octo naues maiores multis bombardis et apparatibus bellicis, qui in nauali prelio desiderantur, instructissimas.

Nondum sacris initiatus sum. Verum habeo beneficiolum in ecclesia nostra Coloniensi, satis tenue et aridum, quod nactus sum ante biennium. Nisi me deterreret huius seculi infoelicitas et mores multorum, qui destinata quadam malicia sacerdotum salutem ita exoptant vt eam afflictissimam velint, fortasse iamdudum huic ordini me addixissem. Nunc cum illi, qui destinata opera et studiose sacerdotum foelicitati insidiantur, me ab hoc instituto depellant, fit vt adhuc animi anceps veluti in luto haeream. Si tua prudentia quid boni consilii mihi communicauerit, quod vel ad amplectendum vel

118. opido Nouesiensi] Neuss. The Conference met on 15 July 1535. See Kerssenbroch p. 859, with Detmer's note.

119. archiepiscopus] Hermann of Wied, abp. of Cologne.

133. pugnauerunt] 11 June 1535; the Lübeck army, under the command of Count John of Hoya was defeated by John Rantzau, general of the duke of Holstein (King Christian) at Assens in Funen.

138. in mari] At the battle of Bornholm.

reiiciendum sacerdotum institutum maxime nouerit accommodum, summi maximique beneficii loco interpretabor, si mee saluti ac foelicitati in hac parte consuluerit.

Gaspar ille, quem mihi tam amice et amanter commendasti, non alio fauore et amicitia a me prosequetur, quam si aliquo sanguinitatis titulo mihi astrictus esset. Excepi iuuenem humaniter, et dimisi comiter, hac tamen lege vt ad me rediret quoties vellet, vsurus mea industria studio et labore ad id quod tua dignitas petiit.

Heresbachio curaui reddendas tuas litteras, qui hodie apud iuniorem principem est in aula Dusseldorpensi, qui hunc alligatum literarum fasciculum remittit.

Vehementer dolendum de miserabili fato episcopi Roffensis et Thome Mori. Non dubito quin vel scripta acceperis vel fama istuc peruolarit, que nunciando tristia velox esse solet. Roffensis vtebatur scipione dum ad locum supplicii duceretur. Vtriusque capita stipitibus erecta sunt in ponte Londini, vt sint populo spectaculum. Nec tutum est percontari in toto regno, quam ob causam boni illi viri capitis supplicio affecti sunt. Saeuitum quoque est in Cartusianos plus minus quindecim, quorum nonnulli exusti sunt, reliqui vero securi percussi. Hec retulit mihi Arnoldus Birckmannus, qui, dum hec gesta sunt, in Anglia fuit et partim vidit.

Hieronymo Frobenio plurimam salutem meis verbis annunciabis. Bene vale, patrone et preceptor summe ac ter maxime.

Ex Colonia Agrippina Anno Domini M.D.XXXV. xvi. Cal. Septembris.

Dignitatis tue mancipium deditissimum
Tielmannus Grauius, alias a Fossa.

Clarissimo ac facile primario huius aeui literarum antistiti, Desiderio Erasmo Roterodamo, D. et patrono perpetuo obseruando.

3025, 3028 3042. FROM ERASMUS SCHETS.

Basle MS., Scheti Epistolae 32. Antwerp.
17 August 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

+

S. P. Harum lator detulit mihi vnam abs te epistolam, cum plerisque aliis, quas his quibus directe venerant mox transmisi.

3041. 153. Gaspar] Perhaps Gaspar Schets; for whom see Ep. 2897 introd.

158. litteras] The letter (not extant) which Heresbach received on 22 July 1535 (for this and the *fasciculus* see Ep. 3031 introd.).

169. Birckmannus] Presumably of the same family as Francis Berckman, a native of Cologne, in business as a bookseller in Antwerp, who travelled in England and elsewhere as a bookseller's agent. See Epp. 259. 14n, 1388. 24n, 1488. 39–41, 1494. 32n, 1606. 3n, 1804. 294–6, 1816. 22–4, 1990. 7n.

3042. 1. lator] Described in Ep. 3028 as a 'negotiator', due to make the return journey from Antwerp to Basle. He seems to have carried the letter, not extant, to Tielmann Gravius which is answered by Ep. 3041. Tielmann speaks of him as a 'ciuis Basiliensis', whom he knows by sight, and supposes to be a goldsmith. He did not in fact carry Ep. 3042—the last paragraph is to be regarded as a postscript, indicating that as Erasmus' messenger failed to return, Schets employed a different one; whom, writing to Olah, he described as 'quendam suorum negociorum gestorem' (Ep. 3037. 70–2).

vnam] Ep. 3028. But Schets had received also Ep. 3025, written ten days earlier; as appears from what he says about Maruffus and Barbirius.

Liuinus Panagathus visit me. Demonstrauit mihi tuum illi transcriptum fauorem. Temptaui tamen illius animum qualem versus te gessisse potuerit. Dum preter in te totum deuotum se mihi non demonstrauerit, et de Clautho (quem per hunc tibi subornatum dubitas) excusauerit, non differui dare illi Carolinos centum, quos ea conditione iubes illi numerandos, ac de receptu accepi illius recognitionem siue quietanciam.

Non tam male erat Rufensi et Moro ex relatu Maruffi Genuen., qui proficiscens ex Anglia patriamque petens te visit, quin longe peius his successerit. Vterque nam postea ex regis ira securi percussus est: quam culpam habuerint adhuc non sum edoctus, nec est qui scribat ex Anglia vel audeat scribere. Videntur mihi et huic, vt quondam, orbi non deesse carnifices. Dominus ferat sibi talium hominum innocentiam et patientiam acceptam.

De pensione Anglica percepi quod nollis grauari oratorem Capuysium, et id oneris potius conuenire Aldrisio, qui aulam sequitur: si sic tibi visum est, scribe Aldrisio, vt id oneris tuo nomine sumat; quod acceperit tradat Astodillo Hispano, cui et ego scribam, vt commonefaciat Aldrisium, imploret fauores Capuisii, vbi res postularit. Poterit sic fieri vt preter labores et dispendia tibi veniat ea pensio domi, etiamsi de hisce vectigalibus Anglicis videaris fere desperare.

Misi epistolam tuam ad Barbirium, latore amico qui illi bona fide dedit. Addidi epistolam vt rescriberet. Sed, vt cui non gustat equitas, obsurdessit. Interpellabo tamen hunc plurioribus epistolis vt respondeat seseque diiudicet.

Que de libellis socero regis Lusutaniae dicatis scribis, non intelligo. Regis socerum non scio, fatrem Infantem habet magnanimum et doctum, Damiani amantissimum. Si forsan per hunc et illius instinctu quid illi dedicaueris direxerisque nescio. Displicet mihi si quid istinc per predones ereptum est tibi.

Editio de ratione concionandi, vt scribis, Basileam te transtulit; sed, vt intelligo, tuae valetudinis incommodo. Optarim et animo et corpori tuo prosperrimam quietem et valetudinem. Dum sic visum est Domino vt nequeas transtuli nec ferre vectationem, opus est te dedere loco quo forsan non in vanum te constituit Dominus.

Dum hec scriberem, venit ad me epistola Aluaris Astodilli ex Anglia, qui scribit se recepisse tuo nomine a Bidellio nobiles triginta octo, cum decima parte nobilis. Hos ad me permutauit in valorem centum et trium florenorum cum stuferis septem; quos addidi tuae pecuniae cuius ego custos sum. Misitque simul Astodillus has epistolas quas vna hac ad te mitto. Puto ab oratore Capuysio venire.

Venit hic fama Caesarem in Affrica felici marte agere, et quod fere inexpungnabili collo Tunezico, quem Golettam vocant, expungnato, direxerit castra meniis vrbis, quam ayunt facilius posse

17–18. Capnysium *MS.* 21. Capnisii *MS.* 44. Capnysii *MS.*

5–6. Dum . . . demonstrauerit] 'Since he did not show himself other than devoted to you.'

7. differui] For *distuli*; a grammatical blunder: cf. l. 37.

30. Infantem] Henrico.

37. nequeas transtuli] For *transferri*, another grammatical blunder.

expungnari. Deus illius conatui adsit, simulque per omnia prestet gloriosam victoriam.

Hec, quam latore epistola⟨e⟩ tua⟨e⟩ ante quindenam tibi mittere putaram, dum (vt promiserat) ad me non rediit, dilata est, mittoque ad nundinas Francfordiae, quo per manus Frobenii ad te veniat. Securius ad te posse mitti non puto.

Vale, my Domine Erasme charissime.

Ex Andouerpia xviiª Augusti 1535.

Ex animo et vere tuus
Erasmus Schetus.

+ Summae doctrinae et sapienciae viro Domino Erasmo Roterodamo. Friburgi.

3043. To Damian a Goes.

De Puritate p. 107. — Basle.
N. p. 1106: Lond. xxvii. 38: LB. 1284. — 18 August 1535.

DES. ERASMVS ROTEROD. CLARISSIMO VIRO DAMIANO A GOES LVSITANO S. D.

Accipe ad singulas epistolae tuae satis prolixae partes, sed carptim ac breuiter. Ex postremis litteris tuis, quas pridie Idus Iulii scriptas ex Augusta Vindelicorum recepi, coniicio tibi meas esse redditas, quas Patauium miseram, quum tu iam Patauio discesseras.

Lucas Remus, vir humanissimus, vt scribunt amici, paralysi tactus alterum corporis latus gerit exanime, lingua tamen (nam et hanc morbus ademerat) est reddita: spero rem rumore mitiorem esse. Is mira fide nostras epistolas perferendas curat.

A Friburgo depulsus, non est quod magnopere doleas, qui Italia Germaniam, et Erasmum Bembo ac Bonamico felicius permutasti quam Diomedes aerea commutauit aureis.

Ex epistola Georgii Coelii perspicio famulum tuum, de cuius fide

3043. TIT. DES. *om. N.* CLARISSIMO VIRO *om. N.* LVSITANO *om. N.*

3043. 1. epistolae tuae] There are no letters extant from Goes to Erasmus between Ep. 2826 of 20 June 1533 and Ep. 3078 of 22 Dec. 1535.

3. meas] Probably Ep. 3019.

5. Remus] See Ep. 2987. In.

11. Diomedes] Hom. *Il.* 6. 234–6; *Adag.* 101.

12. Coelii] Jorghe Coelho (†28 Aug. 1563), a Portuguese humanist and Grecian, of the circle of Clenardus, Damian a Goes, and Resende, was born at Lisbon. His father was Nicholas Coelho, who accompanied Vasco di Gama on his first voyage to the Indies. Jorghe was educated at the university of Salamanca, where he spent twelve years. Tutor and secretary (1545) to the Infante Henrico, he became a canon of Evora and Commander, or Grand Prior, of St. George, near Coimbra. His Poems are collected by Emanuele Monteiro in the *Corpus Illustrium Poetarum Lusitanorum* tom. vii (Lisbon, 1748). The most ambitious of them is the *De Patientia Christiana*, running to over 600 hexameters. One of his pieces introduces to the Infante Coelho's translation of the 'Dea Syria' of Lucian (whose name appears falsely metrized as Lūcĭānus). Of the translation itself we have not been able to find a copy; nor of the edition of Coelho's Poems stated by Monteiro to have been printed at Coimbra in 1536. Lilius Gyraldus speaks disparagingly of his poetry: 'Poeta Lusitanus, multa quidem ille suis carminibus pollicens, sed parum meo quidem iudicio exculta videntur' (*De Poetis* p. 59, 15–17, ed. Wotke). Two letters of Coelho to

subdubitabam, in reddendis literis suo functum officio. Resendum nihil scribere demiror: suspicor illi praeclaram aliquam dignitatem obtigisse. Coelius subinuidet illi prolixam illam epistolam, quum ipse perbreuem acceperit. Videor ambos offendisse, alterum epistola verbosiore, alterum breuiore.

Vtinam Dominus dignetur me ab hoc furente seculo in suam requiem euocare: tantum abest vt longaeuitatem quam mihi precaris desiderem. Si cui mea scripta profuerunt ad pietatem, gaudeo; de fama nihil laboro, qua vtinam non essem oneratus.

Miror vnde ista vertigo capitis in iuuene. Habet Italia insignes medicos, quorum consilio possis hoc incommodum pellere. Ab attenta lectione cauendum, praesertim post prandium et coenam; pro lectione sit literatorum hominum confabulatio. Times hyemem in Italia tepida? Quid faceres apud Pilapios? Quod si serio times, recurre huc ad hypocausta, calebis quantum voles. Vel dono dabo tibi aedes quas habeo Friburgi. Sum adhuc Basileae, ob aeditionem Concionatoris mei, ac valde sum animi dubius an expediat Friburgum repetere: adeo multa suadent, multa deterrent. Gelenius pro sua doctrina non vulgari, proque morum synceritate dignus est lautiore fortuna, diuitias vix ausim illi optare. Quid periculi inquis? Ne segnior fiat ad prouehendam rem literariam. Multos *πενία* ad industriam stimulat.

Quod de perpoliendis lucubrationibus meis admones, vt facis tu quidem amice, ita frustra facis, etiamsi non admoneres sero. Natura sum extemporalis, et ad recognitionem mire piger. Et scis quam difficile sit pugnare cum natura, praesertim seni. Quid quod illa non scripsimus Italis, sed crassis Batauis ac rudibus Germanis, idque seculo non perinde felici atque nunc est. Iam quaedam argumenta non recipiunt accuratam orationis politiem. Neque illa M. Tullii myrothecia conueniunt iis quae vel ad docendum parata sunt vel religionis negocium tractant. Prioris generis sunt Adagia, posterioris Paraphrases, Annotationes, aliaque permulta, quibus si coneris addere Tullianae phraseos nitorem, nescio quo pacto frigescunt apud verae pietatis studiosos, qui spiritus *δείνωσιν* quaerunt, non verborum lenocinia. Coelestis illa philosophia vt habet suam sapientiam ab humana diuersam, ita suam habet eloquentiam. Mystica postulant suum quoddam dictionis genus. Quem, obsecro, ad pietatem accendit Lactantius? Atqui nihil eo nitidius. Dicas Christianum

---

Damian a Goes (26 Aug. and 13 Dec. 1541) are printed in Goes' *Opera* 1544. For Coelho's admiration of Erasmus see Clen. E. p. 78; and for a letter of Clenardus to Coelho, enclosing complimentary verses, see Clen. E. pp. 185–7; Coelho's answer to these verses, *Ode Monoclos* (sic), is printed by Monteiro. For other verses addressed by Coelho to Clenardus, Cerejeira, (*Clenardo*, Coimbra, 1926, pp. 240–1n), refers to Clenardus' *Institutiones Grammaticae Latinae*, but we have not been able to find a copy of the book in any of its three editions. Erasmus would seem to have availed himself of the services of Damian's 'famulus' to send letters both to Coelho and to Resende—from Coelho he seems to have received a reply—none of these letters has survived.

22. vertigo] Cf. Epp. 3019, 3078.

26. Pilapios] Selected because of Goes' preoccupation with their interests (see Epp. 2846. 117n).

35. perpoliendis] For Erasmus' projects of revision see Epp. 2095 introd., 2424. 342–62, 2443. 55–6, 2466. 165–71, 2660. 26–8, 2690. 11n.

Ciceronem loqui, quanquam ille non tractat Scripturas, sed cum ethnicis digladiatur. Ipse Melanchthon in commentariis quibus enarrat epistolam ad Romanos studio deiicit stilum, quum illic affectet maxime videri Theologus. In eandem tres libros edidit illud eximium huius aetatis decus Iacobus Sadoletus, admirabili sermonis nitore, et copia plane Ciceroniana, nec deest affectus episcopo Christiano dignus. Fieri non potest quin tale opus a tali viro profectum bonorum omnium suffragiis approbetur. Vereor tamen ne apud complures ipse phraseos nitor nonnihil hebetet aculeos ad pietatem. Quid hic commemorem Longolium, qui totus in hoc incubuit, vt Ciceronem exprimeret, nec infeliciter cessit conatus? At hic quanto se ipso frigidior est in his in quibus pugnat aduersus Lutheri dogmata? Quid futurum censes si non pugnasset, sed enarrasset mysteria diuinae Scripturae? Eum virum vt praematura mors omnibus studiosis inuidit, ita nominis gloriam nostrae Hollandiae multi videntur inuidere. Nam propemodum in illo euenit, quod olim in Homero, de cuius ortu septem vrbes inter se decertasse feruntur. Ita Longolium hinc Galliae sibi vendicant, hinc Mechlinia sibi asserit, quum reuera fuerit purus putus Hollandus, prognatus e patre Hollando, in oppido celebri Hollandiae, cui hortorum pulchritudo nomen dedit Schoenhouiae. Hic ne quis mihi protinus obstrepat, quod dico patruus ipsius Petrus Longolius, vir apprime doctus, mihi narrauit. Non arbitratus sum committendum vt hoc decoris Hollandiae praeriperetur: et ipsius Longolii gloriam illustrat, quod in ea regione natus tantus euaserit.

Sed haec *πάρεργα*. Ad id quod institueram redeo. Illud tu iudicato, mi Damiane, an aequum faciant, qui postulant a nobis vt melius dicamus quam possumus. Habuit et Italia in quorum scriptis desideratur illa ad vnguem exacta polities, Petrarcham, Pogium, Guarinum, Philelphum, Leonardum ac Franciscum Aretinos, aliosque permultos, quos nos cum candore legimus, ad errata conniuentes. Et isti nihil concedunt Batauis? Iam si fastidiemus omnes scriptores qui M. Tullio sunt dissimiles, qui tandem nobis erunt reliqui? Me candor Tullianae phraseos in aliis valde delectat, ipse nec aspernor nec anxie affecto. Si quid erroris deprehendo in libris meis, praesertim ad bonos mores aut ad religionem pertinens, sedulo corrigo: de fama per orbem peruagatura, deque iudicio posteritatis viderit Dominus. Verum haec vtcunque habent, mihi gratissima fuit admonitio tua, quam scio ab amicissimo animo profectam. Spero te consuetudine doctissimorum hominum eam politiem feliciter assequuturum ad quam me hortaris. Ad quam laudem nisi viderem te sponte currentem, non pigeret extimulare: videlicet vt hoc decus velut egregiam gemmam tuis stemmatibus et imaginibus adderes, atque hanc palmam, si non primus, certe cum primis, tuae referres Lusitaniae, in dies magis ac magis efflorescenti.

Quas Berus pertulit literas accepi. Priores illas abs te Romae

---

52. commentariis] For Melanchthon's commentary see Ep. 2732, and for Sadoleto's see Ep. 2816 introd.

60. Longolium] This tribute to the merits of Longolius is probably motivated by Scaliger's *Oratio*. For Longolius' nationality see Ep. 914. 89–90 and introd.

96. Berus] Ber had no doubt encountered Goes when he went to

scriptas non accepi, nec eas quas Berus eodem tempore misisse se significat. Longa est via,

Multa cadunt inter calicem supremaque labra.

Berus mihi non reddidit, sed transmisit, literas a Bembo, cui tamen non scripseram, et a Lazaro Bonamico. Nondum enim cum Bero sum colloquutus. Bembi literae non egent responso; Lazaro, cuius epistola mihi fuit gratissima, nunc respondere non vacat. Antea diligebam hominem ob eximiam eruditionem, nunc longe mihi charior factus est, quod te complectitur.

De rebus Africae et hic multa iactantur: vereor ne Africa nobis aliquid noui pariat citius quam laeti. Ego talibus fabulis leuiter commoueor. Interim inferior Germania tota perditur ab Anabaptistis. Monasterium expugnatum est. Occisi quotquot excesserant annum duodecimum, si vera est fama. Rex Galliae reuocat nobiles qui metu profugerant. Meditatur aliquam moderationem. Melanchthonem euocauit ad colloquium; nondum tamen profectus est. Vuittenbergae saeuit pestilentia, item Augustae: Argentorati coepit serpere. Rex Angliae saeuit in quosdam monachos, Episcopum Roffensem et Thomam Morum iampridem habet in carcere. Haec nimium vera. Qui e Brabantia veniunt, narrant de vtroque sumptum capitis supplicium: eum rumorem optarem esse vanum. Bene vale. Bembo et Bonamico, et si datur oportunitas, Coelio Calcagnino, veteri amico, salutem de nota meliore.

Datum Basileae xviii. die Augusti MDXXXV.

3044. To the Reader.

Ecclesiastes, 1535, f°. Q. 7. ⟨Basle.⟩
⟨ad fin. August 1535.⟩

[A letter to the reader prefixed to the list of *Errata* on the last page of the *Ecclesiastes*, Basle, Froben, Aug. 1535. For the date of publication see Ep. 3036 introd.]

ERASMVS ROT. LECTORI S.

Solent plerique mendas in operas typographorum reiicere. At hic ingenue fateor, quicquid est erratorum fere vel amanuensi meo vel

Padua in the latter part of June, carrying thence letters from Goes (though not the letter which Erasmus is answering, which was written when Goes had reached Augsburg), and from Lazarus Bonamicus and Bembo (see ll. 100–1). Bonamicus' letter is not extant; Bembo's is Ep. 3026.

3043. 99. Multa cadunt &c.] See *Adag.* 401, whence (through Taverner's version) it passed into English usage.

102. colloquutus] For the date of Ber's journey home see Ep. 3011.

106. aliquid noui] See Pliny, *N.H.* 8. 42.

107. fabulis] For Erasmus' scepticism about the African war see Epp. 3048–9, 3084. He seems to have taken the view consistently that the proper concern of the Emperor was Germany and France.

109. Monasterium] Cf. Ep. 3049. The city was captured on 25 June 1535. The news of the fall of the city was conveyed to Erasmus by Heresbach's letter of 28 July 1535 (Ep. 3031). But that letter says nothing of the extreme cruelties here mentioned; Erasmus' source was perhaps Vlatten; who wrote to him, about the same time as Heresbach, a letter not extant, but referred to by Heresbach (Ep. 3031. 222).

110–11. reuocat nobiles] The reference is presumably to the Edict of Coucy of 16 July 1535; see Ep. 2983. 48n.

112. Melanchthonem] Both Melanchthon and Bucer were, through Sturm, invited by Cardinal Bellay to a con-

mihi imputandum. Adfui quidem aeditioni, sed ob incommodam valetudinem, non potui supremam obire recognitionem, praesertim eo quod paginae castigandae frequenter his horis obtruduntur quae vel somno vel alioqui curando corpusculo dandae erant; quanquam hoc meo officio nihil erat opus, id muneris vigilanter obeunte Sigismundo Gelenio, praeclare docto emunctaeque naris homine. Caeterum vbi per ocium relegissem excusa, nonnulla repperi quae me recognoscentem fefellerant; at non ita multa, si summam aestimes; paucissima, si quae sunt parui momenti submoueas. Ea visum est hic annotare.

3045. From Henry Glareanus.

Paris MS. Freiburg.
⟨ad fin. August 1535.⟩

[An original letter, autograph throughout, in the Bibliothèque de la Société de l'histoire du Protestantisme Français at Paris. An endorsement shows that it was at one time in Labouchère's collection. It was printed by H. Schreiber, *H. L. Glareanus*, Freiburg, 1837, pp. 77–8, from a copy of the original which was then at Basle: a copy (Basle MS. G. i. 25, No. 26) states that the original was sold 'ex decreto Regentiae' 6 Dec. 1841.

There are no means of dating the letter exactly. It is clearly written after Erasmus left Freiburg; but before his books &c. had been removed to Basle. It must be earlier, accordingly, than Ep. 3051 (1 Sept. 1535) which deals with the removal of Erasmus' books, and other goods, to Basle. It was perhaps the fire in Smotzer's stables which caused him to send Boniface to Freiburg to see to the removal of the books. Boniface spent 'more than two days' in Freiburg, Ep. 3055. 19.]

D. ERASMO ROTERO. GLAREANVS S.

Res omnes bene habent, quanquam periculum fuit non admodum magnum. Stabulum illud, vbi D. Schmozerus habuit equos, hora decima flagrare cepit, tempesta iam nocte. Famulus D. theologi cito sensit et in nostram ac theologi domum ex tua accurrit. Nos illico aderamus. Ignis erat ingens, et ventus omnem flammarum globum in domum Crusi, quae supra domum tuam est, vertit. Sed omnia, Deo sit gratia, repente sedata sunt. Margarita nostra bene vigilauit: Doctores etiam D. Sebastianus, Amelius et Martinus, omnes promiserunt suam operam. Sed non indiguimus. Theologus et ego soli bibliothecam ingressi sumus, vt omnia salua videremus. In inferiore autem atrio etiam alii fuere homines.

---

ference in Paris; an invitation which, but for the opposition of the Elector John Frederick, Melanchthon was ready to accept. The invitation to Melanchthon is the subject of letters of Simon Heyes to Henry VIII (Brewer ix. 54) and to Cromwell (*ib.* 521; cf. *ib.* 180, 674). Cromwell and Henry were anxious that Melanchthon should be diverted from France to England, and a special agent was dispatched to secure this (Brewer ix. 157).

3045. 2. D. Schmozerus] See Ep. 1922 introd.

3. D. theologi] Ber.

6. Crusi] Not known to us.

7. Margarita] For Erasmus' cross-grained servant see Ep. 2735. 50n.

8. Sebastianus] Very likely Sebastian Derrer (for whom see H. Schreiber, *Geschichte der Universität zu Freiburg*, 1868, ii, pp. 330 sq.), spoken of by Zasius, ZE. p. 83 and, without surname, pp. 80, 198, 202. Conceivably Sebastian of Ruffach (for whom see Schreiber, *ib.* ii, pp. 378–9).

Amelius] See Ep. 2096 introd.

Martinus] Probably Martin Kügelin, see Schreiber, *ib.* ii, pp. 279–82.

Haec te scire volui, ne fama vaga nugacissimorum nunc hominum tibi terrorem iniiceret. Iussit etiam D. theologus.

Vale Friburgi.

Manum nosti.

D. Erasmo Roterodamo, theologorum summo.

3046. To Peter Kmita.

De Puritate p. 113. Basle.
N. p. 1108: Lond. xxvii. 39: LB. 1285. 20 August 1535.

[The death of Schydlowyetz (Dec. 1532) had diminished the number of Erasmus' Polish patrons; on the advice of Decius and Gelenius, he seems to have approached Peter Kmita, who was recommended by his wealth, though hardly either by his character or by his attitude to religious questions.

Peter Kmita, count of Wisnicze (1477–1553), had served as a youth in the armies of Maximilian. Conspicuous for his beauty, courage, and eloquence, he became, under Sigismund I, court marshal and grand marshal (1529) of Poland (A.T. xi. 172), chatelain of Boicz, palatine of Sandomiria, palatine and captain of Cracow, prefect of Szepesvar and Przemysl. He represented the Polish king at the courts of Charles V, Ferdinand, and Zapolya—in the war between Ferdinand and Zapolya he espoused the cause of the latter. A fanatical churchman, he built a church at his native Wisnicze. He was esteemed a good Latinist; he exchanged letters with Peter Bembo (MS. Barb. Lat. 2158, f°. lxxv). To the statement of the *Bibliographia Polska* that he edited the Letters of Erasmus in 1538 we do not know what meaning to attach. He married twice; first Anne, daughter of Lucas of Gorka, chatelain of Poznan; secondly, Barbara, daughter of Herbult Dobronmilsaki. He left, however, no children, and the line became extinct: there is a monument to him in Cracow cathedral, inscribed 'Kmitharum vltimo et maximo'. A.T. xi prints four letters of Tomiczki to Kmita, and one letter of Maurice Ferber, all of the year 1529 (pp. 64, 106, 228, 262, and 310); in vol. xiii there is a letter of Tomiczki to Kmita of 1531 (p. 198). In A.T. xi. 64 Tomiczki calls Kmita 'affinis'; and the vices of Kmita—which included drink and avarice—are said to have become more marked after Tomiczki's death. In 1542 Tectander addressed to Kmita his *Elegiae iii de peregrinationibus suis* (Cracow, Vnglerius); see Ep. 1810. 20n.

See the *Vita Petri Kmitae* printed in D'Lugossi, *Historia Polonica* ii, pp. 1607–31.]

DES. ERASMVS ROT. MAGNIFICO D.D. PETRO KMITHA, COMITI IN VYSNICZE, CASTELLANO SANDOMIRIEÑ. CRACOVIEÑ. GENERALI SCEPVSIEÑ., PREMISLIEÑ. ET COLEÑ. CAPITANEO, REGNI POLONIAE SUPREMO MARSCHALCO, S.D.

Tametsi nequaquam est vel ingenii morisque mei, vel occupationum mearum, vir nobilissime, literis eos lacessere a quibus ad scribendum non sim prouocatus, tamen quando huc extimulant duo spectatissimae fidei amici, Iustus Decius tibi notus, et Sigismundus Gelenius, homo doctus minimeque vanus, multa praedicantes, tum de tuis eximiis virtutibus, tum vero etiam de amicissima voluntate quam erga me geris, non putaui mihi tam religiose vitandam impudentiae notam vt in ingratitudinis incurrerem. Improbitas enim multis nominibus excusari solet, ingratitudo nullam recipit excusationem. Visum est igitur hac epistola nonnihil perfricare frontem, tibique gratulari tot animi bonis per supremi numinis, a quo fluunt omnia, munificentiam affatim locupletato, vt fortunae quae vocant

3046. TIT. DES. *om. N.* CASTELLANO . . . GENERALI *om. N.*

ornamenta, quamuis eximia, propemodum obscurent: dein pro tam propenso in me fauore gratias agere, et quod vnum possum, animum polliceri mutuum.

Nulla possessio charior synceris amicis, e quibus quoniam vel mors vel alia calamitas subinde nobis aliquos adimit (quam ego pauperiem duco grauissimam), vel ambitu tantam iacturam sarciendam censeo, tantum abest vt negligendos existimem qui vltro ad amicitiam prouocant. Magno cum animi mei dolore pridem ereptus est ornatissimus ille senex D. Christophorus a Schidlouuicz. Eius pectore nihil optari poterat nec amicius nec syncerius. In cuius viri locum si tu succedere dignaberis, illi (sicut audio) tum dignitate, tum naturae praestantia simillimus, Christophorum ereptum moderatius desiderabimus, ac vicissim dabimus operam vt, si minus officiis, certe prompta et ad omne obsequium accincta voluntate, tantum amicum agnouisse videamur.

Sum breuior non ob id modo quod variis distringor curis, verumetiam quod incertus sum an haec epistola sit ad manus tuas peruentura. Immensum iter dirimit Rauracos et Sarmatas, et rara est perferentium fides. Opto te, vir clarissime, cum omnibus tibi charis quam prosperrime valere.

Datum Basileae, xx die mensis Augusti MDXXXV.

3047. From Ambrose a Gumppenberg.

Leipzig MS. Rome.
EE. 225. 21 August 1535.

[An original letter, written by a secretary and signed by Gumppenberg. The papal briefs forwarded by Gumppenberg (Epp. 3033–4) are dated 1 Aug. and 5 Aug.; and it is not clear why there was so long a delay in dispatching them.]

S. Prestantissime Erasme. Preteritis diebus scripsi D. T. de obitu Ioannis Ingen Winkel hic Rome apud sedem apostolicam defuncti, et qualiter tua de causa apud S. D. N. instarem vt et tibi beneficia per obitum eiusdem Ioannis vacantia conferrentur. Obtinui tandem prepositurам ecclesie Dauentriensis, quam tibi S. D. N. contulit, de eaque prouidit, cuius preposituræ valorem annuum, deductis oneribus, sunt qui mille et quingentorum ducatorum esse dicunt. Vtinam haberet medietatem huiusmodi estimationis. Sat scio te hac vice contentum fore, presertim cum in patria tua ac loco natiuo sita existat, et ex eo quod aliquis prepositus illic pluris reputatur quam hic quiuis episcopus. Accedit ad hec pulcherrima residentia, et quod Papa pre ceteris omnibus aliis ambientibus illam tibi motu proprio contulit, quemadmodum ex litteris suae sanctitatis in forma breuis ad te directis melius intelliges, quas tibi bis expeditas, Mediolanum versus et Augustam, vt quam citissime vbi vbi venerint tibi presentarentur, transmitto.

3047. 4. *EE.*: conferrerentur *MS.* 14. *EE.*: directas *MS.*

3047. 1. scripsi] Not extant.
2. Ingen Winkel] See Ep. 3033. 6n.
3. S. D. N.] Sanctissimum Dominum Nostrum (cf. l. 17).
13. litteris] Ep. 3033.

Tuum iam erit vt Sanctissimo Domino Nostro gratias agas im⟨m⟩ortales, illumque tibi tui amantem et gratiosum conserues et retineas. Est et pol⟨l⟩icitus mihi, bullam prouisionis tue per plumbum expeditam sese euestigio ad te transmittere velle. Habes animum et mentem S. D. N. erga te promptum, qui propter te etiam per breue scripsit ad serenissimam reginam Mariam Flandriae gubernatricem, adhortando vt illa dictam prepositturam ab omni intrusione vacuam interteneret et conseruaret. Istud breue etiam duplicatum expediui, quorum alterum tibi, alterum serenissime regine per manus reuerendissimi et illustrissimi Georgii de Austria, episcopi Brixinensis, mitto, qui in curia dicte regine moratur, illique causam tuam hanc recom⟨m⟩endaui. Scio illum propter te apud serenissimam reginam summo studio et diligentia intercessurum quam officiosissime; est enim tibi inclinatissimus, diu noctuque tua opera et scripta in manu versat, et summe autoritatis apud eandem reginam. Propterea ad illum tu confidenter scribe, senties hoc tibi profuturum. Iamque nihil aliud, quo te certiorem redderem, habeo, sed me refero ad proxima scripta mea. At si quid aliud sit, senties ex preposito Curiensi et Petro Merbellio secretario ducali. Vale, meque com⟨m⟩endatum habe.

Datum Rome die xxi mensis augusti 1.5.35.

Cardinalis Barrensis obiit die xvi Iulii proxime preteriti. Cardinalis sanctorum quatuor hanc estatem degit Florentiae, Romam reuersurus proximo mense futuro. Nicolaus de Schonnberg archiepiscopus Capuanus, iam cardinalis tituli sancti Sixti, amat te plurimum seque negotia tua vbique promouere velle dixit; est enim homo paucissimorum verborum, doctus atque iustus, primusque in collegio. Et Io. Albertus Lucretius suus secretarius, iuuenis circa xxiiii annorum, qui hic Rome intra theologos pro primo et doctissimo habetur, callet linguam caldeicam hebreicam et grecam, quique te mirum in modum amat. Presertim filius bastardus regis Portugallie, qui manibus et pedibus in rem tuam apud S. D. N. laborat, quo consequereris rubrum capellum. Propterea non velis omittere quin ad eum scribas multum, multum enim te iuuabit. Personam eiusdem Portugallensis doctor Franciscus Rupilius tibi alias descripsit.

46. *EE.*: Callit *MS.*

---

22. scripsit] Ep. 3034.

26. Georgii de Austria] See Ep. 1938 introd.

35. preposito Curiensi] John Choler.

Petro Merbellio] See Ep. 3005 introd.

38. Barrensis] S. G. Merinus, see Ep. 3011. 44n. Gumppenberg's xvi would seem to be an error for xxviii—Rupilius writing to Nausea from Rome on 29 July 1535 says that Merinus died 'heri'.

38–9. Cardinalis sanctorum quatuor] Pucci; cf. Ep. 3011.

40. Schonnberg] Nicolas Schomberg; see Ep. 1466. 50n. Created cardinal 21 May 1535; on the same day the purple was bestowed on J. du Bellay (l. 62), Fisher (l. 64), Contareni, Simonetta, Ghinucci; cf. Ep. 3049.

44. Lucretius] John Albert Widmanstetter, who took the additional name of Lucretius; see Ep. 2614 introd.

47. filius] Martinus Portogallus († 1547), Portuguese ambassador to the Papal curia; bishop of Funchal 1538 and Silva 1547; see Ep. 1681. 49n. Erasmus wrote to him in Aug. (Ep. 3050. 49).

51. descripsit] Rupilius' description is not extant.

Est preterea secretarius S. D. N. Blosius eiusque substitutus Petrus Paulus Gualterius, personae docte magneque reputationis et tui deditissimi; nihil illis gratius contingere posset quam vt illos litteris tuis salutares. Quod si feceris, triumphabunt gaudio, proderit quam plurimum et tibi.

Petrus Cursius dicit se iterum tibi velle respondere, sed credo nihil faciet nisi ex instigatione aliorum, qui illum vt stultum habent et tractant.

Secunda die huius mensis intrauit hic Rome prima vice episcopus Parisiensis vt Cardinalis in consistorium publicum, fuitque in eo obseruatus primus terminus priuationis contra regem Angliae, eo quod cardinalem Roffensem interfecit. Et dicunt regem Galliae sese velle declarare publicum inimicum regis Anglie et in confinio occupare velle illius ciuitates et terras: sic cognoscuntur amici.

Dicitur pro certo, imperatorem post expugnationem ciuitatis Tunetine in Affrica etiam Barbarossam pyratam cepisse viuumque in manibus suis habere, qui nunc sui latrocinii penas luet, et liberati sunt per captiuitatem suam decem millia captorum christianorum. Et rex de Tuneto, qui Cesaris partes sequitur, dedit imperatori xii. millia etiam christianorum captiuorum, qui omnes liberati, et quam plurimi eorundem Romam venerunt. Deus concedat imperatori in omnibus victoriam, ac nobis omnibus gratiam suam.

Dicitur etiam pro certo, imperatorem hic Rome et Neapolis hiematurum esse, ac illum primo vere personaliter Constantinopolim versus nauigaturum.

Abs te scire vellem, [vt] si papa tibi daret hic Rome honestam prouisionem, an huc velles venire expensis suis? Nam illi ingens desyderium videndi te intercessit. Responde quam citissime. Iterum vale.

Tuus Amb. de Gumppenberg
subscripsit manu propria.

Excellentissimo viro Desiderio Erasmo Roterodamo, preposito Dauentriensi, Domino suo obseruandissimo. Brisgoie.

[3029]3048. To Bartholomew Latomus.

De Puritate p. 80. — Basle.
N. p. 1098: Lond. xxvii. 28: LB. 1286. — 24 August 1535.

DES. ERASMVS ROTEROD. BARTOLOMEO LATOMO S. D.

Accepi ante dies paucos epistolam a Paulo tertio mirifici fauoris atque honorificentissimae de me testificationis plenam. At ne viuam,

3047. 78. vt *seclusimus*.

3047. 53. Blosius] See Ep. 3021. 49n.

54. Gualterius] See Ep. 3024 introd.

58. iterum] We must infer that Erasmus' *Responsio* had reached Rome.

62. Parisiensis] John du Bellay.

62–3. fuitque . . . Angliae] 'In him was noticed for the first time the use of the expression "deprivation" against the King of England.'

68. cepisse] A false report.

75. Rome et Neapolis] Charles went to Naples on 25 Nov., and to Rome on 5 April following; see Ep. 3007. 83n: cf. Ep. 3078. 16–17.

3048. 1. epistolam] Ep. 3033.

si ea mihi fuit tua gratior, ad quam nunc respondeo, sed λακωνικῶς et, vt ita loquar, per aphorismos. Beneuolentia, mi Latome, quae rebus temporariis et in quas ius habet fortuna, conciliatur, solet illis in diuersum mutatis vel refrigescere vel intermori. Me vero tibi nec forma nec opes nec dignitas, sed eruditio, candor animi, ac morum synceritas conciliauit; quae vt propria perpetuaque sunt hominis, ita perpetuam amicitiam pariunt. Nunc quum perspicio te iis virtutibus quas olim in te dilexi factum locupletiorem, aequum est vt meo erga te fauori nonnihil accrescat.

Quod excusas silentium tuum, operam inanem sumis, mihi crede; nunquam soleo spectatos amicos hoc vulgari officio aestimare. Quid quod impudenter facerem, si id in te requirerem in quo tu pari iure possis ἀντικατηγορεῖν. Orationem tuam valde probaui, quanquam mihi reddita est mutila, neque quicquam vnquam legi tuum quod non vehementer arrideret, eo quod illic animaduerterem ingenium ardens absque furore, liberum absque petulantia, amicum absque assentatione, excelsum sine arrogantia.

Budaeum ob eximiam eruditionem, ac praeclara in rem literariam merita semper animo sum veneratus, tametsi quidam conati sunt nostram amicitiam nescio qua nubecula nonnihil offuscare. Eum nunc longe pluris facio, quod tam amanter consuluit honori commodisque tuis.

Collegiorum primores nihil noui faciunt. Metuunt ne quid decedat ipsorum quaestui, quem plaerique vnicum habent scopum. Vix credas quibus machinis Louanii conati sunt obstare, ne Collegium trilingue reciperetur. Qua quidem in re vt strenuam nauaui operam, ita plurimum inuidiae mihi conflaui. Tornaci coeperat institui professio linguarum, sed academia Louaniensis et Franciscani qui Tornacum incolunt non conquieuerunt, donec quod inchoatum erat omitteretur. Domus in hunc vsum extructa prospectum habebat in hortum Franciscanorum. Hinc illae lachrymae. Te primos excetrae impetus feliciter sustinuisse vehementer gaudeo, nec dubito quin reliqua futura sint secundiora. Illud interim tibi prouidendum censeo, vt dum aetas laborum est patiens, seponas quod commode senectutis alat ocium.

Ego si annos numerem, diu vixi; si rationem ineam quantum temporis mihi lucta fu⟨er⟩it cum febribus, cum calculo, cum podagra, non diu vixi. Sed par est nos patienter ferre quicquid ille supremus Dominus nobis immiserit, cuius voluntati nemo potest resistere, quique solus nouit quid nobis expediat.

Quod me consolaris commemoratione clari nominis, nec apud posteros vnquam intermorituri, non ingratum est amicae voluntatis officium. At me nihil mouet ista gloria, nec solicitus sum de posteritatis applausu. Vnum illud mihi curae cordique est, vt hinc Christo propitio emigrem.

Huc multi Galli nobiles profugerant, hybernae procellae metu, qui

28. vt *om. Lond.* 39. fuit *M*: *correximus.*

29. Tornaci] For the history see Epp. 525 introd., 1237. 24n., 1558. 298–308. In his will of 1527 Erasmus left to the College a copy of the proposed collected edition of his works.

48. Galli nobiles] Recalled by the Edict of Coucy; see Ep. 2983. 48n; cf. Epp. 3029, 3043, 3049. 155n.

reuocati sunt. Leo rugiet, inquit Propheta, quis non timebit? Similis terror dissimili de causa occupauit animos Anglorum. De quibusdam monachis sumptum est capitis supplicium, inter quos fuit quidam Brigittensis per humum tractus, mox suspensus, denique corde reuulso in quatuor sectus partes. Hic constans et verisimilis rumor est, vbi Rex cognouit Episcopum Roffensem a Paulo tertio cooptatum in numerum Cardinalium, eo maturius productum e carcere truncasse capite. Sic ille dedit rubrum galerum. Thomam Morum iam pridem esse in carcere, facultatibus in regium fiscum redactis, nimis verum est. Ferebatur et is vltimo affectus supplicio, sed nondum certum habeo. Vtinam periculoso negocio se nunquam admiscuisset, et causam theologicam cessisset theologis. Caeteri amici qui me subinde et literis et muneribus dignabantur, nunc metu nec scribunt nec mittunt quicquam, neque quicquam a quoquam recipiunt, quasi sub omni lapide dormiat scorpius.

Hic Pontifex videtur serio moliri concilium. At non video quomodo sit coiturum in tanta Principum ac regionum dissensione. Tota inferior Germania mire infecta est a retinctis: in superiore dissimulantur. Turmatim huc affluunt, quidam Italiam petunt. Caesar oppugnat Goletam. Mea sententia plus periculi est ab Anabaptistis. Non arbitror Galliam ab hac colluuie prorsus esse liberam. Sed mussant isthic formidine fustis. Scis Monasterium Vuestphaliae metropolim expugnatum esse. Apud Amsterdamos periculosus tumultus est in vrbe. Neque nescis, opinor, Viandalum conterraneum

49. Propheta] Amos. 3. 8.

50. Anglorum] For the persecutions in England see Froude, *Hist. of England* ii, ch. 9.

52. Brigittensis] Richard Reynolds, of the Bridgettine Syon College, Isleworth. See Appendix xxvii. 235–8, where his name is given, under the form Reginaldus; cf. Ep. 3056. 20n. On 31 May 1535 Ortiz reports to the Empress that 'Chapuys writes on 8 May that on that day were martyred three Carthusians, a monk of Monte Sion of the Order of St. Bridget, a very learned man, and another priest' (Brewer viii. 786). On 20 June he supplements this by a further report, giving Reynolds' name (viii. 904; cf. viii. 565–6; 609; 661; ix. 46, 100). More in his prison in the Tower with his daughter Margaret saw Reynolds and his fellow martyrs led to execution 'as bridegrooms to their marriage' (Roper's *Life* pp. 95–6, ed. 1817). Of Reynolds not much is known, except that he was educated at Cambridge, where he took his B.D. in 1513; at some time he was a member of Christ's College, and was perhaps a fellow of Corpus Christi in 1510—his birth may be presumed to fall in the last decade of the fifteenth century. He enjoyed great repute for learning—he is said by Pole to have been the only English regular who knew the three tongues. See Pole, *Pro Ecclesiasticae Vnitatis Defensione* 103 v°. = Brewer x. 975; Foxe, *Actes and Monuments*, 1596, p. 976b; Chauncy, *Hist. Aliquot Martyrum*, pp. 24 sqq. (Chauncy, p. 22, seems to borrow from the *Expositio Fidelis*, Appendix xxvii, 236, the description of Reynolds as 'vir angelico vultu').

53–9. Hic constans . . . habeo] Quoted by Cochlaeus in *Epistola Nicolai Pape I*, 1536, ff. Cc iiii v°.–Dd. For Erasmus' uncertainty about the fate of More and Fisher see Ep. 3037 introd.

63. sub omni] See *Adag*. 334.

68. Goletam] The siege lasted from 20 June to 14 July. For Erasmus' view that the Emperor would be better employed in Germany, and that there was danger from the French, see Ep. 3043. 107n.

70. formidine fustis] Hor. *Epp*. 2. 1. 154.

Monasterium] See Epp. 2957, 3031, 3031a, 3041.

72. Viandalum] He had died *ante* 25 Feb. 1535. See Ep. 1237. 41n. The news had come from Goclenius, Ep. 2998. 52.

tuum Tornaci pestilentia sublatum esse, virum pulcre doctum, iam digamum ac liberorum aliquot parentem.

Prodit Concionator meus, vtinam bonis auibus. Nam mihi quidem hoc argumentum nunquam arrisit. Festiuum est quod adfers de puellis, quae ioco nonnunquam recipiunt quod cum dolore coguntur reddere, optasque vt saepius ad eum iocer modum. Verum illud quoque nonnunquam euenit puellis, vt quod per lusum receperunt abortu cogantur eiicere, aut in ipso partu emori. Quorum posterius metuebam, prius illud euenit. Nec est animus posthac ad istum iocari modum.

Nunc de meo statu accipe quod rideas. Hortatu Lodouici Beri, insignis theologi, scripseram Paulo tertio. Is priusquam resignaret epistolam, honorificentissime de me loquutus est. Quumque statuisset in futuram Synodum aliquot eruditos in Cardinalium ordinem allegere, propositum est et de Erasmo. Sed obiiciebantur impedimenta, valetudo ad obeunda munia inutilis, ac census tenuis. Aiunt enim esse Senatusconsultum quo submouentur ab ea dignitate quibus annui reditus sunt infra tria ducatorum milia. Nunc hoc agunt vt me onerent praeposituris, vt hinc iusto censu parato doner purpureo galero. Feli aiunt crocoton. Est Romae quidam amicus, qui hoc praecipue molitur, frustra monitus, non vnis meis literis, me nec sacerdotia nec pensiones morari, hominem ἡμερόβιον, et indies mortem expectantem, nonnunquam et exoptantem, tam diri sunt interdum cruciatus. Vix tutum est e cubiculo proferre pedem, ac ne prospectus quidem asini tutus est. Corpusculum hoc rarum ac tenue nullam fert auram nisi coctam. Et sic affectum huc volunt protrudere vt ambiam praeposituras et galeros. Mihi tamen interim gratissimus est summi Pontificis et error de me et affectus erga me.

Sed verbosior sum quam destinaram. Epistolae tuae prolixiori facile ignoscam, si culpam istam frequenter iteres. Puer quem tibi commendaram vbi viuat scire cupio. Rogo vt illum interdum amanter appelles. Habet patrem virum humanissimum, ipse probae indolis. Bene vale.

Basileae xxiiii. die Augusti. M.D.XXXV.

[3014]3049[3066] TO PETER TOMICZKI.

De Puritate p. 63. Basle.
N. p. 1093: Lond. xxvii. 25: LB. 1287. 31 August 1535.

DES. ERASMVS ROTEROD. R. D. PETRO TOMICIO, EPISCOPO CRACOVIENSI, REGNI POLONIAE VICECANCELLARIO S. D.

TANTVM habent eruditionis et eloquentiae literae tuae, Praesul

3048. 80. reiicere *N*. 3049. TIT. R. D. *om. N*: REGNI . . . CANCELLARIO *om. N*.

3048. 75. Prodit] See Ep. 3036.

77. ioco] Erasmus is sufficiently pleased with the witticism to use it as his own when writing to Tomiczki (Ep. 3049. 47).

84. scripseram] Ep. 2988.

92. Feli . . . crocoton] See *Adag.* 172.

amicus] Gumppenberg; see Epp. 2993, 3007. 31n.

97. prospectus . . . asini] *ὄνου παράκυψις*. See Zenob. 5. 39, Apuleius *Met.* 9. 42, L. and S. s.v. *παράκυψις*.

ornatissime, vt me prorsus a rescribendo deterreant. Sed eaedem rursus tantam prae se ferunt humanitatem vt non verear illis vel ex tempore respondere. Quod mihi pene perpetuum est, itaque multum citoque scribendo didici male scribere.

Quod tuam amplitudinem veneror ac diligo, nihil mihi debetur gratiae, Scythis omnibus immanior futurus, si virum tot eximiis virtutibus praeditum, et tam egregiis fortunae ornamentis, tam singulari modestia, non toto pectore amarem. Tuum in me fauorem, meamque erga te reuerentiam, amicitiam vocas, aut te multum deiiciens aut me multum erigens. Mihi vero abunde magnificum est, inter tuos clientulos annumerari. Eiusdem modestiae est, quod omnia tua cum meis confers. Formica camelus, aiunt Graecorum Prouerbia. Nec confers modo, verum etiam in iis quae sunt praecipua priores tribuis Erasmo. Vtinam e lucubrationibus meis aliquid vtilitatis accedat: praesertim ad pietatem. De nominis immortalitate non sum anxius, tametsi non est boni viri famam negligere. Sed varia sunt hominum iudicia; tum hoc seculo, quid, obsecro, turbulentius? In eodem choro quam dissonae voces! quam non congrui motus! vt qui velit hisce temporibus aliquid in lucem aedere, nullo pacto vitare queat, quin se exponat multorum linguis confodiendum; vt, iuxta Pauli sententiam, per gloriam et ignominiam, per infamiam et bonam famam, necesse sit ad id quod rectum est pertendere. Si olim scissem quid sit celebre nomen, summa vi fuissem adnixus ne quis praeter domesticos nouisset Erasmum; nunc frustra mihi placet illud Epicuri *λάθε βιώσας*. Sed quando haec est Epimethei prudentia, sero sapiens, quod vnum superest, huc toto pectore incumbo vt Christo propicio hinc emigrem.

Ab his laboribus, in quibus credis me libenter versari, iamdudum animus gestit discedere. Sed partim me retrahit necessitas, partim reuocat flagitatorum improbitas. Necessitas cogit vt mea quae fere sunt extemporalia, ac citra iustam curam praecipitata, sub incudem reuocem, quando typographos cohibere non possum quin subinde meas ineptias excudant, etiam puero lusas. Interdum et alienas meo nomine euulgant lucelli gratia. Flagitatorum duplex est genus. Quidam vrgent priuato affectu, velut typographi, qui lucri gratia quaerunt nouos libros. Sunt alii quidam qui de me bene meriti postulant argumentum quod existimant Reipub. profuturum: aut si nihil sunt meriti, ea sunt autoritate vt rogando cogant. Huius ordinis sunt, libellus De misericordia Domini, ad Christophorum Episcopum Basiliensem, Commentarius in Psalmum quendam ad Episcopum Lincolniensem, alter item ad Turzonem Episcopum Olmucensem; duo praeterea libelli, alter De symbolo fidei, ad comitem Vuiltiseriae, alter De morte Christiana. Sed acrius vrgent, qui ex promissis velut obsignatis tabulis mecum agunt. Huius ordinis

2. scribendo *N*.

---

13. Formica] See *Adag.* 447.
22. Pauli] 2 Cor. 6. 8.
26. Epimethei] See *Adag.* 30, 31.
40. De misericordia] See Ep. 1474.
41. Psalmum] Erasmus dedicated to Longlond commentaries on two Psalms, 4 and 85 (see Epp. 1535, 2017); to Turzo he dedicated the commentary on Ps. 38 (Ep. 2608).
43–4. ad comitem Vuiltiseriae] See Epp. 2772 and 2884.

quum alia quaedam sunt, tum est Ecclesiastes; quem nunc damus serio non serio promissum, idem passi quod solet quibusdam puellis accidere, quae per lusum recipiunt, quod cum dolore coguntur reddere. Quis sit operis genius futurus nescio, meus certe genius a nullo argumento magis abhorruit. Malui tamen hanc aleam iacere quam malae fidei sponsor videri. Sed quid mei labores sunt ad tuam industriam, qui doctrina, consiliis, integritate, gratia, prudentia, autoritate, de Rege, regno, et ecclesiis Poloniae, tam praeclare summo cum omnium applausu mereris? Iam vt aetas conueniat, multum tamen interest inter senectutem omni dignitatis genere florentem, et inter marcidam omnibusque inuidiae telis expositam, ne dicam *ἵππου* vel *ὄνου* potius *γῆρας*.

Si nouus annus tuam amplitudinem pristino vigori restituit, est vnde Christo gratias agamus. Me vero vsque ad idus Maias inclementissime tractauit, adeo vt cruciatuum pene iugium taedio coelum mutarim (nam in morbis deploratis medici solent ad hanc sacram ancoram confugere), si quod forte mali leuamen inuenirem, aut certe morte finem dolorum adipiscerer. Basileam arcera muliebri vectus sum, cuius vrbis nec incelebris nec inamenae hospitio compluribus annis sum vsus. Atque ibi in spem reditus mei erat extructum cubiculum in gratiam meam, quale mihi sciebant esse commodum. Tum erat excudendus Ecclesiastes, qui multis locis hiulcus et inchoatus vix potuisset absolui, nisi praesens adfuissem. Hanc ciuitatem quam ante annos fere septem subturbulentam reliqueram, bene tranquillam reperi, et ad sobrios mores pulcre compositam. Iam non me fugiunt diuersae hominum sententiae, animique plurimorum ad male suspicandum aequo proniores. Verum arbitror me tum aetate, tum vsu rerum, tum eruditione quantulacunque huc peruenisse vt mihi tutum sit quouis loco viuere.

Nec tamen hoc animo prorepsi e nido vt Basileae sedem perpetuam figerem, nisi vrgeret inexpugnabilis necessitas. Verum hic erat animus vt, si parum succederet audacia, Friburgum in aedes meas, quas illic sat splendidas emeram, et ad vsum meum diligenter appararam, commodaque supellectile instruxeram, me reciperem. Sin succederet coeli mutatio, hinc vel in Brabantiam vel in Burgundiam cogitabam. In Brabantiam, praeter alia multa, inuitat aula Caesaris et paratum salarium, si redeam. Besontino Senatui simul et clero me pridem, quum illuc commigrare statuissem, Carolus Caesar literis suis non indiligenter commendauit; et absque vinis Burgundiacis ilico periclitor. Contemni poterat, quod non nisi magno huc aduehuntur, nisi magna ex parte a furacibus aurigis exhausta, aut admixtu corrupta, ad nos venirent. Friburgi Vniuersitas est (vt vocant) cum primis

54. merearis *N*. 60. cruciatuum *MN*[2]: cruciatum *N*[1] *Lond.*

47. puellis] Cf. Ep. 3048.
56–7. *ὄνου . . . γῆρας*] See *Adag.* 1713.
60–1. coelum mutarim] Cf. Ep. 3025. 18n. In VZE. 72, p. 199, Viglius assigns the climate as Erasmus' reason for leaving Freiburg; the Freiburg climate, he says, killed Zasius. In Ep. 3054 Erasmus mentions the climate of the town as a possible cause of his bad health in 1535.
80. vel in Brabantiam vel in Burgundiam] See Ep. 3062. 4n.
82. si redeam] For the residence qualification attached to the pension, see Ep. 1434. 7–10.
clero] See Ep. 2733. 9.
83. literis] Ep. 2553.

celebris et omni studiorum genere satis florens; nec illibenter viuebam in ditione Regis Ferdinandi, cuius haud vulgarem in me fauorem multis argumentis sum expertus. Sed eius loci coelum mihi semper visum est meo corpusculo parum amicum, atque ipsa etiam domus, quamuis elegans, nonnihil suspecta fuit. Hic aliquanto minus male habeo: nam bene habendi spes omnis adempta est, in hac quidem vita. Siquidem a puero fui delicati corpusculi, rarissimaeque (vt medici loquuntur) texturae, eoque coeli iniuria facilius offendebar. Sed vigor aetatis partim negligebat, partim vincebat haec incommoda. Nunc posteaquam non labores tantum, sed multo magis tot letales calculorum nixus, et his succedentes articulorum diri cruciatus, absumpto corpore praeter cutem et ossa nihil reliquerunt, consentaneum est vt indies corpusculo magis ac magis attenuato facilius offendar aurae incommodis. Sic plane fio coelestis vt ad omnem coeli habitum peius aut commodius habeam. Sed leuius feruntur mala quae non possunt esse diutina. Maiorem in modum me delectauit, quod erudite iuxta et apposite adfers de Roscio Comoedo, qui cum aetate mutauit tibiarum modos. Verum vtinam ego aliqua saltem ex parte id essem in ecclesia, quod Roscius fuit in theatro. Attamen quod illi persuasit ratio, me docuit necessitas. Illud inter nos diuersum. Tui te reuocant a laboribus, vt reipublicae, cui prodes plurimum, possis quam diutissime prodesse. At mei me recusantem ac detrectantem ad labores subinde nouos protrudunt. Vtcunque haec habent, admonitio tua, vel potius consolatio, mihi fuit multo gratissima, atque illud efficiet vt posthac maiorem habiturus sim valetudinis rationem; et quicquid erit molestiarum, aequiore feram animo.

De Hieroslao a Lasco grata nuncias: nam huc nescio quae rumoris aura pertulerat, eum cum duce Grittio fuisse capite truncatum. De Caesaris victoriis multa tum scribuntur, tum vulgo iactantur, quae non arbitror omnia ἀνεμώλια, vt Homerice loquar. Populus Caesareae ditionis multis in locis accensis pyris testatur gaudium publicum. Idem factum est Romae. Pontifex tamen negauit se id facturum, nisi Caroli literis ad ipsum scriptis factus esset certior. Guletam, vetustae Carthaginis ruinas, expugnatam rumor est constans, et puto verum esse. Caetera dubia sunt. Hic nihil est quod scribam laeti. Pestilentia scintillat in multis Germaniae ciuitatibus. Oppidum Vuestphaliae Monasterium, quod occuparant retincti, vi expugnatum est, animaduersum in omnes qui duodecimum excesserant annum. Ea lues nonnihil compressa est verius quam extincta. Ex Hollandia Anabaptistae turmatim in has regiones affluunt, nec dissimulant suam professionem; feruntur ac dissimulantur, si nihil moueant tumultus. Quorsum haec euasura sint, Dominus nouit. Corda Regum in manu Dei sunt, precorque vt quae Carolus noster gerit Christo prosperante feliciter cedant. Multorum tamen sententia non minus operaeprecium fecisset, si Germaniam inferiorem ab istis pestibus defendisset quam expugnando Guletam. Neque enim res

119. Se *N*: sed *M*. 121. expugnatam *scripsimus*: expugnatas *M*.

---

115. Grittio] See Ep. 2971. 41n.

122. puto verum] For Erasmus' scepticism about reports from Africa see Ep. 3043. 107.

124. Monasterium] See Ep. 3043. 109n.

iam intra *λογομαχίας* consistit. Sed ferro et sanguine grassantur *δίβαφοι*. Insidiis, dolis ac vi ciuitates occupant, caede ac violentia inuitos ad suam sectam adigunt, creant nouos reges ac reginas, condunt nouas leges pro sua libidine.

Ante mensem Reuerendus D. Ioannes Faber Episcopus Viennensis, Regis Ferdinandi consiliarius, ad me scripsit, a Turca venisse oratorem ad Ferdinandum, ac paulo post alterum, item a Vayuoda: nondum esse certum, sed suspicari se agi de pace, ad quam Rex est propensissimus: et sapit, in hoc Germanicarum et Vngaricarum rerum statu. Nihil habet haec aetas eo Principe sanctius aut humanius; dabit illi, spero, Dominus aliquando fortunam virtutibus parem, vt rebus humanis quantum prodesse cupit tantum et possit. Lantgrauium Hessiae, qui ducem Vuirtenbergensem in suam ditionem reposuit, honorificentissime excepisse dicitur. Circiter Idus Augusti duae sorores, Maria quondam Vngariae Regina, et Regina Galliae, parabant colloquium Cameraci. Videbimus quid ille pariat senatulus; vtinam salubriora decernat quam ille quondam Romae, cui praesidebat mater Heliogabali. Hyeme superiore Lutetiae saeuitum est acriter in quosdam, qui magnos excitarunt tumultus, ipsi etiam Regi minitantes, ni desisteret persequi verbum Dei (sic enim illi loquuntur), schedis passim affixis ad ipsum etiam conclaue regium. Vario suppliciorum genere extincti sunt apud Parisios ferme viginti quatuor. Plurimi metu profugerunt, inter quos non pauci nobiles. Eorum aliquot Rex, iam factus mitior, reuocauit, redditis facultatibus, et permisso (vt narrant) dogmatum arbitrio, modo ne petant Regni statum. Huius moderationis autorem narrant fuisse Regem Angliae, et Paulum tertium. In Anglia quid acciderit Episcopo Roffensi, ac Thomae Moro, quo hominum iugo nunquam habuit Anglia quicquam sanctius aut melius, ex fragmento epistolae quod ad te mitto cognosces. In Moro mihi videor extinctus, adeo *μία ψυχὴ* iuxta Pythagoram duobus erat. Sed hi sunt rerum humanarum aestus.

Verum his seriis nimium onero te. Nunc audi quod rideas. Paulo tertio visum est in futuram Synodum creare Cardinales aliquot, insigniter eruditos, inter quos propositus est et Erasmus, *κόρχορος φασὶν ἐν λαχάνοις*. Sed obstabant, quum alia quaedam, tum vero praecipue census nimium tenuis: praeterea senectus, ac valetudo parum vtilis obeundis ecclesiae negociis. Itaque nunc magno ambitu agitur, vt me praeposituris onerent, reclamantem ac manibus pedibusque recusantem, ac perpetuo etiam recusaturum. Ego animalculum *ἡμερόβιον* nunc suscipiam certamen cum ociosis, violentis et opulentis

---

138. Faber] Ep. 3017.

146. Vuirtenbergensem] See Ep. 2917. 51n.

149. Cameraci] For this meeting see Ep. 3037. 76n.

151. mater Heliogabali] Julia Soemias; she presided over the Senate, the first example of a woman sitting in parliament?

155. suppliciorum] For these, and for the amnesty to the fugitives, see Ep. 2983. 48n.

162. fragmento] No doubt the portion of Goclenius' letter of 15 Aug. printed in 1536 by Cochlaeus (Ep. 3037 introd.).

166. visum est] At the creation of 21 May 1535. For the cardinalates conferred in May, cf. Ep. 3047. 40n.

167. *κόρχορος*] See Zenob. 4. 57: *κόρχορος Πελοποννήσιοι φασὶν εἶναι λάχανόν τι τῶν εὐτελῶν δίο καὶ ἡ παροιμία*. Cf. Schol. Aristoph. *Vesp*. 234.

competitoribus, vt diues moriar? Breue Pontificis ad te mitto, cuius animum lubens amplector. Bos clitellas non recipiam. Roffensi Episcopo galerus Cardinalitius exhibitus est in carcere, sed ille iam mori decreuerat.

Regi vestro pro sua prudentia pacis amantissimo precor omnia prospera: dignus erat vicinis commodioribus. Munus tuae benignitatis nec expetitum nec expectatum bona fide redditum est. Tam docta tamque amica epistola, etiam si venisset ἄδωρος, amplissimi muneris instar erat futura. Nec vlla vnquam ad me tua venit epistola quae non plurimum solatii praestarit animo meo. Magiae studiosi narrant hoc esse peculiare malis spiritibus, vt terrorem ac taedium adferant: bonis, vt gaudium et alacritatem. Nihil igitur mirum, si tua scripta sic exhilarant, sic discutiunt omnem moerorem, quum a spiritu optimo vereque Christiano proficiscantur. Ecclesiastae volumen lubens ad te misissem, si quis voluisset sarcinam recipere; per negociatores isthuc perferetur. Quoniam elegantia cum tuis literis paria facere non potui, quod eloquentia diminutum est loquacitate pensaui. Dominus R. amplitudinem tuam diu nobis seruet incolumem.

Datum Basileae pridie Calen. Sept. M.D.XXXV.

3050. From John Choler.

Leipzig MS. | Augsburg.
EE. 227. | 31 August 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. D. Sciebam Ambrosii Gumppenbergii studia non admodum grata tibi futura, idque illi iam pridem non obscure subindicaueram. Sed ille sibi persuaserat se mentem et animum tuum longe exploratiorem habere. Ego vero illi cessi, subdubitans ne tu fortassis mutasses consilium. Rupilius proximis suis significauit mihi pontificem tibi contulisse prepositūram Dauentriensem, non sine consilio tibi fauentium, quod ea tibi commodior futura videretur, asserens se tibi per litteras gratulatum fuisse. Ego autem summopere gaudeo, si quid tibi commodi contigit; sin aliter tibi euenit, doleo. Scio sane te hos fumos non captare, eoque minus desiderare. Sed Gumppenbergius vehementi ingenio et irrequieto est animo praeditus, tam mihi intus et in cute notus est vt vix eque alteri. Iam pridem olfeci quo illius erga te studia tendant, idque alias apud te non dissimulaui. Non est quod tantum studeat Erasmo, sed magis res agit ille suas. Id si expenderis accuratius, facile deprehendes me falsa opinione non falli.

3050. 8. *EE.*: gaudio *MS.* 12. *EE.*: altero *MS.*

3049. 174. Breue] Ep. 3033.

175. Bos clitellas] Cf. Hor. *Ep.* 1. 14. 43.

179. vicinis] The Muscovites: see Epp. 3014, 3020.

187. Ecclesiastae] The first clear indication of the date of publication; see Ep. 3036 introd.

3050. 1. studia] For Erasmus' impatience with Gumppenberg see Ep. 3007.

8. litteras] Not extant: it can hardly be Ep. 3007 or the earlier letter mentioned there.

12. intus . . . notus] See Persius 3. 30.

R. episcopo Christophoro primum significaui te sibi Ecclesiasten tuum dedicasse: scio illi gratissimum futurum. Maluissem id ore coram referre illi, sed domi vinctus teneor: iniectae sunt mihi compedes, boiae, pedicae, numellae, tortores accerrimi, qui me dies iam fere quindecim excruciant. Sed spero me propediem euasurum atque euolaturum etiam. Diuexauit me podagra, dum nuntius meus apud te fuit. Pridie incessum denuo auspicatus sum, quum antea Pontificum more sella vectarer.

Responsionem tuam mihi dicatam gratissimam habeo. Debeo idcirco Gilberto tuo plurimum, qui hoc vt faceres tibi suggessit. Curabo vt ex aere illius me liberem. Id mihi dificile non erit, modo certum nactus fuero nuntium qui ad vos proficiscatur. Nam quod ad te pertinet, non video qua ratione pro tanto tuo erga me amore et studio sim satisfacturus. Superant merita facile tua meas facultates et faciunt vt non sim soluendo. Proximum est vt faciam quod facere solent mala nomina, fugiam aut cedam bonis. Sed magis me in seruitutem prorsus tibi dabo, vt quando vsu tuus iam pridem esse ceperim, nunc iure et lege tibi sim mancipatus totus, vt liceat tibi vel de capite meo statuere quid velis. Nam si omnes tibi facultates meas dedero (quibus tu minime eges), non tibi tamen satisfecisse videbor, quamuis et omnia mea tua sint, et esse necessum est.

Paumgartnerus secessit ob pestis suspitionem: ei litteras tuas et praeces ⟨h⟩orarias transmisi. Nescio an hoc nuntio ab eo litteras sis suscepturus: certe indicaui illi adesse nuntium qui Friburgum iturus sit, et ob id hunc per diem retineo, si forte ad te vellet scribere.

Caesar recepta in potestatem Africa et potitus insigni victoria contra Barbaros in Ciciliam rediisse dicitur, relicta tamen classe et exercitu in Africa, cui et suplementum addidit nouum militum Germanorum. Destinauit quoque (vt ferunt) comeatum. Quorsum autem tantas copias destinaturus sit, adhuc in incerto est apud nos. Aliqui putant in Thraciam, alii in Aegyptum, nonnulli in Syriam. Sed euentus breui ostendet, quid in animo Caesar versauerit hactenus.

Litteras tuas Gumppenbergio et legato Lusitano continuo ad Vrbem destinaui: cito peruenient.

Lucas Rem, qui et ipse secesserat ob pestem, pridie hic nuntiatus fuit mortuus, sed vanum comperi. Litteras tuas commisi Patauium

21. *EE.*: ferę *MS.* 22–3. meus . . . te *an* tuus . . . me *legendum?*
26. *EE.*: subiessit *MS.*

---

17. primum] As a preliminary to the delivery of the book; of which copies could not yet have reached Augsburg (see Ep. 3036 introd.).

19. domi . . . teneor] In Ep. 3095 Erasmus writes to Cognatus that he has received a letter from Choler, full of complaint of his sufferings from the gout. If this be the present letter, it would seem that it cannot have reached Erasmus before the middle of October (when Cognatus left Basle).

25. Responsionem] The rejoinder to Cursius, Ep. 3032.

32. nomina] 'Debtors' (as Seneca, *De Ben.* 5. 22. 1).

38. litteras . . . 39. litteras . . . 49. Litteras . . . 52. Litteras] Neither Erasmus' letter to John Paungartner, nor Paungartner's reply, nor the letters forwarded to Rome (for Gumppenberg and Martinus Portogallus) and to Padua have been preserved.

39. praeces] The volume *Precationes aliquot nouae*, issued in the spring, with a dedication (Ep. 2994) to David Paungartner.

49. legato Lusitano] Martinus Portogallus; see Epp. 3047. 47n, 3052.

51. Rem] See Ep. 2987. 1n.

destinandas. Postremo opto te perpetuo incolumem, Erasme, domine colendissime. Vale.

Data raptim Augustae, die vltima Augusti 1535.

Agnoscis mancipatissimum tuum Cholerum.

D. Erasmo Roterodamo theologo detur. Basileae.

3051. From Boniface Amerbach.

Breslau MS. Rehd. 254. 8. Freiburg.
EE[2]. 134. 1 September 1535.

[An original letter, autograph throughout, obviously written when Boniface had gone to Freiburg to arrange for the dispatch of Erasmus' library to him at Basle. The decision to move Erasmus' goods may have been prompted by the fire recorded in Ep. 3045. The bulk of the furniture seems to have been sold in Freiburg (Ep. 3059).]

S. P. Clariss. Domine Erasme, quia plurimum metuebamus, ne res tuas istuc transmittendas quadrige a⟨b⟩ Hieronymo conductae caperent aut ferre possent, commodum in Tribelmannum incidimus, cui vas et scrinium plena libris beneque (vt putamus) compecta commisimus, et praeterea vasculum, in quo zacchari metae. Bene vale.

Calendis Septembr., Friburgi, Anno 1535.

Conuenimus cum Tribellmanno vt mercedis nomine decem et septem baczones soluantur. Videtur hoc nimium non esse, nisi tu diuersum putes.

Tuus ex animo Bonifacius Amerbachius.

D⟨omi⟩n⟨o⟩ Erasmo Roterodamo, verae theologiae ac omnium bonarum disciplinarum decori, patrono optimo.

[3037]3052[3061] To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 132. Basle.
O[2]. p. 276: Lond. xxx. 70: LB. 1288. 2 September 1535.

ERASMVS ROTERODAMVS VTRIVSQVE LITTERATVRAE DOCTISSIMO CONRADO GOCLENIO S. P.

Balthasar Austriacus tuus discipulus affirmat se proprium famulum missurum Louanium. Ei commisi literas ad te et ad Iodocum

3052. tit. vtrivsqve . . . doctissimo O[1]: m. O[2].

3051. 1. ne] For *vt*.

2. Hieronymo] Jerome Froben.

3. Tribelmannum] For this carrier see Ep. 2554. 1n.

3052. 1. Balthasar] Of Balthasar of Kieueringhen we know not much more than is given in this letter and in Epp. 3061, 3111. From Ep. 3111 it would appear that he carried, with this letter, an elaborately bound copy of the *Precationes aliquot nouae*, to be delivered through Levinus to Paungartner, who was at the court of Brabant. The book seems to have been packed with his own copy; and his own he handed as a gift to Goclenius, who supposed himself to owe the *Precationes* also to him. The mistake was discovered by Levinus, but not until Paungartner had returned to Germany. Meanwhile, Goclenius had given the book to a friend. The name of Balthasar a Kieueringhen is mentioned in the *Itineraria Tria* of Viglius' friend, the poet Ioannes Secundus; Leiden, 1618, p. 18—

Sasboutum, apertas; vt (si videtur) cures ad illum perferendas. Illud ne te fugiat, Cannium nihilo esse sinceriorem Hagio furioso. Quicquid veneni hauserat ex Alardo, in sinum huius effudit, aspis viperae. Idem fecit scurrae Polyphemo. Miror vnde aut quo Cannius, quum isthac faceret iter. Hagii colloquio et Quirinus Talesius infectus est, et vicissim suum virus in huius sinum effudit. Nihil enim reticuit Hagius, nec posset. Suspicor quod et Gandaui Carolum Vtenhouium alienarit. Nihil enim scribit, solitus crebro me litteris appellare. Delphus nihil ad me scripsit, nec puto illum esse syncero in me animo: quemadmodum nec Morillonum—ex quo repetiit Hispanias, verbum ad me non scripsit.

Hic paulo melius habeo. Itaque fortassis hybernabo, proximo vere, volente Deo, Burgundiam vicinam petiturus. Quod tibi narrauit Theobaldus de pensionibus per Bodyllum ad me missis, puta *ἀνεμώλιον εἶναι*. Mitto epistolam ad Sasboutum apertam vt, si videtur, illi transmittas. Bene vale.

Placet Lambertus, quem misisti, iam alterum eram nactus, Antuerpiensem. Tres habebo, donec Gilbertus abeat, iam factus Canonicus. Cum neutro famulorum nouorum pactus sum. Si opus eo quem commendas, significabo. Pro officio tuo habeo gratiam. Est Friburgi

---

Secundus dined with him and Ioachim Polites in Paris, 19 March 1532, and on the next day with the same two, B. Latomus, and J. Swerts. Writing to Boniface Amerbach on 21 Sept. 1535, Zasius reports that the faculty (of law, in Freiburg) are sending back the 'consilium D. Baronis de Kienringen (vel Rhieringen) elaboratum'. Amerbach is asked to transmit it to Kienringen. On 15 Oct. 1535 he reports to Boniface that the 'consilium' has gone amiss, 'praesertim in honorario distribuendo' (ZE. pp. 245–6). What the scheme, or 'consilium', was does not appear. But it seems likely that Zasius' Baro de Kienringen is one and the same person with Goclenius' Balthasar de Kieueringhen; and that it is for assistance in forwarding the *consilium* that Goclenius thanks Erasmus in Ep. 3061.

3. Sasboutum] The letter is not extant; in ll. 17–18 Erasmus repeats his instructions about it, by a lapse of memory.

16. Bodyllum] Bedill in fact wrote on 14 Sept. (Ep. 3658) confirming what Erasmus had already known, or believed, namely, that the vicar of Aldington was unable to pay because his goods had been confiscated, and that the holder of the other English living denied liability. He notified him of gifts of £6. 13*s*. 4*d*. from Cranmer, 20 angels from Cromwell, £5 from Longlond (Ep. 3058; cf. Epp. 3107–8).

19. Lambertus] Lambert Coomans. From particulars collected, partly from unspecified manuscript sources, by P. F. X. de Ram (*Bulletin de l'Académie Royale des Sciences et Belles Lettres*, 1842, ix^2, pp. 437–46), it would appear that he was born at Turnhout, and that he was for some years secretary to Card. William van Enckenvoirt, whom he accompanied to Rome, remaining in his service until the Cardinal's death in 1534. In 1559 he was dean of the 'collégiale' of Turnhout; where he died in 1583. He was sent to Erasmus by Goclenius, on the recommendation of Andrew Gennep (Ep. 3037): the natural inference from Goclenius' letter is that Lambert was at the time in Louvain (de Ram's account is not consistent with this). Goclenius speaks of him as having had long and faithful service 'apud quendam senem'—this is an odd way of speaking of the Cardinal, and it suggests that Goclenius did not in fact know Lambert's history very precisely at the time of writing. Lambert seems to have remained with Erasmus until his death—according to tradition, Erasmus died in his arms (de Ram, *op. cit.*, p. 438). Under Erasmus' will he received a legacy of 200 gold florins (Appendix xxv. 19–20).

alterum] We do not know who this was. See, however, Ep. 3115.

21–2. quem commendas] The 'adolescens quidam Hollandus' spoken of in Ep. 3037. 28–30.

quidam fucatus amicus, per quem non licuit nec famulam nec famulum habere frugi. Eius nomen tibi prodam alias, vt caueas. Nam post nundinas forte mittam proprium nuncium.

Aleander denuo emisit librum furiosum sub nomine Doleti: quo et Morum, quem acceperat esse in carcere, vlciscitur, et Villenouanum mendicum mortuum. Facit imperiosum Morum timide loquentem. Furia Romae subornauit Cursium, qui scripsit in me. Excuditur nescio quid Mediolani.

Romanenses velim nolim pertendunt me censu onerare, quo mox fiam Cardinalis: nam id serio fuit agitatum. Pontifex est mire propensus in me, et sex Cardinales cum oratore Lusitaniae sedulo moliuntur. At ego scripsi, me nec sacerdotia nec pensiones recepturum. Breue Pontificis ad te mitto. Vale.

Postridie Cal. Sept. 1535.

Saluta Rescium, et Hebreae linguae Professorem. Balthasar a Khieueringe, tuus discipulus, apud me fuit. Visus est iuuenis perhumanus, ac bene Latinus, tuique amantissimus.

3053. From Cornelius Grapheus.

Breslau MS. Rehd. 254. 78. Antwerp.
EE². 135. 2 September 1535.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing. The date is confirmed by comparison with Ep. 3067, in which the letter is mentioned. Erasmus had seen Herborn's book (or at least some sheets of it) in Jan. 1534 (Epp. 2896. 12n, 2898. 14n, 2899); and it is difficult to know why he should now be wanting a copy of a work of which he had laboured to have all copies destroyed. On the other hand, the concluding paragraphs of Ep. 3100 show that, as late as Feb. 1536, he was still angry about Herborn's book.]

S. P. Librum Nicolai Herboni ad te mitto, optime Erasme. Hillenio ob eundem nihil mali factum est, tametsi id metuerit. Hic

3052. 24. vt O^2: et O^1. 29. subordinauit O^2. 35. Iterum vale O^2.

3052. 23. amicus] Possibly Glareanus, see Epp. 3054. 13–17; 3055. But the list of Erasmus' false friends in this letter—Cannius, Utenhove, Quirinus Hagius, Quirinus Talesius, Polyphemus, Alard, Dilft, Morillon—is impressive; the product perhaps of the diseased imagination of a very sick man. Goclenius in his reply (Ep. 3061) has no difficulty in exculpating some of them: Dilft has been seriously ill; Cannius and Quirinus Hagius, so far from plotting together, are not on speaking terms; Cannius' mysterious visit is due to the fact that he has managed to secure a few months' holiday from the charge of his convent.

26. denuo] The *Dialogus*. When he calls this a new effort of Aleander's, Erasmus is perhaps reckoning Scaliger's Oration as Aleander's first offence in this kind; but he may be thinking of Cursius' *Defensio*, which both here and in his *Responsio* 359n he plainly attributes to the influence of Aleander.

27–8. Villenouanum] Villanouanus and More are the interlocutors in Dolet's Dialogue. Simon Villanouanus, 1495–1530, had been Dolet's admired teacher and friend in Padua, where he had become, on the death of Longolius, the principal professor of Latin. Though a Belgian by birth (born probably at Neufville in Hainault), it seems likely that he is one and the same with 'le docte Villonouanus François' of Rabelais (iii. 13). See Christie, *Etienne Dolet*, 1880, pp. 28–35.

30. nescio quid] Probably the *Bellum Ciuile*; see Ep. 3064, introd.

33. oratore] Martinus Portogallus; see Epp. 3047. 47n, 3050.

35. Breue] Ep. 3033.

36. Professorem] Balenus.

liber rursum Luteciae fertur impressus esse atque a monachis mire distrahi. Herbornius diem obiit, idque (vt ferunt) in Sabaudis.

Ioannem Clauthum mihi commendauit miris praeconiis D. Ioannes Huysman, olim pastor maioris ecclesiae Antuerp⟨iensis⟩, nunc Angien⟨sis⟩ ecclesiae prefectus, vir vndique ab omnibus optimus iudicatus. Eius epistolam sua ipsius manu perscriptam ad te mitto. Scripsit et alteram eiusdem argumenti, sed multo prolixiorem, quae mihi non est ad manum (seposui enim nescio vbi), in qua multis speciosissimis quidem coloribus ita depingit mihi Clauthum vt nemo non ardentissime sibi deposcat talem famulum. Itaque nihil Liuino, de quo suspicaris, imputandum est (qui, cum nuper in aula essem, nihil non honorificentissime loquebatur de Erasmo), neque mihi, qui hominis tantopere commendantis autoritati facile credidi; non enim per epistolas tantum, sed etiam coram multis verbis in Clauthi commendationem mecum egit. Neque commendanti forte quidpiam imputandum est. Nam potest fieri vt plane ignorauerit illum (vti scribis) omnibus sectis fauere; nam ostendi cum illi tum etiam Clautho tuas literas, quibus mihi indicas te nolle quemuis qui alicui sectae esset addictus. Talem vero se apud me, ac itidem forte apud illum, simulauit Clauthus.

Mi Erasme, quantum ad me attinet, tibi persuasum habeas velim me semper eum et esse et fore erga te quem et semper fuisse haud ignoras. Quod haec ad literas tuas tardiuscule responderim, liber Herborni fuit in causa, quem difficile tandem per amicum quempiam nancisci potui, propterea quod hic neque prostat neque diuendi potest, facta per reginam prohibitione.

Vale, Erasme mihi prae caeteris omnibus multo chariss., idque tibi ex animo dictum credas velim.

Antuerpiae, postridie Calendas Septemb. M.D.XXXV.

C. Grapheus.

3054_{3055} To Henry Glareanus.

H. Schreiber, H. L. Glareanus, pp. 78, 79, 80. ⟨Basle.⟩
6 September 1535.

[These three fragments of a letter, or of separate letters, are printed by H. Schreiber in the notes to his *Heinrich Loriti Glareanus; seine Freunde und seine Zeit,* Freiburg, 1837. Schreiber notes of each extract that it is from an *Epistola inedita,* but he gives no nearer indication of its source. He says of the extract 'Quod ad religionem . . . exspecto' that this seems to be the last letter from Erasmus to Glareanus, and that it is answered by Ep. 3055. He prints on an earlier page Ep. 3045, from a transcript of the original made by Dr. Burckhard at Basle, sent him, with many others, from the great collection of letters in the 'Stadtbibliothek' at Basle. The source for these fragments

3053. 15. EE^2.: crediti *MS.* 25. tardiusculae *MS.*: *correximus.* 26. EE^2.: difficili *MS.*

3053. 5. Clauthum] See Ep. 2955. 13n. Though reconciled to Livinus, Erasmus, as late as June 1535, continued to blame him for mischief-making with Clauthus (Ep. 3028).

6. Huysman] Not otherwise known to us. His letter has not survived.

28. prohibitione] For the steps taken to prohibit Herborn's book, see the letters of Carondelet and Olah, Epp. 2912, 2915.

may, therefore, be the same. We have, however, failed to find them at Basle. Schreiber gives the date as 6 Sept. 1535.]

p. 78. . . . Ego, mi Glareane, vel inter Turcas habitare mallem quam eos perferre cruciatus quos pertuli Friburgi; siue coelum fuit in causa, siue mala tractatio. Qui dolent me discessisse, mecum dolent; nisi quod ego grauius doleo. Qui indignantur, meminerint me nunquam hoc animo fuisse vt Friburgi perpetuo viuerem; et illic vixisse meo sumptu, citra cuiusquam grauamen. Nec de senatu qu[a]eror, nec de vniuersitate, nec de ciuibus. Precor illis omnia fausta. Sunt alia, quae literis committenda non sunt.

p. 79. . . . Quod ad religionem attinet pilo non sum immutatus. Nullus mortalium mihi verba fecit de nouis dogmatibus, nec vllam de me spem praebui cuiquam. Adornatur synodus; illius oraculum exspecto.

p. 80. . . . Hoc vnum te rogo, ne instiges illam in peiorem partem. Ego te tot annis inter amicissimos habui et, si parum profui, facultas defuit, non voluntas. Tum quod ad me quidem attinet, locorum disiunctio nihil imminuet amicitiam nostram. Tantum de famula, de qua tu nihil rescripsisti, occupatus opinor.

30543055. From Henry Glareanus.

Breslau MS. Rehd. 254. 75. — Freiburg.
LB. App. 380: EE². 136. — 10 September 1535.

[An original letter, autograph throughout. Leclerc, following Fecht (see vol. iii, p. xxiv), printed only the last part of the letter, ll. 24–39.]

D. ERASMO ROTERODAMO GLAREANVS S. D.

Qvae mihi commiseras cum Margarita exequenda, charissime D. Erasme, ea in praesentia D. D. Bonifacii diligenter egi, atque adeo cum tuarum literarum interpretatione vt ne latum vnguem aberrarem, atque illa in eiusdem praesentia omnia annuit. Quae quoniam tibi tum non scripsi, non existimaui necesse esse, cum ille adfuerit, cui non modo ego, sed tua benignitas etiam omnia confidit. Quare non parum turbauit me epistola tua, in qua de executione ista dubitas; ideoque commotus ad eam continuo diuerti, et omnia ex ea

3055. 8. ideoque *scripsimus*: Adeoque *MS*.

3054. 2. coelum] For complaints about the climate of Freiburg, see Epp. 3049.

3. tractatio] Bad *medical* treatment.

9. Quod ad religionem] From Am. E. 108, 109, it would seem that just after Erasmus' arrival the authorities in Basle were much exercised over some expressions about the Eucharist used by Erasmus in his *Ecclesiastes*, a sheet of which had been shown to them by Myconius. Amerbach was concerned lest the Burgomaster (J. Meyer) should take some action which might offend Erasmus. The difficulty was the subject of a letter from Episcopius to Capito preserved in the Basle University Library (Ki. Ar. 25. a. 47). (Episcopius' letter, dated 12 Aug. 1535, is mentioned by Capito in Am. E. 109, which would appear, therefore, to be wrongly dated by Burckhardt-Biedermann, and to belong to September rather than to July.)

13. illam] Margaret. It would appear from Ep. 3059. 2–4 that Erasmus paid her compensation to avoid possible legal action; and from ll. 10–13 of Ep. 3055 that Erasmus feared that she would pursue him to Basle.

denuo interrogaui. Illa placida omnia ea affirmauit: caeterum Gilberto rationem de omnibus rebus haud grauate se dedisse ait, nec quicquam de Basilea meminisse, sed dixisse fortasse se Basileae, si quidem illuc ob negocia quaedam alia auocetur, te visuram ac salutaturam. Non dubito de Amorbachio, si ex eo inquiras, quin fateatur me in praesentia sua hoc ex scheda tua cum ea egisse. Gilberti consilium erat, quando res tuas tam diligenter procurauerat, vt in domo relinqueretur ad natalem Christi: nec ego repugnaui, quando ex literis tuis hoc admittebatur. Si voluisses illam statim cessisse, significasses, et numerasset pecuniam Gilbertus. Quid postea factum sit cum illa, quando D. Amorbacchius adhuc vltra biduum adfuerit, atque Gilbertus etiam, scire non curaui; nam de neutrius fide dubito. Ego officium meum diligenter feci, non secus atque decuit. Si sunt qui aliter tibi narrant, narrent porro vt velint; ego scio me ea in re innocentem.

Hoc me etiam male habet quod nunc in ternis literis admones vt amicitiam nostram perpetuam obseruemus. Ego, charissime D. Erasme, de tua non dubito, ita aequum fuerit, opinor, vt et de mea non dubites: quod te vt facias etiam atque etiam rogo. Quod non respondeo, negotia obstant. Quod vero doleo tuum abscessum, amor in causa est. Caeterum quantum potui, te hactenus et defendi et defendo; sed mundus hic qualis sit, vides. Mea parum refert, vbi sis, modo tibi bene sit; sed quod tali amico priuor, non potest non male me habere. Quae ego de loco vereor, non sunt committenda literis.

Caesarem ex Africa victorem redeuntem iam in Italiam audimus, Ferdinandum nunc etiam a Turcis timeri constans fama est.

Tu bene vale et me ama.

Friburgi Brisgoae Anno a Christi natali M.D.XXXV. Quarto Idus Septembreis.

Ignosce ineptitudini; nam tot sum obrutus negociis vt vix haec potuerim scribere.

Clarissimo ornatissimoque viro, D. Erasmo Roterodamo, amico nostro tanquam parenti.

3056. To Louis Ber.

Hanover MS. | Basle.
12 September 1535.

[An original letter, autograph throughout: in the Kestner Museum at Hanover. First printed by O. Clemen in *Zentralblatt f. Bibliothekswesen* xxxviii, 1921, p. 100. The year-date is confirmed by the contents. P. S. A.]

S. P. Ante dies aliquot Augustam misi proprium nuncium, et typographi miserunt libros Mediolanum. Nunc neminem habeo nisi

3055. 19. vltra biduum] The period would have included 1 Sept. (Ep. 3051).

24. ternis literis] Of these all that survive are the fragments given in Ep. 3054. From comparison of ll. 1–23 with l. 13 in Ep. 3054 it is clear that there were at least two letters of Erasmus in which Margaret is mentioned.

32. loco] Presumably Basle, a *locus suspectus* for the orthodox.

33. in Italiam] The Emperor came to Naples on 25 Nov. 1535; but rumour had put his coming much earlier; cf. Ep. 3007. 83n.

3056. 2. libros] Copies of the *Ecclesiastes*.

si quis forte obtingat. Mihi vero summopere gratum erit si vir ille non imaginibus tantum nobilis succedat in edes meas. Nam mihi certum est non remigrare Friburgum. Si cum eo possit transigi, nihil opus esset edes venales proscribere. Emi domum florenis aureis in auro probatis atque etiam electis sexcentis et viginti quatuor. Repperi illam vndique male curatam. Quid impenderim in tabulatum, in nouas fenestras vitreas, in sarturam omnium, tu potes estimare. Si mihi numeret praesentem pecuniam quantam et qualem impendi, et pro apparatura ex viginti quatuor faciat quinquaginta, domus bonis auibus ipsius esto. Quod si nimium videbitur, patiar detrahi viginti sex pro apparatu, et ero contentus sexcentis viginti quatuor. Puto neminem fore molestum regressus nomine: praesentis pecuniae mentio deterrebit eos qui ius regressus exceperunt. Tibi et fratri tuo D. Francisco Bero facio plenam facultatem hoc negocium transigendi, teste hoc scripto, cui peculiare anuli signum appressi.

Mitto duas epistolas ab oratore Caesaris ex Anglia missas, vt certo noris quomodo martyrium peregerint Roffensis et Morus, Reginaldus [Polus], vir nobilis et egregie doctus. Vale.

Basil. 12 die Septemb. 1535.

Erasmus Rot. mea manu.

Reuerendo D. Lodouico Bero, theologo, canonico Basiliensi. Friburgi.

3057. From Vincent Metellus.

Breslau MS. Rehd. 254. 107. — Brescia.
EE². 137. — 13 September 1535.

[An original letter, presumably autograph; the address-sheet is missing. Of the writer of this letter we know, beyond what the letter tells us, no more than that he was a native of Brescia who enjoyed contemporary repute as a poet. So much may be learned from the epitaph written for him, *incerto anno*, by Jerome Bornatus:

Funde precor lacrymas, mecum suspiria funde,
Quisquis ades, sacris addeque thura focis.
Delitiae Phoebi Vincentius ille Metellus,
Brixia quem genuit, marmore clausus inest.

3056. 21. Polus *seclusimus*.

3056. 3. vir ille] Peter Rich, as appears from Ep. 3059.

6. Emi] For the price paid see Ep. 2512, where it is put at 'about 800 florins', Ep. 2530. 1, where it is said to be 700 florins. Erasmus considered the price he had himself paid extortionate (Epp. 2517. 27–8; 2528. 53–4; 2534. 24–5).

11. ex viginti quatuor . . . quinquaginta] 'raise the 24 florins of the original price to 50'.

14. regressus] The title-deeds would seem to have contained a clause by which the owner could resume possession by paying, in ready money, the sum for which he had sold.

16. Francisco Bero] See Ep. 2153. 19n.

19. epistolas] Not extant; but no doubt the letters forwarded to Erasmus by Schets on 17 Aug. (Ep. 3042).

20. Reginaldus] Richard Reynolds, executed 4 May 1535; see Ep. 3048. 52n. The MS. has *Reginaldus Polus*, either by a mere *lapsus calami* (? for *Reginaldus prior*), or by mental aberration. Pole had written an account of the executions of More and Fisher, of which Erasmus had perhaps heard already, though he did not receive it until 15 Dec. (see Ep. 3076). It is hardly conceivable that he should have supposed Pole to have been martyred at the same time as More and Fisher.

Verses by Metellus were printed in the collection of Latin poets made by Jerome Ruscellius for Joanna Aragonia (? daughter of Charles v, m. John son of John III of Portugal) in 1555. See the work of Cardinal A. M. Quirini: *Specimen Variae Literaturae quae in vrbe Brixiana florebat, scilicet vergente ad finem saeculo XV ad medietatem saeculi XVI* (Brescia, J.-M. Rizzardi, 1739), ii, pp. 249, 319. Of the books of Bornatus and Ruscellius there mentioned we have not been able to find copies. The Brescian poets of the early sixteenth century found small esteem—at any rate if we may believe Gyraldus Lilius, who says that, while Brescia has many scholars, she has not many poets, those which she has being not more than versifiers ('versificatores etiam potius quam poetas'; *De Poetis* p. 93, 29–34, ed. Wotke). Of Metellus' friend Bartholomew Maschara we have not been able to discover any particulars; though Maschara is a name borne by other Brescians.]

VINCENTIVS METELLVS ERASMO ROTERADAMO S. D.

Petrvs Antonius bibliopola qui hanc tibi epistolam reddidit, cum istuc veniret emundi librorum causa, arbitratus sum non omnino ingratissimum tibi fore nec alienum meae in te obseruantiae, si quid ei literarum ad te dedissem, ex quibus cognosceres hic quoque non paucos esse tui nominis studiosissimos, et qui tuam cum omne genus eruditionem tum animi integritatem admirarentur, quae quidem in literarum monimentis, quae plurima absoluisti atque optima, clarissime elucerent, atque inter hos tui admiratores me non in postremis esse, et Bartholomaeum Mascharam, hominem cum bene doctum et modestum tum eruditissimi cuiusque obseruantissimum et eundem longe candidissimum aestimatorem. Qui vel soli colloquentes vel apud alios cum de te, vt tui amantes maxime atque obseruantes decebat, mentionem habuerimus semper honorificentissimam, illud vel in primis summa dignum laude existimauimus quod, aeternitatem nominis cum tibi abunde comparasses vna atque altera ingenii optimi foetura, non eo contentus—quae tua voluntas est de toto hominum genere bene merendi—tot subinde foetus edidisti, non illos quidem maturos omnes, sed qui absolutissimi tantisper viderentur, dum illis supremam adhiberes manum atque ita declarares non id tibi perfectum fuisse, a quo tamen nihil abesse aliis videri poterat, vt iam omnes te inter Didymos, Origines, Chrysostomos, Varones, Augustinos et reliqua veterum foecundissima ingenia ponendum iure censeant.

Id etiam magni putandum saepe duximus, cum tu, tanquam pater

1. Antonius] Not known to us.

21. Didymos] Didymus of Alexandria (A.D. 309–94), grammarian, theologian, and polymath; the teacher of Jerome and of Ambrose. His *De Spiritu Sancto* (mentioned by Augustine, *Exod.* 2. 25) was printed at Cologne, in the Latin rendering of Jerome, in 1531, together with a Latin translation by Epiphanius of his *Breues Enarrationes in Epistolas Canonicas*; of both these works the Greek original is lost. Works which survive in the Greek original are his *Liber aduersus Manichaeos* (first printed at Paris in 1672), and the *De Trinitate* first made known by the edition of Mingarelli, Bologna, 1769. The extant remains of Didymus are printed in Migne, 39. 216–1818; for lost works see Fabricius, *Bibl. Graec.* ix.

22. Varones] M. Terentius Varro (116–28 B.C.) is cited here, presumably, as 'vir Romanorum eruditissimus' (Quintil. 10. i. 95, Augustine, *Ciu. Dei* 6. 2), and the world's most voluminous scholar (Cic. *ad Att.* 14. 18). His connexions with theology are given by his lost *Antiquitates*, in 41 books, of which the 16 books of *Antiquitates Rerum Diuinarum* were drawn upon by Augustine in the *Ciuitas Dei*.

τοῦ τε παιδοποιεῖν εὖ ἔχων καὶ πολυγονώτατος, tot tamque varios libros edideris, in iis tamen omnibus eandem patris effigiem pulcherrimam apparere, neque vllum prorsus ex illis videri non eodem parente natum, sed tui simillimos esse omnes, hoc est doctissimos et bonae frugis plenos.

Ac ne illud quidem non mirabile nobis interdum videri solitum, quod, aduersarios multos cum habueris et tuarum laudum obtrectatores, eos tamen omnes tam fortiter ac facile fregisti vt nec illi quo cum viro sibi res futura esset satis animaduertisse viderentur, et tibi multum inde verae laudis accederet. Ex omnibus autem conflictationibus cum te maiorem semper existere viderent, ita post conatibus suis temperarunt vt omnia, quod quidem hic audiamus, tibi nunc rectissime procedant cum ab aliis omnibus tum a Pontifice maximo; de cuius erga te beneficentia rumor hic modo increbuit, qui vt nobis iucundissimus accidit, ita verissimus sit optamus. Vale. Brixiae Idibus Sept. M.D.XXXV.

3058. From Thomas Bedill.

Breslau MS. Rehd. 254. 19. London.
EE². 138. 14 September ⟨1535⟩.

[An original letter, autograph throughout; the address is missing. The year-date is given by the contents. This was doubtless one of the letters from England forwarded by Schets with his letter of 26 Oct. (Ep. 3067). Schets directed them to Strasbourg, and hoped they would arrive quickly. But it was not until the middle of March 1536 that Erasmus so far acknowledged Bedill's letter as to write letters of thanks to Cromwell and Longlond (Epp. 3107–8); and from Ep. 3119 it may be inferred that he wrote to Schets about the same time (referring to Cromwell's gift). It may be supposed, therefore, that the letter got stuck in Strasbourg. It had, however, reached Basle not later than 11 March, the date of Ep. 3104.]

S. P. Erasme doctissime, transmisi ad te per banchum Aluari de Astodilio Hispani quicquid hactenus ex pensionibus tuis corradere potui. Quibus vtrisque quiddam infelicitatis accidit: alteri, quod pensionarius plus quam anno integro maceratus in carcere tandem ob crimen lese maiestatis sententia parliamenti capite damnatus est, sed gratia principis postea vitae restitutus, ex qua actione non leui damno affectus es omnibus illius bonis fisco addictis; alteri, quod pensionarius pernegat se debere quicquam tibi soluere, propterea quod nunquam in decretum pensionis consenserit. Qua in re Cantuariensis, archiepiscopus reuerendissimus, et clarissimus vir Crom-

3058. 3. quoddam *MS. correximus.*

3057. 38. rumor] The allusion is presumably not merely to the offer of the provostship of Deventer (Ep. 3033), but to the prospect of the cardinalate; for this see Ep. 3007. 5n.

3058. 1. per banchum Aluari] With Bedill's letter Schets had received from Alvarus 42½ nobles (113 florins, odd), but without indication of the source of the monies (Ep. 3067 ad fin.); which are clearly the gifts named in Bedill's letter.

2. pensionibus] For the default of the persons responsible for the pensions, see Ep. 2996. 8n.

7. bonis fisco addictis] This is misleading—perhaps disingenuous. The confiscated properties had been restored more than a year before the date of this letter (see Ep. 2996. 8n).

wellus promiserunt se auxilio futuros, quod ille ad debite pensionis solutionem compellatur.

Et interim archiepiscopus ex sua liberalitate tibi dedit sex libras nostrates, tredecim solidos, quatuor denarios. Cromwellus vero, qui vnice tibi fauet et qui tui nominis se patronum acerrimum vbique ostendit, dono tibi dedit viginti angelatos; quam pecuniam ex bancho dicti Aluari accipies, cui quidem superiore die tradidi quinque libras, Lincolniensis munus, quas ad te iam olim perlatas credo. Cupio vt eorum munificentie gratias agas et de receptis eos certiores facias, et precipue magnifico viro Thome Cromwello, amico singulari et qui hodie in Anglia post regem plurimum potest, pre ceteris te commendes quasi optime de te merito. Ex me autem expectabis perpetuum amici officium, quod ad omnem occasionem fideliter prestabo. Vale diu et feliciter.

Ex Londino, xiiii Septembris.

Tuus Thomas Bedillus.

3059. To Louis Ber.

Epistolae Vniuersae p. 1115. Basle.
Lond. xxvii. 52: LB. 1289. 21 September 1535.

ERASMVS ROT. LODOVICO BERO S. D.

Misi procuratorium de facultate vendendarum aedium. Nunc mitto Gilbertum meum, vt supellectilem diuendat, et famulam benignis rationibus ableget—non mediocre lucrum facit, qui litem pecunia redimit. Quod si vir clarissimus D. Petrus Rich persistit in sententia, nihil obstat quo minus immigret quum volet. Ego mecum reputans quot decoribus sit ornatus, quantoque studio tu causam illius per litteras mecum egeris, nihil muto, atque etiam mihi gratulor, quod aedes meae tam honesto domino sint seruiturae, tibi tanquam coniunctissimo amico futurae communes. Nolim hic iactare quod facio libenter. Nihil tamen verear deierare, me in caminos, in fenestras, in contabulaturam, in tectorum et hostiorum reparationem impendisse supra centum florenos. Sed opifices et tribunus tractauerunt me vt hospitem. Illud admonebis D. custodem, in cubiculo in quo erant libri mei sub tabulis esse lateres integros et intactos, si forte malit. Eo libentius explico me ab aedibus praesente pecunia, tametsi cum aliquo damno, quod hic non alio animo haereo quam nautae solent, quoties aestu destituuntur, iacere ancoram tantisper donec recurrat. Hanc parabolam vix arbitror abs te intelligi, cui nescio an vnquam res fuerit cum mari.

3058. 12. compellatur] In his letter to Cromwell (Ep. 3107) Erasmus presses the propriety of enforcing payment.

13. archiepiscopus] In Ep. 3104 Erasmus gives Cranmer's gift as 18 angels, instead of the sum here named. He conjectures, no doubt rightly, that his English friends would have been less munificent if they had already seen the Preface to his *Ecclesiastes*. Longlond's gift is acknowledged in Ep. 3108. No letter acknowledging Cranmer's gift is extant.

3059. 1–2. Nunc mitto] Cognatus had also been sent to Freiburg three weeks previously; Ep. 3055.

Scripseras R. D. Puccium non esse Romae. Spero res esse saluas. Neque enim arbitror ad eum pertinere, quod rumor sparsit de Card. Mediceo; fortasse pestis abegit eum. Clarissimo domino Custodi precor felicem migrationem. Tibi tuoque fratri Francisco et amico singulari laeta in Christo omnia.

Basileae Natali S. Matthaei, M.D.XXXV.

3060. From Viglius Zuichemus.

Leipzig MS. — Spires.
EE. 228. — 22 September 1535.

[An original letter, autograph throughout. There is a copy in the Ghent MS. 479, and van Heussen printed it, Leovard. p. 116.]

S. P. Reddidit mihi Coloniae, incomparabilis Domine ac Patrone, litteras tuas Irenicus consobrinus meus, cum forte ex Vestphalia illac cum presulis mei legatis Vormatiam ad constituta Comitia redirem; quibus dissolutis Spiram mox commigraui assessorioque muneri vacare cepi. Veterem porro tuam in me beneuolentiam libens agnosco, quod me ex Anabaptisticis turbis ereptum gaudeas. Quanquam autem illic multum profecto molestiae discriminisque subii, vt accidere solet iis qui castra sequuntur, non mediocriter tamen me ista olim meminisse iuuabit. Cum vero rudis publicorumque negociorum inexpertus e scholis primum prodiissem, haud minimam illic occasionem nactus sum vt in iis, que nostrae professionis farinaeque hominibus incumbunt, periculum aliquod facerem. Crebris enim legationibus variisque et arduis presulis mei negociis exercitatus et linguae vernaculae et ciuilium publicarumque rerum vsum peritiamque aliquam comparaui. Interea vero Deum Caesaremque propicium habui vt ad hanc conditionem cum primis honoratam et opimam, qua hic fungi cepi, euocarer. Cui tamen presul meus aliquandiu obstitit, haud aeque ferens quod suo me seruitio subducerem, isque in causa fuit quod tardius me huc contulerim. Videtur autem Anabaptistica turba apud nostrates post captam tandem vrbem conquieuisse. Regulus tamen ille noster cum aliquot eiusdem sectae primoribus adhuc viuit et spectabili alicui supplicio seruatur. Mitto tibi libellum De Vindicta superiore anno Monaster⟨ii⟩ editum, ex quo caetera Anabaptistarum nostratium phanatica dogmata aesti-

---

3059. 20. Puccium] Erasmus had apparently heard some rumour implicating Pucci in the murder of Ippolito Medici. For the death of Ippolito see Ep. 3039.

23. Francisco] See Ep. 2153. 19n.

3060. 2. litteras] Not extant.

Irenicus] Phrysius; see Ep. 3022. 54n.

3. presulis mei] Francis, count of Waldeck, bishop successively of Minden, 1530, Münster and Osnabruck, 1532; † 1553.

Vormatiam] The Reichstag met at Worms in July 1535: see Kerssenbroch p. 860. For an earlier meeting in 1535 see Ep. 2999. 47n.

4. Spiram mox commigraui] Viglius was made a member of the Imperial Chamber at Spires in this year, see Ep. 2101 introd.

9. olim . . . iuuabit] Verg. *Aen.* I. 203.

21. Regulus] John of Leiden; see Ep. 2957. 93–4n.

23. libellum De Vindicta] The *Von der Rache* of B. Rothmann, published in Dec. 1534. See Ep. 2957. 66n.

mare tibi facile licebit, si modo tales nugas legere tibi vacat. Andr. Conritzius recte valet et Erasmo suo omnia fausta precatur. Illum autem et me non tam commune munus quam par in te, incomparabilem patronum nostrum, obseruantia et affectio coniunget; quibus non alios Spira Erasmiani nominis amantiores habet. Bene vale.

Datum Spirae 22. die Septembr. 1535.

Tui studiosissimus Viglius Zuichemus.

Verae theologiae ac omnium bonarum litterarum instauratori optimo maximo, D. Erasmo Rotero., Domino et patrono suo incomparabili. Basileae.

[3052]3061. From Conrad Goclenius.

Basle MS. Goclenii Epistolae 10. Louvain.
28 September 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Baltasar a Kieuring, vt tibi fuit pollicitus, proprium nuncium cum tuis literis ad me misit. Nec mediocriter gaudebam quod abs tua humanitate impetrasset quod voluit, tum ipsius causa, qui omnium fauore est dignus, tum etiam quod meum nomen nulla literarum accedente commendatione sibi putat nonnihil profuisse; qua re nihil potest mihi contingere honorificentius. Habebis in vtroque nostrum gratissimum gratiae debitorem. Meam erga te voluntatem, qui te semper parentis loco duxi, et cui fortunarum mearum incrementa debeo, certus sum non egere testimonio. De Baltasare vero tibi eadem omnia possum polliceri quae a gratissimo et humanissimo animo sunt expectanda. Mandauit eidem nuncio, quem ad me misit, vt hinc Basileam peteret cum nostris literis, quo suae diligentiae in curandis literis tuis tibi faceret fidem. Qui isthinc porro Viennam est petiturus. Proinde siquid habes negociorum apud Ferdinandum regem, et eodem nuncio vti potes et illic habiturus es Baltasarem meum, qui non patietur vllum officium in se desyderari.

Lambertum tibi placere admodum gaudeo, idque perpetuum fore spero. Illud longe iucundissimum fuit quod intelligimus te non minori loco et numero esse apud Paulum tertium quam tuae diuinae virtutes commeruerunt. Et quanquam animus tuus, et honoribus et diuitiis superior, ista non ambit, multum tamen interest studiorum et bonarum disciplinarum eos vel nolentes rapi ad summa quorum virtus omni praemio est maior. Epistolam tamen tuam rumor praecurrit; qui vulgauit id iam Romae esse factum de adaugendo censu quod tu futurum esse significas. Pontificem enim bonam magnamque partem sacerdotiorum Ingewinkeli in te transtulisse. Commemoratur inter reliqua praepositura Xanctensis, perquam opimi census, in cuius adeptione tibi omnia secunda fore auguramur, propter pro-

3060. 26. Conritzius] He had been appointed to the Reichskammergericht at Spires in 1531; see Ep. 2274 introd. Erasmus appears to have returned Conritz' greetings in a letter not extant but mentioned in Ep. 3071.

3061. 1. Baltasar a Kieuring] See Ep. 3052. 35n.

27. Xanctensis] See Ep. 3033. 6n.

pensissimum Ducis Cliuiae in te animum; qui cum eius loci sit princeps, non patietur te ab aduersariis infestari. Sed abs te certiora expectamus.

Iudicium de Thoma Moro habitum, quo morti fuit addictus, eo ordine quo mihi quidam Thomas Theobaldus rem narrauit, nuper tibi literis significaui. Interea res exactius ad hanc aulam est perscripta: quarum literarum mitto exemplum. Quae de feritate plusquam Britannica in mortui caput adscripsi, ne temere addidisse putes, narrauit haec Cornelius Scepperus noster, pro compertissimis illa affirmans.

Literas ad Iodocum Sasboutum curabo reddendas, nequid scrupuli ex assertione sycophantae tui apud illos residat, quos intellexi non mediocriter esse offensos. De Cannio mira sunt quae narras. Si non recte in te est animatus, egregie hulcus animi sui dissimulauit. Inter ipsum et Hagium videbatur *ἄσπονδος πόλεμος*: adeo atrociter in illum inuehebatur. Percunctanti mihi vnde et quo, Cannius respondet sibi factam esse potestatem vt vno aut altero mense liceret animi causa abesse a patriarchatu sui gynaecei; interea velle inuisere veteres amicos per Brabantiam ac Flandriam. Dilfi animum puto in te rectum esse; sed diuturnus morbus ac curae domesticae, praeterea contentiones fori ex matrimonio primo, vt fit, coortae illum non mediocriter molestant et molestauerunt.

Caesaris victorias in Africa puto iam isthic notas esse. Haec summa est: Post expugnatas fauces stagni Carthagin⟨i⟩ensis fugato Aenobarbo, subsessore regni, potitus est Tunete, vrbe regia, ac certis conditionibus restituto rege vetere, quem regno Aenobarbus spoliauerat, nauigat in Siciliam; inde Neapolim et Romam petiturus ad Concilium indicendum. Fortunet deus omina. Tu felicissime vale. Louanii quarto calendas Octobres Anno 1535.

Tuus quantulus est Conradus Goclenius.

Clarissimo viro Domino Erasmo Roterodamo. Basileae.

3062. To Louis of Vers.

Epistolae Vniuersae p. 1115. Basle.
Lond. xxvii. 53: L.B. 1290. 7 October 1535.

[This letter, like Ep. 3063, was obviously written when Cognatus was leaving Basle for the last time. The exact date of his departure is not known. But from the document printed in Ep. 3073. 34n it is clear that he was still in Basle on 13 Oct. He no doubt carried with him both Ep. 3062 and Ep. 3063.]

ERASMVS ROT. LODOVICO ABBATI MONTIS S. MARIAE ET CHARITATIS S. D.

Reverendissime domine. Equidem optabam Gilbertum tuae benignitatis alumnum, meum hactenus amanuensem, ad proximum vsque ver manere mecum, quo simul cum hirundine in vestram

3061. 34. literis] Ep. 3037.
exactius] We do not know what the more exact account enclosed with the present letter was.
37. Scepperus] See Ep. 1747. 120n.
40. sycophantae] Perhaps Quirinus Hagius; but there is no clue to the offence or the persons offended.
46. gynaecei] He had recently been appointed rector of the Ursuline convent in Amsterdam; see Ep. 1832 introd.

Burgundiam proficisceremur. Nec ille abhorrebat: sed parentum affectus nescio quid cupientium aut metuentium compulit eum redire ad suos. Quae causa quoniam a pietate proficiscebatur, malui illius animo obsecundare quam mei commodi rationem habere. Quantum in litteris profecerit tua prudentia diiudicabit. De fortunulis nostris quanquam exilibus, illi tantum impertiuimus vt arbitrer eum de sordibus non conquesturum; nihilominus interim parati commodis illius inseruire, vbicunque se tulerit occasio. Aetas et animus illum vocat ad maiora. Mihi nihil superest, nisi decrescere indies.

Accepi ex tua benignitate duo vasa vini, pro quibus habeo gratiam, semperque sum habiturus, si non datur referre. Reliqua cognosces e tuo cognato. Dominus R. amplitudinem tuam seruet incolumem, cui cupio summopere esse commendatus.

Basileae septimo die Octobris, Anno millesimo quingentesimo trigesimoquinto.

3063_{3075} To Leonard of Gruyères.

Epistolae Vniuersae p. 1115. Basle.
Lond. xxvii. 54: LB. 1291. 12 October 1535.

ERASMVS ROT. LEONARDO A GRVERIIS OFFICIALI BESONTINO S. D.

Magnam mihi voluptatem nunciauit, qui retulit te e legatione

3062. 4. Burgundiam] In the summer of 1534 Erasmus had apparently made up his mind to end his days in Brabant—in the last week of July 1534 he was on the eve of departing for Brabant; see Ep. 2850 introd., cf. Ep. 2820 introd. But even in 1534 Besançon had been present to his mind as a possible alternative to Brabant; see Ep. 2759. 20n. Herborn's attack on him in 1534 (see Ep. 2896. 12n) had done something to put him out of love with Brabant; and though this trouble had been adjusted (see Epp. 2912, 2915. 39–72), it seems likely that uneasiness in connexion with it remained in Erasmus' mind (see Epp. 3053, 3100). The letters of 1535–6 give no hint of any further thought of settling in the low countries—Brabant is mentioned only in Ep. 3049, and only there as a possible alternative to Besançon. In the present letter (as in Ep. 3063) the project of moving to Besançon is spoken of as something that may be taken for granted; and from this time on the thought of settling there is constantly present to Erasmus' mind; see Epp. 3063, 3075, 3084, 3102, 3103, 3104, 3115, 3130. Ep. 3130 (so far as we know) is the last letter that Erasmus wrote. It is written to Goclenius, the best of his Brabant friends; and it makes plain that, if Erasmus ever leaves Basle, it will be to go, not to Brabant, but to Besançon. From the present letter, and from other letters of 1535–6 in which Besançon is spoken of, it may perhaps be inferred that a determining factor in Erasmus' deliberations was the departure of Cognatus to Burgundy. It should be noted, however, that in Ep. 3141. 78–87 (1 Feb. 1537) Boniface Amerbach states that Erasmus' intention, when he returned to Basle, in 1535, was to migrate thence to Brabant; see also iii. 17–25 (vol. i, p. 53).

9. impertiuimus] It is not clear whether Erasmus is referring to his general past generosity to Cognatus or to some specific gift made to him on his departure. In pressing him, in March 1536, to return to his service, Erasmus promises 'liberalitatem aliquanto largiorem', and a legacy in his will 'non contemnenda'. He was not in fact remembered in Erasmus' will; but his successor Lambert Coomans received 200 florins (see Appendix xxv).

13. duo vasa vini] One of these arrived in good condition, the other was bad; see Ep. 3095.

3063. 1. legatione] He was employed during 1535 and 1536 as im-

domum red⟨i⟩sse. Metuebamus enim nonnihil. Ego, quod vix credebatur futurum, nidum reliqui. Huc deuolaui, ad vos aduolaturus receptis viribus. Sed hybernus September me coegit hic ancoras iacere. Expectanda hirundo.

Summus Pontifex, velim nolim, vult me inaurare. Iam contulit praeposituram Dauantriensem, vltro submotis omnibus harpyiis. Mihi decretum est, etiamsi decem praeposituras offerret, vnam non accipere. Atque id iam saepenumero scripsi amicis Romanensibus qui haec moliuntur. An ego mox emoriturus accipiam sarcinas, quas semper recusaui? Committam opus Ecclesiastae Gilberto Cognato, amanuensi meo, si possit ferre onus. Ex eo multa cognoscas licebit, quae non vacat scribere, de Lodouico Bero, de nouis martyribus, et caetera. Dominus te seruet incolumem.

Basileae xii. die octobris M.D.XXXV.

3064. To ⟨Francesco Maria Sforza⟩.

Copenhagen MS. G.K.S. 95 Fol., f. 247. Basle.
16 October 1535.

[An autograph rough-draft. The person addressed is, plainly, Francesco Maria Sforza, duke of Milan, whose death on 1 Nov. 1535 (announced to Erasmus by Merbelius in a letter, Ep. 3070, of 9 Nov.) precipitated a crisis, and made the third war between Charles v and France inevitable. Of the book about which Erasmus complains, *Bellum Ciuile inter Ciceronianos et Erasmicos*, we have been unable to find any trace; it seems likely that the authorities of the duchy took effective steps to prohibit its circulation. From a comparison with Epp. 3127, 3130, it may be conjectured that the author (though he was not named on the title-page, Ep. 3127. 43n) was Gaudentius Merula. The book is mentioned, under the same title, by Cognatus (Cog. E. i, p. 303, where it is attributed to certain 'Ciceronis simioli'). Cognatus' information about it ('est plane ridiculum, in quo somnia aegri inuenies, praeterea nihil') is, no doubt, derived from Erasmus.]

EQVIDEM malueram amoeniore quopiam argumento ad te scribendi officium auspicari, princeps illustrissime. Sed hoc nunc datum est, letius fortasse dabit fortuna commodior. Sunt apud vos quidam tenebriones grammatistae, qui se Ciceronianos appellant, quum nihil sint minus. Hi pro delectamento habent libellis simpliciter famosis ac furiosis in quorumlibet caput ludere, in meum praecipue, quem stolidissime fingunt Ciceronis hostem. Nuper Mediolani excusus est liber cui titulus est Bellum ciuile inter Ciceronianos et Erasmicos, differtus scurrilibus conuiciis et insignibus mendaciis. Id eo faciunt audacius quod impune faciunt, ad manifestam rabiem processuri nisi fuste ostenso cohibeantur: tandem et in principum capita inuolaturi, si audaciam prouexerit impunitas.

Scio Tuam prudentiam velle ditionem suam ab his intemperiis, quae tandem exeunt in seditionem, esse liberam. Verum haec minuta,

3064. 10. faciant *MS.*: *correximus.*

---

perial ambassador in Switzerland (see Ep. 1534 introd.); that he had left his post in Switzerland was, as appears from Ep. 3075, a mistake on Erasmus' part.

3063. 9. amicis Romanensibus] Erasmus has in mind principally Gumppenberg; see Ep. 3048. 92–100, cf. Ep. 3007. 31n.

vt opinor, te fugiunt grauioribus negotiis occupatum. Nugae quidem sunt, sed hae nugae, vt ait Flaccus, seria ducunt. Nec opus est ad hos puniendos noua constitutione. Scribere libellos famosos et iure naturali et iure gentium et legibus Cesareis prohibitum est. Fingunt epistolas meo nomine velut a me scriptas. Et hic istis ludus videtur, quum sit manifestum crimen falsi, vel capite puniendum. Fortasse res indigna videbitur animaduersione, quod ista fiant in Erasmum. Verum hinc proficient ad impetendos illustres viros. Non iactabo mea in publica studia merita aut in Christianam religionem, sed tamen hunc Batauum Cesar in consiliariorum suorum numerum asciuit, et Rex Ferdinandus et voce et scriptis non grauatur appellare suum praeceptorem, denique summus pontifex vltro dignum iudicauit quem eximiis dignitatibus ornatum redderet. Sed vt mei, veluti Megarensium, nulla sit ratio, ad tuae tamen ditionis honorem ac tranquillitatem pertinet istiusmodi nugonum petulantiam compescere. Dominus illustrissimam Celsitudinem tuam seruet incolumem.

Datum Basileae 16 die Octobr. 1535.

3065. To ⟨James Sturm?⟩.

Hamburg MS. Supellex epistolica Vffenbachii et Wolfiorum, Fol. 1. 135. — Basle. 23 October 1535.

[An original letter autograph throughout, in the Staats-Universität library at Hamburg; first printed by G. C. Knod in ZKG. xiv. 1893, pp. 129–32. The address-sheet is missing; and it is difficult to be certain who the person addressed is. Of conjectures that have been made, the most probable is that the letter was intended for James Sturm. In his Louvain days Erasmus had been on friendly terms with most of the members of the Strasbourg 'literaria sodalitas' (for their names, see Epp. 302, 612, 633, 883). But for Sturm alone he seems to have retained an enduring regard. He speaks of him in 1519 as 'iuuenis ingenio faceto, summo iudicio, doctrina non vulgari, ac nostri cum primis studiosus' (Ep. 948. 149–50). Ten years later, he places him first among the pupils of Wimpheling: 'quorum praecipuus nunc inter nobiles doctrina, synceritate, candore, prudentia, nobilissimus Iacobus Sturmus, cuius consiliis plurimum debet tota pene Germania, non solum inclyta ciuitas Argentoratum' (Ep. 2088. 87–90). Since 1528 ecclesiastical preferments in Strasbourg had been in the hands of the Education Committee of the Council; and of this Committee Sturm was president. Another member of the Committee was Nicholas Kniebs; and the Hamburg MS. which preserves this letter contains a number of letters addressed to Kniebs. But nothing seems to connect Erasmus with Kniebs—it is difficult to find a connexion in the circumstance that Kniebs matriculated at Freiburg in 1494.

The person on whose behalf the letter was written was Francis Ber, youngest son of Louis Ber's brother Francis (see Ep. 2153. 19n). Louis Ber himself wrote to the Strasbourg Council; his letter, which has survived in the Archives at Strasbourg, is printed by Knod, *loc. cit.* From his letter it appears that, subject to the approval of the Council, the provost and chapter of the Cathedral were prepared to accept Francis Ber, a youth of twenty, who had studied at Paris and knew Latin and Italian ('welsch').]

D. Lodouicus Berus sibi persuasisse videtur me apud te non parum valere: in quo si fallitur, tamen error apud vtrunque nostrum debet

3064. 16. Flaccus] Hor. *A.P.* 451; cf. Ep. 2874. 124.

18. Fingunt] The reference is doubtless to the Cursius forgery (see Ep. 3028. 24n and Appendix xxiv). The *Bellum* perhaps cited the Cursius forgery.

28. Megarensium] See *Adag.* 1079; cf. Epp. 2880. 20–1, 3032. 456.

esse fauorabilis, vt qui declaret eum de tua in amicos humanitate magnifice sentire, de meis quoque virtutibus non omnino pessime, quem tu vir excussi iudicii tua dignum amicicia iudicaris. Illud extra controuersiam est me tot officiis obstrictum esse Bero vt mihi phas non sit vlla in re detrectare obsequium, tibi rursus tot obligatum beneficiis vt impudens sit preterea quicquam petere. Sed mihi bona spes est Berici nominis respectum plus apud te ponderis habiturum quam meam commendationem. Scis enim totam illam familiam virtuti probitatique natam esse.

Verum ne te pluribus morer, rem tribus verbis accipe. Canonicatum et prebendam collegii S. Petri minoris obitu cuiusdam vacantem Argentorati Lodouicus Berus vigore cuiusdam mandati a summo pontifice concessi acceptauit in gratiam e fratre Francisco nepotis Francisci Beri. Iuuenis excessit annum vigesimum, non mediocrem eruditionis spem de se prebens, indole autem quam dicas virtuti natam. Beneficium dando accepit qui digno dedit. Sed obstant, vt accipio, nescio qui quo minus dictus iuuenis adeat possessionem. Hac in re si quid poteris adesse Lodouico Bero, vides quam multos bonos viros sis tibi eodem beneficio deuincturus. Sin minus, placabilis eris improbitati meae, quem hanc impudentiam docuit non habendi cupiditas sed amicis obsequendi studium. Opto te cum omnibus tibi charis quam rectissime valere.

Datum Basileae 23. die Octobr. 1535.

Erasmus Rot.
mea manu.

[3049]3066. From Peter Tomiczki.

Warsaw MS. Teki Górskiego 2312. — Cracow.
Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum, ff. 20–5. — 25 October 1535.

[The original letter, in the Zamoyski library at Warsaw, is a fair copy, made by a secretary, signed and addressed by another contemporary hand (not Tomiczki), folded as though for dispatch, but not sent. This MS. has the following note by Stanislaus Górski, secretary to Tomiczki: 'Epistolarum omnium clarissimi ac sapientissimi Antistitis Tomicii hec postrema est; quatriduo ante mortem eius scripta quidem; sed, quum viribus iam deficientibus subscribere illam non posset, morsque paulo post eum occupasset, non fuit ad Erasmum missa.' The Basle MS., written in the hand of S. Hosius, another secretary, is a copy of this, sent to Erasmus on 9 Aug. 1536 by John Antoninus, Tomiczki's household physician. The Basle MS. omits the date, the signature, and the address, and differs from the Warsaw MS. in a few small particulars which we have neglected. In forwarding Hosius' copy Antoninus states (Ep. 3137) that Tomiczki wrote the letter the day before he died, when he was too weak to sign it; his executors thought it unworthy to be sent on after his death. Erasmus was of course dead when Antoninus wrote. But the letter was, after his death, the subject of correspondence between Antoninus and Boniface Amerbach. Antoninus had written to Amerbach on 10 Aug. 1536 (the day after writing Ep. 3137); and a year later he discussed with Amerbach the desirability of publishing Tomiczki's letter (Basle MS. G. II. 14. 222).

Besides the Warsaw and Basle MSS., there is a copy of this letter in the Corpus Naruszewicianum (see Ep. 2520) in the Muzeum Czartoryskich at Cracow; of which we have not thought the variants worth recording.

3065. 13. cuiusdam] From Ber's letter it appears that his name was Franz Gesters.

The Warsaw MS. gives a date which might be read either as 20 or 25 Oct. 1535 (xx^{a} or xx^{v}). In view of Górski's note the figure is best interpreted as 25. Antoninus' statement that the letter was written the day before Tomiczki's death (i.e. 28 Oct.) may perhaps be explained as meaning no more than that the letter, composed on the 25th, was still by Tomiczki's side waiting signature until the day preceding his death.

In Ep. 3095 (12 Feb. 1536) Erasmus speaks of Tomiczki's death, and refers (as to the last letter he had had from him) to Ep. 3014 (26 April 1535).

The letter was printed by F. R. Goezius in *Otium Varsauiense*, Breslau, 1755, p. 47 sq. The text of C. Miaskowski in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, pp. 342–7, seems to reproduce that of Goezius. T. Wierzbowski in *Materyały do dziejów pismiennictwa polskiego* i, 1900, pp. 328 sq., printed the letter from the original, reading the date of the month as xx.]

FESTIVA tua atque inprimis elegans epistola, etsi videbatur aliquid in ea Socraticae irronie inesse, maiorem tamen, quam credi queat, nobis attulit voluptatem. Quae ad nos noua perscribis, ea cognitu nobis grata fuerunt omnia. Illud autem iam non solum gratum, verumetiam imprimis iucundum accidit, quod, cum Paulus tercius, omnium, quos nostra hec vidit aetas, Pontifex vere Maximus, viros virtute, doctrina, atque omni ornamentorum genere prestantes in amplissimorum patrum collegium cooptasset, de te quoque in idem collegium adsciscendo retulerit.

Mi Erasme, quo tempore tue nobis reddite fuerunt litere, morbo grauissimo, grauius quam dici possit, conflictabamur, verum legendis illis permultum nos releuari sensimus et recreari. Posteaquam vero ad eum locum legendo peruenimus, in quo, quantum honorem Summus Pontifex delatum tibi voluerit, perscribis, ita exultabamus gaudio vt obliti morbi nostri grauissimi pristineque bone valetudini nostre prorsus restituti nobis esse videremur; idque vel quod te propter excellentem istam doctrinam tuam merito amamus plurimique facimus, vel quod ad constituendam rempublicam Christianam (quae nunc, pro dolor, nimio plus labefactata et propemodum conuulsa est) permagni interesse existimamus, tibi tuique similibus id genus amplissimos honores mandari. Tunc enim habitura esset Ecclesia non verbo solum, verum re quoque ipsa, cardines adamantinos, quos nullius furor perf[f]ringere posset. Cum hac proxima aestate allatum ad nos fuisset, Ioannem, Episcopum Roffensem, qui ex honore sibi delato in fraudem incidit capitalem, Casparem Contarenum, Hieronymum de Genutiis, Archiepiscopum

---

26. Contarenum] Jasper Contarini (1485–1542) was born at Venice, and educated, under Pomponatius, at Padua. Created cardinal in 1535, he was made bishop of Belluno in the year following. He attended the diet of Ratisbon in 1540, where his conduct of the negotiations with the Protestants brought him into suspicion with the more extreme Catholics. A collected edition of his Works, with a Life by G. della Casa, was printed at Paris in 1571. In *Poli Epistolae* are three letters of Contarini to Cardinal Pole (463–5), and three from Pole to Contarini (470, 479–80).

de Genutiis] Jerome Ghinucci of Siena († 3 July 1541) became bishop of Ascoli in 1512. In 1520 he was sent to England as papal nuncio (Brewer viii. 780–1, 784); becoming bishop of Worcester in 1522—of this bishopric he was deprived in 1535, by a special Act of Parliament. Appointed *auditor camerae* under Julius II, it fell to him, under Julius' successor, to be associated, in virtue of his office, with Prierias in judging the cause of Luther and citing him, ineffectively, to Rome. Under Adrian VI, Ghinucci, Enckenvoirt, and John Ingenwinckel were plausibly credited with the control of

Capuanum, Simonetam et alios nonnullos spectate viros erudicionis atque integritatis a Paulo tercio in Cardinalium album relatos fuisse, tenere nos non potuimus (adeo difficile est non solum cum doleas, verum etiam cum gaudeas, tacere), quin non solum ipsi in litteris nostris factum hoc Summi Pontificis in celum laudibus ferremus, sed et Regiam Maiestatem ad idem faciendum impelleremus. Tante enim virorum dignitatis tantam esse racionem habitam immortaliter gaudebamus.

Quod si de te quoque tunc aliquid explorati habuissemus, qui noster amor est in te, fecissemus, mi Erasme, et quidem animo libentissimo, vt et Regia Maiestas et ipsi quoque Paulo tercio de tanto tui augendi honestandique studio per litteras gratias egissemus. Quod tamen adhuc fieri poterit. Sed nos de egregia ista voluntate illius in te, quod cardinalitium galerum tibi nec opinanti deferre cogitauerit, ante eum diem, quo tua nobis reddita fuit epistola, ne tenuem quidem vllam audicionem acceperamus. Hoc tantum perlatum ad nos fuit, liberalitate pontificia Dauentriensi prepositura te auctum fuisse, que et ipsa res magno nobis fuit gaudio. Sed quid ais, mi Erasme? Tune cardinalitium galerum repudiaturus? Tu quominus exercende virtutis instrumenta, facultates et honores vltro tibi ne per somnium quidem cogitanti deferantur, manibus pedibusque obnixe facturus es omnia? Liceat nobis per te bona cum venia tua id quod sentimus dicere. Etsi nos quoque ex eorum numero nos esse profitemur qui prudentiam et doctrinam istam tuam singularem non solum laudant, verumetiam admirantur, adduci tamen nulla ratione possumus vt consilium istud tuum probemus, quod nobis ab animo magno et excelso alienum esse videtur. Nam quid tandem causae est, quamobrem tu fortunarum et honorum accessiones tibi repudiandas esse putes? Animalculum te esse dicis *ἡμερόβιον*. Cedo, quid ceteri mortales? Estne aliquis qui sibi certo possit polliceri diutius se victurum quam bestiole ille apud Hypanim fluuium, quibus non est nisi vnius diei vsura ad viuendum a natura data. Fac, non posse senes diu viuere. Sed et iuuenes cito mori possunt. Neque est quisquam tam viridi aetate, tam robusto tamque bene confirmato corpore, vt crastinum sibi possit polliceri, cum nemo

---

Papal policy. In 1526 Ghinucci was sent to England by Clement vii, to solicit the aid of Henry viii against the Colonnesi. In the matter of the Divorce, pressure was put upon him to represent the King's case favourably at Rome (see Brewer ix).

27. Capuanum] Nicholas Schomberg; see Ep. 1466. 50n.

Simonetam] James Simonetta (1475?–1539), son of the historian John Simonetta, and uncle of Cardinal Louis Simonetta, was born at Milan, and educated at Padua and Pavia. He was made bishop of Pesaro in 1529, of Perugia in 1535. His treatise *De reseruationibus beneficiorum*, which had attracted to him the favour of Pope Julius ii, was first printed at Cologne in 1583. The letters of Sadoleto and Pole bear witness to the regard in which he was held by those cardinals. (See Sad. E. ii. 106, 309, 334 (addressed to Simonetta), 343, 345; cf. *Poli Epist.* ii. 6–7). See Argelati, *Scriptores Mediolanenses* II. i. 1398–1440; Tiraboschi vii, pp. 1098–9.

28. Cardinalium album] All the persons named were raised to the cardinalate at the election of May 1535 (cf. Ep. 3047. 40n).

57. Hypanim] See Arist. *H.A.* 552^b; Aelian, *Nat. An.* 5. 43; Cic. *Tusc. Disp.* 1. 94; Pliny *N.H.* 36 (43), 120.

sciat, quid serus vesper vehat. Ergo, cum omnium ex aequo ceruicibus Tantali saxum istud grauissimum impendeat, neque scire quisquam possit quando casurum seque ruina sit sua oppressurum: omnesne ad rempublicam accedere, honores in ea gerere atque eius administrationem suscipere dubitabimus, quod non solum an diem vnum, verumetiam an horam vnam aut punctum vnius hore victuri simus, certum nobis non est?

Vide, mi Erasme, quid futurum sit, si quae te mouere videtur, eadem res ceteros quoque mortales a magnis rebus gerendis deterruerit? Quod si, quos longius victuros spes sit, eos solos honoribus augendos, et ad reipublice gubernacula esse putaueris admouendos, cui alteri quam adolescentulorum temeritati tota erit respublica permittenda? Quibus clauum tenentibus qui status eius futurus esset, in opinione tua relinquere quam in oracione nostra ponere maluimus. Nos vero non eam solam esse causam arbitramur, quamobrem ad rem publicam capessendam senes potius quam iuuenes accersantur, quod propria est huius aetatis prudencia ex multo magnoque rerum vsu collecta, sed hanc quoque minime postremam, quod quanto propius ad tempus illud accessisse videntur, quo ex hospicio sui corporis aeternam illam in domum migraturi viteque suae actae et rerum in ea gestarum apud seuerum iudicem racionem sint reddituri, hoc minus commissuros eos aliquid verisimile sit, cuius si racionem reposcantur, reddere non possint; vt vel hoc ipso nomine ad maximos honores gerendos imprimis illi apti et idonei iudicentur, qui alterum iam pedem in cymba Charontis habent: neque possit aetatis excusatio satis iusta causa cuiquam esse, cur onera et honores detrectandos putet. Quare, mi Erasme, excusationem istam tuam qui sit accepturus futurum arbitramur neminem. Neque enim, quia parum tibi temporis ad viuendum superesse credis, idcirco cardinalitius honos tibi fugiendus est, cum et fieri possit vt opinione tua diutius vita tibi suppeditet, et, vt secus eueniat, quod tamen Deus omen obruat, non tantum tamen quam diu, quantum quam bene, Cardinalem egeris referre videatur. Si tibi Superi vel vno tantum anno dignitate hac fruendi facultatem concederent, dubium nobis non est quin multo maior ex eo vtilitas ad rempublicam Christianam esset peruentura quam cum alii multi multis annis eundem istum honorem gesserint.

Sed tu fortassis hoc metuis, ne in maleuolorum, Luteranorum presertim, voculas incurras. Mi Erasme, regium est male audire, cum bene feceris. Quin potius, qui a malis male audit, is ex prudentissimorum virorum sentencia optime audire videtur. Neque enim perditi hominis profligatique maledictis gloria cuiusquam dignitasque violari potest: magis adeo illustratur. Non est autem prudencie tue aliunde pendere: tuo tibi, non aliorum, iudicio standum est. Si te recte fecisse intelligis, factum autem tuum aliorsum peruersi homines rapiunt, tua te conscientia contentum esse oportet: neque tanquam bouem alienum foras subinde prospectare. Sin autem non esse tibi putas omnino negligendum, qui sermones hominum de

62. quid . . . vehat] Verg. *G.* 1. 461; cf. *Adag.* 605.

100. regium] See Ep. 2421. 49n.

108. bouem] See *Adag.* 962.

te, que futura sit existimatio, non videmus cur non eorum potius tacite cogitaciones suspicionesque tibi sint metuende qui a nobis, hoc est a Romana sunt ecclesia. Tu iudicio quodam tuo, neglecta propemodum Solonis lege, etsi a coetu piorum nunquam discessisti atque Romane ecclesiae censurae scripta tua omnia subiecisti, plerisque tamen medium te gerere visus es, cum neque ecclesie placita omnia mordicus esse tibi tuenda putares, neque illorum doctrinam qui ab ea desciuissent prorsus euertendam existimares. Ex quo factum est vt, dum batylla quidem confringenda non censes, sed ignem tantum alienum dispergendum et effundendum, in eam suspicionem nonnullis veneris, te cum Luteranis potius quam cum Ecclesia Romana facere.

Quodsi nunc a Summo Pontifice tibi delatum honorem nunc reieceris, confirmabitur ea multorum suspicio. Aut contemni a te amplissimum ordinem et pro nichilo duci putabunt, aut ideo te refugere, ne cum Luteranis in dimicationem descendere cogaris. Alterum ex fastu quodam nimio, alterum ex pusillo et abiecto animo procedere iudicabunt. Vtrunque certe certo signo esse dicent et argumento, tacitam tibi esse cum Luteranis conspirationem, neque cuiusquam persuasionibus ab hac sua opinione se deduci patientur. Aliquot iam anni intercesserunt, cum nos in quodam libello tuo legere meminimus quod consilii te tui poenituerit, quo de fortunis tuis et honoribus augendis nunquam sollicitus esse voluisti, cum non perinde cuiusuis morsibus oportunus fueris futurus, si excelsa aliqua in dignitate collocatus esses. Ecce tibi nunc diuinitus occasio est oblata, qua te a contemptu contemptissimorum hominum facile queas vindicare, qua quasi diuina virgula suppeditante summos honores consequi tibi liceat. Ea obuiis, quod aiunt, manibus esse videtur amplectenda, cum etiam ad scriptorum tuorum immortalitatem permagni interesse videatur, si laboribus tuis eum, quem olim es meritus, fructum tributum esse posteri intellexerint, facileque ex eo iudicium omnes sunt facturi non esse eius ingenii praeclara monumenta reiicienda, quem propter ea ipsa amplissima dignitate censuerit honestandum is qui doctrine, virtutis et meritorum cuiusque prudentissimus est et verissimus aestimator. Si ambiendum tibi, si prehensandum esset, quamquam vir sanctissimus Cato author fuisse non nemini dicitur, vt etiam nummos in tribus pronunctiaret, cum videret malis artibus malos homines gladiatorio animo ad consulatum viam affectare atque euertende reipublice consilia inire: tamen tibi vt ambires, vt prehensares, vt ineptus esses in hac aetate tua, etiamsi id e republica futurum esset, consilium dare non auderemus. Nobis enim Christianis appetere honores non licet, quemadmodum rursus, si Christianam charitatem habeamus, oblatos quoque recusare non licet.

Cum itaque vltro te vocet is qui caput est tocius Ecclesie constitutus, cui non obtemperare religio est, vide, si minus dicto audiens fueris, ne non tam Paulo tercio Pontifici Maximo quam Spiritui Sancto

113. Solonis] See *Apophtheg.* vii, *Solon* 1.

145. Cato] See Suet. *Jul.* 19. 1.

147–8. gladiatorio ... viam] Cf. Ter. *Phorm.* 964.

refragatus esse videaris. Neque enim verisimile nobis fit, absque numinis instinctu et afflatu Paulum tercium hanc de te in cardinalium collegium cooptando cogitacionem suscipere potuisse. Quodsi magni animi esse existimas opes, copias, facultates, honores despicere, non repugnamus nos quidem. Sed fieri tamen posse credimus vt non eo quis animo bona ista fortune negligat, quod ea non putet esse expetenda, sed quod labores fugiat, pericula metuat, absque quibus neque adipisci bona ista neque adepta licet cum dignitate retinere; cum non frustra dicere solitus Demosthenes feratur: Si scirent adulescentes quanti labores, quanta discrimina rempublicam capessentibus impendeant, potius eos ex alto precipites se daturos quam vllam ad partem illius accessuros. Si itaque horum periculorum metu animus cuiusquam ab honoribus in republica gerendis refugit, is nobis videtur a vera fortitudine multum esse disiunctus. Deinde vero ea contemnere quae nondum sis assecutus, non maximi esse negocii nobis persuademus. Sed eum magnum virum esse iudicamus, et sublimi quodam atque excelso animo praeditum, qui, cum ea est adeptus quae certissimum sunt hominis experimentum, et quae vere quidam irritamenta malorum esse dixit, nichilominus de perpetuo vitae suae statu deiectus non est, sed in amplissima fortuna aequabilitatem vitae conseruat atque eundem semper animum retinet, et secundum Pauli praeceptum ita ea habet tanquam non habeat.

Facile est alicui viuendi praecepta dare iis qui excelso atque illustri in loco positi omnibus fortunae bonis affluunt. Sed ex praeceptis viuere, cum in eadem fueris fortuna collocatus, neque ab officii religione declinare, id vero longe difficillimum esse videtur. Quare ne dubita tui quoque periculum facere. Magistratus enim esse dicitur qui virum indicat. Docuisti hactenus Pontifices, cardinales, reges et principes Christianos, quemadmodum se gerere debeant. Nunc tu quoque in eorum locum huc te Deo vocante ascendito. Viuum te illis exemplum proponito. Praecepta tua ad rem conferre studeto, Reipublice Christiane labanti succurrito, nomen tuum ad immortalitatem consecraturus, atque ea a Deo Optimo Maximo laturus quae neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascenderunt.

Quo sumus in te, mi Erasme, suauius effusi, hoc nobis amor plura suggerit argumenta quibus te, ne cardinalitium galerum suscipere recuses, cohortemur. Sed longius quam inicio nobis fuit propositum, creuit epistola, vt multa nobis preterire et receptui iam canere sit necesse. A te petimus quod te, tanta prudencia et doctrina virum, pluribus cohortari sumus ausi (cum abunde ipse, quid tibi faciendum sit, cognoscas), vt id in optimam partem accipias. Fecimus enim id certe ex abundancia quadam amoris nostri cum erga te, tum erga rempublicam Christianam, cuius racionibus preclare consuleretur, si, quod tibi suademus, persuadere possemus. Quare, si quid a nobis peccatum est, id partim amori nostro, partim humanitati tuae

---

165. Demosthenes] See *Apophth. lib.* 4 *Demosthenes* 10.
175. quidam] Ovid, *Met.* 1–140.
178. Pauli] Cf. 2 Cor. 6. 10.
183. Magistratus] See *Adag.* 976.
190. neque oculus] Isaiah 64. 4, 1 Cor. 2. 9.

assignabis, que nos, familiarius eciam fortasse quam aequum est, tecum agere docuit. Vale.

Datum Cracouie die xx^{v}. Octobris. Anno domini M^{o}D^{o}XXXV^{to}.
Petrus Episcopus Cracouiensis et Regni Polonie Vicecancellarius.
Manu propria.

Doctissimo viro Erasmo, Dauentriensi preposito, amico charissimo.

3067. FROM ERASMUS SCHETS.

Basle MS., Scheti Epistolae 33. Antwerp.
26 October 1535.

[An original letter, autograph throughout.]

+

S. P. Mense Augusto scripsi tibi vltime, my Domine Erasme charissime, misique aliquot epistolas quas ex Anglia receperam tibi dirigendas. Et ecce alias, quas eodem accepi onere. Has nam, quo non desit opus meum, dirigo Argentorati; spero ad te mox peruenturas.

Quod eodem mense tuo nomine receperam ex Anglia, tum scripsi. Significat iam ex Anglia recentius Aluarus Astodillius tuo nomine ibidem recepisse monetae currentis nobiles quadraginta duo cum dimidio, quos florenis centum et tredecim cum stuferis tredecim nostratibus mihi permutauit. Hy relique pecuniae tuae quam seruo accessere asseruabunturque, donec quid de aceruo fieri velis iusseris.

Grapheus scripsit tibi misitque aliquot scripturas abs te illi expostulatas. Omnia vt mihi commiserat direxi Caspari meo Francfordie, qui nundinis interfuit, commisique tradi Frobenio, cuius conductu ad te bene ventura puto.

Venit hic tuus Contionator ecclesiastes, cuius luminis apice plerosque huius functionis lectores obstupefiendos puto. Vtinam huius speculatu sese bene deiudicent, et quod illo munere dignum est sincerius quam plerumque fieri visum est, Cristicole gregi prebeant.

Vt opinione plerumque falluntur homines, sic a multis qui me tibi a secretis familiariorem quam dignus sum putant, expostulor an quod te galera Cardenalicia decoratum esse fama volat, ita habeat necne. Nil promptius habeo responsioni quam illius nec quid scire me nec credere, nisi forsan coactus a monarchis, vrgente conscientia, in residue tue requiei iacturam ipsum te destituens, in religionis tranquillitatem, et vniuersalis ecclesie pacem, eam susceperis vocationem. Si quid est huius rei, precor significa, et des quid quo his tot amicis expostulationibus satisfaciam.

Vale my Domine Erasme longe prosper.

Ex Andouerpia xxvi^{a} Octobris 1535.

Ex animo tuus Erasmus Schetus.

Nil scripsit ex Anglia Astodillius, a quo receperit has pecunias.

3067. 18. muneri *MS.*: *correximus*. 27. his *scripsimus*: vis MS.

3067. 1. scripsi] Ep. 3042.
3. alias] Among them Bedill's letter of 14 Sept. (Ep. 3058).
4. Argentorati] Cf. Epp. 2955. 1. 2992. 2.
12. Grapheus] Ep. 3053.
13. Caspari] Gaspar Schets; see Ep. 2897 introd.

Misit saltem has epistolas tibi dirigendas. Putat nam tibi his significatum iri, a quo veniant, nec opus ob id esse significatione.

+Doctissimo viro Domino Erasmo Rotterodamo. Friburgi.

3068. From Gilbert Cognatus.

Cognati Quaedam Opuscula, 1547, p. 55 (*α*). ⟨Nozeroy.⟩
Cognati Opera, 1562, i. 296 (*β*). 2 November ⟨1535⟩.

[The year-date may be inferred from the contents. The letter purports to have been written within a fortnight or three weeks of Cognatus' departure from Basle; either from Nozeroy or from some point on the journey to Nozeroy. Like Ep. 3080 (written seven weeks later), though in a less degree, it has the character of a rhetorical composition rather than of a personal letter; it may be suspected that both letters were rewritten for publication, and it is possible that in its present form neither of them was dispatched. See Ep. 3104. 11–12n.]

GILBERTVS COGNATVS NOZERENVS INCOMPARABILI VIRO D. ERASMO ROT. THEOLOGORVM OMNIVM NOSTRAE AETATIS ERVDITORVM DECORI, PATRONO OBSERVANDO, S. P.

Soleo nunc tacitus meas deplorare fortunas, vnicum nostri saeculi decus Erasme, qui post beatam illam consuetudinem, qua praesenti praesens adesse poteram, me ipsum vltro in varia, eaque non vulgaria, coniecerim discrimina. Quum tecum agerem, nemo mortalium me erat foelicior: nunc neminem infoeliciorem crediderim, non tam propter hoc, quod mediam in mundi Scyllam incidi, quam quod doctissima tua consuetudine priuatus sum; qua cum nihil mihi esset iucundius, nihilque honorificentius, nescio tamen quo malo genio meis fortunis inuidente transuorsum raptus sum. Et plerunque ita contingere videmus vt, quoties imprudentiores praesentibus bonis fruimur, ea non curemus: tum demum memores, cum nulla recuperandi est occasio.

Hoc in me verum fieri, nimium nimiumque doleo: qui quoties summae tuae aduersum me humanitatis nunquam satis praedicatae memini (memini autem semper) toties me non solum mei instituti, sed et vitae tantum non poenitet. Video enim eruditionis nomine insigniores quosque Erasmi videndi gratia nullum recusare itineris discrimen, seque omnes beatos credere, quoscunque vel tuo alloquio vel tua amicitia dignatus fueris. Et ego, qui in tuorum domesticorum album adscriptus fueram, vbi te de facie contemplari, vbi selectissima verba tua, quibus, vt alter Pericles, *τὸ κέντρον ἐγκαταλείπεις τοῖς ἀκροωμένοις*, vbi te summum virum et orbis literati principem de rebus cum Christianis, tum aliis summa cum eruditione, nec minori grauitate disserentem audire licuit, infortunatus relinquo: nimirum hoc relinquens, quod optimus quisque nulla non re mercaretur.

Miserum igitur me, et vere infortunatum, qui ad mundanas de postliminio redactus sum latumias. Aeternum nunc male precabor

3068. 11. curamus *α*: *correximus*. 11–12. est recuperandi *β*.

3067. 34. a quo] The donors were Cranmer, Cromwell, and Longlond (Ep. 3058. 13–18).

3068. 21. *τὸ κέντρον . . .*] See Eupolis, *Dem.* 6. Cognatus repeats the expression in Ep. 3080.

litium tricis: aeternum his quibus autoribus factum est vt imprudentior tam omnibus foelicitatis numeris instructam sodalitatem, mihique in summi honoris cumulum cessuram, reliquerim. Sed quid facias?

Fronte capillata, post haec occasio calua est.

Occasio semel oblata, de medio sublata est. Huc me mea deduxerunt infortunia, vt molestiae illae absorbendae mihi sint. Cum alia re nequeam, huic meo dolori ipse medebor patientia. Tu interim, omnium eruditissime Erasme, pro tua humanitate tui clientis memineris, ita tibi in vniuersum astricti vt, si quid iuris in se vnquam habuerit, id omne in te transtulerit. Tuum manicipium et esse et appellari cupio. Nec quicquam gratius erit quam si ita mea opera vtaris vt omnibus tibi nihil non in me licuisse appareat. Vale foelix, saeculi nostri ornamentum ac decus, optime atque eruditissime Erasme. Cursim, postridie omnium sanctorum.

3069. From Paul Volz.

Leipzig MS. Strasbourg.
EE. 229. 4 November 1535.

[An original letter, autograph throughout. The date is confirmed by the references to the *Ecclesiastes* and to More and Fisher. For Volz see Ep. 368 introd.]

S. P. D. Epistolium tuum, D. Erasme dilectissime, cum Ecclesiaste abs te mihi donato exultabundus accoepi. Notus mihi fuisset alioquin animus erga me tuus. Satis adhuc tempestiue missus est. Nihil enim, quod ames, sero venit. Ego vero gratias tibi et habeo et ago ingentes pro hoc aliisque beneficiis in me tuis, pro tuo nomine vicissim facturus quicquid iure possem.

Caeterum cond⟨o⟩leo tibi, mi Erasme, super amicorum tuorum etiam illustrium interitu; si tamen non potius congaudendum est vtrisque quod mortem ipsi fortiter pro virtute obierint. Et magis forte condolendum tibi, quod Stephanus quidam Doletus tuam et vitam et doctrinam ita procaciter incoessit vt reliqui nihil; nisi sciremus quod Dares Entellum prouocat, praesumptionis suae penas propediem daturus. Tu cum Termino tuo nulli coessurus es, absque

3068. 35. Tu α: Tum β.

3068. 28. litium tricis] What these were is nowhere made clear. Erasmus refers to them, using the same expression, in writing to Bonvalot, 17 May 1536 (Ep. 3122). In Ep. 3104 Cognatus' parents are represented as in part responsible: and the same suggestion is made in Ep. 3062. 4–6. What is clear is that the trouble is connected with the project of Cognatus' return to Basle. In a letter to Boniface of 8 Feb. 1535 (Basle MS. Ki. Ar. 18[a]. f. 137) Cognatus had written that his parents wished him to return to Nozeroy, but that he could not leave Erasmus. It may be suspected from Ep. 3123 that they viewed residence in Basle with disfavour, and supposed him to be imbibing heresy.

32. Fronte . . . calua est] Cato, *Distich.* 2. 26; cf. *Adag.* 670, Epp. 36. 16, 443. 23.

3069. 1. Epistolium] Not extant.

12. Dares] See Verg. *A.* 5. 362–484.

12–13. penas . . . daturus] The threatened punishment of Dolet was delayed until after Erasmus' death. In a letter, however, to Boysonné of 31 Aug. 1535, Dolet speaks of a German who has undertaken the defence of Erasmus; and on 10 Nov. 1535 Melanchthon writes to Camerarius,

dubio docturus et hunc audaculum bonas horas male collocasse, in traducendo scilicet te iam sene et de omnibus praeteritis praesentibus ac posteris (citra omnem adsentationem dixerim) quam optime merito. Dum has beluas debellas, melioribus forte studiis operam nauares tuam, et equidem maiore fidutia expectarem munusculum hoc literarium quo me alias salutaturum polliceris.

Sapidus noster concinnauit carmen quoddam in hunc tuum hostem. Quod si nondum habet Frobenius, habiturus est vbi volet; at Georgium Vlrichium iam misisse reor. Expositiones quatuor Morianae necis, Batto nostro Rhenano inscriptas, quam ocyssime misi. Vale, in Christo amice, et oremus vt Dominus liberet nos a malo. Amen.

Argentorati, 4. Nouemb. 1535.

T⟨uus⟩ Paulus Volzius, abbass id est plus infra.

Venerando domino D. Erasmo Roterodamo, sacrarum literarum professori doctissimo, fratri et amico in Christo charissimo, apud Basilaeam degenti.

[3005]3070. From Peter Merbelius.

Leipzig MS. Milan.
EE. 230. 9 November 1535.

[An original letter, autograph throughout. The date is confirmed by the reference to the death of Sforza, and by the contents generally. For the adventures of the letter which this answers, see Ep. 3005 introd.]

S. D. Attulit nuper, candidissime Erasme, incognitus quidam, Italus tamen, eas litteras quas ad xviii. Marcii ad Laurentiam meque

ME. 1352: 'Gallicum scriptum Doleti vidi, et cogito de aliquo instruendo qui respondeat κἂν ὁ Ἔρασμος οὐκ ἐκφευγῇ τὴν Ἀδραστείαν.' On 12 May 1536 he speaks as though an answer had been written, with his assistance, by a student (Ep. 3120: cf. Ep. 3127). But it seems likely that the book never got into print. See Christie, *Etienne Dolet*, 1880, p. 211.

3069. 18. munusculum] Erasmus had presumably promised to dedicate some book to Volz. He did not live to fulfil the promise; but when he made his will in 1536 he left Volz (who had not been remembered in the will of 1527) 100 gold florins. For the gold cup given to Volz in 1536 see Ep. 3114.

20. Sapidus] See Ep. 323 introd.

carmen] We have not been able to trace the epigram. It is conceivable that Sapidus is the German mentioned in Dolet's letter quoted above (ll. 11–12n). Erasmus pointed out a false quantity in the poem (see Ep. 3114)—he had brought the same quick eye for faulty metre to the poem of Odonus (see Ep. 3002). *Delitiae Poetarum Germanorum* (Frankfurt, Nic. Hoffmann, 1612) preserves, among a number of other verse-pieces of Sapidus (pp. 1176–82), a poem *De Se celebrato ab Desid. Erasmo*, and a poem addressed to Volz. The volume *Ioann. Sapidi Epitaphia* (Strasbourg, W. Rihelius, 1542) consists of epitaphs on a number of the Reformers and members of their families.

22. Vlrichium] The Strasbourg printer, see Ep. 2312. 2–3.

Expositiones] We do not know what these were; though addressed to Beatus Rhenanus, they are not mentioned in BRE.

27. id est . . . infra] We are not able to suggest an interpretation of these four words (*id est* is represented by a contraction mark). The decipherment of *infra* is uncertain—EE. thought the word might be read as *iusto*, but this seems not possible, though *iusta* would be a possible decipherment. For jesting remarks about the title 'abbas' see Ep. 1525. 25–7. The spelling 'abbass' recurs in Ep. 3114.

dederas; et si tardiuscule aduenerint, fuerunt nihilominus, vt solent, pergratiss⟨imae⟩. Narrauit ille te mihi Precationum tuarum exemplar per eum misisse, quas fur, itineris comes, sibi vna cum peculio viatico abstulerit; eas vero, quas ad Gumpenbergium dederas, saluas fuisse—cum litteris tuis mihi consignauit, rogauitque quatenus Romam transmitterem. Lubens feci: aiebat enim propositum Vrbem eundi mutauisse. Tue Precationes admodum placuerunt. Si denuo remiseris, facies rem admodum gratiss⟨imam⟩. Quod in litteris meis persuades, prudenter rectissimeque facis. Sic tacite prosternuntur calumniatores.

Casum fatalem principis mei, ducis Mediolani, te audisse non dubito; quem non possum [non] satis deplorare. Optimus ille dux primo die Nouembris circa mediam noctem ex hoc seculo ad foelicius migrauit. Nemo est qui mortem non lachrimet amare: me autem vno vix est perturbatior. Annos xx eius secreta pertractaui. Non principem sed patrem amisi, fidei mee permultum is crediderat. Sed quid facit, sepe mortem memorare, nisi dolorem augere? Casum video irreparabilem. Quare salubrius duxi pacienter omnia tollerare quae fata iubent. Hoc tamen vnum me angit vehementer. Iuuentutis florem contriui, senui, peculium proprium expendi, remunerationem seruitutis preterite calamitates impediere, nunc dira immatura inopinataque mors penitus abstulit atque diremit. Nisi Caesar clementius me respexerit, quid dicam nescio. Spero expectoque. Hec dolens scribere volui. Interea, Erasme peropt⟨ime⟩, cura vt valeas foeliciss⟨ime⟩, meque, vt soles, ama. Si me consolaueris, nihil erit gratius. Vale iterum et salue.

Ex Mediolano, die viiii. Nouemb. 1535.

Obsequentiss⟨imus⟩ Pe. Merbelius.

Candidiss. Theologo, Domino Eras. Roterodamo, patri peropt., Friburgii Brisgoie.

3071. From Viglius Zuichemus.

Leipzig MS. — Spires.
Van Heussen IV. 116: EE. 231. — 17 November 1535.

[An original letter, autograph throughout. The address-sheet has been torn in opening the letter.]

S. P. Litteras tuas, Domine colendissime, ad T⟨ielmannum⟩ Grauium et Heresbacchium cum primo nuncio mittam Coloniam. Quod si paulo citius redditae fuissent, Carolo Harsto committere eas

3070. 13. meis *MS. corr. EE.* 14. non *secl. EE.* 19. facio *MS. correximus.*

3070. 4. Precationum] The Preface, Ep. 2994, is dated 13 Feb. 1535.

6. Gumpenbergium] Not Ep. 3015, where see introd.

10. meis] *i.e.* ad me scriptis (tuis *EE.*).

13. Casum] See Ep. 3064.

24. Caesar] The hope of preferment from the Emperor was realized; see Ep. 3091.

3071. 1. Litteras] Presumably the letter to Tielmann Gravius answered Epp. 3040–1, that to Heresbach may have answered Ep. 3031, with its long account of the siege of Münster.

3. Harsto] Now in the service of the duke of Cleves; see Ep. 1215 introd.

potuissem, qui ab duce Cliuensi ad proximum conuentum, qui Vormatiae est habitus, missus fuit. Rex Sion etiam in carcere regalem ferocemque animum adhuc retinet, nec desinit nobis dira προφητεύειν. Quibusdam tamen principibus non satis placuit quod hactenus sit seruatus, ac proxime decretum est apud Vormatiam vt quamprimum e medio tollatur. De genere supplicii variae fuere sententiae. Quibusdam placuit culeo eum more paricidarum insutum in Amasum proiici; alii⟨s⟩ ferreae caueae bene cesum melleque collitum includi ac apum superinfuso examine in altum suspendi; aliis candentem coronam capiti imponi. Sed quibusdam tandem ab principum statuumque imperii legatis iniunctum negocium est, vt vna cum presule Monasteriensi de captiuorum anabaptistarum suppliciis ceterisque negotiis preteriti belli cognoscant statuantque. Multi vrbem Monasterium solo aequandam duxerunt. Sed mitior sententia obtinuit, vt tantum anabaptistarum munimenta diruantur. De religione quoque longa contentio. Nam legati ducis Saxoniae et nonnullorum aliorum principum nouos euangelistas admitti voluerunt. Sed secundum priorum comitiorum decreta conclusum est, vt nihil in religione innouaretur; sed Saxones atque alii suo more aduersum id protestati sunt.

Mori mortem optimi quique viri dolenter ferunt. Sed cum perpetuo carceri mancipatus esset, etsi illius vulgo indigna mors existimetur, quia ex pena venit, an non debuit diuturnae seruituti gloriosam ac claram mortem preponere?

Amicus quidam nuper e Roma ad me scripsit te a Paulo pontifice opimo sacerdotio donatum, sed quo animo id acceperis, scire nondum licere; polliceri tamen eundem tibi galerum cardinalitium, si ipsius gratiam apostolicam non contempseris. De quo equidem tibi gratularer, nisi te eiusmodi ornamenta semper neglexisse scirem.

Caesar Panhormi aliquandiu hesit Siculorum causis impeditus. Neapoli tamen expectatur, quo Sabaudiae, Mantuae Ferrariaeque duces ad eum proficisci dicuntur. Bene vale, Domine maxime. D. Andreae a Conritz nondum tuam salutem nunciaui, quod sub noctem nuncius tuas mihi litteras redderet, bene mane abiturus. Illum tamen tui amantissimum esse scito ac tuam salutem lubentissime accepturum. Nec dubito quin ille ratum ac gratum habiturus sit, si te plus milies eius nomine vicissim saluere iussero.

Datum Spirae, 17. die Nouembris 1535.

Tui studiosissimus Viglius Zuichemus.

Verae theologiae ac omnium bona⟨rum⟩ litterarum instauratori ⟨optimo m⟩aximo, D. Erasmo Rote⟨rodam⟩o, Domino et patrono ⟨su⟩o incomparabili.

12. aliis *scripsimus*: alii *MS.*

4. conuentum] See Ep. 3060. 3n.

5. Rex Sion] John of Leiden, see Ep. 2957. 93–4n.

27. Amicus quidam] There is no clue in Viglius' correspondence as to who was his informant.

32. Caesar] See Ep. 3007. 83n; cf. Epp. 3055. 33, 3073. 21n.

35. a Conritz] See Ep. 3060. 26n.

3072. From Conrad Pellican.

Breslau MS. Rehd. 254. 118. Zurich.
EE². 139. 18 November 1535.

[An original letter, autograph throughout. For Pellican and his relations with Erasmus see Ep. 1637 introd.; except for this letter, all the other extant correspondence with Erasmus belongs to 1525–6.]

S. D. Boni consulas perpetuum silencium meum hactenus, doctissime Erasme, quando literarum mearum nihil interim eguisti. Sed ne amaro vel inuido animo abs me id silencii commissum putes, deprecor toto animo. Inepciam stili mei erubui, vt non tibi gratam putarim. Et non nihil te mihi iratum intellexi, et periclitatum iudicio ex non modicis vel paucis indiciis, maxime quod omnino me animo permutatum credideris ex ordinis desertione papistici, vt et commercium epistolarum abhorrere sis visus et presenciam corporis, nec honorificam tibi familiaritatem meam haud ab re existimaueris. Vtcunque vero haec se sic aut aliter habuerint, optime mi Erasme, id velim et oro credas de me, sic me non interim posthabuisse amorem tibi et obseruanciam vnquam, vt non sine gaudio semper audierim laudes tuas apud nostros, et aeque cum dolore tulerim, si quid vel raro de tuis scriptis vel moribus a quoquam minus syncere interpretari audiui. Quanquam intellexerim te mihi offensum, idque putarim citra meam veram culpam, id vero de me nunc cupio credas, vt coram Deo cernente cuncta confiteor, non mihi conscium me alicuius in malum commutationis per cuculli depositionem, nulla profecto me hora inuitum vixisse in Minoritico ordine, quandoquidem a puero persuasum habui Deo placere institutum illud viuendi, in quo nollem hodie quoque non me vixisse et nutritum in iuuentute, certe cum viris Deum timentibus et honestis et in odio omnis iniquitatis, vt in papistico regno nullum hodie credam ordinem fuisse meliorem.

Sed et postquam Dei circa me prouidenciam expertus habitum mutaui, non mentem, quantum attinet ad pietatis studium, certo affirmo tibi similiter de hoc nunc statu meo ⟨me⟩ ne ad momentum quidem penitencia motum, quando eum Domino complacere non dubito, sed et sentio salutarem et vere religiosum; in quo et paratus sum omni hora Domino euocante eidem Deo natureque concedere, integra spe felicitatis per Dei graciam in Christo Domino, cuius clemenciam sencio semper circa me et per omnia. Est mihi pulcerrima oportunitas exercendi me in sacris literis, quam et non neglego, sanus animo et corpore. Prouentus annuus sine aliqua penuria ex canonicatu. Comoda mihi vxor omnem domesticam curam administrat sine omni mea molestia. Vini frumentorumque promos vix semel per annum aspitio, vnde pendet omnis mea prouisio, sicut et aliorum. Filium

1. consulas *scripsimus*: consulis *MS.* 27. me *addidimus.*

35. vxor] Anna Fryesin, whom Pellican married on 7 Aug. 1526, see CPR. p. 113. When she died 28 Oct. 1536 Pellican felt himself so much at a loss (his 33 years as a Franciscan made him quite ignorant of money) that he was obliged to look for another wife and married Elizabeth Kalb on 20 Jan. 1537; CPR. pp. 147–8.

mihi Dominus dedit Samuelem, octauum annum nunc agentem, filiolam quoque septimum, elegantes pueros et bone spei.

Primo triennio totus hebraicis incubui tractatoribus, vt interim bibliorum praelectionem hebraicam quotidianam sine omni sollicitudine nunc tercio legam. Tercium enim nunc cursum agimus in Leuitico. Credere non potes, quam eximium Theodorum, iuuenem nondum triginta annos habentem, gracia Dei suffecerit nobis in locum Zuinglii, cuius ineruditior lectio excellit pietate et eruditione optimam illius meo iuditio, quandoquidem totus praelectioni incumbit hic noster, cum Zuinglius multis laboribus, predicando et scribendo et aliter, occuparetur. Si vidisti prophetam Nahum, scio iudicabis me vera nunc scribere. Denique aliquot singulis annis mensibus grammaticam praelego Hebream, idque sponte. Reliquum temporis cum ociosum habere cepissem, priuatim quaedam annotare incepi ad secundum cursum, quae a Zuinglio tunc praelegente negligi videbantur, cum crederem necessaria. Sicque processi Domino dirigente, quousque nunc peruentum esse sic miror vt ante quintum abhinc annum tale aliquid futurum ex me nulli hominum credidisse potuerim.

Neglectum quidem et rusticum opus est et indignum lectione

---

38. Samuelem] Pellican addressed his *Chronicon* to this only son; from it we learn of his birth 1 June 1527, p. 115; of his education, p. 143; of his marriage with Elizabeth Clauser, 13 Jan. 1547, p. 175; and of the birth of his daughter, Anna, 6 Jan. 1551, p. 181.

39. filiolam] Elizabeth, born 24 Aug. 1528, died 7 July 1537, CPR. pp. 118, 148.

43. Theodorum] Bibliander (Theodor Buchmann), 1504(?)–4 Sept. 1564. Born at Bischoffszell, he was sent to school at Zurich, being placed under the care of Oswald Myconius. In Zurich he began his study of Hebrew, having for his teacher Jacob Ceporinus. His Semitic studies were continued at Basle under Pellican and Oecolampadius. From 1527–9 he taught in the high school at Liegnitz. Returning to Zurich he was appointed professor of Old Testament theology, in succession to Zwingli, 24 March 1532. This professorship he held until 1560, when he resigned; his resignation being brought about by the attitude which he took up on the question of predestination; in connexion with which he attacked with great bitterness Peter Martyr. Among his many works—of which some survive only in manuscript—may be mentioned the small Hebrew Grammar which he published in 1535; the *De ratione communi omnium linguarum et litterarum commentarius*, 1548; the versions contributed to Jud's *Biblia sacrosancta translata in sermonem latinum*, 1543; his edition of the Koran, *Machumetis Sarracenorum principis vita ac doctrina omnis*, 1543, in which a revised translation is accompanied by the dissertations of various scholars, including a 'Praemonitio' by Melanchthon and an 'Apologia' by Bibliander himself. One of the leading personalities of the Zurich church, Bibliander found his primary interest in Semitic philology, combining with a remarkable learning in the eastern tongues a wide knowledge of modern languages, among them Slavonic. A biography of him believed to have been written by Pellican has not survived. There is a monograph by J. J. Christinger, published in 1867, *Theodor Bibliander, Ein biographisches Denkmal*. See the article in Hauck iii, pp. 185–7, by Emil Egli, whose promise of a fuller account has not been realized.

48. prophetam Nahum] *Propheta Nahum iuxta veritatem Hebraicam latine redditus per T. Bibliandrum*, 1534.

57. opus] *Commentaria Bibliorum*, Zurich, C. Froschover, 7 vols. 1532–9. Vol. v, March 1535, deals with the Apocrypha. We know this edition only from the account in CPR. pp. xxvi–xxix, but the Bodleian has a copy of the edition of 1536–46, also published by Froschover.

eruditione pollentibus. Sed quia indoctiorum passim amplior est numerus, ideo et plures venduntur, vt nunc infra mensem impressor exorsus sit editionem secundam priori similem. Temeritatis meae excusationem vellem legeres in prologo primi tomi. Quae tu vero contra quintum tomum in Ecclesiasta tuo scripsisti, folio 376—totum enim librum perlegi—meum improbans institutum, non egre fero, intelligens te nihil legisse in eodem: alioqui vidisses aliud me scripsisse quam tu putas.

Sunt quoque mihi amici et familiares, digni viri, fama et rebus nobiles, pro priscis meis monachis, iucundiores et vtiliores. In summa, nihil desidero in tot beneficiis Dei quam dignam Domino Deo meo gratitudinem, qua tot suis donis respondeam non indigne vel minima ex parte, vtque difficiliorem sortem (si qua imminet) clemencia sua largiente ferre velim et valeam, gracias interim Domino agens, qui in vinee suae coloniam me quoque conducere dignatus est hora nouissima, et opera mea vti in gloriam suam, qui omnia agit in omnibus. Qui et te nobis diucius conseruet in suam gloriam et in profectum Ecclesiae, pro quo Noui Testamenti lucubrationes te voluit meditari, operum tuorum omnium gemmam vnicam, et cum reliquis omnibus tuis scriptis sanctam memoriam tibi in omnia secula vindicaturam vnice. Erudita sunt quidem tua omnia et diserta, pietas autem Paraphrasum omnia mecum antecellit.

Obsecro tandem, perquam venerande Erasme, vt sinas quae dicta, scripta vel acta sunt, haberi pro infectis. Imprudenciae me diffamasti, quod agnosco verum: nullum agnosco vel in minimo pietatis neuum vel fidei quantamcunque negligenciam.

Doleo extare contra me tua quaedam scripta. Sed tuo nomine doleo, non meo tantum, cui satis prospectum est. Cupio te veteranum amicicia prisca mihi tandem iungi, vt me tibi (vt olim) charum amplectaris in Domino; cui aeque vt tu cupio me seruulum non aspernendum assumi et agnosci, non ex meritis meis, quae nulla sunt, sed sua gracia, quae sufficit vtrisque. Diligam ego te ex animo, donec vixero, vtque in celestibus a communi Domino diligaris et glorificeris, eciam atque eciam oro et precari non cessabo.

Hanc meam tumultuariam epistolam oro humaniter interpreteris et amice. Vbi non ingratam fuisse intellexero, addam et alias. Vale in Domino diu et feliciter, perchare Erasme.

Tiguri, xviii viiii^{bris} 1535.

Tuus vt olim Conradus Pellicanus amicus.

Celeberrimo eruditissimoque theologo, D. Erasmo Roterodamo.

59. EE^2.: numeros *MS.* 62–3. totum . . . perlegi *in marg. additum, huc transtulimus.* 83. quantamcunque *scripsimus*: qñcũq *MS.*

---

59. plures] For *plura exempla.*

61. prologo] The passage in which Pellican excuses his 'temeritas' is given on f^{os}. A 5 v°.–A 6 of the preface to vol. i of the edition of 1536–46.

62. scripsisti] LB. v. 1049F. Pellican is not actually named, but is included among the 'Quidam impense candidi' whom Erasmus mentions as maintaining the inspired character of the 3rd and 4th books of Esdras, and attributing the Book of Wisdom to Solomon.

66. amici et familiares] For an enumeration of these friends see CPR.

79. mecum] For *apud me.*

[3036]3073. From Christopher of Stadion.

Hamburg MS. Supellex epistolica Uffenbachii et Wolfiorum, Fol. 4. 23.

Dillingen.
27 November 1535.

[An original letter, autograph throughout, in the Staats-Universitäts Bibliothek at Hamburg. It now (together with Ep. 3065) forms part of the Uffenbach-Wolf collection, but that at one time it belonged to the group of Stadion's letters now at Stuttgart is indicated by the fact that the same hand has written an analysis of contents on all the letters.]

S. P. D. Libros de racione Concionandi, amantissime Erasme, nuper editos, quantum per ocium licuit, percurri pocius quam legi, ac nichil in eis quod reprehendendum esset reperi. Instruunt ac docent quibus condic[t]ionibus et qua modestia ac pietate ecclesiastes preditus esse debeat, et quis modus ad effectum, vt auditores magis auidi ad discendum efficiantur, tenendus sit. Quid hoc seculo sanctius, quid vtilius doceri potuisset, ymo quid magis neccessarium? Quod vulgus adeo tepidus est in fide, nulla alia culpa meo iudicio quam deffectus bonorum predicatorum.

Vnum tamen videbatur michi exprimendum. Quum in primo libro, fo. 41, inter alia scribis: 'Sunt et hodie mangnates quidam Herodi non dissimiles, qui Christum et eius doctrinam habent ludibrio,' addendum erat: 'Sicut Herodes Ioannem Baptistam, virum sanctum ac innocentem, propter Herodiadem decapitari fecit, ita rex Anglie duos, Roffensem ac Morum, viros integerrimos, propter concubinam.' O facinus inhumanissimum ac nostro seculo inauditum. Historiam nouorum martirum non sine fletu et merore legi, et quamuis nemo ex ipsis michi vnquam visus sit, tamen Roffensi et Moro ob singularem honestatem, qua ab omnibus predicabantur, ex animo bene volui. Non dubito quin coronam martirum receperint.

Cesar adhuc heret in Cicilia, nec satis certum an Italiam aut Hyspaniam sit petiturus, nisi quod ob ducis Mediolanensis obitum arbitrantur Italiam petiturum.

De Pontifice nichil nisi, vt fer[r]tur, omni conatu curat suos cognatos ditare.

Rex Ferdinandus cantat vetterem canciunculam, 'Aurum et argentum non est michi.' Et tamen alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest, aut non vult.

Pestis apud nos moderate se habet. Indies decrescit, licet multis in locis scintillet.

De synodo parua spes propter principum disscordias. Orator

4. condictionibus *MS.*: *correximus.* 6. adiscendum *MS.*: *correximus.* 28 Wullt *MS.*

---

10. Vnum . . . exprimendum] Erasmus was afraid that he had said too much about Fisher and More; Stadion plainly thinks that he has said too little, in not naming the criminal.

11. fo. 41] This is a wrong reference: it should be p. 61 = LB. v. 815D.

17. nouorum martirum] For the phrase cf. Ep. 3063.

21. heret] See Ep. 3007. 83n. Charles had in fact reached Naples from Sicily ('Cicilia') two days before this letter was written.

22. obitum] See Ep. 3064 introd.

25. cognatos] See Ep. 2998. 40n.

26. canciunculam] Acts 3. 6.

27. alios saluos] See Mark 15. 31; Luke 23. 35.

31. Orator] Vergerio, who was at

Pontificis scripsit ad me inter alia prout ex hac cedula videre licet.

Et ne omnino videar ingratus, mitto ad te 70 coronatos et 10 pro amanuensi Gilberto. Nunc non alia nisi quod Christum quottidianis precor [precor] precibus vt te nobis ob communem Christianorum vtilitatem dyu seruet incolumem.

Datum ex castro nostro Dillingis 27 nouem⟨bris⟩ anno etc. 35.

tuus Cristo⟨fforus⟩
episcopus A⟨ugustensis.⟩

Clarissimo theologo Erasmo Roterodamo amico ac preceptori suo. Basilee.

3074. From John George Hermann.

Leipzig MS. Spires.
EE. 232. 11 December 1535.

[An original letter, autograph throughout. This is the latest in date of the letters in the Leipzig collection: of which the earliest is Ep. 1067. For John George Hermann see Ep. 2716. 179*n*. For a letter of Viglius to Erasmus (apparently about J. G. Hermann) written on the same day as this, but not extant, see VZE. p. 199.]

S. D. Cum ex Italia nuper reuocatus, D. ERASME, immortale litterarum decus, ad paternos rediissem Lares, optimus piissimusque p⟨ar⟩ens, cum de vitae genere ac instituto multa mecum solicite conferret, tum de litterariis rebus et studiis preteritaeque aetatis fructu diligentissime quesiuit, atque illud in primis, ecquid post binas illas literas, quas ad te superioribus annis dedi, tuam erga me beneuolentiam sartam tectamque conseruassem. Et cum ingenue libereque essem fassus, nimium multis mensibus scribendi hoc officium a me intermissum fuisse, tum ille me (pro paterno affectu) grauiter obiurgare ac meam negligentiam mihi exprobrare cepit, quod cum ipse mihi abs te literas, rarum et preciosissimum munus, impetrasset, ego adeo nihil cogitassem quonam pacto meis officiis tuam beneuolentiam retinerem. Multis autem rationibus meum

---

this time engaged in negotiations in Germany in connexion with the summoning of a general Council. In April 1533 Stadion had enclosed in a letter to Erasmus a papal 'cedula' dealing with the proclamation of a Council (Ep. 2787. 17–20). It seems reasonable, therefore, to infer that the 'cedula' enclosed in the present letter was concerned with the same business.

3073. 34. Gilberto] The gift to Cognatus had been anticipated; Erasmus had given him, before he left Basle, ten florins, on the understanding that he should repay himself out of the sum sent by Stadion. Cognatus' acknowledgement is extant in autograph in the Basle library: it reads as follows: 'Ego Gilbertus Cognatus profiteor hoc chirographo meo me recepisse a dn̄o Erasmo Rot., hero meo, decem florenos renenses in auro, ea conditione vt, si forte R. D. Episcopus Augusten. miserit munus mihi destinatum, ipse D. Erasmus illud recipiat nomine meo. Datum 13 die Octobris Anno 1535. Gilbertus Cognatus Nozerenus. (*Variorum Epistolae ad Erasmum*: No. 15, Erasmuslade). The gift may have been in connexion with Cognatus' work on the *Ecclesiastes* as secretary. When he sent Choler the *Responsio* to Cursius, Erasmus thought to do a service to Cognatus by mentioning that it was upon his suggestion that the pamphlet was addressed to Choler (see Ep. 3050. 25–6).

3074. 6. literas] Not extant.

11. literas] No letter from Erasmus to J. G. Hermann is extant.

silentium cupiens excusare, surdo (vt dicitur) narraui fabulam actumque apud eum egi. Quid multis? Non aliter posse placari mihi est visus, quam si rursus ad te scripturum me sponderem; et id quidem nisi breui facerem, haud aequum parentem deinceps habiturus essem. Cui equidem cum obtemperare diuina humanaque iura me cogant, te illius potius affectui quam meae importunitati tribuere velim quod ociosis ac inanibus literis meis tua negocia rursus interpellem.

Vitae autem institutum ex parentis atque preceptoris olim mei D. Viglii consilio hoc tandem placuit, vt Spiram me conferrem atque ibi forensium causarum praxi incumberem. Nam preterquam quod is fere omnium iuri operam dantium scopus est, tamen ego etiam ex preceptore D. Viglio, adsessorio hic munere fungente, discendae praxeos non leuem opportunitatem nactus esse videbar; quo deinceps sumptus, quos grauissimos in studia mea pater fecit, opera aliqua ciuili et honesta recuperarem, et viaticum ad futuram aetatem mihi pararem. Itaque ante paucos dies Spiram adueni, ac in primis, vt parentis voluntati satisfacerem, tibi scribendum duxi.

Quod vero hactenus nihil scripserim, non leues causae me deterruerunt, cohibereque saepius in manum sumptum calamum coegerunt; cum quod vererer te, virum nostro seculo omnium doctissimum, meis indoctis rudibusque literis salutare, tum quod non ignorarem quot et quantis tu quotidie negociis obruereris. Quae equidem, atque alia multa, cum parenti obiicerem, nunquam tamen a sua flagitatione dimoueri a me potuit, vicitque tandem illius auctoritas meas rationes. Quamobrem non aliud in presentia habui argumentum scribendi, quam vt simul et silentii mei causas et patris summum erga te affectum hisce meis literis testarer. Proinde te, humanissime domine, etiam atque etiam rogo ac obtestor vt, quae tua erga omnes summa est humanitas, eadem quoque mea scripta aequi bonique consulat. Bene vale, vnicum nostri aeui decus.

Spirae, XI. Decemb. Anno M.D.XXXV.

Tui nominis obseruantissimus
Ioannes Georgius Hermannus subscripsit.

Doctissimo eloquentissimoque ⟨bon⟩arum litterarum parenti, ⟨Domino Eras⟩mo Roterodamo, Domino suo incomparabili. Basileae.

^{3063}3075$_{3084}$ From Leonard of Gruyères

Breslau MS. Rehd. 254. 94. — Sursee.
EE^2. 140. — 12 December ⟨1535⟩.

[The Breslau MS. is the original letter, written by a secretary; Leonard of Gruyères signs it and adds the postscript, ll. 40–3. A copy, by a secretary, in a bound volume of papers belonging to Leonard of Gruyères, is in the Town Library of Besançon (MS. 1145, f. 148: cf. Ep. 3084 introd.). For a detailed account of it see *Catalogue of Besançon MSS.* i, pp. 786–8. The Besançon MS. omits the signature, the postscript, and the address; there are slight differences in spelling, but no other important variants. This and Ep. 2401^a are the only

3074. 14. surdo] See *Adag.* 387. 14–15. actumque . . . egi] See *Adag.* 370.

letters from Gruyères to Erasmus which have survived, though there are six letters to him from Erasmus. The year-date can be supplied both from the letter which this answers and from the contents.]

S. P. Accepi successiue binas abs te literas, clarissime D. Erasme, alteras e Vesontione transmissas, alteras ex Basilea huc allatas; quae vtraeque profecto mihi fuerunt gratissime non solum propter stili elegantiam (que mundo nota est), sed etiam quod in illis ipsis verus sinceri amici candor sit ad typum expressus.

Qui tibi retulit me domi meae finita legatione residere, fallebat, forte errore nominis et ipse deceptus; nam qui vices meas gerit, a vulgo etiam Officialis nominatur.

Quod scribis defixis per hyemem Basileae anchoris sub vere te ad nos Vesontium appulsurum, laudo institutum, ea tamen conditione, vt vel absente me edes meas incolas omnibusque rebus meis non secus fruaris ad libitum ac tuis propriis. Reliqui autem domi vicarium illum meum, virum vtique iuuenem, sed doctum et probatis moribus, qui tui nominis ita est studiosus, prout sunt omnes boni, vt existimem facile inter vos conuenire posse.

Quod preposituram Dauentriensem acceptare renueris, probo similiter; est enim minor tuis virtutibus et meritis. Maiora expectanda venirent, nisi abhorreret animus tuus hac etate ab huiusmodi sarcinis, vt scribis.

Expecto indies cursorem meum e Burgundia cum opere Ecclesiastes tuo, pro quo ingentes et quas possum tibi gratias ago. Quem mihi mitti imperaui et reuera cum magno desiderio expecto; non enim dubito quin in eo (vt sunt tua scripta omnia) tersus sermo congruam rerum grauitatem ad omnium studiosorum et vere piorum vsum sit complexus.

De D. Bonualoto nihil est quod dubites: etenim retulit vera qui asseuerauit eum Vesontii esse; nam fuit et nunc est. Cui volumen Apophtegmatum gratum fuisse scio.

Cesar ducatu Mediolanensi ditatus et auctus eo breui est venturus, res illius principatus ordinaturus ad communem Christiane reipublice vtilitatem et Italiae tranquilitatem, prout ad me sua maiestas literis nona Nouembris Consantiae in Calabria datis scripsit.

Magna est spes conuocande synodi; nam et summus pontifex et senatus cardinalium singulare in eo studium ostendunt. Fama est non obscuro loco orta Turcharum tyrannum iterum infeliciter cum

1. binas] Only one of these has survived, Ep. 3063. This was presumably, since it was sent in error to Besançon, the earlier in date, the other going direct from Basle to Sursee. Before receiving either letter Gruyères had (on 29 Oct.) written to Erasmus, offering him the use of his house in Besançon (see Ep. 3102. 5n).

12–13. vicarium] Richardotus; cf. Ep. 2880 introd.

26. Bonualoto] See Ep. 1534. 29n. He is not mentioned in Ep. 3063; it is to be inferred that Erasmus, in his later letter, had expressed the fear that, like Gruyères, Bonvalot might not be at Besançon. Erasmus' letter to him was carried by Cognatus, with a copy of the *Apophthegmata*; Bonvalot acknowledges the gift in Ep. 3103.

29. ducatu] The duke had died on 1 Nov. 1535 (Ep. 3064 introd.). Two days later the emperor crossed from Sicily to Calabria—hardly 'ducatu . . . ditatus et auctus'; for the death of Sforza without heir was, in fact, a grave embarrassment to him; and he was seeking a compromise by which neither he nor Francis I nor Paul III should possess Milan.

rege Persarum dimicasse et in fuga mortuum fuisse, sed certiora expectabantur. Nil aliud habeo quod scribam scitu dignum. Vale igitur, doctissime D. Erasme, et me vt facis amare perge.

Ex Surseio, xii^{a} Decembris.

Salutaui tuis verbis D. Panizonum, collegam meum, qui vicissim resalutat prestantiam tuam tibique longeuam incolumitatem optat et precatur.

Tue prestantiae deditissimus Leonardus, Officialis Vesontinus.

Clarissimo atque ornatissimo viro, D. Desiderio Erasmo Rotherodamo, theologo, domino et amico imprimis obseruandissimo, Basileae.

3076_{3085} To Damian a Goes.

Vita Erasmi p. 134. — Basle.
O^{2}. p. 279: Lond. xxx. 72: LB. 1292. — 15 December 1535.

ERASMVS ROTERODAMVS NOBILI VIRO DAMIANO A GOES S. P.

Amice magne, scheda addita literis meis suppeditabit causam iustiorem quam vellemus qua me excuses egregiis illis literarum heroibus Bembo, Bonamico, et Coelio, quos ego toto pectore suspicio venerorque. Epistolam tuam accepi per Lucam Remum, sed serius, 15 die Decembris: non ipsius culpa, sed nuncii.

De Rensendo, non possum satis mirari. Valeat ille tam rustice ingratus. Ecclesiastes iam opinor isthic prostat. Excusa sunt duo milia voluminum et sexcenta. Nunc denuo excusus est minore forma. De Commentariis Iacobi Sadoleti, mihi tale quiddam praesagiebat animus. Admonui illum literis, quatenus licuit tantum admonere Praesulem. Insumpsit in hoc opus inmensos labores. Audio nec a Sorbonicis probari. Gelenio, viro bono ac docto, optarim fortunam aliquanto commodiorem. Diuitias vix optarim. Nunc penia adigit illum ad honestos labores. Adolescens, quem mihi commendas, nondum me adiit: curabo vt accipiat epistolam suam. Gilbertus me reliquit. Iam Canonicus, cantabit missam. Edes vendidi ac supellectilem distraxi, non magno lucro meo, nec tamen prorsus infeliciter.

Italice non intelligo, sed curabo vertendum quod vertit Polus.

3075. 36. dimicasse] At Bechlis; see Ep. 3007. 85n. The report that Suleiman († 1556) lost his life in this battle is incorrect.

40. Panizonum]. Unknown to us.

3076. 1. scheda] Ep. 3077.

4. Epistolam] Not extant. Damian mentions it when writing on 22 Dec. 1535, Ep. 3078.

Lucam Remum] For L. Rem, and for other occasions on which he forwarded letters, see Ep. 2987. 1n.

6. Rensendo] Erasmus asked Damian for news of Resende on 11 March 1534 (Ep. 2914. 10–18). Erasmus wrote to Resende by Damian's servant (Ep. 3043. 12n) but seems to have had no reply.

10. Admonui . . . literis] The letter embodying Erasmus' criticism has not survived, but he feared (without cause) that it had offended Sadoleto; see Ep. 2816 introd.

12. Gelenio] For Gelenius' dedication of his *Annotationes* in the Froben edition of Pliny to Damian see Ep. 3019. 21n.

14. Adolescens] We know no more of him, save that it appears from Damian's reply (Ep. 3085) that he became a canon of Mainz.

18. Polus] From the words following *Mitto vicissim* it is clear that what Pole had translated was some account of the deaths of Fisher and More. Pole was at this time in Italy—during the summer of 1535 he was in Venice; in October he was at Padua (Brewer

Mitto vicissim historiam bonae fidei; in qua qui ex Anglia redeunt, et actis interfuerunt, negant quicquam esse falsi; nisi quod pauciores Carthusiani fuerunt affecti supplicio. Cupiebam tecum pluribus agere, amicorum dulcissime, sed vix credas quam haec aegre pararim. Vale, et saluta amicos.

Basileae 15 die Decembris 1535.

3077_{3085} TO DAMIAN A GOES.

Vita Erasmi p. 133. ⟨Basle.⟩
O². p. 278: Lond. xxx. 71: LB. App. 441. ⟨c. 15 Dec. 1535.⟩

[On 26 Jan. 1536 Damian, answering Ep. 3076, speaks of the grief with which he has read Erasmus' 'scheda'; referring in particular to the 'malum extremae spinae, quod ad vetus accessit'. The words make it plain that the 'scheda' is our present letter, which we must suppose accordingly to have been an enclosure to Ep. 3076. This 'scheda' looks, in fact (the address notwithstanding), as though it was something circulated for the information of Erasmus' correspondents generally. Except for Ep. 3076 there is no letter of Erasmus extant in 1535 to any correspondent which bears date later than 23 Oct. (Ep. 3065). This gap can hardly be accidental, but is explained by Erasmus' illness.

For 'schedae' circulated by Erasmus for the information of his friends see Ep. 2799. 13–14, where he tells Utenhove that he will learn about affairs in Freiburg from the 'schedae' which he had given to Quirinus.]

ERASMVS ROTERODAMVS NOBILI CVM PRIMIS ET OMNI VIRTVTVM GENERE PERPOLITO VIRO D. DAMIANO A GOES LVSITANO S. P.

VLTRA mensem iam perpetuo lecto sum affixus, cruciatu vix credibili, certe intolerabili. Nec spes est recreandae valitudinis eius, ob vrgentem hyemem. Non horreo mortem, sed opto magis, si Domino placeam. Ad vetus malum, quod ex interuallis solet recurrere, accessit exulceratio extremae spinae, cui cogor incumbere, siue iaceam siue sedeam. Huic crudelissimo dolori nullum est remedium, quod oporteat ipsi vulneri semper incumbere. Vtinam cruciatus sint tolerabiles! Sed Dominus est; hic secet atque vrat, modo parcat in aeternum.

3078. FROM DAMIAN A GOES.

Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum f. 8. Padua.
Erasmuslade. 22 December 1535.

[An original letter, written by a secretary, the last lines (45–7) and the signature added by Damian, in the Basle University Library, where there is also an

---

ix. 701) where we may suppose Damian to have met him. Whether the original document which Pole translated was in English or in Latin we have no means of knowing (though it seems unlikely that in Rome he would busy himself translating Latin into Italian). It is even conceivable that what he translated was the Paris Newsletter, and that Erasmus' ignorance of Italian caused him not to recognize this. Of the Paris Newsletter there are extant German and Spanish versions.

3076. 19. historiam] No doubt the *Expositio Fidelis* (see Appendix xxvii).

3077. 8–9. hic secet . . . aeternum] He uses the same expression in writing to Longlond on 16 March (Ep. 3108); he had used it in a different context in Ep. 2892. 131, where see note.

xviii^{c}. copy (G^{2}. ii. 67) which preserves, what has been lost from the original, the Latin verses printed in ll. 48–70.]

S. P. Iampridem per negotiatores Lucae Rem ad te dedi literas, quas timeo ad te non perlatas esse, cum quia pestis adhuc grassatur Augustae, tum maxime quia eundem Lucam Rem apud thermas audio propter apoplexim agere. Misi vna cum ipsis literis supplitii ordinem Thomae Mori; quod si accepisti, quaeso vt significes. Erant etiam ad Bonifatium Amorbachium, Frobenium, Heruagium, Sigismundum atque Gilbertum literae tuis inclusae, quae si ad eos nondum peruenerunt saltem cuperem eos scire me in respondendo negligentem non fuisse.

Iam nulla alia scribendi ratio mihi est, nisi quod de tua salute intelligere cupio. Quae mihi sane multis de causis maxima videtur; quas, prolixe ne agam, hic supprimo, presertim quia in alio loco atque tempore erunt dicendae. De qua salute, atque statione tua, me, si non grauareris, scribendo certiorem oro vt facias. Hic nullas alias nouitates habemus nisi de Caesare nostro atque Turcharum: de nostro, quod Romae expectatur post festum Natiuitatis, cuius ingressum Neapolim italico idiomate ad te mitto, vna cum aliquot latinis carminibus in eiusdem laudem exhibitis: de Turcharum, tristia, tristia, inquam, Turchis, et iis qui eorum imperio bene cupiunt. Is multis et spoliis et preda onustus a Thauris domum constituerat redire. Iter suscipit, lente conficit, quod tantus exercitus, tot impedimenta, tantus hostium metus, festinandi commoditatem praeripuisset. Ecce tertiodecimo Octobris de prima vigilia quindecim milia Persidarum hominum selectorum irrumpunt in eius castra. Quadraginta milia Turcharum desiderati sunt, quatuor milia perducuntur ad seruitutem. Persidarum ingens multitudo quae ad captiuorum miserias deducta erat, velut postliminio libertati restituta est. Ipse Turcha vix cum reliquo milite fuga salutem suam tutari potuit, et quicquid machinarum bellicarum habebat vna iacturam fecit. Haec ita vera sunt vt Apollinis oraculum.

Fragmenta mortis Ruffensis quae ab amico Anglo nactus sum, ad te hic mitto. Tam constans fuit in ipso agone vt in media via, dum ad supplitium duceretur, cuidam monacho roganti interpraetatus sit ex sacris noui testamenti aliqua in quibus diu heserat. Quae ita declarauit vt omnibus circumstantibus videretur angelum de coelo audire. Concionator tuus apud nos iam extat, opus dignum te, in quo non temere tam diu laborasti. Ioanni Georgio Paungartnero,

7. Gisbertum *MS.*: *correximus*. 18. exhibita *MS.*: *correximus*.

---

1. Rem] See Ep. 2987.

literas] Not extant, but answered by Ep. 3076.

4–5. supplitii ordinem] Conceivably the account translated into Italian by Pole; see Ep. 3076. 18n.

15. Turcharum] See Ep. 3075. 36n; cf. Ep. 3007. 85n.

16–17. ingressum] Charles entered Naples on 25 Nov. 1535; see Ep. 3007. 83n. The enclosure describing his entry has been lost, both from the original and the copy; nor is it clear whether it was a prose or verse composition.

18. carminibus] The copy of these verses enclosed by Damian is lost, but they were preserved by an xviii^{c}. scholar, who copied both the letter and its enclosures; Basle MS. G^{2}. ii. 67. We have thought the verses of sufficient interest to print.

31. Fragmenta] Ep. 3079.

37. Paungartnero] For the Paungartner family see Ep. 2603 introd.

filio Ioannis Paungartneri quo hic vtor familiariter, hasce tradidi literas, quem spero curaturum vt maiori diligentia ad te perferantur. Bonus atque cordatus est adolescens et de te bene meritus.

A vertigine semper male crutior, nec frigoribus nec caloribus possum me accommodare, ipsa vrgente; vt video, migrandum mihi erit semper cum gruibus. Vale et de te me redde certiorem.

Patauio. vndecimo Calend. Ianuarias. Anno M.D.XXXV.

Quod manu propria non scribo, morbo condona qui vix permis⟨i⟩t primum exemplum conficere. Iterum vale.

Tuus vt scis Damianus a Goes.

Carmina quorum meminit Epistola

Suas columnas non transcendit Hercules,
Nouumq. mundum non nouere Caesares.
At noster iste Caesar, alter Hercules,
Qui monstra victor edomat per Africam,
Longe columnas est transgressus Herculis,
Nouumq. mundum late subdidit sibi.
Cedant proinde Caesares et Hercules.

Aliud

Magnus in Europa nuper, nunc maior in Afris,
Maximus ex Asia mox, puto, Caesar eris.

Aliud

Hispanis, Italis, Germanis cinctus ab armis
Nil quod non vincas Caesar adire potes.

Aliud

Picta biceps Aquila hinc oc⟨c⟩asum, hinc dum aspicit ortum,
Alter ait nostri est Caesaris, alter erit.

Aliud

Pro tot milibus hostium peremtis,
Captis nauibus vrbibusque captis,
Cum tot sint tibi debitae coronae,
Vnam plus adamas petisq. Caesar
Ob tot millia ciuium recepta.

3079. To Damian a Goes from an Englishman.

Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum, f. 12. ⟨1535.⟩

[The enclosure to Ep. 3078, from which, however, in the Basle volume it is separated by Ep. 3132. Damian had already sent to Erasmus an account translated into Italian by Cardinal Pole of the death of More (see Ep. 3076. 18). The present letter gives a narrative of the death of Fisher written in Latin by some Englishman unnamed. The English nationality of the writer appears from ll. 26–7 (Miseret . . . adiudicarint).]

Vehementer a me contendis vt de Ruffensis interitu paulo copiosius scribam. Vide quanti te faciam. Hodie rem didici melius. Nosti mores, opinor, qui legum loco in iuditiis apud nos sunt. Duodecim viri plerumque neque docti neque prudentes, nonnunquam etiam indigni quorum iuditio vel soricis salus periclitetur, criminibus omnium omnibus praeficiuntur. Sed quandoquidem hoc priuilegii reis concessum est vt, si quem ex his suspectum habeant, eum reiiciant, Ruffensis, cum duodecim illi coram essent, rogatus si quem ex his

contra se nollet pronuntiare: 'Contra me' inquit 'neminem velim pronuntiare nisi qui norit id meritum esse me.' 'Ergo' inquit Cancellarius 'ex istis neminem reiiciendum esse censes?' 'Admonendos omnes' inquit 'puto tutum non esse in regis gratiam innocentem condemnare: quemque animae suae negotium agere vbique cum decet, tum maxime cum contra alium sententiam dicturus sit. Ego cur istos metuam non video qui semper in lege Dei mei versatus sim, ac regi nostro probi consilii author perpetuo extiterim.' 'Non ista' inquit Cancellarius 'abs te nunc postulantur: accerseris vt quid leges nostrae velint intelligas, non vt rationem consiliorum tuorum prolixius exponas.' 'Itane' inquit 'ais? indefensa causa succumbendum est? Ergo *accipite eum et iudicate secundum vestram legem.*' Memineris, mi Damiane, hominem hunc casum suum non grauiter tulisse, sed causa Christi nonnihil commotum fuisse. Cupiebat rem disputasse, neminem recusans aduersarium, non vitae suae sed religioni consulturus. Verum Cancellarius dixit rem satis diu disceptatam esse, nunc nisi vellet palinodiam canere in iuditium venire⟨t⟩. Adsunt duodecim. Miseret me, pudet me patriae, duodecim fuisse repertos in vna insula qui talem virum morti adiudicarint. Iudex pronuntiat abducendum ad turrim, car⟨ni⟩fice securim praeferente hinc educendum, postremo caput ceruicibus auellendum esse.

Nosti reliqua, quomodo carnificum nimia festinatio ⟨non obstiterit quin⟩ monacho rem gratam fecerit: qui perpetuo in sacris literis versabatur, moriturus interpretem agit.

3080. From Gilbert Cognatus.

Cognati Quaedam Opuscula, 1547, p. 57 (α). Nozeroy.
Cognati Opera, 1562, i. 297 (β). 24 December 153⟨5⟩.

[The year-date offered by αβ is a mere misprint. The letter—though purporting to be an αὐτοσχεδίασμα (l. 98)—is not much more than a rhetorical exercise (see Ep. 3068), which might have been written at any date. See Ep. 3104. 11–12n.]

GILBERTVS COGNATVS NOZERENVS D. ERASMO ROTERODAMO. THEOLOGO SVMMO, OMNIVMQVE BONARVM DISCIPLINARVM PRINCIPI, PATRONO AC DOMINO SVO OMNIBVS NVMERIS SVSPICIENDO, S. P.

Vt qui frontem semel perfricuerunt, eruditorum decus Erasme, multa citra decorum faciunt, ita ego ne impudentior videri possim vereor, qui te, tantae eruditionis virum, meis subinde ineptiis onerare non cesso. Sed quid facias amanti? Meam ea in re temeritatem boni consulas oportet, cum tam multa sint quae ad scribendum etiam nolentem subinuitent. Et inprimis quidem incomparabilis tua eruditio, qua ita capior vt vel elinguis loqui vel de medio sumptus homo ad te omnium literarum principem scribere non erubescam. Huc enim me tuae dictionis maiestas, praeterquam quod tibi sex plus

3079. 25. venire *MS.*: *correximus*. 30–1. non obstiterit quin *addidimus*.
3080. TIT. SVMMO THEOLOGO β. 4. in ea β.

3079. 10–11. Cancellarius] Thomas Audley (1488–1544), who had succeeded More in 1532 as keeper of the Great Seal and in 1533 was made Chancellor.
20. *accipite*] John 18. 31.

minus annis conuixi, et vis interior trahit. Vtque de Ogmio ferunt Gallico, aureis catenulis ab ore in aures hominum infixis, omnes ad sese attrahente, ita tua omnia constringunt, detinent, infigunt aculeos, in animo relinquunt, et quemcunque, nisi Marpesia caute sit durior, in summum tui cum studium tum admirationem inducunt.

Cuius quidem rei paucis ab hinc diebus apud nos egregium praebuisti specimen, apud quos aut incognitum aut ad affectus priuatos detractum est Euangelium. Incogniti sunt γνήσιοι huius interpretes, incognitus Erasmus, nec nisi Bartoli et consimilis farinae doctores rerum potiuntur: in his totius Christianae persuasionis firmamentum etiam meliores credunt. Sed ecce tibi, dum non sine mente (reor) nec sine numine diuum, Ecclesiasten tuum cum Enchiridio in vsum meum huc defero. Statim atque quidam ex iurisconsultorum et medicorum albo haud postremi horum gustum percepissent, toti ita ἐνθουσιασμῷ quodam rapti sunt vt ex ingenio migrasse videantur, nihil charius tuis ducentes lucubrationibus, nocturna versantes manu, versantes diurna. Nec tam fabulose Circe homines in feras, quam vere tu feras (si sic loqui licet) in homines commutasti. Videris nunc eos qui prius non nisi Bartolos, Baldos, Mesuas, Auerroes, Vigones, Liras et Scotos spirabant, nunc etiam si non solam, saltem primam Euangelio te praeeunte curam tribuere; tua opera se beatos esse clamitantes, qui verum ad Christum conscendendi indicaueris iter, quique effeceris ne in tanta rerum Christianarum clade communi errore perirent. Ediscitur ab iis Ecclesiastes, non solum in manibus habetur: nec dies labitur in qua non sibi suas horas vendicent vel Paraphrases vel Enchiridium. Vtinam, vt viri sunt optimi, ita plures exemplum sequantur: id quod futurum auguror, postquam tuae apud nos lucubrationes innotescunt, et mundus nescio quo fato sitit doctrinam Euangelicam. Qui enim summa tua eruditione, non tam Ciceronem eloquentia quam ardore Christum ipsum prae se ferente, qui caeteris tuis ex ipso Euangelii paene ore depromptis non capitur, non mutatur, non alium hominem induit, aut lapis est aut securus salutis aeternae ex professo cardinem rerum suarum in mundi Scyllam posuit.

Macte igitur virtute tua, salutarium literarum vindex vnice Erasme. Quod verae theologiae studia reuiuiscunt, tibi acceptum ferunt omnes: quod repurgata sunt, tuum agnoscunt beneficium: quod se ad meliorem frugem recipiunt, tibi gratiam habent: quotquot sunt bonorum, tantum se tibi debere profitentur, quantum haec sequi et nouisse ad animae salutem sunt necessaria.

Minus igitur mirabere meam ad te scribendi sedulitatem, si incognitos solis monumentis tuis in tui amorem, eumque non vulgarem,

27. α: viderunt β. 40. paene ore *scripsimus*: poenore α.

10. Ogmio] A Celtic deity; identified with Heracles by Lucian; see Lucian *Herc.* 1 ff.

12–13. aculeos] Translating the Greek of his previous letter (Ep. 3068. 21n).

13. Marpesia caute] See Verg. *A.* 6. 471.

20–1. non . . . diuum] Cf. Verg. *A.* 5. 56.

21. Ecclesiasten] Cognatus carried copies also for Erasmus' friends, e.g. Leonard of Gruyères, see Epp. 3063. 11–12, 3075. 20–5; and a copy of the *apophthegmata* for Bonvalot, see Ep. 3103. 12–15.

25–6. nocturna . . . diurna] Cf. Hor. *A.P.* 269.

cogis. Quanto meus amor est vehementior, qui quotidiana consuetudine adauctus, vtrinque tibi debeo, tum eruditionis, tum humanitatis nomine? Nil mirum si, parum mihi constans, eo ad te scribendi amore ferar, quo forsan mihi plus apud te desumam quam dignitas tua patitur vel me deceat. Sed hoc amori condonabis, et summae meae in te obseruantiae: feresque vel eo leuius, quod horum bonorum et doctorum virorum aduersum te studium latere nolui. Faxint superi vt consimile scribendi argumentum in breui detur. Nihil enim mihi gratius fuerit quam si venerandum istud pectus tuum ab omnibus pro dignitate obseruari videam: quod ego non solum obseruo, sed et suspicio et veneror perpetuo.

Quum igitur tu vnus sis aetate nostra qui bonis disciplinis adiuuandis natus esse credaris (quid enim vspiam in disciplinis est salutaribus quod te authore non in pristinam redigatur maiestatem, quae professio quae se tua opera adiutam non profiteatur?), eximius non tam studiorum quam *τῶν ψυχῶν* vindex, i, bone Erasme, quo virtus tua te vocat: non te furiosorum quorundam *βατταρισμὸς* a coepto scribendi instituto nobis eripiat, ad insaniam vsque vtrinque delirantium.

Maior es quam qui huiusmodi naenias curare debeas. Claris conatibus nunquam defuisse inuidiam, satis nouisti. Insaniant hi, et sacra prophanis commisceant: delirent alii, ac suis constitutiunculis plus aequo tribuant. Tu mediam nimirum veritatis viam ingressus, quicquid facto opus sit, tam prudenter et eo decoro seruato docuisti vt sanioribus quibusque non mediocriter tua probetur sententia.

Cuius rei inter innumeros vel vnicum testem habeo inculpatum et, vt Graeci vocant, *ἀμύμονα*, reuerendissimum praesulem D. Franciscum Bonualotum, D. a S. Vincentio, tibi haud incognitum. Quo viro apud nos nihil neque doctius est neque magis integrum; qui quanto propriis virtutibus inter nos conspicabilior est, tanto doctrinae et nominis tui studiosior noscitur. Bone deus, quo ore, qua facundia, tua extollere, tuum institutum probare, te magnifacere, atque inter rara nostrae aetatis decora praecipuum nominare solet?

Verum ne tu me tuarum laudum *ἐγκώμιον* ingredi velle credas (onus meis viribus impar *καὶ ἀπροσδιόνυσον*), ad id potius quod institueram redeo. Clientem tuum precor agnoscas, tibi omnibus numeris astrictum. Hunc si pro solita tua humanitate conseruaueris, iam plane beatum effecisti. Id quod te facturum cum non dubitem, hoc inuicem a te peto contendoque tibi persuadeas, inter omnes tui studiosos, quos infinitos habes, nullum esse de quo plus tibi, quantum ad studium et mediocritatem meam attinet, polliceri possis. Nihil enim tam arduum est, tamque difficile, *εἰ δύναμαι τελέσαι*, vt ille inquit, et *εἰ τετελεσμένον ἔσται*, in quo obaudientem habiturus non sis. Tu igitur, quod facis, tui amantissimum famulum redama, et tuo fauore, quod solitus es, prosequi non cessa.

Haec *αὐτοσχεδιαζόμενοι* scribimus: nugas boni consulas oportet.

76. probetur α: praebetur β. 78. *ἀμύγμονα* α: *correximus.* 94. *ἔσται* *scripsimus:* *εἶναι* α.

67–8. quo . . . vocat] Cf. Verg. *A*. 6. 96. 93–4. ille inquit] Hom. *Il*. 14. 196; 18. 427; *Od*. 5. 90.

Insignis theologus Franciscus Simarius, et Petrus Richardotus, te plurimum saluere iubent. D. Bonifacium Amerbachium, tuas atque veras bonarum literarum delicias, Hieronymum Frobenium, Nicolaum Episcopium, Sigismundum Gelenium, et Simonem Grynaeum, plurimum meo nomine salutabis. Christus dominus seruator te verae theologiae propagandae, et quam diutissime, incolumem conseruet, cuius vnius operam implorant.

Datum Nozerethi, pridie Christi nati. Anno Christiano M.D.XXXV[I].

3081. To Christopher Eschenfelder.

De puritate p. 56. Basle.
LB. v. 311. 2 January 1536.

[The *Peroratio* to the *De puritate*. Eschenfelder had asked Erasmus (Ep. 3003) to write an exposition apparently of Psalm 127 (Vulg.) and to dedicate it to him. Instead, Erasmus wrote the exposition of Psalm (14) 15 which he entitled *De puritate tabernaculi siue Ecclesiae Christianae*. This (published by Froben in the spring of 1536) he dedicated to Eschenfelder with a prefatory letter (Ep. 3086) dated 27 Jan., in which he explains that, having lost Eschenfelder's letter, he cannot remember which Psalm he had been asked to expound. At the end of the exposition he added this 'peroratio'. Why the 'peroratio' is dated 25 days earlier than the prefatory letter is obscure.]

En habes, Christophore, vir in Christo charissime, quod petisti, pignus amicitiae nostrae, perquam exile, sane quod ad meam opellam attinet, sed dedi sapienti occasionem, vt fiat sapientior. Tu enim pro tui ingenii felicitate, nostro commentariolo excitatus, ex prophetae verbis sublimiora cogitabis. Dominus te seruet incolumem, cum optima coniuge dulcissimisque liberis.

Datum Basileae postridie Calendas Ianuar. Anno a natali Christi MDXXXVI.

3082. From John de Boyssoné.

Breslau MS. Rehd. 254. 39. Toulouse.
EE². 141. 23 January ⟨1536⟩.

[An original letter, autograph throughout: the address-sheet is missing; as it was written for dispatch by the messenger who carried Epp. 3083, 3094, it may have been enclosed with them under one cover. The year-date can be supplied from Ep. 3094.

Of John de Boysonné we know neither the year in which he was born nor that in which he died; from his correspondence, it is inferred that he was born c. 1500, and that he did not long survive the year 1556. He belonged to an ancient and wealthy Toulouse family; and with de Pins (see Ep. 928. 36n) he was one of the leaders of liberal opinion in Toulouse, the friend and protector of Dolet, and other humanists. One of his uncles had been professor of law in the University, and in 1532 Jean de Boysonné was already holding the same chair. Rabelais' Epistemon speaks (3. 29 ad fin.) of 'a pretty hopeful youth, who now studieth at Tholouse, under the most learned, virtuous Doctor Boissonnet'. 'Tell me', says Pantagruel, 'if my recommendation can in any

---

3080. 98. Franciscus Simarius] In a letter to Richardot of 1 Jan. (not earlier than 1537 or later than 1540) Cognatus sends greetings to 'R. D. Francisco Simario suffraganeo, ac D. Claudio Mario canonico'; Cog. E. i, p. 302.

3081. 4. prophetae] The Psalmist, as in Ep. 3032. 80n.

thing be steadable for the promoval of the good of that youth, or otherwise serve for the bettering of the dignity and office of the worthy Boissonnet, whom I do so love and respect, for one of the ablest and most sufficient in his way that anywhere are extant.' The able and sufficient professor of law was arrested for heresy on 31 March 1532. He was made to pay a heavy fine; his house and property were confiscated; after doing penance and making public recantation, he was absolved. From Toulouse, the most illiberal city in Europe, he betook himself to Padua, the most liberal. After visiting Venice and Rome, he returned to Toulouse in the spring of 1533. On 13 June 1535 he writes from Toulouse to Dolet that Omphalius has just arrived from Paris; Dolet, in reply, asks for information about Omphalius' qualities (Dolet, *Duae Orationes* pp. 121, 174). Epp. 3082–3 were written at Omphalius' suggestion; and on 10 Feb. Omphalius himself wrote to Erasmus (Ep. 3094). A fourth letter, not extant, from John Sabunyer, was dispatched at the same time (Ep. 3094). Whether these letters had any other purpose than that of friendly greeting does not appear. But Omphalius expresses sympathy with Erasmus in the matter of Cursius, and gives a warm assurance of support; and in Aug. 1535 Boysonné had written to Dolet regretting his attack on Erasmus, 'an old man, who has rendered such great services to literature' (Toulouse MS. *Correspondence de Boysonné*, f°. xvii, cited by Christie, *Etienne Dolet*, 1880, pp. 209–11). In Ep. 3083, similarly, Beraldus' 'monstrorum aut contemptorem aut victorem' seems to point to Scaliger, Dolet, and Cursius. It seems likely, therefore, that Epp. 3082–3, 3094, with the letter of Sabunyer, are best interpreted as a manifestation of disinterested sympathy from the humanist party in Toulouse. Omphalius had assisted earlier—and effectively—in the suppression of Scaliger's first *Oratio* (see Ep. 2635); and he had done his best to bring about a reconciliation between Scaliger and Erasmus. In the summer of 1536 Boysonné was subjected to new attacks by his enemies, the grounds of which are obscure. He succeeded in extricating himself from these troubles. But in 1538 he left Toulouse, being appointed judge of the royal court of Chambéry and a member of the Council of Savoy. In 1551 he was charged with corruption, found guilty and deprived of his offices. The charge would seem to have been baseless; and in 1556 the sentence was reversed, and he was reinstated. The public library of Toulouse preserves two MS. volumes, one consisting of 282 pages of letters to and from Boysonné, the other containing his Latin poems in five books. A third volume contains poems in French. See Christie, *Etienne Dolet*, 1880, p. 79, and passim. Some of the letters have been printed by J. Buche in *Revue des Langues Romanes*, Montpellier, 4e sér., ix, 1895, 6. Berne MS. 141, f. 246, preserves an unpublished letter of Boysonné to Beraldus, 5 Aug. 1534, in which Erasmus is spoken of as having reproached Beraldus with being a negligent correspondent. In 1931 Henri Jacoubet printed at Toulouse *Les Poésies de Jehan de Boysonné MS. de Toulouse 835*.]

IO. A BOYSSONE DESID. ERAS. ROTERODAMO S.

ROGAVIT me Iacobus Omphalius, vir, vt scis, et in vtraque lingua et in vtroque iure pereruditus idemque tui meique studiosissimus, vt aliquid literarum ad te darem. Dubitationis quidem plena fuit illa deliberatio, vicit tamen me cum tui nominis candor tum rogantis incredibilis in nos voluntas. Quid vero primum scriberem, non occurrebat. De Gallorum rebus scribunt ad te tui creberrime et cupidissime, de nostra vrbe malo te ex aliis quam a me intelligere. Nouit Omphalius probe nostrorum hominum mores, facta, vitam. Vnum ius ciuile habemus, quo delectamur, in quo toti sumus. Sed quid proficiamus, non facile profecto diiudicare possumus; nam vt paucos nostro hoc seculo videas qui legitimas disciplinas pro dignitate tractare queant, ita rari admodum sunt auditores qui discendarum legum rationem pure sequi velint. Atque vtinam tales haberemus multos discipulos qualem experti sumus Iac. Omphalium, cum

percontantibus nobis nuper de iure dissereret: esset, mihi crede, iurisprudentia in honore, essent plures iuris periti quam iuris perditi.

Audio Zasium iurisconsultum apud te esse vosque ambos vna viuere. Iugum eruditionis, vinculum prudentiae non possum non summopere laudare; nulla enim potest esse gratior quam parium inter se consuetudo. Senem cum sene, doctum cum docto, germanum cum germano, probum cum probo tranquille viuere—quid fingi potest iucundius, quid laudabilius? Fuit mihi aliquando cum eius filio Ioachimo Thaurini, qui tunc a secretis ducis Sabaudiae erat, magna et hospitii et amicitiae necessitudo. Faxit Deus opt. max., vtriusque aetatem cum summa studiosorum vtilitate coniunctam diu et feliciter tenere possimus. Zasium quem mihi artium similitudo coniunctum reddit, meo nomine singularibus verbis salutabis. Interim valetudini inserui et me ama.

Tolosae x°. Calend. Februari.

3083. From Nicholas Beraldus.

Breslau MS. Rehd. 254. 22. — Toulouse.
EE². 142. — 24 January ⟨1536⟩.

[An original letter, autograph throughout: the address-sheet is missing; see Ep. 3082 introd. The year-date can be supplied from Ep. 3094. For Beraldus see Ep. 925 introd.]

NICOLAVS BERALDVS ERASMO S.

Veneram Tholosam in comitatu cardinalis Castellionensis, Tholosani Archiepiscopi, patroni mei eximii ac singularis, et iam reditum in Galliam illam nostram adornabam, cum ad me venit vir probus et in Tholosanorum iurisconsultorum collegium nuper cooptatus, Ia. Omphalius, mecumque egit, vt puero suo istuc proficiscenti literarum aliquid ad te darem. Viro erudito ac perhumano non potui non protinus morem gerere, cum praesertim iam diu quaererem fidum aliquem nuncium qui breuem aliquam meam ad te epistolam perferret, ad quem toto hoc triennio nihil omnino scripsissem, cum id alioqui magnopere cuperem. Caue enim putes, optime ac doctiss. Erasme, posse mihi quidquam esse iucundius quam tecum quam saepissime, si quidem liceret, per literas colloqui. Atque vtinam per

3083. 4. Ia. *EE²*.: N *vt videtur. MS.*

3082. 18. viuere] Zasius had in fact died on 24 Nov. of the year preceding.

23. Ioachimo] † 4 May 1569, eldest son of Zasius by his first wife. He matriculated at Freiburg 1506; and, in 1518 became secretary, later chancellor, to Duke Charles III of Savoy. He was canon of Basle and of Constance, and provost of Oelenburg. Letters from him to Boniface Amerbach are in the University Library at Basle.

3083. 1. cardinalis] Odet Coligny (1515–71). He became cardinal in 1533, archbishop of Toulouse in 1534, and bishop of Beauvais in 1535. When later he embraced reform and married, he was struck off the list of cardinals, retaining, however, both his sees till 1562. Afterwards he went to England where he was well received by Elizabeth. He was poisoned by a servant, on the eve of returning to France.

9. triennio] There is no extant letter from Beraldus to Erasmus of later date than 1 July ⟨1519⟩ (Ep. 994); of letters from Erasmus to Beraldus the latest is Ep. 1284, the dedication of the 1522 edition of the *De Conscribendis Epistolis*.

aulicae huius vitae, in quam nescio quo fato proximo anno sum impulsus, occupationes ac tumultus non quotidie modo aliquid ad te scribere, sed vel istucusque aduolare mihi liceret, Erasmumque meum, tot monstrorum aut victorem aut contemptorem, tot immortalibus monumentis ac libris editis, tot erectis consecratisque tropaeis celebrem toto orbe ac notissimum, reuisere. Verum sicuti scio te tam diuturnum hoc silentium boni consulturum, ita plures ac frequentiores literas abs te me deinceps impetraturum confido. Id abs te non peto modo, sed etiam postulo ac flagito.

Male habebam mane, cum domum meam aduenit Omphalius, neque illi longiorem epistolam promittere tunc poteram. Nunc peius aliquanto valeo ob flatus austrinos, qui Narbonensis huius Aquitanicaeque Galliae confinium grauiter identidem infestant. Vale. Io. Pinus, Riuiensis episcopus, te plurimum salutat.

Tholosae 9 Calend. februarias.

[3075]3084. To Leonard of Gruyères.

Besançon MS. 1145, f. 185 v°. Basle.
24 January 1536.

[The letter (a copy) is preserved (together with a copy of Ep. 3075) in MS. 1145 in the Public Library at Besançon. The MS. consists of two volumes of papers of Leonard de Gruyères, the two volumes bound as one; the papers are in various handwritings, evidently secretarial; Leonard de Gruyères' own hand occurs on f. 137 and elsewhere. The contents include journals of 'Le voiage de Lucerne Mars–Sept. 1533', 'Le second voiage de Lucerne: commence le premier iour de Decembre 1535'; also notes and copies of papers and letters received and written. This letter is in a secretarial hand not easy to read. For a more detailed account of the MS. see *Catalogue of Besançon MSS.* i, pp. 786–8.]

ERASMVS ROTHERODAMVS OFFICIALI BISVNTINO.

S. P. Hec hyems me solito crudelius tractat ac perpetuo lecto affixum tenet non sine diris cruciatibus. Quamquam non tam hyems ipsa quam quorundam salutatorum importuna sedulitas me perdidit, per quos non licebat seruire valetudini. In his molestiis tue littere plurimum attulere solatii. Vereor autem ne Cesar te in Italiam auocet: putatur enim illic diutius commoraturus; quod ego sane commodius atque etiam tutius arbitror quam ancipiti marte pugnare apud Golotte rudera.

Equidem optarim te Vesontii tuo commodo agere: nondum tamen eo sum progressus impudentie vt, etiam si abesses, velim tuam domum tali hospite funestare. Malum habet cruciatus intolerabiles et recurrit subinde leui de causa. Sed antequam hinc migrem Vesontii parabo michi nidum commodum et famulam, ne cui sim molestus. Nulla pensio soluitur, sed tamen prouisum est vt non metuam aliquot annis pecuniarum inopiam, nec mihi fatigandi sint amici.

3083. 26. Pinus] See Ep. 928. 36n.

3084. 3. salutatorum] The most troublesome seems to have been the person designated 'N' in Ep. 3095.

7. commodius] For Erasmus' misgivings about the African expedition see Ep. 3043. 107n.

13. famulam] Possibly a miswriting for *famulum*; see Ep. 3123.

14. soluitur] Erasmus means that, if he goes to Besançon, the imperial pension is lost; he may have written *soluetur*.

Cupio tuam amplitudinem quam prosperrime agere, vir amicissime.

Basilee 24 die Ianuarii anno a natali 1536.

[3076, 3077]3085. From Damian a Goes.

Breslau MS. Rehd. 254. 77. — Padua.
LB. App. 381. — 26 January 1536.

[An original letter, autograph throughout. It was first printed by Fecht, p. 856, with a good many editorial corrections. The text of LB. merely reprints Fecht. Except at ll. 4, 13, 18, the corrections indicated in our text by brackets are due to Fecht; but we have not thought it worth while to record his other conjectures—most of which aim at improving the faulty grammar of Goes (who, at l. 28 seems to have written *concederit* for *concesserit*, and at l. 35 *fieri* for *facere*).]

S. P. Dolentem tuam lachrymis deleui schedam, ne satis credere posses quam aegre omnes tui ferant amici illud malum extremae spinae, quod ad vetus accessit. Sed quoniam Christus expiationem langoribus et cruciatibus praesenti⟨s⟩ seculi delictorum tuorum exigit, qui nihil temere facit, bene consulendum est, praesertim tibi, cui ipse Deus tantum eximiae doctrinae dignatus est impertiri. Bembus et Bonamicus te salutant, atque excusatum habent. Id faciet Celius, modo de tua valetudine sciat. Agit is Ferrariae, vt scis. Ecclesiastes apud nos est tuus et, vt ad te superioribus scripsi litteris, non sine magno honore. Ea que in Cursium scripsisti, vidi simul cum Lazaro Bonamico; qui quanquam rebus huiusmodi non delectetur, tamen illud magnopere laudauit atque cum voluptate legit.

Valeat Gilbertus cum suo canonicatu, si te reliquit nolente⟨m⟩; scio eum tibi fuisse vsui. Adolescens, quem tibi commendaui, factus Canonicus Maguntinus, illic residet. Quod aedes vendidisti Friburgi atque supel⟨l⟩ectilem distraxisti non infoeliciter, plane gaudeo: solet id passim secus accidere. Habeo tibi gratiam pro Thomae Mori mortis explanatione[m]. Fuit donum nobis gratissimum. Amici tui, quos hic habes plurimos et eruditos, quorum consuetudine familiariter vtor, mirantur quod mortem tam cari et intimi amici scriptis non celebres tuis. Nonnulli dicunt, mentionem, quam in prologo Ecclesiastis de eo atque Rofensi facis, dignam non esse tantis viris; quod prolixius debebas, aiunt, in materiam tam dignam procedere. Tu scis, qui⟨d⟩ sis facturus, ego tamquam amicus moneo.

Ita cor⟨r⟩ipior amore tuo, vt in omnibus integrum atque immaculatum cupiam officium tuum manere. Quapropter saepius reuolui, atque in animo singulis diebus reuoluo, si Deus mihi tantum vitae concederit, vt post obitum tuum omnia Opera simul meo sumptu imprimantur tua. Ad quod opus castius conficiendum duco multum esse in re tua, si illum laborem accipere velles, vt mihi ordinatim catalogum tuorum describeres librorum, tam prophanorum quam ecclesiasticorum. Deinde si aliquot libri sunt quos suppres⟨s⟩os

3085. 31. *Fecht*: describeris *MS*.

3085. 9. superioribus] Ep. 3078.
14. Adolescens] See Ep. 3076. 14.
31. catalogum] Goes had no doubt seen the letter to Botzheim of 30 Jan. 1523 (vol. i, pp. 1–46); and has in mind a letter to himself which should

cupis aut seorsum imprimendos, pos⟨s⟩is etiam hoc significare. Et quoniam nullus est qui gloria⟨e⟩ non sit cupidus, ardeo etiam incredib⟨i⟩li desiderio vt vita a me describatur tua. Quod fieri non pos⟨s⟩um, nisi adiutus ab aliquo viro docto doctissimoque. Quippe volo eam eo estilo describere vt in posterum non tantum ipsa vita sit commendanda tua, verum etiam ipsum filum exordiumque orationis: quod quidem tibi dedecoris non esse duco. Quam nar⟨r⟩ationem eius vitae tuae principio tuorum scriptorum affigam.

Et quoniam mihi superstes es, hoc cum gratia cuperem impetrare, vt eius rationem a principio mihi velles instar commentariorum tradere: aut si mauis eam absolute et compendio[s]se tu ipse scribere, et eam mihi ita tradere, multo commendacior[em] erit posteritati. Quod si facis de tuo labore, non ero tibi ingratus. Et si id mihi concedere velis, et credes me praesenti mecum de hac re posse te melius conferre, ipse ad te in mense Maio vel Iunio veniam, vel citius, si visum fuerit. Et non verearis ad me aperte scribere, timens posse me in ipso itineri facere sumptus. Qui magores non erunt quam eos quos hic quotidie facio. Nec tales, etsi excel⟨l⟩erent, mihi propter meum suauissimum Erasmum, in cuius gratia⟨m⟩ nihil non sum facturus, ⟨non⟩ erunt gratissimi. Postremo hoc exoratum volo, vt de hac re nemo intelligat. Quippe si res in effectum venerit, nolo rationem nostri consilii cuipiam reuelatam esse.

Memini ⟨quod⟩ Gilbertus mihi ostendis⟨s⟩et cartam membran⟨ace⟩am, in qua Heluetia diligenter erat manu designata, quam aiebat esse tuam. Ego si impudenter faciam, tamen quoniam scio tibi non esse vsui, cuperem vt eam mihi concederes, atque per Bebelium mitteres. Quod si facis, id accedet ad cumulum tuorum in me officiorum. Aut si isdem de causis, quas superius dico, ad te velles me venire, possis eam in aduentum mei seruare et praesens praesenti tradere; quam si aliquis erit istic qui depingere huiusmodi res sciat, curabo interpretandam, vt te non defraudem. Vale et, quam cito poteris, rescribe. Iterum vale, praeceptor amantissime.

Patauio postridie conuersionis Pauli. Anno 1536.

Tuus ex animo
Damianus A. Goes.
Propria manu.

Desyderio Erasmo Roterodamo. Basileae.

52. non *addidimus*. 55. quod *addidimus*. 55–6. membranam *MS.*: *correximus*.

bring that catalogue up to date. To the project of writing a life of Erasmus he returns in Ep. 3132; it is conceivable that he had seen the *Compendium Vitae Erasmi* (vol. i, pp. 46–52) which had been in Goclenius' keeping since 1524 (see vol. i. ii, Ep. 1437, and Appendices i and xxiii, A. 9. 61–4). Erasmus (in a letter not extant, but referred to in Ep. 3132) negatived the suggestion of a Life, whether written for, or by, Damian; but he was willing to supply a new *catalogus librorum*.

47. veniam] The proposed journey was postponed indefinitely owing to the disturbed state of the country (see Ep. 3132).

49. magores] = maiores.

55. cartam] The map was presumably for use journeying from Padua to Basle. It is mentioned again in Ep. 3132 where it seems to be wanted also for Damian's journey from Nuremburg to Padua.

3086. To Christopher Eschenfelder.

De puritate p. 3. Basle.
Lond. xxxix. 33: LB. v. 291. 27 January 1536.

[The preface to the *De puritate tabernaculi siue ecclesiae Christianae,* see Ep. 3081 introd. At the end of the book Erasmus added *Aliquot epistolae selectae . . . nunc primum aeditae* (M).]

DE PVRITATE ECCLESIAE CHRISTIANAE PER DES. ERASMVM ROT. AD. CHRISTOPHORVM ESCHENVELDIVM TELONEN POPPARDIENSEM.

Christvs Matthaeum a telonio seuocauit ad Euangelium. Tu, Christophore, Christum et Euangelium in ipsum telonium induxisti, qui sic terreni principis negocium geris vt inter prophanas syngraphas semper sit aliquid libellorum, qui mentem tuam ad coelestem philosophiam instruant: quo vere sis pheronymus, hoc est, factis nomini tuo respondens, nec iam sis Chrysophoros, vt sunt istius ordinis plaerique, sed Christophoros. Plurimum enim abes a quorundam opinione, qui putant nusquam esse Christum, nisi in monasteriis; quum ille sit magis omnium communis quam sol iste, pariter lucens vniuerso mundo. Et in aulis Principum et in castris militum et in triremibus nautarum Christo locus est, si adsit pius animus. Me vero quum in Christo, non tantum supra meritum, sed prope etiam supra modum diligas, tamen charitati tuae non est satis, quod amore mutuo tecum paria facio; vis apud te extare proprium ac perpetuum aliquod nostrae amicitiae pignus, quo Erasmum tibi praesentem fingas, et absentis desiderium leues. Id fieri posse significas, si Psalmum aliquem cum nostra enarratione ad te mittam. Non libuit excusare; primum homini tam amico, dein rem piam iuxta ac facilem postulanti. Tu puta tibi non chartaceum munus ex Erasmi paupere supellectile, sed preciosam gemmam e mundo Sancti Spiritus esse missam, quam non gestes digito, sed in corde recondas. An tu Psalmum designaris non satis memini (nam epistola tua latet in aceruo). Itaque quem fors obtulit arripui.

Vale Basileae vi. Calend. Febr. Anno a Natali. mdxxxvi.

3087. To Ferdinand.

Copenhagen MS. G.K.S. 95 fol., f. 179. Basle.
27 January 1536.

[An autograph rough draft. The beginning of the letter, down to the words *argumentis sum ex* (l. 6) is preserved in a copy made by Boniface Amerbach in Basle MS. C. VI^a. 73, f. 272 v°. On 26 Jan. Erasmus wrote on the same business (see Ep. 3095. 1–3) to Bernard of Cles, a letter not extant, which Cles answered on 16 March (Ep. 3110).]

Magnificvs Senatus reip. Basiliensis, Ferdinande regum huius aeui decus, habere videtur honorificam quandam de me opinionem, dum a me petit vt oratorum suorum causam meis litteris apud tuam

3086. 3–4. inter . . . libellorum] Erasmus in 1518, describing to Beatus Rhenanus his first visit to Eschenfelder, records that 'in mensula inter syngraphas telonicas iacebant Erasmi libelli'. Ep. 867. 50–1.

22. epistola] Ep. 3003.

Maiestatem promoueam, existimans meam commendationem nonnihil apud te ponderis habituram. Equidem tuum erga me gratuitum ac propensum fauorem multis hactenus argumentis sum expertus. Confido tamen fore vt illi magis agant gratias isti admirabili naturae tuae bonitati, qua neminem a tuo conspectu tristem dimittis, quam meae commendationi, tuamque benignitatem praedicent, quam nemo non praedicat qui a Maiestate tua postulauit aliquid. Ego sane hoc officium illis negare non potui, qui huius inclytae ciuitatis hospitio satis commodo multis annis sum vsus: ac nuper ob causas necessarias huc reuersum multa cum ciuilitate exceperunt.

Opto tibi, quod optant omnes boni, fortunam tuis virtutibus parem, vt quantum rebus humanis prodesse cupis, tantundem et possis.

Datum Basileae 6. Cal. Februarias Anno a natali. 1536.

3088. From George Hermann.

Breslau MS. Rehd. 254. 86. Schwaz.
EE². 144. 29 January 1536.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing. The MS. has several small holes. For George Hermann, see Ep. 2716. 179n.]

Etsi ego, D. Erasme, incomparabile litterarum decus, studiosos ac doctos omnes et te, eorum citra controuersiam facile principem, in primis venerer, cum meapte natura, tum quod filium natu maximum litterarum studiis dedicaui ac in celeberrimis quibusque gymnasiis grauissimis sumptibus enutriui, illud tamen mihi non parum molestum est ⟨quod⟩ vsque illiteratis occupationibus impeditus doctorum hominum familiaritate non perinde vti opto frui possim. Hac vero facultate qua ipse careo vehementer filium meum preditum esse cupio. Cum itaque a te ad illum litteras impetrassem, arbitratus equidem fui tuam beneuolentiam non mediocre illi calcar ad studia fore. Ex Italia autem a me reuocatus ac, cum de ceteris rebus litterariis, tum ecquid tuam obseruasset beneuolentiam, rogatus non potuit ipse mihi non displicere, quod nullis litteris tuum erga se animum confirmasset. Et quanquam illi non deerant rationes quibus suum silentium defenderet, attamen ego non aliter placari me passus sum quam si rursus ad te scriberet. Quamobrem etsi fortassis silentii ipsius causae grauiores tibi videbuntur quam meae quibus eum, vt tibi scribat, vrgeo, illi tamen vel meo nomine ignoscas rogo. Et mihi quidem non potes id vitio vertere, qui arbitrer hoc ad eius excitanda studia plurimum valere.

3088. 6. ⟨quod⟩ *suppleuimus* vsque *scripsimus*: iisque *MS*. 15. silentii *EE²*.: silentium *MS*.

3087. 12. causas] The business of seeing the *Ecclesiastes* through the press.

3088. 16. ad te scriberet] From Ep. 3117 it appears that John George Hermann obeyed the paternal injunction, and wrote to Erasmus, and that, on or before 18 April 1536, he received a reply to his letter. Erasmus seems to have replied, about the same time, to the present letter (Ep. 3117. 1–6); but his reply has not survived.

De symbolo meo, de quo alias ad te scripsi, non possum omittere quin rursus tibi sim molestus. Etsi enim pro vno multa a te accepi, que vt sunt pulcherrima, ita mihi fuere gratissima, nondum tamen in illo animo meo omnino factum est satis. Re autem et locutione vernacula satis exprimo quod volo. Sed Latinis verbis aeque paucis ac significantibus idem cupio reddi. Germanice sic sonat: Dienend verzer ich mich. Re id significo per candelam impositam candelabro, que ardeat ac ad dimidium consumpta sit. Quo hoc significare volo, quod, quemadmodum candela, dum hominum vsibus lucet ac inseruit, ipsa se consumit, ita ego, dum patroni⟨s⟩ bonisque amicis operam meam sedulo die noctuque impendo, valetudinem ac vires atteram ac ad instar candelae paulatim consumam. Quidam mihi ita reddiderunt: Fungendo consumor. Sed aliis non videtur gratiam habere, nec etiam mihimet placet. Proinde te etiam atque etiam rogo vt affectui meo hoc tribuas ac quomodo Latine apte et significanter ⟨i⟩d dici possit, doceas. Gratius hoc tempore mihi facere potes nihil. Vicissim vero si quid est quod a me prestari tibi velis, meam operam, quam amici⟨s⟩ ac bonis viris promptissime semper impendi, tibi addictissimam habeto. Deus te incolumem tueatur.

Datum Suuatz, xxix die Ianuarii An: MD.xxxvi.

Tuus ex animo Georgius Hermann. Manu propria.

3089. To Andrew Cricius.

De Puritate p. 57. Basle.
N. p. 1091: Lond. xxvii. 23: LB. 1293. 1 February 1536.

ORNATISSIMO PRAESVLI ANDREAE CRITIO ARCHIEPISCOPO GNESNENSI ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

In literarum vicissitudine nonnulla fuit intermissio, de mutua beneuolentia nulla fuit remissio. Non me fugit quantis negociis tua pietas distineatur, nec te latet, opinor, quam sim afflicta valetudine, quae mihi omnem pene studiorum consuetudinem ademit. At vbi literis amicorum factus sum certior, R. D. Petrum Episcopum Cracouiensem rebus humanis ereptum, simulque te factum Archiepiscopum Gnesnensem, gemina data est occasio, vt hac epistola quodammodo μαγαδίζειν cogerer; et quemadmodum Iupiter e duobus doliis res miscuit, ita in epistola laeta miscere tristibus. Neque enim tibi non possum gratulari, qui pro tuis egregiis virtutibus ad istuc fastigii sis euectus in quo, velut ex editiore specula, tua pietas clarius latiusque diluceat. Rursus, non possum non iungere tecum lacrymas, tuamque pariter ac meam vicem deplorare: tuam qui tibi sanguine coniunctissimum, animorum beneuolentia coniunctiorem, amiseris:

3088. 32. consumam *scripsimus*: consumo *MS*. 3089. TIT. ORNATISSIMO PRAESVLI *om. N*. ERASMVS ROTERODAMVS *ante* ANDREAE *N*.

3088. 21. symbolo] For a somewhat similar request for advice about a motto, see Ep. 3115. 61n.
alias] The letter is not extant.
3089. 5. Petrum] Tomiczki † 29 Oct. 1535. See Epp. 1919 introd., 3137.
8. μαγαδίζειν] See *Adag.* 730.
doliis] See Hom. *Il.* 24. 527, cf. *Adag.* 2087.
13. sanguine] Cricius was the son of Tomiczki's sister.

meam, qui tam amico patrono et consolatore sum orbatus: vix enim verbis consequi queam, quantum solatii, quantum hilaritatis adferre soleant omnes illius epistolae.

Fortassis et totius Poloniae vicem merito quis deploret. Quando enim Ecclesiae talis continget episcopus, quando Regi talis consiliarius, quando regno talis cancellarius? Quot egregiis dotibus eum virum cumularat supremi numinis benignitas, quot heroicis virtutibus exornarat! Diceres ad publicam hominum vtilitatem diuinitus esse factum. Quam solida, quamque recondita fuit eruditio, quam feruens sacrarum literarum studium, quam oculata prudentia, quam rara in negociis gerendis dexteritas! Postremo, in tam eximiis Dei donis, in tam sublimi dignitatis fastigio, quam amabilis ciuilitas, quam omnis expers supercilii modestia! Atque (vt scribunt) contigit illi mors talibus digna moribus. Ipsis diuinis literis quas adamabat placide immortuus est. Expirauit enim nemine eorum qui officii gratia aderant sentiente: diceres obdormisse, non expirasse. Haec quum mecum reputo, pudet flere: magis libet illi ter beatae animae gratulari, quae nunc pro bona semente quam fecit in hac vita, messem apud Christum metit opimam.

Sed haec abs te rectius perscribentur, tuaque tuba sanctissimi Praesulis gloria melius decantabitur. Tu longe praestantior es artifex et vniuersas hominis virtutes penitus habes cognitas ac perspectas,

Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Non dubito quin pro tua erga illum pietate sis nobis eum virum totum suis coloribus, tuo illo felici penicillo, depicturus. Conducit autem hoc non mediocriter ad bonos omnium mores extimulandos, si eximiae virtutis fragrantia ad quam plurimos dimanet. Porro iam vita defunctos laudare tutum est, quando nec laudato periculum est ab insolentia nec laudanti ab adulationis suspitione. Nos tenuem modo odorem dare studuimus. Dominus R.A.T. seruet incolumem.

Basileae Calen. Febr. Anno a natali MDXXXVI.

3090. From Eustace Chapuys.

Breslau MS. Rehd. 254. 49. London.
EE². 145. 1 February 1536.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing. The right-hand side of the last sheet is so closely bound in that some of the word-endings cannot be read and we have supplied them conjecturally.]

S. P. Literas quas ad me Basileae dedisti ad quartum Calend. Decembres, humanissime Erasme, ad me Schetus per ministrum meum, quem id temporis forte in aulam Brabanticam amandaram, transmisit circiter tercium Calend. Ianuarii. Quas si coner explicare quanta cum voluptate legerim, et ego scribendo frustra nitar et tu citra multas parasangas gaudium nostrum non assequaris. Tantum

3089. 37. Ad nos] Verg. *A*. 7. 646.

3090. 1. Literas] Not extant. Schets had forwarded a letter from Chapuys to Erasmus on 17 Aug. 1535 (Ep. 3042); this was presumably answered by Erasmus' on 28 Nov. 1535.

2. ministrum] We do not know who this was.

hoc velim tibi extra omnem haesitantiam persuadeas, id quod iam persuasum etiam vehementer spero, Eustachium, quantusquantus aut nunc est aut vnquam est futurus, tuum esse, idque (vt ita dicam) ex solido asse; eoque propemodum te inique agere, qui tam verecunde mecum agis de recuperanda pensione, quasi hec cura, vt tuis verbis vtar, infra dignitatem meam sit. Apage posthac isthaec verba, mi Erasme, et vtere nobis familiariter, non habiturus, crede mihi, tergiuersatorem, ac ne cessatorem quidem, modo non desit commoda occasio. Tametsi nullus monuisses, tamen satagebam rerum tuarum, atque (ni fallor) confecissem etiam aliquid, si non hisce plusculis mensibus abfuisset ab aula Cantuariensis. Neque tamen interea obdormiui, sed aduigil[l]aui sedulo, partim ipse, partim per honorarios ministros meos quos omnes habeo (praesertim qui literas tenent) perquam amantes ac studiosos tui. Vbi redierit Cantuariensis, agam, vt spero, coram cum homine diligenter, et confido successurum. Nam qualis qualis alibi sit, ipse viderit: certe erga te probe et candide affectus videtur et, quoties tui apud ipsum mentionem feci, sic respondet vt fucum subesse nondum permittam mihi suspicari. Rem ipsam euentus aperiet. Nos pro viribus operam ac studium nostrum pergemus tibi nauare et, si fieri poterit, approbare etiam. Tu interea quietus esto atque etiam alacer, quoad sceleratus ille morbus tuus sinet.

Quam placuerit liber de Morte Wiltiserio, non satis ausim affirmare: illud ausim deierare, plurimos bonos eo libro confirmatos alacrius mortem expectare, multos eandem oppetisse constantius, quosdam etiam obuiis vlnis (quod aiunt) amplexos esse. Inter quos vel primo loco numeranda venit nunquam intermoriturum matronalis probitatis decus illud ac monimentum—cuius vel vmbra cum bis mille Wiltiseriis conferri queat—serenissima domina Catharina, Angliae regina; quae postridie Epiphaniae proxime praeterite hanc miseram et calamitosam vitam cum beata immortalitate apud Christum foeliciter commutauit—si scires, mi Erasme, qua constantia, qua alacritate, quanta post tot iniurias, tot contumelias, ne plaebeiae quidem mulierculae ferendas, aequanimitate, tum demum non peniteat te operae tuae, etiamsi eam ne titiuillitio quidem redimat Wiltiserius, vt qui ob animarum lucrum potius quam ob pecuniarium quaestum libenter soleas lucubrationes tuas foenerare Christo. Nam vt ne sis nescius, serenissima regina superiore⟨m⟩ aestate⟨m⟩ opus illud legendo ac voluendo pene contriuerat, sicut et alia tua omnia libenter habebat prae manibus. Et quanquam multos inuenias mire fortes ac strenuos, quoadusque veniatur (vt ita dicam) in rem praesentem, serenissima regina talem se ad extremum spiritum vsque athletam praestitit vt serio intelligas ad eam arenam exercuisse se. Sic librum tuum moriendo expressit vt nullus vnquam pictor pro-

44. superiore aestate *MS.*: *correximus.*

11. pensione] For Erasmus' reluctance to apply to Chapuys in this connexion see Epp. 3028. 11–13, 3042. 17–22; cf. Ep. 3119.

29. liber] The *De Praeparatione ad Mortem*; see Ep. 2884 introd.

41. titiuillitio] For the *Explanatio Symboli* Boleyn paid 50 gold crowns (Ep. 2824. 18–24). For the *De Praeparatione* we may infer that, up to 28 Nov. (when Erasmus wrote to Chapuys) he had paid nothing.

positum archetipum foelicius. Quae res magno solatio nobis esse debet, qui illam non vt reginam, sed magis vt sanctam, et coelo dignam et debitam, amauimus.

Certe quod ad me attinet, tametsi grauissimum dolorem senserim, atque etiamnum sentiam, ex tantae matronae obitu (plane stupidior plumbo ni sentiam), tamen post animaduersam communem mortalitatis legem, quae hoc malum, si modo mors malum est, aequat omnibus, siue reges erimus siue inopes coloni, post mortem tam Christianam, quam gentium more lugendam negat Paulus, etiam hoc animum meum aliqua ex parte solatur quod post totum biennium ambitam veniam illam adeundi tandem impetrauerim, vt, paucis diebus antequam apud nos esse desineret, licuerit coram salutare.

Agebat in arce quadam sexagesimo circiter miliario a Londino ad boream, loco inamoeno ac vliginoso et, vt semel dicam, prorsus tanta principe indigno. Vehementer optabat, nec immerito, speluncam illam cum salubrioribus aedibus et Londino vicinioribus commutare; atque ego ea gratia pridie Epiphaniae, cum postridie illa moreretur, magnis itineribus contendi ad regem. Sed o quam imperuestigabiles viae Domini, quam vasta abyssus consiliorum eius! Nos meliora meditabamur in terris, at ille interim famulae suae misertus, misertus tot laborum, tot aerumnarum, derepente transtulit eam in aeterna sua tabernacula, vbi perpetua, vbi nullis fortunae incommodis obnoxia, nunc animae, post etiam corporis, futura valetudo est: vbi cum omnium beatissimorum spirituum coetui tum eorum potissimum animis iuncta est, quos sua potissimum causa, quae eadem veritatis fuit, pridem vitam hanc ponere coactos non sine acerrimo dolore meminit. Nam nihil aeque metuebat quam ne se viua plus etiam innoxii sanguinis funderetur. Rapuit, inquam, eam haud dubie, ne iuxta sapientis sententiam malitia immutaret intellectum illius. Noluit enim indulgentissimus Pater tot anteactos labores charissimae filiae temporaria, et cum hoc periculosa quoque, dum caducum hoc et lubricum vasculum circumferimus, mercede pensare.

Atque haec de serenissimae reginae migratione apud te satis sunto, cuius vtinam ad manum esset beatissima illa dicendi copia. Profecto si quae vnquam fuere laudatae feminae, inter illas nostra opera teneret regina primas: adeo illius nulla vnquam facundia aequandas laudes plenis atque apertis tibiis ebuccinarem.

Praeter huius sanctissime foeminae mortem scio tibi et aliorum amicorum obitum dolere, vt Warani, Roffensis, Mori, Montioii, et caeterorum. Sed ego ridiculus sim, si tibi, qui ex professo et ceu egregius aliquis dux omnes ad mortem sic instruxisti vt cataphracti sint, si non abiiciant arma, praeire velim in hac acie. Tantum quod ad Montioium attinet, paucis in aurem admonebo. Si scires, quomodo illius dignitas ac fortunae nutare coeperant aliquot mensibus antequam decederet, Carolo filio aliisque liberis integras et inaccisas facultates, ipsi Montioio mortem cum nulla infamia coniunctam,

92. *EE*[2].: velint *MS*.

58. siue reges] Hor. *C*. 2. 14. 11–12.
59. Paulus] 1 Thess. 4. 13.
63. arce] Kimbolton; see Ep. 2915.
68–9. o quam ... eius] Cf. Rom. 11. 33.
79. sapientis] Wisdom 4. 11.
88. aliorum] We must suppose that Chapuys had not seen the Preface to the *Ecclesiastes*.

vltro gratulareris. Si scias, quae sit hic rerum facies, idem dicas et sentias quod ego. Sed de hoc viderint superi.

Sed quid ego? Iam nimia verbositate video mihi laudem illam periisse, quam mihi statim in fronte epistolae tuae tribuis, videlicet amare te prudentiam meam quod raro et circumspecte scribam. Profecto, optim⟨e/ Erasme, dicam quod res est: nisi haberem rationem occupatio⟨num/ et studiorum tuorum, nisi esset tam ingens penuria eorum quibus t⟨uto/ ac certo aliquid concreditur, periculum fore ne obtunderere. Tu interim qualecunque hoc consilium meum pro tuo niueo candor⟨e/ quocunque per me licet voces nomine. Vale, literarum ac literatorum decus incomparabile.

Londini, Calend. Februarii MDXXXVI.

Tibi deditiss. Eustach⟨ius/ Chapuysius, orat. Cae⟨saris./

3091. From Peter Merbelius.

Breslau MS. Rehd. 254. 106. Milan.
EE². 146. 2 February 1536.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Quas postridiae Martini dedisti literas, Erasme, Moecenas opt., vbinam tanto delituerint tempore, quod primum xvi Ianuarii annexo fasciculo ad Gumpenbergium mihi reddite fuerint, admirari plurimum me opportet. Sine mora ad Gumpenbergium tuas literas misi. Addidi et meas: expecto quid respondeat. Non ignoraui Ambrosium dipplomata ad me misisse. Se in posteris ille scripserat illorum exemplaria transmisisse: illa ad me peruenerunt minime. Ceterum parum magnifice de te sentire nos scribis, si te dignum iudicaremus cum illis tenebrionibus horumque ineptiis duellare. Consultius prudentiusque tuum non possum non laudare consilium. Nihil enim perficitur nisi quod ad maiorem insaniam permoueantur. Sat est Erasmicum nomen grauibus viris omnibus comprobatum semperque illesum permansurum, euomant perfidi quicquid volunt.

Ago gratias immortaleis beneuolentiae tue, qua te offers affini meo cupide omnia facturum. Certe non illi tantum, sed mihi, factum puto. Quod me certiorem reddis, si Dominus dederit ad estatem peruenire, in Brabantiam ⟨te⟩ demigraturum, aut per Rhenum vel Besoncium, tuum non parum doleo discessum. Tollerabilior tamen est, cum tuo comodo fieri cognosco. Spero, dum longior absis, a nobis propiorem et assiduiorem futurum. Tua et humanitate et iucunditate nolis nos priuare.

Literas meas de principis morte iam diu tibi redditas puto.

3091. 17 te *addidimus*.

3091. 1. postridiae Martini] 12 Nov. The letter is not extant.

4. tuas literas] Not extant; but perhaps answering Ep. 3047.

6. dipplomata] Epp. 3033–4. For correspondence of Gumppenberg and Erasmus passing through the hands of Merbelius, see Epp. 3039, 3047.

9. tenebrionibus] Dolet and Scaliger.

14. affini] Conceivably the cousin mentioned in a letter to Merbelius from Chr. Scheurl, May 1540. See Ep. 3005, introd.

22. principis] Francis II Maria Sforza, † 1 Nov. 1535; Merbelius reported his death in Ep. 3070; cf. Ep. 3064.

Responsionem expecto. Interea me vt possum diligentiss. tibi commendo. Cura vt valeas quam opt., meque ama.

Ex M⟨edio⟩l⟨an⟩o, die ii Februarii MDXXXVI.

Vsque ad cineres tuiss⟨imus⟩ Pe. Merbelius.

Nolui tacere. Caesar seruitutem meam illustrissimo Q. duci meo praestitam cordi insculpsit; clementer suum secretarium in ducatu Mediolani me permanere voluit. Pollicitus est digne remunerationem seruiciorum facturum, quam illius aduentus Mediolanum dabit.

Laurentia aegrotat: diu est quod non vidi hominem.

Integerrimo viro candidissimoque theologo, D. Eras. Roterodamo, patri optimo. Basilaee.

3092. To Charles Blount.

Adagiorum Chiliades, 1536, ff. 6 v°. — Basle.
LB. ii. 4. — 9 February 1536.

[The preface to the last edition of the *Adagia* (Basle, H. Froben and N. Episcopius, March 1536) published in Erasmus' lifetime. The editions of 1528 and 1533 had been dedicated jointly to Lord Mountjoy and his son (see Ep. 2773 introd.); but, Mountjoy being dead, Erasmus dedicated this edition to Charles Blount alone. It contains only five new adages, the bulk of the book having already, as the publishers explain, attained unwieldy proportions.]

DES. ERASMVS ROTERODAMVS CAROLO MONTIOIO.

Posteaqvam obitu clarissimi viri Guilhelmi Monteiouii, tu parentem amantissimum perdidisti, ego patronum et amicum constantissimum, Carole iuuenis ornatissime, par est vt qui eo viuo in partem haereditatis veneras, nunc totam paternae in me beneuolentiae successionem capessas, operisque communiter ambobus dicati solus tutelam suscipias, in quo tibi pater quodammodo superstes est. Mortem illius hoc moderatius ferre decet, quod decessit aetate iusta, fama illibata, rebus omnibus feliciter atque ex animi sententia compositis.

Vale: nona die Feb. Anno a Natali M.D.XXXVI.

3093. To the Reader.

Adagiorum Chiliades, 1536, p. 1086. — ⟨Basle.⟩
⟨c. February 1536.⟩

[A postscript to the March 1536 edition of the *Adagia*, see Ep. 3092 introd.; a proximate date can therefore be assigned. The purpose of the note is to direct the reader to excise a sentence inserted in *Adag.* 895, without authority from Erasmus, by one of his secretaries. The name of the secretary is not given, but the insertion appears for the first time in the Froben edition of 1526 (it disappears in 1540). One of Erasmus' secretaries at this time was Quirinus Talesius, another was Nicholas Cannius.]

DES. ERASMVS ROTERODAMVS LECTORI S.

In prouerbio, *Dimidium plus toto*: haec verba sunt eradenda,

3091. 28. *EE*[2].: praestitum *MS*.

3091. 27. Q.] We are not able to interpret.

'Suidas citat ex Marino quodam', vsque ad 'Regum igitur etc.'. Sunt enim supposititia, et nihil ad hunc locum facientia. Fuit mihi quidam amanuensis, qui pro delitiis habebat, aliquid de suo meis lucubrationibus me clam intertexere. Eum a Suida locum citaui in prouerbio, *Principium dimidium totius*, vbi quadrabat. Hoc ille vel nesciens vel oblitus eundem locum hic alienissimo loco intertexuit: et quod est absurdius, quum illic vertissem ἀρχὴν initium, hic verterat principatum, quae vox nihil ad hanc facit sententiam. Nec animaduertit intempestiuo emblemate dirimi sermonem cohaerentem. Nam illud, Regum igitur etc. cohaeret cum iis quae prius recitata sunt ex Hesiodo.

Quaeso te, Lector, vtrum hoc est amanuensem agere, an falsarium potius? Quis temulentus aut mente captus scriberet absurdiora? Nec haec loquor ex suspitione, alias deprehendi fucos illius, ex recognitione offensus interpositorum incongruentia. Hoc quoniam clam additum fuit exemplari, sentire non potui: ac perpetuo fefellisset, nisi castigator offensus indicasset locum. At quoniam non legi totum prouerbium, versio tantum emendata est in hac aeditione. Sed totus hic pannus, quoniam nequaquam huic loco congruit, reuellendus est. Vtinam non in pluribus locis ille lusum hunc luserit. Si fuisset capitalis inimicus, quid potuit hostilius, quam me talibus assumentis hominibus eruditis deridendum propinare? Vale.

3094. From James Omphalius.

Breslau MS. Rehd. 254. 116. Toulouse.
10 February 1536.

[An original letter, autograph throughout; the address-sheet is missing, see Ep. 3082 introd. It was printed by Dr. Franz Wachter in the *Zeitschrift des Berg. Geschicht-Vereins*. xxx, 1894, p. 211. For Omphalius see Ep. 2311. 46n.]

S. Quod mihi curae in hoc tam alto studii mei secessu semper fuit, vt qui mihi ad suscipiendam iurisprudentiae rationem auctores fuissent, eosdem haberem speratae aliquando dignitatis fautores, id nuper sum consecutus. Cal. enim Decemb. magna omnium doctorum suffragatione consensu ac voluntate adscriptus sum in collegium iurisperitorum. Quo die praeter reliqua humanitatis studia, quae optimus quisque in me plurima contulit, expertus sum singularem et omni memoria inauditam eorum benignitatem qui magna ingenii laude ius vtrumque in scholis nostris profitentur. Neque enim quisquam disputationibus meis interfuit qui non mihi de iure publice respondenti et ad laudem ingenii et doctrinae famam summa omnia honorifico testimonio concederet; et quod singulis debebatur id plerique vni mihi post homines natos, quo clarior studii mei memoria haberetur, publice remiserunt.

Ego profecto, vt debeo, honoris huius amplitudinem magni facio,

---

3093. 2. vsque ad] i.e. down to, but not including, the sentence beginning *Regum igitur*. This is made plain by ll. 10–12, and the edition of 1540 shows that Froben interpreted Erasmus' intention correctly. The *Regum igitur* sentence, which appears in 1526, would seem to be an addition made by Erasmus himself in that year.

5. prouerbio] *Adag*. 139.

quod nullam ob spem futuri beneficii sed solam rectam animi voluntatem virtutisque studium delatus mihi a laudatissimis viris videtur.

Defensionem illam tuam aduersus Petri Cursii ferias validam ac robustam magna cum voluptate legi. Iacet profecto maleuolorum hominum inanis inuidia, cum admirabili ingenii tui altitudine, tum vero summa animi prudentia atque moderatione conuulsa atque prostrata. Mihi certe nunc libet reliquum aetatis meae flexum animique motus ad dignitatem tuam vel retinendam vel propugnandam conuertere; vt quoniam parem in te beneuolentiam ac studium nauare non possim, voluntatem saltem emetiri meam, omnemque meam operam, fidem atque industriam tibi deferre videar voluisse. Neque enim vt fortunae acerbitas potestatem mihi parem beneficii gratiam referendi ademit, ita quoque meae erga te venerationis studium impediet: propterea quod necessaria ratio elaborandi mihi incumbit omnes vt boni intelligant vniuersa mea cum vitae tum dignitatis ornamenta a te profecta esse.

A te vero pro mea in te summa et maxima veneratione maiorem in modum peto vt, quemadmodum coepisti, rationibus meis suffragari velis. Hoc vix rogare audeo vt, si is sim qui se totum ad rationes tuas adiunxerit, ad tuamque voluntatem conformauerit, vna saltem ad me epistola aedita nominis immortalitatem mihi parias.

Scribunt ad te Nicolaus Beraldus, Io. a Boyssone iuris ciuilis professor, celeberrimus Io. Sabunyer, insigni vir auctoritate et illustri gratia apud Fran. Gallorum regem, cui si videbitur rescribes.

Vale Tolosae quarto idus Februarii Anno 1536.

Dig. tuae mancipium Ia. Omphalius Andernacus.

3095. To Gilbert Cognatus.

Epistolae Vniuersae p. 1113. Basle.
Lond. xxvii. 50: LB. 1294. 12 February 1536.

ERASMVS ROTERODAMVS GILBERTO COGNATO CANONICO NOZERETHI IN BVRGVNDIA S. D.

Nvper per quendam e vestra familia scripsi paucis, quo tempore et lecto decumbens coactus sum ad Regem Ferdinandum et Cardinalem Tridentinum pro senatu Basiliensi scribere. Nec tu per illum quicquam scripseras aut mandaras. Ille causabatur se praeter spem venisse Basileam. λόγοι. Suspicor aliquid esse in causa, qua noluisses

3094. 18. Defensionem] Ep. 3032.
37. Scribunt] Beraldus wrote Ep. 3083, Boysonné Ep. 3082.
38. Sabunyer] Unknown to us.
3095. 1. quendam] We do not know who this was. The words *lecto decumbens* suggest that Erasmus was too ill to see him; and he evidently entertained some suspicion of him, perhaps associating his visit with the opposition of Cognatus' relations to his return to Basle.
scripsi] The letter is not extant, but from what is said it can be dated as fin. Jan. 1536: the letter to Ferdinand (Ep. 3087) is dated 27 Jan.; to the cardinal of Trent (Cles) Erasmus wrote two letters, neither of which has survived; see Cles' letters of 12 and 16 March (Epp. 3105, 3110). What Erasmus says of his sickness at the time is confirmed by Cles' letters, which lament both Erasmus' sufferings and his own.

scribere. Idem aiebat te scripsisse ante mensem. λῆροι. Typographus qui apud te fuit, excusabat non fuisse scribendi spatium. Is tamen iniecit nobis aliquid bonae spei, tibi in animo esse huc proficisci ad Paschae festum, et curaturum vt aliquid boni vini ad me perferatur. Meministi e duobus vasis Abbatis quum gustaremus alterum fuisse turbidum, nec quicquam habuisse caloris aut saporis. Hoc tu posueras proximum vasi Officialis, tanquam caeteris melius. Verum posteaquam aperuimus, reperimus colorem elegantem, caeterum nihil caloris neque saporis nisi corruptissimi, ex vitio vasis. Quid infuderint aurigae nescio, certe hoc vas est effundendum in viam. Aperuimus alterum Abbatis vas, et inuenimus vinum generosum et gratissimi saporis, nec dubito quin alterum vas fuerit simile. Vt illos *οἰνοκλέπτας* male perdat Iuppiter. Ego vel quadraginta florenis emptum velim, vt alterum vas esset quale missum fuit. Suffecisset in totum annum et superfuisset. Hac in re si mihi volueris gratificari, non perdideris operam tuam.

Haec hyems odiose me tractauit. Sub Calendas Nouembres odiose me salutauit primo frigore. Ac nondum confirmatum obortus ventorum turbo prostrauit. Coeperam et hinc commode reualescere, nullum erat doloris vestigium, nulla capitis pituita, stomachus indies erat firmior, et ecce N. a prandio venit salutatum, meque tres horas detinuit ad ignem sedentem disputans de fidei dogmatibus. Ea attentio et ad ignem sessio mihi renouauit omne malum: vtrunque enim mihi perniciosissimum. Nec ille ante noctem erat facturus finem. Interrupi sermonem ac dimisi eum, sed mox sentio occipitium plenum crudis vaporibus, vtriusque auris grauem tinnitum, stomachum deiectum. Nunc absunt quidem immanes illi cruciatus, sed tamen in lecto fere me contineo, nisi tribus horis circa prandium et totidem circa coenam.

Nuper et Cholerus mihi scripsit e lecto male tortus chiragra. Similiter et Theologus Brisgoicus noster in litteris queritur se fuisse in tantis cruciatibus vt mortem optarit. Maritus sororis Amerbachii

11. coloris *N*: *correximus*.

6. ante mensem] From Ep. 3104 it would seem that Cognatus had not in fact communicated with Erasmus at all since leaving Basle. If Epp. 3068, 3080 had been written, they had either not been sent or had not reached Erasmus.

Typographus] Not known to us.

9. Paschae] Roughly the same date is given for Cognatus' return in Ep. 3115.

10. Abbatis] Louis de Vers; cf. Epp. 2889 introd., 3062. 16, 3102. 57, 3115.

12. Officialis] Leonard of Gruyères.

26. ecce N.] We do not know who this was.

35. Cholerus] There is no letter from Choler later than Ep. 3050 (31 Aug. 1535). Though this is full of complaint of the gout, it seems unlikely that it had not reached Erasmus before Cognatus left Basle.

36. Theologus] Louis Ber. The letter is not extant.

37. Maritus] Jakob Rechberger († 1542), a dealer in spices, who in 1506 married Margaret Amerbach (1490–1541) without her father's knowledge: she was therefore disinherited, but a reconciliation was effected the following year. After their parents' death Basil and Boniface Amerbach lived for a time with the Rechbergers; see Am. E. pp. 10, 116, 267. Letters from Jakob and Margaret Rechberger are preserved in the *Amorbachiana* in the Basle University Library; a number have been published by Dr. A. Hartmann, *Die Amerbachkorrespondenz*, i, ii, Band, Basle, 1942, 1943.

simili morbo torquetur, alioqui vir durus et robustus. In Polonia amisimus Petrum Tomitium, Episcopum Cracouiensem, qui cum epistola plena solatii miserat triginta ducatos. Vale, et amicitiam quam in discessu pacti sumus serua. Caetera coram. Hieronymus Frobenius, Bonifacius Amerbachius et Sigismundus Gelenius tuus te salutant.

Basileae duodecimo die Februarii, Anno a Christo nato millesimo quingentesimo trigesimo sexto.

3096. From John Genesius Sepulveda.

Sepuluedae Epistolarum Lib. 7, 1557, f. 18. — Rome.
Sep. E. p. 93. — 13 February 1536.

[The letter seems to have been occasioned by the appearance of the 1535 edition of Erasmus' New Testament; whether it is a direct answer to Ep. 2951, or whether Sepulveda had answered that in some earlier letter not extant, is uncertain.]

IO. GENESIVS SEPVLVEDA D. ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

Qvam me valde delectent nostra per literas colloquia, de negotiis praesertim literatis, vel ex eo tibi licet intelligere quod leues etiam quaestiunculas argumenta mearum ad te literarum facio, si quid tamen potest esse leue quod faciat ad intelligentiam ancipitis et obscuri loci Scripturae sacrae. Quam tu pro tua pietate atque doctrina non solum interpretatione noua, sed scholiis etiam, ac iustis potius commentariis, exponendam curasti, ac (vt video) curare nunquam desistis, mutandis siue augendis locis, si quid nactus sis vel per te partum vel a doctis amicis, si quando id forte accidit, suggestum, quod melius aut commodius tibi esse videatur.

Scripseram ad te ancipitem illum locum epistolae ad Galatas, de monte Sina et Hierusalem, quemadmodum interpretandum exponendumque putarem; tuque meam sententiam non solum rescripta epistola probasti, sed etiam editis proxime commentariis caeteris omnibus, quod nuper non sine iucunditate perspexi, praetulisti, vt Sina intelligamus a Paulo dici συστοιχεῖν τῇ νῦν Ἰερουσαλήμ, non quasi coniuncta sint ea loca, quae constat inter se longo interuallo distare, sed quod sint eiusdem ordinis atque rationis. Qui verbi Graeci germanus est atque proprius intellectus.

Sed illud miror quid causae fuerit cur, qui hanc sententiam auctis scholiis libenter amplecteris, non idem in vertendo Latinam orationem ad ipsum sensum accommodaueris, malueris que verbum 'confinis est', anceps et translatum, retinere quam vti proprio et

---

3095. 39. Tomitium] † 29 Oct. 1535.
40. epistola] Ep. 3014.
3096. 11. Galatas] 4. 25; see Epp. 2873. 38n, 2905. 16 sq., 2938. 27 sq.
13. rescripta] Ep. 2951.
14. proxime] The fifth, and final, edition of the New Testament, Basle, Froben, March 1535. It is notable that there is no reference elsewhere in Erasmus' correspondence to the appearance of the 1535 edition; so far as we know, he made no reply to Sepulveda's letter.
23. confinis est] All Erasmus' editions offer this rendering, in place of the Vulgate 'coniunctus est'. The long note on the passage added in the 5th edition does not mention Sepulveda by name.

quod nihil haberet ambiguitatis, praesertim cum ipse non timidissime soleas a vetere translatione discedere, ac potius cum iam ibidem mutato verbo discessisses.

Quemadmodum igitur tunc Pauli verbum mihi praebuit scribendi materiam, sic nunc locus alter ex Euangelio argumentum epistolae suppeditauit, vt exposita mea sententia ab omnibus tum veteribus, tum etiam iunioribus, quod equidem sciam, diuersa, tuum exactissimum iudicium exquiram.

Sic enim scriptum est in Euangelii Marci capite septimo: Moyses dixit, Honora patrem tuum et matrem tuam, et qui maledixerit patri vel matri morte moriatur. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri Corban, quod est, donum quodcunque ex me tibi proderit. Sunt autem verba Christi, taxantis Pharisaeorum auaritiam, quod Dei praeceptum auara interpretatione molliendo deprauarent. Qui locus, vt nosti, tam obscurus est et tanta caligine caecus vt Hieronymi, Augustini, Theophylacti aliorumque maximorum virorum ingenia mirabiliter torserit, variis a quoque sensibus excogitatis, ingeniosis illis quidem et a vera pietate profectis, sed partim abhorrentibus a proposita re, partim dictioni Euangelicae minime conuenientibus. Quas expositiones referre superuacaneum puto, praesertim apud te cui nota sunt omnia, quique in commentariis tuis, id quod verissimum est, solerter adnotasti principale verbum, vt sit locus eis enarrationibus, in euangelica dictione desiderari; quod est magnum argumentum eas loco non satis facere.

Haec ego nuper cum animo volutarem coepissemque anxius et totus in hanc cogitationem incumbere, in quandam suspicionem veni, quae si vera est, vt esse arbitror (habet enim magnam ex antecedentibus relatisque verbis probabilitatem), sensus orationis planus erit propositoque sermoni accommodatissimus. Suspicor enim verba illa, si dixerit homo patri vel matri, hanc habere vim: si dixerit homo in patrem vel in matrem, hoc est, si maledixerit patri vel matri (quam phrasim non abhorrere a sermonis Hebraici consuetudine declarat illud ex Psalmo septuagesimo: Quia dixerunt inimici mei mihi, id est maledixerunt); vt sint ea verba repetitio illius orationis quae pars prior est diuinae legis, quam Pharisaei peruertebant. Hoc enim constituto facillime sequentium verborum intellectus prioribus accommodabitur, vt pro illa posteriore legis parte, morte moriatur, suppositum sit a Pharisaeis Corban ex me tibi proderit, id est, quodcunque donum obtuleris in templo, me sacerdote intercessore tibi proderit, vt veniam contemptus paterni consequaris. Supplicium videlicet capitale, quam poenam huic flagitio lex diuina constituerat, Pharisaeorum auaritia quocunque munusculo sacerdotibus tributo exorari posse interpretabatur.

Nam Corban nomine, vt Marcus ipse interpretabatur, quodcunque munus templo aut sacerdotibus collatum intelligitur. Quo vocabulo vtitur etiam nunc Hebraica lingua in eodem intellectu. Itaque Pharisaeis auctoribus fiebat vt praui filii metu poenae legis diuinae

---

24–5. non timidissime] Both here, and in the words *cui nota sunt omnia* in l. 44 there is an unmistakable note of sarcasm.

32. Marci] 7. 11. Sepulveda's exposition of the passage is not a happy illustration of his critical power.

56. Psalmo] (70) 71. 9.

liberati parentum reuerentiam curamque contemnerent. Hoc est enim quod subiicit Marcus, et vltra non dimittitis eum quidquam facere patri suo aut matri, vt Matthaeus, qui eadem ferme capite decimoquinto prodiderat, apertius explicauit his verbis, et non honorificabit patrem suum aut matrem suam.

Erit igitur sensus totius orationis, Lex diuina sanxit vt quicunque maledixerit patri suo aut matri morte moriatur. Vos autem Pharisaei hanc legem peruertentes dicitis, si dixerit homo in patrem vel in matrem, hoc est si maledixerit eis, quodcunque munus obtulerit in templo me sacerdote apud Deum intercedente proderit ei, scilicet vt criminis veniam ac impunitatem assequatur. Deus enim filiorum in parentes officium tam sanctum esse voluit vt hoc negligentibus non solum poena praesens a magistratibus, quos latere possent, timenda esset, sed lentior etiam ira Dei, quem fallere nemo possit, metuenda. Nam cum honor parentibus tributus longitudine vitae per legem diuinam quae habetur Exodi 20 cap. remuneretur, contumelia vicissim in eosdem illata vitae breuitate vindicari iure videlicet existimatur: qui metus ad filios in officio continendos accommodatissimus peruersa legis interpretatione a Pharisaeis tollebatur.

Atque haec quidem mihi venerunt in mentem quibus locus obscurissimus et impeditissimus, vt putabatur, illustrari expedirique posse videatur. Superest vt ipse accuratius dispecto loco, et hac nostra diuinatione cum caeteris collata, quid sentias et quantum ei tribuendum putes pro tua humanitate ingeniique candore ad nos rescribere ne graueris. Quanquam enim hanc meam sententiam facile quibusdam prudentibus doctisque viris probaui, plurimum tamen apud nos auctoritas tua valebit in vtranque partem, vt te auctore grauissimoque iudice vel perstemus in sententia vel aliquid commodius quaerendum etiam nunc intelligamus.

Vale Roma Idibus Februariis a Christo nato. 1536. Anno.

3097. To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15. 94. ⟨Basle.⟩
Q. 51. ⟨c. February 1536.⟩

[An original letter, autograph throughout. The mention of Lambertus shows that it belongs to the final Basle period. But there is no other indication of date or place. We have placed the letter next to Ep. 3098, which is written on paper bearing the same water-mark.]

Salve. Pultificum optime. Inhumanissimus sim, nisi iste animus mihi sit gratissimus. Inhumanus tamen sim, si te patiar in hoc officii genere diutius operam et impensam ludere. Nullo pultis genere delector. Vale. Hoc pro Lamberto respondeo. Nam illi non vacabat rescribere.

Er. Rot. tuus.

3096. 86. Exodi] 20. 12.

3098. To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15. 67. ⟨Basle.⟩
Q. 6. ⟨14 Feb. 1536.⟩

[Erasmus wrote out his will, in his own hand, on 12 Feb. 1536, affixing his seal (see Appendix xxv). The notary was required merely for the purpose of verification. The first saint's-day after 12 Feb. was St. Valentine's, 14 Feb. 14 Feb. is attested as the date on which the will was completed in the Testimonium Notarii publici de authentia Testamenti Erasmi Roterodami' (Basle MS. AN. III. 15. 96, Q. p. 124).]

S. Si fas esset hoc agere die festo, testamentum descriptum est. Si Notarius erit presto, ceteros facile colligam. Ad horam secundam, aut mox post quartam. Non est properandum. Sed nunc, vtcumque, valeo. Quomodo valiturus sim, nescio. Vale.

D. Amerbachio.

3099. To the Reader.

Vives, De conscrib. epistolis, 1536, f. 58 v°. ⟨Basle.⟩
⟨c. 20 February 1536.⟩

[This Address to the Reader is printed in *Ioannis Ludouici Viuis Valentini de conscribendis epistolis Libellus vere aureus. Eiusdem argumenti D. Erasmi Roterodami compendium ab ipso autore denuo recognitum*, Basle, T. Platter & B. Lasius, March 1536. The book was one of the first ventures of the press taken over by Thomas Platter from Andrew Cratander. The 'compendium' which forms the second item in it is a reprint of the unauthorized *Breuissima Maximeque Compendiaria conficiendarum epistolarum formula* issued by M. Hillen, Antwerp, 1521 (omitting, however, the two Pliny letters which conclude Hillen's volume). Hillen's edition was not the first edition of the *Formula*, but it was the first we have seen which contains the prefatory letter to Paludanus of which Erasmus complains. In the Platter & Lasius edition the Paludanus letter occupies the recto of the first leaf of the *Formula*; the last leaf is filled with Erasmus' Address to the Reader. Both the Paludanus letter and the Address are printed in Roman type (the rest of the volume is in italic), and have the look of being an afterthought of the printer. It seems not certain whether Erasmus himself gave this Address to Platter & Lasius; if he did, he can hardly have seen the volume which they were issuing; for the Address was clearly written for a volume which contained the spurious letter to Fabricius mentioned in ll. 11–13. Neither Platter & Lasius nor Hillen print the Fabricius letter; nor is it found in any edition which we have been able to see either of the *Formula* or of the *De Conscribendis Epistolis*. It cannot be identified, as suggested in Ep. 71 introd., with the *exemplum narrationis* printed in Siberch's edition (1521) of the *De Conscribendis Epistolis*, which makes no mention of Fabricius.]

ERASMVS ROTERODAMVS LECTORI S.

Qvando typographorum manus cohibere non possum, id quod possum, non te patiar falli, Lector amice. Hoc opusculum truncatim decerptum est ex quodam commentario quem ante annos quadraginta tumultuario labore intra biduum conscripsi, sed vni priuatim, nimirum rudem rudi, crasso crassum. Quis sit hic artifex vel absque cribro facile diuino. Eum honoris causa non nomino. Pleraque

3098. 4. *Q*: sum *MS*.

3099. 4. biduum] See Ep. 3100. 22. In Ep. 1284. 9–10 Erasmus gives twenty days as the time occupied by the composition of his treatise, and the reading necessary for it.

vni] 'cuidam Anglo' in Ep. 3100. The person intended is Robert Fisher; for whom see Epp. 62, 71 introdd.

detruncauit, nonnulla de suo adiecit, quaedam per inscitiam deprauauit: velut illud 'Quem cui commendes' corrupit in 'Qualem commendes', non agnoscens sermonis elegantiam. Praefationem veterem addidit, sed mutato nomine: nam ego Petrum Paludanum hominem natum noui neminem. Adiecit de suo epistolam ad nescio quem Fabricium, in qua nullum verbum est meum, nec est quicquam illa insulsius.

Admonui, meo sum functus officio. Vale, lector.

3100. To Friendly Readers.

Copenhagen MS. G.K.S. 95 Fol., f. 160. — Basle.
M. p. 117: N. p. 1109: Lond. xxvii. 42: LB. 1295. — 20 February 1536.

[A valedictory Address to the Reader, appended to the letters included in the *De Puritate* (cf. Epp. 3086 introd. and 3081). Between the printed text, M, and the autograph in the Copenhagen MS., there are no considerable differences. The printer in fact had the Copenhagen MS. before him—this is shown by red chalk marks in the MS. corresponding with the page-endings of the printed book (and actually bearing the page numbers for pp. 118, 119, 120).]

DES. ERASMVS ROT. AMICIS LECTORIBVS S. D.

Pavcis hisce diebus visum schedarum mearum confusissimos aceruos excutere, partim ob vnam atque alteram epistolam quas aeditas cupiebam, partim vt abolerem quae fortassis alii post decessum meum essent edituri, aut me etiam viuo. Quid enim isti non audent quibus lucellum, quamlibet exiguum, aut gloriola, honesto et amicicia est antiquior? Atqui non omnia in hoc scribuntur vt euulgentur. Lusimus quedam adolescentes styli excercendi gratia. Quedam aliis dictauimus sic inambulantes, nihil minus cogitantes quam de euulgando. Nonnulla scripsimus discipulis tardis.

Huius generis erant Colloquia, quae Holonius quidam, haud scio vnde nactus (nam apud me nullum vnquam fuit exemplar) chare vendidit Ioanni Frobenio, simulans alios esse typographos qui empta cuperent. Haec emendi orexis. Eiusdem sunt Paraphrases elegantiarum, quae summa cum admiratione mea prodierunt, inepto titulo, quum ego nullum titulum addidissem: et singulis ad ordinem litterarum digestis, quae res totum turbauit ordinem: postremo, multis admixtis, non minus ineptis quam indoctis, quae ego nec puer sustinuissem dictare puero.

Nuper vidi libellum De Componendis Epistolis, Lugduni excusum

---

3099. 8. Quem cui] Hor. *Ep.* I. 18. 76. The erroneous *Qualem* is found in Hillen's text (B2), and that of Wechel, Paris 1541. But *quem cui* stands in Platter & Lasius, correctly.

10–11. nam ego . . . neminem] See Ep. 1193. 6–7. Much the same words are used in Ep. 3100. 20–1.

10. Paludanum] See Appendix xxvi introd.

14. Admonui . . . officio] He uses exactly the same words in excusing the 1519 edition (Louvain) of the pirated *Familiarium Colloquiorum Formulae* (Ep. 909. 53).

3100. 10. Colloquia] See Ep. 130. 92n.

Holonius] See Ep. 904 introd.

13. Paraphrases] See Ep. 2412 introd., 2n.

19. libellum] See Appendix xxvi introd.

hoc titulo, Erasmus Petro Paludano S. D. Atqui ego neminem noui mortalem huius nominis. Lecto libello deprehendi scurrile furtum. Olim cuidam Anglo discipulo intra biduum scripsi librum De Componendis Epistolis, plane crassa Minerua crasso. Ex hoc ille quaedam decerpsit, et sua quedam admiscuit. Adiecit prolixam epistolam in qua nullum est verbum meum, insigniter insulsam, nec quicquam facientem ad praesens argumentum. Si suo nomine edidisset opus incontaminatum, multo erat tolerabilius: verum ex meo nomine quaesiuit lucrum.

Iam scio et apud alios quosdam seruari iuuenilia quaedam mea progymnasmata. Et in hoc vase quod nunc excussi, fuerant plurimae chartae iuueni scriptae longe alia manu quam nunc vtor. Eas comperi sublatas ad vnam omnes, nec me fugit penes quem lateant. Sed eleuatur furtum litterarium, verum nihilo meliore fronte quam vestiarii excusant furtum pannarium, aurigae furtum vinarium, molitores furtum farinarium, caeterique opifices suo quisque colore suum furtum excusant. At demus esse leuem culpam penetrare in aliena scrinia, et quae celata volebas suffurari: num leue crimen videtur ea quae nolebas euulgari cum alieni nominis infamia prodere, et quidem indoctis assuturis contaminata? Quid alii sentiant nescio, ego leuius ferrem, et tuli non semel, e scriniis sublatos nummos. At hoc qui faciunt, aguntur in crucem. Illi vocantur studiosi. Ego vero istos studiosos non arbitror dignos qui laqueo praefocentur, sed qui ad Thurini exemplum, chartarum fumo pereant. In vno facto quam multa sunt crimina, furti, sacrilegii, falsi, infamis libelli, perfidiae! Quid isti non audebunt me mortuo, quum haec audeant me viuo? Atque vtinam haec temeritas a veterum libris abstineret. Officina

---

22. cuidam Anglo] Robert Fisher; see Ep. 3099. 4.

24. prolixam epistolam] In Ep. 3099 it is stated to be a letter to Fabricius.

30. progymnasmata] The early works which Erasmus has in mind are, pretty certainly, the *Antibarbari*, the *de Ratione Studii*, and the *de Copia*. The MSS. of these, with other papers, he deposited with Richard Pace at Ferrara in Dec. 1508. They seem to have passed into the possession of Pace's friend William Thale (for whom see Ep. 1224 introd.); and it is no doubt Thale on whom Erasmus here casts suspicion, without naming him. In Ep. 1227, writing to Pace about the loss of these MSS., he says: 'Cui debeam hanc imputare iacturam nescio: certe tuo animo nec libet imputare nec possum' (3–4). One of these lost or stolen MSS., that of the *Antibarbari*, found its way to England; and is the subject of a letter of Roger Ascham to Jerome Froben, in 1551: 'Liber ad me proximo superiore anno afferebatur, et eo vtebar Cantabrigiae aliquot mensibus' (Epp. Fam. iii. 13). From Ascham's letter it is to be inferred that the MS. was, not in Cambridge, but in private hands elsewhere.

Of the original MS. of the *De Conscribendis Epistolis*, we know from Erasmus' own statement that it was in England in 1526, but that he had kept a copy of it made by a secretary: 'sunt in Anglia qui habent Archetypum mea manu descriptum ante annos ferme triginta. Et apud me est exemplar ab amanuensi descriptum ante annos viginti' (*Appendix de Scriptis Clithouei*, LB. ix. 813B).

43. Thurini] The allusion is to Turinus Verconius, whose story is given by Aelius Lampridius, in the *Vita Alexandri Seueri*, ch. 35–6. He was burned by Severus, not quite in the manner here indicated by Erasmus, but 'stipulis et humidis lignis', for the crime of 'selling smoke', i.e. promising services which he could not perform and taking money for actions which he had not done. In the *Adagia* the corrupt hanger-on of the courts of princes and bishops is compared to Turinus, and said to deserve a like treatment (*Adag*. 241).

Veneta dedit nobis Festum Pompeium aegregie deprauatum. Non insimulo Aldum. Solet ille tales operas alicui paedagogo committere.

Ante annos aliquot sepe mihi fuit in animo, excussis schedis meis, quicquid non esset edendum exurere. Sed dum variis occupationibus impeditus differo propositum, alii anteuerterunt. Quae res eis vertat male. Satis dedecoris mihi adferunt lucubrationes meae quas ipse aedo, etiamsi isti non euulgent meas naenias quas vulgo non scripsi. Quum inter epistolas repperissem multas a regibus fere omnibus, a ducibus, a cardinalibus, episcopis, et summis Pontificibus, aut a viris insigniter eruditis, amantissime scriptas, libuit paucis ex his aeditis specimen dare quales habeam combibones—sic enim quidam garriunt, qui scurrilem maledicentiam putant esse facundiam. Eas tantum selegi, quas non per secretarios, sed proprio ingenio compositas propriaque manu scriptas animaduerterem. Nam ipse mearum aliquot iam annis nullum exemplar seruare curaui, partim quod amanuenses omnibus describendis non sufficerent, partim quod dum pluribus rescribo, cogor ex tempore scribere, quasdam etiam dictare. Et superiorum editionum me suppuduit.

Postremo, mihi videntur sapere, qui epistolas suas seruant post obitum edendas. Porro, epistole quae affectato argumento scribuntur ad eruditionis ostentationem, quoniam nihil habent veri affectus, meo iudicio non sunt epistolae. In his vero quae scribuntur ex animo, non temere inuenias quae, vni scriptae, ab omnibus citra cuiusquam offensionem legi possint. Cardinalis Caietanus aliquoties ad me scripsit; postremam illius epistolam his adiungere cupiebam, sed ad manus non venit. In litteris quas ad illum nouissimas dederam, questus sum de his qui libellum *De Concordia* mala fide tractarant. Eas Clemens pontifex legit. Libentius enim legunt ad alios quam ad ipsos scriptas, quod in illis credant esse plus veri. Rogauit an eum libellum legisset. Ait. Ecquid probaret? Nihil, inquit, illic video mali. Eam vocem Pontifex summa cum alacritate excepit. Vbi ventum est ad locum vbi queror de Nicolao Herborno commissario cismontano, ilico vocauit magistrum sacri palatii, rogauit ecquem ipse talem creasset commissarium. Ille negauit. Qua ex re perspicuum fuit, nec Pontificem probare Herborni petulantiam, et gloriosum

47. *M*: Pompeum *MS*. 70. Caietanus *add. M.*

---

54. inter epistolas] There is a similar parade of letters of compliment from kings and princes in the Spongia, LB. ix. 1665C–E: 'Sed iacto principum ad me literas, et aliorum de meis lucubrationibus praedicationes. Ex eo pronunciat me esse vanissimum, hoc est, inanissimum—nam id suspicor illum sentire. Imo vix profero decimam partem epistolarum quas ad me scribunt principes ac docti . . . intra paucos menses a quatuor orbis monarchis accepi literas, Caesare, rege Gallorum, rege Angliae, et Ferdinando . . . quod ad eruditorum praedicationes attinet, habeo scrinia plena laudatricibus illorum epistolis.'

57. quidam] The authors of the forged letter to Cursius (Appendix xxiv), who, however, have *compotores* for *combibones*.

71. postremam] Extant correspondence between Erasmus and de Vio is represented by Ep. 2690. But the cardinal's last letter, of which Erasmus here speaks, was that enclosed by Danielis in Ep. 2935. See Ep. 2690 introd.

78. Herborno] This letter and Ep. 3053 show how lasting was the irritation caused to Erasmus by Herborn's book, which had appeared as far back as 1533.

illum titulum quo se iactabat, a patribus Franciscanis fuisse datum, non a Pontifice.

Inter excutiendum schedas illud admonuit me conditionis humanae, quod inter tam multas epistolas plerasque intra decennium scriptas, tam paucae venirent ad manus quarum autores essent superstites. Homo bulla. Haec te scire volui, candide lector, ne statim meum esse credas, vbicunque videris meum praefixum nomen: neue putes Erasmo neminem fauere praeter combibones aliquot. Vale.

Basileae 10. Cal. Martias anno a Natali 1536.

3101_{3106} From Peter Viterius.

Breslau MS. Rehd. 254. 159. Paris.
EE². 121. 20 February 153⟨6⟩.

[An original letter, in the same hand throughout, probably autograph. The address-sheet is missing. That the year-date must be interpreted as 1536 is proved by Erasmus' answer. For Viterius see Ep. 66 introd. The letter answers a letter of 31 Jan., not extant (ll. 99–100). With his missing letter to Viterius Erasmus had enclosed a letter to Brixius, asking him to use his good offices with du Bellay on behalf of Viterius. Viterius had plainly fallen on evil days—he was subsisting on a sacerdotium of 30 ecus (l. 83). From the present letter it is clear that correspondence between him and Erasmus had long been intermitted. As far as extant correspondence goes, they had not communicated since April 1518. But Viterius had been one of Erasmus' early intimates; and we must suppose that Erasmus was touched by his poverty. When he made his will on 12 Feb. 1536 he left Viterius a legacy of 150 crowns (equivalent to five years of Viterius' income): the letter which Viterius is answering perhaps gave a hint of the proposed legacy (see ll. 11–12, 23–7): the legacy is plainly hinted at in the later letter (Ep. 3106) of 13 March. Erasmus bequeathed the same sum to Philip Montanus, an old pupil. Neither Viterius nor Montanus had been remembered in the will of 1527. Both of them, writing to Boniface Amerbach, 19 May 1540, express their gratitude for these legacies (Basle MS. G. II. 80, f. 204).]

D. ERASMO, VIRO VNDECVNQVE DOCTISSIMO, PETRVS VITERIVS S. D.

Sperabam futurum aliquando, desideratissime preceptor, vt tibi per litteras saltem testarer animum meum et amorem erga te, neque tantis in me ornamentis indignum aut ingratum me prestarem. Idque fixum erat in animo altius. Conabar cottidie, querebamque iugiter oportunitatem, sed maxime ingenium mihi dari quo, si non te digna, at nostra tamen tenuitate non absurda scriberem. Verum ecce dum ego moras in longius protraho, defluxit etas, abiit iuuenta, iamque propemodum

subeunt morbi tristisque senectus.

Itaque quem olim suppudebat ob ruditatem ingenii, nisi esset exactum, scribere, ne parum expectationi aut testimonio de me tuo responderem, nunc si volo ingratitudinis notam fugere, cogor quocunque modo: meque vehementer pudet sic stollide cunctando preterisse optimos dies, dum me ipso melius, dum supra vires contendo. Eaque imprimis vel sola causa extitit que me semper, dum sepe accingor, ab incepto deterruit, quod me peniteret ingenii, quod totus mihi ipse displicerem.

3100. 87. Homo bulla] *Adag.* 1248.
3101. 9. subeunt . . . senectus] Verg. *G.* 3. 67.

Quam quidem causam dum pertinaciter constantem et nunquam mihi deffore video—frustra enim hac etate maiorem ingenii vim aut tempus curis vacuum mihi sperare licet—decreui, quicquid deinceps in buccam veniet, effutire libere in sinum tuum, mallens (nisi forte displicet tibi) esse importunus, ineptus, insulsus quam in ingrati hominis culpam incurrere. Etenim spero (que tua est humanitas), tametsi iuste promeruerim, non tamen a Viterio tuo (cuius quidem salutis et quantulecumque eruditionis auctor es) penitus abiecisse ⟨te⟩ animum tuum, presertim si neque negligentia neque obliuione, sed solo pudore factum sit, quominus ad te scripserim. Qui si alios quoque plures, item non mediocris litterature viros, persepe remoratus est, habes vtique quamobrem magis te deceat tante mee simplicitati ignoscere. Ego medius fidius verebar ne, si forte (vt fit), quod tu quoque non semel conquereris, nuge mee prodirent in vulgum (vt solent isti helluones quicquid nacti sunt, protinus bene male edere in lucem), tum certe maxime pigeret te mei, essemque tibi potius dedecori, hancque mihi, que ex litteris tuis, non meo opere, orta est, opinionem de me perderem. Mallui enim in commune honestum inscitiam meam latere quam venire in fabulam vulgi. Atque vt longo iamdudum tempore litterarum nihil ad te dederim (hoc enim non inficior), ita quoque tui iugiter tamdiu oblitus ⟨non⟩ vixi. Immo vero assidue noctes et dies perpetuoque mecum versaris, tamque possum a scriptis tuis et suauissimis colloquiis abesse quam a spiritu meo. Quandoque corpus ipsum tuum praesens praesenti mihi intueri non licet, at scripta saltem, in quibus viuit et viget spiritus, continnue verso[r], ipsiusque capitis tui et forme imaginem, quam mihi in memoriam tui comparaui, quoquo eam, vndecunque veniam, vna mecum semper circumfero, palamque et passim ostendo omnibus. Quod tametsi parum hoc habere emolumenti quibusdam videri possit, ego tamen tacite mecum picturam mutam contemplans ad virtutem vehementius inflammor, redeuntque in mentem optime ille suasiones, et ad bonas litteras persancte illecebre, quibus olim si non contanter paruissem, essem forte nunc in bonis artibus aliquid. Tantumque abest, vt hoc vanitati ascribant quicunque diuine scripta tua mirantur, vt me potius felicem vereque beatum predicent, cui tecum aliquando viuere tecumque peculiariter versari contigerit.

Quod si mihi iterum denuo tam astra fauerent vt te praesentem videre coramque alloqui liceret, ego istud vel capitis mei precio libenter redimerem. Atque vtinam ea vis mihi et facultas adesset, que tantis meritis tanteque in me beneuolentie vel aliqua ex parte saltem posset sattisfacere! Efficerem profecto, idque habunde, ne me frustra docuisse vel tam amice monuisse pigeret. Neque tibi respondendi, si qui forte emuli essent, opus esset negocium insumere, aut tantum a diuina philosophia ocii perdere. Hos ego sacrilegos

24. a *scripsimus*: e *MS.* 26. te *addidimus.* 38. non *addidimus.* 43. versor *MS.*: *correximus.* 49. *EE*[2]: ab *MS.* 55. *EE*[2]: videri *MS.*

43. imaginem] For engravings, medallions, &c. of Erasmus treasured by his admirers, see Epp. 2424. 126n, 2466. 82–93. Odonus, writing to Cognatus in 1535 (Cog. E. i, p. 311), mentions a drawing of Erasmus given to him by Bucer, a gift which he commemorates in verse.

(nam quo mitiori nomine appellitem qui diuinos viros lacerant ?) cum suis conuiciis et asperginibus in profundum caos precipitarem. Quanquam isti melius suo veneno liuoreque pereunt, neque opus est alieno Marte. Et mihi sane tantam dicendi vim aut eruditionem per etatem licet frustra sperare; cuius quoniam iam prope efluxit pars melior, certe id quod reliquum est libenter dicamus honori tuo, pollicemurque persancte et quam maximo fieri potest animo prompte exhibemus hunc spiritum, dum viuet—viuet autem perpetuum, non dubito—apud immortalem Deum pro salute et honore tuo continuum fore oratorem. Quod si quid forte quomodo dii melius dederint, id quoque omne in tuam gloriam decusque immortale toto euo consumetur. Hec facito vt rata sint vite exorabilis auctor viteque vindicator.

Porro autem si quesieris quibus negociis implicatus hoc tantum antea temporis contriuerim, aut quid potissimum nunc deinceps facere instituam, ego profecto in Reuerendi domini archiepiscopi Turonensis immersus negociis hoc perpetuum triennium Parisiis abfui. Quod si ad literas respicere nonnunquam per interualla licuit, non fuit hoc tamen neque continuum neque solidum et frugi studium, sed semper vel in obsequio vel in negocio stetimus. Neque tamen tanto tempore prospere fortuna arrisit; nam mihi preter minutulum sacerdotium triginta scutatorum, aut circiter, prorsus nihil contigit. Quamobrem ego nunc demum, cupiens impetrare quietem studiis meis, et cum Musis in gratiam redire, si quoquomodo vtrinque liceat, decreui, primum vbi contigerit ocium, tentare, si forte possim vertere Moriam tuam in linguam nostram peculiarem. Nam id opus imprimis preter cetera festiuum et elegans, dignumque verti in omnium idiomata visum est. Quod tametsi ab alio quodam iampridem in vernaculum nostrum versum sit, at nescio quo pacto tamen nimium procul ab illa lingue latine energia abesse apparet. Neque mihi ille poterit merito succensere, nisi si que melius intellexit, ego forte non recte capiens minus apte referam atque interpreter. Libens igitur in eo periclitabor ingenium ac, si pateris, aut nisi aliud videtur, experiar tandem, quid ferre recusent, quid valeant humeri. Tantum aspiret ceptis dexter Apollo meis. Neque tamen 'iniussa cano'; nam id mihi negocii, si rite memini, aliquando dederas. Mos gerendus est preceptori. Salue plurimum, desyderatissime preceptor.

Montanus, vir humanissimus et doctissimus, reddidit mihi literas tuas scriptas pridie kal. Februarii manu tua. Que quidem mihi quanto gaudio fuerint, non possem sane verbis exprimere, quamquam in calce, vbi de resolutione loqueris, lachrymas abunde excusserunt. Quod vtinam non contingat me viuo! Quod autem scribis te ad Germanum Brixium misisse epistolam inclusam

65. *EE*[2]: tandam *MS*. 95. quit *ante* valeant *MS*. 97. *EE*[2]: dederes *MS*.

77. archiepiscopi] Antony de la Barre; abp. of Tours, 1528–†1547.

89. alio quodam] The *Moria* had been translated into French in 1520; *De la declamation de louenges de follie* (Paris, P. Vidoue pour Galliot du Pré). In Epp. 597. 14–16 and 739. 3–7 Erasmus mentions, as early as 1517, a translation made by George Halewin, which may conceivably be identical with that printed by Vidoue in 1520.

95. quid . . . valeant] Hor. *A.P.* 39–40.

aspiret] See Ov. *Met.* 1. 2.

96. iniussa cano] Verg. *E.* 6. 9.

meis literis, vt me episcopo Parisiensi commendaret, ex ea re penitus nihil recepi, neque Brixius significauit mihi quicquam sese recepisse. Quod mea negligentia forte accidit, qui virum rogare debui, vt mihi esset auxilio super quodam beneficio cuius lis est mihi cum ministro vicarii episcopi apud iudices. Nunc vero episcopus noster abest, vt tu optime nosti. Ipse quoque Brixius fere ruri sese continet, raroque in vrbem commeat. Quare nihil nunc postulo vt scribas. Si quid erit opus, significabo tibi, vbi plus ocii nactus ero.

Putabam me leuatum morbo calculi, sed circiter natale grauior quam antea me dolor aflixit. Neque tamen medicus plane asserit esse calculum, sed crassa quaedam flegmata que sese opponunt meatibus. Ego autem quid sit nescio; nam nunquam fuit mihi vsus cum huiuscemodi egritudine. Sed post aque emissionem hinc ab anno sensi dolorem in ductu vel canali, presertim circa collum ipsius et finem canalis; neque semper eodem modo, sed prout se habent tempora, alias celo turbido et flante borea magis, celo sereno alias minus. Tu si quid habes remedii, vbi conualueris, mittes ad me. Quod autem in calce epistole tempus tue resolutionis instare scribis, id me multo grauius angit quam morbus meus. Hunc, siquidem corporis, vt possum, quia necesse [esse] est, leui atque equo animo fero; hunc autem animi ex desyderio tui ferre nullo modo possum. Quin lachrimo miser, noctes diesque crucior, et cupio dissolui, tecumque vna proficisci ad cetum illum animorum quorum iudex est et retributor pro meritis Christus, apud quem sumus perpetuo victuri.

Hec raptim, dum Montanus, vir mihi dilectissimus, tabellarium properare demonstrat. Si quid est minus concin⟨n⟩e dictum, dabis veniam (vt soles) tuo Viterio. Nam silere nunc apud te tam possum quam mei ipsius obliuisci. Quin nihil me grauius nunc vexat quam quod antea non sum functus officio meo. Si quid mee praeces a[d]pud Deum immortalem et eius diuos valebunt, orabo ascidue vt restituant te, si non pristine sanitati, at saltem tante vt possis amicorum desyderio sattisfacere. O Rector superum, cur isti animo et spiritui dignos et eternos annos, vt operibus, non addidisti? Vale, mi praeceptor. Scribam ad te pluribus adhuc, non dubito. Iterum vale.

Dominus Montanus dedit mihi quedam annotamenta contra morbum calculi. Credo esse abs te; nihilominus tamen, si quid presidii habes, non ob id desines ad me mittere.

Ex Nauarra, xx° die Februarii 153⟨6⟩.

P. Viterius, syncere atque ex animo tuus.

3102. From Peter Richardot.

Breslau MS. Rehd. 254. 127. Besançon.
EE[2]. 148. 24 February 1536.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Redditae mihi fuerunt a nostro Steph⟨ano⟩ Pratano literae

3101. 124. esse *seclusimus*. 134. restituant *scripsimus*: saltem *MS*. 142. 1536 *scripsimus*: 1535 *MS*.

3101. 105. Parisiensi] John du Bellay; see Ep. 3047. 62.

3102. 1. Steph⟨ano⟩] See Epp. 2140, 2895. From Epp. 3104, 3115 it would seem that Erasmus used him more than once to transmit his Besançon letters.

literae] From the postscript it

tuae, eloquentiae lumen, quas pro tua singulari humanitate scripsisti. Fasciculus enim literarum venit in manus Stephani, cum mihi quoque nomine non expraesso destinatus esset. Accepi etiam ac vidi literas domini mei, D. Officialis, ad te datas Lucernae xxix Octobr., quibus significabat suam domum atque singula quaeque sua in tua esse potestate, adeo vt tuo iure omnia vindicare posses. Equidem prudens admodum existimauerit quisque consilium domini mei, qui tanto viro tam ex animo se ac sua obtulit; foelicem eiusdem conditionem, si quod dat acceperis. Quod ad me attinet, maxime vellem contingeret mihi, si non beneficium, at certe operam vel obsequium praestare posse. Optime enim ac supra caetera mecum actum esse putarem, si per quamlibet paruam occasionem tu me iubendo compellares, ego inseruiendo responderem.

Communicauit mihi Stephanus suas literas, in quibus verbum facis de quopiam procuratore abbatis, qui mihi ac Stephano plane est ignotus, nisi epitheton abbati addideris. Interim rursus curabimus hominem appellare. Sed ne auriga vacuus abeat, D. thesaurarius Bonualotus, qui auide et gratanter accepit tuas literas, nobis condixit se ad te dono missurum per aurigam vnum vas vini, optimi quod habeat. Ipse similiter faciam nomine domini mei. Atque paratum erit apud me vas quod mittetur. Ex Stephano reliqua scies, praesertim vt sermonem fecimus de vino veteri, sed vt aegre reperi⟨a⟩tur aptum, tum quod vix pateretur vecturam.

Idcirco ne tuam inexhaustam eloquentiam mea barbarie diutius non sine pudore remorer, satis erit rem pro necessitate rudiori ac ba⟨r⟩baro meo more, vt tuis literis respondeam, significare. Quamobrem bene vale, eloquentiae lumen.

Bisunt. 24 Febr. 1536.

Petrus Richardotus, tuus famulus obsequentissimus.

Vt nomen atque infantiam meam scias, is sum P. Richardotus, ad quem a biennio scripsisti nugando de pulicibus et anu adusta, vt, credo, doceres me in posterum non fore adeo ineptum in scribendo. Habui librum Ecclesiasten quem domino meo misisti. Si quando aderit nuntius, mittam ad illum.

D. Desiderio Erasmo Rot., eloquentiae facile principi ac domino suo obseruando. Apud Basileam.

23–4. reperiatur *scripsimus*: reperitur *MS.*

---

is plain that Erasmus had not written to Richardot himself; the letter must be Erasmus' letter to Gruyères of 12 Oct. 1535 (Ep. 3063), delivered to Richardot as Gruyères' *vicarius*. By *nomine non expraesso* in l. 4 Richardot seems to mean that the letter was directed to the 'officialis', without personal name; the title 'officialis' being borne also, as Gruyères points out in Ep. 3075, by the Official's *vicarius*.

5. literas] Not extant; but written by Gruyères before the receipt of Ep. 3063 (see Ep. 3075. 1n).

16. abbatis] From Ep. 3115 it appears that the person intended was Louis of Vers (see Ep. 2889); comparison with Ep. 3095 suggests that Erasmus had written to Stephen Pratensis about the wine sent by de Vers, when he wrote to Cognatus (c. 12 Feb. 1536).

19–20. condixit] See Ep. 3103.

23–4. vino . . . vecturam] Cf. Ep. 2895. 33–5.

32. scripsisti] Ep. 2880.

3103. From Francis Bonvalot.

Breslau MS. Rehd. 254. 34. Besançon.
EE². 122. 25 February 153⟨6⟩.

[An original letter, autograph throughout, the address-sheet is missing. The year-date, though clearly given as 1535 in the MS., is plainly 1536. From Ep. 3075 (12 Dec. 1535) it appears that Erasmus had expressed to de Gruyères some doubt as to whether Bonvalot had received a letter written contemporaneously with Ep. 3063, i.e. about 12 Oct. 1535 (carried by Cognatus), conveying a copy of the *Apophthegmata*. The present letter acknowledges the receipt of the *Apophthegmata*. It also indicates that Bonvalot is sending a case of Burgundy to Erasmus; and this would seem to be the case referred to in Ep. 3102, of 24 Feb. 1536. The present letter, moreover, takes Erasmus' removal to Besançon as a settled matter; and in Feb. 1535 it was not settled: it was only when Cognatus' departure for Burgundy became unavoidable that Erasmus finally fixed his thoughts on Besançon.]

S. P. Erasme doctissime, non me clam est quod nullo mihi nomine debeas, nisi forte animum in te meum estimare libeat. Et si debere cupis, illud ego promereri maximopere gestio. Nec est cur gratiam te relaturum offeras ei qui nulla ex parte occasionem prebuit.

Doleo quod huc commigrandi decretum distulerit hyemis inclementia; cuius tamen rigorem veris aut estatis proximae facilitate mulceri posse, idque nostris commodis, et spero et cupio. Non deerit tibi interim vinum Burgondiacum quo isthic vti possis. Sed vide vt illud fidelibus aurigis committendum cures. Alioqui futurum est vt nauseam tibi pariat vectoris vicio vinum quod hoc anno nobis contigit non satis maturum. Desine tandem nummos offerre cui nec desunt nec suffecturi sunt quibus tibi obsequatur. Et crede me plus succi hausisse e tuis Apophthegmatis, que mihi per Gilbertum, amanuensem tuum, dono dedisti, quam tu liquoris ex vino meo Burgondiaco. Vale, vir doctiss⟨ime⟩.

Ex Vesontione, xxvª Febr⟨uarii⟩ 153⟨6⟩.

Tuus ex animo Franciscus Bonuallot.

3104. To Gilbert Cognatus.

Epistolae Vniuersae p. 1114. Basle.
Lond. xxvii. 51: LB. 1296. 11 March 1536.

ERASMVS ROTERODAMVS GILBERTO COGNATO NOZERENO S. D.

Accepi litteras tuas duodecimo Calend. Martias datas, accepi autem tertio Calend. Martias, ex quibus perspicio meas posteriores

3103. 8. isthic *scripsimus*: isthuc *MS*. 16. 1536 *scripsimus*: 1535 *MS*.

3104. 1. litteras] Not extant; but presumably answering the first of Erasmus' letters to Cognatus, that, namely, referred to in Ep. 3095 as written contemporaneously with the letter to Ferdinand (i.e. c. 27 Jan. 1536). On 14 Feb. Cognatus had written to Boniface a letter preserved in Basle MS. Ki. Ar. 18ª, f. 130. It is likely that the same messenger carried his letter to Erasmus of 18 Feb.

2. posteriores] This second letter, not extant, must, since it was carried by the Basle carrier, be that mentioned by Stephen Pratensis (Ep. 3115) as delivered to Cognatus in Besançon c. 28 Mar. The present letter, carried by Augustinus, reached Besançon on 5 April, and was forwarded by Stephen to Nozeroy (Ep. 3115. 44–56).

tibi nondum fuisse redditas: eas satis verbosas per huius vrbis viatorem publicum misi ad Stephanum a Pratis, vt per illum ad te perferrentur. Spero te iam accepisse.

Nunc ad tuam epistolam paucis. Silentii tui excusationem accipio non libenter: maluissem esse verum quod suspicabar, te rerum successu quodammodo ebrium nostri fuisse oblitum. Mihi tamen affectus iste tuus erga me fuit summopere gratus, licet parum iucunda fortunae tuae deploratio. Amo te quod libros ac litteras meas Besontione bona fide reddideris, id quod nunc ex ipsorum etiam litteris cognoui. Leignieri vicem ex animo doleo. De Lambelino quod monueris habeo gratiam.

Veteres amici decedunt, parandi noui sunt, qui succedant. In Polonia periit Petrus Tomicius, episcopus Cracouiensis, Friburgi Zasius. In Anglia omnes aut mors sustulit, aut metus contraxit. Pensionarii excusant, praeter spem tamen nescio quo consilio Thomas Cronuelius, Regis secretarius, qui nunc secundum Regem potest plurimum, dono misit viginti angelatos, Cantuariensis octodecim, Lincolniensis quindecim, nullus tamen horum scripsit. Solus Bedyllus ausus est scribere, et Eustathius, Caesaris orator, liberior quam fortassis expedit. Credo tum Anglos nondum vidisse Praefationem in nostrum Ecclesiasten. Habent apud Germanos oratorem Eduardum Phoxum, episcopum Erefordiensem.

Venio ad tuum negocium. Si tibi mea consuetudo tam felix videtur quam tu verbis exaggeras, ciuilius quam verius, scito tibi eam nunc quoque patere. Nullum acciui praeter Lambertum, optimis moribus iuuenem, mihique ad obsequia cubicularia commodissimum. Post intermissam consuetudinem vterque alteri futurus est iucundior. Tibi minus erit laboris, et te iam istoc animo in amici locum recipiam, sentiesque meam liberalitatem aliquanto largiorem. Quod si quid mihi acciderit humanitus, curabitur vt tibi

24. Ertfordiensem *N.*: *correximus.*

11–12. ipsorum . . . literis] Ep. 3075 (from Gruyères), Ep. 3103 (from Bonvalot). Both Erasmus' letters were entrusted to Cognatus when he left Basle. It would seem, therefore, that until he received, on 28 Feb., the letter which the present letter answers, he had not heard from Cognatus at all (cf. Ep. 3095. 3–7). This suggests that Epp. 3068, 3080, which read less like letters than rhetorical exercises, had in fact never been sent. If they had been sent, something about them would surely have been said in the 'excusatio' which Cognatus offered of his silence.

12. Leigneri] Simon Lagnier; see Ep. 2881, introd. For his illness see Ep. 3115.

Lambelino] John Lambelin, secretary to the town council of Besançon; see Ep. 2733 introd., 3115.

17. Pensionarii] See Ep. 2996. 8n.

18–20. Cronuelius . . . Cantuariensis . . . Lincolniensis . . . Bedyllus] For all these gifts see Bedill's letter of 14 Sept. ⟨1535⟩ (Ep. 3058).

21. Eustathius] Not extant. It cannot be Ep. 3090; for that announces the death of Queen Katharine; and on 16 March Erasmus writes that he believes the rumour of the Queen's death to be false (Ep. 3109).

24. Phoxum] Edward Fox (1496 ?–1538) was educated at Eton and King's College, Cambridge; of King's College he later became Provost. He was secretary to Wolsey in 1527 and in 1528 went to Rome with Gardiner about the Divorce. He was made dean of Salisbury in 1531 and bishop of Hereford in 1535, in which year he was sent to Germany to confer with the Protestant divines on the Divorce. He wrote: *De vera differentia regiae potestatis et ecclesiae*, 1534. See DNB.

cedat aliqua portio non contemnenda. Tu vide quid per parentes et negotia liceat. Parentes suum potius quam tuum agunt negotium. Quaerunt columnam in quam domus inclinata recumbat. Et hic est fere affectus parentum idiotarum. Protrudunt aliquem e liberis in cucullam aut sacerdotium, persuadentes sibi tuta omnia, si quem Deo dedicent qui pro se oret. At interim interdum sibi parant qui ipsis male precetur. Sordidis istis negotiis consumes optimos vitae annos; etiamsi caetera essent vt velles, suaderem tamen vt a parentibus te seiungeres. Volunt perpetuo imperare, nec meminerunt quare filii dicti sint liberi. Reuerentiam et charitatem oportet esse perpetuam, imperium non item. Vides quanta inuidia nunc laborent qui solent in summo esse precio. Si animus rapitur ad hoc religionis genus, obtempera spiritui tuo: sin abhorret ante iustam aetatem, nec tibi libet aut licet ad nostrum remigrare contubernium, poteris apud Damianum a Goes sat commode vacare studiis. Si quid mea commendatio vel apud illum vel apud alios tibi prodesse poterit, scias nusquam defuturam. Si resignares tuam praebendam hac conditione, vt cui traderes numeraret tibi ad sex annos sexagenos coronatos, post liber futurus a pensione, posses ea pecunia libere vacare studiis. Interim commodior aliqua fortuna affulgeret. Si te huc recipis, velim id maturius fieri. Ego vestram Burgundiam cogito, sed valde metuo ne valetudo me hic alligatum teneat.

Epistolam Odoni ac Phileni[i] cupide legi, ad te quidem scriptam, sed de me totam. Scaliger rursus euomuit nescio quid libelli in me, quemadmodum et Petrus Cursius. Neutrum vidi. Pro munusculis tuis habeo gratiam, libenter relaturus vbi dabitur commoditas. Ficos hic habuimus ante mensem Lugduno. Golettae picturam e Roma miserat Anselmus Ephorinus.

Habes simpliciter expressum et meum erga te animum, et consilium absque fuco. Reliqua tui erunt iudicii, quod precor vt tibi Dominus quam prosperrimum suggerat. Me in omnibus experieris amicum ex animo. Bene vale.

Basileae xi. die Martii, Anno millesimo quingentesimo trigesimo sexto.

Philippi Montani ad te epistolam inclusam inueni in vase, dum excuterem. Profluuio ventris iam vltra decem dies debilitor vsque ad mortem. Hanc epistolam bis misi, dubitans an prius exemplar sit redditum. Vale.

---

35. domus . . . recumbat] Verg. *A*. 12. 59.

53. Burgundiam cogito] On 17 May 1536, in asking Bonvalot to assist Cognatus' return, Erasmus says that, if he goes to Besançon, Cognatus will be necessary to him there, from his knowledge of French. Whether he still seriously contemplated the journey to Besançon must be thought doubtful; but he wanted at all costs to have the services of Cognatus once again.

55. Epistolam] The sentence following suggests that the letter may be that printed in Cog. E. i, pp. 313–14; but that letter has a good deal more in it about Scaliger than about Erasmus.

57. Cursius] Of any second attack by Cursius on Erasmus nothing is known; but cf. Ep. 3047.

munusculis] In Ep. 3123. 116–19 Cognatus offers to send Erasmus 'myrobolans' or 'citrons'.

59. picturam] See Ep. 3038. 14n.

67. epistolam] Not extant. For Montanus see Ep. 2065 introd.

3105. From Bernard of Cles.

Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum f. 7 Erasmuslade. — Naples. 12 March 1536.

[An original letter, autograph throughout; in the Basle University Library. There is a copy in the Basle MS. G^2. II. 67.]

Venerabilis, egregie, nobis dilectissime. Quum iam ab vrbe recessissemus huc a Cesarea Maiestate vocati (recessimus autem tercio chalendas Marcii), reddite nobis fuerunt littere vestre, quas ad tercio chalendas Ianuarias ad nos dederatis. Non erit quod ideo responsionem tardiorem miremini, quum vnum ex altero consequatur necesse sit. Molestie vero plurimum attulerunt nobis e⟨a⟩edem vestre, quem articulari morbo alterum iam mensem correptum et discruciatum fuisse percepimus; cui meliora precaremur, vt aliquando nos in patria propria visere posset, nec tantum visere quam is⟨t⟩hic pro suo arbitrio agere, et a nobis ea officia sentire que nostre erga se beneuolencie conuenirent. Id vero nobis tam esset gratum quam quod gratissimum.

Quod ad libros attinet, fuit nostra opinio vt tantum nobis renuntiaretur qui et quales reperiantur correcte excus[s]i, quum non iidem sint impressores, et quo postremo precio singuli veneant. His ettenim cognitis et de pecuniae erogatione et de illorum transmissione mature procuderemus quod ad vestras respondisse voluimus. Ex Neapoli quarto idus Marcii M.D.XXXVIº.

Bernardus ecclesie Romane presbyter, Cardinalis Triden.

Venerabili egregio sincere nobis dilecto domino Erasmo Rotherodamo, sacrae Theologie professori. Basileae.

[3101]3106. To Peter Viterius.

Paris MS. Moreau 850, f. 73 vº. — Basle. 13 March 1536.

[The MS. is a copy (in the Bibliothèque Nationale) perhaps made by Nicolaus Guillonius or someone employed by him. It belongs to a collection formed by Fevret de Fontette (1710–72), dealing largely with the history of Burgundy, and containing many papers of Philibert de la Mare, councillor of the Dijon Parliament, †1687. At the head of the letter a contemporary hand adds: 'Vltima epistola egri.']

ERASMI ROTERODAMI AD EGREGIVM VIRVM PETRVM VITERIVM EPISTOLA. IN COLEGIO NAVARRAE.

S. P. Obsecro te, mi Viteri, quid mihi iam habet haec vita, vt eam mihi longiorem optem? Vixi enim vltra colum. Quod superest

3105. 6. eedem *MS.*: *correximus*. 10. isthic *scripsimus*: is hic *MS.* 13. nostro *MS.* 3106. 1. S. P. *scripsit P. S. Allen*: Salus plurima *MS.*

3105. 9. posset] The third person, like the *suo* in l. 10 and *se* in l. 11, because Cles, writing in evident haste, supposes himself to have addressed Erasmus as *vestra reuerentia*. There is the same grammatical confusion in l. 3 of Ep. 3110, equally obviously written also in great haste.

13. ad libros] From a comparison with Ep. 3110 it would seem that the books spoken of are books written by Erasmus, and that Cles had inquired about the printers and the prices of some of these.

3106. 2. vltra colum] Cf. Ep. 1347. 312–13; and *Adag.* 567.

nihil aliud est quam labor et dolor. Tantum vt Christus pro sua misericordia dignetur me in suum regnum recipere!

Quae notaram de calculo, tibi notaram. Nunc puluerem praescriptum mitto. Miror vos, quum Lutetiae habeatis medicos eruditissimos, et a Germanis medicinam petere: quibus ad omnes morbos remedia sunt calida balnea. Aduersus crassa phlegmata corpus pharmacis muniendum est: deinde iure ciceris proluendum. Reliqua dabit victus ratio. Vina subrubra tibi conuenirent, minimum terrestria.

Me praeter chiragram iam vltra duodecim[os] dies exhaurit ventris profluuium, stomacho cibum omnem repudiante. Cura ne mihi moriendo anteuertas; nam id fortasse fuerit tuo damno. Bene vale.

Basilee 13 die Martii anno a natali 1536.

Erasmus Rot. egra manu.

3107. To Thomas Cromwell.

British Museum MS. Cotton, Vitell. B. xiv. f. 259. Basle.
15 March 1536.

[An original letter or part of a letter, written by a secretary, the signature, and the last four words, by Erasmus. The word *fere* in l. 3 is added above in Erasmus' hand. In the address the word 'Cronwelio' is followed, on the line below, by a word or words now illegible owing to damage by fire. The abrupt beginning, without any opening form of address, suggests that we have perhaps only the second sheet of the letter.

Thomas Cromwell (?1485–1540) is believed to have been born at Putney, the son of Walter Cromwell, who is described by Pole as a fuller ('pannis verrendis victum quaeritabat': *Apol. ad Carolum* v, Pars i, p. 126), by Chapuys as a 'poure marechal' (Brewer ix. 862), by Foxe as a smith (*Eccl. Hist.* ii. 419). According to Chapuys, he was a troublesome youth, who after being sent to prison withdrew to the Continent. Pole states that for some time he served as a 'gregarius miles' in Italy, finding employment subsequently with a merchant of Venice, not rising, however, beyond the rank of clerk and accountant—Pole, who had lived in Venice, claims to have known well the merchant who employed him. The accounts of Chapuys and Foxe take him also to Antwerp. The State Papers show that he had returned to England by 1512, and that he combined at that date the professions of merchant and solicitor. In 1512 he married Elizabeth Wykys. Of his education we know nothing. But as evidence of his 'capacity' and 'memory' Foxe speaks of him as (in Italy) 'canning the text of the whole New Testament of Erasmus Translation without Book'. In 1535 Chapuys wrote of him as speaking good English and mediocre Latin, French, and Italian. The period of his life from his return to England until 1523, when he is found, certainly, in the service of Cardinal Wolsey, is equally obscure with the earlier period. By what means he attracted the attention of Wolsey is not known—there is evidence, slight and insufficient for conviction, that the connexion began as early as 1513. In 1523 he became a Member of Parliament; how, we do not know: More was Speaker of the House. A speech of Cromwell's during the session of 1523 is still extant—whether he delivered it is uncertain. In 1525 he was put upon the commission which surveyed the lesser monasteries. In 1530 Wolsey died. In 1534 Cromwell became the King's principal secretary and Master of the Rolls. In that year was passed the Act of Supremacy. In 1535 he was appointed Vicar-general, with authority to undertake a visitation of the monasteries. In 1536 he became Chancellor of the university of Cambridge; in the year following dean of Wells and Knight of the Garter. In 1539 he was given the office of Lord Great Chamberlain. On

3106. 4. suam *MS.*: *correxit P. S. Allen.* 11. duodecimos *MS.*: *correxit P. S. Allen.*

3106. 3. nihil . . . dolor] Ps. 89. 10 (Vulg.).

13. tuo damno] Since he will miss the legacy coming to him from Erasmus (see Ep. 3101 introd.).

17 April 1540, he became earl of Essex. Less than two months later, he was sent to the Tower. On 28 July 1540 he was beheaded. See the article by James Gairdner in DNB., and the *Life and Letters of Thomas Cromwell* by R. B. Merriman, Oxford 1902.]

Abvnde foelix mihi videbar, quod ex Chapuysii ac Bedylli litteris cognoueram, te virum tantae apud suos dignitatis atque autoritatis meis commodis ex animo fauere. Et fere praeter omnem expectationem adferuntur mihi ex tua benignitate angelati viginti. Pergratum fuit munus, sed ista candidissimi pectoris tui tam propensa voluntas multo est gratissima. Pastor Aldingtonensis anno superiore soluit dimidium pensionis, pollicitus se sequentibus annis integram soluturum. At hoc anno nihil omnino soluit. Causatur calamitatem, cuius me dare poenas, quum autor non fuerim, iniquum existimo. Alter negat se consensisse pensioni, quum viuo Archiepiscopo Waramo aliquoties soluerit. Hic tua autoritas vel tribus verbis magnopere prodesse poterit. Dominus te sospitet ac prosperet in omnibus.

Datum Basileae. 15. die Martii anno a natali 1536.

Erasmus Rot. aegre subscripsi ob chiragram.

Praestantiss. Viro D. Thomae Cronwelio . . .

3108. To ⟨John Longlond⟩.

Copenhagen MS. G.K.S. 95 Fol., f. 178. Basle. 16 March 1536.

[An autograph rough-draft. That the person addressed is John Longlond, bishop of Lincoln (not Cranmer as we erroneously stated in Ep. 2892. 131n), seems to follow from Ep. 3058. For Longlond see Ep. 1535 introd. Of letters from him to Erasmus two only survive, but in Ep. 1874. 59–60 Erasmus tells Fonseca that Longlond was in the habit of writing as often as twice a year. For Longlond's gifts see Epp. 1758. 5n, 1769. 11–12, 2961. 31–8.]

S. P. In tanto rerum aestu tibi non excidisse Erasmum et gaudeo et gratiam habeo. Nam D. Thomas Bedyllus scribit te muneri misisse quinque libras sterlingn. Valetudo indies magis ac magis adgrauat me, vt iam non ta⟨n⟩tum ab illis laboriosis operis, verum etiam ab omni studio cogar abstinere, factus clinicus pene perpetuus. Diri cruciatus, magna stomachi ruina, cibum omnem repudiantis. Sed Dominus est, hic secans et vrens vt parcat in aeternum. Scribo paucis, et aliena manu, nam dextram iamdudum occupat chiragra. Christus te seruet, vir mihi cum primis venerande.

Dat. Basil. 16. die Martii. anno a Natali. 1536.

3109. To ⟨? Leonard of Gruyères⟩.

Copenhagen MS., G.K.S. 95 Fol. f. 178. Basle. 16 March 1536.

[An autograph rough-draft. Epp. 3108 and 3109 bear the same date and are written on the same page of the Copenhagen ms. In both, the name of the person addressed is wanting. A note of P. S. Allen shows that, in his preliminary

3107. 14. Erasmus . . . chiragram *add. Eras.* 3108. 9. se *MS.*: *correxit P. S. Allen.*

3107. 6. Pastor] See Ep. 3052. 16n. 7. Dominus . . . aeternum] See Ep. 2892. 131n.
3108. 2. scribit] Ep. 3058.

survey, he supposed Ep. 3108 to be addressed to Cranmer, Ep. 3109 to Chapuys. That Ep. 3108 is written, not to Cranmer, but to Longlond, may, we think, be taken as certain; and the suggestion (which we accepted in Ep. 2798 introd.) that Ep. 3109 is written to Chapuys, is open to serious objections. Nothing known to us from other sources suggests that there was at this date any talk of recalling Chapuys from England. Nor was Erasmus likely to tell Chapuys—what Chapuys must have known already—that Mountjoy was dead; or, after *Catharinam*, in l. 5, to add the explanatory *veterem Reginam*. In l. 17, again, the words *Erasmum tuum* suggest that Erasmus is addressing someone with whom he was personally, if not familiarly, acquainted. Chapuys, yet again, was not likely to be especially interested in Erasmus' project of moving from Basle to Besançon or the Netherlands. The person addressed had, it seems clear from the opening paragraph, offered to pay the expenses of the journey: in thanking him for his generosity, Erasmus expresses the wish that he may soon find the kind of promotion which would make munificence easy to him; he would hardly use such language to Chapuys.

We are disposed to identify the person addressed with Leonard of Gruyères. He had been in recent correspondence with Erasmus. He was one of the persons interested in the projected move to Besançon. Anticipating it, he had gone so far as to offer to put his house in Besançon at Erasmus' disposal (Ep. 3075). He was in the imperial service; and Erasmus, whether rightly or wrongly, supposed him likely at this time to be recalled from Sursee (see Epp. 3063, 3075, 3084). The Emperor was at the moment in Italy. In Ep. 3084 Erasmus expresses the view that he will make an extended stay there, and that de Gruyères is likely to be summoned to join him.]

S. P. De viatico non sum solicitus, qui iam vitae iter peregerim. Eam fortunam opto tibi, vt possis esse munificus in Erasmum: dignus es enim amplissima. Verum mihi abunde sufficit ista tua tam amica voluntas.

Rumor hic sparsus est Catharinam veterem Reginam esse defunctam, sed suspicor esse vanum. Montioium amisimus, ad dandum parcum, sed in amicicia constantissimum. Qualis sit futurus filius nescio.

Valetudo mihi in dies ingrauescit, vires decrescunt. Versor in extremi actus extrema parte, quam vtinam Dominus bene fortunare dignetur.

Haec ad postremas litteras tuas, duabus de causis breuiter; et quod dextram occupante chiragra dictare cogor (quae res vehementer offendit stomachum meum), et quod dubitabam an tu mutasses stationem, a Caesare reuocatus in Italiam. Nam huius rei spem litterae tuae prae se ferebant. Quod si hac iter feceris, videbis Erasmum tuum morientem. Bene vale.

Datum Basil. 16. die Martii, anno a natali 1536.

3110. From Bernard of Cles.

Basle MS. G^2 II. 67. Naples.
16 March 1536.

[An eighteenth-century copy, in the collection *Anecdota Erasmiana* in the Basle library; where it is preceded by a copy of Ep. 3105. For this collection see Ep. 479 introd. With four exceptions, of which this is one, the originals of all the letters copied are still in Basle.]

Ven., egregie, summe dilecte. Nudius tertius redditae nobis

3109. 6. ad dandum] See vol. i, p. 42, ll. 36–9.

7. filius] Erasmus had taken the opportunity of writing to the son (Ep. 3092) asking for a continuance of the support which he had received from the father.

fuerunt vestrae, quas ad 26 Jan. dederatis: quum vero idem prope contineant quod priores suae, et ad eas responderimus, eadem responsio sufficiet, in quibus idem respondendum fuit. Hoc [ad] adiiciendum esse duximus: curam plane nobis librorum coëmendorum fuisse, at multo maiorem esse de bona vestrae personae valetudine. Sicut enim se valida et sospite existente, non defuerunt nobis libri, et hi quidem vt plurimi ita commendandi, sic ne in futurum quidem deficerent, vt vos vnus sufficiatis, ad quamcunque Bibliothecam tam implendam quam exornandam. Faxit igitur Deus vt audiamus Erasmum suis cruciatibus penitus liberatum, et vires corporis ingenio pares esse redditas. Quod certe nobis gratissimum fuerit.

Causam Basiliensium communicauit nobis Regia Maiestas; quibus vestro vel intuitu maxime adesse contendemus pro nostra virili; et quae officia praesentes in curia praestitissemus eadem absentes non negabimus, vt commendantem commendatio probet, non etiam condemnet.

Postremo quod in ambabus literis subiecistis, de Synodo tenenda, tunc profutura, si bellis horridis quiescentibus celebraretur, nemo est recti sensus qui idem non probet. Det Deus vt aliquando suae Christianitati boni consultum eatur.

Ex Neapoli: 16 Martii. 1536.

3111_{3130} From Conrad Goclenius.

Basle MS. Goclenii Epistolae 11. ⟨Louvain.⟩
21 March 1536.

[An original letter, autograph throughout. Goclenius had been nominated to the first vacant Antwerp prebend on 19 April 1525; on the subject of this preferment see Epp. 1994[a]. 67n (vol. viii); 2352. 334–40; 2573. 57–65; 2587. 37–43; 2644. 5–7; 2785. 81–3; 2851. 52–7; 3130; cf. Ep. 3124; Cran. E. 95 introd.]

Salvtem plur⟨imam⟩. Raritatem literarum tuarum hic lenimus frequenti lectione tuorum scriptorum, quibus non solum nostram aetatem iuuas, verum etiam quam diu viuent Latinae literae omnibus seculis voluptatem cum vtilitate es allaturus. Conduplicares tamen nostrum gaudium, si antiquum in scribendo ⟨morem⟩ obtineres. Quod tamen abs te petere non ausim, cui omnia hactenus cumulatissime etiam supra votum praestitisti. Itaque meum est, quouis loco et tempore gratitudinis meminisse, ac boni consulere tuum silentium; quod a nulla animi tui alienatione credo esse profectum. Me fortasse iustius accusares, si vel fuissent nuncii

3110. 4. ad *seclusimus*. 8. plurimi *scripsimus*: plurimum *MS.* sic *scripsimus*: si *MS.* 9. deficerent *ex* deficient *corr. MS.* 3111. 6. morem *addidimus*.

3110. 3. priores] The letter, not extant, which Cles answered with Ep. 3105. Cles speaks of both of Erasmus' letters as having the same contents, but it seems unlikely that the letter of 30 Dec. 1535 was concerned with the petition of the Basle Town Council. The second paragraph of the present letter speaks of the petition merely as having been communicated to Cles by King Ferdinand: but that Erasmus had written to Cles himself on the subject is made clear by Ep. 3095.

suae] For *vestrae* or *tuae*; for explanation of the confusion see Ep. 3105. 9n.

7. se] For *sua excellentia*.

13. Causam] See Ep. 3087.

per quos licuisset scribere, vel siquid omnino hic accidisset conducendo nuncio dignum. Quorum neutrum fuit.

In rebus meis priuatis expertus sum, mea incredibili molestia, esse verissimum tuum vaticinium, mihi olim redditum per epistolam tanquam per folium Sibyllae. Cum enim tibi meam victoriam contra Antuerpiensis Canonicos praedicarem, monebas ne nimis victoria confiderem; nam solere illud genus etiam prostratum vrgere aduersarios, et vulpinam assuere quo non pertingeret leonina. Quod haud scio an vnquam luculentius factum sit quam ab aduersariis meis.

Longa est iniuria, longae
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.

Simul atque vno iudicio essent victi ac condemnati ad meam postulationem, iamque ex disceptatione iuridiciali omne ius meum cognoscerent, quo exceptiones contra illorum intentionem continebantur, illisque esset integrum secundum litigandi formulas alio me in ius vocare, ad has technas confugerunt. Dissimulato priore diplomate Pontificis quo in priore iudicio fuerant vsi, lite secundum me pronunciata, alterum diploma super eadem re ex officina Romana impetrarunt; in quo disertissime omnis iuris mei infirmatio ac derogatio continebatur. Et quoniam illud, re iudicata, Canones vetant fieri, ne tollatur ius iam acquisitum, hanc fallaciam ad contegendum scelus sunt commenti. Secundum diploma, quod octauo anno demum in iudicium fuit adductum, habuit eundem annum et diem cum priore, vt illud ius non nouum sed vetus esse, et olim partum, videretur. Non parum me haec res habuit solicitum; quoniam si venirem in iudicium, haud dubie partes aduersariorum fuissent potiores, secunda bulla nihil mihi iuris relinquente.

Tandem vsus consilio amicorum, qui fucum contra omnem iuris formam depraehenderunt, exposui rem in Senatu Bruxellensi, orans vt et mihi in praesentia succurrerent, et porro exemplum statuerent in hac causa ad huiusmodi imposturas penitus prohibendas: nullum iudicium posthac fore firmum, si ius iudicatum his fallaciis et fraudibus liceat infirmari aut tolli. Senatus, rem iudicans dignam animaduersione, nomine Caesaris, quia videbatur crimen publicum contra legem Corneliam de falsis, procuratorem fisci mihi addidit, qui delicti exigeret paenam, cum mihi non esset ius aliud petere quam secundi diplomatis abolitionem. Vocatus in ius aduersarius non ausus est *φαινοπροσωπεῖν*, sed relicto iudicio confugit ad Panormitanum, et ad secretum Caesaris consilium, multis accusationibus in me confectis. Et quoniam habet vnde det, nec dicitur quisquam dare largius, facile impetrauit Principis placitum, et iudicii per me intentati abolitionem. Hanc facilitatem Consilii Priuati cum omnes docti et indocti pariter admirarentur (quod hac ratione tolleretur omnis forma iudiciorum, ac partes sine cognitione damnarentur), nec tamen quisquam auderet mussitare contra maiorem potestatem, solus Adolphus a Noet, Cancellarius Brabantiae, vir fama iusticiae inclytus, in his

14. epistolam] Not extant.
18. vulpinam] Adag. 2481.
20–1. Longa . . . rerum] Verg. *Aen.* I. 341–2.
45. legem Corneliam] Cod. Iust. 9. 22.
48. Panormitanum] Carondelet, at this time President of the Privy Council of the Netherlands.
55. Adolphus] See Ep. 3124 introd.

angustiis mihi veluti θεὸς ἀπὸ μηχανῆς apparebat. Nam communicata re cum primoribus Consilii Brabantini tandem vniuersum coetum eo perpulit, ne leges et aequitatem paterentur opprimi in re tam perspicua.

Itaque ex autoritate Consilii Bra[n]bantini missus est ad Consilium reginae ipse Cancellarius, addito collega D. Petro a Walem, aduocato fisci; qui admonerent Panormitanum ac caeteros eiusdem ordinis consiliarios quam esset res absurda et contra morem et aequitatem, quam ab illis flagitasset meus aduersarius et quam illi contra me statuissent. Illi contra Caesari esse liberum donare ac condonare cui vellet: eius autoritatem nec a priuato homine, neque a senatu Brabantiae debere[t] cogi in ordinem. Respondit Cancellarius hanc disceptationem non esse de libertate aut liberalitate Caesaris, sed de iure partium: Caesarem posse donare quae sunt Caesaris, condonare quae aduersum illum aut eius fiscum sunt commissa, verum nihil habere autoritatis in ius tertii aut partium inter se colligantium.

Quae porro dicta sunt non possum liquido commemorare. Nam cum Cancellarius me quoque voluisset interesse huic disceptationi, hactenus me tulit Panormitanus, qui offensus et incalescens verbis Cancellarii me iussit e Concilio exire. Illud tamen reipsa expertus sum, Panormitanum cum toto grege suo non modo non mitigatos, sed magis ac magis fuisse exacerbatos. Nam in verba et postulationem aduersarii nihilominus contra me exaratae sunt literae a regina quoque subscriptae—nam et illam in partes suas pertraxerant. Nihil amplius supererat, ne periret tanquam extrema faba tuus Goclenius, quam quod sigillum adhuc deerat cuius potestas in rebus huiusmodi non est penes Priuatum Consilium, maxime in Brabantia, quae hactenus non agnouit superiores iudices, et de more Cancellarius supremus est sigilli custos. Ad hunc missae sunt literae, petitumque vt voluntatem reginae ac Consilii secreti sigillo corroboraret. Ille rem rursus retulit ad suum senatum, qui vno ore id negandum dicebant. Grauiter et inique id ferebat Panormitanus cum suis collegis, qui reginam protractu temporis eo perduxere vt acerbitatis plenissima mandata contra Cancellarium decerneret; quibus illi indignationem Caesaris et suam cum priuatione officii denunciabat nisi actutum obtemperaret. Qua in re licuit integritatem optimi viri cognoscere; qui tanquam 'virtutis verae custos rigidusque satelles' nihil motus est tot terroribus, sed pernegauit se admissurum quicquam contra iusiurandum et veritatem. Eadem fuit sententia totius senatus Bruxellensis, cui etiam a regina fuit interdictum causae meae cognitione.

Cum haererem in his salebris, prope diuinitus lux quaedam affulsit. Nam cum bona fortuna per idem tempus venisset Bruxellam Illustrissima Domina Menzia Marchionissa a Zenette, vxor domini

63. Panormitatum *MS.*: *correximus*. 68. deberet *MS.*: *correximus*.

---

62. Walem] Councillor of the Brabant Senate, 1530; advocate of the Royal Treasury, in succession to John van der Beken, 1540–6 (Hoynck, i². 414).

93. virtutis . . . satelles] Hor. *Ep.* I. I. 17.

100. Marchionissa] Menzia de Mendoza, a Spaniard, third wife of Henry, count of Nassau-Vianden; Henry died 13 Sept. 1538 (see Hoynck, iii¹. 398; iii². 312).

Nassauii, rarissimi exempli heroina, quae praecipuam partem aetatis libris Latinis legendis transigit, tui et omnium qui aliqua fama eruditionis memorantur maxima admiratrix: illa vocato ad se D. Aegidio Buslidio de te omnia tam accurate est percunctata vt a nullo amante quicquam possit fieri accuratius. Itaque cum Buslidius negasset se habere literas recentiores, me adesse commemorauit, a quo posset fortasse compertiora cognoscere. Mox me accersiri iussit; nec iterum vllum nisi de te colloquium. Vbi ad res meas esset peruentum (voluit enim et illas cognoscere), indicaui quibus premerer iniuriis et in quas turbas causa mea esset adducta.

His cognitis generosi animi egregium edidit exemplum. Re prius cum marito communicata, tentauit mitigare Panormitanum et caeteros ius meum opprimere contendentes. Vt autem vidit animos eorum incrudescere, nec quicquam superesse melioris spei, exorauit a Domino a Nassau marito vt ille meo nomine in conuentu procerum, qui fuit indictus Bruxellam, reginae supplicem libellum exhibere⟨t⟩, qui fui⟨t⟩ complexus, et obieci⟨t⟩ oculis hominum, iniuriam qua essem affectus, tam atroci vt hactenus Cancellarius non pot⟨u⟩erit vllis minis induci aut perpelli vt acta contra me approbaret. Supplicatio perlecta est omnium admiratione. Panormitanus iussus actorum causam dicere, respondit se defendisse autoritatem Caesaris, idque vrgente conscientia, contra quam nulli sit quicquam committendum.

Progrediente contentione et crescente pertinacia, regina, cui iam coepit subolere fucus, decreuit ab integro coram se audiendum esse vtrumque Concilium, Brabantiae et secretum: velle enim se propius illam causam et penitius inspicere, quae tantae dissensionis praebuisset occasionem. Haec interlocutio vt Brabantinis fuit gratissima, ita aduersariis parum iucunda, qui malebant autoritate et edictis vincere quam legibus et ratione contendere. Huic tamen decreto palam nemo ausus est intercedere. Sed illud non obscure videbatur agi, ne ille congressus consiliorum fieret, nisi post abitum domini a Nassau et caeterorum principum quos iam Marchionissa penitus in meas partes pertraxerat. Hoc illa suspicata e procrastinationibus in totum mensem productis, cepit tanto crebrius orare reginam vt extremam manum operi imponeret. Quod et factum est quarto nonas Martii; quo die Regina conuocato vtroque consilio iussit Cancellarium dicere causas recusati sigilli. Qui, ne te morer, ita meum ius defendit vt regina non obscura signa et verba proferret, quibus aduersarii intelligerent commutatam illius voluntatem. Nam inter disceptandum cum quidam inculcaret non esse constringendam ac veluti in ordinem redigendam Caesaris autoritatem. Non, inquit illa, mihi videtur in ordinem cogi Caesaris potestas si prohibeantur iniuriae. Illo dicente rem hanc non satis ab ea intelligi, Imo, inquit, meras fraudes mihi videor intelligere, et posthac cauebo ne eadem facilitate vtar in admittendis edictis contra Cancellarios. Incalescentibus vtrinque animis e iurgio prope ad conuicium, regina sibi soli huius causae cognitionem reseruauit, in neutram partem quicquam statuens. Interpositis aliquot diebus tulit sententiam: mihi licere, non

114. nec *scripsimus*: et *MS.* 116–18. exhibere . . . fui . . . obieci . . . poterit *MS.*: *correximus.*

impedientibus actis et decretis secreti consilii, peragere reum aduersarium et Consilio Brabantiae iudicare, prout qualitas causae videbitur postulare.

Itaque post longam nec minus saeuam tempestatem αὖθις αὖ γαλῆν ὁρῶ. Quod ad te prolixius scripsi, non solum vt videas tuum clientem nonnihil e malis pristinis emergere, verum etiam vt nonnihil secundioris aurae adspires, quo id fiat facilius. Multum vero adminiculi praestabis si, epistolio ad Cancellarium dato, qui te plurimi facit, testeris tibi gratum esse quod in mea causa studiorum honori praestitit, et roges, cum iam illi sit in manu me tranquillitati restituere, ne me diu patiatur ad tribunal magno auditorii detrimento haerere; quod et vltro conaturum scio, et tamen illum tuarum literarum calcare incitatum magis properaturum confido. Ad Marchionissam vt scribas id tua quoque refert; mirifice enim beneuolentiam eius in te augebis, quam non esse mediocrem ego ex illius colloquiis certo intellexi, ac tu reipsa comperisses, nisi rumores bellorum Franciscum Dilfum, qui instituerat iter ad Caesarem, domi retinuissent. Decreuerat mittere literas non inanes, quod nunc necessario in aliud tempus est dilatum.

Buslidius et Rescius te plurimum salutant. Collegio nostro a iure consultis, posteaquam desierunt ineptire, ne dicam insanire, theologi, nonnihil negocii est obiectum. Coepit Rescius praelegere Institutiones Iuris Ciuilis graece. Ad quod facinus ita exarserunt iurisconsulti vt a Rectore, qui in praesentia est, quidam doctor Ioannes Lobellius, ex illorum grege cumanus, Rutgero interdixit dirarum excommunicatione vt a nefario incepto desistat, ac simul illum priuat honoribus ac priuilegiis Academiae si pergat interpretari autorem vnde plures haereses sint exoriturae quam Graeci ex equo Troiano vel impii e tauro Saxonico. Theologi quoque huic rei frigidam suffundunt, fortasse id cogitantes, si succedat iureconsultis ne liceat nobis in collegio praelegere iura ciuilia, pronam illis fore viam ad victoriam, vt et sacris nobis interdicant, in qua re etsi nihil aliud assequantur, saltem Hebraicam linguam penitus extinxerint. Quid enim Hebraeus professor est interpretaturus, si (id quod iurisconsulti nostri dicunt) nefas est praelegere vllum librum qui proprie pertinet ad vnam aliquam [e] quinque vt ipsi vocant, facultatum? Sed haec res videtur sua sponte breui conquietura. Et Buslidius datis literis ad Academiam stulticiam inconsultam iurisconsultorum nonnihil compescuit. Exitum rei ad te perscribam.

In vna re superioribus mensibus a me est peccatum, simplicitate non malicia. Siquidem cum misisset ad me tuas literas Baltasar a

185. e *seclusimus*.

153–4. αὖθις . . . . ὁρῶ] Aristoph. *Ran.* 304.

157. epistolio] See Ep. 3124; cf. Ep. 3130.

166. Dilfum] See Ep. 1663 introd.

171. Rescius] See Ep. 546 introd.

174. Lobellius] John Lobel of Boulogne († 1544); secondary professor of Canon Law at Louvain, 1532; I.U.D. 10 Feb. 1534; canon of St. John's, later of St. Bavo's, Ghent; dean of Ghent, 1539 (MHL[4]. p. 594).

174. cumanus] *Sc.* asinus, see *Adag.* 612.

178. tauro] Luther. The 'Saxonicus taurus' recalls the 'Minotaurus Wittenbergensis' of Cochlaeus' pamphlet *Aduersus cucullatum Minotaurum Wittenbergensem*, Frankfort, 1523.

190. Baltasar] See Ep. 3052. 1n.

Kieuring Austriacus misit simul ad me varios libellos, quos mihi putauit fore non iniucundos, et inter hos libellum tuarum Precationum inauratum. Ego, cum eius libelli in tuis literis nulla esset mentio, et cum illius libellis ad me datis esset coniunctus, mihi dono missum credidi a Baltasare, eumque porro alteri amico me commodum inuisenti, et hoc munusculum pro iure amiciciae postulanti, haud grauatim cessi. Postea intellexi a Leuino ad se missum esse, vt eo donaret tuo nomine Bomgartnerum. Sed sera fuit poenitentia. Et tamen licuisset ab amico recuperare, nisi Leuinus indicasset Bomgartnerum deserta nostrate aula Germaniam repetiisse. Meum igitur peccatum est, non Baltasaris, nec peto vt ignoscas, si vnquam quidquam fraudis ac doli mali in me expertus es aut experiere postea.

Petrus Montfortius Harlemus asseruatur in carcere publico Hagae. Accusatur grauiter conspirationis cum quibusdam Anabaptistis, et perfidiae in Caesarem, cui accepta grandi pecunia turpiter verba dedit, pollicitus sua opera Monasterium in manus Caesaris peruenturum, et a rege quotidie multa renuncians quae eo spectarent. Interea illi data fuit facultas permittendi tutum iter Anabaptistis; quos simulauit vltro et citro commeare. Postea inuentum est non alios tentasse caedem ciuium et euersionem reip. Amsterdamensis quam illos quibus ipse fecit libertatem illuc ad se conueniendi. Praeterea rex Anabaptistarum moriturus ne tormentis quidem potuit cogi vt agnosceret nomen Montfortii; cum quo tamen ille sibi dicebat summam familiaritatem esse, et iam conuentum de Monasterio in potestatem Caesaris tradendo. Haec fere sunt capita accusationum; quibus sit futurus exitus ignoramus. Hic nihil aliud est rerum praeter rumores bellorum.

Itaque vale duodecimo calendas Aprilis Anno 1536.

Tuus Conradus Goclenius.

Clarissimo Viro Domino Erasmo Roterodamo. Basileae.

3112_{3126} From Tiedemann Giese.

Breslau MS. Rehd. 254. 73. Frauenburg.
28 March 1536.

[An original letter, autograph throughout, first printed in *Das gelährte Preussen*, iv. 35–49 (see Ep. 3126 introd.), and then by Miaskowski in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, pp. 348–53.

Tiedemann Bartholomew Giese (1480–1550), son of Albert Giese, was born at Danzig, and studied at Leipzig (B.A. 1495, M.A. 1498); the fact that he was a competent Greek scholar suggests that he may, like Dantiscus and Copernicus, have studied also in Italy. Influential family connexions (Moritz Ferber, bishop of Varma, was his uncle) destined him for early preferment. In 1504 he became a canon of Frauenburg, retaining this canonry throughout his life. From 1515 to 1521 he held the living of SS. Peter and Paul in Danzig. In 1523 he became Domkustos of Varma. In 1525 appeared his earliest, and only published, work, *Flosculorum Lutheranorum de fide et operibus ἀνθηλογικὸν* (Cracow, H. Vietor)—on the title-page he is styled *Custos Warmiensis*. The book is an examination of the recently published *Flosculi de homine interiore et exteriore de fide et operibus* of John Briesmann. Briesmann had come to Königsberg in 1523, and his book had created a considerable stir. Giese's answer to it, Erasmian in spirit, was one of the most effective of the earlier expositions of the Lutheran doctrine of Justification. In 1538 he became bishop of Culm, in 1548 of Varma

3111. 203. Petrus] See Ep. 2389 introd.

207. rege] John of Leiden, see Ep. 2957. 93–4n.

(in both sees immediately succeeding Dantiscus). His principal literary undertaking was the work which, in the present letter, he submits to the judgement of Erasmus, the three books *De Regno Christi*. He sent it also to Melanchthon (see ME. 1516, 1681, 1741). The liberal character of his thinking is further illustrated by the fact that he entrusted to Melanchthon the education of his nephew Eberhard Roggius; and it is not surprising that, to some of his contemporaries, his orthodoxy was suspect. When he died, he left the still unpublished *De Regno Christi* to Stanislaus Hosius (his successor in the bishopric of Varma); who, however, finding a good deal in it which he could not approve, deposited it in the Archives of Heilsberg; whence it later wandered to Sweden, to perish in the Swedish wars. Among the other literary remains of Giese is a manuscript at Upsala, said to date from his Leipzig days, dealing with the Metaphysics, Politics, and Economics of Aristotle.

In the publication of the only work which he printed, the *ἀνθηλογικόν*, Giese had been actively assisted by a brother-canon of Frauenburg, whose greatness lay in a different field of learning and has proved more enduring, Copernicus. Copernicus has himself left on record what he owed to his friendship with Giese. Of the many letters which Giese addressed to Copernicus none have survived; though in 1620 the Cracow astronomer Broscius possessed twenty of them, as well as a now lost tractate, *Hyperaspistes*, in which Giese defended the heliocentric theory. In this connexion it is worth remembering that not only Luther, who called Copernicus, plainly, a 'fool', but Melanchthon and the Reformers generally, attacked or derided the Copernican system. Broscius reports that in the *Hyperaspistes* 'sententiam Erasmi Roterodami de Copernico ipse Tideman refert valde mansuetam' (L. Prowe, *Nic. Copernicus* I. i. 98).

L. Prowe in his *Nic. Copernicus* gives 4 letters of Tiedemann; to George Donner, Joachim Rheticus II. 417–21; to Dantiscus I. ii. 366; to Duke Albert of Prussia, I. ii. 396–7.]

MALORVM, quibus hoc nostrum seculum attunditur, scio tibi quoque, Erasme venerabilis, videri si non primum, saltem inter primaria, quod cernimus Christi Ecclesiam, quam oportuit concordiae specimen proponi orbi, tam non cohaerere sibi vt nulla gens, nulla religio, nulla factio inter se plus dissilierit, ne illa quidem turrim prodigiosam molientis humani generis conspiratio, quam immissum linguarum discrimen memorabili orbis sectione diremit. Hanc enim cladem dissipatae vnitatis quum Spiritus Sanctus dono linguarum nouo atque Christianis peculiari pensarit, ad vnius Euangelicae vocis commercium cunctas terrarum nationes reuocante, quis non opinetur, Christianismum in pristinam discessionem ac bis Babylonicam confusionem relapsum esse, dum non solum diuisi iam sunt Graeci a Latinis, Georgiani a Iacobitis, Moscobitae a Romanis, sed intra vnum Occidentem vna prouincia, vna natio, vna ciuitas intra se de fidei dogmatibus certantes tumultuentur. Dissident inter se scholastici theologi: cum his confligunt, qui veterem theologiam recentiori anteponunt: vtrosque rident nuper orti qui se euangelicos vocant; hi rursus non magis consentiunt inter se quam cum caeteris, vt non raro intra vnius oppiduli menia, imo intra vnius domus parietes, reperias trifariam aut etiam plurifariam sectos ac de summis fidei quaestionibus capitaliter conflictantes.

Hanc in Christi ouilibus commorantem Alecto, si quis alius, certe ego ita semper exhorrui vt omnem in ecclesia ortam disceptationem

13. Iacobitis] The name given to the followers of the monophysite Jacobus Baradaeus († 578). To-day, geographically, they are a small Mesopotamian people—about 100,000 in all—situated in the lands of the eastern and western Tigris, their chief seat being the town of Diarbekir. See H. F. Tozer, *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor* pp. 224–6, 307.

vipereo iniecto crine excitam suspicarer, simque hoc metu coactus relictis opinionum contentionibus secessum petere ad mea ipsius percontanda studia, faciendumque periculum dotium mearum, an possem potioribus saltem Christianae philosophiae lustratis locis gratiae Dei mystes fieri. Quae cura protinus eo me protraxit vt, praeterquam quod ecclesiae et scripturis locum autoritatemque omnem cessi, auderem meo Marte opus adgredi meis fortasse viribus maius, tamen studio inuestigandi veri adeo non impium mihi visum, quin ipsum tribus etiam iustis libris extenderim. In quibus tametsi iudicium labori non defuerit, tamen quum animaduerto, nullam prope esse hoc tempore in euangelica palaestra sectam, quae non habeat magni nominis patronos, quorum eruditio et industria simplicitatem ingenioli mei longo post se relinquit interuallo, non magis audeo meae diligentiae quam illorum discordiis me credere: tantum abest, vt mihi confirmem, scopum me certorum dogmatum attigisse. Quin hoc mihi praestitisse videtur istaec studiorum exploratio, vt, dum alienis parum fidens meis minimum tribuo, in ipso etiamnum haeream vado sitque mihi precanda Domini misericordia, vt fratrem mihi excitet potentem ad docendum, qui ad incudem relatis excussisque meorum scriptorum senenciis velit vel leuare lapsum, vel erudire ignorantem, vel instaurare nutabundum. Ad quae obeunda officia cum putem mihi ius esse quemlibet compellandi fratrem agnoscentem se Christi corporis membrum, tamen, si optio detur, vnum malim mihi obtingere Erasmum, quam ex insigniorum quorumlibet ordine quotumquemque primarium.

Verum hac in re ne tuam requirerem operam, repressit hactenus me reuerentia tui, cui non temere obstrependum semper iudicaui; tum aetas vergentior, otio iamdudum destinata; ad haec, studiorum meliorum ratio, quibus solis hoc quod superest virium sit impendendum; praeterea occupationes quotidianae et vix ferendi strepitus consulentium, flagitantium, salutantium, epistolas missitantium, postulantiumque ac aliis sexcentis modis obturbantium. Quibus omnibus ego importunior vel etiam impudentior videbor esse, qui non, vt caeteri, tuas captem doctrinas, sed meas obtrudam, allato volumine, qui possit decem Cyclopibus tedium et varices gignere. At haec omnia, vir praeclare, tuis cumulandis laudibus accedunt, cui ne in his quidem vitae incommodis conceditur vacatio ab his dotium tuarum muneribus, quibus olim mundum in te prouocasti. Quarum laudum ego quoque, quem sub altero prope coelo degentem non vna parasangarum centuria a te seiunxit, tam non illibenter portio esse aliqua velim, quam mihi causae etiam ad id extant graues. Qui enim hoc vel solo vel praecipuo studio ad scribendum adductus sum, vt vitatis dissensionum syrtibus ac argutiarum salebris, in planis simplicis scripturae ac syncerae doctrinae Euangelicae campis conquiescerem, cuius potius, quantum ea in re profecerim, expetam iudicium, quam tuum? Cui in tota vita hoc ipso studio nihil fuit prius: cui et linguam et pectus deus in hoc finxisse videtur vt sacras literas ipsumque euangelium suae luci et puritati restitueres ac seditiosum mundum ad modestiae et vnanimitatis studia vitamque Christo dignam reuocares. Deinde meis lucubrationibus expensorem

60. conceditur *scripsimus*: concedatur *MS.*

postulaturus, ad quem potius confugiam, quam cui ego debeo quicquid in me idoneum, siue in literis siue in honestis studiis, potest vocari? Id enim, si quicquam est, fateor ex tuis scriptis me hausisse, quae adeo me olim in se rapuerunt ac detinent vt citius aqua et igni patiar quam illorum lectione mihi interdici: discipulumque me tuum, etiamsi contemnas, non minus agnoscam quam qui in tuo conuictu agentes quotidie a docentis aut sermocinantis ore pendent. Vis dicam, quae abs te magistro didicerim? Pietatem, modestiam, mansuetudinem, charitatis iura religiose omnia esse tractanda, non praecipitandam sentenciam, ab Ecclesiae iudicio non discedendum, solum Christum in scripturis quaerendum, amandam simplicitatem, probatioribus vtendum, et huiusmodi alia: ne, si in meis forte reperias quae reproba sunt, queri de me possis, quod de Ruffiniano praeconio diuus Hieronymus. Equidem, ne cui praeterquam Christo mea imputarentur, et quae mihi scribenti ratio inita fuerit, in praefatione libri testatum feci, tum in procletico, quod calci operis non alia ratione affixi quam vt aduersus nouitatis obtrectatores me praemunirem. Solet enim talium mordacitas non te solum tuique similes, sed etiam nos scarabeos et vap⟨p⟩as lacessere et prolicere in pugnam.

Sed vt rem attingam: Intelligis, optime Erasme, quid mea verecundia reformidet petere abs te tam grauato, quid gestiat animus a te tam magno contendere, quid ipse, illustrandis studiis natus ac tantam vocationem dei sustinens, debeas fratri in sinum tuum se consiliaque ac conscientiam suam deponenti. Cogitare debes, quae tibi erga supplicem atque opis indigum claudenti viscera pietatis instet ira dei; detrectantem officium qui rumores excepturi sint in hac regione nostra, vbi hoc maxime nomine clarus es, quod non solum his, qui vel tuam amiciciam aut disciplinatum ambiunt vel in literario munere tua requirunt consilia facilis atque expositus minimeque fastuosus esse soleas, sed etiam calumniatoribus et arros⟨or⟩ibus nihil minus sis quam malignus. Vide, quo tenearis loco. Tua, Erasme, vox est: Prodeat aliquis amicus, cui negarim fidele consilium, cui negarim officium, si quando res serio postulabat. Qui haec et istiusmodi in tuis opusculis legunt, an non iure tibi dicere possunt: aut confirma opinionem, quam de te excitasti, aut patere te tui dissimilem dici? Sed obstat aetas et valetudo ac laboribus districta vita, ne queas praestare quod velles. De valetudine non nouum est terreri nos; seruauit tamen hactenus te Dei erga nos clementia, vt interim etiam ingentibus laboribus posses sufficere. Quod, vt cum plerisque doctis tibi est commune, ita credimus in confouendis talibus ingeniis vim diuinae gratiae hominum consulere profectibus, cum alioqui industriam morbis etiam extimulari atque acui constet, et fuisse legamus quibus ne extrema quidem hora agitatione studiorum vacua fuerit. Aetatem minus patiar excusare te multo adhuc distantem ab eo annorum numero, quo clarissimi viri Plato, Democritus, Chrysippus, Pythagoras, Carneades, Isocrates, Cleanthes, Sophocles, ipse Cato superior, ex nostris quoque Hieronymus et Augustinus,

103–4. arrosibus *MS.*: *correximus.*

86. Ruffiniano praeconio] See *contra Rufinum* i. 1 (*Hieronymi Opp.*, 1865, tom. ii, p. 415).

104–5. Tua . . . vox est] We have not been able to trace the quotation.

quorum tu aemularis ingenium, iuuenilis animi specimen studiorum exercitatione praebuerunt. Quod ne ad casum referre possis, Valerii extat sentencia, senescentibus membris eruditorum intus animos industriae beneficio florem iuuentae retinere. Ego vero hoc quoque diuinae prouidentiae esse munus haud dubito. De laborum onere optem te in hac aetate minus posse queri, si id patiatur tua felicitas et noster in te respectus. Habet vero etiam haec res honestam missionem quandam, si neglectis tineis illis, quae tuum perturbare otium solent, consentientium iuues studia teque his duntaxat impertias qui Christianae pacis apud te consilia requirunt. Hanc nempe rudem senectuti tuae tu ipse (quod in epistola quadam tua lego) destinasti, quo minus mihi queas incursantium iniquitatem aut vacationis consilium obiicere.

Mihi certe hunc ad te librum mittenti, praeterquam quod tuum amicum iudicium limamque aueo, adeo non est animus negotium tibi facere, aut cum quoquam miscere rixas, vt si legens deprehendas aliud a me quam Christum quaeri, noxae dedi librum velim deuoueamque inferis vigilias istas meas. Hoc si tibi probatur institutum, si censes huiusmodi studiis oportere aliquid officii impendere te, si literis et Christo es aequus (quod esse maxime vis, scio), obsecro te Christi discipulus ne me contemnas confugientem ad te tuamque illam felicem copiam, quam, vt caeteris communicares, a Deo accepisti. Ita vero non contemnes si, sumpto aduersus nauseam spiritu, libri quem accipies, locos omnes, presertim qui perplexiores, coactiores aut etiam iniquiores videbuntur, ad tuum prudentissimum iudicium et censuram exigas, libres atque excutias, renunciesque mihi, num quid deprehendas quod catholicus non ferat sensus vel duriuscule illi cohaereat, quodue a me vel recudendum vel moderandum vel locupletandum vel explicandum censeas. Nam quae probabiliter ac pie dicta disputataque sunt, nemo, opinor, fraudi vertet synceri christianismi ingenuos sensus inuestiganti, etiam si ingenii vena et dictionis filum, cuius non venor laudem, minus arridebunt. Quod enim ad hanc rem pertinet, fateor hoc me egisse scribentem, vt iuxta prouerbium saltando discerem saltare, essemque auloedus, dum citharoedus fieri non possum. Optem autem ita me amari a Christo vt ipso aspirante tua humanitas velit suopte iudicio elimare, corrigere refingereque, quaecumque non solum in dogmatibus, sed in caeteris quoque censoria virgula opus habent, si modo te Aristarcho sint digna. Equidem ita omnium tibi ius facio, ita in tuo arbitrio recumbo, vt, si tibi libeat, possis etiam dispungere aut Lethaeis vndis donare omnia, modo non pigeat prius te iudicem non morosum praestare. Scio tibi hanc Iliaden recognituro laborem visum iri immensum ac etiam iniquum non vacanti melioribusque intento. At inter stricturas Calybum Vulcano operas partienti adsunt

Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon.

138. *ante* institutum *habet* studium *expunctum MS.*

---

122. Valerii] See Valerius Maximus 8. 7; from which the classical examples of vigorous age are taken—the actual words of the 'sententia' do not appear there, however.

131. rudem] Cf. Ep. 2806. 21.

153–4. prouerbium] See *Adag.* 1244.

165. Brontesque . . . Pyracmon] Verg. *Aen.* 8. 425.

In mitioribus studiis habet praedicator euangelicus suum Timotheum, suum Titum, suum Silam, suum Tichicum, suum Epaphram. Certus sum tibi quoque non deesse in familiaribus ministeriis iuuenes eruditos et nequaquam Arcadicos, qui labores a te delegatos sortiti alacriter praeceptori pensum soluunt. Horum tu opera leuatus facile es confecturus quae tuae officinae importo. Importo autem, non quod digna putem incude tua, quae magnificis tantum et praeclaris est adsueta, sed quod me non indignum debeas habere, quem rogantem sinas impetrare quod a te, etiam si nimis confidenter, tamen (vt ego quidem reor) ignoscibiliter peto.

Certe negari non potest, opus hoc, etiam si infeliciter natum, tamen ipso argumento serium esse, ac, quod res docet, multo nixu atque labore proditum, fortasse nec inutile futurum extimulandis acrioribus ingeniis, qui limpidiore Minerua hoc argumentum tractare possint. Adeoque causa mihi compellandi tui non paulo grauior esse videtur quam his qui versiculis ac laudum lenociniis te captantes gloriolam venantur, aut qui rebus friuolis inuidiosisque te onerantes, plus sedulo quam prudenter (vt ipse quereris) tua abutuntur amicicia. Mihi mei isti labores adeo non sunt visi absoluti aut nomine aliquo digni vt te censorem magis quam patronum adhibere coner, tuasque potius caeras quam asteriscos affectem, nec sim ausus dedicare illos tibi, cum nemini id fecissem libentius; sed offerre tantum, videlicet conscientia tenuitatis meae repressus. Alioqui non deerant, quibus hoc etiam debebam officium. Erat Serenissimus dominus meus Sigismundus, Poloniae rex, nulli magnorum principum postferendus, qui quam clementer me habeat, summorum honorum nuncupatione declarauit. Erat illustrissimus illius filius, sicut nomine et accepti diadematis gloria, ita virtute et morum claritate patrem referens simulque paternorum erga me meritorum haeres. Erat, quem nuper fata nobis sustulerunt, Petrus Cracouiensis episcopus, vir posteris etiam seculis celebrandus ac in me ornando propensissimus: a cuius ego autoritate ita pendebam, vt cum illo dimidium vitae meae sepultum reputem. Erat meus episcopus Reuerendissimus Mauricius Varmiensis, summae prudentiae et amplitudinis antistes, qui non sanguinis solum iure, sed multis etiam aliis nominibus parentis mihi loco est. Erant alii principes viri, apud quos, si honestum aliquem partum proferre mihi licuisset, gratiam inire non mediocrem poteram. Tu, mi Erasme, abunde me meaque illustraueris, si haec, quae obtuli, fueris tuo dolabro dignatus. Hac enim re non solum metu me omni subleuabis, sed meam etiam conscientiam deduces in portum et, vt ingenue dicam, plus apud me vel vnicus nictus tuus valebit quam septem Demosthenes.

Musis bene ominantibus quum haec adornarem, nactus sum, quem

---

198. Mauricius] Moritz Ferber (1471–1537), son of John, brother of Everard, Ferber (I.U.D. Siena, 1515). Among his numerous ecclesiastical preferments, mostly sinecure, he was papal chancellor and notary, Domherr, later Domkustos, of Varma, Domherr of Lubeck, Reval, and Dorpat; he held the livings of Muhlbanz, St. Peter in Danzig (1512), St. Mary in Danzig (1516–20). In 1523 he was nominated bishop of Varma by Sigismund I; for eight years he administered his see in a vigorous fashion and without much sympathy for the Reformers. He was succeeded in the bishopric by Dantiscus. See ADB.

ad te mitterem, hunc Eberardum Roghium, iuuenem literis et gratiis natum, quo magis appositum nec ipsa Rhamnusia donare mihi potuisset, non solum quod propinquitate mihi est iunctus, ac huic negocio apud te curando, vel etiam aliqua in parte iuuando, non incommodus futurus, sed quod ob singularem modestiam et eruditionem non vulgarem tibi (scio) ita gratus erit vt, si periculum feceris, optare nolles in familiari vsu meliorem aut tuo stomacho plus respondentem. Hunc olim tui nominis gloria et autoritate ita accensum vt nisi te viso aut propius cognito se nec profecisse in literis aliquid nec vixisse putaret, cupio, si possim, intime insinuare amori tuo: non ipsius tantum causa, sed etiam propter me, vt habeam qui pro me aquam manibus tuis infundat et quem possis mei vice te demerentem amplecti. Ne vero circumforaneum erronem quempiam tibi submitti verearis, hunc, nisi honesto loco natum inter bonos semper probitatis laudem promeruisse scirem, nemo mihi persuaserit vt commendarem Erasmo. De studiis vero quid non optima coniicies, si noueris a tenera aetate ad ephebiam vsque in sinu educatum Melanchtonis, te quoque iudice magni? A quo non secus ac filius habitus musisque consecratus didicit, nisi te patrono neminem in bonis literis magnum fieri posse. Quibus quoniam immori statuit, hoc ipso quoque nomine hominem tibi quo maximo possum studio non solum commendo, sed etiam offero atque addico: non secus habiturus quam si mihi destinaris quicquid in illum contuleris beneficii. Hic ipse alia nonnulla quae mandaui meis verbis referet. Vale, aeternum mihi venerande Erasme.

Apud Varmiam Prussiae ad ostia Vistulae, Die xxviii Martii Anno Christi MDXXXVI.

Tidemannus Gisius.

Venerabili et vere magno
Erasmo Roterodamo
Literarum antistiti.

3113. From John Sinapius.

Breslau MS. Rehd. 254. 137. — Ferrara.
EE². 150. — 3 April 1536.

[An original letter, autograph throughout. The date is confirmed by the reference to the death of Manardus.]

S. D. P. Cum in mentem venit, quanti semper feceris optimum senem et charissimum praeceptorem et hospitem meum Manardum, cui et olim tam officiose per literas tuas me commendasti, et toties interea amicissime salutem tuo nomine dicendam in literis ad me tuis adscripsisti, non putaui coelandum te quod eum nuper Deus opt. max. maximo cum detrimento et luctu cum meo tum omnium praesertim medicae artis studiosorum, viii eidus Martii iam iiii supra lxx

3112. 209. Roghium] Nephew of Everard Rogge, burgomaster of Culm. The uncle was a friend of Melanchthon, to whom several of Melanchthon's letters are addressed—in one of them, ME. 1077, the nephew is mentioned as making progress in his studies: in another, ME. 1741 of Oct. 1538, Melanchthon apologizes for not having had leisure to read T. Giese's book.

3113. 3. commendasti] Cf. Ep. 2956. 8–14.

annos natum ex hac vita nobis eripuit. Cuius viri merita et praeclara in nostra professione facta si pro dignitate apud te recensere velim, nullum epistola finem habitura esset.

Quid autem rerum in Italia geratur nunc temporis, iuuenis hic Alostensis, chirurgus exercitatissimus et tui videndi cupientissimus, commodius coram narrabit.

Salutant te Celius Calcagninus et Ant⟨onius⟩ Luceus Lusitanus, medicus, vero imprimis illustris heros Antonius a Ponte, primas habens inter proceres aulae principis nostrae, qui per Gisbertum Longolium vna mecum mensibus superioribus ad te literas dedit. Bene vale, vir Nestoris aeuo et longiore dignissime.

Ex Ferraria, iii Nonas Aprilis MDXXXVI.

Tibi deditissimus I. Sinapius, medicus.

Optimo et clarissimo viro, domino Erasmo Roterodamo, domino et patrono suo semper venerando. Basilaeae.

3114. From Paul Volz.

Breslau MS. Rehd. 254. 162. Strasbourg.
EE^2. 153: LB. App. 382. 12 April 1536.

[An original letter, autograph throughout. LB., following Fecht, prints only 'monachus quidam . . . etc.', ll. 27–32.]

S. P. D. Quod egi tibi gratias pro tam charo, ne dicam raro poculo, licet tibi videatur superfluum vel ineptum etiam, mi Erasme, tamen equidem ago agamque vsque dum viuo ac valeo, quando citra benemerita erga te mea iam bis me dignatus es ornare munusculis.

3113. 11. iuuenis] We do not know who this was.

14. Ant⟨onius⟩ Luceus] Antonius Luceus of Evora edited, and prefixed a preface to, the *Apologetica Disceptatio qua docetur per quae loca sanguis mitti debeat in viscerum inflammationibus, praesertim in pleuritide* of Peter Brissot, of whom he had been the pupil (Colinaeus, Paris, 1525, reprinted Paris, 1538; Basle, 1529; there were two editions in the seventeenth century); see Ep. 1407. 101n. In the spring of 1534 he had written to Erasmus from Italy (see Ep. 2956 introd.); and he would seem to be the unnamed *medicus* to whom, in Ep. 2956, Erasmus sends greetings through Sinapius. A letter of Calcagninus 'Antonio Luceio Physico', 1 July 1533, shows that at that date Luceus was living with Sinapius in Ferrara (Calc. E. p. 180). Two other letters of Calcagninus, undated, but belonging apparently to 1527–8, indicate that he was in the service of the duchess of Ferrara (Calc. E. pp. 140–1). From Calc. E. p. 180 we learn that his wife's name was Parthenea.

15. Antonius a Ponte] Antoine de Pons, count of Marennes, baron d'Oléron, gentleman-in-waiting to the duchess of Ferrara, Renée of France; see Haag, *France prot.* viii. 287: for the disgrace which befell him and his wife Anne de Parthenay (whom he married in 1533) see *Bull. du Prot. Français*, 1880, pp. 3–17 (Herminjard vii. 310, 508; viii. 180; ix. 362).

16. principis] Hercules II, duke of Ferrara.

16–17. Gisbertum Longolium] Unknown to us.

3114. 1. poculo] Volz describes the cup in a letter to Beatus Rhenanus (BRE. 293) 'Octauo die Februarii accaepi cum literis poculum argenteum intus ac foris auro tectum et speciosum et preciosum, ab Erasmo nostro missum atque dono datum', cf. BRE. 298, 307.

4. bis . . . munusculis] Ep. 3069 thanks Erasmus for the gift of his *Ecclesiastes*. Volz mentions both gifts as well as Erasmus' legacy of 100 *aurei* in a letter to Beatus, BRE. 298, cf. BRE. 293.

Sapido cum ostenderem erratum, primum risit ac miratus est tam emunctae naris senem, dein gratias egit: tam abest vt sit hac tua commonitione grauatus. Mox bibliothecae suae chartas excussit, libros in consilium adhibuit. Reperit ante decennium fere symphoniam ω, hoc est, media longa in carmine suo posuisse sese, caeterum nunc dec[o]eptum duobus dictionariis, graeco s⟨cilicet⟩, et Calepini latino, qui ambo habent o micron: mihi ad oculum monstrauit. Itaque pro symphonia reposuit harmonia, et pro aliis duobus, quibus grauari videris ob vultures, hosce reposuit versus:

Sic duo vos vnus, tu pauper egensque, serena et
ille tibi, potuit quod dare, fronte dedit;

vel si mauelis retento hexametro subdere pentametrum hoc pacto:

dat, dare quod potuit, fronte nitente tibi.

Ac ita satisfactum vult vtrique, cupitque vt haec boni consulas; etenim 'quandoque bonus dormitat Homerus' et nemo mortalium omnibus horis sapit.

Quod tu non potuisti absque risu legere meae partem epistolae qua metuo ab inuidia fortunae, etiam mihi risum extorsit, quamuis meus ille metus non fuit omnino vanus, siquidem qui sua sponte pro annuae pensionis accessione laborarunt, hi nunc mihi persuadere cupiunt obseruationes quasdam externas, tanquam salus in his sita sit; id quod non me solum, sed plures offendit. Clarius indicarem, si praesens essem. Ad hoc monachus quidam, sororem germanam habens in eo monasterio vbi praedico, longa epistola calumniam mihi struit, in superscriptione: Paulo Volzio, monialium S. Nicolai in Vndis confossori angulari meticulosoque concionatori, scribens. Deinde vocat

5. cum *scripsimus*: dum *MS*. 21. qua *EE*[2].: q̄ *MS*.

---

9. carmine suo] 'In a poem of his': in this ten-year-old poem Sapidus had used *symphonia* with its proper quantities. When he wrote his poem on Erasmus' cup, he was misled by the dictionaries. The poem on the cup was printed in *Catalogi duo operum D. Erasmi Roterodami*, Basle, H. Froben & N. Episcopius, 1536–7. It was reprinted by Leclerc, LB. i, among the epitaphs on Erasmus. In the letter to Beatus of March 1536 (BRE. 293) Volz writes that he is sending Sapidus' poem to Beatus, and he adds in the margin: 'cum literis meis misi D. Erasmo Basileam'. From this, and from the first sentence of the present letter, it is clear that Volz had already written to thank Erasmus for the cup, and that Erasmus had replied with a letter, now lost, noting the metrical error spoken of. The lost letter is mentioned in a letter of Volz to Beatus Rhenanus, dated 1 Dec. 1536, first printed in *Catalogi duo*, pp. 93–5 (BRE. 301)—it was written 'aliena manu' but signed 'aegra manu' by Erasmus himself. In the *Catalogi duo* the error stands corrected (*harmonia* for *symphonia*), but in 'the other two verses' the text as there printed differs from that suggested in the letter, showing *serena* instead of *serena et* and neglecting the alternative proposed for the pentameter.

10. graeco] Presumably Aldus; of which the first edition was printed in 1497 (*Dictionarium graeco-latinum copiosissimum secundum ordinem alphabeticum cum interpretatione latina*).

Calepini] The lexicon of Ambrose of Calepio (1440–1511) was first printed at Reggio in 1502; on this often reprinted book were founded all our Latin lexicons down to Forcellini (1770).

19. quandoque . . . Homerus] Hor. *A.P.* 359.

19–20. nemo . . . sapit] See *Adag.* 1329.

24. accessione] In BRE. 293 Volz writes that his stipend had been increased by 22 *aurei*: it had been 30 *aurei*.

me miserandum, insensatum etc. Alia praetereo, ne tibi alioqui grauato sim grauis. Vale, chariss⟨ime⟩ Erasme. Nos oremus pro inuicem nobis, vt in Domino moriamur et saluemur.

Datae 12 Aprilis 1536.

T. Paulus Volzius, abbass.

Penult⟨imum⟩ pent⟨ametrum⟩ in principio mutauit hoc modo:

Esse duos vnum vos etc.

Pietate, doctrina et aetate venerando viro, D. Erasmo Roterodamo suo ad manus proprias. Basel.

3115. From Stephen Pratensis.

Breslau MS. Rehd. 254. 124. — Besançon.
EE². 152. — 12 April 1536.

[An original letter, written by a secretary, and signed by Stephen Pratensis; for whom see Ep. 2140 introd.]

S. P. D. Multis nominibus venerande, quod tam familiariter dignatus sis propria manu scribere ad me, addictissimum tuum clientem, et negocium vinarium mihi commitere, immortales habeo gratias. Quod vtinam tam feliciter quam lubenter procedat! Hic nuntius, Augustinus nomine, reddidit mihi tuas literas exoptatissimas Nonis Aprilis, cum literis tuis ad D. Thesaurarium et D. Vicarium D. magni officialis et ad D. Gilbertum tuum transmitendis. Sed D. Thesaurarius aberat, agit enim Dolae plus semper; et illic proximis diebus habita sunt Burgundionum imperialium comitia. Ad quem curaui per proprium nuncium tuam epistolam transmitere. Qui multis negociis implicitus non potuit citius respondere. Ob id hic tuus Augustinus fuit coactus prestolari eius aduentum; rediit autem Dola postridie Palmarum. Qui eidem Augustino, mihi et aliis multis nominis tui studiosissimis liberaliter praebuit multa vina degustanda. Tandem hoc vnum vas fuit selectum, quod esset tui coloris et saporis. Fuit omnino impletum, praecisi sunt omnes emboli, summum os vasis diligenter obturatum multo gypso. Promisitque D. Thesaurarius scripturum. Vicarius officialis mitit vnum vas, cuius fecimus delectum. Vtrumque vas fuit hic diligenter compactum. Si corrumpantur in itinere (quod bonus Dyonis[i]us prohibeat), vertendum vicio huic Augustino quem commonefeci sui officii; si domi, tuis famulis abutentibus genio vini Burgundiaci. Recepit idem vicarius tuam epistolam et fasciculum cartaceum; cui respondet. Hoc velim addi[c]tum: vbi

3114. 39. Basel *add. al. man. MS.*: *om. LB.* 3115. 20. Dyonysius *MS.*: *correximus.* 23. addictum *MS.*: *correximus.*

3114. 35. abbass] See Ep. 3069. 27n.

36. Penult⟨imum⟩] In the *Catalogi duo* the change here given is embodied.

3115. 5. Augustinus] If he properly spoke of himself as 'famulus D. Erasmi', he is perhaps the Antwerp *famulus* mentioned in Ep. 3052, who had been engaged by Erasmus before Lambert Coomans came to him. Of the letters which he carried only that to Cognatus (Ep. 3104) has survived.

6. Thesaurarium] Bonvalot.

Vicarium] Richardot.

18. scripturum] Bonvalot's letter, not extant, is answered by Ep. 3122.

22. epistolam] Not extant; nor is there any hint as to what the *fasciculus cartaceus* was.

vasa erunt apud te sita et locata, si vtrumque aperias in imo terebellulo et haurias vnum vas potorium vitreum, vinum futurum est proxima estate defecatius.

Magno negocio curatum est super auriga nostrate reperiendo qui vellet ire vel multo precio Basileam. Causantur enim multa. Alius nescit linguam germanicam, et hoc nomine odit Germanos. Alius dat operam agriculturae, quae hic tempestiua est. Aliis religio est exire suo genitali solo appetentibus feriis Paschalibus. Nec hic reperiantur bigae quae capiant duo vasa. Tandem hic solus auriga compertus est, sed magno auro emptus. Pacti sumus cum eo, authore Augustino, in conditionem sex coronatorum sole insignium. Non potuimus in minorem, multis verbis vltro citroque habitis, alioqui rediisset vacuus et inanis Augustinus.

Nomen Augustini me torsit, quod commisisses id negocii Petro a Cochleari, qui vix me obiter salutauerit his verbis: Hic Augustinus est famulus D. Erasmi, ego eo recta Salinas.

Inter dictandum has Dominus Thesaurarius, qui heri promiserat se scripturum, misit famulum dicentem suum dominum recepisse literas a Caesare, quibus respondendum erat, et hoc nomine D. Erasmo suo meis verbis vehementer commendari cupiebat.

D. Gilbertus fuit hic abhinc quindecim diebus ; et ex suis colloquiis plane doctissimis et vnius tui amantissimis intellexi eundem D. Gil/bertum⟩ statim a Paschate proximo profecturum ad te cum vectura vini quod nouit esse tui palati. Cui hic agenti tradidi tuam epistolam, quam mihi reddiderat ille tabellarius Basiliensis vnoculus. Nescio, an D. Gilbertus responderit. Calendis vero Aprilis superioribus recepi a tabellario de Porrentrucho vnam epistolam a Lamberto, tuo amanuensi, cum fasciculo literarum ad dominum Gilbertum transmitendarum, quod diligenter et ex animo curaui per quendam hominem Nozerenum, vicinum et familiarem D. G⟨ilberti⟩. Itaque tuam epistolam quam reddidit hic Augustinus, ad eundem Gilbertum transmisi, et sic nihil tuarum epistolarum ad Gilbertum apud me heret, quas potius miterem per proprium nuncium.

Procurator abbatis Charitatis et Montis sanctae Mariae nusquam hic visus. D. Symon Lanier cum vxore valitudinaria misere decumbunt.

D⟨omine⟩ mi, delegi hanc diam sententiam, Dimidium plus toto, in meum symbolum, et cuperem doctus a tua absolutissima et solertissima Minerua curare insculpendam effigie quadam scita, breui

58. valitudinarii *MS.*: *correximus.*

37. Petro] Not known to us.

46. a Paschate] Cf. Ep. 3095.

48. tabellarius Basiliensis] He carried the later of the two letters to Cognatus mentioned in Ep. 3104 (see Ep. 3104. 2n).

50. tabellario de Porrentrucho] Lambert's letter is not extant; nor can anything be divined of the contents of the *fasciculus*.

57. abbatis . . . Mariae] Louis de Vers. See Ep. 2889 introd.

58. Lanier] See Ep. 2881 introd.

61. symbolum] It would seem that the new edition of the *Adagia* (Froben, March 1536) had just reached Besançon (cf. Ep. 3118), and that Stephen Pratensis' motto had been suggested to him by the Postscript to the Reader first printed in that edition (Ep. 3093). It is not clear what point in connexion with his motto Stephen wishes Erasmus to elucidate; he may perhaps be supposed to want advice as to the kind of *effigies* which, engraved on his ring, might suitably carry the motto.

et docta, in anulo signatorio. Dignetur, obsecro, tua Musa—quid enim nescit ?—in hac re quod visum fuerit, commodare, consulere et docere. Sed finem facio, molestus isthac verborum congerie rudi et potius effusa quam composita.

D. I⟨oannes⟩ Lambelinus, a secretis, doctiss⟨imus⟩ Bisunci⟨n⟩orum, affinis et amicus noster, nominisque tui studiosissimus, ex te verbis meis etiam atque etiam salutatus (cui et soleo tuas epistolas communicare), plurimum tuam dominationem in literis incomparabilem resalutat.

Vesuntione, die Mercurii ante Paschalia anno a natali MDXXXVI°.

Bene vale, D. mihi imprimis venerande, in Deo op⟨timo⟩ maxi⟨mo⟩, qui vltra pensum seruet te incolumem viribus tum animi tum corporis inoffensis.

Stephanus a Pratis, ex animo totus tuus, de quo potes tibi omnia boni famuli officia polliceri.

D. Erasmo Rot., theologorum ⟨do⟩ctissimo et eloquentissimo, D. suo imprimis colendo, agenti apud inclytam Basileam.

3116. From Viglius Zuichemus.

Ghent MS. 479, p. 39 (α). — Spires.
Van Heussen IV. 117 (β). — 15 April 1536.
Brussels MS. II. 1040[1], f. 148 (δ).
Brussels MS. 6919–20, p. 254 (ϵ).
Brussels MS. 19145, p. 31.

[Except that the letter is not printed in VZE. the sources for the text are the same as those for Ep. 2101; where see Introd. The text here printed is that given by β and ϵ; which agree in all particulars, save that at l. 16 van Heussen would seem to have changed the *habeam* of all MSS. to the more usual *habeo*. The Ghent MS. (α) (and Brussels 19145, which is a mere copy of it) offers variants of which some (e.g. *regni* for *reguli* l. 3, *tantum* for *tantulum* l. 24) are errors of copying; but in ll. 31–2, *Assessor tunc temporis* looks like an editorial interpolation; and the same is probably true of *tragicum* in ll. 2–3. The text of δ agrees in general with that of β and ϵ (against α), but exhibits variants due to carelessness.

The letter was no doubt carried by the same messenger as Ep. 3117.]

ERASMO ROTERODAMO.

Cvm nihil esset quod ad te scriberem praeter vulgaria, fragmentum ad te mitto alienae epistolae qua amicus quidam e Monasterio tragicum Anabaptistici Reguli exitum ad me perscripsit. Cum autem antea de eius gestis multa tibi significauerim, extremum quoque hunc actum minime te celare potui. Hollandia adhuc eo malo grauiter vexatur, nec quotidiana supplicia miseram et ignaram plebem quicquam commouent. Omnino oportet iratum Deum hanc pestem nobis immisisse.

Ego Spirae perquam commode viuo, nisi quod forenses actiones

3116. 2–3. tragicum α: *om.* β. 3. Reguli β: regni α. 8. imisisse δ.

3115. 67. Lambelinus] See Ep. 2733 introd.

3116. 2. amicus quidam] We have no clue to his identity; the fragment of his letter is lost.

3. Reguli] John of Leiden was executed, with great barbarity, in Jan. 1536; see Ep. 2957. 93–4n.

4. significauerim] In Epp. 2957, 2999, 3060, 3071.

plus satis mihi negotii facessunt, et pristinis studiis excolendis minimum temporis concedunt. Pensant tamen illae satis magno honorario presentes labores, ac viaticum ad futuram aetatem subministrant, quo olim mihi libere ac prolixe intermissa studia repetere liceat. Hoc autem interea simul curo, vt bibliothecam optimis selectissimisque libris instruam. Quanquam autem antea omnia fere opera tua habeam, attamen cum Nicolao Episcopio pridem egi vt secundum tomos a te ordinatos omnia tua monumenta quae in Frobeniana officina vnquam sunt aedita, eleganter concinnata ad me mitteret. Quando autem tu, doctissime Erasme, non propriis modo operibus rem literariam locupletasti, sed veterum multorum autorum vel prima in lucem editione vel emendatione vel commentatione illustrasti, vehementer te rogatum velim, vt quae eius sunt generis indicare vel mihi vel Episcopio non graueris, si quando videlicet otio abundabis et grauioribus studiis tantulum temporis decerpere possis. Nam cum in aliis autoribus comparandis instituendaque bibliotheca tuam lubenter commendationem lectionemque sequar, hoc etiam modo quicquid a te vnquam vel proprium vel alienum est editum consequar. Isto vero beneficio ita me demereberis vt amplius, hoc quidem tempore, non possis. Ego autem quicquid omnino iusseris, gratumque tibi esse sensero, vicissim sedulo obibo.

Bene vale, incomparabile et aeternum literarum decus. [Assessor tunc temporis] Spirae. Pridie Paschae. Anno 1536.

3117. From John George Hermann.

Breslau MS. Rehd. 254. 87. Spires.
EE². 154. 18 April 1536.

[An original letter, autograph throughout. The address shows a tear. The year-date is confirmed by the fact that the letter is addressed to Basle.]

⟨S.⟩ D. Salue plurimum, vnicum aeui nostri decus. Quod literas meas quas post diuturnum silentium parentis obsequutus voluntati ad te dedi, aequo animo acceperis, non me modo summa voluptate affecit, sed parenti etiam proculdubio gratissimum erit, qui sui desiderii satis magnum fructum se consequutum existimabit, quod ad vtriusque nostrum literas respondere non fueris dedignatus. Cum autem tuas literas ille quibusuis gemmis vel margaritis chariores habeat, benigne est a te factum, quod eas ad me miseris, quo et ego meas tuis coniungendo nonnihil quoque inde gratiae mihi apud eum conciliem. Porro quantum ipse tuarum literarum est cupidus, tantum rursus est solicitus vt aliquod officium vicissim reponat, quo tibi

3116. 11. satis illae δ. 15. autem antea α: *om.* δ. 15–16. fere omnia tua opera δ. 16. αδ: habeo β. 18. β: mittat α. 21. α: primam δ. vel commentatione *scripsimus*: vel commendatione α: *om.* δ. 24. β: tantum α. 31–2. Assessor tunc temporis αε: *om.* β. 32. β: Anno *om.* α (*vt in Ep. 2101. 63*).

3116. 17. a te ordinatos] In the *Catalogus Lucubrationum*, Epp. 1, 2283.

3117. 2. parentis . . . voluntati] See Ep. 3088.

6. vtriusque] The letter to the father (answering Ep. 3088) is not extant.

gratificetur. Ego autem, qui intelligo nihil omnino esse quo tuam istam beneuolentiam promereri queam, illum hortari non desino vt pro vtroque nostrum gratum se erga te exhibeat.

Domino Viglio commodum hic rursus coniunctus sum, vt, a quo in legum scientia institutus fui, ab eo nunc etiam forensis praxis vsum discam. Dominus Andreas a Conritz salutem a te meis ei literis adscriptam amantissime accepit, ac tibi vicissim omnia laeta ac fausta praecatur. Deus opt. max. te, bonarum literarum singulare columen, diu incolumem seruet.

Datum Spirae 18. Aprilis anno M.D.XXXVI.

Tui studiosiss. Ioannes Georgius Hermannus.

Doctissimo atque eloquentissimo ⟨bo⟩narum litterarum parenti, ⟨Domino⟩ Erasmo Roterodamo, ⟨Domino⟩ suo incomparabili. Basileae.

[3104]3118. From Gilbert Cognatus.

Basle MS. AA. I. 23. Nozeroy.
7 May 1536.

[An autograph by Cognatus written on the verso of the title-leaf to a fascicle headed: 'In D. Erasmi Roterod. Adagiorum Chiliades G. C. N. annotationes quibus partim locis aliquot obscuris lucem affert, partim mendosos quosdam suae integritati restituere conatur, variasque lectiones examinat et alia insuper multa latius exponit.' The MS. contains, besides notes on the *Adagia*, notes on Lucian; bound up with it are folio leaves (about 50) from Cognatus' printed works, carrying profuse corrections and insertions in his autograph. The letter is no doubt occasioned by the receipt of the new edition of the *Adagia* published by Froben in March 1536 (cf. Epp. 3092–3, 3115) and may be regarded as the projected preface to a book; which Cognatus, no doubt, hoped to publish with an answering letter from Erasmus.]

GILBERTVS COGNATVS NOZERENVS EXCELLENTIS DOCTRINE VIRO D. DOMINO ERASMO ROTERODAMO PRECEPTORI AC PATRONO SVO IN PRAECIPVIS SVSPICIENDO S. P.

Haec in Adagiis tuis, preceptor doctissime, obiter obseruaui; quae si tibi probari sensero, vti minime dubito, curabo vt et in aliis opera mea vti velis ac etiam debeas. Nam qui te sic amet atque ego vix iam alium in rebus humanis agere puto. Mittam et alia in Apophthegmata tua, et in tuas in Senecam annotationes, forte non aspernanda et tibi gratissima futura. Tu interea hanc industriam nostram aequi bonique facito, et nos amare perge, quia plane tui sumus, hoc est, ex iudicio tuo plane pendemus. Ego hic in eis studiis versor que ad diuinas res maxime pertinent, neque vlla his tamen intelligo prestantiora; sumque iam commentatus in Psalmos xiii, l, liii et cxv.

D. Bonifacio Amerbachio, Hier. Frobenio et Nic. Episcopio plurimam salutem. Vale et me ad Calendas Octobreis expecta.

Nozeretho Nonis Maii Anno Christiano. 1536.

3117. 14. gratum] Both father (Ep. 3088) and son are a degree naïve in their assurances of reward.

17. Conritz] See Ep. 2274 introd.

3118. 10. Psalmos] The commentary, dedicated to Philibert of Rye, appeared in 1555 (printed in Cog. E. ii. 88–137).

12. expecta] For Cognatus' projected return to Basle see Ep. 3123 introd.

PORTRAIT OF ERASMUS SCHETS, 1530

3119_{3125} From Erasmus Schets.

Basle MS. Scheti Epistolae 31. Antwerp.
8 May 1536.

[An original letter autograph throughout. The date is confirmed by what is said of the arrest of Ann Boleyn, the outbreak of war between the Emperor and Francis I, and by comparison with Ep. 3107.]

+

S. P. Ex nundinis Francfordiensibus recepi tuam epistolam cum aliis plerisque, quas mox Domino oratori Eustachio Chapuisio curaui transmittendas ad Angliam; vbi nunc res immutari videntur. Nam, mirum dictu, scribunt reginam, vna patre suo, matre, auunculo et fratre, iussu regis coniectam in Turrim. Addunt nephandam causam, quam fere pudet scribere. Ayunt scilicet hanc, prengnandi nimium auidam, adultere commiscuisse fratri, illiusque facinoris (quo sanguini huic affrutesceret regnum) patrem, matrem et totam fere prosapiam fuisse conscios. Exclamat populus id facinus facto rogo plectendum igni. Admirande sunt harum rerum facies. Poterint nam his rebus regi huic excuti sui erroris tenebre, vt videat quo seductus errauit. Reuertentibus ibidem rebus, poterunt et reuerti ad priores solutiones tuae pensiones.

Scribis demirari te cur te 20 angelatis donauerit Cronoueldius. Audio hunc esse bonum et sincerum, doctos amantem, tuique deuotum, qui forte ob peritionem aliarum tuarum pensionum Anglicarum hoc dono te visere voluit. Eustachius orator, qui iam apud hunc regem habetur multo, poterit apud hunc saluandis recuperandisque pensionibus tibi valere multo. Quidquid accipio, annoto; similiter, quod expono. Bene est quod facias idem.

Martinum Lipsium, cui iubes tuo nomine dari quadraginta Caroleos, non cognosco. Scripsi Goclenio, vt si forte scit vbi degat, de hoc illi significet, sciatque sibi apud me esse paratum. Aut si velit Goclenius, hos Caroleos illi mittam, quos det Mertino vel mittat, vt tui dono fruatur.

Horrenda sunt indicia belli iam emicantia, et feruet fere bellicos inter hos monarchas atrox odium. Deus scit quis erit exitus. Gallus ante temptatum putabat stare secum primo Turcham, quem ayunt a Sophe Persarum sic arreptum denuo vt amissa Babilonia simul fere tota Assiria ceciderit denuo; preterea Anglum, qui immutatione rei sue motus, diuertitur alio; insuper et Geldrum, qui vxore sua iam facta grauida ex pacto stat Caesari. Deus omnia bene vertat.

2. Chapnisio *MS.* 11. sue *MS.*: *correximus.* 15. Audio *scripsimus*: Audeo *MS.* 24. quo *MS.*: *correximus.* 26–7. bellicos . . . hos *scripsimus*: bullicus . . . has *MS.*

1. epistolam] Not extant.

2. aliis] Including Epp. 3107 (to Cromwell), 3108 (to ⟨Longlond⟩); and probably a copy of the new edition of the *Adagia* for Charles Blount (see Ep. 3092).

14. Cronoueldius] See Ep. 3107.

21. Lipsium] Erasmus had written to him (and to Goclenius) at the same time as he wrote to Schets (see Ep. 3130).

29. a Sophe] Cf. Epp. 3007. 85, 3075. 36n.

31. Geldrum] Charles Egmond, duke of Gelders. He had married in 1519 Elizabeth, daughter of Henry, duke of Brunswick-Luneburg. By the terms of the Peace of Gorcum (1528) it was agreed that, if the marriage proved childless, the succession should pass to the house of Cleves. Despite what is here said, Charles'

Si quid sit quod significari possit de futuro synodo, ad annum proclamato Mantuae, tui iuditii gratum erit si feceris.

Vale, my Domine Erasme charissime; et a mihi charissimis vxore et filio salutatus iterum vale.

Ex Andouerpia 8 May 1536.

Ex animo tibi addictissimus
Erasmus Schetus.

+ Summae doctrinae viro, Domino Erasmo Rotterodamo, amico precipuo. Basileae apud Frobenium.

3120_{3127} From Philip Melanchthon.

ME. 1421. ⟨Leipzig.⟩
12 May ⟨1536⟩.

[ME. 1421 was printed from an autograph MS. once in the University Library at Strasbourg. The MS. is believed to have perished when the library was destroyed by the Germans in Aug. 1870. The year-date is supplied by Erasmus' answer.

Erasmus, writing to Melanchthon on 6 Oct. 1534 (Ep. 2970), had taken occasion to complain of the *Epistolae Domini Nicolai Amsdorfii et D. Martini Lutheri de Erasmo Roterodamo* (see Ep. 2918 introd.), 'hoping that Melanchthon was not to that degree tied to Luther' (Ep. 3127. 9). In the autumn of 1535 Melanchthon published a new edition of his *Loci Communes Theologici*: the first edition had appeared in 1521, the second in 1522—the book took its final form in 1543. Erasmus, in 1524, had given it just, but qualified, praise (Ep. 1496. 32–45). But in the edition of 1535 he seems to have taken offence at the introductory section on the difference between the method of philosophy and that of Christian doctrine. In particular this section criticized 'philosophic ἐποχή'—the academic scepticism so often charged against Erasmus by his opponents—calling the 'ludi ambigui opinionum et disputationum' of this sceptical school a blasphemy which 'God punishes with penalties here and hereafter' (*Loci Communes*, p. 148, *Opp. Omn.* 1641). Erasmus seems to have interpreted these criticisms as directed against himself, supposing Melanchthon to have written them because he had been irritated by the remarks about Luther and Amsdorf in Ep. 2970. The present letter answers a letter, not extant, in which Erasmus had conveyed these suspicions to Melanchthon. On receipt of Melanchthon's letter 'There is nothing for it', Erasmus writes, 'but to ask pardon for my suspicions' (Ep. 3127. 5).]

S. D. Etsi in proximis literis mecum expostulas, tamen hoc gratum fuit, quod suspicionem mihi tuam ipse significasti, idque interpretor indicium esse singularis beneuolentiae, praesertim cum extent in ipsis literis etiam quaedam non obscurae notae optimae erga me voluntatis tuae. Quanquam autem satisfacere tibi cupio, tamen non vtar longa purgatione; nam pro tua excellenti prudentia in his literis facile perspicies animum meum, et humanitatem tuam esse tantam statuo vt satisfieri tibi non difficulter sinas.

Primum igitur ad te ipsum prouoco, qui, cum acutissime iudices, facile potes existimare, quos in illo scripto Locorum saepius reprehendam. *οὐ γὰρ ἥδομαι οὐδὲ στέργω ἀκυρολογια⟨ι⟩ς καὶ φορτικωτέροις*

3120. 7. perspicies *scripsimus*: prospicies *ME.*

hope of legitimate offspring was disappointed; and shortly before his death in 1538 he resigned his duchy to William of Cleves the younger (for whom see Ep. 2189 introd.).

3119. 34. Mantuae] On 24 April 1536 an agreement was reached between the Pope and Charles' ministers, to summon the Council to meet at Mantua on 23 May 1537 (see Pastor xi. 77 sq., 255–6).

παραδόξοις τῶν ἡμεδαπῶν, καὶ σπουδάζω ἐν πολλοῖς δόγμασιν εὐφημότερα λέγειν, καὶ οὐκ ἄνευ κινδύνου. Ea est enim propemodum iam aetas mea vt non sit mihi ignoscendum, si ad has materias tractandas non afferam aliquanto plus curae ac studii quam antea. Et tamen si quid ⟨parum⟩ mitigo, id facio non studio reprehendendi, quod a mea natura alienissimum est, sed vt imperitis, si qui nostra legant, consulam. In te vero nusquam incurrere volui, cuius et iudicio plurimum tribuo et magnifacio beneuolentiam. Ac vides, me quaedam a te mutuari in ipsa dogmatum diiudicatione. Neque tam inepte procax sum vt cupiam mihi plus accersere certaminum. Video etiam quantum sit discordiarum publicarum ; quas qui magis inflammare student, nouis subinde rixis excitatis, illi, vt aliud nihil dicam, longe aliter affecti sunt quam ego sum aut quam postulat ecclesiae vtilitas. Quod vero scepticos nomino, vides ipse quid dicam. In articulis fidei, in promissionibus et comminationibus requiro certam assensionem ; in quibus tu quoque requiris. Si quae sunt disputationes extra scripturam, in illis et mihi placet ἐπέχειν more Academicorum. Hic quid pugnet cum tua sententia, ne nunc quidem video. Agebam enim hoc ipsum, vt significarem incertis et absurdis opinionibus non applaudendum esse, sed quaerendam esse firmam doctrinam et vtilem moribus ac pietati. Deinde toties profiteor me nec autorem nouorum dogmatum nec suffragatorem esse. Sed collegi communem doctrinam religionis quam potui simplicissime, ne nostrorum quidem paradoxa defendens. Longum autem esset recensere causas quae me etiam inuitum coegerunt vt illa tum congererem, tum ederem, tametsi hoc quidem tempore, in tanta opinionum confusione, existimo non inutile esse aliquas in hoc genere seu methodos seu summas mediocriter scriptas edi, quae regiones indicent doctrinae ecclesiasticae.

Cum autem praefatus sim me de rebus ipsis libenter secuturum iudicia eruditorum, satis apparet me non ferre aliis leges, vt defendant opiniones a quibus abhorrent. Habes breuem et simplicem purgationem.

Addam etiam rhetorico more deprecationem. Possem multos certissimos testes allegare meae erga te obseruantiae. Etenim non solum veneror te propter vim ingenii, excellentem doctrinam et virtutes tuas, sed etiam in plerisque controuersiis iudicandis meam opinionem ad tuam sententiam libenter adiungo. Quare te rogo vt hostiles de me suspiciones abiicias, tibique persuadeas me et auctoritatem et amicitiam tuam facere plurimi. De scriptis contra te hic editis quod fuerit meum iudicium, eo nihil hic dico quia non solum propter priuata officia, sed etiam propterea displicuerunt quia talia scripta sunt inutilia reipublicae. Neque hoc iudicium meum dissimulaui vnquam.

Quidam studiosus hic adiutus a me dialogum adornauit aduersus

16. parum *suppleuimus*.

16. parum mitigo] Some such word as *parum* requires to be added. Melanchthon is apologizing for the harshness of some of his expressions—for such sentences, e.g., as those in which he denounces present and eternal punishment on the philosophic sceptics.

26. promissionibus et comminationibus] See *Loci Communes*, p. 147: 'sint certi nobis et immoti articuli fidei, comminationes et promissiones diuinae.'

55. Quidam] See Ep. 3069. 11–12n.

Duletum. Etsi enim non oratione tantum castigari Duletum oportuit, sed multo magis de saxo velut Zoilum praecipitem dari propter extremam impudentiam, tamen in eo confutando existimo studiosos vtiliter ponere operam, quia, cum tuas laudes colligunt, multa ex omnibus disciplinis deque varietate generum dicendi sunt commemoranda.

Reddet tibi hanc epistolam iuuenis eximio pudore praeditus, Gryneo et Gelenio satis notus. Videre te voluit ac salutare. Huic affectui honestissimo veniam dabis. Nam praeter haec non erit tibi molestus. Rogo, vt ei aliquid ad me literarum des, ex quibus intelligam te mihi placatum esse.

Die 12. Maii. Bene et feliciter vale.

Philippus Melanthon.

Viro Clarissimo D. Erasmo Roterodamo, patrono suo obseruandissimo.

3121. From Martin Slap.

Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum, f. 13. Rome.
Erasmuslade. 13 May 1536.

[An original letter, autograph throughout, in the Basle University Library. There is an eighteenth-century copy in Basle MS. G² II. 67 (see Ep. 3110 introd.). The letter was printed by Miaskowski in *Pamiętnik Literacki* xiii, 1914–15, pp. 71–6. For Martin Slap see Ep. 2351 introd.]

S. Parum digna res mihi videbatur, vir excellentissime, si tam certum hominem sine meis ad te literis passus abire fuissem; quamuis etiam nullum scribendi argumentum mihi offerebatur, si non hoc solum vt te patronum ac benefactorem meum hisce alloquerer atque visitarem. Nouarum enim rerum nihil prorsus nunc affertur Romam, quod itidem apud vos non melius atque amplius pateat, quandoquidem istic principum Christianorum propinquiores sitis tumultibus. Porro Imperator, perfectis ex more ceremoniis, altero die Pascae in collegio Cardinalium apud Pontificem oratione eleganti et grauitatis plena iniuriam quae sibi a Gallo, immo toti Christianitati, inferretur, persecutus est. Qua quidem tantum profecerat vt animos omnium in sui amorem atque admirationem conuertisset; nimirum cum et animum et homines ad inferendum Turcis bellum instructissimos habuisse se dixisset, atque eo implorasse vt authores concordiae potius ipsius cum rege quam belli, propositis aequissimis conditionibus, esse velint. Quamobrem ad Gallum a summo Pontifice legatus

3120. 57. velut *scripsimus*: voluit *ME*.

3120. 62. iuuenis] Everard Rogge, see Ep. 3112. 209n.

3121. 8. altero die Pascae] 17 April 1536. For the Emperor's Speech, and divergent contemporary accounts of it, see Pastor xi. 247–53. The Speech was in fact delivered, not in the Consistory ('in collegio Cardinalium'), but in the *sala paramentorum*. Immediately after the Speech ('ocyssime'), the Pope sent an envoy (apparently the cardinal of Lorraine) to the French —presumably to French headquarters in Savoy. The envoy returned 'after seven days', with an unsatisfactory answer. The seven days should bring us to 24 April. It was decided to send a second envoy: at what date he left, Slap does not say; merely telling us that it was agreed to wait for his return 'ad vigesimam istius mensis'—which, in the context, must mean until 20 May. Up to 13 May, it would seem, the envoy had not returned.

missus est ocyssime. Sed cum hec tantum subito quantum Gallorum saeuissimus furor in Sabaudia iam inualescebat confici non poterant, nec Imperatori voces miserorum hominum subsidium indies magis ac magis inplorantium ⟨non⟩ obaudire licuit, id muneris itaque Pontifici Cardinalibusque delegando, non expectato ab aduersario responso, Mediolanum versus cum potentissimo exercitu Hyspanorum decima octaua Aprilis discessit. Post dies tandem septem Cardinalis Lothoringiae aduolauerat; qui Regem nullis condicionibus ad concordiam induci posse, nisi id totum quod haberet Caesar in Italia prius restitueretur, asseuerabat. At cum hec postulatio nemini aequa satis visa esset, Pontifici igitur per nuntios agere cum eo iterum placuit, vt saltem mitiores condiciones proponere dignaretur, quo facilius denique compositurum sese pacem inter eos sperasset. Qua de re ad vigesimam istius mensis diem expectatur responsum. Quod si benigniorem sese hac in parte praestiterit, Papa cum primis Bononiam profecturus est, vt tanto citius hoc in loco existens felicem concordiam tantorum principum facere queat.

Alioquin Turca parat expedicionem in Vngariam. Apud nos etiam binus conscribitur exercitus, alter aduersus Moscos, alter contra Valachos; quorum vni D. Hyeronimus a Lasko praefectus est. Nisi itaque Deus nos respexerit, quid deinde in rep. Christiana expectandum preterquam omnium perniciem foret? Deus optimus maximus seruet diu tuam excellentiam.

Rome 13 Maii 1536.

Seruitor deditissimus
Martinus Schlapus a Dambrowka Polonus.

Celeberimo viro Domino Erasmo Rotherodamo, Theologorum principi, Domino ac patrono benignissimo. Basileae.

3122. To Francis Bonvalot.

Epistolae Vniuersae p. 1116. Basle.
Lond. xxvii. 55: LB. 1297. 17 May 1536.

ERASMVS ROTERODAMVS FRANCISCO BONVALOTO THESAVRARIO S. D.

Pro donato vino sane quam eleganti habeo gratiam. Sed quoniam ingenuae mentis est, cui multum debeas, ei debere velle plurimum, oro vt pristinis tuis in me beneficiis vnum addas, quod erit omnium gratissimum. Senectus indies ingrauescit, morbus vrget acrius. Vehementer egeo auxilio Gilberti Cognati, qui multorum annorum conuictu nouit omnia mea. Sed vt audio, inuolutus est istic nescio quibus tricis litium, a quibus tua ope poterit facile explicari. Recipiet ille quasuis conditiones, modo vel paululum habeant aequitatis. Adiuuabit hac parte D. Petrus Richardotus officialis, si per te fuerit

3121. 20. non *suppleuimus*.

3121. 30. istius mensis] May.
32. Bononiam] This project is attested from other sources; see Pastor xi. 257.
35. Moscos] See Epp. 3014. 72–4, 3020. 17–18, 3049. 179n.

3122. 1. vino] The gift spoken of in Ep. 3115. There had been a previous gift of the same kind in Feb. (see Ep. 3102. 18–22).
7. tricis litium] See Ep. 3068. 28n.

monitus, sique apud Senatum Dolensem tuum praestiteris patrocinium. Hic mihi crede a sectis nihil est periculi. Nemo nobis verbo molestus est, nec vellem habere domi qui nouis dogmatibus esset infectus. Quod si Deus dederit aliquid virium, vt liceat commigrare Vesontium, hic Gilbertus fuerit mihi valde necessarius. Nam alter famulus nescit Gallice. Hic si praestiteris amicum, quem hactenus semper praestitisti, me iam olim tibi deuinctissimum reddideris multo deuinctiorem.

Demiror Dolae tantum posse duos Franciscanos. Colloquia et venduntur et excuduntur Lutetiae, et Dola exulant. Qui dicunt in illis aliquid esse haereticum, siue docti sunt siue indocti, mentiuntur. Id liquido perspiciet qui legerit meas Declarationes. Dominus te seruet incolumem, vir clarissime.

Basileae xvii. Maii M.D.XXXVI.

3123. From Gilbert Cognatus.

Cognati Quaedam Opuscula, 1547, p. 63 (α). ⟨? Nozeroy.⟩
Cognati Opera, 1562, 298 (β). ⟨c. fin. May 1536.⟩

[This letter, printed *sine loco et anno* in the *Opuscula* of 1547 and the *Opera* of 1562, may be dated approximately by the following considerations. Cognatus left Basle towards the end of Oct. 1535. He wrote to Erasmus on 2 Nov. 1535 (Ep. 3068. 42), and again on 24 Dec. (Ep. 3080. 106). These letters were perhaps never delivered—at any rate, they had not reached Erasmus as late as 12 Feb. 1536. Erasmus had himself written to Cognatus c. 27 Jan. 1535 (see Ep. 3095). The letter is not extant. But on 12 Feb. he wrote again; expressing himself offended by Cognatus' silence: one of Cognatus' 'familia' has been in Basle, but has brought neither letter nor message from Cognatus, though reporting that Cognatus had written a month ago—a statement which Erasmus dismisses as plainly false: one of Froben's men has been in Nozeroy, and come back saying that Cognatus has been too busy to write, but hopes to visit Erasmus at Easter (Ep. 3095, cf. Ep. 3115). On the day on which Erasmus wrote this letter of remonstrance, 12 Feb., he performed another significant act—he made a new will, his last will, in which the name of Cognatus does not appear. Fifteen days later he received a letter (not extant) from Cognatus, written on 18 Feb., answering, not Erasmus' letter of 12 Feb., but, apparently, the letter of 27 Jan. (see Ep. 3104). This letter he answered on 11 March, by a letter in which, expressing the wish that Cognatus should return to his service, he hints that, under those changed circumstances, he will remember Cognatus in his will (Ep. 3104. 25–33). On 14 Feb. Cognatus wrote to Boniface Amerbach for advice: he has, he says, 'not yet accepted the bridle' (i.e. not yet bound himself to Nozeroy) (Basle MS. Ki. Ar. 18a. 139). The letter was written before the receipt of Ep. 3104, which was not delivered until 5 April (see Ep. 3115. 6). On 7 May he wrote to Erasmus, sending Annotations on the *Adagia*, Ep. 3118. This letter concludes with the sentence 'Vale, et me ad Calendas Octobreis expecta'. The question of his return to Basle seems, in fact, settled. It was settled, we must suppose, not by correspondence (there are no other letters, except the present letter), but by interview. From the present letter we learn that Cognatus had, in fact, at a date which must lie between 11 March (Ep. 3104) and 7 May (Ep. 3118), visited Erasmus in Basle. Ep. 3115 suggests that the visit took place at Easter (Easter Day in this year fell on 16 April). On 17 May Erasmus wrote to Bonvalot, soliciting his good offices in the matter of Cognatus' return to Basle. It seems likely that by the same post he transmitted the letter which our present letter answers. Even so, all difficulties about returning to Basle were not solved. Despite the postscript to his letter of 7 May (Ep. 3118), Cognatus was still irresolute. 'What may I

3122. 14. alter] Lambert Coomans.

not hope for here in Nozeroy?' he asks. 'And how much there is to fear in Basle!' 'I cannot deny', he adds, 'that I feel a strong affection for my native country; to his native country a man owes his first duty' (ll. 51–7). The last paragraphs of his letter express concern for Erasmus' health, and do not entirely conceal Cognatus' interest in the terms of Erasmus' will (ll. 97–100).]

GILBERTVS COGNATVS NOZ. D. ERASMO ROTERODAMO SVMMO THEOLOGO, OMNIVMQVE BONARVM DISCIPLINARVM INSTAVRATORI ET DECORI, PATRONO SVO INCOMPARABILI, S. D.

NVLLIS verbis possem dicendo assequi, quantum verae voluptatis tuae mihi literae attulerint, mi optime domine, ac patrone incomparabilis, dum in illis paternum quendam in me amorem ostendis, qui te profecto tanquam patrem (vt debeo) obseruare, dum viuam, perseuerabo. Admonitionis tuae memor curabo, nullam vllis dare ansam laedendi me quibus bonae literae Christianaque pietas iuxta odio sunt. Me quidem ab omni factione alienum seruo, dissensionum vocabula odi, et Christi discipulus haberi volo: tum piis officiis et moribus inculpatis meipsum commendabo, cogitatus omnes meos ac curas in coelestes ac diuinas literas collocaturus. Non enim alia via melius adiguntur Zoili ad laqueum, qui rebus optimis malunt inuidere quam aemulari. Neque aliud aeque absenti mihi improperare dicuntur *τυραννόπτωχοι καὶ μισόμουσοι* quam quod tuus sum famulus, tuarumque virtutum ac gratiarum (quibus te Deus supra omnes mortales effuse ac insigniter dotauit) *ὑπερασπιστὴς* acerrimus et praeco, ac tui nimium amans: id quod, velint nolint, dum viuam, propicio Christo, cuius gloriae sancti tui labores desudant, facturus sum. Ex his quidam velut in insidiis dicuntur positi, vt si quid liberius inconsideratiusue a me effutiatur, mox id rapiant, ac deferant ad potestatem. Sed ego id egregie cauero. Nam etiamnum Comici verbum, quo veritatem odium parere dixit, rerum vbique potiri reipsa in horas sentio.

Recta porro studia, quantum in me erit, quantumque Deus donauerit, colere omnibus viribus enitar, nec occasionem praebebo suffocandi illorum segetem quae iam felicissime in nostra Burgundia pullulare coepit: tametsi quidam aduerso Mercurio nati strenue eam eradicare nitantur. Verum frustra sudant, homines ad nocendum vigilantes. Perstrenue enim eruditorum classes persistunt, non lacessendo, sed suas opes egregie ostentando. Mirabilis et benignus profecto Deus. Quo acrius aduersa factio cursitat quiritaturque vt literas, huius seculi ornamenta, funditus extirpent, disperdant, eo felicius et vberius erumpunt. Ludimagistri iam fere vbique suos Graecas literas docent. Quod pessime habet *ἀπαιδεύτους ἀνθρώπους καὶ ἀποαμουσοτέρους*. Collegii nostri Decanus, D. Io. Tornondus, vtriusque iuris doctor, cuius ingenium, animi candorem, ac doctrinam singularem saepe tibi praedicaui, in eas literas perdiscendas quicquid

9. moribus *scripsimus*: morsibus α.

13. *τυραννόπτωχοι*] *idem quod τυραννοπλούσιοι*, the Franciscans. Compare Erasmus' complaint about their treatment of Cognatus in Ep. 3122. Cognatus uses the variant name *πτωχοτύραννοι* for them in writing to Richardot (Cog. E. i. 300).

20. Comici] Terence, *And.* 69; see *Adag.* 1853.

33. Tornondus] Jean Tornond; formerly canon of St. Antony, in Nozeroy; in 1525 he succeeded Jean le Clerq as dean; later he became official of Besançon, and died 2 Aug. 1547 (Cog. E. i. 332).

temporis necessariis occupationibus suis succidere potest, impendit. Neque eum deterret vel rei difficultas vel grauior aetas: mauult sero sapere quam nunquam. Et ad discendum quae sera potest esse aetas? *Κορνηλίων* professio supra spem pulchre procedit. Habent ludum oppido quam frequentem. Oderunt et eos *πτῶχοι*. Verum ipsi diligenter et prudenter, cumque adulescentum vtilitate, munus suum hic obeunt. Leonardus a Grueriis, Franciscus Bonualotus a S. Vincentio, ecclesiae nostrae duo praecipua lumina, caeterique antistites Vesontini, tum Dolani senatores fere omnes, dici non potest quanto animo bonarum literarum patrocinium susceperint, et quam se praebe⟨a⟩nt infractos propugnatores. D. Iacobus Dussinus, praepositus Salinis apud D⟨iuum⟩ Anatolium, nunc multa cum laude Christum praedicat: aequat vel superat omnes *προσαίτας ἢ βωμολόχους* facundia.

De rebus meis quid praeterea scribam, non liquet. In triuio, vt ingenue fatear, sum consilii. Quid hic non sperandum, quid istic non metuendum? Quid porro vtrobique est sani?

Iliacos intra muros peccatur, et extra.

Equidem, vt quid faciendum censeam nihil dum mecum statui, ita ad patriam me bene animatum esse negare non possum, vt cui primae debentur: si modo Platoni credimus, non nos solum nobis, sed et patriae natos docenti.

Quid audio? Scaliger et Curtius furiis agitati, rursus nescio quid suppurati in te animi euomuere? Horum nugas tuae prudentiae erit, vti facis, contemnere: nec hos Hermodoros immortalitati trades qui, quod ex suis non possunt, cupiunt Erasmi apologiis innotescere. Crede mihi, tantum isti tibi detrahunt quantum Hieronymo Vigilantius. Tu modo animum te dignum concipe, et muscas istas contemptim abige. Maior enim es, clarissime Erasme, vbique gentium apud doctissimos et optimos quosque, quam vt de possessione illibatae existimationis tuae ab huiusmodi vitiligatoribus furiosis deiici possis. Aduersus etiam generosissimos leones lucernarii, vt ille inquit, canes baubantur. Et habes hoc cum omnibus omnium seculorum principibus et claris viris, ac de republica quam optime meritis, commune: semper virtus inuidiam comitem habuit. Quid autem in literis possis,

46. praebent αβ: *correximus*.

39. *Κορνηλίων*] Perhaps John and Erasmus Cornelius. To John Cornelius is addressed the letter of Cognatus printed Cog. E. i. 295–6 (where his name is Graecized, as here, *Κορνήλιε*). From the letter we learn that he was a poet, and it may be conjectured that he had been Cognatus' teacher in Dole. One of Cognatus' *Poematia* (Cog. E. i. 406) is addressed to Erasmus Cornelius, who was perhaps a brother of John (in connexion with both of them Cognatus plays on the supposed derivation of the name Cornelius from *cornu*).

46. Dussinus] Jacques Duxin. He continued to be provost of St. Anatolius in Salins until 1543 or 1544, when he was succeeded by Jean de Saint-Paul (Cog. E. i. 350); see Monot, *La Franche-Comté*, Lons-le-Saunier, 1907, p. 184.

50. In triuio] See *Adag.* 148.

53. Iliacos . . . extra] Hor. *Ep.* 1. 2. 16.

56. Platoni] See *Crito* 50C–52A.

60. Hermodoros] See Suidas s.v. Cognatus, fresh from the new edition of the *Adagia* (see Ep. 3118), seems to have taken his reference from *Adag.* 1600.

64. Maior] See Ep. 3070.

67. ille] We have not been able to trace the quotation; nor can we make any suggestion as to the meaning of the epithet *lucernarii*.

et quantum praestiteris, saeculum nostrum agnosceret, nisi naturaliter audita visis laudaremus libentius, et praesentia inuidia, praeterita veneratione prosequeremur. Verum posteritas hoc pleno ore praedicabit.

Indicauit mihi non ita multis abhinc diebus amicus quidam candidus, et tui studiosissimus, e Lugduno *Δουλοφανέα* annum et amplius cephalea laborasse. Id verum vt credam, libellus ab ipso nuper editus mihi persuasissimum facit. Nec enim vel micam sani capitis aut cerebri in se habet. Contemnendae tibi huiusmodi neniae sunt. Ego si quid potero, olim a te stans fortissime dimicabo. Nunc sum adhuc Troilus, et istis, si animi crudelitatem spectes, plusquam Achillibus, impar.

Venio iam ad extremam epistolae tuae paginam, qua quantum consternatus sim, patrone omnibus modis maxime, non facile explicauero. Tuumne animum Archiepiscopi Cantuariensis patroni tui, Thomae Mori, Ioan. Phisceri Episcopi Roffensis, Guilielmi Montioi, et reliquorum amicorum mors ita excruciat, vt dolorem arbitreris immedicabilem? Tene comitem illis futurum vereris ex pactione *τῶν συναποθνησκόντων*? Apage mi domine cum istis praesagiis. Nullius momenti hoc genus pactiones sunt. Dii meliora. Doloris autem remedia quaenam quaerenda sint, an est qui efficaciora aut magis praesentia exhibere possit quam tu ipse domi habes, in ipsis philosophiae ac theologiae penetralibus versatus? Tametsi non dubitem te ad Domini vocationem in horas paratum, nec inficiari possim, te hoc editis lucubrationibus exegisse monumentum quod non possit diruere innumerabilis, vt ille inquit, annorum series, nec fuga temporum: ne quid de fortunae, qua prouidentia es, bonis dicam, de quibus imperatoriis etiam pontificiisque priuilegiis instructus, ne in praedonum manus incidant, sed pro animi tui sententia elargiantur, iamdudum, nisi fallor, testatus es: tamen nunquam non immatura et luctuosa mors tua studiosis et studiis, imo bonis quibusque et erit et videbitur. Nam qui voluptatibus dediti, quemadmodum recte Plinius inquit, quasi in diem viuunt, viuendi causas quotidie finiunt: qui vero posteritatem cogitant, et memoriam sui operibus extendunt, his nulla non mors repentina est, vt quae semper inchoatum aliquid abrumpat. Verum vt nihil tale adhuc tua causa metuam, mi dulcissime parens Erasme, facit corporis tui habitudo, quam ab aliquot annis aeque viuidam integramque non vidisse mihi videor atque nuper quum te officii causa inuisissem. Tu modo tibi ipsi ne deesto. Quatenus humana ferenda, et quatenus nostro in dilectos affectui tribuendum sit, nemo te melius nouit, a quo nuper grauius eximii viri Desiderii Morelli, Officialis Archidiaconi Vesontini, et D. Petri

78. micam α: vnicam β. 79. neniae α: veniae β.

76. *Δουλοφανέα*] Dolet. Cognatus' informant is perhaps Odonus; cf. Cog. E. i. 313–14; but Cognatus has in that case read rather more into the letter than can be found there.

87. reliquorum] Ep. 3104, in its extant form, mentions Tomiczki and Zasius.

89. *τῶν συναποθνησκόντων*] Cognatus seems to be recalling expressions used by Erasmus of his friendship with Warham; see Ep. 2726. 39–41.

95–7. monumentum . . . temporum] Cf. Hor. *C.* 3. 30. 1–5.

103. Plinius] Ep. 5. 5. 4; cf. Juv. 8. 24.

112. Morelli] See Ep. 1534. 29n.

Dagueti, auunculorum meorum, mortem ferens, hoc ipsum sanctissime sum edoctus. Parce, si pro meo aduersum te studio audacior memorem monere pergo.

Aduexit Vesontium nuper vnus ex pharmacopolis, myrobalanorum chebulorum vasculum; si his etiamnum delectaris (nisi enim fallor, proxime praeterito anno horum causa in Italiam scripseras) significes rogo. Idem citronum, vt appellant, conditorum vasculum habet. Caeterum qui tibi meliore cum valetudine conueniat, saepe, si molestum non est, certior fieri cupio. Quod si te reualuisse intellexerimus, nuncio euangelia debebuntur. Nil audire poterimus iucundius, nihil aeque gratum. Pater et mater te quam possunt reuerenter salutant. Itidem faciunt iuuenes Burgundi, qui mecum erant Friburgi. Ego me tibi, praeceptor honorande, etiam atque etiam commendo, et gratiam habeo pro tuis beneficiis. D. Bonifacio Amerbachio, Sigismundo Gelenio, Hieronymo Frobenio, Nicolao Episcopio, et Io. Heruagio, quod sine molestia tua fiat, salutem nunciato. Vale.

3124. To ⟨Adolphus Vander Noot⟩.

Vita Erasmi p. 135. Basle.
O^2. p. 280: Lond. xxx. 73: LB. 1298. 29 May 1536.

[A comparison with Ep. 3111 (cf. Ep. 3130) seems to make it certain that the person addressed is Adolphus Vander Noot, lord of Oignies, chancellor of Brabant, 1531–43. In the office of chancellor he succeeded immediately his brother Jerome Vander Noot, to whom Erasmus had addressed a letter of complaint in 1522 (Ep. 1300). He is mentioned as active in the difficulties of Charles v with Maastrict, 1531–2, and with Ghent, 1540 (Henne vii. 62, viii. 233). A letter addressed by him to Mary of Hungary is printed in Gachard's *Relations des troubles de Gand sous Charles V*, p. 256. His daughter Anne was the wife of Louis de Schore (Cran. E. p. 294). He died 31 March 1543. See Hoynck iii^2. 310; where his epitaph (in St. Gudule's, Brussels) is printed: 'Hier leyt begraven Heer Adolf van der Noot, Riddere, Doctoor in beyde de Rechten, eerst Cancellier, ende naermaels Stadthouder der Leenen in Brabant, die sterft op den lesten dagh van Meert 1543, naer Paesschen.'

Ep. 3111, printed in this volume for the first time, was, no doubt, unknown to Merula; whose suggestion that the present letter was addressed to 'Valdes' may be disregarded—Alfonso Valdes had died in 1532; and there is nothing to connect John Valdes with the Netherlands.]

ERASMVS ROTERODAMVS CONSILIARIO CVIDAM S. P.

Omnes boni publice tibi debent plurimum, vir clarissime, qui in ista constitutus dignitate constanti animo stamen vsque rerum teneas. Nam synceri iudicis praecipuae partes sunt, vt malos coherceat, bonos ab improborum iniuria vindicet. Ego vero priuatim etiam tibi debeo, quod olim in Goclenii causa effeceris, vt ille iusta consequeretur,

3123. 113. α: Dagneti β. 3124. TIT. FORTE VALDESIO *post* CVIDAM O^1: *om.* O^2.

3123. 113. Dagueti] Cognatus' father had married Jeanne Daguet.

116–19. Aduexit . . . habet] This passage is taken almost verbatim from Boniface Amerbach's letter to Erasmus of 26 Nov. 1532; Ep. 2740. 17–21. For other and more extensive borrowings in Cognatus' letters see Ep. 2632 introd.

124. iuuenes] Metellus and Rosarius; see Ep. 2381 introd., p. 43. To Metellus Cognatus addressed the letter (which exists in two versions) entitled *De Imitatione*; and he dedicated to him the second volume of his *Poematia*.

et post eodem animo conatus sis manifestam iniuriam ab eo depellere. Huiusmodi rixas nobis suscitant Harpyae Romanenses, vt nec apud Gallos, nec apud Scotos, nec apud nos vllum sit sacerdotium pro quo non sit annis aliquot litigandum. Optarim Anglos cum Pontifice concordes esse. Illud tamen iam olim bene prouisum est ab illis, ne quid litium apud ipsos excitet Romana Curia. Etiamsi Goclenii causa aliqua ex parte laboraret, tamen vir ille, qui sua doctrina et iuuat et ornat Caesaris ditionem, dignus erat qui iudicis fauore subleuaretur. Nunc quum causa sit iustissima, quam indignum est, talem virum a publica vtilitate ad istas turbas auocari, cum summo studiorum detrimento, nec sine iactura autoritatis, qua Concilium istud semper polluit apud Brabantos. Spero Goclenium, bonorum virorum auxilio iam tranquillitati studiisque redditum esse. Quod si nondum contigit, etiam atque etiam rogo, vt illi eum animum praestare pergas quem hactenus praestitisti. Hoc officio tibi deuincies omnes qui vel liberalibus studiis vel istius Concilii fauent autoritati. De me nihil dicam, qui iam olim sum in aere tuo totus. Vale.

Datum Basileae 4 Calend. Iunias Anno 1536.

[3119]3125. To Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. c. 20 f. 71. Basle.
1 June 1536.

[An original letter, autograph throughout.]

S. Prodigiosa scribis de Anglia. Vtinam haec fuissent deprehensa priusquam boni illi viri fuissent extincti.

Magnopere te rogo vt fasciculum litterarum cures vel meo sumptu primo quoque tempore reddendum Goclenio. Inest aliquid rei seriae.

Mitto ad te annotationes meas, vt videas an cum tuis consentiant. Si dabitur oportunitas, cupio scire an hae litterae sint tibi redditae quas misi per quosdam negociatores Ianuenses, per quos poteris rescribere.

Opto te cum tibi charissimis quam prosperrime valere.

Basil. Cal. Iunii. 1536.

Erasmus Rot.
aegra manu.

Egregio viro D. Erasmo Scheto. Antwerpiae.

[3112]3126. To Tiedemann Giese.

Vnschuldige Nachrichten p. 934 (α). Basle.
Gelährte Preussen iv. 50 (β). 6 June 1536.

[The letter was printed 'ex autographo' in *Vnschuldige Nachrichten von Alten und Neuen theologischen Sachen . . . verfertigt von einigen Dienern des Göttlichen Wortes auff des Jahr 1719*. Leipzig, J. F. Braun. S. Hess who printed

3125. 7. misi *scripsimus*: mihi *MS*.

3125. 3. fasciculum litterarum] This presumably contained Ep. 3124.

5. annotationes] Presumably an extract from Erasmus' *Liber Rationum*, showing monies held by Schets on Erasmus' account; cf. a similar extract detailing monies held by Goclenius, printed in vol. x, p. 424, ll. 11–23. In Ep. 2793. 18–21 Erasmus asks Schets for a brief statement of accounts.

the letter in *Erasmus v. Rotterdam* ii. 606, Zurich, 1790, gives it as 'ex autogr.'; which P. S. Allen took to indicate that Hess' source was the *Vnschuldige Nachrichten*. The letter was also printed (together with Ep. 3112), *ante* 1725, in *Das Gelährte Preussen*, iv. 50–1: it was from this source that Miaskowski printed it in the Paderborn *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, p. 354. *Das Gelährte Preussen* has the following introductory note: 'Quod vero ad Erasmum, licet quomodo et in qua causa contra Pontificiorum obtrectationes Tidemannus eum defenderit, perspectum mihi non sit, reperi tamen in splendida Beati Caroli Ernesti Baueri PraeCons. quondam vrbis Gedanensis meritissimi bibliotheca Epistolam Tidemanni M[C]S. vna cum responsione Erasmi iamiam moribundi, ex qua, quantas inuicem amicitias coluerint, coniicere facile est.' The note does not make it clear whether the MSS. spoken of were autographs or copies—only of Ep. 3112 has the original survived.]

S. P. Epistola tua plena eruditionis et ingenii effecit vt summopere doleam me tuis votis non posse satisfacere. Eberhardus tuus referet tibi quo in statu sim, lecto pene semper affixus, tam afflictae valetudinis vt mihi prorsus abstinendum sit ab omni studiorum commercio; sine quibus mihi vita foret iniucunda, etiamsi recte valerem. Quare, vir humanissime, si nullam accipis excusationem, saltem veniam dabis morienti.

Vale. Basileae sexto die Iunii anno MDXXXVI.

Erasmus Rot. tuus aegra manu.

Ornatissimo viro D. Tidemanno Gisio, in Prussia.

[3120]3127. To Philip Melanchthon.

Gotha MS. Chart. A. 401 f. 96 v°. (α). Basle.
Munich MS. CLM. 2106 f. 77 v°. (β). 6 June 1536.
Zwickau MS. (γ).
ME. 1435.

[The text is preserved in three MS. copies. Of these the earliest is the worst, viz. the Gotha MS., Chart. A. 401, written in 1549 by J. C. Volcamer, and used by ME. (α). The other two belong to the seventeenth century—a Munich MS., CLM. 2106 (β), and a Zwickau MS. (γ): for the readings of γ we are indebted to Dr. O. Clemen. The Munich MS. carries a heading 'Ex manu et chirographo D. Erasmi Roterodami'. The Zwickau MS. agrees with it in all particulars, including its errors. In one or two places the Gotha copy, though carelessly made, seems to preserve either the true reading or the clue to it.]

VIRO OPTIMO IVXTA ET DOCTO PHI: MELANTHONI S. D.

PERGRATVM fuit quod obortam suspicionis nubeculam mature tuis literis discussisti, nostrae amicitiae serenum reddidisti, tametsi nil hostilis animi in te conceperam, mirabarque magis quam indignabar. Nec enim is sum qui ob quamlibet offensionem ex amico fiam hostis. Nunc illud mihi agendum puto, vt eius suspicionis mihi des veniam. Solet Lutherus me talibus lapidare conuiciis, quod multa congerens mundum nusquam ducerem, quod in fidei dogmatibus scepticus

3126. 10. Ornatissimo . . . Prussia β: *om.* α. 3127. TIT. α: ERASMVS ROTEROD. AD M. PHILIPPVM MELANCHTHONEM β. 1. obortam β: obscuram α. 2. nostrae . . . reddidisti β: *om.* α. nil β: nihil α. 4. enim β: *om.* α. 5. puto α: *om.* β. 6. me Lutherus α. 7. scepticus β: *om.* α.

3126. 2. Eberhardus] See Ep. 3112. 209n.

essem. Accedebat quod in proximis ad te litteris attigeram Amsdorfium, optans vt Luthero non tam arcte astrictus esses. Haec suspicabar tibi mouisse stomachum. Nec occurebat in quem is praefationis tuae locus quadraret alium quam in me. Sed quicquid hoc erat suspitionis, poteras tribus eximere verbis. Non improbo *μεθόδους*, nec displicet moderatio aut etiam correctio. Sed quoniam Locos toties edidisti, verecundius erat id in praefatione non dissimulare, at lectori rationem reddere, cur putaris quaedam aliter tractanda. Magnum onus suscipit, qui fidei catholicae regulas tradit, in quibus nisi sibi constet, vacillat in omnibus illius autoritas, praesertim apud iudices iniquiores parumque candidos, apud quos non tam refert quid quis testetur quam quid praestet. Habet enim ipsa res faciem et linguam suam.

Bucerus in praefatione aduersus Albricensem multa praeclara pollicetur, quae certe cuperem omnia esse vera, verum in opere non perinde apparent promissa. Testatur se a nullis Ecclesiae doctoribus dissentire, ne a recentioribus quidem, paulo sanioribus, in quibus ponit Thom. Aquinatem. Et in eadem pagina liquido damnat vota monachorum, in hoc certe a Thoma dissentiens. Albricensis dixerat in Eucharistia esse corpus Christi, sed non corporaliter. Hinc Bucerus colligit inter eos esse summum consensum, Tu, inquit, negas esse corporaliter, nos dicimus esse spiritualiter. At Albricensis non corporaliter dixit pro eo quod est, non sub corporis dimensionibus, quod Scholastici dicunt, non quantitatiue, sentiens tamen corporis substantiam vere adesse. In scriptis tuis, in quibus mihi multa vehementer arrident, interdum desidero plusculum circumspectionis. Frequenter enim sic leuiter capita rerum attingis vt negligere videaris quid arguto lectori venire possit in mentem.

Si quid libellorum istic excusum est praeter epistolam Lutheri et Dialogum Coruini, me inscio factum est. De Dialogo quem quidam adornauerunt in Doletum, pene dixeram Oletum, vestrum esto iudicium. Mihi in hoc genus rabulas nullum videtur aptius vltionis

8. β: Ac tedebat α. 8–9. β: Ambsdorffum α. 9. β: esset. α. 11. alium β: om. α. 12. suspitionis β: suspiciones α. poteras β: poteris α. 13. *μεθόδους scripsimus*: *μεθοδος* α: methodos β. quoniam β: quoties α. 15. at *scripsimus*: aut α: ac β. 17. illius autoritas β: *om.* α. 21. β: Alberiensem α. 22. pollicetur β: promittit α. 23. β: nonnullis α. 26. β: Alberiensis α. 28. β: summum esse α. 29. β: Alberiensis α. 30. dimensionibus β: *om.* α. 31. β: quantitatem α. 32. β: veram α. 36. β: isthic excussum α. 37. inscio β: nescio α. 37–8. est ... vestrum β: est Doletum pene dixerim Oletum in quem quidem adornauerunt dialogum vestrum α. 39. rabulas *scripsimus*: rabulae α: nebulas β.

---

8. proximis . . . litteris] Ep. 2970. The expression would more naturally be taken as meaning the letter nearest in time to the present letter, i.e. that, not extant, answered by Ep. 3120. That letter, however, could not have provoked Melanchthon to write the introductory section to the *Loci . . . Theologici*.

21. Bucerus] *Defensio Doctrinae Christianae aduersus axioma catholicum, id est criminationem R. P. Roberti Episcopi Abrincensis*, Strasbourg, 1534: see Ep. 2972.

37. Dialogum Coruini] See Ep. 2993. 80n.

37–8. quidam adornauerunt] Melanchthon had spoken of *quidam studiosus*, a single student, whom he had himself assisted. But the words *vestrum esto iudicium* seem to show that Erasmus is referring to the Dialogue which Melanchthon had mentioned.

genus quam silentium. Italus quidam bene literatus, sed insigniter impius ac furiosus, aliquot in me subornat; de quibus nihil detrimenti fieri potest—nihil enim habent neque rei neque honesti nominis. Ex Italia misit Scaligerum ac Doletum. Mediolani habet Merulam; qui tamen non ausus est suum nomen addere. Rhomae habet Petrum Cursium, de numero vicariorum sacrificulorum, cuius stultitia feriantur Romanenses. Iam et Catarinus Lutetiae aedidit in me librum, titulo petens Card. Caietanum, sed obiter in me virulentus. Est noua factio, quae indies serpit latius. Nec dubium est, quin haec organa moueat Satanas, qui mallet omnes esse Ciceronianos quam Christianos. Multi mihi gratias agunt quod e scriptis meis, qualiacunque sunt, aliquam pietatis scintillam hauserint. Hoc lucelli Satanas Christo inuidens instigat istos. Interim vsurpo vocem Dauidis, quum saxis, et conuiciis quouis saxo durioribus, lapidaretur: Dominus praecepit illis vt maledicerent mihi; quis scit an misereatur mei? Haec effudi in sinum tuum, quem scio non discingi temere. Eberardum generosae indolis iuuenem vidi libenter.

Vale. Basilea. 6. die Iunii anno 1536.

Erasmus Rot.

Viro pio iuxta ac docto Philippo Melanchthoni.

42. nominis α: hominis β. 43. Ex α: et β. 44. β: est ausus α. β: habent α. 45. β: Cuchium de nostro vicariorum α. 45–6. feriantur *scripsimus*: feriuntur α: fruuntur β. 46. Catarinus *scripsimus*: Chateremus α: Catheronus β: Catherinus γ. Lutetiae β: *om.* α. 47. β: sed latet in me vicium virulente α. 50. e β: ex α. 51. hauserint α: hauserit β. 53. β: lapidarentur α. 54. β: praecipit α. 55. β: distringi α. β: Eberhardum α. 57. anno β: om. α. 58. β: Tuus Erasmus Roterodamus α.

40. Italus] Aleander.

43. Merulam] Gaudentius Merula. Born at Borgo Lavezzaro, near Novara, he had been a pupil of Domitius Calderinus († 1478); his birth, accordingly, can hardly be placed later than 1460–4. From Hortensius Landus, another of Erasmus' Ciceronian enemies (see Ep. 3019. 43n), we know that he was still living in 1552: 'vive anchora et e buona persona' (*Sette Libri di Cataloghi*, p. 450—the book appeared in 1552). Another of Merula's teachers was Dominicus Maccaneus; from whom he, no doubt, derived his special interest in archaeology and topography. He taught at Milan, Vigevano, and Abbiategrasso; among his Milanese pupils was Francis, later Cardinal, Alciati. Andrew Alciati, Erasmus' correspondent, and a relative of the Cardinal, spoke of him as 'summus antiquarius'. The work on which his fame rested, the *De Gallorum Cisalpinorum antiquitate et origine*, was published in 1536. His works, published and unpublished, are listed in the *Museo Novarese* of Lazarus Augustinus Cotta, 1701, pp. 133–5. 'Scripsit etiam Bellum Erasmianum', Cotta there says; and the work referred to can hardly be any other than that of which Erasmus here speaks. Cotta gives no exact title. But his 'Bellum' seems to make it almost certain that the book was that called by Erasmus and by Cognatus *Bellum Ciuile inter Ciceronianos et Erasmicos* (see Ep. 3019. 46n). That the book ever reached print seems unlikely. See, in addition to Cotta's book, Argelati, *Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium*, II. 2132–4; Tiraboschi, VII. iii. 1290–1.

46. Catarinus] Lancellotto de' Politi, who adopted the name Ambrosius Catarinus; see Ep. 1275. 78n.

52. vocem] 2 Sam. 16. 11–12.

55. Eberardum] See Ep. 3112. introd., 209n.

3128. From Tielmann Gravius.

Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum f. 16. Cologne.
Erasmuslade. 22 June 1536.

[An original letter, written and signed by a secretary, in the University library at Basle. It evidently answers a letter from Erasmus (not extant) proposing to dedicate his edition of Origen to Hermann of Wied, archbishop of Cologne. Erasmus did not live to carry out his project: this was completed by Beatus Rhenanus, who in his dedicatory letter copied the titles here given to the archbishop word for word; see vol. i, p. 53.]

S. D. P. In hoc temporis articulo magnis et arduis negotiis distineor, doctissime amantissimeque Erasme: ob id paucioribus tecum agere res ipsa flagitat.

Literas dig. tue ad me e Brabantia commodum accepi. Omnibus modis persuasum est nostro Archipresuli Origenem dicare. In ingratum nil collaturus ⟨es⟩. Erit profecto principi nostro hoc quicquid est negotii omnino gratissimum.

Quantum ad titulum attinet, sic habet communis noster scribendi vsus: 'Reuerendissimo in Christo patri, eidemque illustrissimo principi, domino Hermanno sancte Coloniensis ecclesie Archiepiscopo, sacri Romani Imperii per Italiam archicancellario, principi Electori, Westphalie et Angarie duci, Legatoque nato et Padelbornensis ecclesie administratori vigilantissimo, domino, etc.'

Ceterum quantum ad genus, siue familiam, et virtutes spectat, quibus idem dominus noster Reuerendissimus preditus est, sic habet. Comes est ex inclita et preclara eademque illustri et generosa familia a Weda, et dominus ex preclara et generosa familia de Ronchell et Isenburg. Vir insuper quantum ego quoque in ipso expertus sum insigni preditus humanitate et beneuolentia erga bonos et doctos viros omnes, tum admiranda clementia in sue gratie subiectos et mansuetudine, sed et beneficentia non mediocri in dignos et benemeritos, quin et magnificentia tanta vt vix illi alius quispiam ex Germanie principibus comparandus veniat.

De cognitione literarum nihil habeo singulari et excellenti commendatione dignum quod scribam; nisi quod est precipuus et singularis amator omnium studiorum, adeoque vt per otium interim ipse non indiligens lector mihi compertus sit optimorum autorum, et cumprimis eorum qui sacras literas elucidare conati sunt, vt Augustinum et Hieronymum, vt de aliis in praesentia taceam. Quod autem idem princeps non insigniter admodum calleat bonas literas, id certe non ignauie eius aut ingenii obtusitati, sed preceptorum defectui et temporum iniurie tribuendum mihi videtur.

Vale, mi amantissime Erasme, et tuum Tilmannum mutuiter ama. Frobenium nostrum meo nomine salutabis diligenter.

4. commodum *scripsimus*: nondum *MS*.

17–18. ex preclara . . . Isenburg] The territorial designation seems to have perplexed Beatus Rhenanus, who sending his preface to Boniface Amerbach for approval says: 'Nescio an assecutus sim sensum Tilmanni', and begs him to make any necessary alteration; BRE. 300. In the dedicatory letter the information furnished by Tielmann is represented by the words: 'ditione cumulatiorem auctioremque reddit vetustissima dominorum a Ronckel et Isenberg progenies': BRE. 299.

Ex Colonia Agrippina plusquam ex tempore, vix relectis literis, per vnum ex amanuensibus meis, mihi a secretis, descriptis.

Anno a virginis partu post M.D.XXXVI. x Calend. Iulii.

Tilmannus Grauius
tuus quantulus est.

Absolutissimo omniiugae eruditionis viro Desiderio Erasmo Rotherodamo domino et patrono mortalium charissimo.

3129. From John Paungartner.

Breslau MS. Rehd. 254. 117. Augsburg.
LB. App. 383. 25 June 1536.

[An original letter, written by a secretary and signed by Paungartner. The address, which is on a separate sheet, has been torn, probably in opening the letter.]

Vir excellentissime etc., accepi tuas litteras, quibus intellexi, missum a me poculum ad te peruenisse. Non erat necessitas accurate gratias agere. Nam tibi de me optime merito maiora debeo, totusque in aere tuo hereo. Non rem ipsam ponderare velis, quae parui est momenti, sed animum tibi seruiendi promptum amplecti. Ais, in senem beneficium non esse conferendum. At ego ita sum affectus vt non modo amicos senes, sed fato etiam defunctos soleam deamare, ac eorum memoria delectari impendio. Zasius, vt scis, erat mihi amicus syncerus. Huius ego demortui filium, Ioannem Vlrichum, nunc curo Patauii meis impensis imbuendum artibus liberalibus, praecipue quod is prae caeteris liberis forma genitorem referat, vti ad me perlatum est. Quod si aequum est de amicis qui e vita excesserunt

---

3129. 1. litteras] Not extant.

2. poculum] This was the second gold cup given to Erasmus by Paungartner. Boniface added it to the gold cups listed by Cognatus in April 1534: 'Poculum aureum Pangartneri munus.' Cognatus describes the first cup as 'cum operculo in fastigio habens Herculem'; see Ep. 2809. 7–9.

9. Ioannem] John Ulrich (1521–70), Zasius' son by his second wife, Barbara. He matriculated at Freiburg in May 1534. After the death of his father (Nov. 1535) he studied at Padua and other Italian universities, returning to Freiburg in 1540 (M.A. 1541, I.U.D. 1542). In 1540 he attended the Diet at Ratisbon in the service of the duke of Savoy, who appointed him 'Cancellarius Germanus'. (His brother Joachim had previously been the Duke's Chancellor, see Ep. 3082. 23n.) John Ulrich became Professor at Basle in 1543, resigning, however, in the next year, owing to religious difficulties. In 1545 he seems to have been in trouble with his creditors, who threatened to seize his library (a catalogue of the library is still extant—the books were sent to him at Paungartner's house in Augsburg in 1548). Thereafter he entered the service of Ferdinand, becoming Councillor, later Vice-Chancellor, of the Imperial Court. He took an important part in the Council of Trent. He died at Vienna, 27 April 1570. There are extant a number of letters from him to Boniface Amerbach, some of them written from the Imperial headquarters during the Schmalkaldic war. These are printed by J. A. R. Stintzing, Basle, J. Schweighauser, 1857. In 1541 he published at Basle, M. Isengrin, a new edition of his father's works. See R. Stintzing, *Ulrich Zasius*, Basle, Schweighauser, 1857, pp. 298–302, 385–7; H. Schreiber, *Geschichte der Univ. zu Freiburg* ii. 325–6; ZE. pp. 83–8.

bene mereri, quanto magis tibi viuo vel seni debeam gratificarier? Tuus sum, quantus quantus sum, et tuus ero, quoad vixero.

Feliciter vale. Ex Augusta xxv die Iunii Anno MDXXXVI.

Tuus ex animo Ioannes Paungartnerus a Paungarten.

⟨Theologorum⟩ Omnium facile Principi, ac Bona⟨rum Litterarum In⟩stauratori, Domino D. ⟨Erasmo Rot.⟩ Domino suo Honorandissimo.

[3111]3130. To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 136. Basle.
O^2. p. 281: Lond. xxx. 74: LB. 1299. 28 June 1536.

ERASMVS ROTERODAMVS M. CONRADO GOCLENIO S. P.

Scribe, inquis, Cancellario, quasi habitem Mechliniae. Hic vix intra quatuor menses contingit, cui literas recte committamus, si tamen contingit vllus. Si literae tuae venissent ad nundinas, potuissem per nundinas respondere. Nunc quando haec epistola ad te perueniet? Interim (spero) tua causa feliciter catastrophen sortita fuerit. Scripsi tamen. Quum epistola tua mihi redderetur, sic eram afflictus vt nunquam in vita grauius. Itaque per dies aliquot ne legere quidem potui. Mihi nunquam arrisit Antuerpiensis praebendae negotium. Id posteaquam euiceras, credebam nihil non successurum. Quod si nunc quoque successerit, suaserim tamen vt aliqua commoda condicione te submoueas ab illo grege. Ad absentem non multum redibit emolumenti; si praesens, erit tibi viuendum in loco pestilenti, seruiendum conuiuiis, desidendum totos dies in Capitulo, simulandum ac rixandum. Si quae te vrget necessitas, scito meam pecuniam esse tuam.

Suspicor harum molestiarum *τεχνίτην* esse eum qui Scaligeros, Doletos et Merulas in me subornat. Non sat habet homo Iudaice vindex impetere me, nisi et meos impetat. In furioso Dialogo Doleti vexatur Morus. Habet Leodii, qui suffundit frigidam, et hominem ad maliciam instruit. Heroinam a Nassauwen Hispanus quidam huc venientem suis literis commendarat. Me iubes ad illam scribere, et ego nescio vbinam agat. Significabas enim discessuram. Si mea bene nouisses, debebas illi respondere me necessario valetudinis causa reliquisse Friburgum, hoc animo vt Ecclesiasta absoluto Besontium peterem, ne non essem in ditione Caesaris. Sed hic ingrauescens valetudo cogit hybernare. Hic enim quamquam sum apud amicos sincerissimos, quales Friburgi non habebam, tamen ob dogmatum dissensionem malim alibi finire vitam. Vtinam Brabantia esset vicinior. Nescio an mihi fuerit commodum causam tuam Cancellario commendare ob Panormitanum, quem alienare non expedit. Opinor tibi redditas literas, quas per nundinas superiores misi, tibi, Rutgero, Andreae, Lypsio, et Scheto.

Quid necesse fuit, Rutgerum interpretari Graecas Institutiones e

3130. 16. *LB.*: *τεχνήτην* O^1. 29. fuit *libri*: *correximus*.

3130. 6. Scripsi] Ep. 3124.
17. Merulas] See Ep. 3127. 43n. homo] Aleander.
18. Dialogo] See Ep. 3052. 26n.
31. literas] None of these letters is extant. The letter to Schets is that answered by Ep. 3119. We are not able to identify Andreas.

Latino versas? Conducibilius erat interpretari Demosthenem, Lucianum, si quid habet casti, tragoedias grauibus sententiis refertas, ac similes autores, vnde discitur Graeci sermonis elegantia. Sed ille totus ad quaestum spectat, et grauiter perdit istud Collegium. Vale.

Basil. 4 Cal. Iulias 1536.

Erasmus Rot. aegra manu.

3131. To the Reader.

Origenis Op. 1536. Basle.
Lond. xxix. 89: LB. viii. 439. ⟨1536.⟩

[A short preface to *Fragmentum commentariorum Origenis in Euangelium secundum Matthaeum*, substituted in the edition of Origen, Basle, Froben, Sept. 1536, for the preface addressed in 1527 to Nicholas of Diesbach, Ep. 1844, but incorporating with verbal differences ll. 52–70 of that letter.]

DES. ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI. S. D.

Ineptvm fortassis alicui videbitur in tam vasto tot voluminum Origenicorum naufragio vnius fragmenti iacturam deplorare. Hoc enim perinde sit ac si quis cui nauis preciosis mercibus onusta perisset vnius pallii damnum defleat. Quanquam ego sic affectus sum vt, quum de tam graui iactura non queam non discruciari, ea tamen maiore cum dolore desiderem quae scripsit in Nouum Testamentum; in quo literarum Hebraicarum praesidio non perinde egebat, nec toties in rebus obscuris ad dubias allegorias fuit confugiendum. Nusquam Origenes non ardet, sed nusquam est ardentior quam vbi Christi sermones actusque tractat. Inter Euangelistas autem nemo, mea quidem sententia, plenius omnem Redemptoris vitam ac doctrinam complexus est quam Matthaeus; qui, vt primus scripsit, ita primam laudem promeruit.

Caeterum hoc opus esse de genere tomorum non solum tituli qui extant apud Graecos, verumetiam ipsa res declarat, quocunque consilio dissecuit illud nescio quis in homilias. Neque enim hic vsquam vides clausulam homiliis familiarem, quae semper exeunt in δοξολογίαν, admixta nonnunquam precatiuncula. Tum ab his commentariis quos habemus mutilos, decem abesse tomos indicant Graeci codicis tituli, ex quo nos adiecimus vndecimum ac duodecimi partem. Vtinam licuisset ex pleno exemplari totum hoc opus instaurare studiosis, lectu profecto dignissimum.

Vna[m] altera[m]ue pagella[m] procurrimus in eam partem quam habebamus versam, idque duplici de causa: primum vt hoc argumento constaret hanc quam adiecimus partem illius operis esse portionem, quod habebamus truncum; dein vt ex hac qualicunque degustatiuncula lector possit aestimare quantum sibi permiserit ille quisquis fuit interpres: quem vt fateor incertum esse, quod absit praefatio, ita probabili coniectura colligi potest fuisse Ruffinum. Neque enim Hieronymus agnoscit hoc opus, et vertendi licentia Ruffinum indicat; in quo fidem desideramus potius quam eruditionem aut facundiam, quum interpretis magis etiam quam historici praecipua laus sit fides. Vale.

3131. 23. Vnam alteramue pagellam *libri*: *correximus*.

3130. 37. Collegium] The *Trilingue*, in which Erasmus felt so deep an interest.

3132. From Damian a Goes.

Basle MS. Variorum Epistolae ad Erasmum f. 10. Erasmuslade. — Nuremberg. 15 July 1536.

[An original letter, autograph throughout, in the Basle University Library. On the address-sheet Bo. Amerbach has written: 'Redditae pridie Bartholomei ⟨Aug. 23⟩ missae per Beatum Rhenanum.' Here and there, for the convenience of the reader, we have corrected tacitly, by the use of square or angular brackets, errors which are probably mere orthographical or grammatical eccentricities on the part of Damian. Some errors not likely to perplex the reader we have left untouched.]

S. P. Nescio quid aegrius acriusue ferendum aliquis putet quam ⟨si⟩ post multos labores multaque itinerum descrimina ad id quo[d] tendimus (quamuis pro foribus pateat) peruenire non concedatur. Sucepi, amantissime Erasme, illud iter de quo saepius ad te scripsi; et quoniam reliquas Germaniae ciuitates perlustraueram preter Norombergam, constitui eam prius videre quam ad te venissem, vt finito apud te negotio propter quod veniebam recta in principio autumni in Italiam reddissem. Veni tandem huc, vbi de bello Heluetico tanta feruntur vt non solummodo ii qui istuc proficisi volunt ter⟨r⟩eantur, at etiam ii qui ex foco lareque admouere pedem nolunt. Tamen si haec incerta, vt saepius rumoribus contigit, es⟨s⟩ent, non dubitas⟨s⟩em in scententia procedere. Sed ad⟨d⟩unt ii a quibus omnia haec et multa alia accepi quendam D. de R[o]us Atrebatum, Caesaris Yconomum, quem optime no[g]ui, manum xx milium millitum apud Ormatiam Vlmamque collegisse; cum quo atque Brugundo millite euasurus ex Brugundia est Heluetiam, si Heluecii supetias Gallo dent, quos affirmatur ia⟨m⟩ xxx milia millitum misisse[nt]. Vnde, credo, apud vos exortae maxime turbationes. Et tametsi haec audiebam, in mea procedere volebam scententia. Amici (quos hic habeo) orabant, atque pro Dei fide obtestabant, ne facerem, quippe non solum in Brugundia esse millitem, sed etiam in Brisgoia atque Elsatia; ex quo nullo itinere Basileam venire posse aliquem, nisi maximo periculo, praesertim hominem perigrinum, qui omnibus suspectus videtur semper, maxime eos qui habent vnde iacturam facere bonorum posent, quae semper ambiuntur praecipue a millitibus, quod genus hominum minime semper diuiciis abundat. Quibus monitis atque consiliis impulsus, ad te distitui tendere; quod tam⟨en⟩ aegre fer[r]o, vt Deus scit. Tamen si praesentia tam cari atque ardentis amiti frui modo non licet, mutuo in absentia amore atque conexu quo Christus nos arctissime coniunxit hoc sarciamur et literis hanc iacturam compensemus.

Scripsisti superioribus literis, ornatissime praeceptor—quibus Patauio, credens me ad te mox volaturum, perquam breuiter respondi—catalogum librorum tuorum velle in ordine mihi concedere; ex quo gratiam habeo maximam. Si id feceris, rem te dignam facies atque

2. si *addidimus*. 17. quas *MS*.: *correximus*. 18. tametsi *scripsimus*: tamen si *MS*. 26. diuiciis *A. Hartmann*: deuiciis *MS*. 29. ausentia *MS*.: *correximus*. 30. congunsit *MS*.: *correximus*.

7. negotio] The project of writing Erasmus' Life to be prefixed to the *Opera Omnia*, see l. 46 n.

13. D. de Rous Atrebatum] We do not know who is meant.

32. superioribus literis] Not extant; but answering Ep. 3085, of 26 Jan.

33. respondi] This letter also has not survived.

posteritati comodam. Et quod de vita recusas, non est quod omnia scriptis commendes. Scribes ea que tibi honori[s] erunt, reliqua transmitte. Pos⟨s⟩is vitae morumque rationem ampliare, progeniei leuiter attingere. Erit profecto in re tua subcipere hunc laborem, quoniam non dubito, postquam ad tuum diem discederes, multi tibi amici atque etiam inimici tuam diligenter discripturi sint vitam. Quae scripta, si alia exeant quam deceat oporteatque, obscurare possimus iis quos mihi reliqueris a te compositos eo artificio atque ornamento quo in omnibus aliis tuis operibus semper vsus es. Quam vitam tuam cum catalogo tuorum librorum, ita vt antea ad te scripsi, in principio tuorum operum (quae meo sumptu curabo imprimi) affigam. Hic habes, amitissime Erasme, de hac re iudicium meum. Tu cui multarum rerum notitia[m] conceditur possis de hoc melius discernere; quidquid constitueris, modo in re sit tua, mihi gratissimum erit. Tamen si efficies vt huic tuo Damiano aliquid gloriolae ex hoc accedere posset, non indigne facies. Scis quam ardenter te amem.

Inglostadii, vbi biduo egi, accepi a quibusdam scolasticis amicis meis antea quidem mihi intime cognitis, esse quosdam tumidos doctores, qui de te coram populo studiosisque mira in sugestis, circulis priuatisque confabulationibus praedicant. Aiunt te migrasse Basileam vt sectam Suinglianam liberius amplecti posses: in qua te semper versatum fuisse ad⟨d⟩unt; et multa alia quae prolixum erit narare. Volui eos conuenire, vt eis indicarem quam alienus sis a sectis, et ostenderem eorum stultitiam insaniamque. Non potui. Quippe propter vacationes quae iam inceperant, abiuerant rusticatum. Tamen quantum potui oraui amicos omnes vt eos vellent monitos habere, ne pergant amplius insanire, scientes Erasmum esse alium quam predicant. Non dubito quin Germania atque bona pars Christianorum hab⟨e⟩at multos, qui te de hac re arguant: aduersus quos tuae prudentiae committo an liceat declamare.

Cartam Heluetiae, si possis nancis⟨c⟩i, oro vt mittas; erit mihi mire commoda. Ego hinc recta repetam Patauium, intra triduum vel quatriduum. Posis tute scribere. Inuenient me tuae literae istic. Vale et me ama, credens me nihil magis desiderare, quam meum Erasmum nonnunquam iterum videre, quod quidem adhuc spero (Deo adiuctore) fore. Iterum vale.

Norombergi. xv Iulii. anno 1536.

Tuus ex animo
Damianus a Goes.

Desyderio Erasmo Roterodamo. Basileae.

39. leniter *MS.*: *correximus.*

38. transmitte] For *omitte.*

progeniei] For Erasmus' illegitimate birth, see vol. i, pp. 47–52; Epp. 187[a] (vol. iii, p. xxix); 447 introd.; 517; Appendix i and Appendix xxiii, A. 9. Damian seems to be the only one of Erasmus' correspondents to speak to him directly on the subject, and on the artifices which he employed to conceal the facts. Ep. 552, however, though suppressed in later editions, contains a reference to the 'Ερασμικὴ δυσδαιμονία and was published in 1519.

43. quos . . . compositos] The grammar seems to require *quae . . . composita.*

46. curabo] For Damian's projected edition (at his own cost) of the *Opera Omnia,* see Ep. 3085.

54. doctores] Among them, no doubt, Doctor John Eck.

3133. From Daniel Stibarus.

Munich MS. Cod. Lat. 10357. 154. ⟨Würzburg.⟩
⟨July–August, 1536.⟩

[The letter is preserved in a volume of the *Camerariana* in the Staatsbibliothek at Munich; see Ep. 1501 introd. The MS. is a rough copy, in the hand of Joachim Camerarius, who was a close friend of Stibarus.

The letter bears neither year-date nor month-date. But the words 'Gallum autem oppugnari a Caesare', l. 8, indicate a date not earlier than 25 July 1536, when the imperial armies opened the war with France. With what is said of the thunder of guns being almost audible in Basle, we may compare the similar exaggerations of Damian's letter of 15 July (Ep. 3132). For the horrors in England, see Schets' letter of 8 May, with Erasmus' reply of 1 June (Epp. 3119, 3125). The heading *ὡς ἀπὸ Στιβάρου* suggests that we have Camerarius' copy of a letter never in fact dispatched—before it could be sent, we may suppose, the news of Erasmus' death had reached Würzburg (or Tübingen).]

ERASMO. *ὡς ἀπὸ Στιβάρου.*

Etsi quod scriberem nihil erat, tamen volui conseruare morem meum mittendi ad te interdum litteras. Saepenumero solicitor cura de te et rebus tuis. Migrationem opto voloque tibi istam feliciter euenisse, et esse nihil cur factam nolis. Multi quidem admirati sunt; sed mihi nihil insolitum accidisse visum, qui arbitrarer te semper Basileae libenter et iucunde vixisse.

Ex Anglia ita horrenda fama affertur vt etiam hostibus miserabiles illos possit reddere. Gallum autem oppugnari a Caesare, quid ego tibi scribam, qui istic es vbi de excercitu bombardarum sonitus propemodum exaudiri possint? Me quidem inter tantos tumultus valde perturbari sentio; quo magis te existimo, aetate prouectum et cupidissimum quietis, atque illa etiam dignissimum: quae etiam si inter haec quoque tibi constiterit, tamen rumorum horroribus inquinari necesse est.

Nos fieri scito indies cariores Principi: quod te libenter cognoscere mihi persuadeo. Sed cum hoc etiam onera noua nobis imponuntur: quod fortassis aetati huic est vtile—vtinam dignitati etiam expediat. Te autem ille admiratur atque suspicit et veneratur animo suo.

Vale et, si videbitur, remittes mihi aliquid litterarum tuarum, quas cupidus expecto.

3134. ⟨From Henry Stromer⟩ to John Cochlaeus.

Berlin MS. Preussische Staatsbibliothek (α). ⟨Basle.⟩
Hamburg MS. Uffenbach-Wolf 45. 413. iv°. N.H. p. 12 (β). c. July 1536.
Vienna MS. N. cxci. O.L. 445, p. 52 (γ).
Gotha MS. chart. B. 16, f. 250: scriptus c. 1549 a Valentino Bavaro (δ).
Gotha MS. chart. B. 187, f. 270 (ε): saec. xvii exeunt.
Munich MS. Lat. 943 (ζ): c. 1567.

[α is an original letter, in a hand not identified, folded and addressed, but without signature, and with no indication of the name of the writer. The letter is preserved, however, in a number of other MSS.—in Gotha (two copies), Ham-

3133. 1. quod *scripsimus*: quid *MS.*

3133. 15. Principi] Conrad of Thuengen.

burg, Munich, Vienna. In one of the Gotha copies (ε), the name of the writer is given as Henry Stromer, senior; that of the person addressed as Spalatinus (for Stromer, and for other letters addressed by him to Spalatinus, see Ep. 578 introd.). The other Gotha copy, and the Hamburg copy, agree with ε in giving the name of the person addressed as Spalatinus, but the Hamburg copy does not indicate the name of the writer; nor does the Vienna copy. In the earlier Gotha copy (δ) the writer is said to be 'Doctor Amerbachius senior'; but this attribution may be confidently dismissed—Amerbach cannot be supposed to have seen Erasmus' library twice only, nor did he need Froben to tell him of the agreement with Lasky about the books in it (see ll. 12–14). Nor, yet again, would he have written the third sentence of our letter. The letter may be regarded as in the nature of a circular, carrying the news of Erasmus' death to Cochlaeus, Spalatinus, and other friends. That it was composed by Stromer seems likely; P. S. Allen noted that in the Library of Zwickau there is preserved a letter of Stromer to Oswald Lasan, mayor of Zwickau, describing the death of Erasmus.

In ε the letter is dated 11 July. But since it describes the *funeral* of Erasmus, this date is plainly wrong. The other copies are undated.

In the Czartoryskich Muzeum, Cracow, MS. 247, p. 275, is a letter of Cochlaeus to Dantiscus, written on 29 September; in which he states that he has heard a rumour of Erasmus' death, but does not know whether to credit it; he has written, accordingly, to Froben for confirmation. He mentions that he has received two letters from Erasmus, both written on 25 May (neither of these letters is extant). Cochlaeus was in Meissen; it seems remarkable even so that he should not, so late as 29 Sept., have had reliable information. In Cologne, Tielmann Gravius had received the news of Erasmus' death from Froben on or before 1 Aug. (see Ep. 3136); and in Mainz it was known to Nausea, through Bp. Faber, before 18 Aug. (see Ep. 3139).

The text of the Vienna MS. was printed by P. F. X. de Ram in the *Bulletin de l'Académie royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles* ix. i, 1842, pp. 469–71. The text of the later of the two Gotha MSS. (ε) was given by Horawitz in 1880 (*Erasmiana* ii. 36). For the Hamburg MS. we have used a collation made by P. S. Allen. Allen examined the two Gotha MSS. and the Munich MS., but save for the title-headings did not record the variants of δ and ζ.]

S. D. Dominus Erasmus nuper dissinterie morbo correptus vndecima Iulii vitam finiuit, agens iam annum 72. Quicquid reliquit facultatum, illud omne partim pauperum studiosorum commodis et vsibus promouendis legauit, partim egenis innuptisque puellis honeste elocandis testamento consecrauit. Sunt qui illum circa septem millia aureorum (ne dicam plus) reliquisse ferunt. Ex viuentis adhuc ore me audire commemini prudentis et circumspecti viri esse parare et reseruare sibi nummum ⟨in⟩ laetis, quo scilicet quamcunque fortunae iniuriam molestiamque facilius ferre possit. Hunc nimirum et ipse sibi, tot magnorum heroum liberalitate adiutus, comparatat, quem nunc post se relictum in sanctissimos vsus erogandum statuit. Thesaurum omnium librorum suorum, quorum mihi videndi copia

1. α: dyssenteriae βγζ: *om.* ε. 2. α: finiuit anno 1536 agens annum aetatis suae 72 γ. 3. pauperum *om.* γ. 4. legauit *om.* γ. innuptisque αβγ: et innuptis ε. 5. illud ε. septena ε. 6. ferunt γε: ferant αβ. 8. seruare γ. sibi *om.* ε. nummum α: minimum γ. in laetis *scripsimus*: laetis β: litis αγε. 8–9. Fortunam et iniuriam ε. 9. facilius βε: felicius αγ. nimirum] nummum ε. 10. magnorum *om.* β. *ante* compararat *habet* thesaurum γ, *fort. recte.* compararat αβγ: comparauit ε. 12–13. suorum . . . amplissimo αγ: suorum praesuli cuipiam amplissimo legauit βε.

5–6. septem millia aureorum] See Appendix xxv introd. In VZE. p. 225 the conjectural estimate is 8,000 florins.

bis facta est, legauit praesuli cuidam amplissimo cui id ante aliquot annos, vt mihi dixit Frobenius, promiserat. Reliquit aureorum et argenteorum poculorum fere regium apparatum, ad haec numismatum aureorum, quorum aliqua viginti, aliqua decem, aliqua tres ducatos valent, non minimum aceruum.

Totus erat, omnium vir doctissimus, in restituendo Graeco Origine; cui sic erat, iam iam morbi vi quam maxime vrgente, addictus, vt ab illo non citius discesserit quam mors ipsa e manibus scribentis calamum extorserit. Vltima verba, quibus iterum atque iterum repetitis ac magnis suspiriis (vt animum vere Christianum agnosceres) aeditis, terram reliquit: O Iesu, fili Dei, miserere mei, misericordias Domini et iudicium cantabo. Hec dicentem mors illico oppressit.

Funus honorifica et magnifica sepultura curatum est, in summi templi aedito loco, iuxta ritus Christianae Ecclesiae. Prodierunt in funus singuli senatorie dignitatis ordines ac tocius Reipublicae Basiliensis maximi quique proceres. Quicquid denique Basilea habuit litterarum ac virtutis scientissimum ac studiosissimum, illud omne maximo dolore confectum defuncto corpori hoc officio gratificati sunt.

D. Ioanni Cochleo Theologo Canonico Mysnensi.

13. bis facta est α: hic est facta γ. cuidam γ: cuipiam $\alpha\beta\epsilon$. ante aliquod α: aliquot ante γ. 14. dicit ϵ: dixit, Frobenius β. 14–15. argenteorum et aureorum γ. 16. aliqua ϵ: aliqui α. aliqui tres] tres α: aliqua centum ϵ: *om.* $\beta\gamma$ (aliqua *ante* tres *nos suppleuimus*). 17. minimum $\alpha\beta\gamma$: vulgarem ϵ. aceruum reliquit γ. 18. omnium (omniam ? α) $\alpha\epsilon$: iam $\beta\gamma$ (erat iam γ). 19. iam iam $\alpha\beta\gamma$: etiam ϵ. morbi vi α: vi morbi $\beta\epsilon$: morbi violentia γ. quam $\alpha\beta\gamma$: iam quam ϵ. virgente α. 22. agnosceres $\beta\epsilon$: cognosceres $\alpha\gamma$. 23. reliquentem γ. *post* reliquit *habent* haec fuerunt $\beta\gamma\epsilon$. Iesu $\alpha\beta\gamma$: Iesu Christe ϵ. 24. et $\alpha\beta\gamma$: ac ϵ. 25. magnifica et honorifica γ. 26. ritum γ. 29. virtutum γ. 30–1. *Post* gratificati sunt *habet* Datae Basileae a° salutis inclytae M.D.XXXVI β: Vale γ: Ex Basilea xi Iulii. Anno Christianorum M.D.XXXVI. Stromerus sen ϵ. 32. D. Ioanni Cochleo Theologo Canonico Mysnensi α: Georgio Spalatino ϵ: Doctor Amerbachius senior Domino Georgio Spalatino de morte Erasmi Roterodami δ: Epistola Basilea missa[m] in mortem . . . D. Erasmi Roterodami ζ: Epistola a Basilea missa in mortem doctissimi viri D. Erasmi Roterodami γ.

---

13. praesuli] John Lasky. For the contract with Lasky, see Ep. 2780. 7n.

18. Origine] The book was published in September, in two folio volumes: *Origenis Adamantii opera, latine, studio et labore D. Erasmi partim versa, partim recognita* (Basle, Froben & Episcopius). In Gabbema, p. 533, Ep. 211 is a letter of Viglius to Ausonius Hoxvirius, in which Viglius speaks much as Stromer here of Erasmus' preoccupation with Origen during his last days: 'De Erasmo arbitror te quae scire cupiuisti ex ⟨fratre tuo⟩ cognouisse. Ex diuturno autem morbo nunc meliuscule valet, neque tamen eum quicquam commentari audio. Sed H. Frobenius scribit eum totum esse in Origene, qui proximis nundinis emendatus exibit.' See also Amerbach's letter to Paumgartner in *Catalogi Duo*, 1537 (Ep. 3141. 191–2): 'nec vllus morienti superfuit ingenii foetus posthumus quam Origenis recognitio, cui immortuus est.'

3135. From John Herwagen to Beatus Rhenanus.

Sélestat MS. 107. Basle.
BRE. 296. 17 July 1536.

[The text here given is that of BRE. We have not been able to see the original MS.]

S. L. Annaei Senecae exemplar a nobis excusum, Beate charissime, ad te mitto; quod, quum inopia bonorum codicum suo nitori reddere non possis, saltatim tamen introspicere liceat, vt, si quid monstri nostra irrepsit culpa aut prius inuectum, tuo acri iudicio conficere queas, simulque iudicare num quae elegantius et pulcrius formari possint.

De Christianis poetis statuo nihil quam tuo consilio agere, quaeque reipublicae studiosorum ratio poscit et fortunarum mearum tenuitas sufferre velit. Peutingeri filio scribi cupio, suum vt Aratorem communicare dignetur.

Dominus Erasmus Roterodamus, altero die quo vesperi Basileam attigi, vitam commutauit morte, scilicet 11 Iulii, sub horam duodecimam intempestae noctis, vitiis autem (vt nosti) variis, tum disenteria. Deductus a nullo non studioso, tum consule altero non paucisque senatoriis viris, ad locum sepulturae delectum in summa aede, qui prius diuae Virgini sacer fuit. Habita est illic a Miconio conciuncula laudum eius partem non paruam perstringens. Futuro Martis die (magistratu illum deligente diem) more nostro memoria eius peragetur. 23 Augusti, deo auspice, Erasmii nostri hymenaeum cantabimus: tu, vt spero, cohonestabis: fies tamen certior quam dici literis possit. Vale. Rapide.

Basileae 17 Iulii anni 1536.

Tuus, vt semper, Iohan Heruagius.

Doctissimo domino Beato Rhenano, domino et patrono suo colendo. Schletstat.

7. quaeque *scripsimus*: quae *BRE.* 9. Aratorem *scripsimus*: Aratum *BRE.* 12. ii Iulii *BRE.*: *correximus.*

---

1. Senecae] *Opera per Erasmum emendata*, Basle, Io. Hervagen, March 1537, fol.

7. De Christianis poetis] For the projected Basle corpus of the Christian poets, see Peut. E. 292 (14 Oct. 1536); in which Beatus Rhenanus asks Peutinger for the loan of his manuscript of the *De Actibus Apostolorum* of Arator, for use in this 'noua et mehercle sancta editio'. The MS. was dispatched on 24 Oct. 1536, but the edition was never completed.

9. Peutingeri filio] Why Herwagen suggests that Beatus should write to 'Peutinger's son', and not to Peutinger himself, we are not able to divine. Peutinger had, in fact, four sons, of whom the eldest was Claudius Pius, born in 1509. Beatus, in any case, addressed his request direct to the father (Peut. E. loc. cit.).

17–18. Futuro Martis die] 20 July.

3136. From Tielmann Gravius to Erasmus Schets.

British Museum MS. Add. 38512, f. 94. Cologne.
1 August 1536.

[An original letter, from the Nève collection, written and signed by the secretary who wrote also Ep. 3128. It was printed by P. F. X. de Ram in *Bulletin de l'Académie royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles* ix. i, 1842, pp. 472–3; see Appendix xvii.]

S. D. P.

Non mihi dubium est, Schete vir humanissime, quin haec ad vos quoque delata sit fama, quam per totam fere Germaniam iam sparsam audio, nempe inuida fata Erasmum nostrum (quo Germania nihil vnquam habuit aut forsan habebit prestantius excellentiusque) nobis e medio sustulisse. Ceterum quam huiusmodi rumor (proh dolor) verus sit, quem [sepe] sepius falsissimum expertus sum, hec Frobenii ad me transmissa scripta, quorum argumentum illius rogatu hic tibi subscribere non grauabor, facile declarabunt. Estque illud tale.

'Literas tuas postremas ad D. Erasmum opt. max. missas accepimus. Eo autem tempore D. Erasmus tam grauiter egrotabat vt ne ipse quidem legere posset neque legentem ferre, ac paulo post, nempe duodecimo Iulii, cum perpetuo profluuio ventris vltra octodecim dies incredibiliter laborasset, post medium noctis animam Deo reddidit, magno reipub. Christianae dispendio maximoque nostro omnium dolore, etc.'

Habes hic, mi Schete, partem Frobeniani epistolii; non festiuum profecto sermonem, sed prorsus scytulam (quod aiunt) tristem. Quare vide forti infractoque sis animo. Quantum ego ex huius viri morte tristitie ac doloris hauserim non est hic narrandi locus: ipse probe sentio. Bene vale. Ex tempore et raptim, non relectis literis.

Ex Agrippina Colonia, ipsis Calendis Augusti, Anno a Christo nato post M.D.XXXVI.

Tilmannus Grauius a Fossa,
tuus ex animo totus, quantulus est.

Rarae eruditionis viro D. Erasmo Scheto negotiatori Antwerpiensi, domino et amico syncero.

3137. From John Antoninus.

Nantes MS. 674. 23. Cracow.
9 August 1536.

[An original letter, autograph throughout, in the collection bequeathed to the Departmental Library at Nantes by M. Pierre Labouchère (†1873); it was acquired by him, together with Ep. 3138 at the Succi sale in May 1869. Ep. 537 is also in the Labouchère collection. The three letters were at one time in the University Library at Basle, which preserved copies (Basle MS. G². II. 67, *Variorum Epist. ad Erasm.* f. 19) when the autographs passed out of the Library; see Ep. 479 introd.]

S. P. et mei commendationem. Quamuis afflicta multum sis

3136. 1. haec *de Ram*: hoc *MS*. 6. sepe *seclusimus*. 7. quorum *de Ram*: quarum *MS*.

3136. 10. Literas] Ep. 3128. 18. aiunt] See *Adag*. 1101.

valetudine, Domine, non cessas tamen ad me clientulum tuum etiam in summo holagrae tuae cruciatu scribere, ac tuis illis sanctissimis digitis subscribere. Id facit Tuae erga me Amplitudinis affectus incredibilis. Vnde quidem ago T⟨uae⟩ A⟨mplitudini⟩, et habeo, immortales gratias. Me barbarum, quomodo excusabo silentium meum? Hoc scio, quod non soles spectatos amicos vulgari officio mittendarum literarum intermisso aestimare, praesertim quum nullum affertur argumentum rei seriae. Mortes et miserias principum, patronorum tam eximiorum ac merito colendorum, passus sum ab aliis te intelligere. Equidem non fui ausus maximis plurimisque negotiis te occupatissimum compellare. Et quoniam huic tuo corpusculo tam raro ac tenui male conuenit cum medicis, excrucior vehementer deesse nobis, quo possimus opem ferre tibi, viro immortali vita dignissimo. Sed Dominus dabit letiora, quum ipsi videbitur.

Iosephus, affinis meus, rediit. Prae se fert ingenii cultum, vt in iuuene, non vulgarem. Huic ego nunc lampada trado. Quid valeam et quid rerum geram si queris, Valeo, nisi quod continenti medicacione multis satisfaciens, ipse non parum attero debiles alioqui vires meas. Valedixi aulae. Quotidie clamans ad Dominum, et illi confitens errores et negligentias meas, quietus instituo ad pietatem filias, charissimas possessiones meas. Et velut experrectus fideli de morte Thomae Mori expositione, consydero quam felix in sua concha vixerit Diogenes, quam prestans fuerit Democriti philosophia. Dici non potest quantum me delectauerit illa tua de puritate Ecclesiae Christianae preciosa gemma.

Pridie quam hinc emigraret Petrus Tomitius, Episcopus noster, scriptae fuerunt ad T⟨uam⟩ A⟨mplitudinem⟩ literae quibus tibi persuaderet galerum vt sumeres Cardinalitium. Sed quia morbi tum impotencia non siuit subscribere dominum, propterea indignae visae sunt exequutoribus, quod vocant, vt a morte domini ad T⟨uam⟩ A⟨mplitudinem⟩ mitterentur. Ego vero, quia declararent qua voluntate in te fuerit illustris pontifex, dum viueret, indignum iudicaui eas reiicere: itaque mitto illas Amplit⟨udini⟩ T⟨uae⟩.

Georgius Wernerus, Regis Ferdinandi consiliarius, et Argenteae Camerae Hungariae magister, hoc semper mecum contendit, vt illius summam erga T⟨uam⟩ A⟨mplitudinem⟩ obseruanciam tibi commendem. Non est vanum quod scribo: in tuis libris libenter versatur, te sancte colit et admiratur. Extruseris aliquando tuam ad hunc mea inuitacione epistolam, non temere cadet. Vxorcula et filiae optant T⟨uam⟩ A⟨mplitudinem⟩ quam prosperrime valere. Dominus

---

2–3. non cessas . . . scribere] No letter from Erasmus to Antoninus is extant later than 9 June 1529 (Ep. 2176); but Erasmus probably wrote to Antoninus at the same time, 31 Aug. 1535, that he wrote Ep. 3049 to Tomiczki.

9. principum] The reference is to the death of Tomiczki, who died 29 Oct. 1535.

16. Iosephus] See Epp. 1810. 20n, 3138.

22–3. fideli . . . expositione] No doubt the *Expositio Fidelis de morte D. Thomae Mori* (Appendix xxvii).

28. literae] Ep. 3066.

35. Georgius Wernerus] George Werner, governor of Saros (in north Hungary). His *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation* printed at Vienna (E. Aquila) in 1551 (and perhaps earlier) and (? at Cologne) in 1595, finds a place in the *Rerum Hungaricarum Scriptores* of 1600, and in the *Scriptores Rerum Hungaricarum* of 1745. See Ep. 1916. 22n.

Deus R. Amplitudinem Tuam diu nobis seruet incolumem.

Datum Cracouiae quinto Idus Augusti 1536.

R. Amplit. Tuae deditissimus.

Ioannes Antoninus medicus.

Reuerendo amplissimoque domino, domino Erasmo Roterodamo, patrono optimo maximo. Basileae.

3138. From Joseph Tectander.

Nantes MS. 674. 225. Cracow.
16 August 1536.

[An original letter, autograph throughout, in the Labouchère collection in the Departmental Library at Nantes. It was at one time in the University Library at Basle, which preserves a copy, *Variorum Epist. ad Erasmum*, f. 19, see Epp. 479, 3137 introdd. This letter was printed by C. Miaskowski in *Pamiętnik literacki* xiii, 1914–15, p. 75. For Joseph Tectander, who was J. Antoninus' brother-in-law, see Ep. 1810. 20n. He had just returned from a visit to Basle; cf. Ep. 3137.]

S. Ornatissime vir etiamsi satis apud me constet tibi hoc tempore, post tot exantlatos labores totque instauratos literarios tryumphos, nihil gratius euenire posse quam si aliqua ratio offeratur qua in omni tranquillitate citraque vllos tumultus ac turbas fessum animum reficere queas, tamen ego, nescio magisne imprudenti conatu an incredibili erga te obseruantiae desiderio prouocatus, ita animum meum comparaui vt duxerim te, qui etiamnum plurimis, iisque grauissimis, negotiis distringeris, insulsa hac mea epistola interturbare. Verum ea est tuorum erga me meritorum magnitudo vt merito ab omnibus ingratitudinis nota aspergendus essem, si eam silentio pertransirem. Tu enim, qua es erga quosuis homines benignitate, me non solum tuo frequenti ac familiari colloquio dignum putasti, verum etiam abeunti mihi commendaticias literas ad nostros magnates dedisti. Quibus quidem ego fretus aditum habeo ad illos satis facilem: et quicquid ab eis peto, fero id impetratum sine negotio.

Caeterum ego ob tantum beneficium tuum tibi dignas gratias haudquaquam habere, nedum referre, valeo. Quod tamen in me est, testatum fatio me tibi hac de re et esse et futurum perpetuo deuinctissimum obligatissimumque. Legimus apud Homerum multos olim ad Troiam militasse, qui in monomachiis subinde gloriari soliti sint quod hoc vel illo heroe prognati fuerant. Atqui ego non vulgaris gloriae aut felicitatis loco duco, in primis quod tuo amabili commertio clarior euaserim, deinde vero quod tua exquisita commendatione domi feliciora indies omnia experiar.

Sed de his hactenus. Quae apud nos geruntur plane dignum scriptu prae se ferunt nihil. Et forte talia sunt vt semper quis et audire et videre meliora optauerit. Eorum autem quae apud nos de Iusti Ludouici casu sparsa sunt fecisset te sine vlla dubitatione certiorem Ioannes Antoninus, amicus tui studiosissimus. Verum is, vocatus a quopiam aegroto, a Cracouia nunc abest; ob idque quicquid hac

3138. 5. an *scripsimus*: aut *MS.*

3138. 13. literas] Not extant.

27–8. Iusti Ludouici] Decius, see Ep. 1393 introd.

parte actum sit, eum ignorare puto. Sed res sic se habet. Iustus, quum nuper in quodam praedio suo, quod circiter septem dierum iter a nobis situm est, animi causa degeret, ac illinc ad pagum proximum, visendae aereae secturae gratia, processisset, a quodam declarato Regni Poloniae hoste, qui tum temporis aliquot praedonum manu stipatus illi insidias struxerat, captus est. Sed Iusto, vt nos iam certo intelleximus, ex hoc casu nihil periculi damniue amplius imminet. Nam hostis ipse illum haud grauate suis est restituturus, dummodo ipsi damna a ditionis Polonicae hominibus illata resarcita vtcunque fuerint. Et haec quidem de Iusto tibi significare volui, vel ob eam rem in primis, ne quis postea ad te scribens rem vltra veritatem exaggerando te ob amici calamitatem plus iusto commotum redderet. Quicquid vero deinceps eueniet, id tibi suo tempore ordine describam; nunc saltem hoc praecatus, vt me, prout cepisti, in numero clientum tuorum fouere perpetuo velis. Vale foelix, meum adeoque totius orbis praesidium.

Cracouiae xvi augusti. Anno Domini M.D.XXXVI.

Tibi addictissimus
Iosephus Tectander
Cracouiensis.

Clarissimo ac ornatissimo viro Domino Desiderio Erasmo Roterodamo patrono suo longe optimo. Basileae.

3139. From Frederic Nausea to King Ferdinand.

In Erasmum Monodia, 1536 (α). Mainz.
LB. App. 384. 18 August 1536.

[The Dedication of Nausea's *Monodia*, on the death of Erasmus, printed at Cologne, Gymnich, 1536. The text of LB. shows a few variants, some of them due to carelessness; one or two seem to be attempts to improve the original. Of the edition printed by G. Vorstermann, Antwerp, 1536, we have not been able to find a copy.]

AVGVSTISSIMO CAESARI FERDINANDO, DOMINO SVO CLEMENTISSIMO, FRIDERICVS NAVSEA A DEO OPTIMO MAXIMO SAL.

Inter tot vere regia eademque plane Caesarea decora, Ferdinande Caesar, idemque Rex ter optime, quibus te, non secus atque, natura pene Regem et Caesarem minime vulgarem cognoscamus oportet, hoc sane non postremum est, quod a maioribus illis tuis, qui ferme plerique omnes tam ex paterno quam ex materno genere Reges et Imperatores fuere multo gloriosissimi, non tantillum degenerans, quasi haereditario planeque regio iure probe doctos et eruditos mire fouere tuerique soleas. Id quod vsque adeo regium est vt a mundo propemodum condito Reges et Imperatores quique maximi litteratos et eruditos non modo fouere, sed et penes se velut ab intimis consiliis suis habere, illosque dignitatibus et fortunis omnigenis prouehere consueuerint: nimirum non nescii, probe doctos et eruditos viros partem esse Reipublicae multo max⟨imam⟩, nec esse splendidius in Rep⟨ublica⟩ decus, nec maius eiusdem stabilimentum et solatium in

3139. 5. omnes *om. LB.* 7. mire α: viros *LB.*

3138. 34. aereae secturae] A copper mine.

aduersis, quam abundare viris bonis et eruditis: cum haec ipsa Resp⟨ublica⟩ non minus virtute et doctrina quam imperio et auctoritate censeatur, vt quae tum vere sit beata cum vel philosophi regnant vel reges philosophantur vel certe philosophos et doctos amant et confouent.

Qua nimirum ratione Pharao, Rex Aegypti, quondam Abrahamum et Iosyppum, Nabuchodonozorus Danielem, Ezechias Esaiam, Dauid Nathan et Gad, Ptolomaeus Philadelphus Septuaginta Bibliacae historiae Interpretes, Philippus et huius filius Alexander Magnus Aristotelem, Augustus Imperator Vergilium et Horatium, Traianus Plinium Iuniorem et Iuuenalem, Maximilianus Imperator ille, tuus auus, nunquam poenitendus, inter alios penes se habuit Gregorium Reitschium theologum, et Io. Stabium poetam et mathematicum. Transeo interim alios et Reges et Imperatores, et inter ipsos in primis Titum Vespasianum et Theodosium, principes vere clementissimos et optimos. Quorum ille vsque adeo bonos et eruditos viros amauit, et amando dignitatibus et honoribus augere studuit, vt ex eis nulli potuerit quicquam negare. Rogatus igitur a quodam familiariter, ecquid putaretne imperium tanti esse vt omnia quae promitteret praestare posset, tantum dixisse ferunt, non oportere quenquam a Principis conspectu tristem abire. Hic vero, videlicet Theodosius, tam impense doctis et eruditis fauit liberalitateque regia subuenit vt egerrime tulerit qui literas scirent et ad se non accederent, vnicuique literato praemia spondens et reddens quoque. De eo qui seipsum neglexerat dicere solebat, sibi humilitatem et tenebras suas imputet iacens virtus, quae non obtulit se probandam. Cuius profecto, Imp⟨erator⟩ opt⟨ime⟩, et omnium opt⟨ime⟩ Regum et Imp⟨eratorum⟩, Ferdinande Caesar, non potueris ipse cum summa perpetuaque laude tua non esse multo simillimus; qui regia tua in omnes vere pieque doctos et literatos liberalitate solus inter omnes hoc tempore principes iure quasi legitimo mereri videaris, de quo dicatur ab omnibus probe doctis, quod olim censorius poeta de Traiano optimo Imperatore scripsit:

Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum,
Solus enim tristes hac tempestate Camoenas
Respexit.

Tu quidem sic eruditos, maxime Catholicos, gratia, pietate, auctoritateque coadiuuas vt sub te vno, munificentissimo principe,

26. Georgium α *LB.*: *correximus.* de α *LB.*

38. quoque. De *scripsimus*: quique

27. Reitschium] See Ep. 308 introd.

Stabium] John Stabe († 1522). Born at Steyr, in upper Austria, and educated at Selestat, he became professor of mathematics, first at Ingolstadt, and later (1497) at Vienna. His primary interest lay in mathematics, astronomy, and geography—as geographer he collaborated with Albert Dürer in publishing a map of the world. But he enjoyed repute also as a poet; in 1500 he addressed a Sapphic ode to Maximilian, and in 1502 received a crown of laurel from his friend and colleague Konrad Celtis. On the death of Celtis (1508) he became the acknowledged leader of Austrian learning, standing high in the favour of Maximilian, who bestowed on him the office of Historiographer Royal. As Maximilian's historiographer he had the hardihood to trace the Hapsburg pedigree back to Shem and Noah. See ADB. 35. 337.

46. poeta] Juv. 7. 1. 3.

videantur incepta nuper humanitatis theologiaeque studia spiritum et sanguinem conseruare. Cuius, inter complures tua liberalitate regia sustentari solitos (qui quondam non sine tua et eorum gloria nominabuntur), argumento poterit esse nunquam nec fallendo nec intermorituro magnus ille Erasmus laudatae memoriae Roterodamus, nuperrime defunctus, qui diebus hisce nouissimis, dum viueret, tua solius et praecipua (quod equidem non ignorauerim) gratia et authoritate contra quoscunque sycophantas in publicam Catholicae Ecclesiae salutem et vtilitatem hactenus substitit. In quem et in eius doctrinae studium Sacrosancta Maiestas tua plus sine controuersia muneris et honoris quam vel vllus vnquam Ptolomaeus, vel Dionysius, vel Philippus, vel Alexander, vel quis alius paulo liberalior Rex aut Imperator, in quempiam eruditum virum contulit. Hinc sacra tua Maiestas non minus verae laudis et aeternae apud posteros toto terrarum orbe gloriae meretur quam Erasmus ipse magnus Roterodamus suis meruit inestimabilibus et studiis et virtutibus. Praeterea quantum plerique omnes gratitudinis Erasmo debemus, tantum inclytae Maiestati tuae nos debere fateamur oportet.

Quantum vero debeamus vtrique, paulo breuius arguet nostra Monodia: qua nuper ad vniuersos Christianae pietatis professores ipsius magni Erasmi Roterodami laudatae memoriae obitum protreptico more deploraui; quam et ideo potissimum tuae regiae Maiestati consecratam nomine omnium volui, humillime deprecans vt eam illa boni consulere dignetur; quam absolutiorem reddere non potui propter incredibilem dolorem quem partim ex aegritudine, qua distinebar, partim ex acerbissima ipsius Erasmi morte concepi. Dici enim nequit quam me vehementer, tum alioqui aegre valentem, deterruerit epistola D. Io. Fabri, reuerendiss⟨imi⟩ patris ac ornatiss⟨imi⟩, Praesulis Viennensis, sacrae tuae Maiestatis Consiliarii fidelissimi et consultissimi, qua pietas illius eruditissima et eruditio pientissima suum Nauseam de illius obitu post alios certiorem fecit; quandoquidem audita magni ipsius Erasmi Roterodami morte, sic animo consternatus fuerim, vt ne manus quidem videretur suo fungi officio, rescriptura quae volebam. Ita tum sane consternabar ex ipsius Erasmi morte vt, nisi eam illi fuisse naturalem et fatalem resciuissem, parum abfuisset quin de Deo et de natura conqueri coepissem, quod tantum e mundo lumen, tantum non vnius, inquam, vrbis, sed totius orbis ornamentum et vnicum nostri seculi decus sustulissent. In huius certe viri occasu passa sunt magnam eclypsim bonarum litterarum studia, rerum scientia et morum integritas. Erat enim (vt et sacrosancta tua nouit Maiestas) in ipso nostro magno Erasmo sic vitae sanctimoniae coniuncta linguarum eruditio, et humanarum diuinarumque rerum omnium cognitio, vt in ipso vno homine vide[b]atur reuixisse quicquid omnium fuit vnquam optimorum doctorum: prout fortassis haud obscure dignabitur sacra tua Maiestas videre in nostra quae subsequitur Monodia, quam peruelim superatum iri ab aliis, quibus quam mihi plus est et ingenii et eloquentiae et ocii. Sanctus enim erat Erasmus; et si aeque laudabimus

85. videbatur α *LB.*: *correximus.* 89. quod α: qui *LB.* 93. magno *om. LB.* 96. videbatur α *LB.*: *correximus.* 98. quae subsequitur α: *om. LB.* 100. et *ante* si *scripsimus*: vt α *LB.*

eum omnes, meritis tamen ipsius et eius magnitudine videbimur inferiores vniuersi, instar eorum qui simul adspiciunt solem—nam etsi alter altero plus minusue videat, videndo tamen omnes deficiunt. Cuius sane iudicium non grauabor deuotissime expectare a sacrosancta tua Maiestate; quae pro voto suo felicissime nobis omnibus et diutissime valeat.

Ex Moguntia xv. Cal. Septemb., An. Salutis humanae M.D.XXXVI.

3140. From Eustace Chapuys to Erasmus Schets.

Bodleian MS. Lat. Misc. c. 20, f. 76. London.
23 September 1536.

[An original letter, autograph throughout, from the Nève collection; it was printed by P. F. X. de Ram in *Bulletin de l'Académie royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles* ix. i, 1842, pp. 473–4; see Appendix xvii.]

Pie atque humaniter facis, mi Schete, qui Erasmi nostri, illius inquam incomparabilis Erasmi, etiam vbi apud nos esse desiit tam amanter meministi. Non immerito boni omnes tanti viri migrationem lugent. Verum vt meam ingenue sententiam depromam, equidem nondum satis constitui dolendumne magis an gratulandum sit. Gratulandum sane optimo ac sanctissimo seni post assiduam cum morbis luctam, post iugem cum hominibus improbis, quouis morbo intollerabilioribus, conflictationem, ad Iesum suum manumisso, quem tota vita et corde et calamo ac ore spirauit ardentissime. Porro si quid dolendum est, vt certe multum est, nobis id fuerit dolendum qui tanto lumine priuati sumus. Quanquam fortassis illud Christianum fuerit magis, indulgentissimo Numini gratias agere quod tanti viri tam longam vsuram nobis permiserit. Magno, dum viueret, desyderio tenebar hominis coram visendi, si quo modo ita res tulissent meae. Verum dum id non licet, quod superest, dabo operam vt ex monumentis quae reliquit quotidie propius ac propius viri potiorem partem contempler: quod vt etiam caeteri faciant libens illis auctor fuero.

Vale, optime Erasme, Londini xxiii Septembris M.D.XXXVI.

Tuus ex animo quicquid est
Eustachius Chapuysius.

Honestissimo ac integerrime fidei viro Erasmo ⟨S⟩cheto. Anduerpiae.

3141. From Boniface Amerbach to John Paungartner.

Catalogi duo a². Basle.
LB. i. init. 1 February 1537.

[The preface to *Catalogi duo* operum Des. Erasmi Roterodami ab ipso conscripti et digesti: Cum praefatione D. Bonifacii Amerbachii Iurecons. vt omni deinceps imposturae via intercludatur, ne pro Erasmico quisquam aedat, quod vir ille non scripsit dum viueret. Accessit in fine Epitaphiorum ac Tumulorum

3139. 103. α: minusque *LB*. 107. xv. Cal. . . . M.D.XXXVI α: 18 Augusti, Anno 1536 *LB*. 3140. 11. lumine *de Ram*: lumini *MS*.

libellus quibus Erasmi mors defletur, cum elegantissima Germani Brixii epistola ad clarissimum virum D. Gul. Bellaium Langaeum, Basle, Froben, 1537. See introd. to *Catalogus Omnium Erasmi Lucubrationum* i. 1.]

NOBILI ET AMPLISSIMO DOMINO IOANNI PAVNGARTNERO A PAVNGARTEN BONIFACIVS AMERBACHIVS S. D.

In mandatis mihi dederas, nobilis et amplissime vir, vt vniuersas Des. Erasmi Roterodami lucubrationes tibi compararem, quas haud dubie a viri post hominum memoriam in literis vere magni morte, tanquam rarum aliquem thesaurum, recondere instituisti. Ego vero, vt promerentibus hoc praeclaris tuis virtutibus, ac pro ea obseruantia, qua tibi omnium studiorum patrono studiosi pro se quique nihil non debent, libenter morem gessi, ita mandati me fines pro animi sententia explicare non potuisse doleo, quando excussis hic omnium bibliopolarum tabernis, non paucos desidero. Praeclare tu quidem, posteaquam tantus vir in humanis esse desiit, lucubrationibus superstitibus eum tibi ob oculos statuere, atque adeo recte familiarem facere instituisti: quarum beneficio nobis non solum colloquetur, sed et ab eodem in omnibus bonis disciplinis, praecipue theologicis, posteritas instituetur. Siquidem in his melior viri portio relicta est, tanto conspectu illo corporeo praestantior, quanto animum nobiliorem esse nemo sanae mentis vnquam negauit. Loquere, dicebat Philosophus ille ad iuuenem, vt te videre possim, non ex imagine aut vultu, sed ex sermone hominem diiudicandum docens.

Quantam vero cladem bona studia, quantum religionis Christianae causa vulnus, ex illius obitu acceperint, promptius sit animo concipere, quam pro iusto verbis explicare: quandoquidem iis iuuandis ac de postliminio in integrum restituendis natus videbatur. Quod non disciplinae genus suis vigiliis adiuuit? cui aetati laboribus suis non prospectum voluit, dum in puerorum gratiam repuerascit, dum mediae aetatis hominibus, dum senibus succurrere studet, ad omnium captum et aetatem miro artificio sese attemperans? Quod si ab antiquis mortales tunc maxime deos imitari creditum est, cum benefici fuissent, an non eos Erasmus imitatus dicetur, cuius tot et tanta in omnes beneficia extant? Mirum certe tam perpetuo in demerendis omnibus tenore eum sui similem esse potuisse. Aliis ob ingrauescentis aetatis marcorem nonnihil de ingenio decedit, ac memoriae beneficium perit: alii morbis ad labores praecipue animi sustinendos prorsus inhabiles redduntur: hic tametsi iam adfecta esset aetate et infirmissima valetudine (calculo enim morbo peculiari articularis tandem accesserat), nihilominus in studiorum bonorum ac pietatis negotio adiuuando ita refractarius perstitit, vt senex iuuenes, aegrotans sanos vinceret, et ingenio viuidus, et memoria praestans, et tollerantissimus laborum.

Tametsi autem optimo viro nullum aliud quam publice prodesse studium extitisset, emissarios tamen et obtrectatores effugere non potuit; id quod minus mirandum, quod praeclaros conatus inuidia a multis retro seculis sugillare consueuerit, secura humilium semper alta petens, quodque hoc cum praestantissimis quibusque omnium seculorum viris commune habuerit. Ecquis enim vnquam extra

---

17. Philosophus] Socrates; see *Apophth.* iii. 70.

communem ingeniorum aleam positus suum alastorem non est expertus? ecquis ex veteribus quorum lucubrationes nunc summa cum admiratione leguntur, non idem sustinuit? Natura, inquit Velleius, audita visis laudamus libentius: et praesentia inuidia, praeterita veneratione prosequimur: et his nos obrui, illis instrui credimus. Interea non defuerunt qui tam raris viri dotibus plurimum deferendum censuerunt, iique non plebeii ordinis homines, sed orbis monarchae, non vulgariter eruditi, sed rei literariae nostra aetate principes. Quippe Inuictiss. Carolo Aug. a consiliis fuit; Sereniss. Caes. Ferdinandus fauoris sui in hunc documenta quam plurima dedit. Quam magnificis vero honorariis a Christianiss. Galliarum Rege Francisco in Gallias, quam amanter ab Illustriss. Rege Henrico, libera vbinam eo loci viuere vellet data optione, in Angliam est reuocatus! De summis Pontificibus Leone et Clemente nihil attinet dicere. Horum certe fauore aduersus quorundam calumniatorum machinationes substitit. Et nuper Paulum eius nominis tertium admodum sensisset beneficum, nisi sibi ac studiis priuatus viuere, atque Pontificis animum opimis sacerdotiis magnisque dignitatibus praeferre maluisset. Ecquid faceret aliud non auaritiae in pauperes ac studiosos liberalis, non honoribus minime ambitiosus, non rei *αὐτάρκης* familiari studens et intentus? Iam vero quantum ei doctissimi quique nostro saeculo tribuerint, ex epistolis vltro citroque missis clarius est quam vt dissimulari possit. Satis sit laudatum esse, si non ab omnibus, certe a magnis: si non a quibuslibet, certe a probatis et laudatis.

Vtinam concilio Oecumenico quod indictum nouimus, adesse potuisset: non parum is ingenii sui dexteritate, iudicio indicibili, ac perpetua illa in euoluendis veterum Theologorum commentariis lectione exercitatissimus ad incendium illud dissensionum extinguendum adiumenti attulisset. Verum aliter Christo seruatori visum est.

Proinde quando de morte eius certior fieri cupis, non est cur plura a me desideres, post elegantem illam et disertam clariss. eruditissimique viri D. Beati Rhenani in Origenem praefationem, omnia bona fide persequentis. Ne tamen tibi non videar morigerari velle, sic paucis habe. Cum toties ab Illustriss. Heroina Maria regina, sorore Caroli Aug., et aula Brabantica reuocatus fuisset, in inferiorem Germaniam cogitare coepit, non tam ob honorificam, vt arbitror, interpellationem, quam patriae amorem: quandoquidem et *πολύτροπον* illum Homericum suam Ithacam saxis velut nidulum, vt Cicero inquit, adhaerentem quibuscunque regnis praetulisse constat. Eo consilio res suas Friburgo Brisgogeae huc auehendas curauit, vt ad primam occasionem Ecclesiastae libris, quorum causa potissimum Basileam redierat, absolutis secundo Rheni flumine in Brabantiam deferrentur. Verum proficiscendi institutum articularis morbus intercepit: quo sub autumnum ita correptus est vt ab eo tempore nunquam aut raro lectum sit egressus. Vidisses in summis cruciatibus tollerantiam mirabilem et mansuetudinem vix credendam, qui ne illud ipsum tempus doloribus innumeris impendendum sine linea quod aiunt transmitteretur, libellum de puritate tabernaculi adfixus lecto

48. Velleius] 2. 92: quoted not quite correctly, though Amerbach is one of our chief authorities for the text of Velleius.

82–3. Cicero inquit] *De Orat.* 1. 44. 196.

scripsit; ad hoc Origenem recognitum scholiis illustrauit, apologiam aduersus tanti viri calumniatores adiecturus, nisi dysenteria corpusculum iam penitus exhaustum de medio tulisset. Nihil sane impraemeditatum ei vel inexpectatum accidit, iamdudum suum se pensum absoluisse, nec quicquam instare quam mortem praesentem crebro dictitanti. Quam praeclare autem se in extrema illa vitae humanae epitasi animam exhalaturus gessit! Quam insignia Christianae mansuetudinis exempla edidit, ita adfectibus in Christum compositis, vt nihil in ore nisi dulce Iesu nomen haberet, subinde eius misericordiam, subinde vt sui misereretur, subinde vt finem faceret implorans! Iis tam sanctis vocibus v. Id. Iul, sub mediam noctem seruatori toties ex imis praecordiis inuocato animam reddidit, cum dysenteria viginti et amplius dies laborasset.

Deprehendi tum verum esse quod vulgo ferunt, mortem anteactae vitae typum prae se ferre. Qualis vita viri omnium integerrimi fuit, talem mortem vidimus. Sanctissime vixit, sanctissime mortuus est. Nec minus praeclarum cum vitae tum mortis praeter lucubrationes omnium piissimas monimentum testamento suo post se reliquit: quod ante menses mortis quatuor scripserat, Clementis VII. P.M., Imperatoris Caroli Augusti, ac Magistratus Basilien⟨sis⟩ diplomatibus instructus. Nam in eo exceptis aliquot legatis me nuncupatum haeredem de vniuersis bonis in vsus pauperum aetate aut valetudine infirmorum, in puellas quarum pudicitiae offectura paupertas videretur, in studiosos et quoscunque subsidio dignos distribuendis fidei commisso grauauit, tam piae voluntatis exequendae mihi socios executorum titulo adiungens Hieronymum Frobenium ac Nicolaum Episcopium, spectatae fidei homines. Equidem pro boni haeredis officio nihil antiquius in votis habeo, quam in suprema optimi viri voluntate exequenda etiam tempus a legibus Romanis praefinitum anteuertere: tantum certe abest vt ex S.C. Pegasiani siue Trebelliani beneficio quicquam adfectare in animum induxerim, vt etiam de mihi nominatim relictis quotam portionem in vsus tam pios collocandam remiserim, bono haeredi testatoris voluntatem intellexisse pro iure, atque adeo quo se in piis causis latius porrigat nonnihil de sibi relictis contulisse pium esse ratus. Itaque nunc *τὸ σπουδαιοτροφεῖον* vbi bonae spei adulescentes aliquot in studiis ali possint instituo. Conuenit, opinor, vt bonorum relictorum portio ex studiis proueniens in eorundem causam prouehendam redeat, salua interim eleemosyna pauperibus quotannis viritim distribuenda. His omnibus adornandis praesto sunt executores, pollicetur operam suam ordo hic amplissimus cuius benignitatem tacere non debeo, sicut nec eruditiss⟨imae⟩ Academiae nostrae professorum praestita officia, vna cum studiosis quorum humeris elatus est in ducendo funere, in peragendis iustis et aliis nihil quo suam erga literarum columen obseruantiam attestarentur obmittentium.

Nunc ad libros tibi comparandos redeo, ex quibus quotquot venales inueni, Argentoratum, vti in mandatis acceperam, misi: reliquos in

111. quatuor] *quinque* would be more accurate, see Appendix xxv introd.

122. Pegasiani] See *Iust. Institut.* 2. 23.

Trebelliani] See *Digest* 36. 1.

124. portionem] See Appendix xxv. introd.; *Cod. Iust.* 6. 49.

his duobus Elenchis adnotatos inuenies; quorum non alia fuit denuo aedendi ratio, quam vt tu ac sub tui nominis titulo optimi quique de lucubrationibus Erasmi γνησίοις admonerentur. Semper regnauit calumnia, praestantissimisque viris etiam apud veteres negotium fecit. Nescio tamen si quod aliud seculum fuerit in quo maior eius exercendae impunitas, aut si cui post homines natos plus quam Erasmo sit insidiata. In obscuro non est quam saepe etiamnum viuens eam libellis a se editis propulsare fuerit coactus, nunc in mortuum nihilo futuram benigniorem libellorum proximis nundinis Francofordianis editorum prooemia indicant. Si lege Cornelia falsi nominis vel cognominis adseueratio falsi poena cohercetur, quid in eum statuere par est qui non solum falso titulo lectori fucum facit, sed et probati viri nomen alieno scripto traducit, prouinciaeque alicui inuidiosum reddit? Seueriore dignum animaduersione facinus, cum mortui nomen praefigitur, odium excitatum restinguere non valentis. Olim apud ethnicos vitio dabatur, et nihil viro ingenuo habebatur indignius quam mortuos maledictis insectari, vt quibuscum non nisi laruae, quemadmodum prouerbium inquit, luctarentur. Nunc apud Christianos charitatem professos pro ludo habetur mortuorum etiam memoriam libellis fictis dilacerandam proposuisse. O seculum, O mores. Quae, malum, magistratus tandem Christiani tollerantia est, ad promiscuam illam librorum extrudendorum licentiam conniuentis! Nihilo meliores sunt quotquot in lucubrationibus alienis aliqua sine delectu venantur, quibus impotentes suos affectus magni alicuius viri praerogatiua caeteris adprobare adoriuntur. Vt non nisi tota lege perspecta respondere aut iudicare inciuile Celsus iurisconsultus putauit, ita parum ciuilis aut probi hominis sit, alicuius in rebus fidei sententiam, nudis aliquot versibus ex medio orationis structu excerptis, vulgo indocto proponere, quos alibi et explicatos fusius et declaratos non ignoret. Si sic a candore quem Christianum Christiano praestare addecet recedatur, quid etiam in veterum Theologorum commentariis salui supererit? Nihil tam circunspecte, nihil tam sancte, addo et pie, dici potest, quod non cauillationibus calumniisque futurum sit obnoxium. Ecquid enim non maleuolentia obtrectandique libido vel conantur vel efficiunt?

Quare, vir clariss., sub tui nominis titulo pios ac candidos vbique gentium admonitos volo, vniuersas Erasmi lucubrationes, quotquot vir de literis et pietate bene meritus post se reliquit, in his duobus catalogis a se dum etiamnum in humanis ageret editis inueniri: quibus rerum ipsius, qua fuit in me singulari beneuolentia, pulchre gnarus, reliquas postea elucubratas adieci. Si quid praeterea sub huius titulo edatur, nothum et spurium esse sciant omnes, imo puram putam calumniatorum imposturam; id quod conceptis verbis contestatum volo, ne calumniatorum malitia vel apud pios male audire pergat de pietate optime meritus, vel aliud viuens aliud moriens docuisse videatur, a quo fuit alienissimus. Nec vero me latet rumorem vanum nescio a quibus sparsum, eo mortuo quaedam proditura quibus suam de rebus fidei sententiam libere sit propositurus. Quasi vero hanc

149. lege Cornelia] See *Digest* 48. 10; *Cod. Iust.* 9. 22.

157. prouerbium] See *Adag.* 153.

non libere, hoc est ea qua decet et modestia et reuerentia, lucubrationibus iamdudum editis proposuerit, orbique testatam reliquerit. In ea ipsa sententia, ita me deus bene amet, vsque supremae vitae exitum perstitit: nec vllus morienti superfuit ingenii foetus posthumus quam Origenis recognitio, cui immortuus est, praeteritis nundinis Frobenii typis euulgata et in publicum emissa. Quid multa? Non est cur quisquam alias incomparabilis viri lucubrationes expectet quam in hos catalogos relatas, vere magnis eruditis et piis nostri seculi, vt verbo dicam, gratas, atque etiam posteritati futuras gratissimas, quibus tu, Paungartnere humaniss., omniumque virtutum laudibus cumulatissime, feliciter fruere.

Bene vale. Basileae Calend. Febr. Anno M.D.XXXVII.

INSCRIPTIO IPSIVS MONVMENTI IN PRIMARIA AEDE SACRA INCLYTAE VRBIS BASILIEÑ.

[The inscription, which is still in the Cathedral at Basle, is printed with the heading here given by Boniface Amerbach in *Catalogi duo operum Des. Erasmi Roterodami*, Basle, Froben, 1537, p. 117; it is reproduced in facsimile in Major, pl. 31; see also *Gedenkschrift zum 400. Todestage des Erasmus von Rotterdam*, Basle, 1936, *Die Grabstätte des Erasmus.* The inscription is a poor piece of Latin writing. Lines 14–21 are oddly obscure, the grammatical construction being (apparently) 'non memoriae (ergo) quam editis Lucubrationibus immortalem comparauit sibi, superfuturo iis tantisper dum orbis terrarum stabit ac eruditis . . . colloquuturo, sed corporis mortalis ergo . . . hoc saxum posuere quo reconditum sit (corpus).]

Christo Seruatori S.
Des. Erasmo Roterodamo,
viro omnibus modis maxi
mo, cuius incomparabilem
in omni disciplinarum ge
nere eruditionem pari con
iunctam prudentia poste
ri et admirabuntur et prae
dicabunt: Bonifacius Amer
bachius, Hier. Frobenius, Nic
Episcopius, haeres, et nuncu
pati supremae suae volunta
tis vindices, patrono optimo,
non memoriae, quam immorta
lem sibi editis Lucubrationi
bus comparauit, iis tantisper
dum orbis terrarum stabit
superfuturo ac eruditis vbi
que gentium colloquuturo, sed
corporis mortalis, quo recon
ditum sit ergo, hoc saxum
posuere. Mortuus est IIII
Eid. Iul. iam septuagenarius,
An. a Christo nato
M.D.XXXVI.

APPENDIX XXIV

THE SPURIOUS LETTER TO PETER CURSIUS

MS. Gud. Lat. 4317 (45): P. Burmann, Marquardi Gudii . . . Epistolae 1697, p. 148 (α). Freiburg. 6 January 1535.
Vita Erasmi p. 124 (O^1).
O^2. p. 266: Lond. xxx. 68.: LB. 1276.

[The letter was first printed by Merula (O^1); and from Merula derive all later texts with the exception of that of Burmann. Burmann's text is taken from a MS. copy preserved in the Ducal Library at Wolfenbüttel, Gud. Lat. 4317 (see *Handschriften der Herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel*, Abth. 4, p. 83; the actual MS. we have not seen).

The letter is without doubt that spoken of by Erasmus in a letter to Pflug of 7 May 1535 (Ep. 3016): 'finxerunt prolixam epistolam velut a me scriptam ad Petrum Cursium, in qua hoc ago, ne edat suam apologiam. Homines male feriatos!' The true character of the letter was made plain in 1880 by R. C. Christie (*Etienne Dolet*, p. 214n). Yet after sixty years it is still cited as a genuine letter of Erasmus, not only by Erasmus' biographers, but by good scholars. Already in 1834 Antonio Panizzi noted that no copy of the *Vidua* shows the misprint alleged in ll. 88–96 (*Orlando Furioso di Ariosto*, Wm. Pickering, London, 1834, i. 54); and this circumstance alone should have been sufficient, without the evidence of the *Responsio*, to show that the letter was merely a skit. In the *Responsio* (Ep. 3032. 575–86), Erasmus gives this detailed account of the letter:

'Addiderunt aliud lusus genus. Finxerunt prolixam epistolam velut a me scriptam ad Petrum Cursium, plenam scurrilibus ineptiis, eamque multis exemplaribus per vrbem sparserunt, affingentes id ita me fieri iussisse: imitati sunt manum meam, atque etiam phrasim. In ea faciunt Erasmum hoc suppliciter agentem cum Cursio, vt premat suam apologiam, me proxima aeditione castigaturum ea quibus offenditur. Sensit Cursius fucum, sed in hoc errat, quod existimat eam Epistolam a Caluo quodam amico confictam in rem meam, quum ipsa res loquatur ab inimicis confictam, et (ni fallor) ab iisdem qui Cursium ad hoc argumentum excitarunt. Festiuus vero lusus effingere manum alienam, et alieno nomine quicquid libet in vulgus spargere!'

That the letter circulated in Rome—that there were 'multa exemplaria' of it—there is no reason to doubt; that the script of it, as delivered to Cursius, actually imitated Erasmus' handwriting is affirmed by Cursius himself. For forgeries imitating Erasmus' hand see Ep. 2874. 172–4, and *Aduersus Mendacium*, LB. x. 1688 BC. That the author of the forgery was, as Erasmus believed, Aleander, is plainly incredible. Cursius' own account of the matter is obscure; and is best given in his own words. After speaking of the sorrow and shame which Italians still feel when they recall the Sack of Rome he writes thus (*Defensio Italia* K^1):

'Tuus ille Myconius Caluus, Erasme, et (nescio quo fato) alius item Caluus, non itidem Myconius, sed (quod pudet) Italus, effecerunt vt quae grauissima nefandissimaque mala obiuerimus grauiora nefandioraque videantur. Quando ea, vt tu Caluo illo Myconio interpretando, nostrorum nos ignauia, vestrorum virtute, perpessos callide hostiliterque posteris insinuare persuadereque cogitasti, sic Caluus hic, iam non amplius Italus, sed Germanus, ac plane tuus, tuae causae occulte subscribens, non modo suam et publicam, impie nefarieque, sed tuam quoque (cum minime voluisset) stultissime prodidit; vna enim opera et tuam manum male est imitatus et literas, quas abs te ad me dari finxit, vanas barbaras ac sibi repugnantes dedit; quibus homo callidus cum callidis quibusdam amicis mihi, si posset, persuaderet ne defensionem hanc iam emissam emitterem, neue ignauiae vulnera, quae tu Germanus Italis iniuste inflixisti, ego Italus, nullo presertim maledicentiae vulnere in te relato, pie pacateque sanarem.'

What can certainly be inferred from this is that Cursius knew the letter to be a forgery; he would seem, however, to have supposed the forger to have a serious purpose, to be serving Erasmus' cause; nothing suggests that he was

aware that the letter was a skit, a parody. The author of the forgery he calls Calvus: the person intended is perhaps Franciscus Julius Calvus (cf. Ep. 3032. 582n). It is worth noting that the letter was only received by Cursius after the *Defensio* had already appeared (*defensionem iam emissam*).

If the perpetrator of the jest was not skilled to imitate Erasmus' *manus*, he certainly reproduced very accurately (as Erasmus himself acknowledges) his *phrasis*. Even more telling than the imitation of his style is the take-off of character and personal weaknesses. The reception of Erasmus' letter by his friend the Cardinal; the gift of a valuable gold cup; the showing of the cup to 'compotores'; its alternative uses—for quenching honest thirst or as a 'pharmacum aduersus calculum'; the printers' errors; the compliments to Sepulveda and Eugubinus—all these make admirable fooling. Erasmus supposes, indeed, that the people in Rome who read this parody took it as a genuine letter—there were people who took Reynolds' *Peter Bell* for a genuine poem of Wordsworth. But to suppose this true of many persons would mean that the joke missed fire. Nobody in Rome who was not very dull supposed Erasmus likely to send compliments to Sepulveda and Eugubinus—with both of them (they were in Rome at the time) his relations were understood to be the least friendly conceivable. Merula, however, who included the letter in his collection, must have supposed it to have been written by Erasmus; he must have overlooked, not only the *Defensio*, but what Erasmus himself says in the *Responsio*.]

ERASMVS ROTERODAMVS DOCTISSIMO AC ORNATISSIMO PATRI D. PETRO CVRSIO, RHETORI IN ACADEMIA ROMANA CLARISSIMO, AMICO SINGVLARI S. P.

Cvm reuerendissimus in Christo Pater et Dominus D. Matthaeus T T. S. Angeli Cardinalis Roma in Germaniam reuertisset, nihil mihi prius fuit quam vt ex suis familiaribus, inter quos nonnulli sunt quibuscum trecentos salis modios (vt est in prouerbio) consumpsi, intelligerem, quidnam bonae spei de componendis dissidiis et resarcienda concordia Christiana afferrent, eamque ob caussam ad quendam praestantissimum mihique charissimum illius aulae principem virum literas e vestigio dedi, vt mihi hunc scrupulum eximeret: eram enim inter sacrum et saxum, quod aiunt, dum spe ac metu huc illucque iactarer, constitutus; verebarque, ne causa publica in priuatis affectibus omnino desereretur. Qui cum primum epistolam aperuisset, et manum meam iam diu suis oculis familiarem agnouisset, ad Cardinalem statim accurrit, nunciatque literas esse ab Erasmo. Quo audito Cardinalis suauiter subridens, Egregie, inquit, nobiscum agitur, quod Erasmus nos literis suis inuisat; nam annus mihi esse videtur, ex quo ne apicem quidem ab eo literarum conspexi. Quid multis? recitari eas iussit, et sub finem earum magna mea cum laude, quod de pacando religionis statu sollicitus essem, plane regia et tali principe digna verba in frequentissimo illius aulae theatro protulit, nihil se vsquam habere quod doctorum virorum proprium esse nolit; multaque alia de me adiunxit, quae modestiae causa prudens omitto.

TIT. ERASMVS . . . SINGVLARI S. P. *O Lond. LB.*: PETRO CVRSIO RHETORI IN ACADEMIA ROMANA S. D. DESIDERIVS ERASMVS α. 1. reuerendissimus *O*: Romanus α. 2. T T *O*: H α. 6. Christiana concordia α. 7. quendam α: quaerendam *O Lond. LB.* 15. nos α: *om. O Lond. LB.* 18. quod O: quam α. 20. vsquam O^2 α: vsque O^1. 21. modestiae α: molestiae *cett. libri.*

1. Matthaeus] Matthew Lang; he had presumably returned from the Conclave which elected Paul III.

2. T T] titulo.

4. prouerbio] See *Adag.* 1014.

9. inter . . . saxum] See *Adag.* 15.

Sed vnum tamen hoc praeterire non possum, quod aureum poculum artificiosissime caelatum, quod tum congerronibus suis forte ostentabat, transmitti ad me, veluti μνημόσυνον animi erga me sui, voluerit, vt declararet gratam sibi fuisse sollicitudinem meam. Quo ego profecto ita fui ob Phidiacum plane artificium delectatus vt professus sim inter doctissimos et scitissimos compotores meos qui tum aderant (inter quos fuit B. Rhenanus, et Henricus Glareanus; hic Poeticae, quae bibax esse solet, ille Historiae deditus), me non alio poculo vel pharmacum aduersus calculum vel ad extinguendam sitim liquorem sumpturum esse. Nam operculum, quod paulo infra crepidinem Aesculapium tornatilem habebat medicinae propinandae fabrefactum data opera videbatur: cyathus ipse non mediocris capacitatis σκιρτῶντας circum habebat Satyros, et in eorum medio Bacchum ebriosulum, tanta (ita me Deus amet) elegantia vt iam Praxitelis opera mihi sordere perfacile possint.

Sed haec praeter rem. Perlectis literis meis, responderi mihi iussit, Paulum III. Pont. Max. ab ipsa statim electione pollicitum esse sibi, et Reuerendissimo in Christo patri et Domino D. Bernardo Cardinali Tridentino, Concilium se congregaturum, vt infinita malorum examina apud Germanos funditus extirpentur et eradicentur; reliquum esse, vt ipsi homines eruditos et cordatos passim in Germania cohortentur vt religioni ferre suppetias velint. E quibus certe plus quam monogrammum amplissimus Praesul me primum nominare decreuit. Sed tamen committere non voluit, quin me de nonnullorum impudentia, de quibus Romae intellexerat, admoneret, qui Theoninis dentibus famam meam arroderent et lacerarent. Idque eo consilio fecit prudentissimus et hoc prope solo facto illustrissimus Princeps, vt labes mihi aspersas prius abstergerem quam huic studio me praepararem.

Equidem non ignorabam Romae esse, qui nomen meum sugillarent; sed tamen qui mihi tam manifestam calumniam impingeret, quam a te fieri audiebam, hominem esse vsquam ne somniare quidem potui. Aiunt enim te detorquere nescio quam voculam impressorum incuria deprauatam ad meam ignominiam, adeoque fulmina quaedam orationum scribere, et misellum Erasmum in sacerrimis studiis desudantem ita traducere vt nunc omnia fora, omnia templa, omnia compita, omnia conuiuia, nihil aliud crepent quam sacrilegum Erasmum, et sexcentis tauris Phalaridis dignum. Quo audito mirari principio, deinde obstupescere, postremo etiam obtorpescere coepi, quid te induxerit, vt mihi non alia ratione quam iniuria notus esse velis; nomen enim tuum alioqui nunquam audieram.

Age, mi Petre, te oro obtestorque per viscera Christi, cogitemus quanto in discrimine versemur, quot haeresium diluuia, quot bellorum tumultus, quot dissidiorum incendia Christianum orbem inundent. Missas faciamus has tam insignes calumnias, cuiusmodi mille obiicere

28. B. α: D. *O*. 39. Reuerendissimo *O*: Romano α. 43. certe α: *om. O Lond. LB.* 48. solo α: *om. O Lond. LB.* 52. hominem O^2: neminem O^1 α. vsquam α: vsque O^1 (cf. l. 20): natum O^2. ne O^1 α: ne nunc O^2 *Lond. LB.* 59. obtorpescere *scripsimus*: obstipescere α *libri.* 63. heresium α: heresum *O Lond. LB.* 65. mille α: multas O^2: nulli O^1.

---

40. Tridentino] Cles.

46. Theoninis] See Hor. *Ep.* I. 18. 82; *Adag.* 1155.

etiam diligentissimis et sanctissimis Doctoribus possis. Nam, vt tandem ad rem veniamus, quid obsecro flagitii commisi, quod Attalum ceu imbellem notauerim, quem Hecataeus in Dionysium ἀπτόλεμον καὶ ἄμαχον appellat? An mihi dependendum est, quod typographorum ignauia commisit? At si non eram ego in Anticyram relegandus perpetuo, qui bellicosissimae omnium nationum Italiae auferre hanc gloriam conarer; certe nominis mei oblitus esse videri possem, si Latinorum Graecorumque hominum scripta omnia Italiae laudibus amplissimis scatere non meminissem: praecipue vero his quae ad literarum et militiae gloriam spectant. Verum adeo nullam in me suspicionem inferendae iniuriae extare nunc, aut extitisse vnquam, testis est mihi animus meus, cum haud recte meminerim, vbi de Attalis ista scriptis meis prodiderim, neque eram id vnquam animaduersurus, nisi amanuensis meus recordatus fuisset in Prouerbio Myconius caluus tale quippiam esse; vbi statim deprehendi formularios, quibus non satis familiare erat Attalorum nomen, ex eo Italum fecisse. Atque vtinam mihi non quotidie huiusmodi tragediae excitarentur! Nuper enim cum inter imprimendum excusores aliquot conquesti fuissent me sibi xenia nondum persoluisse, exortus est inter eos quidam caeteris vinolentior, qui profiteretur se poenas a me exacturum, ni darem: atque id profecto veterator tam egregie effecit vt aureis nummis trecentis redimere eam ignominiam voluissem. Cum enim in Vidua mea, quam Serenissimae Vngariae Reginae dedicaueram, ad laudem cuiusdam sanctissimae foeminae inter alia liberalitatem illius in pauperes referrem, haec verba subiunxi: Atque mente illa vsam eam semper fuisse quae talem foeminam deceret. Vnde scelestus ille animaduertens sibi vindictae occasionem oblatam esse, ex mente illa mentula fecit; itaque volumina mille fuere impressa. Quid igitur mirum, si istorum hominum quispiam vel per errorem, vel sciens volensque fefellerit? Hoc profecto constat, in archetypo meo Attalum scriptum esse.

Sed, nescio quo fato, bis iam haec vox magnos mihi tumultus peperit. Reprehensum enim a Louaniensibus Theologis in me fuit, quod Act. 14 ex Italia mutarim ad fidem Graecorum codicum Attalia; itaque ob eam causam me prope impium esse proclamabant, quod negarem Paulum vnquam in Italiam venisse, quasi vero non tota fere Apostolorum historia id pertractet. Nunc vero rursum, quod librarii Attalum in Italum commutarint, me omnino inscio, nouum a te mihi bellum indicitur, adeoque ἄσπονδον vt aiunt, πόλεμον. Vix

67. quod *ante* Attalum *O*: *om.* α. 70. At si O^2: aut α O^1. 78. *O*: eram vnquam id α. 100. itaque α: atque *O Lond. LB.* 101. *O*: in Italiam vnquam α. 103–4. *O*: mihi a te α.

---

68. Hecataeus in Dionysium] There is, of course, no such work; nor, if there had been, could Hecataeus have applied the epithets ἀπτόλεμον καὶ ἄμαχον to any of the persons known to history bearing the name Attalus—the most ancient of them was his junior by something like two centuries. The quotation is as purely bogus as the citation from the *Vidua* in lines 90–1. Dionysius of Miletus was, no doubt, known to the writer from the article Ἑκάταιος in Suidas (where he is mentioned as contemporary with Hecataeus).

99. Act.] 14. 25.

arbitror vsquam alias calamitosissimam Aten, ἣ κατ' ἀνδρῶν κράατα *βαίνει*, vt Homerus ait, infestiorem mihi sese exhibuisse, quam in Attalia cognata sibi voce, vel ipso etiam sono metuenda. Caeterum, charissime frater, admonitum te velim, ne vel tuo ipsius iudicio vel instinctu aliorum teipsum in huiusmodi praecipitia abiiceres, in quibus prope semper plus inest incommodi quam gloriae. Si hac via adgrediaris aucupandae gloriolae rationem, nihil efficies aliud quam vt totum te deridendum propines aliis. Respondere debes his qui nomini tuo isthic officiunt conanturque tenebras offundere. Comperi enim postea te Archilochum habere, quem in nomen tuum proprio rabies armauit iambo. In eo tu conficiendo olei plus debes consumere quam in appetendo Erasmo, qui iam depontanus senex tot exantlatis molestiis nihil aliud est quam asinus non omnino iners inter simias. Illi rursum, qui mihi insultant, canes videntur esse in praesepi, qui armenta a foeno inuidis latratibus abigunt, quo ipsi non vescuntur.

Quod si cognouero, quod equidem non spero, te vel tantillum contra me publicare, experieris (ni fallor) Erasmum, iam LXX. annos natum, neque edentulum esse omnino neque exunguem. Si vero modestus (vt spero) fueris, tibi gratias quoque sum habiturus, qui me librariorum ignauiae commonefeceris. Sunt enim Chiliades meae auctae multis decuriis, quae tamen ad centuriam non perueniunt, reuocatae sub praelum, vbi literulas has mutari curabo, quae mihi, ni mature praeuenissem, magnae tempestatis causa futurae fuissent. Quod reliquum est, dare operam debemus, ne bonae literae apud imperitos male audiant propter inanes digladiationes; quae tandem, nisi dimicare in friuolis rebus desierimus, non modo putribus ouis a plebe promiscua dirimentur, sed etiam cathenis, quibus vesaniam nostram coerceant. Deus Opt. Max. faxit vt submissis animis nostris suscipere illius gratiam possimus, cuius praesidio nefarios Ecclesiae hostes prosternere valeamus. Vale, et nomine meo Genesium Sepuluedam, et Augustinum Eugubinum, viros insignes, cohortare, vt studiis suis labefactis rebus succurrere potius velint quam Pantalobi esse.

Datum Friburgi Brisgoiae, quinto Id. Ianuarias, M.D.XXXV.

Mitto amicis aliquot meis vrbanis vnum atque alterum huius epistolae exemplum, vt alienati a me accusatione tua eo celerius atque facilius fiant de innocentia mea certiores.

105. *O*: calamitosissimum α. 105–6. Aten, ἣ κατ' ἀνδρῶν κράατα *βαίνει*, vt Homerus ait, infestiorem α: Aten infestiorem *O Lond. LB.* 112. his α: tuis *O Lond. LB.* 127. praeuenissem O^1 α *LB.*: peruenissem O^2 *Lond.* 139–41. Mitto . . . certiores *O Lond. LB.*: *om.* α.

---

106. Homerus] *Il.* 19. 93.
114. Archilochum] Cf. Hor. *A.P.* 79.
117. asinus...simias] See *Adag.* 441.
118. canes...in praesepi] *Adag.* 913.
136. Pantalobi] See Hor. *S.* 1. 8. 11; 2. 1. 22.

APPENDIX XXV

ERASMUS' LAST WILL.

Basle MS. AN. III. 15. 96. Basle.
Q. p. 121. 12 February 1536.

[An original document, autograph throughout: reproduced in facsimile by Marco Besso, *L'Encomium Morias di Erasmo di Rotterdam*, Rome, 1918, Documenti vi, and, again, by Daniel van Damme, *Éphéméride illustrée de la Vie d'Érasme*, Anderlecht, 1936, p. 61. There is a copy by a secretary in the Copenhagen MS. G. K. S. 95 Fol., f. 253. The will was printed in Q, and has been several times reprinted, e.g. by J. B. Kan (*Erasmiana*, 1881) and by E. Major (*Erasmus von Rotterdam*, 1927).

Erasmus began to think of making his will in 1518 (Ep. 860. 9–10). But his first will was in fact executed in 1527: see Appendix xix. On 26 Nov. 1533 he made and signed in his home at Freiburg a second will. This has not survived; but it was attested by the Freiburg notary, Mathias Rasch Isninus, whose attestation is preserved in Basle MS. Erasmuslade 10. For Erasmus' preoccupation with the subject of his will, at various dates, see Ep. 2754. 7n, which should, however, be corrected from the evidence of the Basle MS.

Between the provisions of this last will and those of 1527 the most notable differences are the following:

(1) The will of 1527 provided elaborately for the publication of the *Opera Omnia*; in the present will this project is dropped. See Appendix xix. 43n.

(2) Of the 1527 will Erasmus appointed three executors—Basil Amerbach, Jerome Froben, and Beatus Rhenanus. Basil Amerbach had died in 1535; and of the present will Erasmus was content to appoint only two executors, retaining Froben, but substituting for Beatus Rhenanus Froben's partner Episcopius.

(3) The names of two legatees of the 1527 will are not found in that of 1536—Botzheim and Glareanus. Botzheim had died. But Glareanus was still living in Freiburg; and his exclusion from the will of 1536 is significant. (Amerbach compensated him for his disappointment by presenting him with a silver cup; see Schreiber, *H. L. Glareanus*, p. 80.) Nine persons not named in the will of 1527 receive bequests under that of 1536: Viterius, Montanus, Lambert Coomans, John Brisgoicus (Erasmus' confessor), Paul Volz, John Erasmius Froben, Jerome Froben's wife, Episcopius and his wife. Quittances from various legatees (Goclenius, John Brisgoicus, Paul Volz, Lambert Coomans, Beatus Rhenanus, Gelenius) are preserved in Basle MS. C. VI^{a}. 71, pp. 74, 75, 78, 89, 93, 94. The bequest to Ber is acknowledged in a letter of 15 Aug. 1536 preserved in Basle MS. Ki. Ar. 18^{a}. 47.

(4) In the will of 1527 there are only two monetary bequests (to Glareanus and Quirinus). In the 1536 will Viterius, Montanus, Coomans, Gelenius (all poor men), and Volz, receive bequests of money; and to Boniface is left Erasmus' store of 'double and quadruple ducats'.

Erasmus died on the night of 11/12 July. He was buried in Basle cathedral on 18 July. Immediately after the funeral ceremony his will was opened and read by the City clerk and notary, Heinrich Ryhiner. On 22 July another notary, Adalbert Salzmann, made a complete inventory of his money and goods. To the money and goods in Basle had to be added the monies held for Erasmus in Antwerp by Schets (see Appendix xxiii. A. 3). With this addition, the property in the hands of Boniface and the two Basle executors amounted, after the satisfaction of all claims, to 5,000 florins. There was a further property in Brabant, amounting to some 1,960 florins, of which the 'heir', or trustee, was Goclenius, and with the disposal of which the Basle executors were not concerned (for this, and for the litigation in connexion with it, see Appendix xxiii). Bequests amounted to (roughly) 1,100 florins, including 200 florins accepted by Amerbach in lieu of 530 florins given to him, not by Erasmus' will, but by a special *syngrapha* (see Ep. 2855 introd.; Carl Roth, *Das Legatum Erasmianum*, in *Gedenkschrift zum 400. Todestage des Erasmus von Rotter am*, Basle, 1936, p. 283). Erasmus' total monies, accordingly, amounted at his death to some

8,000 florins. To this sum must be added the value, not easily assessed, of the many cups, rings, &c. ('poculorum aut anulorum aut rerum similium'), and medals and coins in his possession.

This must be accounted wealth. The love of wealth was made a reproach to Erasmus by a good many of his contemporaries. He essayed a formal answer to the reproach in 1523, when he addressed to Botzheim the *Catalogus Omnium Erasmi Lucubrationum* (vol. i, pp. 1–46). There he puts his 'annui reditus stati' at rather more than 400 gold florins; an income which he considers inadequate—at any rate, it is less than he spends. He is writing from Basle. The move to Basle had cost him the pension which he received from the Emperor. Five years earlier he had spoken of himself as enjoying an income of more than 300 ducats (i.q. 600 florins), not reckoning what he received from the munificence of his patrons, and from the sale of his books ('quae ex Moecenatum liberalitate meisque laboribus accedunt', Ep. 800. 30 sqq.). In the same year, 1518, he wrote that, if he could get another 100 marks, which the King of England offers, he would be well content ('non ambirem amplius': Ep. 886. 49–50). The sum desiderated would have brought his total income to well over 900 florins (literary earnings and gifts from patrons not included). Certainly, he never learned to live cheaply. In 1516 he provided against the cold of winter by spending, on clothes alone, 'above 400 florins'—more than the total of his fixed income in 1523: facing light-heartedly the danger, as he tells More, of 'dying well-dressed, of starvation', Ep. 474. 14–15. When he left Brabant, however, he was able to transfer to Basle savings amounting to 1,900 florins (vol. i, p. 45. 25–7). For the ten months during which he lived with Froben in Basle he paid 15 florins a month for his board. In the same city Amerbach thought a crown a week (not much more than a florin) an extravagant charge for the board and lodging of Ephorinus (Basle MS. C. VI^{a}. 73. 234; see Ep. 2432. 256–7n). The 900 florins which Erasmus thought an adequate income, and even the 400 which he found inadequate, compare favourably with the rates paid, in different parts of Europe, to university professors. In 1518 Erasmus himself was invited to stand for the professorship of Greek in Venice; the salary—which had been good enough for Musurus—was 100 florins, and there were many candidates (Ep. 854. 54). The salary attached to the Busleiden professorship of Greek was 70 ducats, i.q. 140 florins (Ep. 691. 8n); but 'complures ambiunt' (Ep. 836. 8). The Dole professorship of law was a little less well paid, 300 francs, equivalent to about 120 florins, though, to secure Boniface Amerbach, the university was prepared to double the stipend (Ep. 2631. 50n). Sucquet, teaching in Turin, got 100 crowns, about 120 florins (Ep. 2631. 61). Viglius was offered, in France, 110 crowns (VZE. p. 103). Some of these posts were filled, of course, by young and untried men. But at Ingolstadt Reuchlin's salary was 200 florins (Ep. 1129. 4). Bombasius, in Rome, acting as secretary to Cardinal Pucci, made 400 florins a year; as a professor he could not, he tells Erasmus, hope for anything like this princely remuneration.

The 5,000 florins which the will of Erasmus put at the disposal of the Basle executors was by them invested in a loan to the Duchy of Würtemberg, yielding an annual interest of 5 per cent. (250 florins). The greater part of this sum became a trust for the support of Scholars in the University of Basle; a part was devoted to the assistance of poor persons. For the history of these trusts see the paper of Carl Roth mentioned above; from which it would appear that the University of Basle still has 'Erasmus Scholarships'. The monies left by Erasmus in Brabant were, it is believed, ultimately distributed to the poor (see Appendix xxiii, p. 408: where, however, Opmeer's ducats must be florins).]

IN NOMINE SANCTAE TRINITATIS.

DESIDERIVS Erasmus Roterodamus, fretus diplomatibus Caesaris, summi Pontificis, ac magnifici magistratus inclytae ciuitatis Basiliensis, hoc meo chirographo renouo supremam voluntatem meam,

1. diplomatibus] Epp. 2317, 2318, and 1588 are all preserved in the Erasmuslade at Basle, together with the licence from the Basle magistrates. This was printed by L. Sieber, *Das Testament des Erasmus vom 22. Januar. 1527*, Basle, 1889.

quam quocunque titulo firmam ac ratam haberi volo, irritum vero si quid alias testatus sum.

Principio certus me nullum habere legitimum haeredem, praestantissimum virum D. Bonifacium Amerbachium omnium facultatum mearum haeredem instituo, exequutores vero Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium.

Bibliothecam meam iampridem vendidi D. Ioanni a Lasko Polono, iuxta syngrapham super hoc contractu inter nos confectam: non tradentur libri nisi haeredi numeret ducentos florenos. Quod si ille pactum remiserit, aut me prior e vita excesserit, liberum esto haeredi de libris statuere quod velit.

D. Lodouico Bero lego horologium aureum,

Beato Renano cochleare aureum cum fuscinula aurea,

M. Petro Viterio centum quinquaginta coronatos aureos,

Tantundem Philippo Montano,

Lamberto famulo, si mihi morienti adfuerit, ducentos florenos aureos, nisi ego viuus ei hanc summam numeraro,

D. Ioanni Brisgoo lagenam argenteam,

D. Paulo Volzio florenos aureos centum,

Sigis. Gelenio ducatos centum et quinquaginta,

Ioanni Erasmio Frobenio duos anulos, quorum alter non habet gemmam, alter gemmam subuiridem Gallis dictam turcois.

Hieronymo Frobenio lego omnes vestes meas omnemque supellectilem laneam, lineam et ligneam ; praeterea poculum quod habet insignia Cardinalis Mogontini,

Vxori eius annulum qui habet imaginem mulieris in tergum respicientis,

Nicolao Episcopio poculum cum operculo, quod in pede habet versiculos insculptos,

Iustinae vxori eius duos anulos, quorum alter habet adamantem, alter turcois minorem,

M. Conrado Goclenio poculum argenteum, quod in summo habet imaginem fortunae.

---

6. haeredem] The meaning of the term is given by the addition *seu fideicommissarium* in the will of 1527 (Appendix xix. 6).

10. Bibliothecam] See Epp. 2780. 7n; 2862. 30–60; 2911. 8. An inventory of Erasmus' books was sent to Lasky when Erasmus died; a copy of this preserved at Basle is printed by F. Husner, *Die Bibliothek des Erasmus* (in *Gedenkschrift zum 400. Todestage des Erasmus*, Basle, 1936, pp. 238–44). In Ep. 2780 Erasmus affirms that his library is 'better by 100 crowns' (c. 120 florins) than when he made his bargain with Lasky; it contains, *inter alia*, the Aldine Galen, which alone, he says, was priced, unbound, at 30 florins. He offers to refund the 200 florins which Lasky had already paid, if Lasky would care to cancel the contract; but suggests that Lasky, instead of receiving this refund, may prefer to make him a present of it in return for the compliments paid to him in the dedication of the Erasmian Ambrose. To this suggestion Lasky gave an assent so grudging that Erasmus preferred to let the contract stand—'De bibliotheca nihil muto, res erit tui arbitrii' (Ep. 2911. 8).

15. horologium] This and the gold spoon and fork were the gift of Christopher of Schydlowetz. See Ep. 1752. 7n.

21. Ioanni Brisgoo] See Ep. 2156 introd.

31. poculum] The gift of Ant. Fugger. See Ep. 2192. 58n.

35. poculum] The gift of John Duke of Cleves. See Ep. 2234. 15n.

Si quis legatariorum interciderit, quod legatum erat in haeredis arbitrio esto.

Haeres, praeter ea quae ipsi per syngrapham designaui, sibi accipiet quicquid superfuerit poculorum aut anulorum aut rerum similium: adhaec nomismata insignia, vt Lusitanos cruciatos, Regis Poloniae ac Seuerini Boneri faciem exprimentia, aliaque his similia. Praeterea ducatos omnes duplices et quadruplices. Pecuniam apud Conradum Goclenium depositam illi in Brabantia dispensandam relinquet, quemadmodum ei mandaui. Si quid apud Erasmum Schetum erit reliquum, ab eo repetet. Eamque pecuniam ac reliquam omnem quae superfuerit, suo arbitrio et ex consilio exequutorum distribuet in vsus pauperum aetate aut valetudine infirmorum, item in puellas nupturas, in adolescentes bonae spei, breuiter quoscunque subsidio dignos iudicarint.

Hanc extremam voluntatem meam, quo plenior sit fides, propria manu descripsi, ac peculiare anuli mei sigillum Terminum affixi Basileae in edibus Hieronymi Frobenii duodecimo die Februarii anno a natali Dominico Millesimo quingentesimo tricesimo sexto.

---

39. syngrapham] See Ep. 2855 introd. Of the sum assigned to him (the third part of 1,600 florins) Amerbach refused to accept more than 200 florins (see Carl Roth, *Das Legatum Erasmianum*, op. cit., p. 283).

44. Goclenium] See Appendix xxiii.

APPENDIX XXVI

LETTER TO PETER PALUDANUS.

Breuissima Maximeque Compendiaria conficiendarum epistolarum formula, per Erasmum Roterodamum, Antwerp, M. Hillen, 1521 (α).

Des. Eras. Rot. aliquot epistolae, studiosis iuuenibus admodum vtiles, Paris, Colinaeus, 1531 (β).

Vives, De Conscrib. epistolis Libellus vere aureus, Basle, Platter & Lasius, 1536 (γ).

Breuissima maximeque compendiaria Conficiendarum Epistolarum formula, Cracow, Matthias Scharffenberger, 1537 (δ).

[In 1521 J. Siberch printed at Cambridge an unauthorized version of the *De Conscribendis Epistolis*, with a prefatory letter (Ep. 71) addressed by Erasmus to Robert Fisher. In the same year Erasmus, in the Preface to the *Progymnasmata* (Ep. 1193), complains of the publication of an unauthorized version of a different work, the *Breuissima maximeque compendiaria conficiendarum Epistolarum formula* (to which he gives, carelessly, the title *De ratione conscribendi epistolas*). To this pirated *Formula* the printer ('nescioquis') had prefixed the Letter to Peter Paludanus here reproduced. Three editions of the *Formula* appeared in 1520. Of none of these have we been able to see a copy. But the treatise was printed in July 1521 by M. Hillen at Antwerp; and Hillen's booklet furnishes the earliest text available to us of the Letter to Paludanus. With it we have collated the text of two later editions of the *Formula*, the Basle edition of 1536 (appended to Vives' *De Conscribendis Epistolis*) and the Cracow edition of 1537. Outside the editions of the *Formula*, the Letter to Paludanus is found in the volume *Des. Eras. Rot. breuiores aliquot epistolae, studiosis iuuenibus admodum vtiles*, Paris, S. Colinaeus, 1524, 1531; we have seen only the 1531 edition, and have recorded here its variants. The Letter to Paludanus is no more, in fact, than a free rewriting of the letter to Robert Fisher (Ep. 71). Its last two sentences are an independent addition, and the sentence preceding these abbreviates and mutilates two sentences of the Fisher letter; otherwise, the two letters differ in little else than the name of the person addressed. In Ep. 3100 Erasmus speaks of the Paludanus letter as of something which he has seen only recently, in an edition printed at Lyons. No Lyons edition of the *Formula* is recorded. At Lyons, however, Gryphius published during Erasmus' lifetime at least four editions of the *De Conscribendis Epistolis*—one of them in 1536. We have not been able to examine any of these except that of 1531 (not recorded in BEr.[1]); but it is conceivable that one or other of them may, like the Strasbourg edition of 1534 (BEr.[1] p. 54), have contained both the *De Conscribendis Epistolis* and the *Formula* (with the Paludanus letter). It is interesting to note that in Ep. 3100 Erasmus speaks of the *Formula* under the title *De Componendis Epistolis*; we have noted the same carelessness in Ep. 1193.]

D. ERASMVS ROTERODAMVS PETRO PALVDANO S.

Vicisti me tandem, humanissime P. Habes toties efflagitatam a nobis scribendarum epistolarum rationem. Sed vide interim, dum tuae morem gero voluntati, quantis me calumniis ipse obiecerim. Quid tandem critici dicent, imo quid non dicent, vbi viderint me ausum tractare rem a multis tam diligenter ac scite tractatam? Vis tu, inquient, Penelopes telam retexere? Post tantos autores aut

TIT. ROTERODAMVS αγδ: *om.* β. S. βγ: *om.* αδ. 1. P. αγδ: Petre β. Habes β: Iubes α. 6. retexere? post tantos autores? Aut αβγ: retexere, post tantos authores? Aut δ. *Interpunctionem ex Ep. 71. 6–8 correximus.*

eadem dicas necesse est aut deteriora: quorum alterum superuacaneum est, alterum etiam perniciosum. Ego vero quanquam multa alia habeo quae respondere possum, vnum hoc tamen dico, nullius qui de hac re aliquid conscripserit me vestigiis inhaesurum. Accipe itaque breuissimam maximeque compendiariam conficiendarum epistolarum formulam, tibique hoc vnum persuade, non verbis tantum illas sed arte etiam indigere. Vale. Saluta amicos communes.

APPENDIX XXVII

THE *EXPOSITIO FIDELIS.*

Expositio Fidelis, 1535 (α).
T. Mori Lucubrationes, 1563, p. 519 (β).
LB. App. 378.

[The letter, in the earliest form known to us, was printed in 1535. The type shows that the printer was Froben, in whose house Erasmus was living. It bore the title *Expositio fidelis de morte D. Thomae Mori et quorundam aliorum insignium virorum in Anglia*; and purported to be a letter addressed by P. M. to Caspar Agrip⟨pinus⟩. In this form it was reprinted at Antwerp in 1536. In 1563 it was reprinted at Basle, by Episcopius, in *Thomae Mori Lucubrationes*, under the title *Epistola de Morte D. Thomae Mori et Episcopi Roffensis, insignium virorum in Anglia.* In this reprint the letter is headed 'G. Courinus Nucerinus Phil. Mont. S.D.'. The new heading suggests two things: (1) that Episcopius was aware that the P. M. of the letter as printed in 1535 was Philip Montanus (for whom see Ep. 2065 introd.); (2) that he had reason to suppose that Gilbertus Cognatus was in some way concerned with the Froben edition of 1535 (LB., reprinting the 1563 version, has *Gulielmus Cognatus* for *G. Cognatus*, by what would seem to be a mere oversight of the press). It is likely that Cognatus, perhaps under Erasmus' direction, prepared the Basle edition of 1535; in the earlier portion of the letter some of the details not found in the *scheda apud Parisios iactata* (see ll. 212–13) may have been supplied by him; nor is it difficult to believe that he had a hand in the composition of the concluding portion of the letter—the style is not unlike his, and some of the reflections are a degree banal. Leclerc, while doubting the ascription to Erasmus, yet included it among his *Epistolae*, and gave as his reason for doing so: 'quicunque vero auctor sit, elegans sane est et lege meretur, duorum Angliae celeberrimorum virorum obitus enarrans'. Of the original author, we know certainly no more than that he bore the initials P. M., that he wrote from Paris, that he had been in England with Campegio, and that he was personally acquainted with More. He may perhaps have been Montanus. Of the friend whom he addresses, Caspar Agrip⟨pinus⟩, we know no more than can be inferred from the penultimate sentence of the letter; in which P. M. asks for some account of the activities of John of Leiden ('Rex Sion'): the request suggests that Agrip⟨pinus⟩ belonged to, and was stationed in, some region of Germany not remote from Munster.

The letter falls into three parts:

(1) An account of the trial and death of More, ll. 29–211. This account is derived, confessedly (ll. 11–13 and 212–13), from the Paris News Letter (printed by Miss E. V. Hitchcock in her edition of Harpsfield's *Life of More*, pp. 258–66; cf. Brewer viii. 1096). Miss Hitchcock supposes the Latin to be (except for ll. 1–29, which are introductory and independent, and for one or two small additions and omissions made by the translator) a direct translation from the French. But the error *Killim*, for *Guilty* (l. 130), suggests connexion with the German translation—in which the same error appears. (The error is found in none of the French versions, though one of them has *Gilley*.) The translator professes ignorance of the authorship of the News Letter.

(For a different Latin translation of the News Letter, with a different title, see MHL. iv. 489–90.)

(2) An account of the death of Fisher and the Carthusians, ll. 212–86. The writer tells us that this part of his narrative is derived 'partim ex amicorum litteris, partim e rumoribus'. Sending a copy of the letter to Goes, Erasmus indicates that the portion referring to the Carthusians is less reliable than the rest (Ep. 3076. 19–21).

(3) Three to four pages (ll. 287–463) of moral and political reflection by the writer upon the events which he has recorded; he speaks of the grief which they must bring to Erasmus; he deprecates the stubborn attitude of More and Fisher, and makes faint apologies for Henry VIII. The poor quality of this part of the letter makes it surprising that it should at any time have been attributed, as it was early (e.g. Bl. E. 646), and has been in recent times, to Erasmus himself.]

P. M. CASPARI AGRIP. S. D.

Qvoniam iuxta Pythagorae sententiam oportet omnia esse communia, recte collegit Euripides, et dolores inter amicos oportere communes esse. Accipies igitur, vir amicissime, ab amico minime laeta, sed omni lacrymarum genere bonis omnibus deploranda: quanquam arbitror famam istuc iam dudum omnia pertulisse priusquam ad nos, de morte quorundam apud Anglos insignium virorum, sed praecipue Thomae Mori, dum viueret eius regni Baronis inclyti, ac supremi Iudicis, quem illi Cancellarium appellant: qua dignitate non est apud eam gentem alia maior, excepto Rege, eoque, quum prodit, aureum sceptrum imposita corona Caesarea gestatur ad vnum latus, ad alterum liber. Quae vero sum narraturus partim e schedis Gallice scriptis, quae hic circumferuntur, desumpsi, partim e rumoribus. Nam nihil horum vidi.

Sed priusquam aggrediar, paucis describam Londoniensis vrbis situm. Ciuitas in latum angusta, ad Thamysim flumen sic in longum porrecta est vt videatur non posse desinere, vnde et nomen videtur inditum: siquidem apud Flandros loca mari vicina Dunen appellant. Indidem dictum videtur Galliarum Lugdunum, quasi dicas, longas ripas. Ad orientem in extremo habet arcem bene munitam, qua Reges interdum vtuntur, vulgus Turrim appellat. Sed in eadem seruari solent viri nobiles, aut alias dignitate quapiam praeminentes, qui videntur aliquid aduersus Regiam Maiestatem deliquisse. In altero extremo ad occasum insigne monasterium est Benedictinorum, vulgus appellat Vuestmonasterium: et huic proximum Regis palatium structurae veteris, sed quo nunc Reges parum delectantur. Palatio adiuncta est domus spatiosissima, nullis fulta columnis, in qua sedent iudices. Vtrunque aedificium flumini imminet, vt hinc illinc cymba vehi possint.

In hac arce Thomas Morus posteaquam multis mensibus fuisset captiuus, Cal. Iuliis, Anno Domini M.D.XXXV, productus est ad modo dictam Curiam, capitis causam dicturus apud tribunal iudicum a Rege delegatorum. Ibat reus baculo innixus tam longam viam, corpore graui aegrotatione in carcere debilitato, nihil tamen perturbationis vultu prae se ferens. Primum recitati sunt articuli criminum quae illi obiiciebantur. Mox Cancellarius qui Moro successit, ac Dux Nortfordii, hunc in modum reum appellarunt: En vides, Magister More (sic appellant mediocri dignitate praeditos) te grauiter deliquisse in Regiam Maiestatem: attamen speramus te, si modo resipiscas, et abiures istam obstinatam opinionem, in qua hactenus tam procaciter perstitisti, veniam a Regis clementia consequuturum. Ad haec Morus: Domini mei, ego summo cordis affectu ago vobis gratias pro ista vestra amica erga me voluntate: tantum illud oro Deum omnipotentem, confirmare dignetur me in hac qua nunc sum sententia, vt in ea perseuerem vsque ad mortem. Caeterum quum reputo quam prolixi quamque graues articuli sint, quibus oneror, vereor ne mihi nec ingenium suppetat, nec memoria, nec oratio, quae sufficiat ad respondendum omnibus, praesertim quum in carcere tam diu

TIT. α: G. COVRINVS NVCERINVS PHIL. MONT. S. D. β: GVLIELMVS COVRINVS NVCERINVS PHILIPPO MONTANO S. D. *LB*. 45. sunt α: *correximus*.

fuerim detentus, in quo graui aegrotatione contraxi corporis debilitatem, quae me nunc etiam habet.

Tum iussu Iudicum allata est sella, in qua sederet. Vbi consedisset, prosequutus est institutum sermonem hunc in modum. Quod ad primum attinet articulum, qui conatur ostendere meam in Regem maleuolentiam in negotio posterioris matrimonii, confiteor ingenue, me semper restitisse illius serenissimae Maiestati. Nec est animus super hoc negotio quicquam aliud dicere, quam quod hactenus semper dixi, ad hoc vrgente me conscientia: per quam vt non debebam, ita nec volebam Principem meum caelare veritatem. Nec hic est vlla proditio quae intenditur; quin potius, ni id fecissem, praesertim in re tanti momenti, vnde pendebat mea sententia, et Principis honos, et regni tranquillitas, tum vere fuissem, quod nunc obiicitur, maleuolus, perfidus ac proditor. Ob hoc delictum (si modo delictum appellandum est) grauissimas dedi poenas, exutus omnibus facultatibus meis, ac perpetuo addictus carceri, in quo menses iam quindecim totos fui detentus. Sed his omissis tantum ad ea respondebo, quae sunt huius negotii praecipua. Quod obiicitur, me incurrisse in poenam violatae constitutionis, quae proximo consilio prodita est, me iam in carcere agente; quasi malitioso animo, perfidiose, ac proditorie Regiae Maiestati detraxerim famam, honorem ac dignitatem, quae illi per dictam constitutionem erat tributa, videlicet quod ibi declaratur sub Iesu Christo supremum caput Ecclesiae Anglicanae: in primis respondebo ad hoc quod mihi obiicitur, quod domino Secretario Regis ac venerabili Maiestatis illius concilio, rogatus quae mea esset de hoc aedicto sententia, nihil aliud voluerim respondere, quam me iam mundo mortuum esse, nec istiusmodi negotiis amplius sollicitari, sed tantum meditari in passione Domini nostri Iesu Christi: dico me per istam vestram constitutionem ob hoc silentium non posse damnari capitis, eo quod nec vestrum aedictum, nec vllae leges mundi possunt quenquam ob silentium addicere morti, sed tantum ob dictum aut perpetratum facinus. De occultis enim solus iudicat Deus.

Ad haec respondit Procurator Regius interpellans: At tale silentium, inquit, euidens argumentum est animi male sentientis de iam dicta constitutione. Nam omnis subditus syncerus ac fidelis Regiae Maiestati, si de dicta constitutione interrogetur, tenetur et obligatur citra omnem dissimulationem respondere categorice Regium edictum esse bonum, iustum ac sanctum. Ad quae Morus: Si verum est quod habetur in legibus, eum qui tacet videri consentire, meum silentium confirmauit potius vestram constitutionem quam improbauit. Iam quod dicis, omnem subditum fidelem obligari vt respondeat catagorice si interrogetur, etc., respondeo, bonae fidei subditum magis obligatum esse Deo, conscientiae, et animae suae, quam vlli alii rei in hoc mundo, maxime si talis conscientia, qualis est mea, nihil offendiculi, nihil seditionis pariat domino suo. Nam illud pro certo vobis affirmo, quod nulli mortalium vnquam detexerim hac in re conscientiam meam. Venio nunc ad secundum accusationis caput, quo arguor contra dictam constitutionem molitus ac machinatus fuisse, eo quod ad Roffensem scripserim octo paria Epistolarum, quibus illum animarim aduersus istud edictum. Equidem vehementer optarim eas

epistolas hic proferri ac recitari, quae me vel conuincerent vel liberarent. Caeterum quando illae, quemadmodum praedicatis, per Episcopum exustae sunt, ipse non grauabor recitare sententiam earum. In earum quibusdam agebatur de nostris priuatis negotiis, pro vetere nostra amicitia ac familiaritate. In vna quadam continebatur responsum ad Episcopi litteras, quibus scire cupiebat, quid et quo pacto respondissem de ista constitutione. Ad id nihil aliud rescripsi, nisi me iam meam composuisse conscientiam, ipse componeret suam. Animae meae periculo ac teste Deo vobis asseuero, nihil aliud in illis litteris a me scriptum fuisse. Harum igitur caussa non possum per vestram constitutionem addici morti. Superest tertius articulus, qui intendit quod, quum de vestra constitutione examinarer, dixerim eam esse similem gladio vtrinque secanti, propterea quod si quis vellet eam seruare, perderet animam, si contradicere, perderet corpus. Idem quoniam, vt dicitis, respondit Episcopus Roffensis, perspicuum esse inter nos fuisse conspirationem. Ad haec respondeo, me nunquam fuisse loquutum, nisi conditionaliter: sic videlicet, si tale esset edictum, qualis est gladius vtrinque incidens, quo pacto posset quis euitare, quin in alterum incideret periculum? Haec mea fuit oratio. Quomodo responderit Episcopus, nescio: si illius oratio cum mea congruebat, id nequaquam accidit ex conspiratione, sed potius ex ingeniorum ac doctrinae similitudine. Breuiter: illud pro certo habetote, me nunquam quicquam maliciose fuisse loquutum aduersus vestram constitutionem: at fieri potuit, vt ad benignam Regis clementiam aliquid malitiose fuerit delatum.

Post haec vocati sunt per quendam ex ostiariis duodecim viri, iuxta gentis illius consuetudinem, quibus traditi sunt articuli, vt super illis consultarent, ac post consultationem iudicarent, ac pronunciarent, vtrum Thomas Morus malitiose obstitisset praedictae constitutioni Regis, an non. Qui quum per horae quartam partem secessissent, reuersi sunt ad principes ac iudices delegatos, ac pronunciarunt Killim, hoc est, dignus est morte. Ac mox per D. Cancellarium lata est sententia iuxta tenorem nouae constitutionis.

His ita peractis Thomas Morus hunc in modum orsus est loqui: Age, quando sum condemnatus, quo iure Deus nouit, ad exonerandam conscientiam volo liberius eloqui quod sentio de vestra constitutione. Primum illud dico, me septem annis intendisse animum studiumque meum in istam causam, verum hactenus in nullo doctorum ab Ecclesia probatorum reperi scriptum, quod laicus, aut, vt vocant, secularis, possit aut debeat esse caput status spiritualis aut ecclesiastici. Hic Cancellarius interrumpens Mori sermonem, Domine More, inquit, itane tu vis haberi sapientior meliorisque conscientiae omnibus Episcopis, tota nobilitate, toto denique regno? Ad quae Morus: Domine, inquit, Cancellarie, pro vno Episcopo, quem habes tuae opinionis, ego sanctos et orthodoxos viros habeo plures centum, mecum sentientes, et pro vnico vestro concilio, quod quale sit Deus nouit, pro me habeo omnia Concilia generalia annis abhinc mille celebrata: et pro vno regno, habeo Franciam caeteraque orbis Christiani regna omnia. Hic Dux Nortfordii interpellans: Nunc More, inquit, perspicue liquet tua maleuolentia. Ad quae Morus: Milordt

148. inquit *β LB.*: *om.* *α*.

(sic Angli compellant insigni dignitate praestantes), vt haec loquar non incitat maleuolentia, sed cogit necessitas ad exonerandam conscientiam meam, teste Deo qui solus scrutatur corda hominum. Praeterea dico et illud, constitutionem vestram esse perperam factam, eo quod vos professi estis, et iureiurando vosmetipsos obstrinxistis, nihil vnquam molituros aduersus sanctam Ecclesiam, quae per vniuersam ditionem Christianam vnica est, integra et indiuidua, neque vos soli vllam habetis autoritatem citra aliorum Christianorum consensum condendi legem, aut instituendi concilium aduersus vnionem et concordiam Christianitatis. Nec me fugit, quam ob rem a vobis condemnatus sim, videlicet ob id, quod nunquam voluerim assentire in negotio noui matrimonii Regis. Confido autem de diuina bonitate ac misericordia fore vt quemadmodum olim Paulus Stephanum persecutus est vsque ad mortem, et tamen iidem nunc vnanimes sunt in coelo, ita nos, qui nunc discordes sumus in hoc mundo, in futuro seculo pariter simus concordes, et perfecta charitate vnanimes. Hac spe fretus precor Deum, vt vos seruet vna cum Rege, eique dare dignetur bonos consultores.

His ita peractis, Thomas Morus reductus est in Turrim. Hic obiter accidit spectaculum ipsa condemnatione miserabilius. Margareta, filiarum Mori natu maxima, mulier praeter eximiam formae venustatem cum summa dignitate coniunctam, iudicio, ingenio, moribus et eruditione patris simillima, per mediam populi turbam, perque satellitum arma semet iniecit, et ad parentem penetrauit. Quum et mulier esset, et natura cum primis verecunda, tamen et metum et pudorem omnem excusserat impotens animi dolor, cum audisset patrem in Curia morti addictum esse. Hoc accidit priusquam Morus arcis portam ingrederetur. Ibi in charissimi parentis collum irruens, arctissimo complexu aliquandiu tenuit eum. Caeterum ne verbum quidem interim potuit proloqui. Curae, inquit Tragicus, leues loquuntur, ingentes stupent. Mouit stipatores, tametsi duros, hoc spectaculum. Horum itaque permissu Morus his verbis consolatus est filiam: Margareta, patienter feras, nec te discrucies amplius. Sic est voluntas Dei. Iam pridem nosti secreta cordis mei. Simulque dedit osculum ex consuetudine gentis, si quem dimittunt. At illa cum digressa esset ad decem vel duodecim passus, denuo recurrit, et amplexa parentem rursus inhaesit collo illius, sed elinguis prae doloris magnitudine. Cui pater nihil loquutus est, tantum erumpebant lacrymae, vultu tamen a constantia nihil dimoto. Nec aliud supremis verbis mandauit, quam vt Deum pro anima patris deprecaretur. Ad hoc pietatis certamen plurimis e populari turba lacrymae excidere. Erant et inter satellites, ferum et immite genus hominum, qui lacrymas tenere non potuerunt. Nec mirum, quum pietatis affectus adeo valida res sit vt immitissimas etiam feras moueat. Hic apud se quisque reputet quam valido ariete tum pulsatum sit Thomae Mori pectus. Erat enim erga suos omnes adeo *φιλόστοργος*, vt non alius magis: sed eam filiam, vt erat eximiis praedita dotibus, ita diligebat impensius. Morum fortiter excepisse sententiam mortis, aut etiam carnificis securim, minus admirandum existimo, quam pietatem erga suos potuisse vincere. Nihil enim addubito, quin hic

149. haec *α*: hoc *β*.

doloris gladius crudelius vulnerarit Mori praecordia, quam illa carnificis securis, quae collum amputauit.

Die Mercurii sequente, hoc est, septimo die Iulii, productus est in planiciem, quae est ante arcem. Mos est illic vt afficiendi supplicio de ponte plebem alloquantur. At Morus paucissimis verbis est vsus, tantum orans qui aderant, vt pro ipso Deum orarent in hoc mundo, se vicissim in altero mundo precaturum pro ipsis. Mox hortabatur atque instanter rogabat, orarent Deum pro Rege, vt illi dignaretur impartire bonum consilium, contestans se mori fidelem ac bonum Regis ministrum, ac Dei inprimis. Haec loquutus prompte constantique vultu flexis genibus ceruicem posuit securim excepturus, non sine graui multorum gemitu. Erat enim bonis omnibus charissimus.

Quae hactenus narraui, fere continebantur in scheda apud Parisios iactata, ac per manus hominum volitante. Quisquis autem scripsit, videtur actis interfuisse. Quae deinceps referam, partim ex amicorum litteris, partim e rumoribus accepi. Paucis ante diebus, hoc est xv. Cal. Iulias, Ioannes Phischerus, Episcopus Roffensis, qui tum vitae sanctimonia atque austeritate, tum administrandis sacramentis, tum assiduitate docendi voce simul et scriptis, denique mira liberalitate in egenos, benignitate in studiosos, verum agebat Episcopum, ex arce dicta, in qua captiuus tenebatur, productus est, et ad Curiam, quae, vt ante dixi, Vuestmonasterio proxima est, frequenti satellitum armatorum stipatu perductus est, partim nauigio, partim equo, ob corpusculi debilitatem, quam praeter aetatem auxerat carceris incommoditas; licet ipse valetudinem suam semper et ieiuniis et vigiliis et studiis et laboribus ac lacrimis vehementer attenuasset. Ille vero tametsi non ignoraret eius cognitionis exitum, nihil tamen perturbatus est, sed placido, ac prope etiam ad hilaritatem composito vultu ad tribunal euocantibus paruit. Ibi iuxta morem eius regionis, quem antea descripsi, sententia capitali damnatus est, supplicium daturus, simulatque Regi visum esset: hoc adiectum suspicor, si forte spe veniae ac supplicii metu posset a sententia deduci.

Mortis genus erat et foedum et horribile, quo tamen fuerant affecti Cartusiani aliquot, quos aiunt fuisse quindecim, quod vt credam vix possum adduci. Cartusianis adiunctus est Reginaldus Monachus Brigittensis, vir angelico vultu et angelico spiritu, sanique iudicii: quod ex illius colloquio comperi, quum in comitatu Cardinalis Campegii versarer in Anglia. Nam Cartusianorum noui neminem. Aiunt ex his quosdam fuisse per viam tractos, dein suspensos laqueo, ac spirantibus etiamnum execta intestina: quosdam etiam exustos igni, sed omnium incredibilem fuisse constantiam. Solet rumor rebus tristibus aliquid addere. At si hic verus est, videtur hoc esse consilium eorum qui regio obsecundant animo, vt immanitate suppliciorum caeteros absterreant. Nam facile diuinabant, institutum plurimis improbatum iri, praesertim ecclesiasticis, et religionis studio deditis.

Sed ad Roffensem Episcopum redeo. Is accepta tam horrendae mortis sententia, quum satellitibus stipatus reduceretur in arcem, vt

206. *β LB.*: oraret *α*. 207. *α*: impertire *β LB.* 209. posuit *αβ*: imposuit *LB.* 228. antea *αβ*: ante *LB.*

ad ostium ventum est, versus ad satellites hilari placidoque vultu; Plurimam, inquit, optimi viri, vobis habeo gratiam pro officio, quo me euntem et redeuntem deduxistis. Dixisses hominem ex hilari suauique redire conuiuio, adeo et color erat iucundior, et ipse toto corporis gestu, quatenus per grauitatem licuit, laetitiam quandam prae se ferebat, vt nemini non esset perspicuum, sanctissimum virum, ceu iam portui vicinum, toto pectore ad illam beatam tranquillitatem aspirare. Nec diu dilata est mors. Ad decimum Cal. Iulii productus in planiciem, quam Angli vulgo dicunt Turris Collem, vultu non solum constanti, verum etiam alacri, paucis alloquutus est populum. Primum Regi regnoque bene precatus est: mox ardenti magis quam prolixa precatione se ipsum Dei misericordiae commendauit: simulque procumbens in genua, gracili et exhausta ceruice securim excepit. Neque enim apud Anglos carnifices gladio ceruicem incidunt, sed damnato in truncum ad id apparatum inclinanti, securi caput amputant. Quanto cum animi dolore viderint hoc spectaculum quibus religio pietasque cordi est, et qui Christi spiritum in pastore operantem experti fuerant, facile quiuis ex sese poterit aestimare. Caeterum quod mitiore poena affectus est quam minabatur iudicum sententia, sunt qui in causa fuisse putent, quod metuerint ne senex et exhausto corpusculo, si per viam tam longam rheda traheaue tractus fuisset, sponte exspiraret. Ego suspicor, ob hoc mortis genus atrocius denunciatum, vt immanitate supplicii territus mutaret sententiam. Nec desunt qui praedicant, ob hoc ipsum acceleratam mortem, quod Romanus Pontifex Paulus tertius Episcopum Roffensem ob insignem doctrinam ac pietatem in Cardinalium ordinem allegisset.

Ex amicorum litteris cognoui, in Germania inferiore sparsum rumorem, quum Episcopi Roffensis caput esset in ponte Londoniensi de more expositum, non solum non emarcuisse, verum etiam magis effloruisse, viuoque factum similius, vt multi crederent fore vt etiam loqui inciperet: quod in quibusdam martyribus factum legimus. Ea res, seu fama, quum vulgo increbuisset, sublatum est atque abditum. Populus enim credulus saepe leui quapiam occasione turbas ingentes excitat. At veriti ne idem eueniret in capite Mori, priusquam exponeretur, aqua feruenti decoctum est, quo plus haberet horroris. Haec aliaque multa his similia perscribuntur e Flandria Britannis viciniore: penes alios sit fides. Vtinam huc peruenissent acta Roffensis, quemadmodum acta Mori peruenerunt.

Ex Mori responsis facile liquet illum destinasse mori citius quam suae sententiae canere palinodiam. Quo animo videntur omnes fuisse qui ante Morum extincti sunt. Morum ac Roffensem et illud mouit, opinor, quod qui bene natos, laute educatos, in honore habitos, in carcere detinet, non dat vitam, sed longiorem et acerbiorem mortem. Ego si Regi fuissem in consilio, pro mea stultitia conatus fuissem illi persuadere, vt pro sua solita clementia caeterisque virtutibus, per quas nomen ipsius hactenus erat apud omnes nationes gratiosum et amabile, ab illis Britanniae luminibus totique orbi notis abstineret, aut certe poena mitiore contentus esset. Rursus, si qui perierunt, me adhibuissent in consilium, suasissem, ne se irruenti procellae palam opponerent. Violenta res ira Regum, cui si incommode resistas,

268. αβ: trahaue *LB*. 291. illi αβ: *om. LB*.

grauiores excitat tumultus. Equi feroces, quemadmodum et tonitrua, non vi, sed popysmate leniuntur. Et nautae non pugnant aduersus impotentem tempestatem, sed vel quiete vel obliquis cursibus vtentes expectant coelum commodius. Multis rebus medetur tempus, quas nulla vi possis emendare. Res humanae semper quidem fluctuant, sed quoties incidit insignis aut fatalis rerum mutatio, multi periclitantur qui non cedunt turbini. Veluti quum Iulius Caesar aperiret ianuam tyrannidi, et Triumuiri iunctis copiis imperium orbis occuparent, laudatissimi quique viri perierunt, quorum erat et M. Tullius. Qui monarchis seruiunt, iis quaedam dissimulanda sunt, vt si non queant obtinere quod iudicauerunt optimum, saltem aliqua ex parte moderentur Principum affectus. Dixerit aliquis, pro veritate mortem oppetendam. At non pro quauis veritate. Si tyrannus iubeat, aut abiura Christum, aut pone ceruicem: ponenda ceruix. Sed aliud est silere, aliud abiurare. Si fas est te dissimulare Christianum citra graue scandalum, multo magis licuisset hic esse tacitum. Sed inepte facio, qui de rebus tam arduis disputem, qui nunquam interfuerim monarcharum consiliis. Itaque de tota causa iudicium aliis relinquo. Illud satis constat, eos viros si quid peccarint, nulla in Regem maleuolentia peccasse, sed simplici synceraque conscientia errasse. Hoc sibi penitus persuaserant, hoc medullis infixum habebant, sanctum, pium, Regi honorificum, regno salutare esse quod tuebantur. Argumento est, quod nullus illorum affectarit regnum, aut alteri asserere conatus sit, nec vllam molitus sit seditionem, aut vllas contraxerit copias, ac ne verbum quidem excidit odium conspirationemue resipiens. Silere cupiebant si licuisset, sed patienter ac placide mortem exceperunt, nihil aliud quam Regi regnoque bene precantes. At in atrocibus etiam criminibus magnam culpae partem excusat simplex ac pura conscientia, animusque non laedendi, sed bene merendi cupidus. Tum apud efferas etiam nationes frequenter eximiae virtuti praestantique doctrinae honos est habitus. Platoni apud Aeginetas, iuxta ciuitatis constitutionem capite plectendo, profuit philosophi cognomen. Diogenes impune penetrauit in castra Philippi, regis Macedonum, ad quem pro exploratore adductus, libere exprobrauit regi insaniam, quod non contentus suo regno semet coniiceret in periculum ne perderet omnia. Non impune tantum, sed etiam cum munere dimissus est, non ob aliud, nisi quod esset philosophus. Quemadmodum monarcharum in eruditos benignitas plurimum honesti nominis illis conciliat, ita durius tractati plurimum inuidiae conflant illis. De his praecipue loquor, qui scriptis inclaruerunt apud omnes nationes, et quorum memoria videtur apud posteros futura gratiosa. Quis nunc non execratur Antonium, qui Ciceronem ferro peremit? Quis non detestatur Neronem, qui Senecam occiderit? Nec minimum gratiae decessit Octauii Caesaris nomini, quod Ouidium apud Getas relegarit.

Haec nequaquam eo mihi dicuntur vt regem Christianum cum impiis principibus conferam, aut de negotio, cuius circumstantias non noui, pronunciem, quod etiam si periculum abesset, temerarium esset: sed vt ostendam quibus rationibus fuerim conaturus persuadere, vt rex parcendo viris pietatis et eruditionis commendatione

298. β *LB.*: excitant α. 306. quorum $\alpha\beta$: inter quos *LB.*
341. apud α: ad β *LB.* 346. et $\alpha\beta$: ac *LB.*

iam immortalitati consecratis suo quoque nomini consuleret. Plausibilis semper est praepotentum clementia: sed tum clarissimos fert applausus, quoties viris illustribus ac de republica bene meritis impenditur. 'Omne solum forti patria est', et exilium fortibus ac praeclaris viris saepe cessit feliciter. Mortis inuidia grauis est. Quum Rex Galliarum Ludouicus xii, regnum adeptus pararet diuortium cum Ludouici Regis xi. filia, Maria, ni fallor, nomine, res displicuit quibusdam bonis; ex quibus Ioannes Standock, et huius discipulus Thomas, in concione nihil aliud dixerant, nisi Deum orandum esse vt regi inspiraret bonum consilium. Quae apud populum dicuntur, ad seditionem spectant: et hi deliquerant aduersus regis edictum. Rex tamen nihil aliud quam vertere solum iussit, nec quicquam ademit facultatum: at idem negotio quod agebat confecto reuocabat eos. Hac moderatione rex ille et suo consuluit instituto et grauem inuidiam euitauit, quod vterque esset theologus, vterque sanctitatis opinione commendatus. At Thomae Mori mortem deplorant et ii quorum instituto pro viribus aduersabatur. Tantus erat hominis in omnes candor, tanta comitas, tantaque benignitas. Quem ille vel mediocriter eruditum ab se dimisit indonatum? Aut quis fuit tam alienus, de quo non studuerit bene mereri? Multi non fauent nisi suis, Galli Gallis, Germani Germanis, Scoti Scotis; at ille in Hybernos, in Germanos, in Gallos, in Scythas et Indos amico fuit animo. Haec naturae benignitas sic Morum omnium animis penitus infixit vt non secus ac parentem aut fratrem plorent extinctum. Ipse vidi multorum lacrymas, qui nec viderant Morum nec vllo officio ab eo fuerant affecti: ac mihi quoque, dum haec scribo, nolenti ac repugnanti lacrymae prosiliunt. Quomodo nunc affectum credimus Erasmum nostrum, cui cum Moro tam arcta fuit amicitia vt prorsus, iuxta Pythagoram, in duobus eadem esse videretur anima? Equidem misere metuo, ne bonus ille senex suo Moro commoriatur, si tamen adhuc in viuis est.

Sunt qui nos consolantur hoc argumento, quod dicunt, non deplorandos esse, sed gratulandum potius iis, qui tali morte vitam finierunt. Est istud, fateor, non leue doloris lenimen: at ego Morum optarim incolumem, quum omnium studiosorum gratia, tum vero praecipue familiae causa, quam et numerosam et plane philosophicam reliquit: filium natu minimum iam maritum ac liberorum parentem, filias tres, et has nuptas ac liberorum matres, eruditas omnes, ac sub paterna disciplina ad Christianam philosophiam pulchre institutas, vxorem fidelem, ac iam anum, ex qua tamen nullam prolem sustulit. Has omnes cum sponsis, nepotibus ac neptibus in vnis aedibus alebat, tanta religione, tantaque concordia, quantam non temere reperias in collegiis monachorum ac virginum. Hic mihi cogita, vir optime, qui luctus, quae lacrymae, qui gemitus, qui dolores totam illam familiam conficiant. Quot egregias animas vulnerauit illa securis, quae Mori caput amputauit?

Multi demirantes rogant, quid tanti sceleris commiserit vir semper habitus innocentissimis moribus? Quibus vix habeo quod pro comperto respondeam, nisi quod partim coniicere licet ex articulis Moro obiectis et illius responsione, partim ex amicorum litteris ac fama vulgata discere datur. Rex, vt omnibus notissimum est, aliquot

annis moliebatur repudium cum regina, Caroli Caesaris matertera. Morus praesagiens quo res esset euasura, vltro deposuit Cancellarii munus, alia quaedam causatus, ne cogeretur eius negotii exequutor esse quod apud sese non probabat. Erat enim mentis tam religiosae vt propior esset superstitioni quam impietati. Sic cogitabat; Priuato licebit quiescere: Cancellario, qui os est Regis, non licebit. Videbat fore vt cogeretur multos condemnare morte, quos iudicabat optimos: ad haec, exitum tanti negotii incertum esse, ob ecclesiasticorum potentiam ac gentis illius solitam in reges ferociam. Tale si quid natum fuisset, prima victima fuisset Cancellarius. At me si Morus in concilium adhibuisset, quum esset tam anxie religiosa conscientia, dehortatus fuissem eum ne susciperet dignitatem. Vix enim fieri potest vt qui in arduis principum functionibus versantur in magnis pariter ac paruis iustitiam ad vnguem obseruent. Proinde mihi gratulantibus quod talem haberem amicum in tanto rerum fastigio collocatum, respondere soleo, me non prius illi de eius dignitatis accessione gratulaturum quam iuberet ipse. Iam tum enim nescio quid sinistri praesagiebat animus. Nec regem arbitror latuisse, quam ob causam Morus deponeret magistratum, vtcunque dissimulauit, quod Homerus indicat, monarchis esse proprium, offensionem in animo tegere, donec multo post tempore detur vlciscendi opportunitas. Interim rex minis ac fulminibus Clementis vii. factus iritatior, adiecit animum ad vetus illius regionis exemplum, vt regnum a iure Pontificis Romani assereret, et vtriusque status supremam potestatem sibi vendicaret. Caeterum quum sentiret, plurimorum animos ab hoc instituto abhorrere, ne qua cooriretur seditio, promulgatum est edictum, vt quicunque non abiuraret Romani Pontificis autoritatem, aut improbaret nouum matrimonium, capitalis esset. Verum, hoc edictum non est promulgatum, nisi Roffense et Moro iam ductis in custodiam. Roffensis semper plurimum tribuit sedi Romanae, et aduersus repudium libris etiam conscriptis pugnarat, sed tum quum adhuc integrum esset consulere. Morus scripsit nihil, sed pro officio quod gerebat, conabatur regis animum in eam inflectere sententiam quam putabat et Deo gratam et regi tutam et regno salutarem. Erat illi magna familiaritas cum Episcopo Roffense. Tum praedium, quod habebat Morus, non procul aberat a Richemonda. Ibi regio palatio vicina sunt duo monasteria vehementer opulenta, et quod maius est, bonae disciplinae, alterum Cartusianorum, alterum Brigittensium. Ab his facile crediderim sollicitatum Mori animum, vt Ecclesiae causam tueretur: at ipsum aliquid effutisse quod rebellionem saperet, nunquam sum crediturus, vt qui ex crebris colloquiis perspexerim admirabilem quandam hominis cautionem. Equidem vix alium Anglum comperi, qui tam medullitus amarit principem suum, aut magis ex animo bene vellet, quam ille. Vnde igitur hic tumultus? Violenta res est, conscientia magis metuens Deum offendere quam mortem oppetere. Forte fefellit eum persuasio. At demiror si vir ille leuibus argumentis adductus est, vt sic obfirmaret animum. Maluit ipse perpeti, quam in alios facere, quod necesse fuisset, si in suscepto munere perseuerasset. Quin et reginae veteris, singulari pietate foeminae, multos miseret, non tantum ob id, quod dudum tanta dignitate florens, nunc in eum statum redacta est vt ob diuortium

nec eo frui possit, quicum tam diu vixit, nec alteri nubere ob Clementis sententiam, verumetiam quod videt, non dubium quin cum summo animi dolore, ipsius causa tales viros trucidari. Huius porro tragoediae quis sit futurus exitus, Deus nouit. Illud in confesso est, per necem beati Thomae Acrensis, plurimum et auctoritatis et opum accessisse statui ecclesiastico apud Anglos. Qui res mortalium suo imperscrutabili consilio moderatur, pro sua bonitate dignabitur haec omnia vertere in suam gloriam. Tantum e scheda, rumoribus et amicorum litteris, hactenus licuit cognoscere: si compertiora fuero nactus, tibi communicabo. Tu fac vicissim vt per te sciamus quid agat rex Sion cum suis Prophetis, populoque retincto, de quibus hic mira feruntur, an vera, nescio.

Apud Lutetiam Parisiorum x Cal. Augusti, Anno M.D.XXXV.

APPENDIX XXVIII

LONGOLIUS' COLLECTION OF BOOKS

[We owe this account to the kindness of Mr. A. B. Emden, Principal of St. Edmund Hall, Oxford.]

The survival of a collection of books made by a contemporary of Erasmus is sufficiently uncommon to be worthy of record. There are in the library of New College, Oxford, eighteen volumes, containing twenty-five printed works, which once belonged to Christopher de Longueil (Longolius).

In the Benefactors' Book of New College Library, which was begun in the second half of the seventeenth century, Longolius is credited under the year 1550 with having presented eight volumes to the college.[1] This entry is clearly erroneous, as Longolius died in 1522. A subsequent entry under the year 1557 credits Longolius' friend and patron, Cardinal Pole, with a gift of manuscripts and books.[2] There are no grounds for believing that such manuscripts and books from the Cardinal's library as the College possesses were presented by the Cardinal himself. Both entries are completely misleading. The first compiler of the Benefactors' Book endeavoured to draw up a record of the gifts of manuscripts and printed books made to the library of the College since its foundation, and for this purpose searched for evidence of former ownership in the volumes already possessed by the library. In this search he went astray.

The actual provenance of the collection of Longolius' books now in New College Library is sufficiently evident. In Cardinal Pole's edition of his friend's letters there is printed one from Longolius to Pole, dated 20 Aug. 1522, in which Longolius, writing from Pole's lodgings in Padua, tells Pole, who had gone to Venice to meet Richard Pace on his arrival from England as ambassador, that he had fallen seriously ill and felt sure that he had not long to live. He expressed satisfaction that, on the eve of Pole setting out for Venice, he had shown him his collection of books and had asked him to accept them as a token of their friendship, if any fatality should overtake him. Pole returned in haste to Padua and remained with Longolius until his death three weeks later.[3]

Having passed into Pole's possession Longolius' books were brought to England and during the Cardinal's life-time remained incorporated in his library. Under his will made at Lambeth on 4 Oct. 1558, during his last illness, he entrusted the disposal of his property to Alvise Priuli, Bishop-designate of Brescia, a Venetian patrician, whom he appointed sole executor of his will.[4] Priuli, whom Pole in his will describes as 'meum intimum amicum et familiarem', had been his constant companion for more than twenty years.[5] Pole

[1] New Coll. Libr., Oxford, Benefactors' Bk., f. 34.
[2] *Ib.* f. 35.
[3] Gasquet, *Cardinal Pole and his Early Friends*, pp. 28–32.
[4] *Epistolarum Reg. Poli Collectio* (Brixiae, 1744–57), v. 181–7.
[5] *Cal. State Papers* (*Venetian*), *1557–58*, pp. 1480–1; *1558–80*, pp. 238–9.

made no detailed dispositions, but simply expressed the wish that 'ea bona quae habeo in pias causas et inter personas de me bene meritas distribui'.[1]

In selecting New College, and not Magdalen, Pole's own college, as a repository for his collection of manuscripts and printed books, Priuli would seem to have been influenced by the known sympathies of members of the two Wykehamist foundations with the old religion. Dr. Thomas White, appointed Warden of New College in 1553, contrived not to be displaced at Elizabeth's accession. 'The Manner of the comeing by the Cardinalls books w^h the colledg had' is recorded in the College Register of Leases, 1544–62, under the year 1559.[2] It appears probable from this record that Priuli would have conveyed the Cardinal's library to the Oxford convent of Black Friars if it had still existed.

The books comprising Longolius' collection are easily identifiable, as each contains his name written in a delicate Renaissance hand, followed by an elaborate device. There is also entered a note of the price paid for the book—a matter of no little import to Longolius who was haunted by poverty. The survival of this collection of his books in New College is made the more interesting by the evidences of close study that they contain in the form of marginal notes.

Among contemporary scholars Longolius was highly esteemed as a devoted student of Cicero and as an accomplished imitator of his epistolary style. Particularly noteworthy, therefore, is his copy of Cicero's works, the pages of which he has liberally annotated, as though he had the intention of preparing an edition of the writings of his favourite author.

The books in New College Library that belonged to Longolius are as follows:[3]

1. Columella, Varro, Cato and Paladius. *Opera Agricolationum*, Bologna, Ben. Hectoris, 1 Oct. 1494. F°.
New Coll. Oxf., *Ω*. 23. 12.
On the title-page: 'Christophorus a longolio. Emi xxxvi *s*. *Χριστοφόρος λωγγολίος*.'

2. Aur. Corn. Celsus. *Medicinae liber primus*, Venice, Phil. Pincius, 6 May 1497. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 11. 8.
Contains a few marginal notes in Longolius' handwriting.
Bound up with (6) and (13).

3. Nicephorus Blemmidas. *Logica*, Venice, Simon Beuilaqua, 30 Sept. 1498. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 10. 3.
On the title-page: 'Christophorus de Longueil. Emi xxii *s*.'
Contains marginal notes in his handwriting.

[1] Having scrupulously carried out his responsibilities in the disposal of the Cardinal's property, Priuli died in 1560, very shortly after his return to Italy. *Cal. State Papers* (*Venetian*), *1557–58*, pp. 1549–60, 1565–7; *1558–80*, pp. 98, 141.

[2] *New Coll. Reg. Dim. ad Firmam*, iv. (1544–62), f. 88. I am indebted to Mr. R. L. Rickard, Library Clerk of New College, for this reference.

[3] In the Benefactors' Book of New College Library the books credited to Longolius include an edition of Euclid printed in Basle in 1537 (clearly an error for his copy of Euclid, Venice, 1505), the works of Politian in two volumes, and Josephus, *de Bello Judaico*, neither of which are to be found in the library now.

4. Appian of Alexandria. *De bellis ciuilibus*, Venice, Chr. de Pensis, 20 Nov. 1500. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 2. 4.
   On the title-page: 'Ce Longueil. Emi xviii *s*.'
   Contains two or three references to Pliny in Longolius' handwriting.
   Bound up with (7).

5. Laur. Valla. *De expetendis et fugiendis rebus opus*, Venice, Aldus Manutius, Dec. 1501. 2 vols. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 2. 1 & 2.
   On the title-page: 'Ce Longueil. Emi v *l.tr*.'
   Contains notes in his handwriting.

6. Themistius. *Paraphrasis in posteriora Aristotelis*, Venice, 14 July 1502. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 11. 8.
   On the title-page: 'Christophorus longuolius. Emi 40 *s*.'
   Contains notes in his handwriting.
   Bound up with (2) and (13).

7. Flauius Philostratus. *De vita Apolonii Tyanei*, Venice, Aldus Manutius, 1501–2. Greek and Latin text. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 2. 4.
   On the title-page: 'Christophorus a longolio. Emi xxxviii *s*. sine Apiano qui post hunc sequitur.'
   Bound up with (4).

8. *Florilegium Diuersorum Epigrammatum*, Venice, Aldus Manutius, Nov. 1503. 8°. New Coll. Oxf., *Ω*. 4. 7.
   On the title-page: '*Χριστοφόρος λογγώλιος. εὤνημαι δραχμὰς ις*.'
   Contains notes in his handwriting.

9. Euclides. *Opera*, Venice, Jo. de Tridino (Tacuinus), 25 Oct. 1505. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 11. 9.
   On the title-page: 'Christophorus Longolius. Emi xl *s*.'
   Contains a note by Longolius in Book I.

10. Diodorus Siculus. *Opera*, ed. by Poggio, Paris, Jehan Petit, *c*. 1505. 4°. New Coll. Oxf., *Ω*. 12. 2.
    On the title-page: 'Christophorus Longolius. Emi viij *s*.'
    Contains a few notes in his handwriting, including an additional entry in the index.

11. Procopius. *De Bello Gottorum*, Rome, Johann Besicken. 20 June 1506. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 27. 1.
    On the title-page: 'Ce Longueil. Emi xi juliis.'
    Bound up with (14) and (23).

12. Caecilius Plinius Secundus, jun. *Epistulae*, Milan, Alex Minutianus, 18 Jan. 1506. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 25. 3.
    On page of dedicatory poem: 'Christophorus de Longueil. Emi xxxvi *s*.'
    Contains some underlinings of the text and one note in his handwriting.

13. Nicolaus Leonicenus. *Libri Galeni greca in latinam linguam translati*, Venice, Jac. Pentius, 10 May 1508. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 11. 8.
    Contains a few marginal notes in Longolius' handwriting.
    Bound up with (2) and (6).

14. Procopius. *De Bello Persico*, Rome, Eucharius Silber, 7 March 1509. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 27. 1.
    Bound up with (11) and (23).

15. Titus Liuius. *Decades*, Paris, Ascensius for Jehan Petit, 15 March 1511. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 13. 5.
On the title-page: 'Christophorus a longolio. Emptum xxv *s*.'
Contains a few marginal notes in his handwriting.

16. Marcus Tullius Cicero. *Opera rhetorica: oratoria et forensia*, Paris, Jehan Petit, 22 Nov. 1511. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 15. 3.
On the page of the preface: 'Christophorus a Longuolio. Emptum xlii *s*. vi *d*.'
Liberally annotated in the margins by Longolius.
Bound up with (17).

17. Marcus Tullius Cicero. *Orationes*, Paris, Jehan Petit, 22 Nov. 1511. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 15. 3.
Annotations in the margins by Longolius, but not completed.
Bound up with (16).

18. Curius Lancilottus Pasius. *Emendatum Quadringentis in locis*, Parma, Franc. Ugoletus and Octauianus Saladus, 15 July 1514. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 27. 6.
On the title-page: 'Christophorus Longolius. Emi 8 denariis.'

19. P. Cornelius Tacitus. *Libri Quinque nouiter inuenti atque cum reliquis eius operibus editi*, Rome, S. Guilleretus, 1 March 1515. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 26. 6.
On the title-page: 'Christophorus longolius. Emi duodecim denariis.'
Contains some marginal notes probably in his handwriting.
Bound up with (21).

20. Basilius Magnus, St. *Opera*, Rome, Jac. Mazochius, 15 Sept. 1515. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 27. 3.
Bound up with (22).

21. Adriano di Corneto (Castellesi), Cardinal. *De Sermone latino et modis latine loquendi*, Rome, Marcellus Silber, Oct. 1515. F°. New Coll. Oxf. *Ω*. 26. 6.
Contains notes in Longolius' handwriting.
Bound up with (19).

22. Basilius Magnus, St. *Hexameron, per Joannem Argyropolum e greco in latinus conuersum*, Rome. Jac. Mazochius, 12 Dec. 1515. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 27. 3.
On the title-page: 'Ce Longueil . . . Emptus' (his note of the price paid is missing through a tear of the page).
Contains four or five marginal notes in his handwriting.
Bound up with (20).

23. Agathias. *De Bello Gotthorum*, Rome, Jac. Mazochius, 29 Feb. 1516. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 27. 1.
Bound up with (11) and (14).

24. Stephanus Niger. *Dialogus*, Milan, Alex. Minutianus, 31 March 1517. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 25. 2.
On the title-page: 'Christophorus Lōgolius. Emi x j⟨uliis⟩.'
Contains two or three notes in his handwriting on the first few pages.

25. Homer. *ΣΧΟΛΙΑ ΠΑΛΑΙΑ ΤΩΝ ΠΑΝΥ ΔΟΚΙΜΩΝΕΙΣ ΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ*, Rome, Aug. Kollotius, 7 Sept. 1517. F°. New Coll. Oxf., *Ω*. 17. 1.
On the page of the preface: '*Χριστοφόρος λογγώλιος, ἐώνημαι δραχμὰς ια.*'
Contains a few notes probably in his hand.

In the library of Corpus Christi College, Oxford, there are two printed books which belonged to Longolius:[1]

1. Julius Firmicus, Marcus Manilius, Aratus, Proclus. *Astronomical Tracts*, Venice, Aldus Manutius, 1499. 8°.
C.C.C., Oxon., *Φ*. A. 3. 10.
On the title-page: 'Christophorus longolius. Emi duodecim denariis.'

2. A collection of fourteen medical texts, the first of which is '*Hysagoge* Ioannitii', Venice, Petrus Bergomensis de quadrengiis, 13 July 1507. 8°. C.C.C., Oxon., *LK*. 4. 22.
On the verso of the paste-down: 'Christophorus longolius.'
On the flyleaf: 'Emi xiii *s*.'
Contains marginal notes in Longolius' handwriting.
Given by Brian Twyne.

The contractions 's' and 'd' are here used to signify those employed by Longolius for 'solidi' and 'denarii' as Latin equivalents of 'sols' and 'deniers'. So far as can be judged Longolius bought his books either in France or in Italy.

[1] I owe this information to Mr. Neil Ker.

INDEX OF CORRESPONDENTS AND SOME BIOGRAPHICAL NOTICES

The figures in larger type indicate letters of Erasmus, those in smaller type letters written to him, and a few others. The figures following Roman numerals denote pages.

INDEX OF ERASMUS' WRITINGS

(*The references are to letters, and in a few cases to notes.*)

PRINTED IN GREAT BRITAIN AT THE UNIVERSITY PRESS, OXFORD
BY CHARLES BATEY, PRINTER TO THE UNIVERSITY

